

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

В.М. Парасюк, М.В. Парасюк, Н.М. Грабар

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ В СХЕМАХ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Рекомендовано

**Міністерством освіти і науки України
для студентів вищих навчальних закладів**

Львів – 2014

УДК 347(075.8)

ББК 67.99(4УКР)2я73

П 18

Гриф надано

Міністерством освіти і науки України

(Лист № 1.4/18-Г-242 від 10.01.2009 р.)

Рецензенти: **Луць В.В.**, доктор юридичних наук, професор, академік АПрН України;
Коссак В.М., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України.

Парасюк В.М., Парасюк М.В., Грабар Н.М.

П 18 Цивільне право України в схемах: навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Львів: «Ліга Прес», 2014. – 700 с.

ISBN 978-966-397-231-4

У навчальному посібнику подані схеми, які наочно характеризують сучасний стан цивільного права з огляду на економічні реформи, що проводяться в країні, зміни, що відбулися останніми роками у сфері цивільного законодавства і практики його застосування. Схеми скомпоновано за ЦК України.

Схематичність викладеного матеріалу дозволяє зручно використовувати його у навчальному процесі.

Видання розраховане на студентів і курсантів юридичних спеціальностей, викладачів, а також практичних працівників.

ISBN 978-966-397-231-4

УДК 347(075.8)

ББК 67.99(4УКР)2я73

© Парасюк В.М., Парасюк М.В., Грабар Н.М., 2014

© «Ліга Прес», 2014

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АТ – акціонерне товариство;
ВР України – Верховна Рада України;
ВС України – Верховний Суд України;
ГК України – Господарський кодекс України;
ЖК України – Житловий кодекс України;
ЗК України – Земельний кодекс України;
ЗУ – Закон України;
КІМС – компонування інтегральної мікросхеми;
КК України – Кримінальний кодекс України;
КМ України – Кабінет Міністрів України;
КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України;
КС України – Конституційний Суд України;
КТМ України – Кодекс торговельного мореплавства України;
НБУ – Національний банк України;
ПК України – Повітряний кодекс України;
СК України – Сімейний кодекс України;
ТзДВ – товариство з додатковою відповідальністю;
ТзОВ – товариство з обмеженою відповідальністю;
ФОП – Фізична особа – підприємець;
ЦК України – Цивільний кодекс України.

ЗМІСТ

<i>Передмова</i>	20
<u>ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ</u>	
<i>Схема 1</i> Поняття та предмет цивільного права як галузі права	21
<i>Схема 2</i> Метод цивільно-правового регулювання	23
<i>Схема 3</i> Принципи цивільного права.....	24
<i>Схема 4</i> Функції цивільного права.....	25
<i>Схема 5</i> Структура (система) цивільного права.....	26
<i>Схема 6</i> Цивільне право в системі галузей права України.....	27
<i>Схема 7</i> Джерела цивільного права.....	28
<i>Схема 8</i> Поняття та предмет цивільного права як науки.....	29
Цивільне законодавство (гл. 1 ЦК України)	30
<i>Схема 9</i> Цивільне законодавство.....	30
<i>Схема 10</i> Дія цивільних законів у часі, просторі та за колом осіб.....	31
<i>Схема 11</i> Межі дії законів у часі, просторі та за колом осіб.....	32
<i>Схема 12</i> Тлумачення цивільно-правової норми.....	33
Підстави виникнення цивільних прав та обов'язків. Здійснення цивільних прав та виконання обов'язків (гл. 2 ЦК України)	34
<i>Схема 13</i> Цивільні правовідносини.....	34
<i>Схема 14</i> Основи виникнення цивільних правовідносин.....	35
<i>Схема 15</i> Види цивільних правовідносин.....	36
<i>Схема 16</i> Класифікація юридичних фактів.....	37
Захист цивільних прав та інтересів (гл. 3 ЦК України)	38
<i>Схема 17</i> Захист цивільних прав та інтересів.....	38
<i>Схема 18</i> Форми захисту цивільних прав та інтересів.....	39
<i>Схема 19</i> Самозахист цивільних прав як самостійна форма захисту.....	40
<i>Схема 20</i> Способи захисту цивільних прав.....	41
Загальні положення про фізичну особу (гл. 4 ЦК України)	42
<i>Схема 21</i> Цивільна правоздатність.....	42
<i>Схема 22</i> Місце проживання фізичної особи.....	43
<i>Схема 23</i> Дієздатність громадян.....	44
<i>Схема 24</i> Види дієздатності громадян.....	45
<i>Схема 25</i> Фізичні особи з неповною дієздатністю.....	46
<i>Схема 26</i> Обмеження цивільної дієздатності фізичної особи.....	47
<i>Схема 27</i> Визнання фізичної особи безвісно відсутньою і оголошення її померлою.....	48
<i>Схема 28</i> Акти цивільного стану.....	49
Фізична особа – підприємець (гл. 5 ЦК України)	50
<i>Схема 29</i> Фізична особа – підприємець.....	50
<i>Схема 30</i> Правовий статус фізичної особи – підприємця.....	51
Опіка та піклування (гл. 6 ЦК України)	52
<i>Схема 31</i> Опіка та піклування.....	52
<i>Схема 32</i> Правочини, які вчиняються з дозволу органів опіки та піклування.....	53
Загальні положення про юридичну особу (гл. 7 ЦК України)	54
<i>Схема 33</i> Поняття й ознаки юридичної особи.....	54
<i>Схема 34</i> Сутність юридичної особи.....	55
<i>Схема 35</i> Правоздатність та дієздатність юридичної особи.....	56
<i>Схема 36</i> Індивідуалізація юридичної особи.....	57
<i>Схема 37</i> Установчі документи юридичної особи.....	58
<i>Схема 38</i> Порядок створення юридичної особи.....	59

<i>Схема 39</i>	Припинення юридичної особи.....	60
<i>Схема 40</i>	Підстави ліквідації юридичної особи.....	61
<i>Схема 41</i>	Порядок ліквідації юридичної особи.....	62
<i>Схема 42</i>	Процедури, що застосовуються до неплатоспроможного боржника.....	63
<i>Схема 43</i>	Банкрутство юридичних осіб.....	64
<i>Схема 44</i>	Класифікація юридичних осіб.....	65
<i>Схема 45</i>	Організаційно-правові форми юридичних осіб.....	66
<i>Схема 46</i>	Філії та представництва юридичних осіб.....	67
	Підприємницькі товариства (гл. 8 ЦК України)	68
<i>Схема 47</i>	Поняття та види підприємницьких товариств.....	68
<i>Схема 48</i>	Непідприємницькі товариства.....	69
<i>Схема 49</i>	Поняття господарського товариства.....	70
<i>Схема 50</i>	Права і обов'язки учасників господарського товариства.....	71
<i>Схема 51</i>	Повне товариство.....	72
<i>Схема 52</i>	Відповідальність учасників повного товариства за його зобов'язаннями.....	73
<i>Схема 53</i>	Зміни у складі учасників повного товариства. Вихід і вибуття з повного товариства.....	74
<i>Схема 54</i>	Командитне товариство.....	75
<i>Схема 55</i>	Права та обов'язки вкладника командитного товариства.....	76
<i>Схема 56</i>	Товариство з обмеженою відповідальністю.....	77
<i>Схема 57</i>	Учасники товариства з обмеженою відповідальністю.....	78
<i>Схема 58</i>	Статутний капітал товариства з обмеженою відповідальністю.....	79
<i>Схема 59</i>	Управління товариством з обмеженою відповідальністю.....	80
<i>Схема 60</i>	Реорганізація і ліквідація товариства з обмеженою відповідальністю.....	81
<i>Схема 61</i>	Товариство з додатковою відповідальністю.....	82
<i>Схема 62</i>	Акціонерне товариство.....	83
<i>Схема 63</i>	Типи акціонерних товариств.....	84
<i>Схема 64</i>	Статутний капітал акціонерного товариства.....	85
<i>Схема 65</i>	Цінні папери, випущені акціонерним товариством.....	86
<i>Схема 66</i>	Оплата акцій.....	88
<i>Схема 67</i>	Способи розміщення акцій та інших емісійних цінних паперів.....	89
<i>Схема 68</i>	Дивіденди акціонерного товариства.....	90
<i>Схема 69</i>	Органи управління акціонерного товариства.....	91
<i>Схема 70</i>	Загальні збори акціонерного товариства.....	92
<i>Схема 71</i>	Наглядова рада акціонерного товариства.....	93
<i>Схема 72</i>	Виконавчий орган акціонерного товариства.....	94
<i>Схема 73</i>	Реорганізація акціонерного товариства.....	95
<i>Схема 74</i>	Ліквідація акціонерного товариства.....	96
<i>Схема 75</i>	Дочірні та залежні товариства.....	97
<i>Схема 76</i>	Виробничий кооператив.....	99
<i>Схема 77</i>	Установчі документи виробничого кооперативу.....	100
<i>Схема 78</i>	Дохід та управління виробничим кооперативом.....	101
<i>Схема 79</i>	Загальні збори членів виробничого кооперативу.....	102
<i>Схема 80</i>	Спостережна рада і правління виробничого кооперативу.....	103
<i>Схема 81</i>	Припинення членства у виробничому кооперативі і перехід паю.....	104
<i>Схема 82</i>	Споживчий кооператив.....	105
<i>Схема 83</i>	Установчі документи й органи управління споживчого кооперативу.....	106
<i>Схема 84</i>	Права і обов'язки членів споживчого кооперативу.....	107
<i>Схема 85</i>	Неприбуткові організації.....	108

<i>Схема 86</i> Релігійні організації (об'єднання).....	109
<i>Схема 87</i> Установчі документи релігійних організацій (об'єднань).....	110
<i>Схема 88</i> Фонди.....	111
<i>Схема 89</i> Установчі документи й органи управління фонду.....	112
<i>Схема 90</i> Ліквідація фонду.....	113
<i>Схема 91</i> Заклади.....	114
<i>Схема 92</i> Установчі документи, види та органи управління закладів.....	115
<i>Схема 93</i> Асоціації і союзи.....	116
<i>Схема 94</i> Установчі документи асоціацій (союзів).....	117
<i>Схема 95</i> Права і обов'язки членів асоціації (союзу).....	118
<i>Схема 96</i> Професійні спілки.....	119
<i>Схема 97</i> Корпорація.....	120
<i>Схема 98</i> Органи управління корпорацією.....	121
Правові форми участі держави, АРК, територіальних громад у цивільних відносинах (гл. 9 ЦК України)	122
<i>Схема 99</i> Правові форми участі держави у цивільних відносинах.....	123
<i>Схема 100</i> Правова природа держави як суб'єкта цивільних відносин.....	123
Органи та представники, через яких діють держава, АРК, територіальні громади у цивільних відносинах (гл. 10 ЦК України)	124
<i>Схема 101</i> Органи, через які діє держава у цивільних відносинах.....	124
Відповідальність за зобов'язаннями держави, АРК, територіальних громад (гл. 11 ЦК України)	125
<i>Схема 102</i> Відповідальність за зобов'язаннями держави, АРК, територіальних громад.....	125
Загальні положення про об'єкти цивільних прав (гл. 12 ЦК України)	126
<i>Схема 103</i> Поняття та види об'єктів цивільних прав.....	126
<i>Схема 104</i> Робота і послуги як об'єкти цивільних прав.....	127
Речі. Майно (гл. 13 ЦК України)	128
<i>Схема 105</i> Поняття та юридична класифікація речей.....	128
<i>Схема 106</i> Державна реєстрація прав на нерухомість.....	129
Цінні папери (гл. 14 ЦК України)	130
<i>Схема 107</i> Поняття та особливості цінних паперів.....	131
<i>Схема 108</i> Класифікація цінних паперів.....	131
<i>Схема 109</i> Поняття та види пайових цінних паперів.....	132
<i>Схема 110</i> Поняття та види боргових цінних паперів.....	133
<i>Схема 111</i> Облігації та їх види.....	134
<i>Схема 112</i> Поняття та види іпотечних цінних паперів.....	135
Нематеріальні блага (гл. 15 ЦК України)	136
<i>Схема 113</i> Результати інтелектуальної, творчої діяльності.....	136
<i>Схема 114</i> Поняття та види інформації.....	137
<i>Схема 115</i> Класифікація інформації.....	138
<i>Схема 116</i> Особисті немайнові блага.....	139
Правочини (гл. 16 ЦК України)	140
<i>Схема 117</i> Поняття та ознаки правочинів (угод).....	140
<i>Схема 118</i> Класифікація правочинів.....	141
<i>Схема 119</i> Умови дійсності правочинів.....	142
<i>Схема 120</i> Недійсні правочини.....	143
<i>Схема 121</i> Підстави визнання правочину недійсним.....	144
<i>Схема 122</i> Правочини з дефектом суб'єктного складу правочину.....	145
<i>Схема 123</i> Правочини з дефектом волі правочину.....	146

<i>Схема 124</i> Правові наслідки визнання правочину недійсним.....	147
<i>Схема 125</i> Двостороння реституція.....	148
Представництво (гл. 17 ЦК України)	149
<i>Схема 126</i> Поняття та ознаки представництва.....	149
<i>Схема 127</i> Сторони у представництві.....	150
<i>Схема 128</i> Підстави виникнення представництва.....	151
<i>Схема 129</i> Види представництва.....	152
<i>Схема 130</i> Обмеження представництва.....	153
<i>Схема 131</i> Довіреність.....	154
<i>Схема 132</i> Види письмових довіреностей.....	155
<i>Схема 133</i> Види довіреностей.....	156
<i>Схема 134</i> Припинення довіреності.....	157
Визначення та обчислення строків (гл. 18 ЦК України)	158
<i>Схема 135</i> Поняття, види строків (термінів) у цивільному праві.....	158
<i>Схема 136</i> Обчислення строків (термінів).....	159
<i>Схема 137</i> Строки здійснення цивільних прав та виконання цивільних обов'язків.....	160
Позовна давність (гл. 19 ЦК України)	161
<i>Схема 138</i> Поняття, види та значення позовної давності.....	161
<i>Схема 139</i> Зупинення та переривання перебігу позовної давності.....	162
<i>Схема 140</i> Вимоги, на які позовна давність не поширюється.....	163

ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

Загальні положення про особисті немайнові права фізичної особи (гл. 20 ЦК України)	164
<i>Схема 141</i> Особисті немайнові блага.....	164
Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи (гл. 21 ЦК України)	165
<i>Схема 142</i> Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи.....	165
Особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи (гл. 22 ЦК України)	166
<i>Схема 143</i> Особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи.....	166

ПРАВО ВЛАСНОСТІ ТА ІНШІ РЕЧОВІ ПРАВА

Загальні положення про право власності (гл. 23 ЦК України)	168
<i>Схема 144</i> Поняття та зміст права власності.....	168
<i>Схема 145</i> Види власності за Цивільним кодексом України.....	169
<i>Схема 146</i> Право приватної власності фізичних і юридичних осіб.....	170
<i>Схема 147</i> Державна власність.....	171
<i>Схема 148</i> Комунальна власність.....	172
Набуття права власності (гл. 24 ЦК України)	173
<i>Схема 149</i> Підстави набуття права власності.....	174
<i>Схема 150</i> Первісні підстави набуття права власності.....	174
<i>Схема 151</i> Похідні підстави набуття права власності.....	175
<i>Схема 152</i> Набувальна давність.....	176
Припинення права власності (гл. 25 ЦК України)	177
<i>Схема 153</i> Підстави припинення права власності.....	177
<i>Схема 154</i> Відмова від права власності.....	178
Право спільної власності (гл. 26 ЦК України)	179
<i>Схема 155</i> Поняття та види права спільної власності.....	179

<i>Схема 156</i> Спільна часткова власність.....	180
<i>Схема 157</i> Правила щодо визначення часток у праві спільної часткової власності.....	181
<i>Схема 158</i> Спільна сумісна власність.....	182
<i>Схема 159</i> Режим спільної сумісної власності.....	183
<i>Схема 160</i> Відмінності між спільною частковою та спільною сумісною власністю.....	184
Право власності на землю (земельну ділянку) (гл. 27 ЦК України)	185
<i>Схема 161</i> Земля як об'єкт права власності.....	186
<i>Схема 162</i> Суб'єкти права власності на землю (земельну ділянку).....	186
<i>Схема 163</i> Право на землю осіб, що не є власниками земельних ділянок.....	187
Право власності на житло (гл. 28 ЦК України)	188
<i>Схема 164</i> Поняття та об'єкти права власності на житло.....	188
<i>Схема 165</i> Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку.....	189
<i>Схема 166</i> Права і обов'язки членів сім'ї власника житлового будинку (квартири).....	190
Захист права власності (гл. 29 ЦК України)	191
<i>Схема 167</i> Загальна характеристика захисту права власності.....	191
<i>Схема 168</i> Речово-правові способи захисту права власності.....	192
<i>Схема 169</i> Позови до органів державної влади та місцевого самоврядування.....	193
Загальні положення про речові права на чуже майно (гл. 30 ЦК України)	194
<i>Схема 170</i> Поняття та ознаки права на чужі речі.....	194
<i>Схема 171</i> Види речових прав на чуже майно.....	195
Право володіння чужим майном (гл. 31 ЦК України)	196
<i>Схема 172</i> Поняття та види права володіння чужим майном.....	197
<i>Схема 173</i> Види підстав, за яких виникає право володіння чужим майном.....	197
Право користування чужим майном (гл. 32 ЦК України)	198
<i>Схема 174</i> Поняття та види сервітуту.....	198
<i>Схема 175</i> Ознаки сервітуту.....	199
<i>Схема 176</i> Підстави припинення сервітуту.....	200
Право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (гл. 33 ЦК України)	201
<i>Схема 177</i> Поняття емфітевзису.....	201
<i>Схема 178</i> Права та обов'язки землекористувача.....	202
<i>Схема 179</i> Ознаки емфітевзису.....	203
<i>Схема 180</i> Підстави припинення емфітевзису.....	204
Право користування чужою земельною ділянкою для забудови (гл. 34 ЦК України)	205
<i>Схема 181</i> Поняття, підстави встановлення та строк суперфіцію.....	205
<i>Схема 182</i> Права та обов'язки власника земельної ділянки, наданої для забудови.....	206
<i>Схема 183</i> Права суперфіціарія.....	207
<i>Схема 184</i> Обов'язки суперфіціарія.....	208
<i>Схема 185</i> Підстави припинення суперфіцію.....	209
<u>ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ</u>	
Загальні положення про право інтелектуальної власності (гл. 35 ЦК України)	210
<i>Схема 186</i> Поняття, об'єкти та суб'єкти права інтелектуальної власності.....	210
<i>Схема 187</i> Поняття, підстави виникнення й обмеження дії виключних прав.....	211
<i>Схема 188</i> Зміст виключних прав.....	213
<i>Схема 189</i> Захист інтелектуальних прав.....	214
<i>Схема 190</i> Захист особистих немайнових прав.....	215
<i>Схема 191</i> Захист виключних прав.....	216

Право інтелектуальної власності на літературний, художній та інший твір (авторське право) (гл. 36 ЦК України)	217
<i>Схема 192</i> Поняття та зміст авторського права.....	217
<i>Схема 193</i> Права авторів творів науки, літератури, мистецтва.....	218
<i>Схема 194</i> Інші права авторів. Вільне використання твору.....	219
<i>Схема 195</i> Дія виключного права на твори науки, літератури і мистецтва на території України.....	220
<i>Схема 196</i> Об'єкти авторського права.....	221
<i>Схема 197</i> Суб'єкти авторського права.....	223
<i>Схема 198</i> Строк дії виключного прав на твір.....	224
<i>Схема 199</i> Захист авторських прав.....	225
Право інтелектуальної власності на виконання, фонограму, відеограму та програму (передачу) організації мовлення (суміжні права) (гл. 37 ЦК України)	226
<i>Схема 200</i> Суміжні права.....	226
<i>Схема 201</i> Об'єкти суміжних прав.....	227
<i>Схема 202</i> Суб'єкти суміжних прав.....	228
<i>Схема 203</i> Використання суміжних прав.....	229
<i>Схема 204</i> Строки чинності суміжних майнових прав.....	230
<i>Схема 205</i> Види прав, суміжних з авторськими. Права виконавців.....	231
<i>Схема 206</i> Права виробників фонограм та відеограм.....	232
<i>Схема 207</i> Права організацій мовлення.....	233
<i>Схема 208</i> Захист прав, суміжних з авторськими.....	234
Право інтелектуальної власності на наукове відкриття (гл. 38 ЦК України)	235
<i>Схема 209</i> Поняття наукового відкриття.....	235
<i>Схема 210</i> Право на наукове відкриття.....	236
<i>Схема 211</i> Особисті немайнові права автора на наукове відкриття.....	237
Право інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок (гл. 39 ЦК України)	238
<i>Схема 212</i> Поняття та принципи патентного права.....	238
<i>Схема 213</i> Суб'єкти патентного права.....	239
<i>Схема 214</i> Об'єкти патентного права.....	240
<i>Схема 215</i> Строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок.....	242
<i>Схема 216</i> Розпорядження виключним правом на винахід, корисну модель або промисловий зразок.....	243
<i>Схема 217</i> Порядок отримання патенту.....	244
<i>Схема 218</i> Пріоритет винаходу, корисної моделі і промислового зразка.....	245
<i>Схема 219</i> Експертиза заявки на видачу патенту.....	246
<i>Схема 220</i> Реєстрація винаходу, корисної моделі, промислового зразка і видача патенту.....	247
<i>Схема 221</i> Особливості правової охорони і використання секретних винаходів.....	249
<i>Схема 222</i> Захист прав авторів і патентовласників.....	250
Право інтелектуальної власності на компонування інтегральної мікросхеми (гл. 40 ЦК України)	251
<i>Схема 223</i> Поняття компонування інтегральної мікросхеми.....	251
<i>Схема 224</i> Суб'єкти права інтелектуальної власності на компонування інтегральної мікросхеми.....	252
<i>Схема 225</i> Поняття топографії інтегральної мікросхеми.....	253
<i>Схема 226</i> Державна реєстрація топографії інтегральної мікросхеми.....	254

Право інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію (гл. 41 ЦК України)	255
<i>Схема 227</i> Поняття, об'єкти та суб'єкти раціоналізаторської пропозиції.....	255
<i>Схема 228</i> Пропозиції, які не є раціоналізаторськими.....	256
Право інтелектуальної власності на сорт рослин, породи тварин (гл. 42 ЦК України)	257
<i>Схема 229</i> Види та суб'єкти права інтелектуальної власності на сорт рослин, породи тварин.....	257
<i>Схема 230</i> Об'єкти інтелектуальних прав на сорт рослин, породи тварин.....	258
<i>Схема 231</i> Отримання патенту і припинення дії патенту на селекційне досягнення.....	259
<i>Схема 232</i> Розпорядження виключним правом на селекційні досягнення.....	261
<i>Схема 233</i> Захист прав авторів селекційних досягнень та інших патентовласників.....	262
Право інтелектуальної власності на комерційне найменування (гл. 43 ЦК України)	263
<i>Схема 234</i> Правові засоби індивідуалізації учасників товарного обороту, товарів і послуг.....	263
<i>Схема 235</i> Поняття і зміст комерційного найменування.....	264
Право інтелектуальної власності на торговельну марку (гл. 44 ЦК України)	265
<i>Схема 236</i> Поняття та функції торговельної марки.....	265
<i>Схема 237</i> Використання торговельної марки і розпорядження виключним правом на торговельну марку.....	266
<i>Схема 238</i> Поняття знаків для товарів і послуг.....	267
<i>Схема 239</i> Державна реєстрація товарного знака.....	268
<i>Схема 240</i> Експертиза заявки товарного знака.....	269
<i>Схема 241</i> Особливості правової охорони на добре відомий знак.....	270
<i>Схема 242</i> Особливості правової охорони колективного знака.....	271
<i>Схема 243</i> Захист прав на товарний знак.....	272
Право інтелектуальної власності на географічне зазначення (гл. 45 ЦК України)	273
<i>Схема 244</i> Поняття географічного зазначення походження товару.....	273
<i>Схема 245</i> Державна реєстрація географічного зазначення походження товару і надання виключного права на географічні зазначення походження товару.....	274
<i>Схема 246</i> Захист географічного зазначення походження товару.....	276
Право інтелектуальної власності на комерційну таємницю (гл. 46 ЦК України)	277
<i>Схема 247</i> Право на секрет виробництва (ноу-хау).....	277
<i>Схема 248</i> Суб'єкти права на секрет виробництва.....	278
<i>Схема 249</i> Відповідальність за порушення виключного права на секрет виробництва.....	279
<u>ЗОВОВ'ЯЗАЛЬНЕ ПРАВО</u>	
Поняття зобов'язання. Сторони у зобов'язанні (гл. 47 ЦК України)	280
<i>Схема 250</i> Поняття та система зобов'язального права.....	280
<i>Схема 251</i> Відмінності зобов'язальних правовідносин від правовідносин власності.....	281
<i>Схема 252</i> Поняття та основні елементи зобов'язання.....	282
<i>Схема 253</i> Особливості зобов'язання.....	283
<i>Схема 254</i> Види зобов'язань.....	284
<i>Схема 255</i> Підстави заміни кредитора.....	285
<i>Схема 256</i> Підстави заміни боржника.....	286
<i>Схема 257</i> Відступлення права вимоги (цесія).....	287
Виконання зобов'язання (гл. 48 ЦК України)	288
<i>Схема 258</i> Поняття та принципи виконання зобов'язання.....	288
<i>Схема 259</i> Суб'єкти виконання зобов'язання.....	289

<i>Схема 260</i> Строк виконання зобов'язання.....	290
<i>Схема 261</i> Місце виконання зобов'язання.....	291
<i>Схема 262</i> Особливості умов виконання грошового зобов'язання.....	292
Забезпечення виконання зобов'язання (гл. 49 ЦК України)	293
<i>Схема 263</i> Способи забезпечення виконання зобов'язання.....	293
<i>Схема 264</i> Ознаки способів забезпечення виконання зобов'язання.....	294
<i>Схема 265</i> Поняття і види неустойки.....	295
<i>Схема 266</i> Законна підстава виникнення неустойки.....	296
<i>Схема 267</i> Особливості неустойки.....	297
<i>Схема 268</i> Порука.....	298
<i>Схема 269</i> Підстави припинення поруки.....	299
<i>Схема 270</i> Гарантія.....	300
<i>Схема 271</i> Права та обов'язки гаранта.....	301
<i>Схема 272</i> Завдаток.....	302
<i>Схема 273</i> Застава.....	303
<i>Схема 274</i> Види застави.....	304
<i>Схема 275</i> Зміст та форма договору про заставу.....	305
<i>Схема 276</i> Сторони договору застави.....	306
<i>Схема 277</i> Підстави задоволення вимог заставодержателя за рахунок предмета застави.....	307
<i>Схема 278</i> Обов'язки сторони, у якій знаходиться предмет застави, щодо забезпечення його схоронності.....	308
<i>Схема 279</i> Звернення стягнення на предмет застави. Припинення права застави.....	309
<i>Схема 280</i> Притримання.....	310
Припинення зобов'язання (гл. 50 ЦК України)	311
<i>Схема 281</i> Поняття та підстави припинення зобов'язання за волею сторін.....	311
<i>Схема 282</i> Підстави припинення зобов'язання незалежно від волі сторін.....	312
Правові наслідки порушення зобов'язання. Відповідальність за порушення зобов'язання (гл. 51 ЦК України)	313
<i>Схема 283</i> Поняття та форми цивільно-правової відповідальності.....	313
<i>Схема 284</i> Види відповідальності.....	314
<i>Схема 285</i> Відповідальність за окремі види правопорушення.....	315
<i>Схема 286</i> Умови цивільно-правової відповідальності.....	316
<i>Схема 287</i> Звільнення від цивільно-правової відповідальності та зменшення її обсягу.....	317
Поняття та умови договору (гл. 52 ЦК України)	318
<i>Схема 288</i> Принципи договірної права.....	318
<i>Схема 289</i> Поняття та зміст договору.....	319
<i>Схема 290</i> Функції цивільно-правового договору.....	320
<i>Схема 291</i> Значення цивільно-правового договору.....	321
<i>Схема 292</i> Види договорів.....	322
<i>Схема 293</i> Публічний договір.....	323
<i>Схема 294</i> Договір приєднання.....	324
<i>Схема 295</i> Попередній договір.....	325
Укладення, зміна і розірвання договору (гл. 53 ЦК України)	326
<i>Схема 296</i> Порядок укладення договорів.....	326
<i>Схема 297</i> Форма та момент укладення договору.....	327
<i>Схема 298</i> Підстави зміни чи розірвання договору.....	328
<i>Схема 299</i> Істотні зміни обставин, з яких сторони виходили при укладенні договору.....	329
Купівля-продаж (гл. 54 ЦК України)	330
<i>Схема 300</i> Поняття та елементи договору купівлі-продажу.....	330

<i>Схема 301</i> Умови договору купівлі-продажу.....	331
<i>Схема 302</i> Права і обов'язки сторін.....	332
<i>Схема 303</i> Відповідальність сторін за договором купівлі-продажу.....	333
<i>Схема 304</i> Припинення договору купівлі-продажу. Види договору купівлі-продажу.....	334
<i>Схема 305</i> Поняття й елементи договору роздрібної купівлі-продажу.....	336
<i>Схема 306</i> Права та обов'язки сторін договору роздрібної купівлі-продажу.....	337
<i>Схема 307</i> Види договорів роздрібної купівлі-продажу.....	338
<i>Схема 308</i> Відносини з участю споживачів.....	339
<i>Схема 309</i> Державні гарантії та захист прав споживачів.....	340
<i>Схема 310</i> Поняття і елементи договору поставки.....	341
<i>Схема 311</i> Зміст договору поставки.....	342
<i>Схема 312</i> Права і обов'язки сторін за договором поставки.....	343
<i>Схема 313</i> Відповідальність за договором поставки.....	344
<i>Схема 314</i> Договір поставки продукції для державних потреб.....	345
<i>Схема 315</i> Укладення договору поставки продукції для державних потреб.....	346
<i>Схема 316</i> Відповідальність за договором поставки продукції для державних потреб.....	347
<i>Схема 317</i> Поняття та елементи договору контракції сільськогосподарської продукції.....	348
<i>Схема 318</i> Зміст договору контракції сільськогосподарської продукції.....	349
<i>Схема 319</i> Права та обов'язки сторін за договором контракції сільськогосподарської продукції.....	350
<i>Схема 320</i> Договір постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу.....	351
<i>Схема 321</i> Права і обов'язки сторін за договором енергопостачання.....	352
<i>Схема 322</i> Припинення договору енергопостачання.....	353
<i>Схема 323</i> Договір купівлі-продажу нерухомого майна.....	354
<i>Схема 324</i> Зміст договору купівлі-продажу нерухомості.....	355
<i>Схема 325</i> Договір купівлі-продажу підприємства.....	356
<i>Схема 326</i> Зміст договору купівлі-продажу підприємства.....	357
<i>Схема 327</i> Права і обов'язки сторін за договором купівлі-продажу підприємства.....	358
<i>Схема 328</i> Поняття й елементи договору міни.....	359
<i>Схема 329</i> Перехід права власності на майно і права та обов'язки сторін за договором міни.....	360
Дарування (гл. 55 ЦК України).....	361
<i>Схема 330</i> Поняття й елементи договору дарування.....	361
<i>Схема 331</i> Права і обов'язки дарувальника. Форма договору дарування.....	362
<i>Схема 332</i> Розірвання договору дарування.....	363
<i>Схема 333</i> Особливості договору пожертви як різновиду договору дарування.....	364
<i>Схема 334</i> Права жертувача.....	365
<i>Схема 335</i> Відповідальність за договором дарування.....	366
Рента(гл. 56 ЦК України).....	367
<i>Схема 336</i> Поняття й елементи договору ренти.....	367
<i>Схема 337</i> Договір безстрокової ренти.....	368
<i>Схема 338</i> Припинення договору безстрокової ренти.....	369
<i>Схема 339</i> Договір ренти на певний строк.....	370
<i>Схема 340</i> Рентні платежі та перехід права власності на майно за договором ренти.....	371
Довічне утримання (догляд) (гл. 57 ЦК України).....	372
<i>Схема 341</i> Поняття та елементи договору довічного утримання (догляду).....	372
<i>Схема 342</i> Права та обов'язки сторін за договором довічного утримання.....	373

<i>Схема 343</i> Способи забезпечення виконання договору довічного утримання.....	374
<i>Схема 344</i> Перехід права власності на майно та припинення договору довічного утримання (догляду).....	375
Найм (оренда) (гл. 58 ЦК України)	376
<i>Схема 345</i> Поняття й елементи договору найму (оренди).....	376
<i>Схема 346</i> Зміст договору найму (оренди).....	377
<i>Схема 347</i> Наслідки користування, поліпшення та погіршення речі, переданої у найм.....	378
<i>Схема 348</i> Поняття та об'єкти оренди державного та комунального майна.....	379
<i>Схема 349</i> Об'єкти державного та комунального майна, які не можуть бути передані в оренду.....	380
<i>Схема 350</i> Органи, яким надано право бути орендодавцями державного та комунального майна.....	381
<i>Схема 351</i> Істотні умови договору оренди державного та комунального майна.....	382
<i>Схема 352</i> Зміна і розірвання договору найму (оренди). Окремі види договору найму (оренди).....	383
<i>Схема 353</i> Поняття та елементи договору прокату.....	384
<i>Схема 354</i> Зміст договору прокату.....	385
<i>Схема 355</i> Поняття й елементи договору найму (оренди) земельної ділянки.....	386
<i>Схема 356</i> Зміст договору найму (оренди) земельної ділянки. Права та обов'язки орендодавця.....	387
<i>Схема 357</i> Права та обов'язки орендаря.....	388
<i>Схема 358</i> Припинення договору найму (оренди) земельної ділянки.....	389
<i>Схема 359</i> Договір найму будівлі або іншої капітальної споруди.....	390
<i>Схема 360</i> Зміст договору найму будівлі або іншої капітальної споруди.....	391
<i>Схема 361</i> Поняття й елементи договору найму підприємства як єдиного майнового комплексу.....	392
<i>Схема 362</i> Зміст договору найму підприємства.....	393
<i>Схема 363</i> Договір найму (оренди) транспортного засобу.....	394
<i>Схема 364</i> Зміст договору найму (оренди) транспортного засобу.....	395
<i>Схема 365</i> Договір найму (оренди) транспортного засобу без екіпажу.....	396
<i>Схема 366</i> Зміст договору найму (оренди) транспортного засобу без екіпажу.....	397
<i>Схема 367</i> Особливості договору найму (оренди) транспортного засобу з екіпажем.....	398
<i>Схема 368</i> Поняття й елементи договору лізингу.....	399
<i>Схема 369</i> Види лізингу.....	400
<i>Схема 370</i> Зміст договору лізингу.....	401
Найм (оренда) житла (гл. 59 ЦК України)	402
<i>Схема 371</i> Поняття і елементи договору найму (оренди) житла.....	402
<i>Схема 372</i> Оренда житла з викупом.....	403
<i>Схема 373</i> Договір найму соціального житла.....	404
<i>Схема 374</i> Зміст договору соціального житла.....	405
<i>Схема 375</i> Договір комерційного найму (оренди) житла.....	406
<i>Схема 376</i> Права та обов'язки наймодавця за договором комерційного найму.....	407
<i>Схема 377</i> Права та обов'язки наймача за договором комерційного найму.....	408
<i>Схема 378</i> Розірвання договору найму (оренди) житла.....	409
<i>Схема 379</i> Договір піднайму житла.....	410
<i>Схема 380</i> Права і обов'язки піднаймача і наймача. Розірвання договору найму.....	411
Позичка (гл. 60 ЦК України)	412
<i>Схема 381</i> Поняття й елементи договору позички.....	413
<i>Схема 382</i> Зміст договору позички.....	413

<i>Схема 383</i> Підстави розірвання та припинення договору позички.....	414
Підряд (гл. 61 ЦК України)	415
<i>Схема 384</i> Поняття та елементи договору підряду.....	415
<i>Схема 385</i> Ознаки та гарантії якості договору підряду.....	416
<i>Схема 386</i> Зміст договору підряду.....	417
<i>Схема 387</i> Відповідальність сторін за договором підряду.....	418
<i>Схема 388</i> Строки позовної давності за договором підряду. Види договору підряду.....	419
<i>Схема 389</i> Договір побутового підряду.....	420
<i>Схема 390</i> Особливості договору побутового підряду.....	421
<i>Схема 391</i> Права й обов'язки замовника за договором побутового підряду.....	422
<i>Схема 392</i> Права і обов'язки підрядника за договором побутового підряду.....	423
<i>Схема 393</i> Договір будівельного підряду.....	424
<i>Схема 394</i> Види договорів будівельного підряду.....	425
<i>Схема 395</i> Зміст договору будівельного підряду.....	426
<i>Схема 396</i> Передання та прийняття робіт за договором будівельного підряду.....	427
<i>Схема 397</i> Строки позовної давності за договором будівельного підряду.....	428
<i>Схема 398</i> Договір підряду на проведення проектних та пошукових робіт.....	429
<i>Схема 399</i> Зміст договору підряду на проведення проектних та пошукових робіт.....	430
<i>Схема 400</i> Відповідальність сторін за договором підряду на проведення проектних та пошукових робіт.....	431
<i>Схема 401</i> Договір підряду на виконання підрядних робіт для державних потреб.....	432
<i>Схема 402</i> Порядок виконання підрядних робіт для державних потреб.....	433
Виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт (гл. 62 ЦК України)	434
<i>Схема 403</i> Договір на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт.....	435
<i>Схема 404</i> Зміст договору на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт.....	436
<i>Схема 405</i> Відповідальність сторін за договором на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт.....	437
Послуги. Загальні положення (гл. 63 ЦК України)	438
<i>Схема 406</i> Поняття й елементи договору про надання послуг.....	438
<i>Схема 407</i> Зміст договору про надання послуг.....	439
<i>Схема 408</i> Відповідальність та розірвання договору про надання послуг.....	440
Перевезення (гл. 64 ЦК України)	440
<i>Схема 409</i> Поняття і види перевезень.....	440
<i>Схема 410</i> Договір перевезення вантажу.....	441
<i>Схема 411</i> Окремі види перевезень вантажу.....	442
<i>Схема 412</i> Зміст договору перевезення вантажу.....	443
<i>Схема 413</i> Договір перевезення пасажирів та вантажу.....	444
<i>Схема 414</i> Права та обов'язки пасажирів.....	445
<i>Схема 415</i> Права та обов'язки перевізника.....	446
<i>Схема 416</i> Договір чартеру (фрахтування).....	447
<i>Схема 417</i> Умови договору чартеру (фрахтування).....	448
<i>Схема 418</i> Відповідальність за договором перевезення.....	449
Транспортне експедирування (гл. 65 ЦК України)	450
<i>Схема 419</i> Поняття й елементи договору транспортного експедирування.....	450
<i>Схема 420</i> Зміст договору транспортного експедирування.....	451
<i>Схема 421</i> Види транспортно-експедиторських послуг.....	452

Зберігання (гл. 66 ЦК України)	453
<i>Схема 422</i> Поняття й елементи договору зберігання.....	453
<i>Схема 423</i> Зміст договору зберігання.....	454
<i>Схема 424</i> Договір складського зберігання.....	455
<i>Схема 425</i> Зміст договору складського зберігання.....	456
<i>Схема 426</i> Види договору зберігання.....	457
<i>Схема 427</i> Спеціальні види зберігання.....	458
Страховання (гл. 67 ЦК України)	460
<i>Схема 428</i> Основні поняття страхування.....	460
<i>Схема 429</i> Поняття й елементи договору страхування.....	461
<i>Схема 430</i> Зміст договору страхування.....	462
<i>Схема 431</i> Істотні умови договору страхування.....	463
<i>Схема 432</i> Види договорів страхування.....	464
<i>Схема 433</i> Припинення договору страхування.....	465
<i>Схема 434</i> Договір майнового страхування.....	466
<i>Схема 435</i> Договір особистого страхування.....	467
<i>Схема 436</i> Поняття та принципи обов'язкового страхування.....	468
Доручення (гл. 68 ЦК України)	469
<i>Схема 437</i> Поняття й елементи договору доручення.....	469
<i>Схема 438</i> Зміст договору доручення.....	470
<i>Схема 439</i> Припинення договору доручення.....	471
<i>Схема 440</i> Поняття й елементи агентського договору.....	472
<i>Схема 441</i> Зміст та істотні умови агентського договору.....	473
<i>Схема 442</i> Відповідальність за порушення агентського договору.....	474
Комісія (гл. 69 ЦК України)	475
<i>Схема 443</i> Поняття й елементи договору комісії.....	475
<i>Схема 444</i> Зміст договору комісії.....	476
<i>Схема 445</i> Припинення договору комісії.....	477
Управління майном (гл. 70 ЦК України)	478
<i>Схема 446</i> Поняття й елементи договору управління майном.....	478
<i>Схема 447</i> Зміст договору управління майном.....	479
<i>Схема 448</i> Відповідальність управителя за договором управління майном.....	480
<i>Схема 449</i> Припинення договору управління майном.....	481
Позика. Кредит. Банківський вклад (гл. 71 ЦК України)	482
<i>Схема 450</i> Поняття й елементи договору позики.....	482
<i>Схема 451</i> Зміст договору позики.....	483
<i>Схема 452</i> Кредитний договір.....	484
<i>Схема 453</i> Класифікація кредитів.....	485
<i>Схема 454</i> Зміст кредитного договору.....	486
<i>Схема 455</i> Комерційний кредит.....	487
<i>Схема 456</i> Правові наслідки недійсності кредитного договору.....	488
<i>Схема 457</i> Договір банківського вкладу (депозиту).....	489
<i>Схема 458</i> Зміст договору банківського вкладу(депозиту).....	490
<i>Схема 459</i> Відповідальність сторін за договором банківського вкладу.....	491
Банківський рахунок (гл. 72 ЦК України)	492
<i>Схема 460</i> Поняття й елементи договору банківського рахунку.....	493
<i>Схема 461</i> Порядок укладення договору банківського рахунку.....	493
<i>Схема 462</i> Види поточних рахунків.....	494
<i>Схема 463</i> Зміст договору банківського рахунку.....	495

<i>Схема 464</i> Черговість списання грошових коштів з рахунку.....	496
<i>Схема 465</i> Відповідальність за договором банківського рахунку.....	497
<i>Схема 466</i> Припинення та розірвання договору банківського рахунку.....	498
Факторинг (гл. 73 ЦК України)	499
<i>Схема 467</i> Поняття й елементи договору факторингу.....	499
<i>Схема 468</i> Зміст договору факторингу.....	500
<i>Схема 469</i> Відповідальність за договором факторингу.....	501
Розрахунки (гл. 74 ЦК України)	502
<i>Схема 470</i> Загальні положення готівкових розрахунків.....	502
<i>Схема 471</i> Загальні положення безготівкових розрахунків.....	503
<i>Схема 472</i> Принципи правового регулювання безготівкових розрахунків.....	504
<i>Схема 473</i> Розрахунки із застосуванням платіжних доручень.....	505
<i>Схема 474</i> Зміст розрахунків із застосуванням платіжних доручень.....	506
<i>Схема 475</i> Розрахунки за акредитивом.....	507
<i>Схема 476</i> Види та порядок виконання акредитива.....	508
<i>Схема 477</i> Відповідальність банку за порушення умов акредитива. Закриття акредитива.....	509
<i>Схема 478</i> Розрахунки за інкасовими дорученнями.....	510
<i>Схема 479</i> Виконання інкасового доручення.....	511
<i>Схема 480</i> Розрахунки із застосуванням розрахункових чеків.....	512
<i>Схема 481</i> Оплата чека.....	513
<i>Схема 482</i> Інші види безготівкових розрахунків.....	514
Розпорядження майновими правами інтелектуальної власності (гл. 75 ЦК України)	515
<i>Схема 483</i> Поняття та види авторських договорів.....	515
<i>Схема 484</i> Види договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.....	516
<i>Схема 485</i> Поняття й елементи ліцензійного договору.....	517
<i>Схема 486</i> Особливості ліцензійних договорів.....	518
<i>Схема 487</i> Зміст ліцензійного договору.....	519
<i>Схема 488</i> Види ліцензійних договорів.....	520
<i>Схема 489</i> Субліцензійний договір.....	521
<i>Схема 490</i> Особливості субліцензійного договору.....	522
<i>Схема 491</i> Договір про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності.....	523
<i>Схема 492</i> Договір про передавання виключних майнових прав інтелектуальної власності.....	524
<i>Схема 493</i> Особливості договору про передавання виключних майнових прав інтелектуальної власності.....	525
Комерційна концесія (гл. 76 ЦК України)	526
<i>Схема 494</i> Договір концесії.....	526
<i>Схема 495</i> Істотні умови договору концесії.....	527
<i>Схема 496</i> Поняття й елементи договору комерційної концесії.....	528
<i>Схема 497</i> Зміст договору комерційної концесії.....	529
<i>Схема 498</i> Особливі умови договору комерційної концесії.....	530
<i>Схема 499</i> Договір комерційної субконцесії.....	531
<i>Схема 500</i> Відповідальність за договором комерційної концесії та його припинення.....	532
Спільна діяльність (гл. 77 ЦК України)	533
<i>Схема 501</i> Договір про спільну діяльність.....	533

<i>Схема 502</i> Поняття й елементи договору простого товариства.....	534
<i>Схема 503</i> Зміст договору простого товариства.....	535
<i>Схема 504</i> Припинення договору простого товариства.....	536
Публічна обіцянка винагороди (гл. 78 ЦК України)	537
<i>Схема 505</i> Поняття та види недоговірних зобов'язань.....	537
<i>Схема 506</i> Право на публічну обіцянку винагороди без оголошення конкурсу.....	538
<i>Схема 507</i> Зміст зобов'язання про публічну обіцянку винагороди без оголошення конкурсу.....	539
<i>Схема 508</i> Публічна обіцянка винагороди за результатами конкурсу.....	540
<i>Схема 509</i> Ознаки зобов'язання з публічної обіцянки винагороди за результатами конкурсу.....	541
<i>Схема 510</i> Зміна умов і відмова від проведення конкурсу.....	542
Вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення (гл. 79 ЦК України)	543
<i>Схема 511</i> Зобов'язання із вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення.....	543
<i>Схема 512</i> Зміст зобов'язання із вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення.....	544
Рятування здоров'я та життя фізичної особи, майна фізичної або юридичної особи (гл. 80 ЦК України)	545
<i>Схема 513</i> Зобов'язання із рятування здоров'я та життя фізичної особи, майна фізичної або юридичної особи.....	545
<i>Схема 514</i> Види шкоди, завданої особі внаслідок вчинення нею рятувальних дій щодо майна іншої особи без відповідних повноважень.....	546
Створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи (гл. 81 ЦК України)	547
<i>Схема 515</i> Зобов'язання з усунення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи.....	547
<i>Схема 516</i> Вимоги щодо усунення небезпеки, яка загрожує життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи.....	548
Відшкодування шкоди (гл. 82 ЦК України)	549
<i>Схема 517</i> Поняття зобов'язань з відшкодування шкоди.....	549
<i>Схема 518</i> Загальні умови відшкодування заподіяної шкоди.....	550
<i>Схема 519</i> Підстави звільнення від деліктної відповідальності.....	551
<i>Схема 520</i> Загальні засади відшкодування моральної шкоди.....	552
<i>Схема 521</i> Види зобов'язань з відшкодування шкоди.....	553
<i>Схема 522</i> Відшкодування юридичною або фізичною особою шкоди, завданої їхнім працівником чи іншою особою.....	554
<i>Схема 523</i> Відшкодування шкоди, завданої органом державної влади, органом влади АРК або органом місцевого самоврядування.....	555
<i>Схема 524</i> Відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду.....	556
<i>Схема 525</i> Спеціальні правила відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду.....	557
<i>Схема 526</i> Відшкодування (компенсація) шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення.....	558
<i>Схема 527</i> Відшкодування шкоди, завданої малолітньою особою.....	559

<i>Схема 528</i> Відповідальність батьків за шкоду, завдану малолітньою особою.....	560
<i>Схема 529</i> Відшкодування шкоди, завданої неповнолітньою особою	561
<i>Схема 530</i> Відшкодування шкоди, завданої недієздатною фізичною особою.....	562
<i>Схема 531</i> Відшкодування шкоди, завданої фізичною особою, цивільна дієздатність якої обмежена.....	563
<i>Схема 532</i> Відшкодування шкоди, завданої фізичною особою, яка не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними.....	564
<i>Схема 533</i> Відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної безпеки.....	565
<i>Схема 534</i> Обов'язки осіб щодо відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної безпеки.....	566
<i>Схема 535</i> Відшкодування ядерної шкоди.....	567
<i>Схема 536</i> Відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю.....	568
<i>Схема 537</i> Обсяг та характер відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю.....	569
<i>Схема 538</i> Відшкодування шкоди, завданої смертю потерпілого.....	571
<i>Схема 539</i> Порядок відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю потерпілого.....	572
<i>Схема 540</i> Відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг).....	573
Набуття, збереження майна без достатньої правової підстави (гл. 83 ЦК України).....	574
<i>Схема 541</i> Поняття й елементи зобов'язання з набуття, збереження майна без достатньої правової підстави.....	574
<i>Схема 542</i> Зміст зобов'язання з набуття, збереження майна без достатньої правової підстави.....	575
<i>Схема 543</i> Види зобов'язань із збереження майна без достатньої правової підстави.....	576
<i>Схема 544</i> Порядок відшкодування доходів від безпідставно набутого майна.....	577
<u>СПАДКОВЕ ПРАВО</u>	
Загальні положення про спадкування (гл. 84 ЦК України).....	578
<i>Схема 545</i> Основні категорії спадкування.....	578
<i>Схема 546</i> Загальні положення спадкового права.....	580
<i>Схема 547</i> Поняття спадкування та склад спадщини.....	581
<i>Схема 548</i> Види спадкування.....	582
<i>Схема 549</i> Підстави відкриття спадщини.....	583
<i>Схема 550</i> Час відкриття спадщини.....	584
<i>Схема 551</i> Місце відкриття спадщини.....	585
<i>Схема 552</i> Суб'єкти спадкування.....	586
<i>Схема 553</i> Спадкування права на земельну ділянку.....	587
<i>Схема 554</i> Право на одержання сум заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, інших соціальних виплат, які належали спадкодавцеві.....	588
<i>Схема 555</i> Спадкування підприємства.....	589
<i>Схема 556</i> Спадкування майна члена фермерського господарства.....	590
<i>Схема 557</i> Спадкування прав, пов'язаних із участю в господарських товариствах, виробничих кооперативах.....	591
<i>Схема 558</i> Спадкування прав, пов'язаних із участю у споживчому кооперативі.....	592
Спадкування за заповітом (гл. 85 ЦК України).....	593
<i>Схема 559</i> Поняття та загальні вимоги до заповіту.....	593
<i>Схема 560</i> Види заповіту.....	594
<i>Схема 561</i> Зміст заповіту.....	595

<i>Схема 562</i>	Посвідчення заповіту посадовою особою органу місцевого самоврядування.....	596
<i>Схема 563</i>	Право на обов'язкову частку в спадщині та скасування і заміна заповіту.....	597
<i>Схема 564</i>	Недійсність заповіту.....	598
Спадкування за законом (гл. 86 ЦК України).....		599
<i>Схема 565</i>	Загальні положення про спадкування за законом.....	599
<i>Схема 566</i>	Черговість спадкування за законом.....	600
<i>Схема 567</i>	Спадкування за правом представлення.....	601
<i>Схема 568</i>	Розмір частки спадкоємців за законом.....	602
Здійснення права на спадкування (гл. 87 ЦК України).....		603
<i>Схема 569</i>	Прийняття спадщини.....	603
<i>Схема 570</i>	Строк прийняття спадщини.....	604
<i>Схема 571</i>	Спадкова трансмісія.....	605
<i>Схема 572</i>	Правові наслідки відмови від прийняття спадщини.....	606
<i>Схема 573</i>	Відумерлість спадщини.....	607
<i>Схема 574</i>	Поділ і перерозподіл спадщини.....	608
<i>Схема 575</i>	Відповідальність спадкоємців за боргами спадкодавця.....	609
<i>Схема 576</i>	Відшкодування витрат, які покладаються на спадкоємців.....	610
<i>Схема 577</i>	Охорона спадкового майна та управління ним.....	611
Виконання заповіту (гл. 88 ЦК України).....		612
<i>Схема 578</i>	Порядок виконання заповіту.....	612
<i>Схема 579</i>	Обов'язки виконавця заповіту.....	613
<i>Схема 580</i>	Контроль за виконанням заповіту.....	614
<i>Схема 581</i>	Підстави припинення повноважень виконавця заповіту.....	615
Оформлення права на спадщину (гл. 89 ЦК України).....		616
<i>Схема 582</i>	Порядок оформлення права на спадщину.....	616
<i>Схема 583</i>	Свідцтво про право на спадщину.....	617
<i>Схема 584</i>	Реєстрація права на спадщину.....	618
Спадковий договір (гл. 90 ЦК України).....		619
<i>Схема 585</i>	Поняття та ознаки спадкового договору.....	619
<i>Схема 586</i>	Цивільно-правова характеристика спадкового договору.....	620
<i>Схема 587</i>	Сторони спадкового договору.....	621
<i>Схема 588</i>	Зміст спадкового договору.....	622
<i>Схема 589</i>	Забезпечення виконання спадкового договору.....	623
<i>Схема 590</i>	Зміна і припинення спадкового договору.....	624
Предметний покажчик.....		625
Перелік рекомендованих джерел для опрацювання теоретичного матеріалу.....		673

ПЕРЕДМОВА

Питання правового регулювання цивільно-правових відносин належать до найбільш актуальних у соціально-економічному і політичному житті української держави. Це обумовлено новими явищами в економіці України, її розвитку в напрямі переходу до ринкових відносин, де управління і регулювання господарських відносин вимагають активного використання інститутів цивільного права.

Вивчення дисципліни «Цивільне право України» має виключно важливе значення для підготовки юристів вищої кваліфікації. Даний навчальний посібник у систематизованому вигляді знайомить курсантів і студентів з основами цієї галузі права і загальними характеристиками його основних інститутів. Значна увага приділяється вивченню суб'єктів цивільного права, прав власності, договірних відносин, що визначаються потребами підготовки фахівців за фахом «Правознавство».

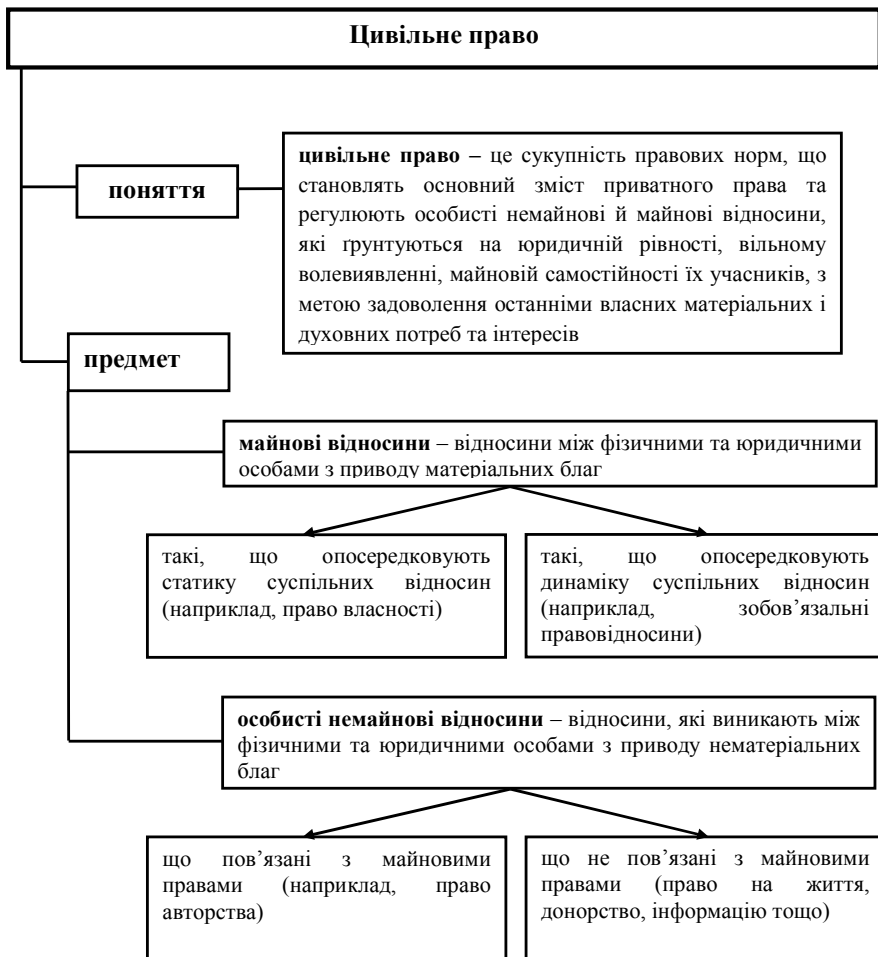
В процесі вивчення матеріалу, поданого в навчальному посібнику, вирішуються наступні завдання:

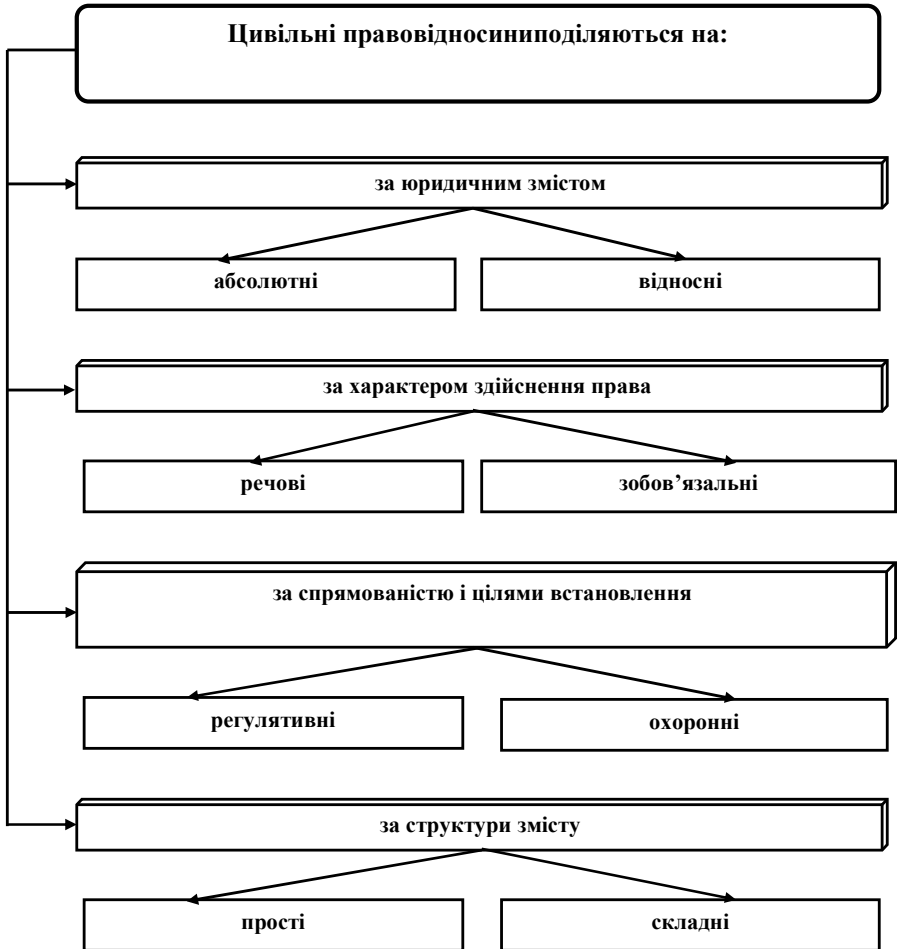
- допомогти курсантам і студентам з'ясувати сутність, зміст і сферу застосування норм цивільного права;
- сприяти закріпленню знань про зміст і особливості цивільних правовідносин.

Посібник «Цивільне право в схемах» володіє незаперечними перевагами перед іншими навчальними посібниками:

- будучи опорним стислим конспектом основних понять цивільного права, справжній навчальний посібник дозволяє використовувати його для самоконтролю, що значною мірою спрощує підготовку до семінарських і практичних занять;
- у посібнику відтворена структура чинного ЦК України;
- дане видання, крім визначень, дає уявлення про інститути, що діють у цивільному праві.

Посібник містить перелік джерел, рекомендованих для опрацювання теоретичного матеріалу. Зважаючи на наявність певних колізійних положень регулятивного законодавства, методично обґрунтованим було включити у розглядуваний перелік нормативно-правові акти, які дозволяють знайти правильне рішення у кожній конкретній ситуації цивільно-правового характеру. Своєю чергою, ознайомлення зі змістом наведених у переліку правозастосовних актів сприятиме формуванню практичних навичок, що є невід'ємною складовою професійної підготовки майбутнього правника. Усвідомлюючи важливість доктринальних положень цивілістики для визначення галузевих постулатів у сфері врегулювання цивільно-правових відносин, авторами навчального посібника також запропоновано перелік літератури, важливої до опрацювання. Саме системний підхід до вивчення цивільного права сприятиме формуванню ґрунтовних знань, що є запорукою розвинутої правосвідомості, правового мислення та правової культури.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ**ПОНЯТТЯ ТА ПРЕДМЕТ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ЯК ГАЛУЗІ ПРАВА**

МЕТОД ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Метод цивільно-правового регулювання – сукупність прийомів, засобів, способів, за допомогою яких цивільне право впливає на майнові та особисті немайнові правовідносини, впорядковує їх, регулює та захищає

Особливості методу цивільного права

Юридична рівність. Незалежно від того, хто є учасником цивільних відносин фізична особа, юридична особа, держава тощо, – сторони цих відносин формально, юридично рівні

Автономія волі сторін. Найчастіше цивільні права та обов'язки виникають в силу двостороннього вольового акту (договору). Закон встановлює тільки загальні рамки або надає на вибір сторін способи регулювання відносин. Втручання в особисту сферу життя допускається тільки у випадках, передбачених законом

Майнова відокремленість сторін. Учасники цивільного обороту виступають як власники відокремленого майна, яким вони беруть участь в обороті і яким відповідають за зобов'язаннями.

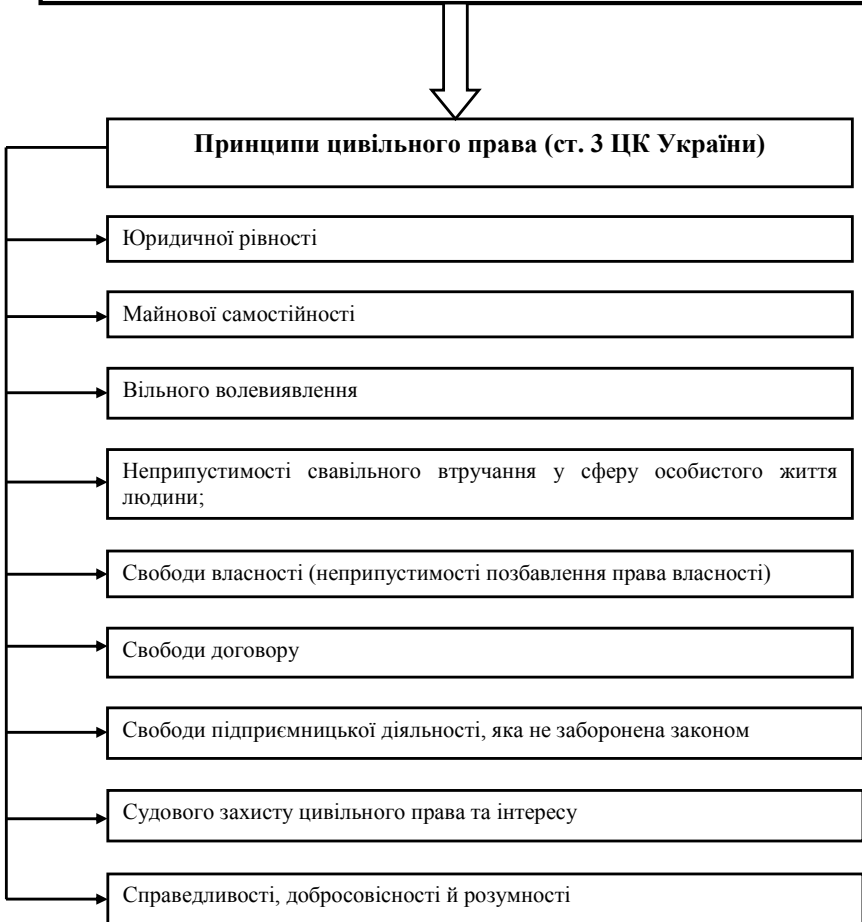
Захист цивільних прав, що здійснюється переважно в судовому порядку. Якщо сторони самостійно не змогли вирішити спір, то у встановлених законом випадках – в адміністративному порядку

Майновий характер цивільно-правової відповідальності. Об'єкт стягнення – майно, а не особа боржника. Цивільно-правова відповідальність має, за загальним правилом, компенсаційний характер

Диспозитивність суб'єктів. які самостійно визначають характер своїх відносин у межах чинного законодавства, здійснюють свої права на власний розсуд, самостійно обираючи найбільш доцільний варіант поведінки

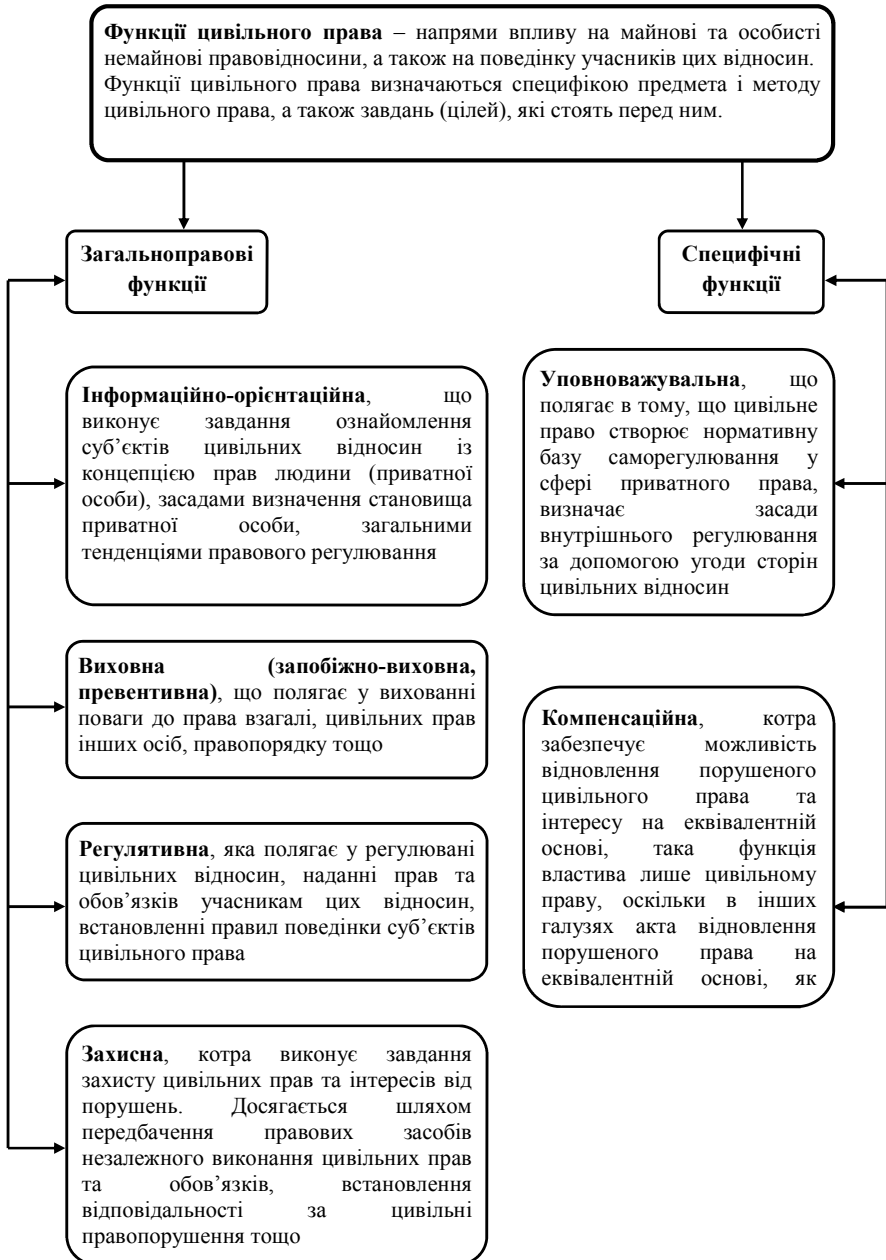
ПРИНЦИПИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Засади (принципи) цивільного права – це фундаментальні ідеї, згідно з якими здійснюється регулювання відносин, що становлять предмет цивільного права.

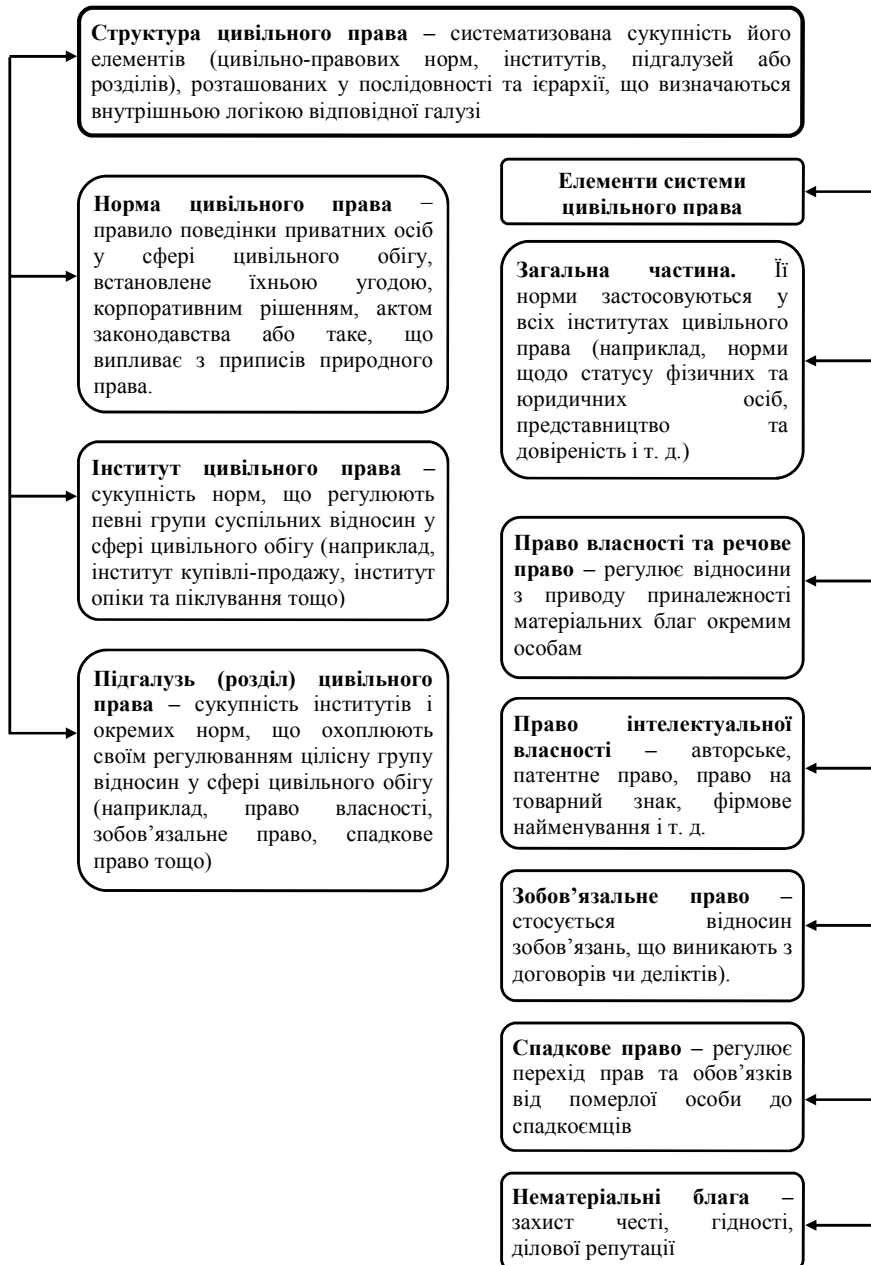

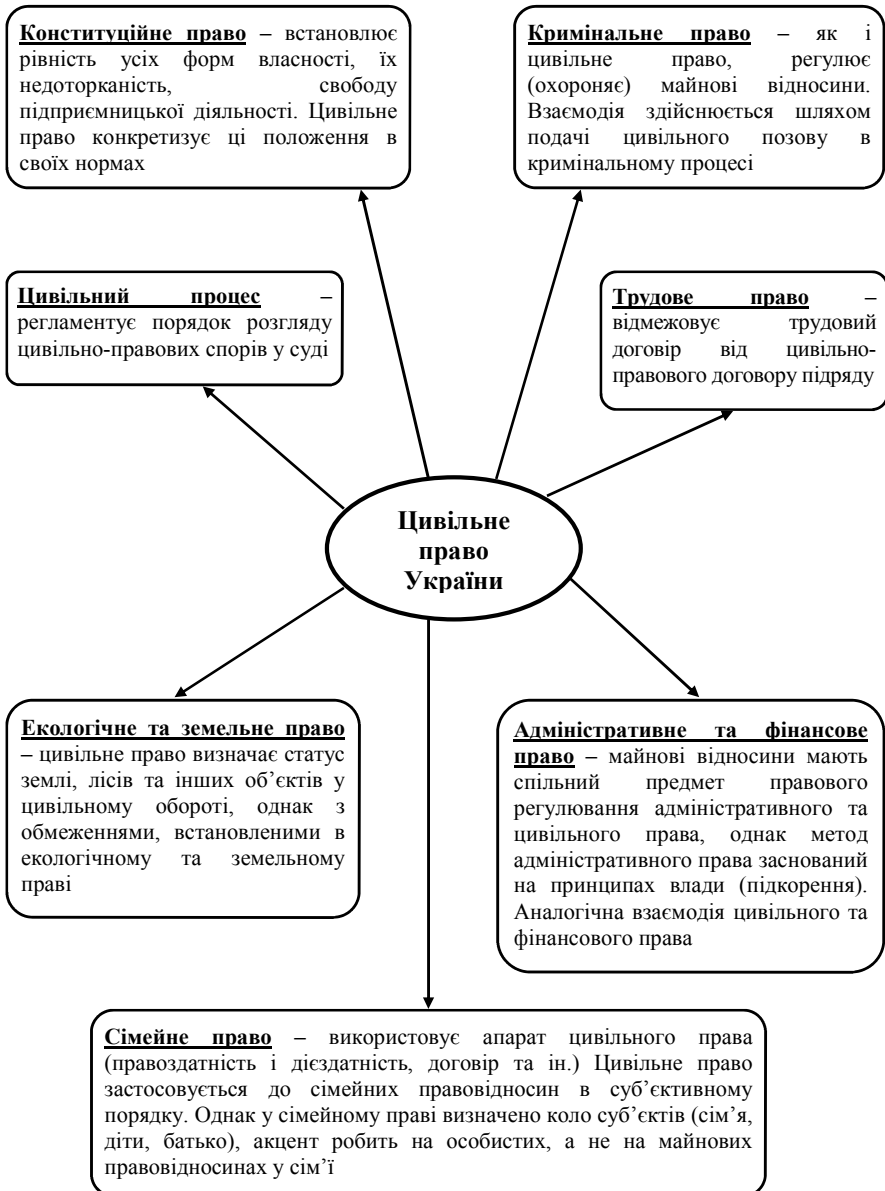
ФУНКЦІ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

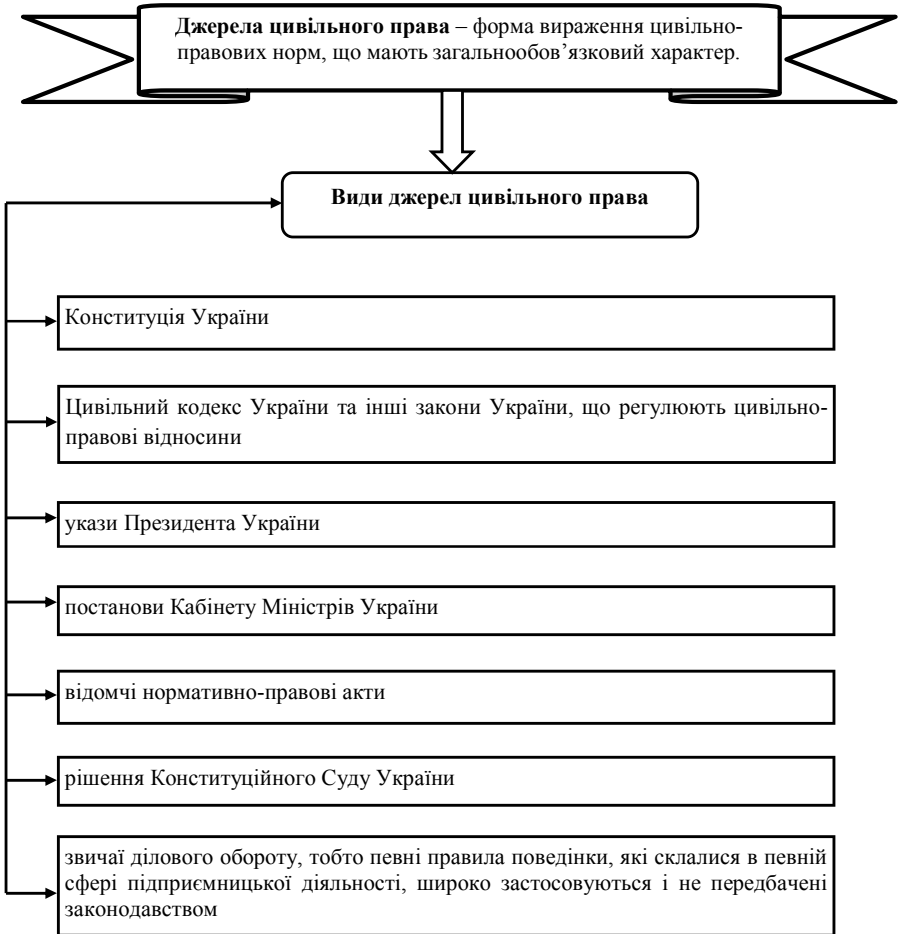

СТРУКТУРА (СИСТЕМА) ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО В СИСТЕМІ ГАЛУЗЕЙ ПРАВА УКРАЇНИ

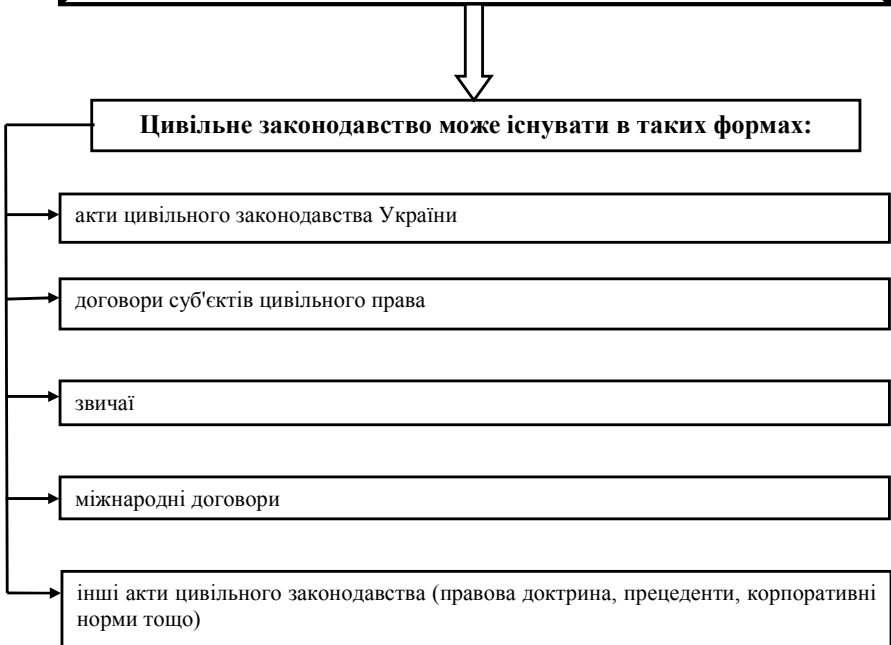
ДЖЕРЕЛА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

ПОНЯТТЯ ТА ПРЕДМЕТ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ЯК НАУКИ

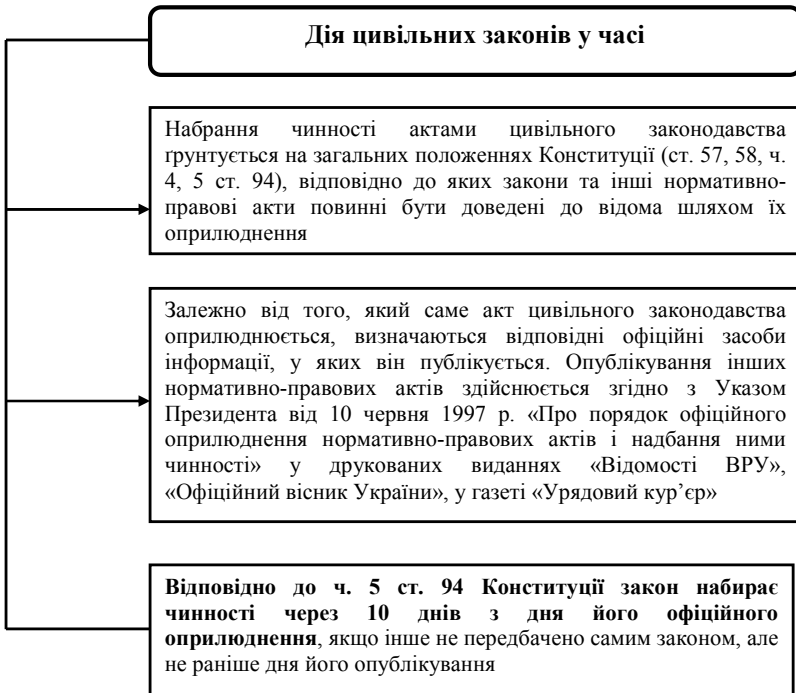

ЦИВІЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО (ГЛ. 1 ЦК УКРАЇНИ)**ЦИВІЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО**

Цивільне законодавство – система правових форм, у яких виражаються норми, що регулюють цивільні відносини.

**ДІЯ ЦИВІЛЬНИХ ЗАКОНІВ У ЧАСІ,
ПРОСТОРИ ТА ЗА КОЛОМ ОСІБ**

Акт цивільного законодавства не має зворотної дії у часі, крім випадків, коли він скасовує або пом'якшує цивільну відповідальність особи.

Якщо цивільні відносини виникли раніше і регулювалися актом цивільного законодавства, який втратив чинність, новий акт цивільного законодавства застосовується до прав та обов'язків, що виникли з моменту набрання чинності.

МЕЖІ ДІЇ ЗАКОНІВ У ЧАСІ, ПРОСТОРИ ТА ЗА КОЛОМ ОСІБ

Дія нормативно-правового акта цивільного законодавства у часі – це офіційно встановлений проміжок його юридичного буття, котрий, як правило, не обмежується певним строком, а визначається моментом набрання ним чинності та моментом припинення його дії.

Дія акта цивільного законодавства у просторі – це визначення територіальних меж застосування його положень для регулювання відносин, які виникають і розвиваються на певній території.

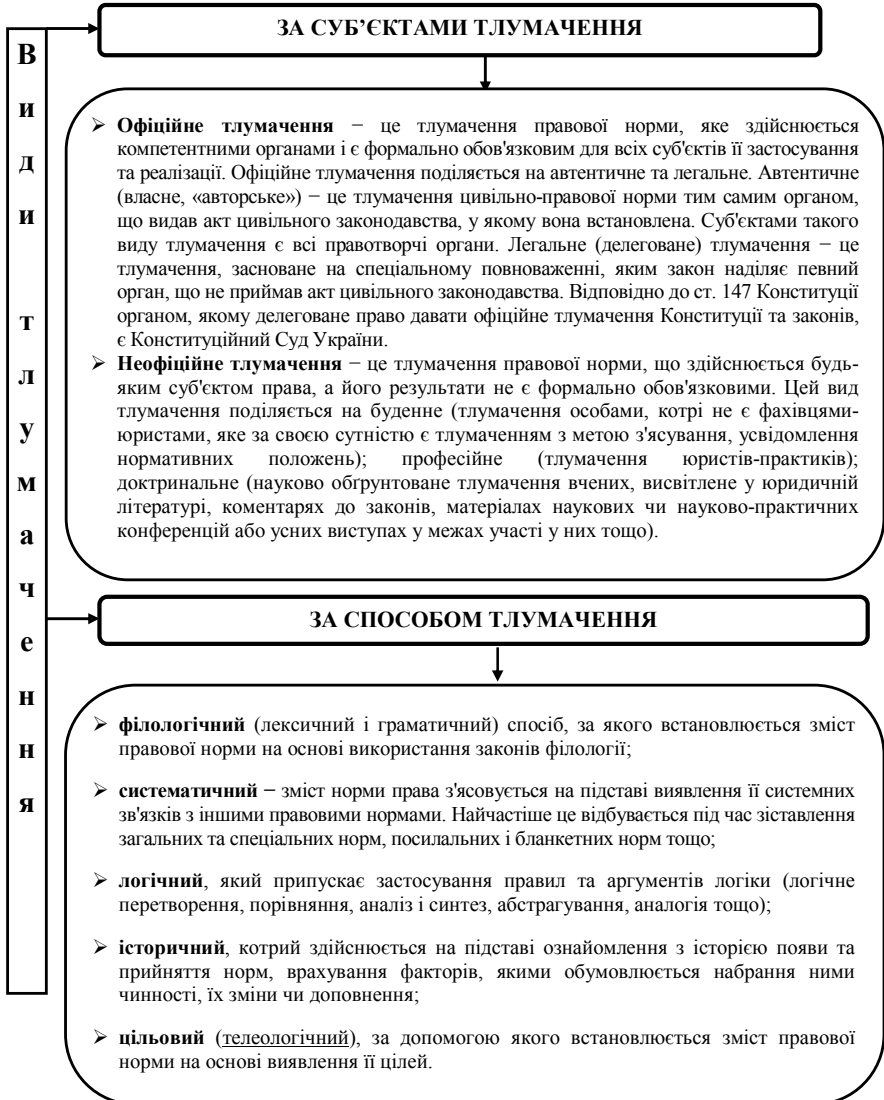
Дія нормативно-правового акта цивільного законодавства за колом осіб – це поширений його дії на певних суб'єктів права.

Звичай як форма цивільного права – правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства (хоча і може бути зафіксоване у відповідному документі), але є усталеним у певній сфері цивільних відносин.

ТЛУМАЧЕННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ НОРМИ

Тлумачення цивільно-правової норми – це діяльність із з'ясування або роз'яснення (інтерпретації) її змісту з метою правильного застосування і реалізації останньої. Тлумачення здійснюється за допомогою певних прийомів та способів.

**ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ.
ЗДІЙСНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ВИКОНАННЯ
ОБОВ'ЯЗКІВ (ГЛ. 2 ЦК УКРАЇНИ)**

ЦИВІЛЬНІ ПРАВОВІДНОСИНИ

Цивільні правовідносини – це врегульовані нормами цивільного права суспільні відносини, учасники яких є юридично рівними носіями цивільних прав та обов'язків.

Зміст

Взаємодія суб'єктів, що здійснюються відповідно до їх суб'єктивних прав і обов'язків

Структура цивільних правовідносин

Об'єкти

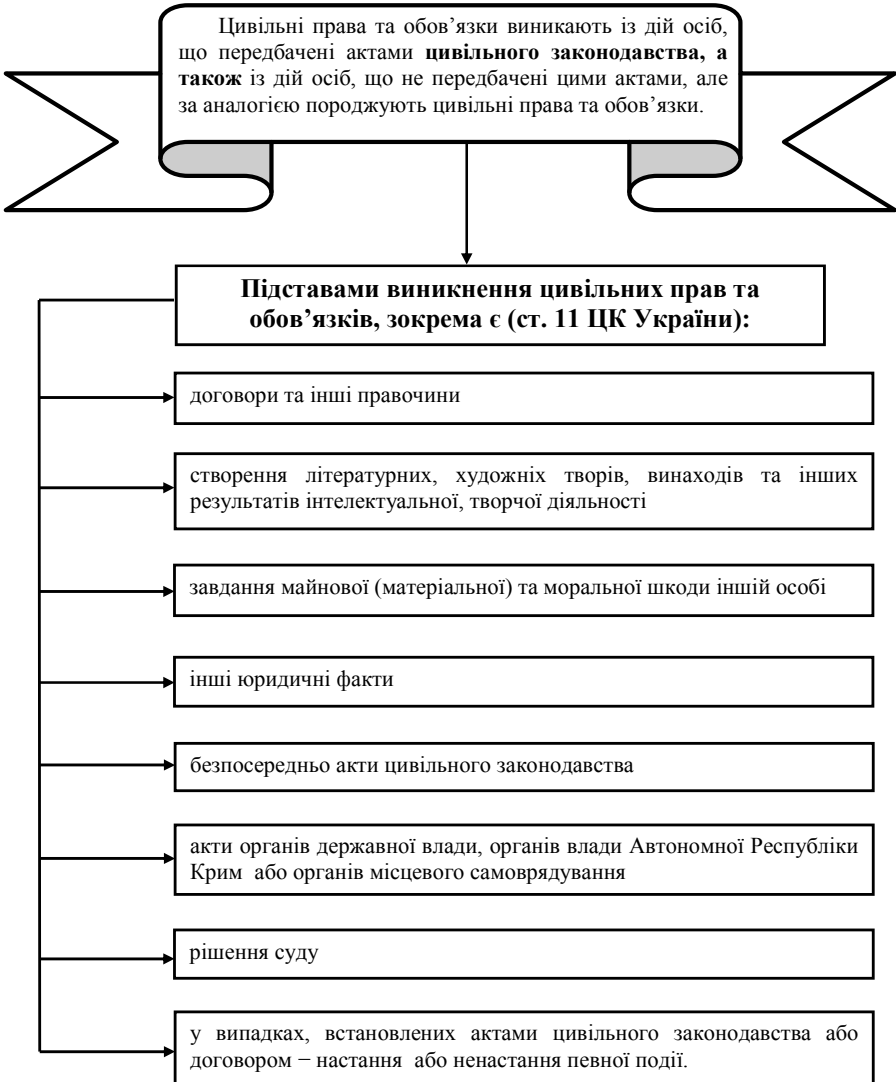
– це **матеріальні та нематеріальні блага**, з приводу яких суб'єкти вступають у цивільні правовідношення. До об'єктів цивільного права належать:

- 1) речі, в тому числі гроші та цінні папери;
- 2) інше майно, включаючи майнові права, право вимоги;
- 3) роботи та послуги;
- 4) результати інтелектуальної власності;
- 5) нематеріальні блага

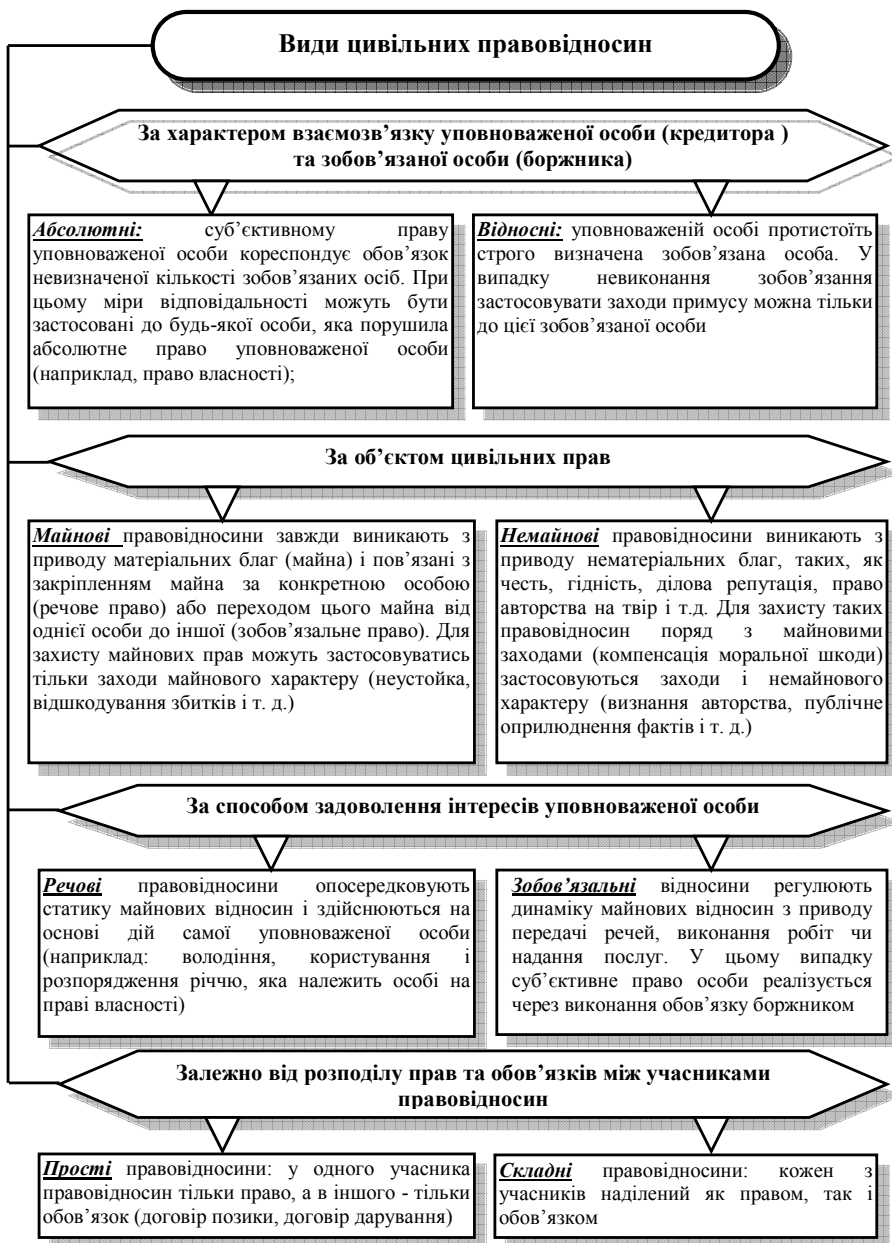
Суб'єкти

– це особи, наділені цивільними правами та цивільними обов'язками у зв'язку з участю їх у конкретних правовідносинах. Ними можуть бути будь-які суб'єкти цивільного права (фізичні чи юридичні особи, держава – Україна, АРК, адміністративно-територіальні утворення). Учасник цивільних правовідносин, наділений правом, називається **кредитором**, а учасник, наділений обов'язком – **боржником**. Часто учасники цивільних правовідносин є одночасно і кредиторами і боржниками

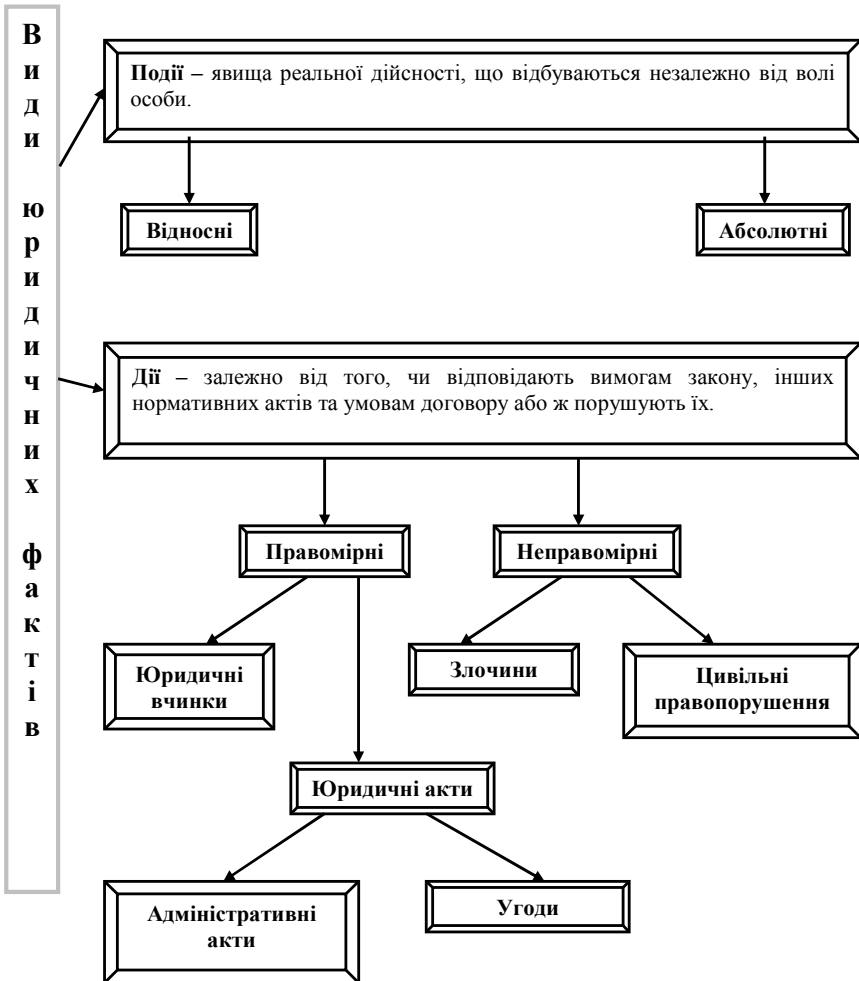
ОСНОВИ ВИНИКНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

ВИДИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

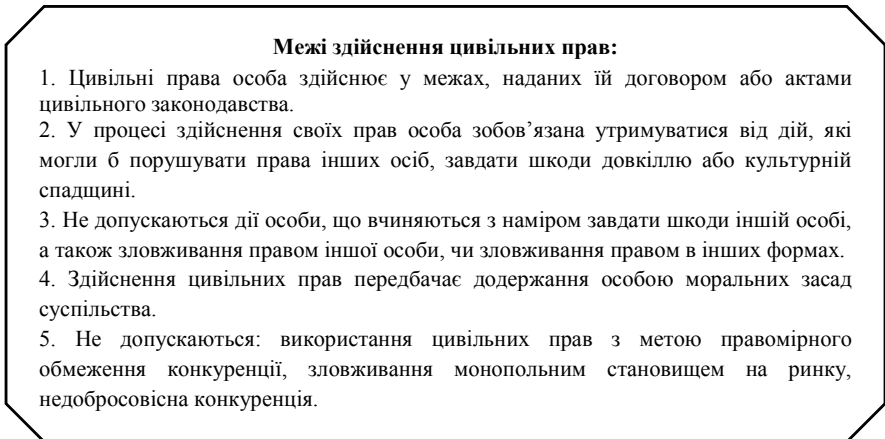
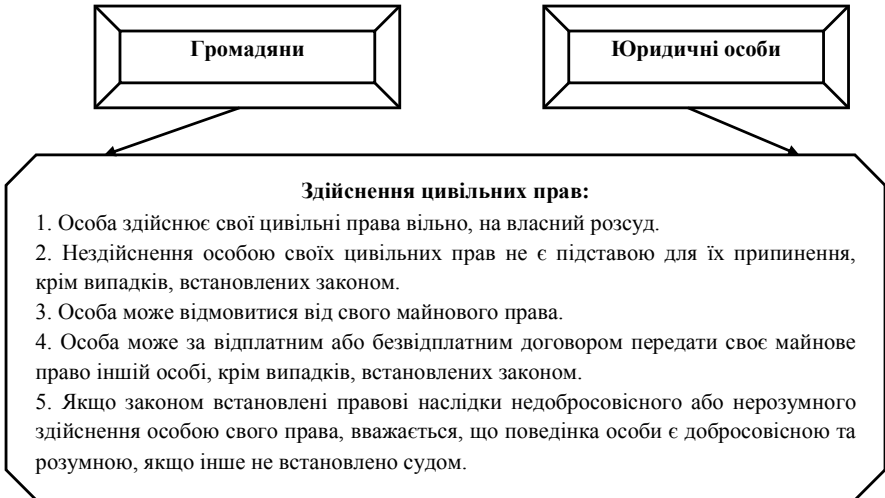

КЛАСИФІКАЦІЯ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ

ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ (ГЛ. 3 ЦК УКРАЇНИ)**ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ**

Здійснення суб'єктивного цивільного права – це реалізація мір можливої поведінки уповноваженої особи шляхом здійснення належних їй правомочностей (права на власні дії, права на чужі дії та права на захист).

ФОРМИ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ

Сукупність узгоджених між собою юридичних засобів захисту суб'єктивних прав та інтересів називається **формою захисту**.

Судова форма

Відповідно до ч. 1 ст. 16 ЦК України кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. Це право особа здійснює на свій розсуд. Нездійснення особою права на захист не є підставою для його припинення, а також для припинення цивільного права, що порушене, крім випадків, встановлених законом.

Адміністративна форма

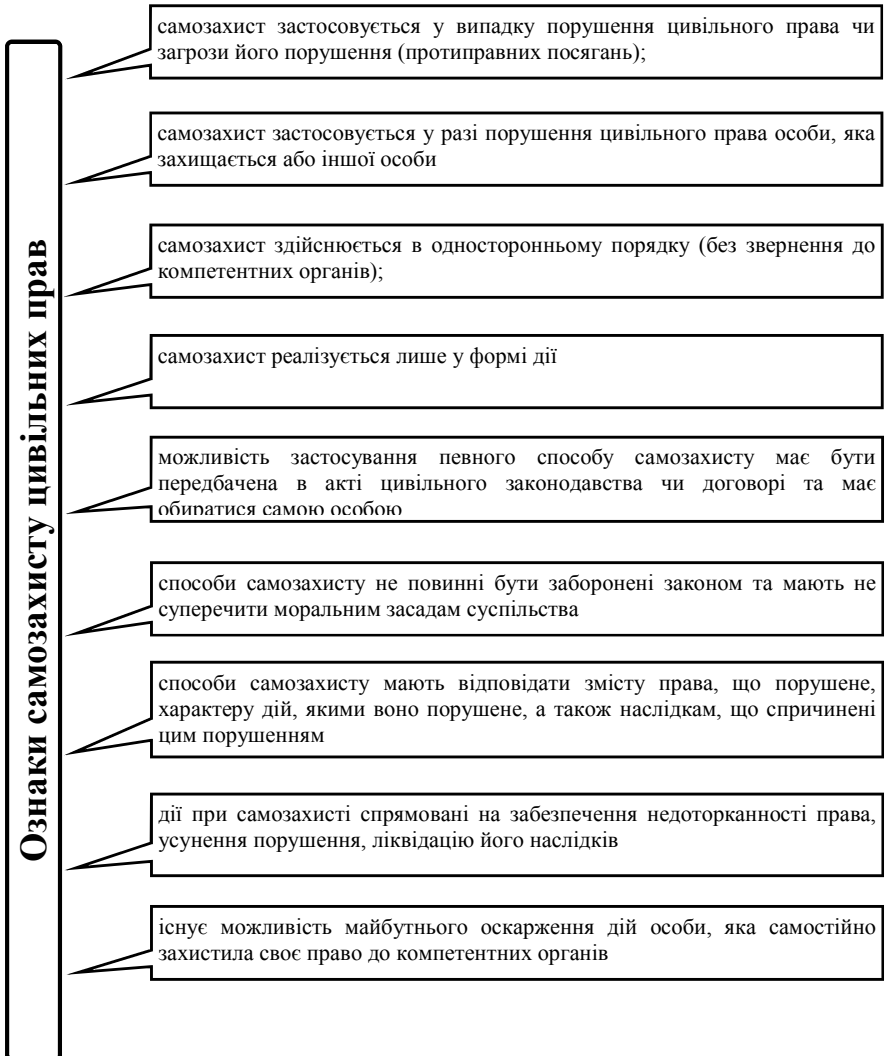
Відповідно до ч. 1 ст. 17 ЦК України Президент України здійснює захист цивільних прав та інтересів у межах повноважень, визначених Конституцією України. У випадках, встановлених Конституцією України та законом, особа має право звернутися за захистом цивільного права та інтересу до органу державної влади, органу влади АРК або органу місцевого самоврядування

Нотаріальна форма

Відповідно до ст. 18 ЦК України нотаріус здійснює захист цивільних прав шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документі.

Самозахист цивільних прав

Відповідно до ч. 1 ст. 19 ЦК України особа має право на самозахист свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань.

САМОЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ЯК САМОСТІЙНА ФОРМА ЗАХИСТУ

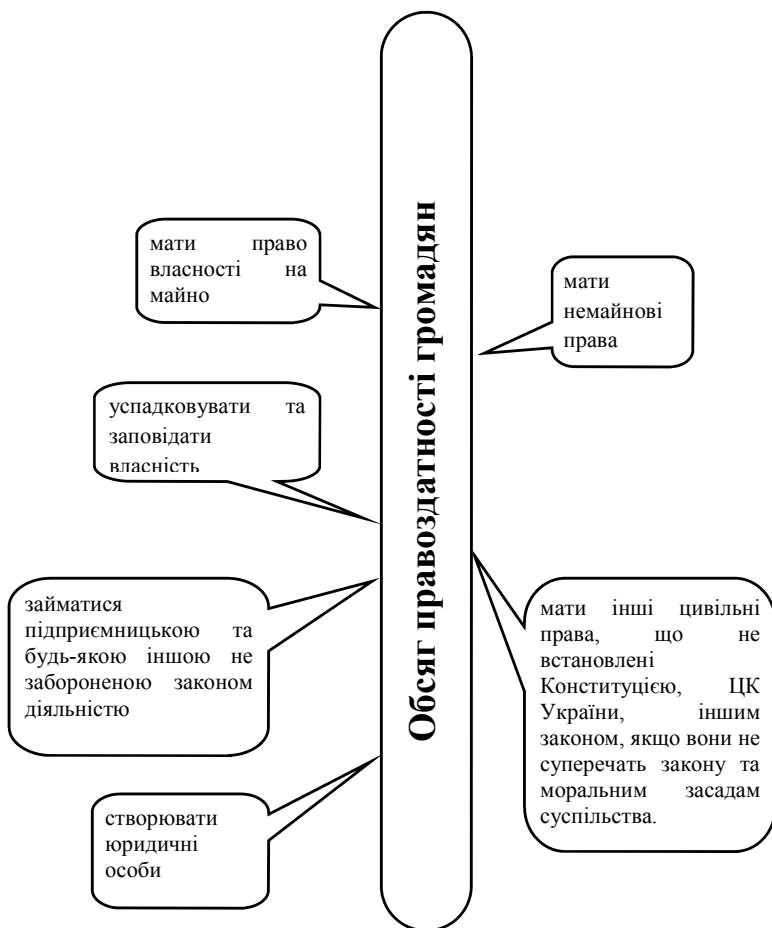
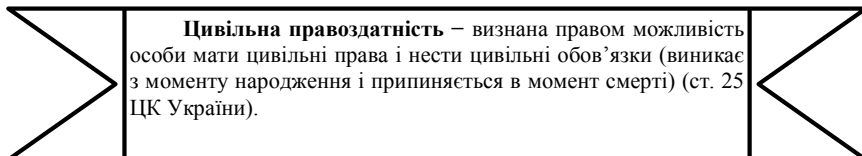
СПОСОБИ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

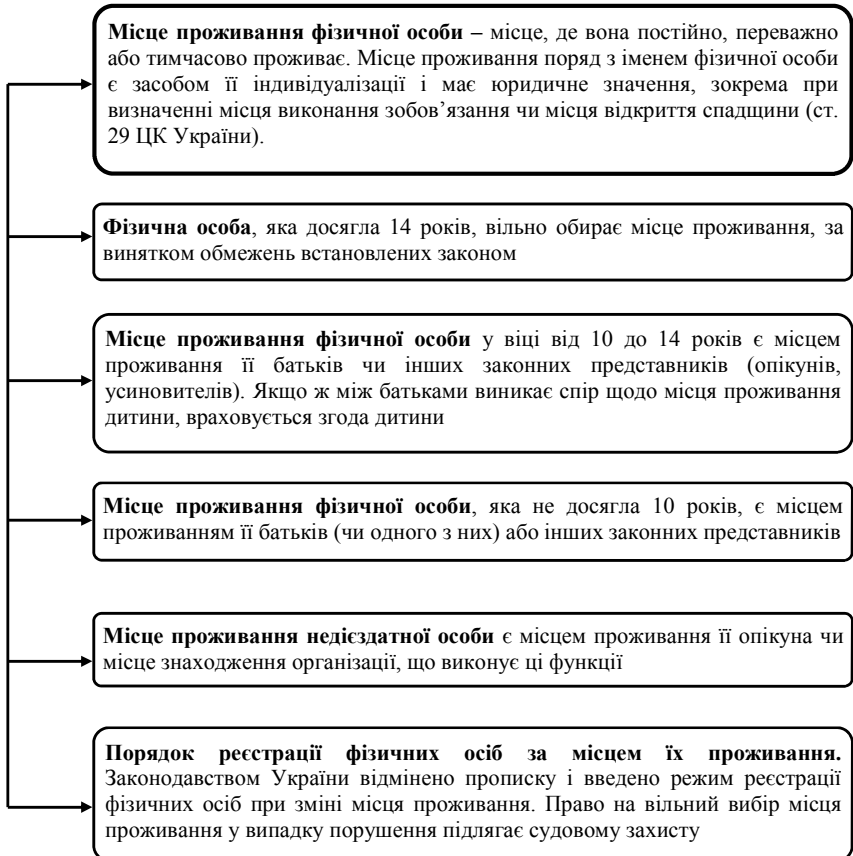
СПОСОБИ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ (СТ. 16 ЦК УКРАЇНИ)

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ФІЗИЧНУ ОСОБУ (ГЛ. 4 ЦК УКРАЇНИ)

ЦИВІЛЬНА ПРАВОЗДАТНІСТЬ

МІСЦЕ ПРОЖИВАННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

ДІЄЗДАТНІСТЬ ГРОМАДЯН

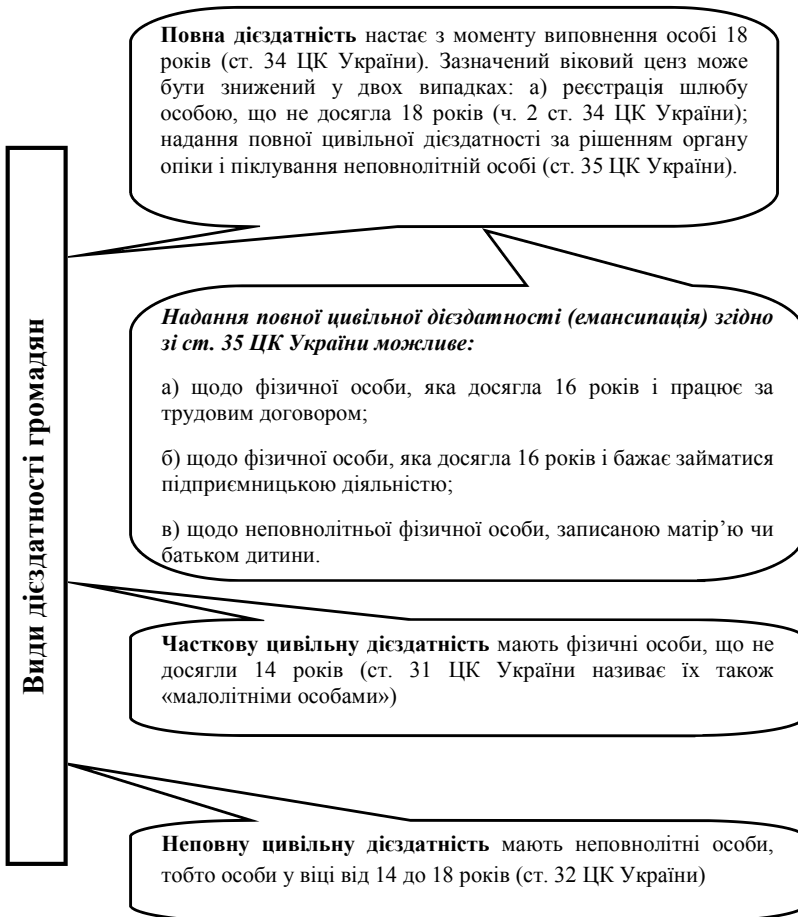
Цивільною дієздатністю фізичної особи є її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання (ст. 30 ЦК України).

УМОВИ ПРИ ЯКИХ НАСТАЄ ПОВНА ДІЄЗДАТНІСТЬ

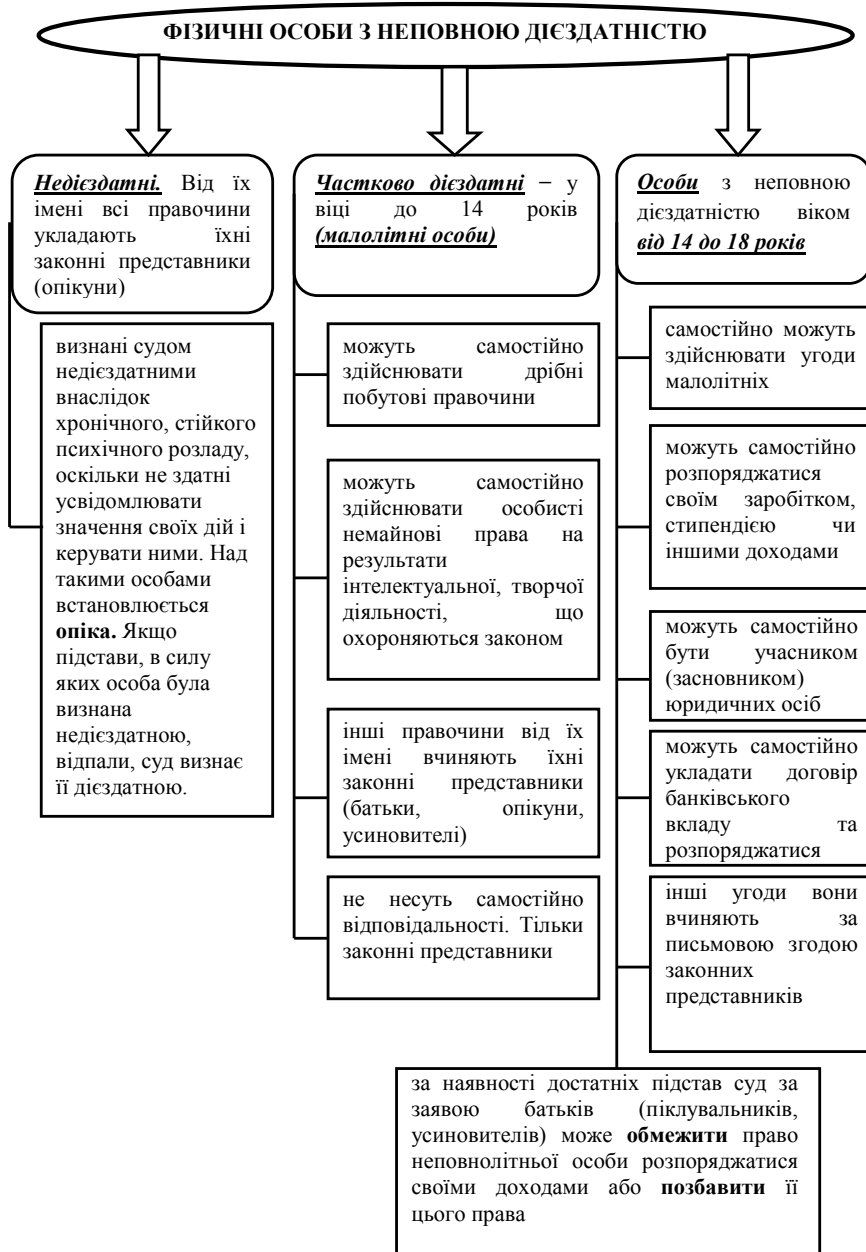
Досягнення
повноліття (18
років)

Укладення шлюбу
(якщо шлюб
укладається до 18
років)

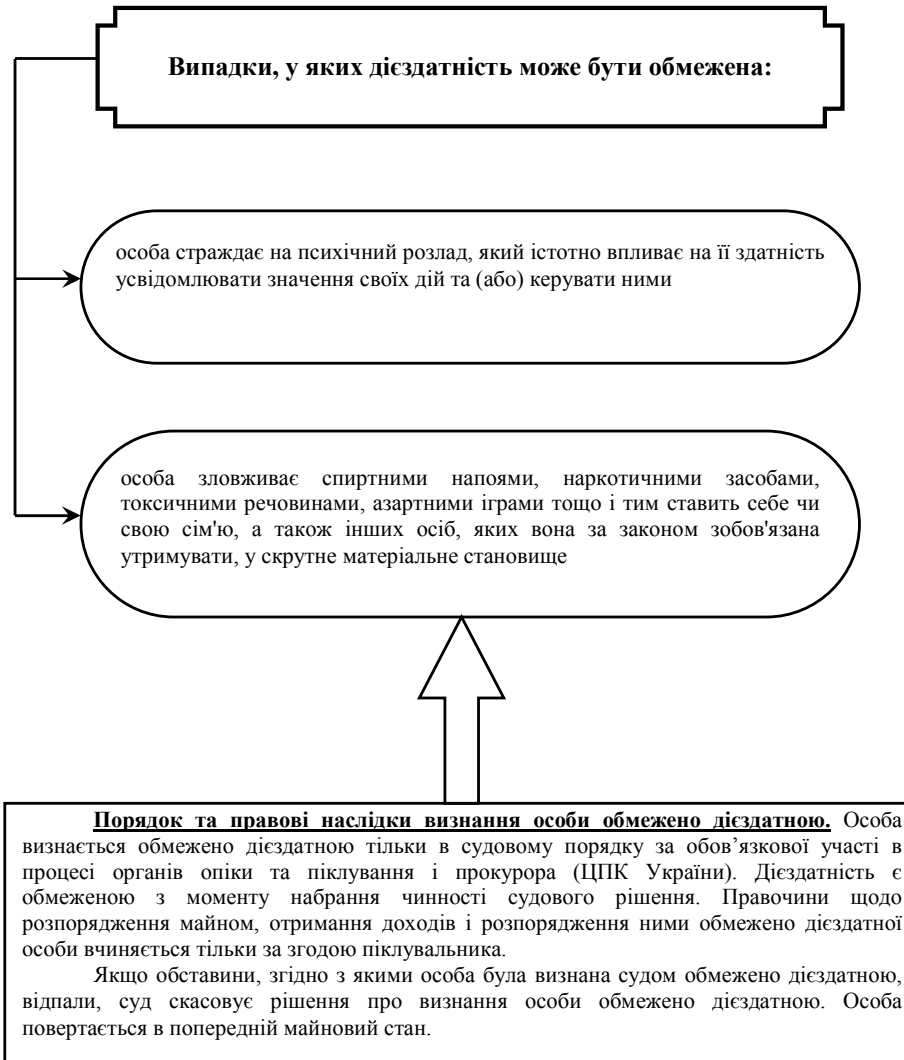
Якщо особа
працює за
трудовим
договором чи з
дозволу законних
представників
займається
підприємницькою
діяльністю (не
раніше 16 років)

ВИДИ ДІЄДАТНОСТІ ГРОМАДЯН

ФІЗИЧНІ ОСОБИ З НЕПОВНОЮ ДІЄЗДАТНІСТЮ

ОБМЕЖЕННЯ ЦИВІЛЬНОЇ ДІЄДАТНІСТІ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

ВИЗНАННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ БЕЗВІСНО ВІДСУТНЬОЮ І ОГОЛОШЕННЯ ЇЇ ПОМЕРЛОЮ

Фізична особа може бути визнана судом безвісно відсутньою, якщо протягом **одного року** в місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування (ст. 43 ЦК України).

Фізична особа може бути оголошена судом померлою, якщо у місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування протягом **трьох років**, а якщо вона пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підставу припускати її загибель від певного нещасного випадку, – протягом **шести місяців** (ст. 46 ЦК України).

Основні юридичні наслідки визнання громадянина безвісно відсутнім і оголошення померлим

1. Правові наслідки оголошення фізичної особи померлою порівнюються до правових наслідків, які настають у разі смерті.

2. Спадкоємці фізичної особи, яка оголошена померлою, не мають права відчужувати протягом п'яти років нерухоме майно, що перейшло до них у зв'язку з відкриттям спадщини.

Нотаріус, який видав спадкоємцеві свідоцтво про право на спадщину на нерухоме майно, накладає на нього заборону відчуження.

1. На підставі рішення суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою нотаріус за останнім місцем її проживання описує належне їй майно та встановлює над ним опіку.

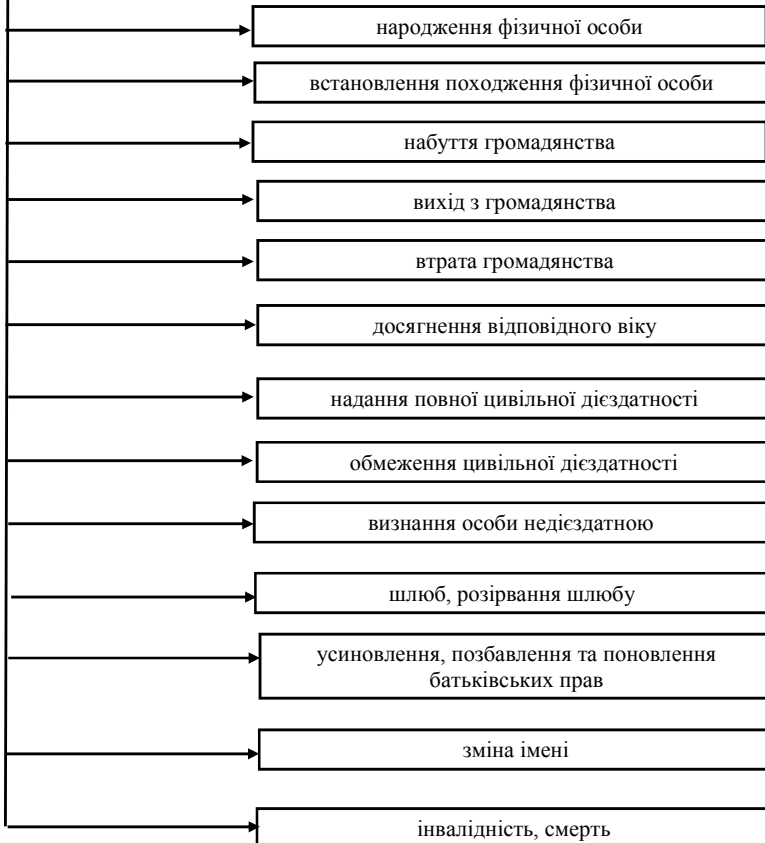
2. Опіка над майном припиняється у разі скасування рішення суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою, а також у разі появи фізичної особи, місце перебування якої було невідомим.

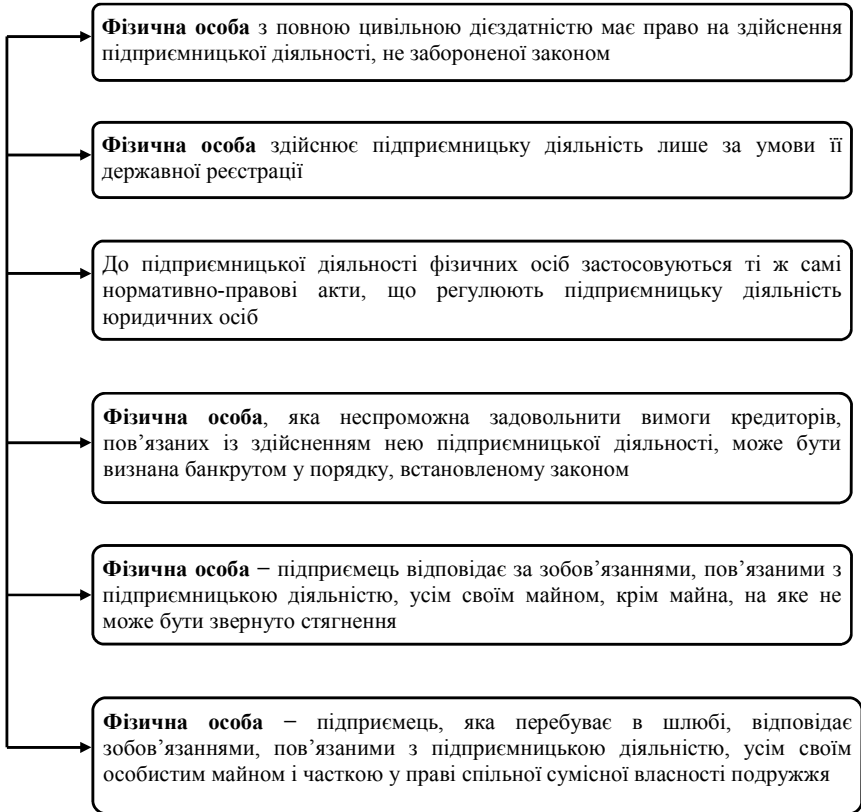

АКТИ ЦИВІЛЬНОГО СТАНУ

Актами цивільного стану є події та дії, які нерозривно пов'язані з фізичною особою і започатковують, змінюють, доповнюють або припиняють її можливість бути суб'єктом цивільних прав та обов'язків (ст. 49 ЦК України).

Види актів цивільного стану

ФІЗИЧНА ОСОБА – ПІДПРИЄМЕЦЬ (ГЛ. 5 ЦК УКРАЇНИ)**ФІЗИЧНА ОСОБА – ПІДПРИЄМЕЦЬ**

ПРАВОВИЙ СТАТУС ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ – ПІДПРИЄМЦЯ

Фізична особа-підприємець (ФОП) – це найбільш поширена та найбільш доступна організаційна форма ведення підприємницької діяльності. Це пояснюється простотою її організації, ведення бухгалтерського та податкового обліку і звітності, можливістю використовувати найману працю тощо.

Підприємцем може бути лише фізична особа з повною цивільною дієздатністю. Відповідно до чинного законодавства повну цивільну дієздатність має фізична особа, яка досягла 18 років (повноліття), або особа, яка до досягнення повноліття уклала шлюб. Крім того, повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла 16 років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини. Також повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла 16 років і бажає займатися підприємницькою діяльністю

Приватними підприємцями не можуть бути військовослужбовці, державні службовці, народні депутати, особи, які мають судимість за корисливі злочини, тощо.

Обмеження щодо можливості провадження фізичними особами-підприємцями певних видів діяльності. Зокрема, фізичні особи-підприємці не можуть:

- 1) надавати фінансові послуги, якщо інше прямо не передбачене законом;
- 2) займатися діяльністю у сфері організації телебачення і радіомовлення;
- 3) займатися космічною діяльністю;
- 4) займатися діяльністю у сфері здійснення операцій з металобрухтом;
- 5) займатися діяльністю у сфері загальної середньої та вищої освіти;
- 6) займатися концесійною діяльністю щодо будівництва та експлуатації автомобільних доріг.

ОПІКА ТА ПІКЛУВАННЯ (ГЛ. 6 ЦК УКРАЇНИ)

ОПІКА ТА ПІКЛУВАННЯ

Органи опіки та піклування – органи, на які покладено здійснення опіки та піклування; їх права та обов'язки щодо забезпечення прав та інтересів фізичних осіб, які потребують опіки та піклування, встановлюються законом та іншими нормативно-правовими актами.

Опіка встановлюється над малолітніми особами, які є сиротами або позбавлені батьківського піклування, та фізичними особами, які визнані недієздатними.

Піклування встановлюється над неповнолітніми особами, які є сиротами або позбавлені батьківського піклування, та фізичними особами, цивільна дієздатність яких обмежена

Опіка та піклування встановлюються з метою забезпечення особистих немайнових і майнових прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх осіб, а також повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки (ст. 55 ЦК України)

Опіка припиняється у разі:

- 1) передачі малолітньої особи батькам (усиновлювачам);
- 2) досягнення підопічним чотирнадцяти років. У цьому разі особа, яка здійснювала обов'язки опікуна, стає піклувальником без спеціального рішення щодо цього;
- 3) поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, яка була визнана недієздатною (ст. 76 ЦК України).

Піклування припиняється у разі:

- 1) досягнення фізичною особою повноліття;
- 2) ресстрації шлюбу неповнолітньої особи;
- 3) надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності;
- 4) поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, цивільна дієздатність якої була обмежена (ст. 77 ЦК України).

**ПРАВОЧИНИ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬСЯ З ДОЗВОЛУ ОРГАНІВ
ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ**

Опікун не має права без дозволу органу опіки та піклування:

відмовитися від майнових прав підопічного

видавати письмові зобов'язання від імені підопічного;

укладати договори, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, в тому числі договори щодо поділу або обміну житлового будинку, квартири;

укладати договори щодо іншого цінного майна

Управління майном особи, над якою встановлено опіку

1. Опікун зобов'язаний дбати про збереження та використання майна підопічного в його інтересах.
2. Якщо малолітня особа може самостійно визначити свої потреби та інтереси, опікун, здійснюючи управління її майном, повинен враховувати її бажання.
3. Опікун самостійно здійснює витрати, необхідні для задоволення потреб підопічного, за рахунок пенсії, аліментів, відшкодування шкоди у зв'язку з втратою годувальника, допомоги на підопічну дитину та інших соціальних виплат, призначених на підопічну дитину відповідно до законів України, доходів від майна підопічного тощо (ст. 72 ЦК України).

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ЮРИДИЧНУ ОСОБУ (ГЛ. 7 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ Й ОЗНАКИ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

Юридичною особою є організація створена і зареєстрована у встановленому законом порядку.

Юридична особа наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді (ст. 80 ЦК України).

Ознаки юридичної особи

Майнова відокремленість. Майно юридичної особи відокремлено від майна власників, які створили цю організацію, від держави, від інших суб'єктів цивільного права

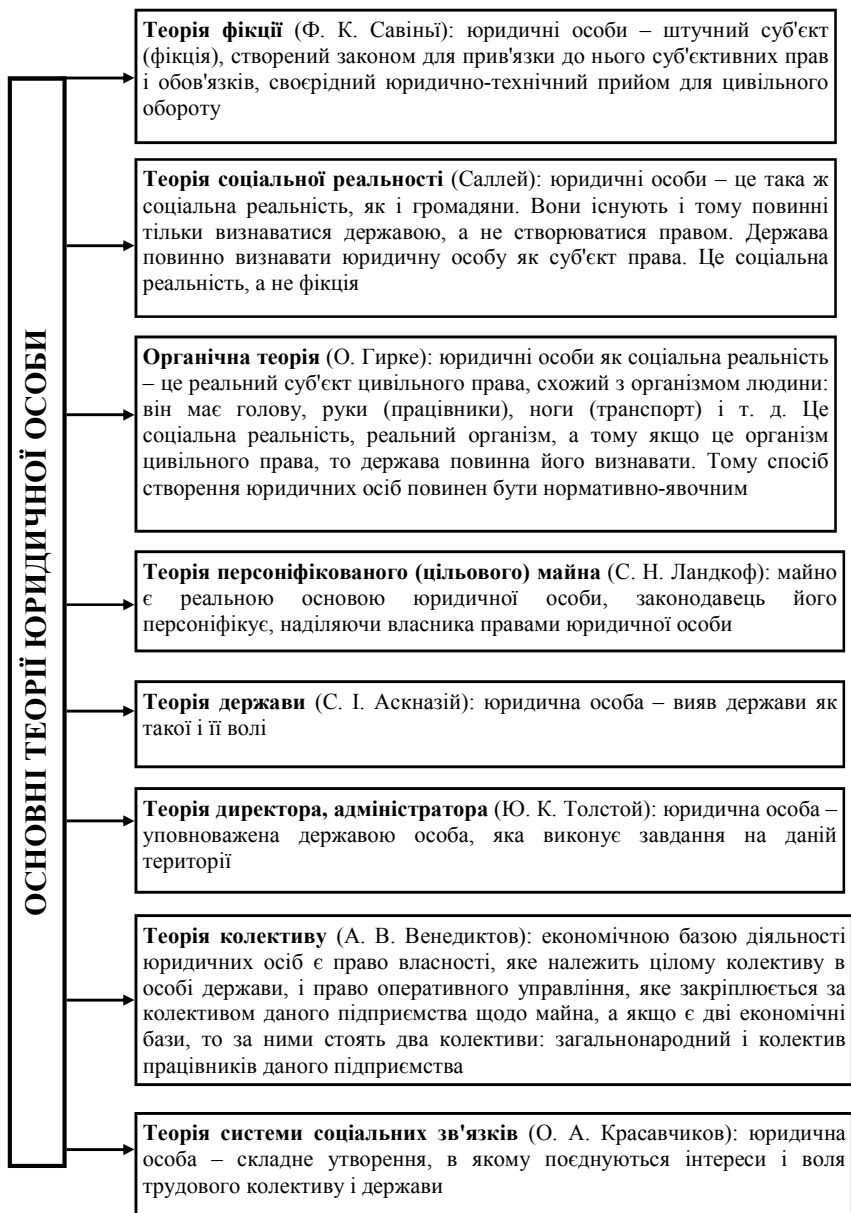
Участь у цивільному обороті від власного імені. Юридична особа має індивідуальне найменування і може діяти лише від свого імені: набувати майнових і особистих немайнових прав, нести відповідальність, вступати в різноманітні цивільно-правові відносини з іншими суб'єктами цивільного права

Самостійна майнова відповідальність. Учасник (засновник) юридичної особи не відповідає за зобов'язаннями останньої, а юридична особа не відповідає за зобов'язаннями учасника (засновника)

Виступ у цивільному обороті від свого імені. Можливість саме для конкретної організації набувати і здійснювати цивільні права та нести цивільні обов'язки, а також бути відповідачем у суді.

Межі виступу в цивільному обороті залежать від мети створення юридичної особи і визначаються цілями її діяльності

СУТНІСТЬ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

ПРАВОЗДАТНІСТЬ ТА ДІЄЗДАТНІСТЬ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

Правоздатність – це здатність юридичної особи мати права та обов'язки. Правоздатність юридичної особи виникає одночасно з її дієздатністю, а саме з моменту включення її до державного реєстру, і припиняється в момент виключення її з державного реєстру (ст. 91 ЦК України).

Загальна (універсальна)

суб'єкт права має будь-які цивільні права і обов'язки, необхідні для здійснення будь-яких видів діяльності

Спеціальна

юридична особа має лиш такі права і обов'язки, які відповідають цілям її діяльності й зафіксовані в її засновницьких документах, і передбачає виконання пов'язаних з цією діяльністю обов'язків

Дієздатність – здатність юридичної особи набувати цивільні права і приймати на себе цивільні обов'язки через свої органи, які діють відповідно до закону, інших правових актів і установчих документів

волеутворюючі

волевиявляючі

Види органів управління юридичної особи

одноосібні

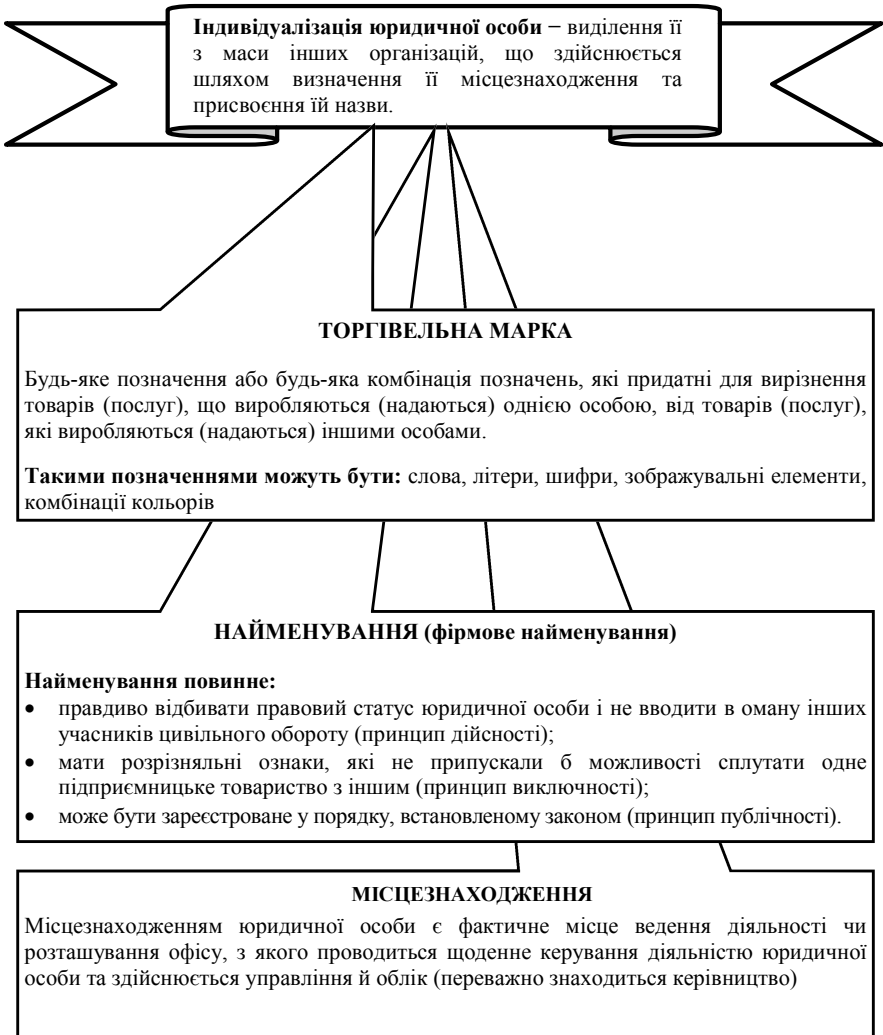
колегіальні

- директор
- генеральний директор
- президент

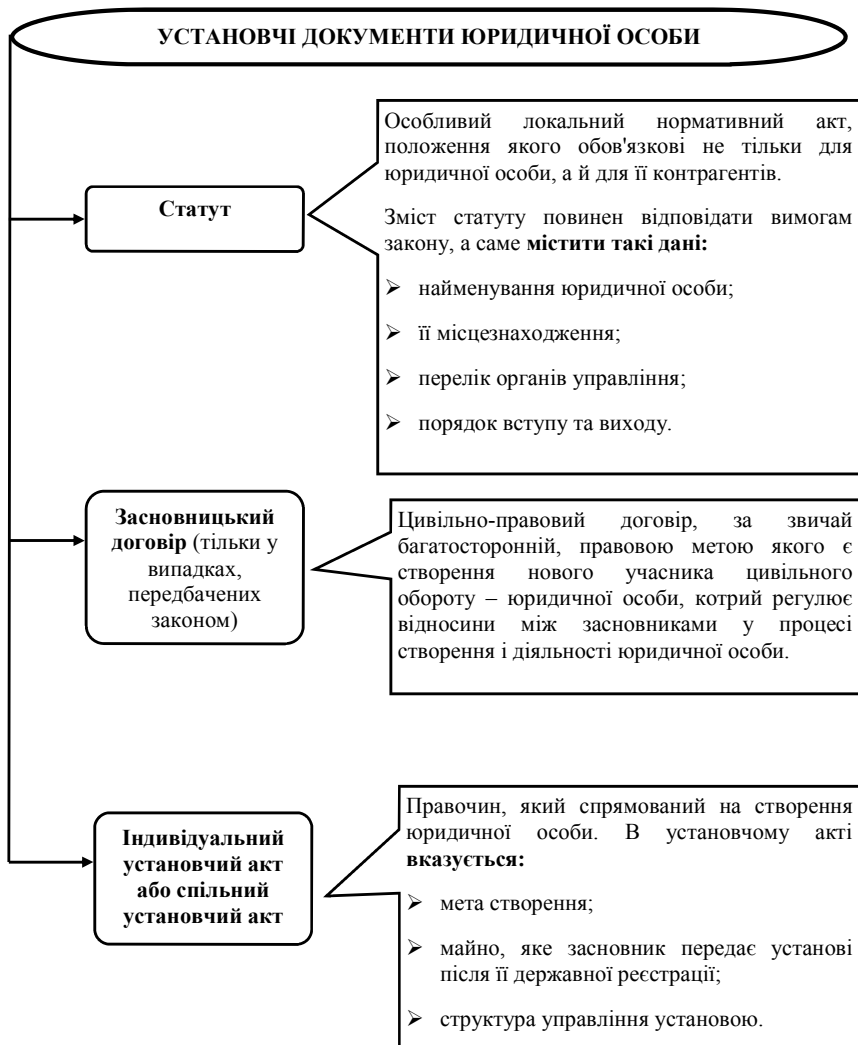
- правління
- дирекція
- рада

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

УСТАНОВЧІ ДОКУМЕНТИ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

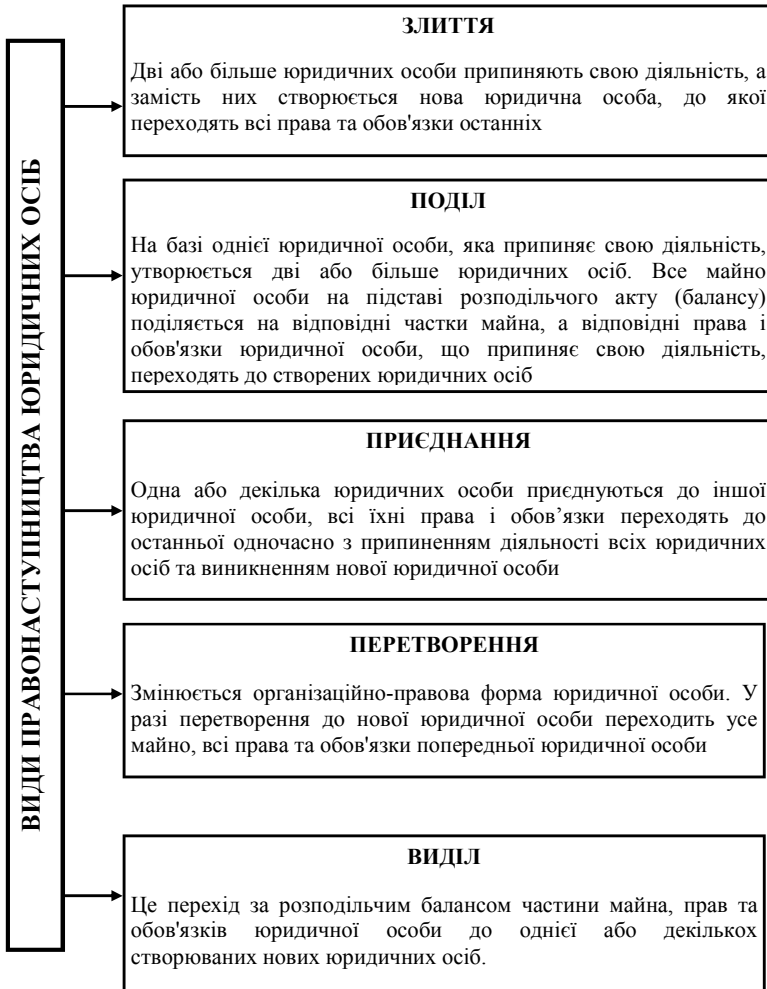

ПОРЯДОК СТВОРЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

ПРИПИНЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

Юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації. У разі реорганізації юридичних осіб майно, права та обов'язки переходять до правонаступників (ст. 104 ЦК України).

ПІДСТАВИ ЛІКВІДАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

ПОРЯДОК ЛІКВІДАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

ЕТАПИ ЛІКВІДАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

1. Ліквідаційна комісія після закінчення строку для пред'явлення вимог кредиторами складає ліквідаційний баланс, який містить відомості про склад майна юридичної особи, що ліквідується, перелік **пред'явлених** кредиторами вимог, а також про результати їх розгляду.

Проміжний ліквідаційний баланс затверджується учасниками юридичної особи або органом, який прийняв рішення про результати їх розгляду.

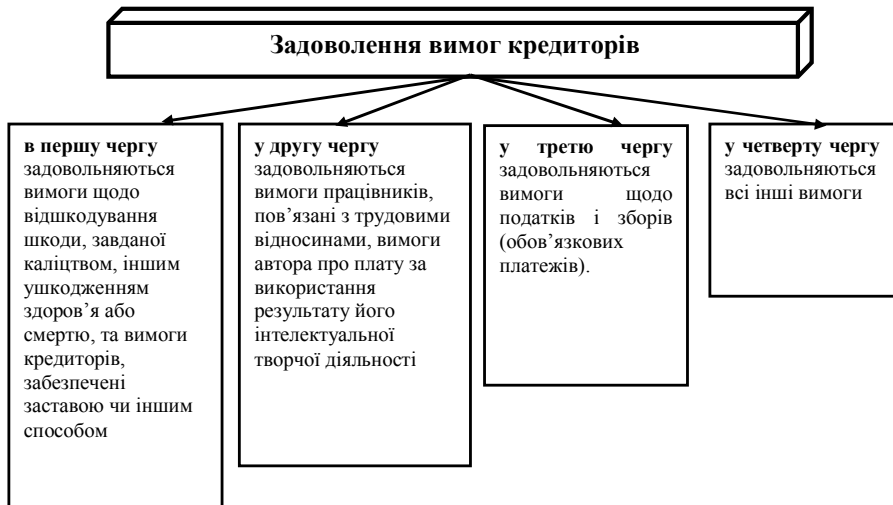
2. Виплата грошових сум кредиторам юридичної особи що ліквідується провадиться у порядку черговості, встановленої ст. 112 ЦК України відповідно до проміжного ліквідаційного балансу, починаючи від дня його затвердження, за винятком кредиторів четвертої черги, виплати яким провадяться зі спливом місяця від дня затвердження проміжного ліквідаційного балансу.

В разі недостатності у юридичної особи, що ліквідується, грошових коштів для задоволення вимог кредиторів ліквідаційна комісія здійснює продаж майна юридичної особи.

3. Після завершення розрахунків з кредиторами ліквідаційна комісія складає ліквідаційний баланс, який затверджується учасниками юридичної особи або органом, що прийняв рішення про ліквідацію юридичної особи.

4. Майно юридичної особи, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, передається її учасникам якщо інше не встановлено установчими документами юридичної особи або законом.

5. Юридична особа є ліквідованою з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення.

**ПРОЦЕДУРИ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ
ДО НЕПЛАТОСПРОМОЖНОГО БОРЖНИКА**

**Процедури, що застосовуються до
неплатоспроможного боржника:**

процедура розпорядження майном боржника, як правило, передує усім іншим судовим процедурам банкрутства. Вона застосовується до неплатоспроможного боржника протягом визначеного у законі строку або до настання визначених у законі обставин. Змістом цієї процедури є система передбачених законодавством заходів щодо нагляду та контролю за управлінням справами та розпорядженням майном боржника, спрямованих на попередньому порядку фінансового становища боржника, а також можливостей відновлення його платоспроможності, що здійснюються розпорядником майна боржника (аб. 10, 11 ст. 1, ч. 1, 7 ст. 13 ЗУ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»)

мирова угода, як судова процедура банкрутства може бути застосована і до боржника, і до банкрута на будь-якій стадії провадження у справі про банкрутство і являє собою особливий спосіб припинення провадження у справі про банкрутство (ч. 2 ст. 35, ч. 1 ст. 37 ЗУ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»)

санація є судовою процедурою банкрутства, що застосовується до неплатоспроможного боржника протягом встановленого законом часу за наявності законодавчо визначених підстав її проведення. Судова процедура санації спрямована на запобігання визнанню життєздатного боржника банкрутом і на повне або часткове задоволення вимог кредиторів

ліквідаційна процедура застосовується тільки у випадках визнання боржника банкрутом і є припиненням діяльності суб'єкта господарської діяльності з метою здійснення заходів щодо задоволення визнаних судом вимог кредиторів у порядку, визначеному ЗУ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (ст. 1)

БАНКРУТСТВО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Банкрутство – це визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури.

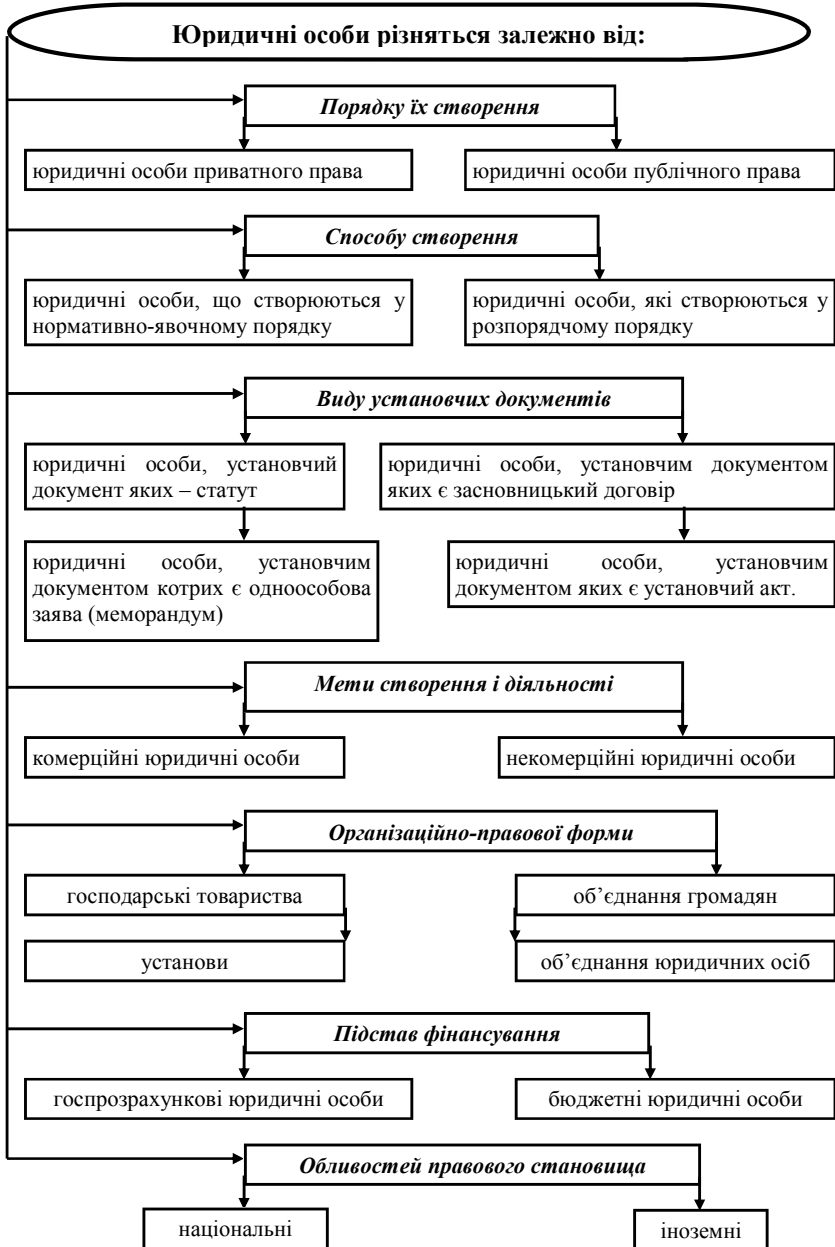
Справи про банкрутство підвідомчі господарським судам і розглядаються ними за місцезнаходженням боржника – юридичної особи або місцем проживання боржника – фізичної особи. Право на звернення до господарського суду із заявою про порушення справи про банкрутство мають боржник, кредитор (ст. 10 ЗУ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»)

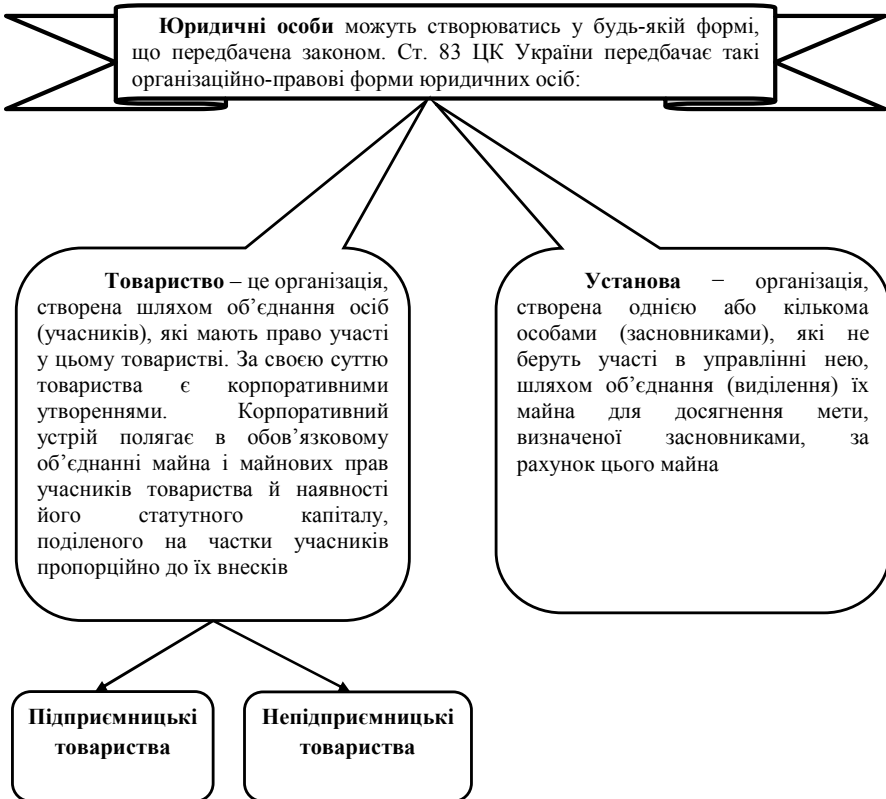
Умови порушення справи про банкрутство господарським судом:

- якщо вимоги кредитора (кредиторів) до боржника за грошовими зобов'язаннями (в т.ч. по виплаті заробітної плати, сплаті податків та зборів (обов'язкових платежів) сукупно складають не менше **трьохсот** мінімальних розмірів заробітної плати
- якщо вимоги не були задоволені боржником протягом трьох місяців з дня встановленого для їх погашення строку
- якщо вимоги є безспірними

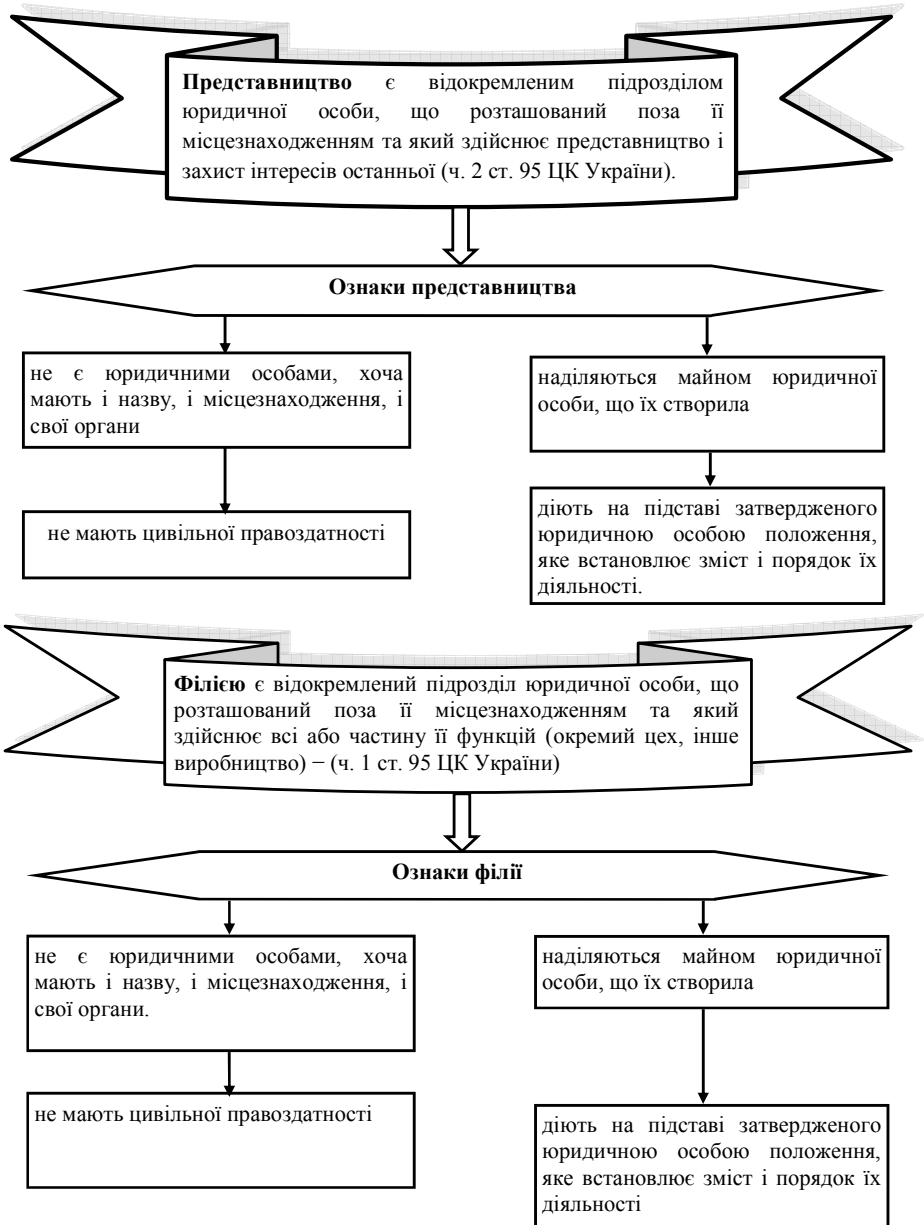

КЛАСИФІКАЦІЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

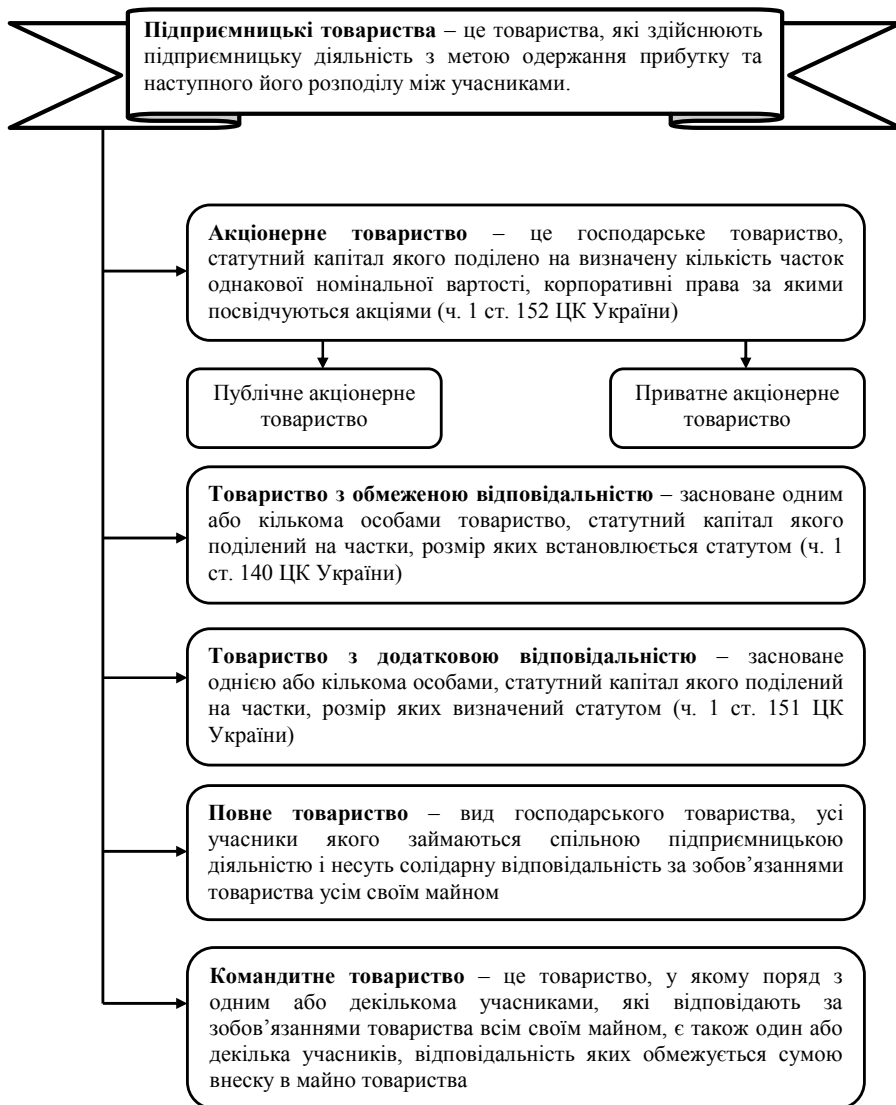
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

ФІЛІЇ ТА ПРЕДСТАВНИЦТВА ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

ПІДПРИЄМНИЦЬКІ ТОВАРИСТВА (ГЛ. 8 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВ

НЕПІДПРИЄМНИЦЬКІ ТОВАРИСТВА

Непідприємницькими товариствами є товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками. Вони теж можуть мати різні організаційно-правові форми, тобто відрізнятися одна від одної за особливостями організаційної структури, способами відокремлення майна, відповідальністю, способами участі в цивільному обороті.

- **споживчий кооператив (споживче товариство)** – кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб для організації торговельного обслуговування, заготівель сільськогосподарської продукції, сировини, виробництва продукції та надання інших послуг з метою задоволення споживчих потреб його членів (ст. 1 ЗУ «Про кооперацію»);
- **громадське об'єднання** – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів (ст. 1 ЗУ «Про громадські об'єднання»);
- **політична партія** – це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян - прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах (ст. 2 ЗУ «Про політичні партії в Україні»);
- **громадська організація** – це об'єднання громадян для задоволення захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів. Громадська організація – це громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи (ст. 1 ЗУ «Про громадські об'єднання»);
- **благодійна організація** – це юридична особа приватного права, установчі документи якої визначають благодійну діяльність в одній чи кількох сферах, визначених ЗУ «Про благодійну діяльність та благодійні організації», як основну мету її діяльності;
- **творчі спілки** – це добровільне об'єднання професійних творчих працівників відповідного фахового напрямку в галузі культури та мистецтва, яке має фіксоване членство і діє на підставі статуту (ст. 1 ЗУ «Про професійних творчих працівників та творчі спілки»);
- **релігійні організації** – правовий статус релігійних організацій регулюється ЗУ «Про свободу совісті та релігійні організації», згідно з яким релігійна організація визнається юридичною особою з моменту реєстрації її статуту (положення). Закон не містить загального поняття релігійних організацій, а лише вказує на мету їх створення та види. Це можна пояснити тим, що правове поняття релігійної організації визначити дуже складно, і перш за все тому, що існує безліч релігійних течій, які мають неоднаковий рівень розвитку, різні традиції, догматичні уявлення;
- **фондами** визнаються організації, що заснуються громадянами і юридичними особами на основі їх добровільних і безповоротних майнових вкладів з благочинною або іншою некомерційною метою.

ПОНЯТТЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ТОВАРИСТВА

Господарськими товариствами визнаються підприємства або інші суб'єкти господарювання, створені юридичними особами або громадянами шляхом об'єднання їх майна і участі в підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку (ст. 79 ГК України).

1. Засновниками й учасниками товариства можуть бути суб'єкти господарювання, інші учасники господарських відносин, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які є засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності (ст. 2 ГК України).

Обмеження щодо заснування та участі в господарських товариствах суб'єктів господарювання або інших осіб встановлюються Господарським кодексом, іншими законами.

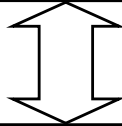
2. Господарські товариства є юридичними особами.
3. Суб'єкти господарювання – юридичні особи, які стали засновниками або учасниками господарського товариства, зберігають статус юридичної особи.
4. Господарські товариства можуть здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, якщо інше не передбачено законом.

ПРАВА І ОБОВ'ЯЗКИ УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКОГО ТОВАРИСТВА

Учасники господарського товариства мають право:

- 1) брати участь в управлінні справами товариства в порядку, визначеному в установчих документах, за винятком випадків, передбачених ГК України та іншими законами;
- 2) брати участь у розподілі прибутку товариства та одержувати його частку (дивіденди);
- 3) одержувати інформацію про товариство. На вимогу учасника товариство зобов'язане надати йому для ознайомлення річні баланси, звіти про фінансово-господарську діяльність товариства, протоколи ревізійної комісії, протоколи зборів органів управління товариства тощо;
- 4) вийти в передбаченому установчими документами порядку зі складу товариства.

Учасники товариства мають також інші права, передбачені ГК України, іншими законами та установчими документами товариства (ст. 88 ГК України).

Учасники господарського товариства зобов'язані:

- 1) додержуватися вимог установчих документів товариства, виконувати рішення його органів управління;
- 2) вносити вклади (оплачувати акції) у розмірі, порядку та коштами (засобами), що передбачені установчими документами, відповідно до Господарського кодексу та закону про господарські товариства;
- 3) виконувати інші обов'язки, передбачені ГК України, іншими законами та установчими документами товариства (ст. 88 ГК України).

ПОВНЕ ТОВАРИСТВО

Повним є товариство, учасники якого відповідно до укладеного між ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства і солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за його зобов'язаннями усім майном, що їм належить (ст. 119 ЦК України).

Ознаки повного товариства

1. Особа може бути учасником тільки одного повного товариства.
2. Учасник повного товариства не має права без згоди інших учасників вчиняти від свого імені та у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб правочини, що є однорідними з тими, які становлять предмет діяльності товариства. У разі порушення цього правила товариство має право за своїм вибором вимагати від такого учасника або відшкодування завданих товариству збитків, або передання товариству усієї вигоди, набутої за такими правочинами.
3. Найменування повного товариства має містити імена (найменування) всіх його учасників, слова «повне товариство» або містити ім'я (найменування) одного чи кількох учасників з доданням слів «і компанія», а також слова «повне товариство».

Засновницький договір повного товариства

1. Повне товариство створюється і діє на підставі засновницького договору. Засновницький договір підписується всіма його учасниками.
2. Засновницький договір повного товариства крім відомостей, передбачених ст. 88 Цивільного кодексу, має містити відомості про: розмір та склад складеного капіталу товариства; розмір та порядок зміни часток кожного з учасників у складеному капіталі; розмір, склад та строки внесення ними вкладів (ст. 120 ЦК України).

Управління повним товариством

1. Управління діяльністю повного товариства здійснюється за спільною згодою всіх учасників. Засновницьким договором товариства можуть бути передбачені випадки, коли рішення приймається більшістю голосів учасників.
2. Кожний учасник повного товариства має один голос, якщо засновницьким договором не передбачений інший порядок визначення кількості голосів (ст. 121 ЦК України).
3. Кожний учасник повного товариства, незалежно від того, чи уповноважений він вести справи товариства, має право ознайомлюватися з усією документацією щодо ведення справ

Ведення справ повного товариства

1. Кожний учасник повного товариства має право діяти від імені товариства, якщо засновницьким договором не визначено, що всі учасники ведуть справи спільно або що ведення справ доручено окремим учасникам.
У разі спільного ведення учасниками справ товариства для вчинення кожного правочину є необхідною згода всіх учасників товариства. Якщо ведення справ доручено окремим учасникам повного товариства, інші учасники можуть вчиняти правочини від імені товариства за наявності у них довіреності, виданої учасниками, яким доручено ведення справ товариства.
У відносинах з третіми особами повне товариство не може посилатися на положення засновницького договору, які обмежують повноваження учасників повного товариства щодо права діяти від імені товариства, крім випадків, коли буде доведено, що третя особа у момент вчинення правочину знала чи могла знати про відсутність в учасника товариства права діяти від імені товариства.
2. Учасник повного товариства, що діяв у спільних інтересах, але не мав на це повноважень, має право у разі, якщо його дії не були схвалені іншими учасниками, вимагати від товариства відшкодування здійснених ним витрат, якщо він доведе, що у зв'язку з його діями товариство зберегло чи набуло майно, яке за вартістю перевищує ці витрати.
3. У разі спору між учасниками повного товариства повноваження на ведення справ товариства, надані одному чи кільком учасникам, можуть бути припинені судом на вимогу одного чи кількох інших учасників товариства за наявності для цього достатніх підстав, зокрема внаслідок грубого порушення учасником, уповноваженим на ведення справ товариства, своїх обов'язків чи виявлення його нездатності до розумного ведення справ (ст. 122 ЦК України).

**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ УЧАСНИКІВ
ПОВНОГО ТОВАРИСТВА ЗА ЙОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯМИ**

1. У разі недостатності у повного товариства майна для задоволення вимог кредиторів у повному обсязі учасники повного товариства солідарно відповідають за зобов'язаннями товариства усім своїм майном, на яке може бути звернене стягнення.
2. Учасник повного товариства відповідає за боргами товариства незалежно від того, виникли ці борги до чи після його вступу в товариство.
3. Учасник повного товариства, який вибув із товариства, відповідає за зобов'язаннями товариства, що виникли до моменту його вибуття, рівною мірою з учасниками, що залишилися, протягом трьох років з дня затвердження звіту про діяльність товариства за рік, у якому він вибув із товариства.
4. Учасник повного товариства, який сплатив повністю борги товариства, має право звернутися з регресною вимогою у відповідній частині до інших учасників, які несуть перед ним відповідальність пропорційно своїм часткам у складеному капіталі товариства (ст. 124 ЦК України).

Розподіл прибутку та збитків повного товариства

1. Прибуток та збитки повного товариства розподіляються між його учасниками пропорційно до їхніх часток у складеному капіталі, якщо інше не передбачено засновницьким договором або домовленістю учасників.
2. Позбавлення учасника повного товариства права на участь у розподілі прибутку чи збитків не допускається.

ЗМІНИ У СКЛАДІ УЧАСНИКІВ ПОВНОГО ТОВАРИСТВА ВИХІД І ВИБУТТЯ З ПОВНОГО ТОВАРИСТВА

Зміни у складі учасників повного товариства

1. Зміни у складі учасників повного товариства можуть бути у зв'язку з:
  - 1) виходом учасника повного товариства з його складу з власної ініціативи;
  - 2) виключенням із складу учасників;
  - 3) вибуттям із складу учасників з причин, що не залежать від учасника.
2. Порядок і особливості виходу, виключення та вибуття учасників зі складу повного товариства визначаються ЦК України, іншими законами та засновницьким договором (ст. 125 ЦК України).

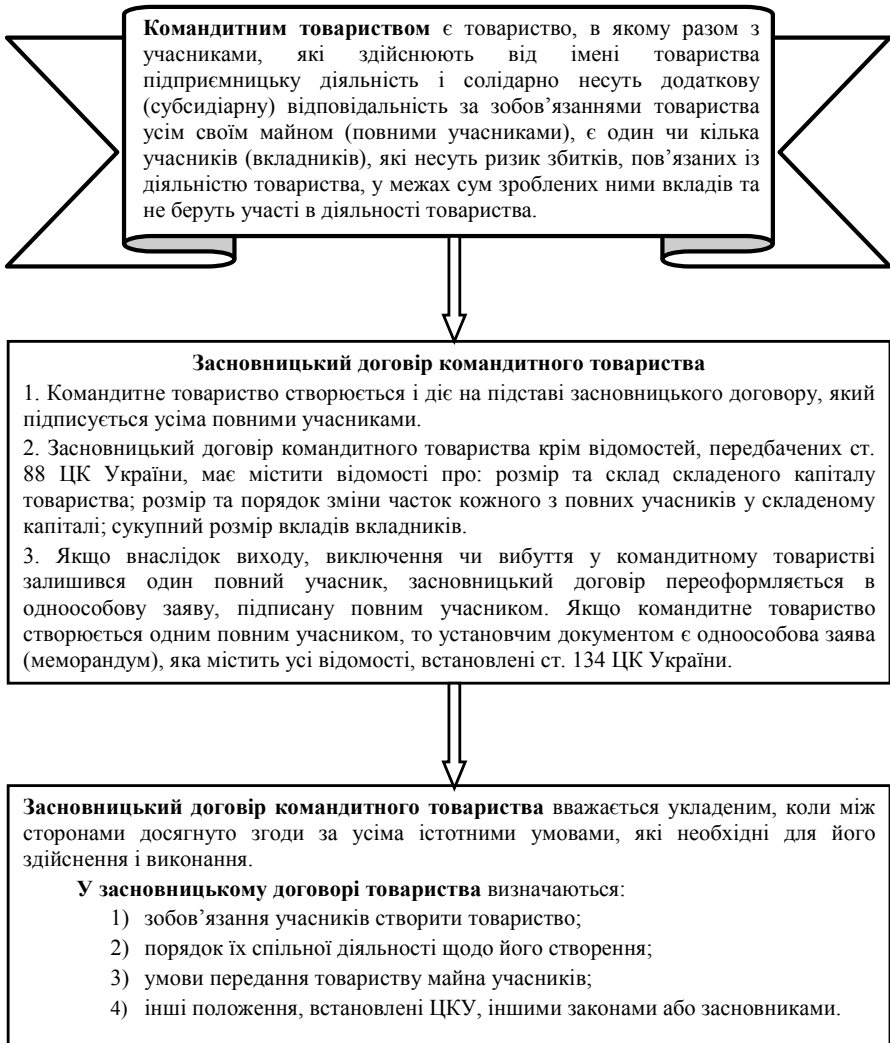
Вихід з повного товариства

1. Учасник повного товариства, яке було створене на невизначений строк, може у будь-який момент вийти з товариства, заявивши про це не пізніше ніж за три місяці до фактичного виходу із товариства.
Достроковий вихід учасника з повного товариства, що засноване на певний строк, допускається лише з поважних причин.
2. Відмова від права вийти з повного товариства є нікчемною (ст. 126 ЦК України).

Вибуття з повного товариства

1. Повне товариство може прийняти рішення про визнання учасника повного товариства таким, що вибув із його складу, у разі:
  - 1) смерті учасника або оголошення його померлим – за відсутності спадкоємців;
  - 2) ліквідації юридичної особи – учасника товариства, в тому числі у зв'язку з визнанням її банкрутом;
  - 3) визнання учасника недієздатним, обмеження його цивільної дієздатності або визнання безвісно відсутнім;
  - 4) призначення за рішенням суду примусової реорганізації юридичної особи – учасника товариства, зокрема у зв'язку з її неплатоспроможністю;
  - 5) звернення стягнення на частину майна повного товариства, що відповідає частці учасника у складеному капіталі товариства.
2. Рішення про визнання учасника повного товариства таким, що вибув із його складу, може бути оскаржене заінтересованими особами до суду.
3. У разі вибуття учасника з повного товариства з підстав, передбачених частиною першою цієї статті, товариство може продовжити свою діяльність, якщо інше не встановлено засновницьким договором товариства чи домовленістю між учасниками, що залишаються (ст. 129 ЦК України).

КОМАНДИТНЕ ТОВАРИСТВО

**ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ
ВКЛАДНИКА КОМАНДИТНОГО ТОВАРИСТВА**

Права та обов'язки вкладника командитного товариства (ст. 137 ЦК України)

1. Вкладник командитного товариства зобов'язаний зробити вклад до складеного капіталу. Внесення вкладів посвідчується свідоцтвом про участь у командитному товаристві.

2. **Вкладник командитного товариства має право:**

1) одержувати частину прибутку товариства відповідно до його частки у складеному капіталі товариства в порядку, встановленому засновницьким договором (меморандумом);

2) діяти від імені товариства у разі видачі йому довіреності та відповідно до неї;

3) переважно перед третіми особами набувати відчужувану частку (її частину) в складеному капіталі товариства відповідно до положень ст. 147 ЦК України.

Якщо бажання викупити частку (її частину) виявили декілька вкладників, зазначена частка розподіляється між ними відповідно до їхніх часток у складеному капіталі товариства;

4) вимагати першочергового повернення вкладу у разі ліквідації товариства;

5) ознайомлюватися з річними звітами та балансами товариства;

6) після закінчення фінансового року вийти з товариства та одержати свій вклад у порядку, встановленому засновницьким договором (меморандумом);

7) передати свою частку (її частину) у складеному капіталі іншому вкладнику або третій особі, повідомивши про це товариство.

Передача вкладником усієї своєї частки іншій особі припиняє його участь у командитному товаристві.

Ліквідація командитного товариства

1. Командитне товариство ліквідується за вибуття усіх вкладників. Повні учасники мають право у разі вибуття всіх вкладників перетворити командитне товариство у повне товариство. Командитне товариство ліквідується також на підставах, установлених ст. 132 ЦК України.

Командитне товариство не зобов'язане ліквідуватись, якщо в ньому залишаються хоча б один повний учасник і один вкладник.

2. У разі ліквідації командитного товариства, після розрахунків з кредиторами, вкладники мають переважне право перед повними учасниками на одержання вкладів у порядку та на умовах, встановлених Цивільним кодексом, іншими законами і засновницьким договором (меморандумом). За недостатності коштів товариства для повного повернення вкладникам їхніх вкладів наявні кошти розподіляються між вкладниками пропорційно до їхніх часток у складеному капіталі товариства (ст. 139 ЦК України).

ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

Поняття товариства з обмеженою відповідальністю

1. Товариством з обмеженою відповідальністю є засноване одним або кількома особами товариство, статутний капітал якого поділений на частки, розмір яких встановлюється статутом.
2. Учасники товариства з обмеженою відповідальністю не відповідають за його зобов'язаннями і несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах вартості своїх вкладів.
Учасники товариства, які не повністю внесли вклади, несуть солідарну відповідальність за його зобов'язаннями у межах вартості невнесеної частини вкладу кожного з учасників.
3. Найменування товариства з обмеженою відповідальністю має містити найменування товариства, а також слова «товариство з обмеженою відповідальністю» (ст. 140 ПК України).

Договір про заснування товариства з обмеженою відповідальністю

1. Якщо товариство з обмеженою відповідальністю засновується кількома особами, ці особи у разі необхідності визначити взаємовідносини між собою щодо створення товариства укладають договір у письмовій формі, який встановлює порядок заснування товариства, умови здійснення спільної діяльності щодо створення товариства, розмір статутного капіталу, частку у статутному капіталі кожного з учасників, строки та порядок внесення вкладів та інші умови.
2. Договір про заснування товариства з обмеженою відповідальністю не є установчим документом. Подання цього договору під час державної реєстрації товариства не є обов'язковим.

Установчим документом товариства з обмеженою відповідальністю є статут

Статут товариства з обмеженою відповідальністю крім відомостей, передбачених ст. 88 ЦК України, має містити відомості про:

- 1) розмір статутного капіталу, з визначенням частки кожного учасника;
- 2) склад та компетенцію органів управління і порядок прийняття ними рішень;
- 3) розмір і порядок формування резервного фонду;
- 4) порядок передання (переходу) часток у статутному капіталі.

Статут товариства з обмеженою відповідальністю зі всіма наступними змінами зберігається в органі, що здійснив державну реєстрацію товариства, і є відкритим для ознайомлення.

УЧАСНИКИ ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

Товариство з обмеженою відповідальністю (ТзОВ) визначається як товариство, що має статутний фонд, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами (установчим договором і статутом). На відміну від інших товариств, установчі документи ТзОВ, крім відомостей, загальних для всіх видів товариств, повинні містити відомості про розмір часток кожного із учасників, розмір, склад та порядок внесення ним вкладів. Учасники ТзОВ несуть відповідальність у межах вкладів до статутного фонду.

Учасники товариства з обмеженою відповідальністю:

- ✓ громадяни;
- ✓ юридичні особи.

Державні органи і органи місцевого самоврядування не мають права бути учасниками товариства та виступати засновником товариства.

Права і обов'язки учасників товариства

Учасники мають право:

- а) брати участь в управлінні справами товариства в порядку, визначеному в установчих документах;
- б) брати участь у розподілі прибутку товариства та одержувати його частку (дивіденди). Право на отримання частки прибутку (дивідендів) пропорційно частці кожного з учасників мають особи, які є учасниками товариства на початок строку виплати дивідендів;
- в) вийти в установленому порядку з товариства;
- г) одержувати інформацію про діяльність товариства. На вимогу учасника товариство зобов'язане надавати йому для ознайомлення річні баланси, звіти товариства про його діяльність, протоколи зборів;
- д) здійснити відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, в порядку, встановленому законом.

Учасники можуть мати також інші права, передбачені законодавством і установчими документами товариства.

Учасники зобов'язані:

- а) додержуватися установчих документів товариства і виконувати рішення загальних зборів та інших органів управління товариства;
- б) виконувати свої зобов'язання перед товариством, у тому числі й пов'язані з майновою участю, а також вносити вклади (оплачувати акції) у розмірі, порядку та засобами, передбаченими установчими документами;
- в) не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність товариства;
- г) нести інші обов'язки, якщо це передбачено іншим законодавством України та установчими документами.

СТАТУТНИЙ КАПІТАЛ ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

1. Статутний капітал товариства з обмеженою відповідальністю складається із вкладів його учасників. Розмір статутного капіталу дорівнює сумі вартості таких вкладів.

Статутний капітал товариства визначає мінімальний розмір майна товариства, що гарантує інтереси його кредиторів.

2. Не допускається звільнення учасника товариства з обмеженою відповідальністю від обов'язку внесення вкладу до статутного капіталу товариства, у тому числі шляхом зарахування вимог до товариства.

3. Статутний капітал товариства з обмеженою відповідальністю підлягає сплаті учасниками товариства до закінчення першого року з дня державної реєстрації товариства.

Якщо учасники до закінчення першого року з дня державної реєстрації товариства не внесли (не повністю внесли) свої вклади, загальні збори учасників приймають одне з таких рішень:

- про виключення зі складу товариства тих учасників, які не внесли (не повністю внесли) свої вклади, та про визначення порядку перерозподілу часток у статутному капіталі;
- про зменшення статутного капіталу та про визначення порядку перерозподілу часток у статутному капіталі;
- про ліквідацію товариства.

Зміни до статуту, пов'язані зі зміною розміру статутного капіталу та/або зі зміною складу учасників, підлягають державній реєстрації в установленому законом порядку.

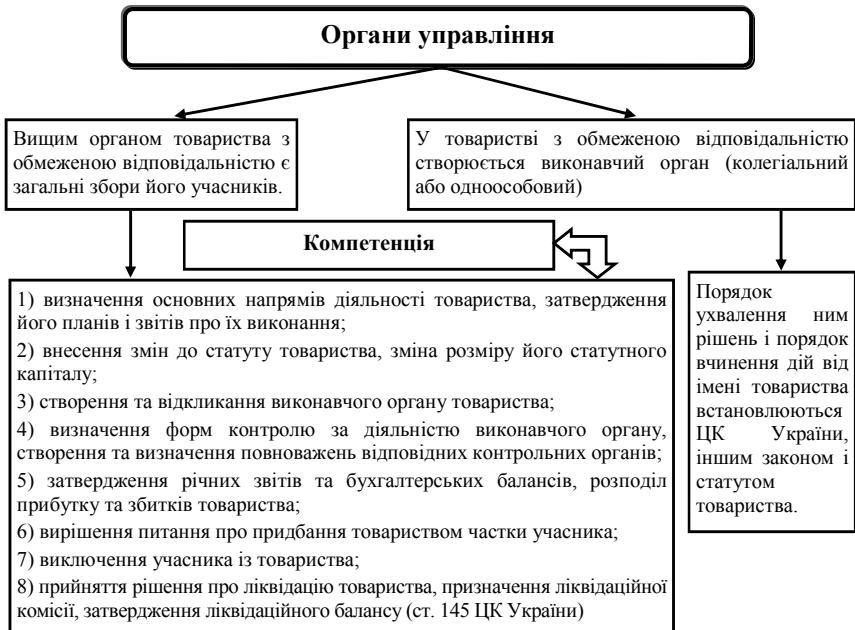
Рішення про зменшення статутного капіталу товариства надсилається поштовим відправленням усім кредиторам товариства не пізніше триденного строку з дня його прийняття.

4. Якщо після закінчення другого чи кожного наступного фінансового року вартість чистих активів товариства з обмеженою відповідальністю виявиться меншою від статутного капіталу, товариство зобов'язане оголосити про зменшення свого статутного капіталу і зареєструвати відповідні зміни до статуту в установленому порядку, якщо учасники не прийняли рішення про внесення додаткових вкладів. Якщо вартість чистих активів товариства стає меншою від визначеного законом мінімального розміру статутного капіталу, товариство підлягає ліквідації.

5. Зменшення статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю допускається після повідомлення в порядку, встановленому законом, усіх його кредиторів. У цьому разі кредитори мають право вимагати дострокового припинення або виконання відповідних зобов'язань товариства та відшкодування їм збитків.

6. Збільшення статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю допускається після внесення усіма його учасниками вкладів у повному обсязі. Порядок внесення додаткових вкладів встановлюється законом і статутом товариства (ст. 144 ЦК України).

УПРАВЛІННЯ ТОВАРИСТВОМ З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

Перехід частки (її частини) учасника у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю до іншої особи (ст. 147 ЦК України)

1. Учасник товариства з обмеженою відповідальністю має право продати чи іншим чином відступити свою частку (її частину) у статутному капіталі одному або кільком учасникам цього товариства.

2. Відчуження учасником товариства з обмеженою відповідальністю своєї частки (її частини) третім особам допускається, якщо інше не встановлено статутом товариства.

Учасники товариства користуються переважним правом купівлі частки (її частини) учасника пропорційно до розмірів своїх часток, якщо статутом товариства чи домовленістю між учасниками не встановлений інший порядок здійснення цього права. Купівля здійснюється за ціною та на інших умовах, на яких частка (її частина) пропонувалася для продажу третім особам. Якщо учасники товариства не скористаються своїм переважним правом протягом місяця з дня повідомлення про намір учасника продати частку (її частину) або протягом іншого строку, встановленого статутом товариства чи домовленістю між його учасниками, частка (її частина) учасника може бути відчужена третій особі.

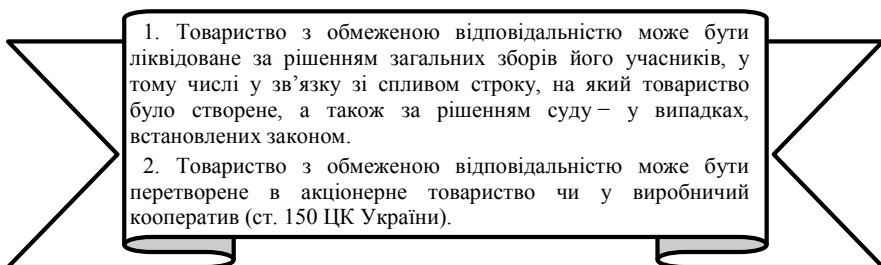
3. Частка учасника товариства з обмеженою відповідальністю може бути відчужена до повної її сплати лише у тій частині, в якій її уже сплачено.

4. У разі придбання частки (її частини) учасника самим товариством з обмеженою відповідальністю воно зобов'язане реалізувати її іншим учасникам або третім особам протягом строку та в порядку, встановлених статутом і законом, або зменшити свій статутний капітал відповідно до статті 144 ЦК України.

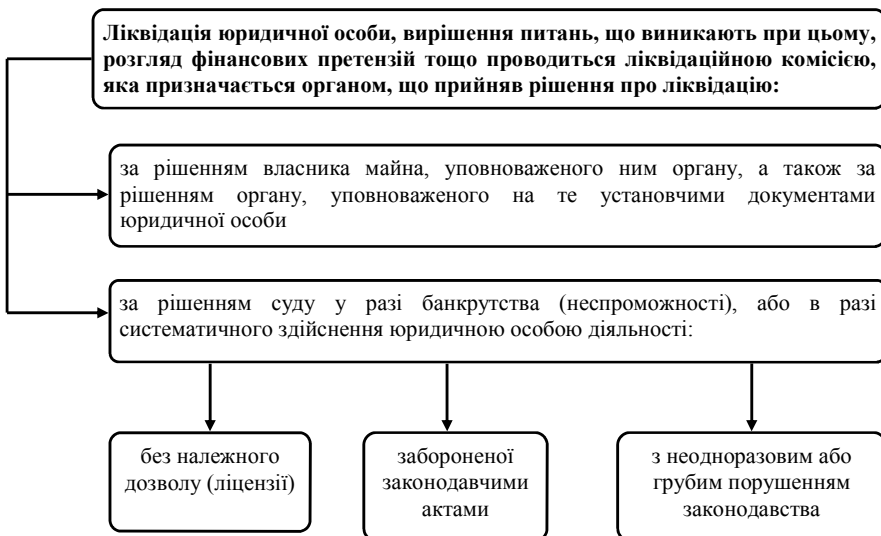
5. Частка у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю переходить до спадкоємця фізичної особи або правонаступника юридичної особи – учасника товариства, якщо статутом товариства не передбачено, що такий перехід допускається лише за згодою інших учасників товариства.

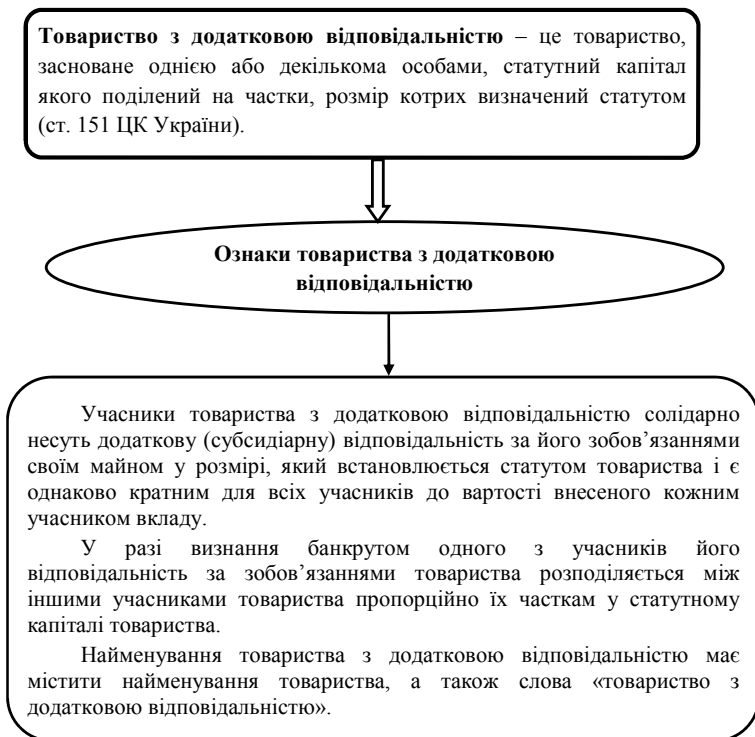

РЕОРГАНІЗАЦІЯ І ЛІКВІДАЦІЯ ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

У разі реорганізації всі права й обов'язки юридичної особи, що реорганізується, або їх частина переходять до інших суб'єктів права, тобто має місце універсальне правонаступництво

ТОВАРИСТВО З ДОДАТКОВОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

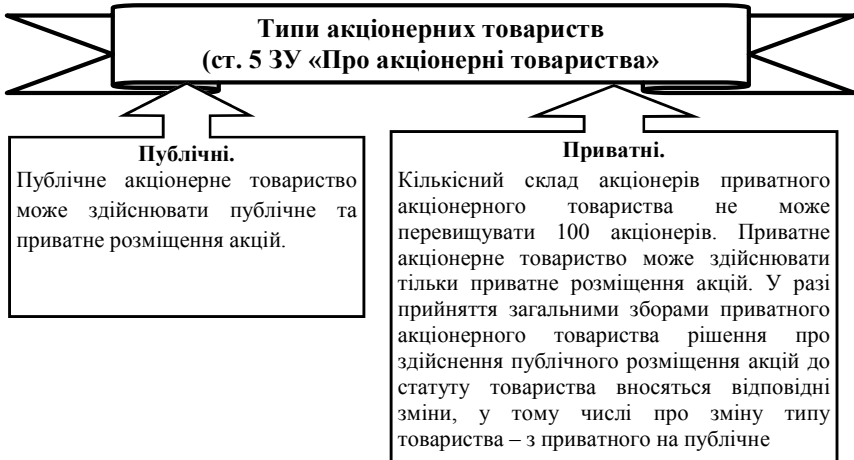
АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО

Акціонерне товариство – господарське товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість часток однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями. (ч. 1 ст. 152 ЦК України, ст. 3 ЗУ «Про акціонерні товариства»).

Правовий статус акціонерного товариства (ст. 3 ЗУ «Про акціонерні товариства»)

- Акціонерне товариство не відповідає за зобов'язаннями акціонерів. До товариства та його органів не можуть застосовуватися будь-які санкції, що обмежують їхні права, у разі вчинення акціонерами протиправних дій.
- Акціонери не відповідають за зобов'язаннями товариства і несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, тільки в межах належних їм акцій. До акціонерів не можуть застосовуватися будь-які санкції, що обмежують їхні права, у разі вчинення протиправних дій товариством або іншими акціонерами.
- Акціонери, які не повністю оплатили акції, у випадках, визначених статутом товариства, відповідають за зобов'язаннями товариства у межах неоплаченої частини вартості належних їм акцій.
- Акціонерне товариство може бути створене шляхом заснування або злиття, поділу, виділу чи перетворення підприємницького (підприємницьких) товариства, державного (державних), комунального (комунальних) та інших підприємств у акціонерне товариство.
- Товариство створюється без обмеження строку діяльності, якщо інше не встановлено його статутом.
- Товариство вважається створеним і набуває прав юридичної особи з дати його державної реєстрації в установленому законодавством порядку.
- Повне найменування акціонерного товариства українською мовою повинне містити назву його типу (публічне чи приватне) і організаційно-правової форми (акціонерне товариство).
- Товариство може мати скорочене найменування українською мовою, повне та скорочене найменування іноземною мовою (мовами).

ТИПИ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ

Установчим документом акціонерного товариства є його статут.

Статут акціонерного товариства крім відомостей, передбачених ст. 88 ЦК України, має містити відомості про:

- 1) розмір статутного капіталу;
- 2) умови про категорії акцій, що випускаються товариством, та їхню номінальну вартість і кількість;
- 3) права акціонерів;
- 4) склад і компетенцію органів управління товариством та про порядок ухвалення ними рішень.

У статуті акціонерного товариства мають також міститися інші відомості, передбачені законом (ст. 154 ЦК України).

Створення акціонерного товариства відбувається шляхом:

1. **утворення нового товариства**
  - декількома особами;
  - двома особами;
  - однією особою.
2. **реорганізації існуючої юридичної особи**
  - злиття;
  - виділення;
  - поділу;
  - перетворення.

В рамках приєднання ліквідується тільки юридична особа, що приєднується, нові юридичні особи не створюються.

СТАТУТНИЙ КАПІТАЛ АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА

1. Статутний капітал акціонерного товариства утворюється з вартості вкладів акціонерів, внесених внаслідок придбання ними акцій.

Статутний капітал товариства визначає мінімальний розмір майна товариства, який гарантує інтереси його кредиторів. Він не може бути меншим розміру, встановленого законом (1250 мінімальних заробітних плат, виходячи із ставки мінімальної заробітної плати, що діє на момент створення (реєстрації) акціонерного товариства ст. 14 ЗУ «Про акціонерні товариства»);

2. У разі заснування акціонерного товариства усі його акції мають бути розподілені між засновниками. Відкрита підписка на акції акціонерного товариства не провадиться до повної сплати статутного капіталу. Порядок проведення відкритої підписки встановлюється законом;

3. Якщо після закінчення другого та кожного наступного фінансового року вартість чистих активів акціонерного товариства виявиться меншою від статутного капіталу, товариство зобов'язане оголосити про зменшення свого статутного капіталу та зареєструвати відповідні зміни до статуту у встановленому порядку. Якщо вартість чистих активів товариства стає меншою від мінімального розміру статутного капіталу, встановленого законом, товариство підлягає ліквідації (ст. 155 ЦК України).

Збільшення статутного капіталу акціонерного товариства

1. Акціонерне товариство має право за рішенням загальних зборів акціонерів збільшити статутний капітал шляхом збільшення номінальної вартості акцій або додаткового випуску акцій.

2. Збільшення статутного капіталу акціонерного товариства допускається після його повної сплати. Збільшення статутного капіталу товариства для покриття збитків не допускається, крім випадків, встановлених законом.

3. У випадках, встановлених статутом товариства і законом, може бути встановлене переважне право акціонерів на придбання акцій, що додатково випускаються товариством (ст. 156 ЦК України).

Зменшення статутного капіталу акціонерного товариства

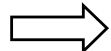
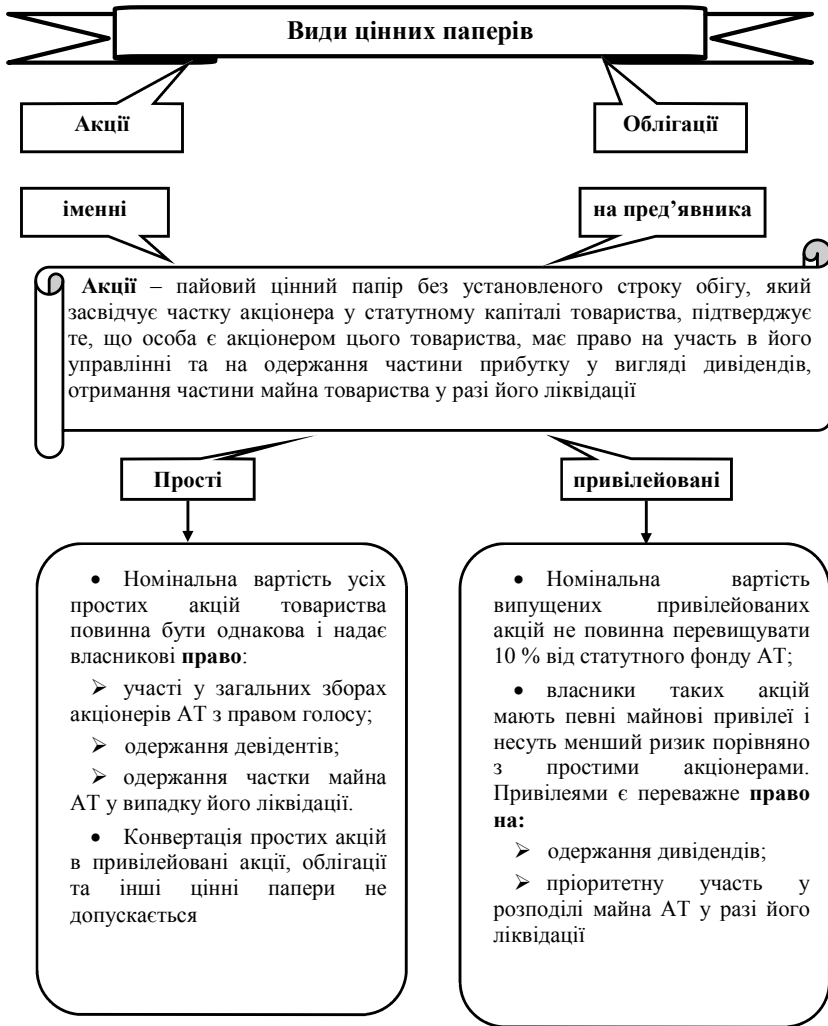
1. Акціонерне товариство має право за рішенням загальних зборів акціонерів зменшити статутний капітал шляхом зменшення номінальної вартості акцій або шляхом купівлі товариством частини випущених акцій з метою зменшення їх загальної кількості.

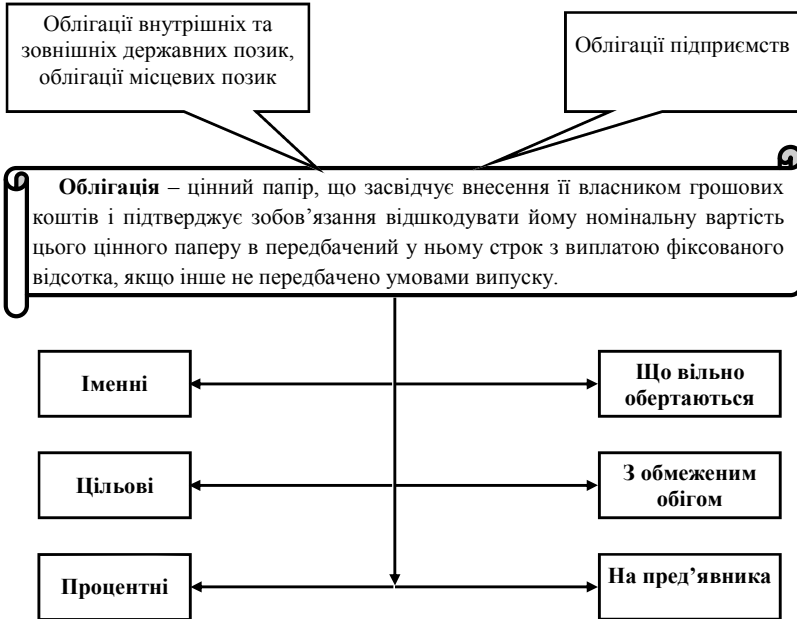
Зменшення статутного капіталу акціонерного товариства допускається після повідомлення про це всіх його кредиторів у порядку, встановленому законом. При цьому кредитори товариства мають право вимагати дострокового припинення або виконання товариством відповідних зобов'язань та відшкодування збитків.

2. Зменшення статутного капіталу акціонерного товариства шляхом купівлі та погашення частини акцій допускається, якщо така можливість передбачена у статуті товариства.

3. Зменшення акціонерним товариством статутного капіталу нижче від встановленого законом розміру має наслідком ліквідацію товариства (ст. 157 ЦК України).

ЦІННІ ПАПЕРИ, ВИПУЩЕНІ АКЦІОНЕРНИМ ТОВАРИСТВОМ

ОПЛАТА АКЦІЙ

Форми оплати акцій

1. Оплата вартості акцій, що розміщуються під час заснування акціонерного товариства, може здійснюватися грошовими коштами, цінними паперами (крім боргових емісійних цінних паперів, емітентом яких є засновник, та векселів), майном і майновими правами, нематеріальними активами, що мають грошову оцінку.

2. Ціна майна, що вноситься засновниками акціонерного товариства в рахунок оплати акцій товариства, повинна відповідати ринковій вартості цього майна, визначеній відповідно до ст. 8 ЗУ «Про акціонерні товариства».

3. Кожний засновник акціонерного товариства повинен оплатити повну вартість придбаних акцій до дати затвердження результатів розміщення першого випуску акцій. У разі неоплати (неповної оплати) вартості придбаних акцій до дати затвердження результатів розміщення першого випуску акцій акціонерне товариство вважається не заснованим. До оплати **50 відсотків** статутного капіталу товариство не має права здійснювати операції, не пов'язані з його заснуванням.

До реєстрації звіту про результати розміщення акцій засновник має всі права, що засвідчуються акціями, крім права їх відчужувати та обтяжувати зобов'язаннями.

4. Документ, що засвідчує право власності засновника акціонерного товариства на акції, видається йому після повної оплати вартості таких акцій протягом **10 робочих днів** з дати отримання товариством свідоцтва про державну реєстрацію випуску акцій.

Капітали акціонерних товариств

Резервний капітал

1. Акціонерне товариство має право формувати резервний капітал у розмірі не менше **15 відсотків** статутного капіталу, якщо інше не визначено статутом товариства. Резервний капітал формується шляхом щорічних відрахувань від чистого прибутку товариства або за рахунок нерозподіленого прибутку. До досягнення встановленого статутом розміру резервного капіталу розмір щорічних відрахувань не може бути меншим ніж 5 відсотків суми чистого прибутку товариства за рік.

2. Резервний капітал створюється для покриття збитків товариства, а також для збільшення статутного капіталу, виплати дивідендів за привілейованими акціями, погашення заборгованості у разі ліквідації товариства тощо (ст. 19 ЗУ «Про акціонерні товариства»).

Спеціальний капітал

1. Спеціальний капітал формується з чистого прибутку.

2. Кошти спеціального капіталу витрачаються виключно на придбання акцій товариства, що продаються акціонерами цього товариства.

СПОСОБИ РОЗМІЩЕННЯ АКЦІЙ ТА ІНШИХ ЕМІСІЙНИХ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

Оплата цінних паперів

1. У разі розміщення акціонерним товариством цінних паперів їх оплата здійснюється грошовими коштами або за згодою між товариством та інвестором – майновими правами, немайновими правами, що мають грошову вартість, цінними паперами (крім боргових емісійних цінних паперів, емітентом яких є набувач, та векселів, за винятком державних облігацій, які обмінюються на акції Національної акціонерної компанії «Нафтогаз України» та публічного акціонерного товариства «Укргідроенерго» у випадках, передбачених законом), іншим майном.

Інвестор не може здійснювати оплату цінних паперів шляхом взяття на себе зобов'язань щодо виконання для товариства робіт або надання послуг.

Статутом акціонерного товариства можуть встановлюватися й інші обмеження щодо форм оплати цінних паперів. Товариство не може встановлювати обмеження або заборону на оплату цінних паперів грошовими коштами.

2. До моменту затвердження результатів розміщення акцій органом емітента, уповноваженим приймати таке рішення, розміщені акції мають бути повністю оплачені.

3. У разі якщо, майно вноситься як плата за цінні папери, вартість такого майна повинна відповідати ринковій вартості цього майна, визначеній відповідно до ст. 8 ЗУ «Про акціонерні товариства».

Грошова оцінка вимог до товариства, які виникли до розміщення цінних паперів і якими оплачуються цінні папери товариства, проводиться у порядку, встановленому абзацом першим цієї частини для оцінки майна.

4. Під час розміщення цінних паперів право власності на них виникає у набувача в порядку та строки, що встановлені законодавством про депозитарну систему України.

5. Акціонерне товариство не може надавати позику для придбання його цінних паперів або поруку за позиками, наданими третьою особою для придбання його акцій (ст. 23 ЗУ «Про акціонерні товариства»).

ДИВИДЕНДИ АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА

1. **Дивіденд** – частина чистого прибутку акціонерного товариства, що виплачується акціонеру з розрахунку на одну належну йому акцію певного типу або класу. За акціями одного типу та класу нараховується однаковий розмір дивідендів. Товариство виплачує дивіденди виключно грошовими коштами. Дивіденди виплачуються на акції, звіт про результати розміщення яких зареєстровано у встановленому законодавством порядку.

2. Виплата дивідендів за простими акціями здійснюється з чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку на підставі рішення загальних зборів акціонерного товариства у строк, що не перевищує шість місяців з дня прийняття загальними зборами рішення про виплату дивідендів.

Виплата дивідендів за привілейованими акціями здійснюється з чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку відповідно до статуту акціонерного товариства у строк, що не перевищує шість місяців після закінчення звітного року.

У разі відсутності або недостатності чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку минулих років виплата дивідендів за привілейованими акціями здійснюється за рахунок резервного капіталу товариства або спеціального фонду для виплати дивідендів за привілейованими акціями.

3. Рішення про виплату дивідендів та їх розмір за простими акціями приймається загальними зборами акціонерного товариства. Розмір дивідендів за привілейованими акціями всіх класів визначається у статуті акціонерного товариства.

4. Для кожної виплати дивідендів наглядова рада акціонерного товариства встановлює дату складення переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів, порядок та строк їх виплати. Дата складення переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів за простими акціями, не може передувати даті прийняття рішення загальними зборами про виплату дивідендів. Перелік осіб, які мають право на отримання дивідендів за привілейованими акціями, має бути складений протягом одного місяця після закінчення звітного року. Перелік осіб, які мають право на отримання дивідендів, складається в порядку, встановленому законодавством про депозитарну систему України. Товариство в порядку, встановленому статутом, повідомляє осіб, які мають право на отримання дивідендів, про дату, розмір, порядок та строк їх виплати. Протягом **10 днів** з дня прийняття рішення про виплату дивідендів за простими акціями публічне акціонерне товариство повідомляє про дату, розмір, порядок та строк виплати дивідендів за простими акціями фондової біржу (біржі), у біржовому реєстрі якої (яких) перебуває таке товариство (ст. 30 ЗУ «Про акціонерні товариства»).

Обмеження на виплату дивідендів

1. Акціонерне товариство не має права приймати рішення про виплату дивідендів та здійснювати виплату дивідендів за простими акціями у разі, якщо:

- звіт про результати розміщення акцій не зареєстровано у встановленому законодавством порядку;
- власний капітал товариства менший, ніж сума його статутного капіталу, резервного капіталу та розміру перевищення ліквідаційної вартості привілейованих акцій над їх номінальною вартістю.

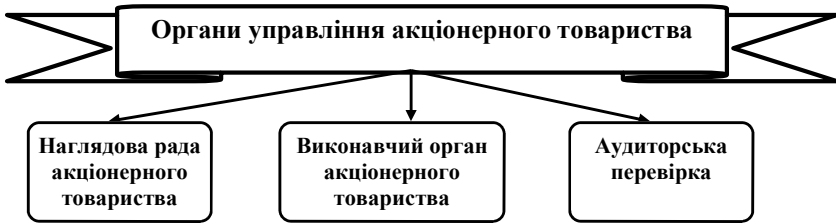
2. Акціонерне товариство не має права здійснювати виплату дивідендів за простими акціями у разі, якщо:

- товариство має зобов'язання про викуп акцій відповідно до ст. 68 ЗУ «Про акціонерні товариства»;
- поточні дивіденди за привілейованими акціями не виплачено повністю.

3. Акціонерне товариство не має права приймати рішення про виплату дивідендів та здійснювати виплату дивідендів за привілейованими акціями у разі, якщо звіт про результати розміщення акцій не зареєстровано у встановленому законодавством порядку.

Товариство не має права здійснювати виплату дивідендів за привілейованими акціями певного класу до виплати поточних дивідендів за привілейованими акціями, власники яких мають перевагу щодо черговості отримання дивідендів.

ОРГАНИ УПРАВЛІННЯ АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА

Загальні збори акціонерів

1. Вищим органом акціонерного товариства є загальні збори акціонерів. У загальних зборах мають право брати участь усі його акціонери незалежно від кількості і виду акцій, що їм належать.

Акціонери (їхні представники), які беруть участь у загальних зборах, реєструються із зазначенням кількості голосів, що їх має кожний акціонер, який бере участь у зборах.

2. До виключної компетенції загальних зборів акціонерів належить:

- 1) внесення змін до статуту товариства, у тому числі зміна розміру його статутного капіталу;
- 2) утворення та ліквідація наглядової ради та інших органів товариства, обрання та відкликання членів наглядової ради;
- 3) затвердження річного звіту товариства;
- 4) рішення про ліквідацію товариства.

До виключної компетенції загальних зборів статутом товариства і законом може бути також віднесене вирішення інших питань.

Питання, віднесені законом до виключної компетенції загальних зборів акціонерів, не можуть бути передані ними для вирішення іншим органам товариства.

3. Порядок голосування на загальних зборах акціонерів встановлюється законом.

Акціонер має право призначити свого представника для участі у зборах. Представник може бути постійним чи призначеним на певний строк. Акціонер має право у будь-який момент замінити свого представника у вищому органі товариства, повідомивши про це виконавчий орган акціонерного товариства.

4. Рішення загальних зборів акціонерів приймаються більшістю не менш як у 3/4 голосів акціонерів, які беруть участь у зборах, щодо:

- 1) внесення змін до статуту товариства;
- 2) ліквідації товариства, крім випадків, встановлених законом;
- 3) питань, передбачених законом, що регулює питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств.

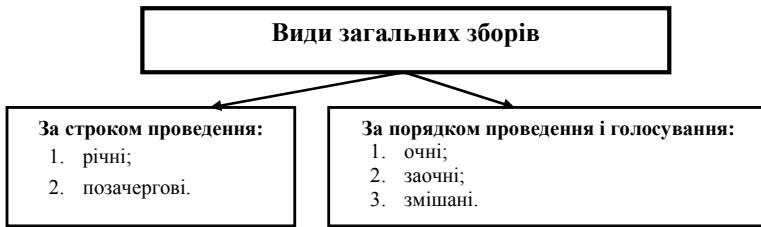
З інших питань рішення приймаються простою більшістю голосів акціонерів, які беруть участь у зборах.

5. Загальні збори акціонерів скликаються не рідше **одного разу на рік**.

Позачергові збори акціонерів скликаються у разі неплатоспроможності товариства, а також за наявності обставин, визначених у статуті товариства, та в будь-якому іншому випадку, якщо цього вимагають інтереси акціонерного товариства в цілому.

Порядок скликання і проведення загальних зборів, а також умови скликання і проведення позачергових зборів та повідомлення акціонерів встановлюються статутом товариства і законом (ст. 159 ЦК України).

ЗАГАЛЬНІ ЗБОРИ АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА

Порядок проведення загальних зборів

1. Порядок проведення загальних зборів акціонерного товариства встановлюється ЗУ «Про акціонерні товариства» статутом товариства та рішенням загальних зборів.
2. Загальні збори акціонерного товариства не можуть розпочатися раніше, ніж зазначено у повідомленні про проведення загальних зборів.
3. Реєстрація акціонерів (їх представників) проводиться на підставі переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах, складеного в порядку, передбаченому законодавством про депозитарну систему України, із зазначенням кількості голосів кожного акціонера. Реєстрацію акціонерів (їх представників) проводить реєстраційна комісія, яка призначається наглядовою радою, а в разі скликання позачергових загальних зборів на вимогу акціонерів у випадках, передбачених ч. 6 ст. 47 ЗУ «Про акціонерні товариства», – акціонерами, які цього вимагають. Реєстраційна комісія має право відмовити в реєстрації акціонеру (його представнику) лише у разі відсутності в акціонера (його представника) необхідних документів, які надають йому право участі у загальних зборах акціонерів, відповідно до законодавства. Перелік акціонерів, які зареєструвалися для участі у загальних зборах, підписує голова реєстраційної комісії, який обирається простою більшістю голосів її членів до початку проведення реєстрації. Акціонер, який не зареєструвався, не має права брати участь у загальних зборах. Повноваження реєстраційної комісії за договором можуть передаватися реєстратору або депозитарію товариства. У такому разі головою реєстраційної комісії є представник реєстратора або депозитарія. Перелік акціонерів, які зареєструвалися для участі у загальних зборах, додається до протоколу загальних зборів. Мотивоване рішення реєстраційної комісії про відмову в реєстрації акціонера чи його представника для участі у загальних зборах, підписане головою реєстраційної комісії, додається до протоколу загальних зборів та видається особі, якій відмовлено в реєстрації. До закінчення строку, відведеного на реєстрацію учасників зборів, акціонер має право замінити свого представника, повідомивши про це органи акціонерного товариства, або взяти участь у загальних зборах особисто. У разі, якщо до участі в загальних зборах з'явилося декілька представників акціонера, реєструється той представник, довіреність якому видана пізніше. У разі, якщо акція перебуває у спільній власності декількох осіб, повноваження щодо голосування на загальних зборах здійснюється за їх згодою одним із співвласників або їх загальним представником.
4. Акціонери (акціонер), які на дату складення переліку акціонерів, котрі мають право на участь у загальних зборах акціонерного товариства, сукупно є власниками 10 і більше відсотків простих акцій, а також Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку можуть призначати своїх представників для нагляду за реєстрацією акціонерів, проведенням загальних зборів, голосуванням та підведенням його підсумків. Про призначення таких представників товариство повідомляється письмово до початку реєстрації акціонерів. Посадові особи акціонерного товариства зобов'язані забезпечити вільний доступ представників акціонерів (акціонера) або Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку до нагляду за реєстрацією акціонерів, проведенням загальних зборів, голосуванням та підведенням його підсумків.
5. Хід загальних зборів або розгляд окремого питання за рішенням ініціаторів загальних зборів чи самих зборів може фіксуватися технічними засобами, відповідні записи яких додаються до протоколу загальних зборів.

НАГЛЯДОВА РАДА АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА

Права наглядової ради

1. В акціонерному товаристві може бути створена наглядова рада акціонерного товариства, яка здійснює контроль за діяльністю його виконавчого органу та захист прав акціонерів товариства.

Випадки обов'язкового створення в акціонерному товаристві наглядової ради встановлюються законом.

2. Статутом акціонерного товариства і законом встановлюється виключна компетенція наглядової ради. Питання, віднесені статутом до виключної компетенції наглядової ради, не можуть бути передані нею для вирішення виконавчому органу товариства.

3. Члени наглядової ради акціонерного товариства не можуть бути членами його виконавчого органу.

4. Наглядова рада акціонерного товариства визначає форми контролю за діяльністю його виконавчого органу.

Наглядова рада

Кількість

В акціонерних товариствах з кількістю акціонерів – власників простих акцій – 10 осіб і більше створення наглядової ради є обов'язковим. У товаристві з кількістю акціонерів – власників простих акцій – 9 осіб і менше у разі відсутності наглядової ради її повноваження здійснюються загальними зборами. У такому разі передбачені Законом повноваження наглядової ради з підготовки та проведення загальних зборів здійснюються виконавчим органом, якщо інше не встановлено статутом акціонерного товариства.

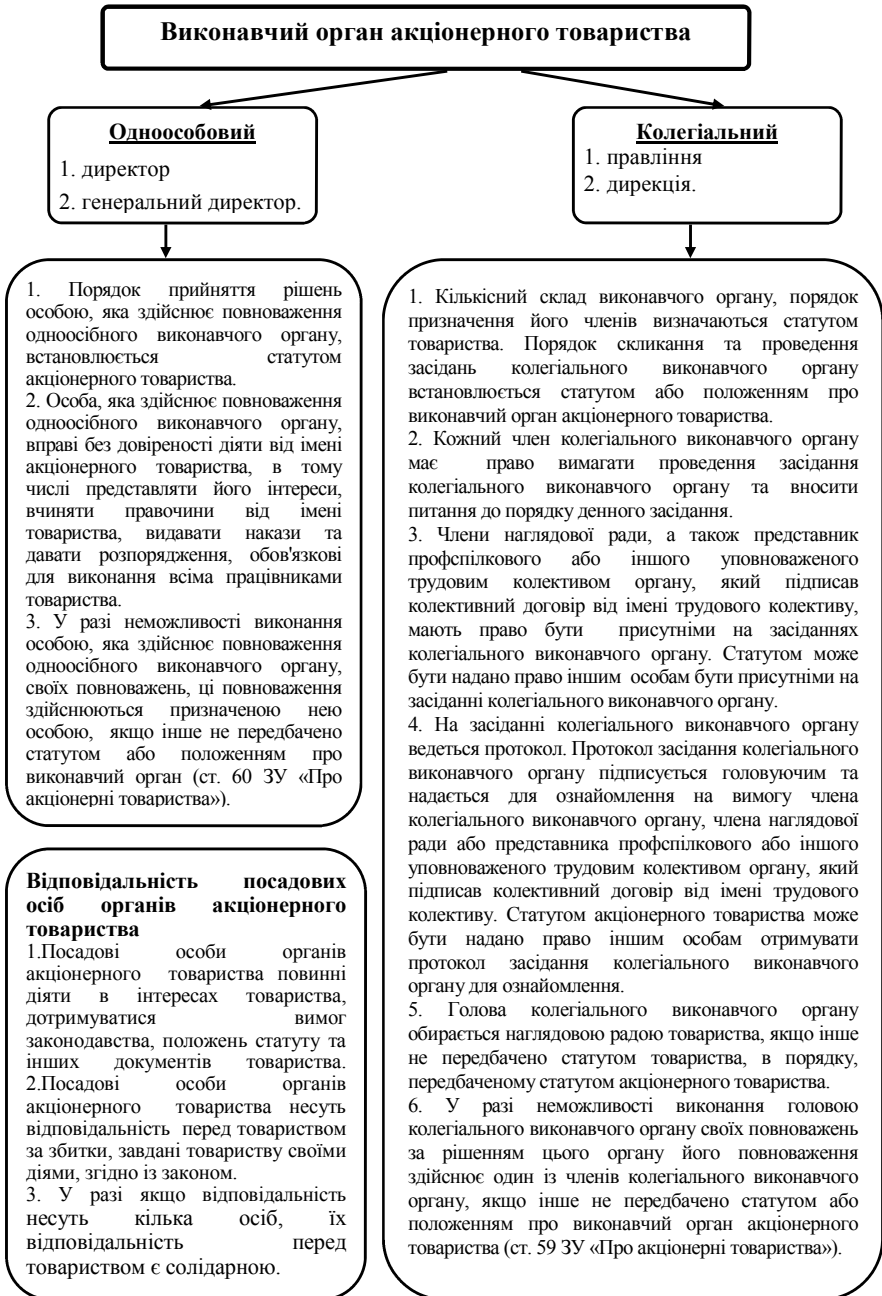
Вибори

Обрання членів наглядової ради публічного товариства здійснюється виключно шляхом кумулятивного голосування. Обрання членів наглядової ради приватного товариства здійснюється за принципом пропорційності представництва у її складі представників акціонерів відповідно до кількості належних акціонерам голосуючих акцій або шляхом кумулятивного голосування. Конкретний спосіб обрання членів наглядової ради приватного товариства визначається його статутом.

Умови виборів

1. Члени наглядової ради акціонерного товариства обираються з числа фізичних осіб, які мають повну дієздатність.
2. Повноваження члена наглядової ради дійсні з моменту його затвердження рішенням загальних зборів товариства.
3. Одна й та сама особа може обиратися до складу наглядової ради неодноразово.
4. Член наглядової ради не може бути одночасно членом виконавчого органу або членом ревізійної комісії (ревізором) цього товариства.
5. Кількісний склад наглядової ради встановлюється загальними зборами.
6. Якщо кількість членів наглядової ради становить менше половини її кількісного складу, товариство протягом трьох місяців має скликати позачергові загальні збори для обрання решти членів наглядової ради, а в разі обрання членів наглядової ради шляхом кумулятивного голосування – для обрання всього складу наглядової ради.
7. Член наглядової ради здійснює свої повноваження на підставі договору з товариством.

ВИКОНАВЧИЙ ОРГАН АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА

РЕОРГАНІЗАЦІЯ АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА

Реорганізація акціонерного товариства

1. Злиття, приєднання, поділ, виділ та перетворення акціонерного товариства здійснюються за рішенням загальних зборів, а у випадках, передбачених законом, – за рішенням суду або відповідних органів влади.

У випадках, передбачених законом, поділ акціонерного товариства або виділ з його складу одного чи кількох акціонерних товариств здійснюється за рішенням відповідних державних органів або за рішенням суду.

Законом може бути передбачено одержання згоди відповідних державних органів на припинення акціонерного товариства шляхом злиття або приєднання.

Акціонерне товариство не може одночасно здійснювати злиття, приєднання, поділ, виділ або перетворення.

2. Акції товариства, яке припиняється внаслідок поділу, конвертуються в акції товариств- правонаступників та розміщуються серед їх акціонерів.

Акції товариств, що припиняються внаслідок злиття, приєднання, конвертуються в акції товариства- правонаступника та розміщуються серед його акціонерів.

Акції товариства, що перетворюється, конвертуються в частки (паї) підприємницького товариства- правонаступника та розподіляються серед його учасників.

При виділі акцій товариства, з якого здійснюється виділ, конвертуються в акції цього акціонерного товариства і акціонерного товариства, що виділилося, та розміщуються між акціонерами товариства, з якого здійснюється виділ.

Не підлягають конвертації акції товариств, що беруть участь у злитті, приєднанні, поділі, виділі, перетворенні, власниками яких є акціонери, які звернулися до акціонерного товариства з вимогою про обов'язковий викуп належних їм акцій та які мають таке право.

Порядок конвертації акцій товариства, що припиняється, в акції новоствореного (новостворених) акціонерного товариства встановлюється Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

3. Емісійні цінні папери (крім акцій) акціонерних товариств, що беруть участь у злитті, приєднанні, поділі, виділі або перетворенні, повинні надавати своїм власникам обсяг прав не менший, ніж той, що надавався ними до злиття, приєднання, поділу, виділу або перетворення. Зменшення обсягу прав власників таких цінних паперів не допускається.

4. При конвертації акцій під час злиття, приєднання, поділу або виділу акціонерного товариства акціонери товариств, що беруть участь у злитті, приєднанні, поділі або виділі, можуть також отримувати грошові виплати, що не повинні перевищувати розміру визначеного статутом товариства.

Порядок здійснення таких виплат встановлюється договором про злиття (приєднання) або планом поділу (виділу).

5. На зборах учасників підприємницького товариства- правонаступника кожний учасник отримує кількість голосів, що надаватимуться йому акціями (частками, паями) підприємницького товариства- правонаступника, власником яких він може стати внаслідок злиття, приєднання, поділу, виділу або перетворення акціонерного товариства.

6. Злиття, поділ або перетворення акціонерного товариства вважається завершеним з дати внесення до Єдиного державного реєстру запису про припинення акціонерного товариства та про реєстрацію підприємницького товариства- правонаступника (товариств- правонаступників).

Приєднання акціонерного товариства до іншого акціонерного товариства вважається завершеним з дати внесення запису до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців про припинення такого акціонерного товариства.

ЛІКВІДАЦІЯ АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА

Ліквідація акціонерного товариства

1. Добровільна ліквідація акціонерного товариства здійснюється за рішенням загальних зборів, у тому числі у зв'язку із закінченням строку, на який товариство створювалося, або після досягнення мети, з якою воно створювалося, у порядку, передбаченому ЦКУ та іншими актами законодавства, з урахуванням особливостей, встановлених ЗУ «Про акціонерні товариства». Інші підстави та порядок ліквідації товариства визначаються законодавством.

2. Якщо на момент ухвалення рішення про ліквідацію акціонерне товариство не має зобов'язань перед кредиторами, його майно розподіляється між акціонерами відповідно до ст. 89 ЗУ «Про акціонерні товариства».

3. Рішення про ліквідацію акціонерного товариства, обрання ліквідаційної комісії, затвердження порядку ліквідації, а також порядку розподілу між акціонерами майна, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, вирішують загальні збори акціонерного товариства, якщо інше не передбачено законом.

4. З моменту обрання ліквідаційної комісії до неї переходять повноваження наглядової ради та виконавчого органу акціонерного товариства. Ліквідаційний баланс, складений ліквідаційною комісією, підлягає затвердженню загальними зборами (ст. 88 ЗУ «Про акціонерні товариства»).

Розподіл майна акціонерного товариства, що ліквідується, між кредиторами та акціонерами

1. У разі ліквідації платоспроможної юридичної особи вимоги її кредиторів та акціонерів задовольняються у такій черговості:

- у **першу чергу** задовольняються вимоги щодо відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншими ушкодженнями здоров'я або смертю, та вимоги кредиторів, забезпечені заставою;
- у **другу чергу** – вимоги працівників, пов'язані з трудовими відносинами, вимоги автора про плату за використання результату його інтелектуальної, творчої діяльності;
- у **третю чергу** – вимоги щодо податків, зборів (обов'язкових платежів);
- у **четверту чергу** – всі інші вимоги кредиторів;
- у **п'яту чергу** – виплати нарахованих, але не виплачених дивідендів за привілейованими акціями;
- у **шосту чергу** – виплати за привілейованими акціями, які підлягають викупу відповідно до ст. 68 ЗУ «Про акціонерні товариства»;
- у **сьому чергу** – виплати ліквідаційної вартості привілейованих акцій;
- у **восьму чергу** – виплати за простими акціями, які підлягають викупу відповідно до ст. 3У «Про акціонерні товариства»;
- у **дев'яту чергу** – розподіл майна між акціонерами – власниками простих акцій товариства пропорційно до кількості належних їм акцій.

2. Розподіл майна кожної черги здійснюється після повного задоволення вимог кредиторів (акціонерів) попередньої черги.

У разі розміщення товариством кількох класів привілейованих акцій черговість розподілу майна між акціонерами – власниками кожного класу привілейованих акцій – визначається статутом товариства.

У разі недостатності майна товариства, що ліквідується, для розподілу між усіма кредиторами (акціонерами) відповідної черги майно розподіляється між ними пропорційно сумам вимог (кількості належних їм акцій) кожного кредитора (акціонера) цієї черги (ст. 88 ЗУ «Про акціонерні товариства»).

Ліквідація акціонерного товариства вважається завершеною, а товариство таким, що припинилося, з дати внесення до Єдиного державного реєстру запису про проведення державної реєстрації припинення товариства в результаті його ліквідації.

ДОЧІРНІ ТА ЗАЛЕЖНІ ТОВАРИСТВА

Дочірнім визнається підприємство, яке перебуває у залежності від іншого підприємства (ч. 8 ст. 63 ГК України). Види такої залежності подані у ст. 126 ГК України – «Асоційовані підприємства», «Холдингові компанії».

1. Асоційовані підприємства (господарські організації) – це група суб'єктів господарювання – юридичних осіб, пов'язаних між собою відносинами економічної або організаційної залежності у формі участі в статутному фонді або управлінні. Залежність між асоційованими підприємствами може бути простою і вирішальною.

Проста залежність між асоційованими підприємствами виникає у разі, якщо одне з них має можливість блокувати прийняття рішень іншим (залежним) підприємством, які повинні прийматися відповідно до закону або установчих документів цього підприємства кваліфікованою більшістю голосів.

Вирішальна залежність між асоційованими підприємствами виникає у разі, якщо між підприємствами встановлюються відносини контролю-підпорядкування за рахунок переважної участі контролюючого підприємства в статутному фонді або загальних зборах чи інших органах управління іншого (доірнього) підприємства, зокрема володіння контрольним пакетом акцій. Відносини вирішальної залежності можуть встановлюватися за умови отримання згоди відповідних органів Антимонопольного комітету України.

Про наявність простої та вирішальної залежності має бути зазначено у відомостях державної реєстрації залежного (доірнього) підприємства та опубліковано відповідно до закону.

2. Холдингова компанія – публічне акціонерне товариство, яке володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств (крім пакетів акцій, що перебувають у державній власності).

Якщо корпоративне підприємство через дії або бездіяльність холдингової компанії виявиться неплатоспроможним та визнається банкрутом, то холдингова компанія несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями корпоративного підприємства.

Загальні засади функціонування холдингових компаній в Україні, в тому числі Державної керуючої холдингової компанії, а також особливості їх утворення, діяльності та ліквідації регулюються ЗУ «Про холдингові компанії в Україні» та іншими нормативно-правовими актами.

ЦК України взагалі не містить визначення доірнього підприємства, а лише дає поняття «залежного товариства». ГК України та ЦК України розглядають доірні підприємства не як окрему організаційно-правову форму господарської організації, а як певну ознаку її залежності від іншої господарської організації.

Залежне господарське товариство

Господарське товариство (товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство) є залежним, якщо іншому (головному) господарському товариству належать **двадцять або більше відсотків** статутного капіталу товариства з обмеженою або додатковою відповідальністю чи двадцять або більше відсотків простих акцій акціонерного товариства.

Господарське товариство, яке придбало або іншим чином набуло двадцять або більше відсотків статутного капіталу товариства з обмеженою або додатковою відповідальністю чи двадцять або більше відсотків простих акцій акціонерного товариства, зобов'язане оприлюднити цю інформацію в порядку, встановленому законом (ст. 118 ЦК України).

ВИРОБНИЧИЙ КООПЕРАТИВ

Виробничий кооператив – добровільне об'єднання громадян на засадах членства для спільної виробничої або іншої господарської діяльності, яке базується на їхній особистій трудовій участі та об'єднанні його членами майнових пайових внесків (ст. 163 ЦК України).

ОСОБЛИВОСТІ

Особливості створення та діяльності сільськогосподарських кооперативів та інших виробничих кооперативів регулюється законами України: «Про кооперацію», «Про сільськогосподарську кооперацію».

члени виробничого кооперативу несуть **субсидіарну відповідальність** за зобов'язаннями кооперативу у розмірах та порядку, встановленому статутом

майно, що є у власності виробничого кооперативу, поділяється *на паї*

виробничий кооператив *не має права випускати акції*

член виробничого кооперативу зобов'язаний **внести** до дня державної реєстрації кооперативу не менше 10% пайового внеску, а частину, що залишилася – протягом 1-го року з дня його реєстрації

УСТАНОВЧІ ДОКУМЕНТИ ВИРОБНИЧОГО КООПЕРАТИВУ

1. Установчим документом виробничого кооперативу є його статут, що затверджується загальними зборами його членів.

2. Статут виробничого кооперативу має містити крім відомостей, передбачених ст. 88 ЦК України, відомості про: розмір пайового внеску члена кооперативу; склад і порядок внесення пайових внесків членами кооперативу та про їхню відповідальність за порушення зобов'язання щодо внесення пайових внесків; характер і порядок трудової участі його членів у діяльності кооперативу та їхньої відповідальності за порушення зобов'язань щодо особистої трудової участі; порядок розподілу прибутку і збитків кооперативу; розмір і умови субсидарної відповідальності його членів за зобов'язаннями кооперативу; склад і компетенцію органів управління кооперативу та про порядок ухвалення ними рішень.

3. Кількість членів кооперативу не може бути меншою, ніж встановлено законом (ст. 164 ЦК України).

Майно виробничого кооперативу

1. Майно, що є у власності виробничого кооперативу, поділяється на паї його членів відповідно до статуту кооперативу.

2. Член виробничого кооперативу зобов'язаний внести до дня державної реєстрації кооперативу не менше десяти відсотків пайового внеску, а частину, що залишилася, – протягом року з дня його державної реєстрації, якщо інший строк не встановлений статутом кооперативу.

Порядок внесення пайових внесків членами виробничого кооперативу встановлюється статутом кооперативу і законом.

3. Виробничий кооператив не має права випускати акції.

4. Прибуток виробничого кооперативу розподіляється між його членами відповідно до їхньої трудової участі, якщо інший порядок не встановлений статутом кооперативу.

5. Майно, що залишилося після ліквідації виробничого кооперативу та задоволення вимог його кредиторів, розподіляється між його членами відповідно до їхньої трудової участі, якщо інший порядок не встановлений статутом кооперативу (ст. 165 ЦК України).

ДОХІД ТА УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЧИМ КООПЕРАТИВОМ

Дохід виробничого кооперативу формується з надходжень від господарської діяльності після покриття матеріальних та прирівняних до них витрат і витрат на оплату праці найманого персоналу. Дохід спрямовується на сплату податків та інших обов'язкових платежів, на погашення кредитів, покриття збитків, проведення відрахувань у фонди кооперативу, кооперативні виплати, виплату часток доходу на паї тощо.

Кооперативні виплати – частина доходу виробничого кооперативу, що розподіляється між членами кооперативу з урахуванням їх трудової та іншої участі в діяльності кооперативу. Нарахування і виплата часток доходу на паї здійснюються за підсумками фінансового року з доходу, що залишається у розпорядженні кооперативу з урахуванням необхідності формування його фондів. За рішенням загальних зборів членів кооперативу виплата часток доходу на паї може здійснюватися у грошовій формі, товарами, цінними паперами тощо.

Порядок використання доходу виробничого кооперативу визначається статутом кооперативу відповідно до закону (ст. 107 ГК України).

ЗАГАЛЬНІ ЗБОРИ ЧЛЕНІВ ВИРОБНИЧОГО КООПЕРАТИВУ

Загальні збори:

- вносять зміни до статуту кооперативу;
- обирають шляхом прямого таємного голосування голову кооперативу, членів правління кооперативу, членів ревізійної комісії (ревізора), членів спостережної ради кооперативу;
- затверджують напрями розвитку кооперативу;
- заслуховують звіти органів управління кооперативу про їхню діяльність;
- визначають види і розміри фондів кооперативу, порядок їх формування та використання;
- затверджують правила внутрішнього розпорядку кооперативного підприємства, річний звіт і баланс кооперативу, порядок формування і розподілу доходу кооперативу, рішення правління (голови) кооперативу про прийняття нових членів;
- вирішують питання про входження кооперативного підприємства до об'єднань підприємств (кооперативів), участь кооперативу у заснуванні інших суб'єктів господарювання;
- приймають рішення про реорганізацію або ліквідацію кооперативу.

Загальні збори мають право приймати будь-які інші рішення, пов'язані зі статутною діяльністю виробничого кооперативу. Загальні збори членів кооперативу проводяться щорічно після закінчення фінансового року. Вони можуть скликатися також у будь-який час за рішенням правління (голови) кооперативу чи з ініціативи не менш як третини членів кооперативу, якщо інше не передбачено статутом.

Загальні збори правомочні приймати рішення, якщо на них присутні більше половини членів виробничого кооперативу (ст. 102 ГК України).

Чергові загальні збори членів кооперативу:

- скликаються правлінням (головою) кооперативу;
- проводяться не рідше ніж 1 раз на рік у строки, встановлені статутом кооперативу, не пізніше ніж через 3 місяці після закінчення фінансового року;
- про повістку дня, дату, місяць і час проведення загальних зборів члени кооперативу повідомляються у письмовій формі не пізніше ніж за 20 днів до дати їх проведення.

Позачергові збори членів кооперативу скликаються правлінням (головою) кооперативу:

- за власною ініціативою;
- за рішенням спостережної ради кооперативу;
- на вимогу ревізійної комісії кооперативу;
- на вимогу не менше ніж 10% загального числа членів кооперативу

СПОСТЕРЕЖНА РАДА І ПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЧОГО КООПЕРАТИВУ

1. У разі, якщо кількість членів виробничого кооперативу становить більш як **п'ятдесят осіб**, у кооперативі може утворюватися спостережна рада для контролю за діяльністю виконавчого директора кооперативного підприємства.
2. Спостережна рада обирається загальними зборами з числа членів кооперативу у складі трьох – п'яти осіб. Член спостережної ради не може бути членом правління чи ревізійної комісії.
3. Порядок обрання спостережної ради та її голови, а також порядок діяльності спостережної ради встановлюються статутом кооперативу (ст. 105 ГК України).

Правління виробничого кооперативу створюється у кооперативі, до складу якого входить не менше десяти членів.

Правління кооперативу:

- ▲ розробляє і вносить на затвердження загальних зборів напрями розвитку кооперативу;
- ▲ скликає загальні збори членів кооперативу і контролює виконання прийнятих ними рішень;
- ▲ вносить на затвердження загальних зборів рішення про прийняття до кооперативу нових членів та припинення членства;
- ▲ забезпечує збереження майна кооперативу;
- ▲ організовує проведення незалежних аудиторських перевірок діяльності кооперативу;
- ▲ вирішує питання навчання членів кооперативу, співробітництва з вітчизняними та іноземними організаціями;
- ▲ делегує виконавчому директору кооперативу право на прийняття відповідних рішень з питань компетенції правління, якщо це передбачено статутом кооперативу;
- ▲ вирішує інші питання діяльності кооперативу.

Правління очолює голова кооперативу, який обирається загальними зборами членів виробничого кооперативу. Функції голови кооперативу і порядок його відкликання визначаються статутом кооперативу.

Члени правління можуть обирати зі свого складу заступника голови та секретаря правління відповідно до статуту кооперативу.

Члени правління кооперативу працюють переважно на громадських засадах.

У статуті кооперативу може бути передбачено винагороду за роботу членів правління.

Періодичність проведення засідань правління кооперативу визначається статутом кооперативу. Рішення приймається більшістю голосів за наявності на засіданні не менше двох третин членів правління кооперативу.

У разі, якщо до складу виробничого кооперативу входить менше десяти членів, функції та повноваження правління здійснюють загальні збори та голова кооперативу відповідно до статуту (ст. 103 ГК України).

ПРИПИНЕННЯ ЧЛЕНСТВА У ВИРОБНИЧОМУ КООПЕРАТИВІ І ПЕРЕХІД ПАЮ

Припинення членства у виробничому кооперативі і перехід паю

1. Член виробничого кооперативу має право на вихід із кооперативу. У цьому разі йому виплачується вартість паю або видається майно, пропорційне розміру його паю, а також здійснюються виплати, встановлені статутом кооперативу.

Видача паю, виплата вартості паю та інші виплати членові кооперативу, що виходить з нього, здійснюються у порядку, встановленому статутом кооперативу і законом.

2. Член виробничого кооперативу може бути виключений із кооперативу за рішенням загальних зборів у разі невиконання чи неналежного виконання обов'язків, покладених на нього статутом кооперативу, а також в інших випадках, встановлених статутом кооперативу і законом.

Член виробничого кооперативу, якого виключили із кооперативу, має право на одержання паю та інших виплат, встановлених статутом кооперативу, відповідно до ч. 1 ст. 166 ЦК України.

3. Член виробничого кооперативу має право передати свій пай чи його частину іншому членові кооперативу, якщо інше не встановлено статутом кооперативу і законом.

Передання паю (його частини) особі, яка не є членом виробничого кооперативу, допускається лише за згодою кооперативу. У цьому разі інші члени кооперативу користуються переважним правом купівлі такого паю (його частини). Порядок відчуження паю чи його частини іншому членові кооперативу або третій особі встановлюється статутом кооперативу і законом.

4. У разі смерті члена виробничого кооперативу його спадкоємці можуть бути прийняті у члени кооперативу, якщо інше не встановлено статутом кооперативу. За відмови прийняти спадкоємців у члени кооперативу кооператив виплачує спадкоємцям вартість паю померлого члена кооперативу.

5. Звернення стягнення на пай члена виробничого кооперативу за його власними зобов'язаннями допускається лише у разі недостатності у нього іншого майна у порядку, встановленому статутом кооперативу і законом.

6. У разі звернення заставодержателем стягнення на пай члена виробничого кооперативу, що переданий у заставу, застосовуються положення ч. 3 ст. 166 ЦК України.

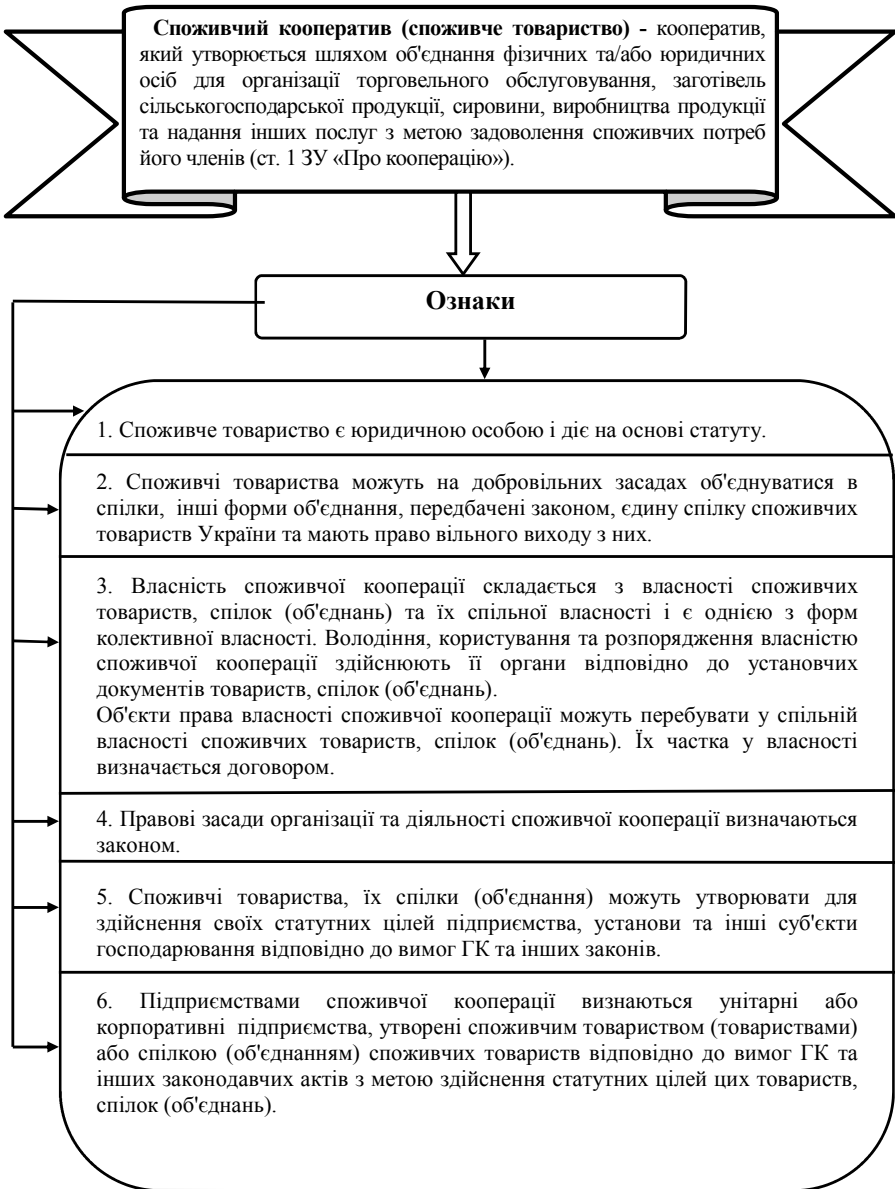
Припинення виробничого кооперативу

1. Виробничий кооператив за рішенням загальних зборів членів кооперативу може бути реорганізований у підприємства інших форм господарювання в порядку, визначеному статутом кооперативу відповідно до вимог ГК України.

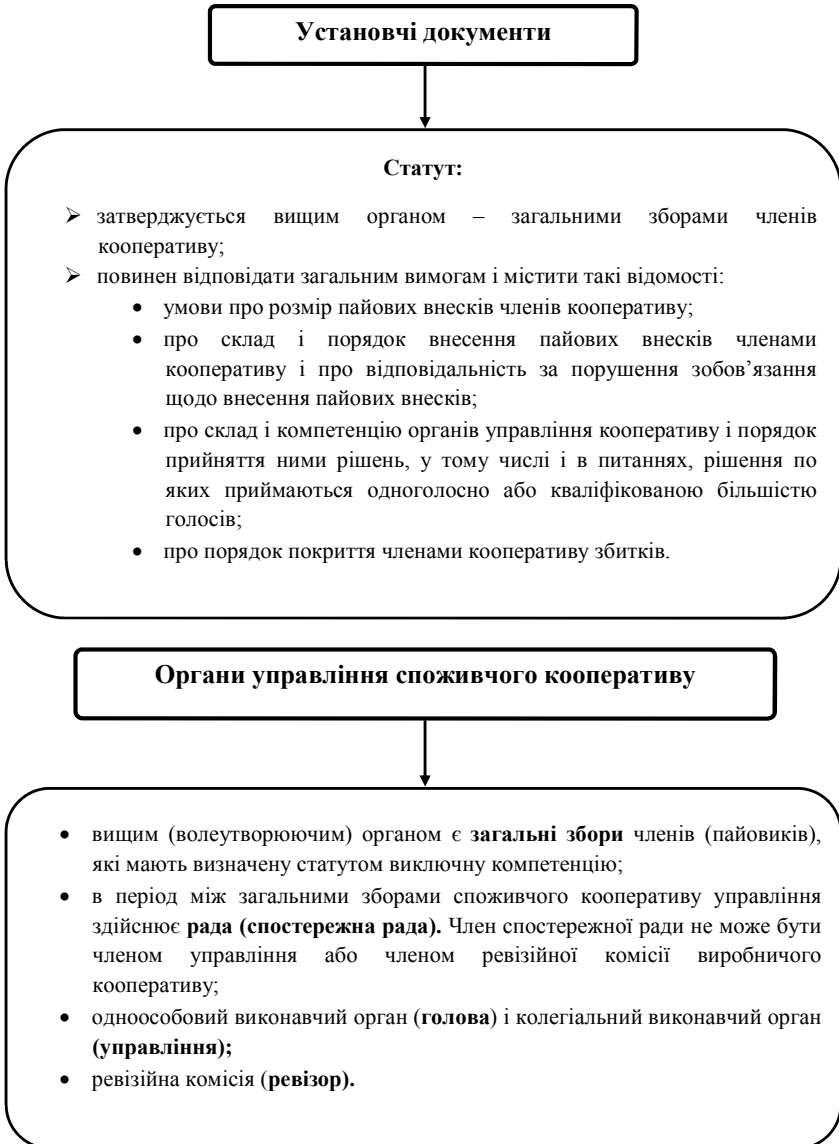
2. Виробничий кооператив ліквідується в загальному порядку ліквідації суб'єкта господарювання, передбаченому ГК України, з огляду на таке: ліквідація виробничого кооперативу здійснюється ліквідаційною комісією, призначеною загальними зборами членів кооперативу, а у разі його ліквідації за рішенням суду – ліквідаційною комісією, сформованою відповідно до цього рішення; розпорядження землею виробничого кооперативу, що ліквідується, здійснюється в порядку і на умовах, передбачених земельним законодавством. Майно кооперативу, що залишилося після розрахунків з бюджетом та кредиторами, розподіляється між членами виробничого кооперативу пропорційно вартості їхнього паю (ст. 109 ГК України).

СПОЖИВЧИЙ КООПЕРАТИВ

**УСТАНОВЧІ ДОКУМЕНТИ
Й ОРГАНИ УПРАВЛІННЯ СПОЖИВЧОГО КООПЕРАТИВУ**

ПРАВА І ОБОВ'ЯЗКИ ЧЛЕНІВ СПОЖИВЧОГО КООПЕРАТИВУ

Права і обов'язки членів споживчого кооперативу

Кожен член споживчого кооперативу:

- володіє одним голосом при прийнятті рішень на зальних зборах;
- бере участь в управлінні справами кооперативу, в тому числі в складі його виконавчих органів;
- отримує в користування пропорційну до свого паю частину кооперативного майна для задоволення відповідних потреб;
- **має право:**
  - в будь-який час вийти з його складу, отримавши вартість свого паю;
  - продати, передати у спадок (в порядку спадкоємця) або іншим чином провести відчуження свого паю і в такий спосіб вийти з числа його учасників;
- **зобов'язаний:**
  - оплатити вступний, пайовий і інші (додаткові) внески;
  - покрити за рахунок додаткових внесків збитки, що виникли в результаті його діяльності; при цьому невнесений або не повністю внесений членом кооперативу додатковий внесок дає можливість для притягнення його до солідарної відповідальності за боргами кооперативу своїм власним майном (в розмірі несплачених сум і в разі нестачі майна кооперативу).

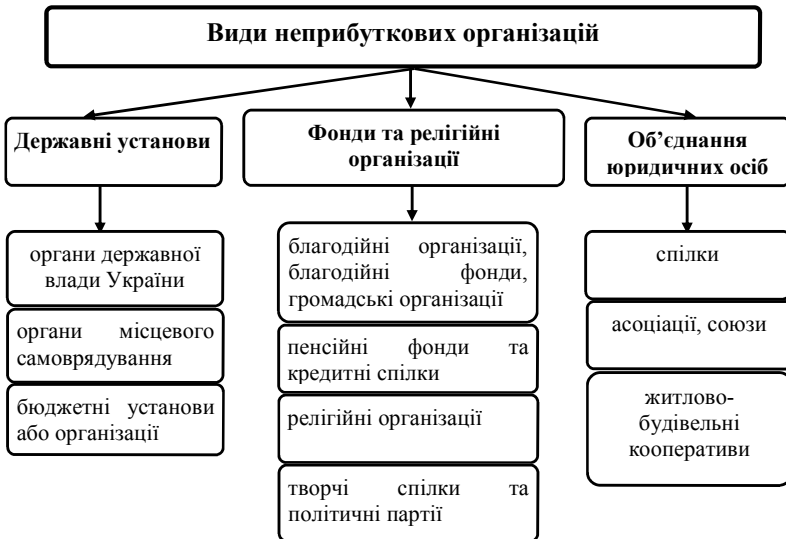
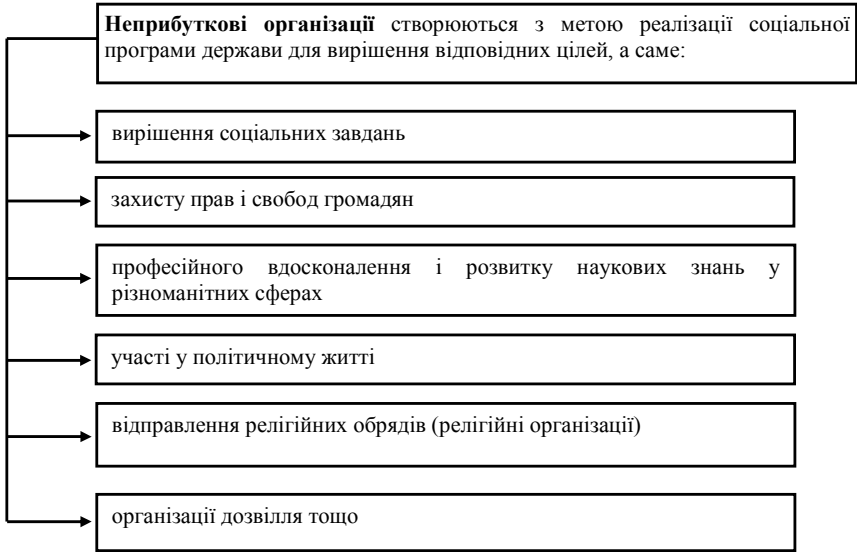
Реорганізація і ліквідація споживчого кооперативу

Реорганізація (злиття, приєднання, поділ, виділення) здійснюється за рішенням загальних зборів.

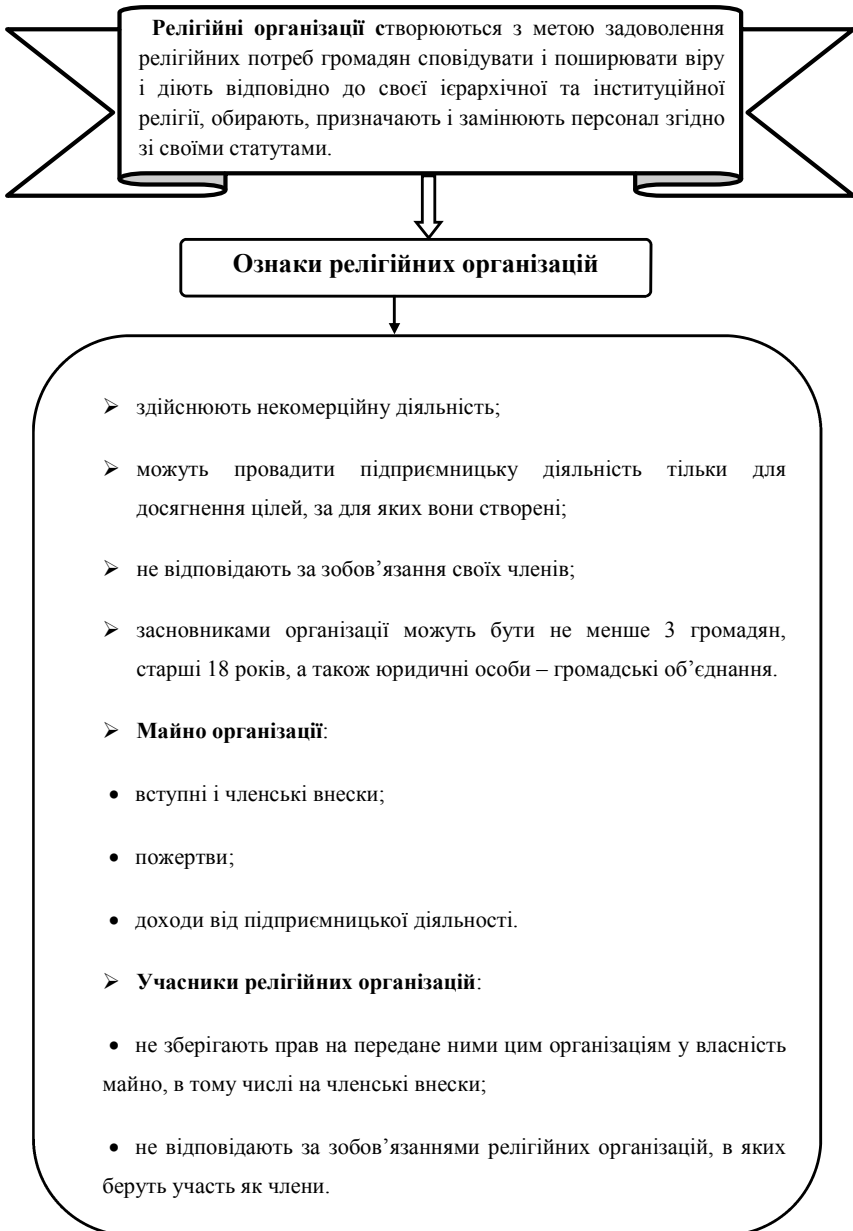
Перетворення – за одноголосним рішенням усіх пайовиків споживчого кооперативу.

Ліквідація здійснюється за рішенням загальних зборів або за рішенням суду відповідно до законодавства України.

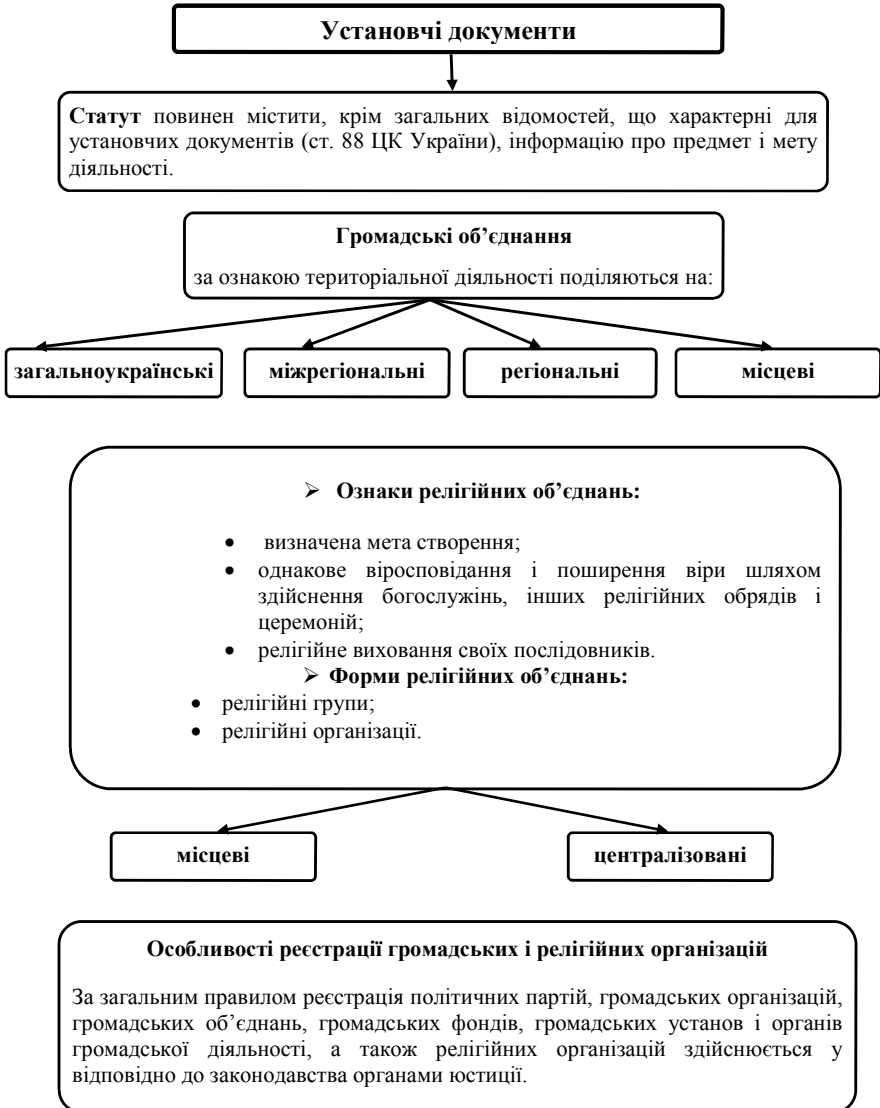
НЕПРИБУТКОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ

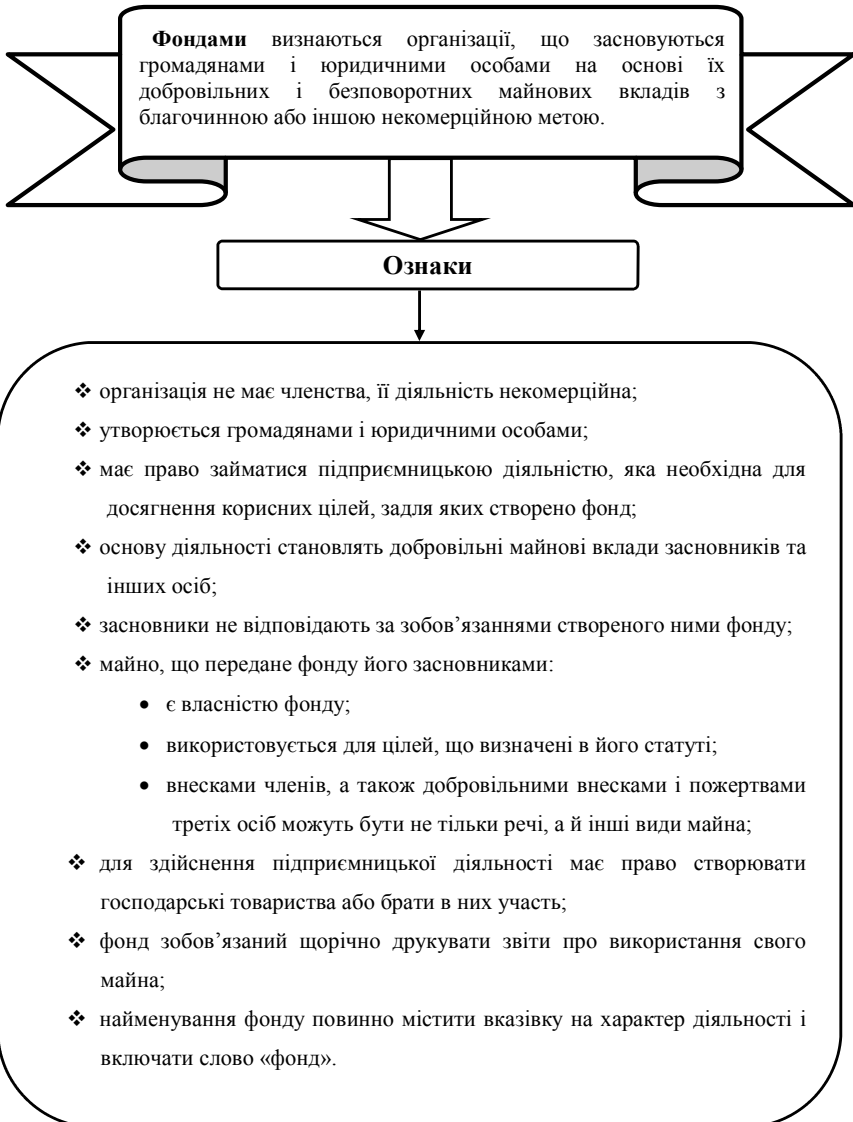

РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ (ОБ'ЄДНАННЯ)

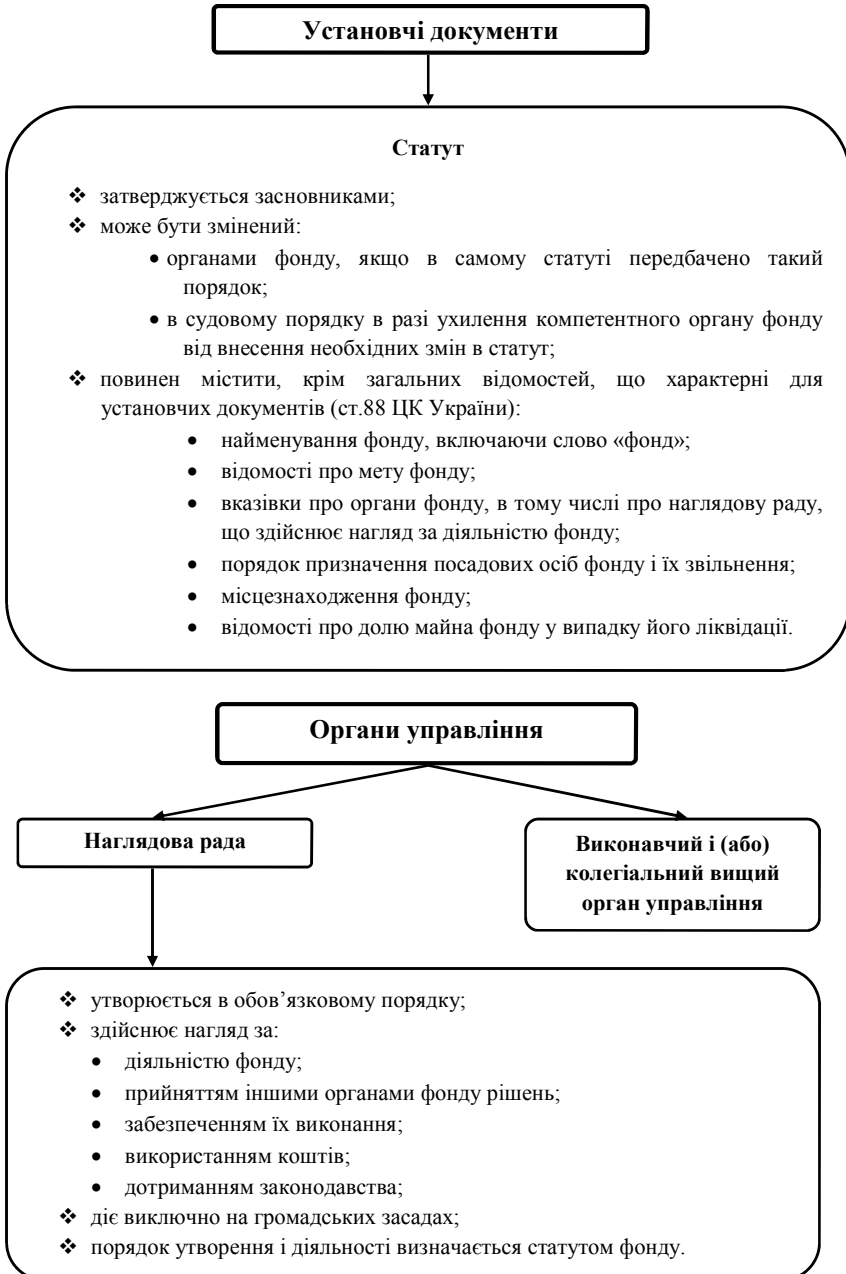

УСТАНОВЧІ ДОКУМЕНТИ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ (ОБ'ЄДНАНЬ)

ФОНДИ

УСТАНОВЧІ ДОКУМЕНТИ Й ОРГАНИ УПРАВЛІННЯ ФОНДУ

ЛІКВІДАЦІЯ ФОНДУ

Ліквідація фонду

❖ **Рішення про ліквідацію фондів може прийняти тільки суд за заявою зацікавлених осіб:**

- засновників фонду;
- кредиторів;
- органів і посадових осіб фонду;
- державних органів, що здійснюють контроль і нагляд за діяльністю фонду;
- третіх осіб, в інтересах яких діє фонд.

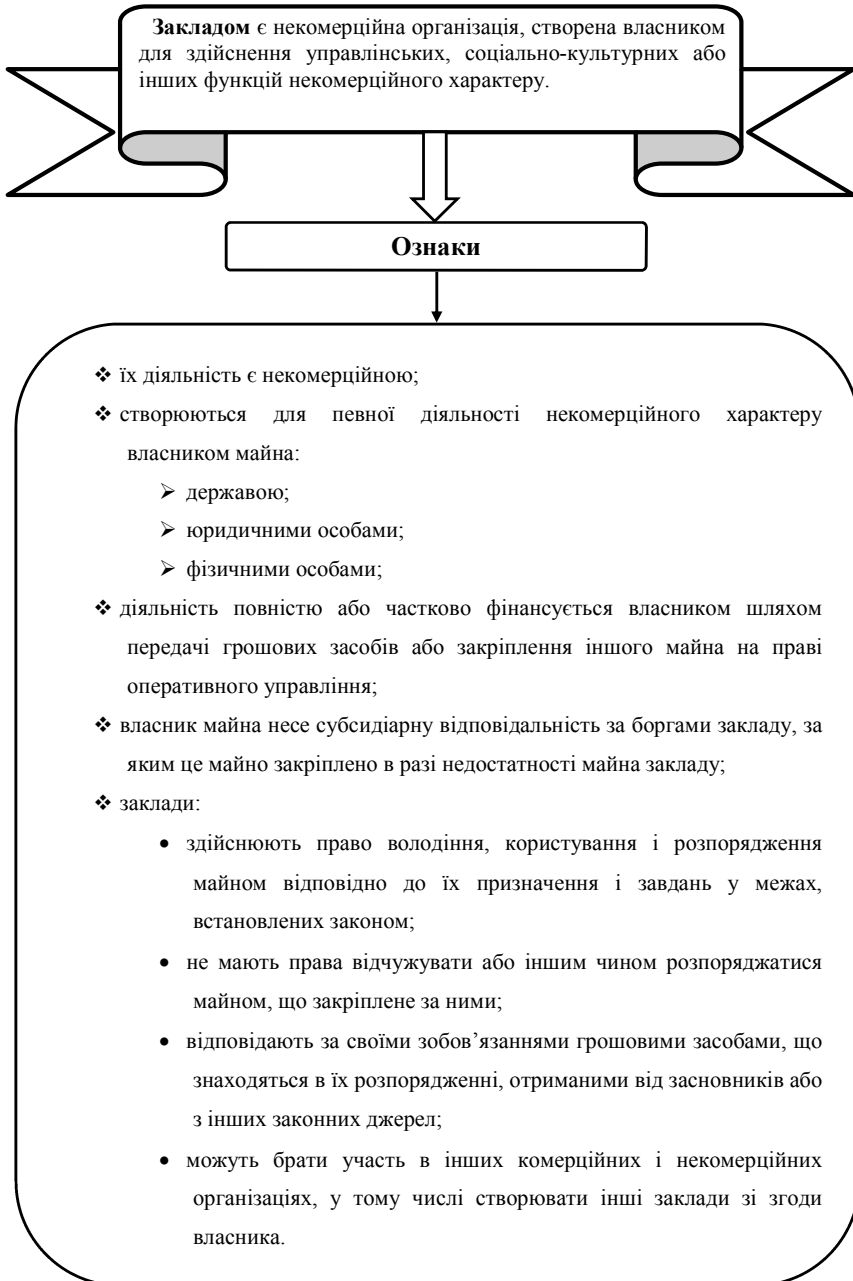
❖ **Фонд може бути ліквідовано:**

- якщо майна фонду недостатньо для здійснення його цілей і отримання необхідного майна нереально;
- якщо цілі фонду не можуть бути досягнуті, а необхідні зміни цілей фонду не можуть бути проведені;
- у випадку ухилення фонду в його діяльності від цілей, передбачених статутом;
- якщо під час його створення допущені суттєві порушення закону;
- у випадку здійснення діяльності без належного дозволу, діяльності, забороненої законом;
- внаслідок визнання його банкрутом.

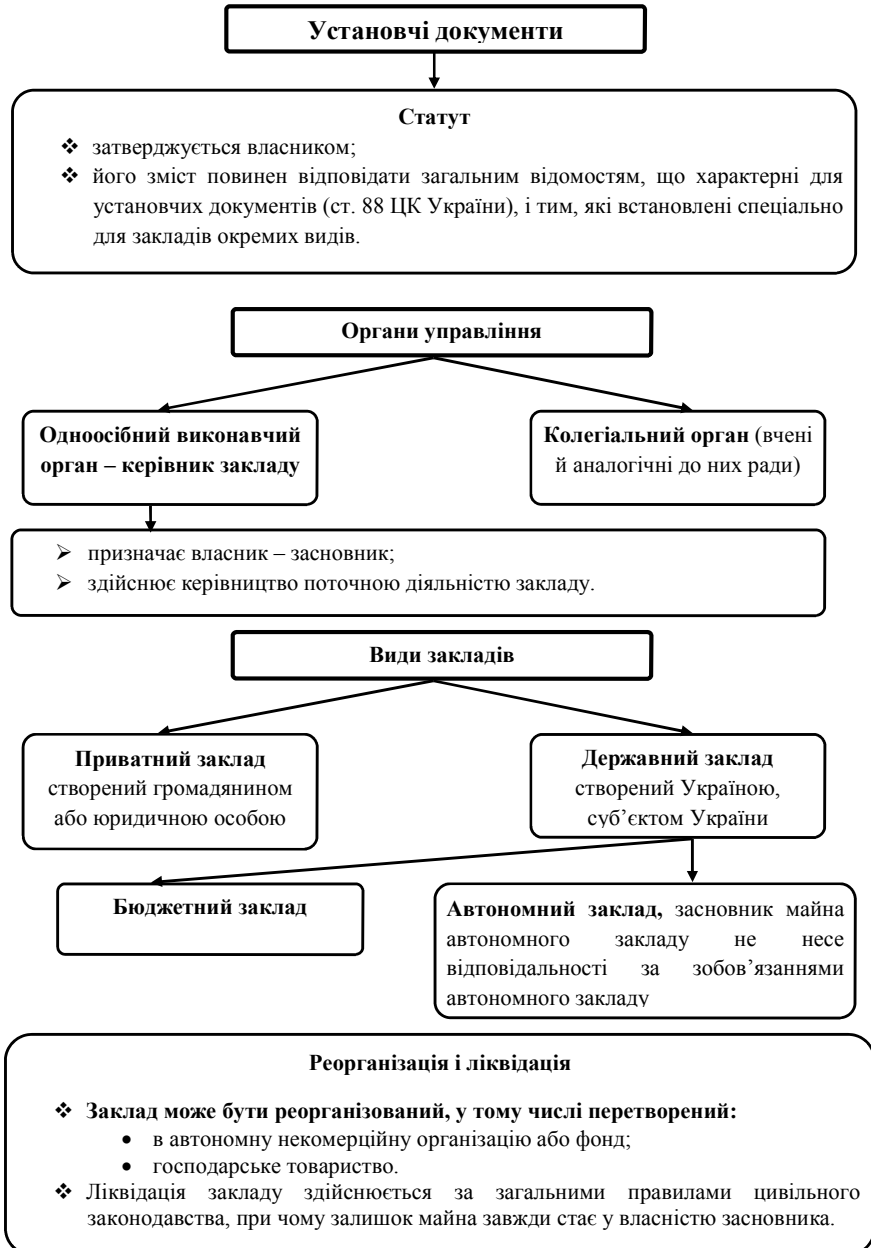
❖ **У випадку ліквідації фонду його майно, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, скеровується на цілі, вказані в статуті фонду:**

- майно може передаватися особам, що здійснюють діяльність в аналогічній сфері;
- у випадку, якщо використання майна відповідно до статуту неможливе, воно переходить у дохід держави.

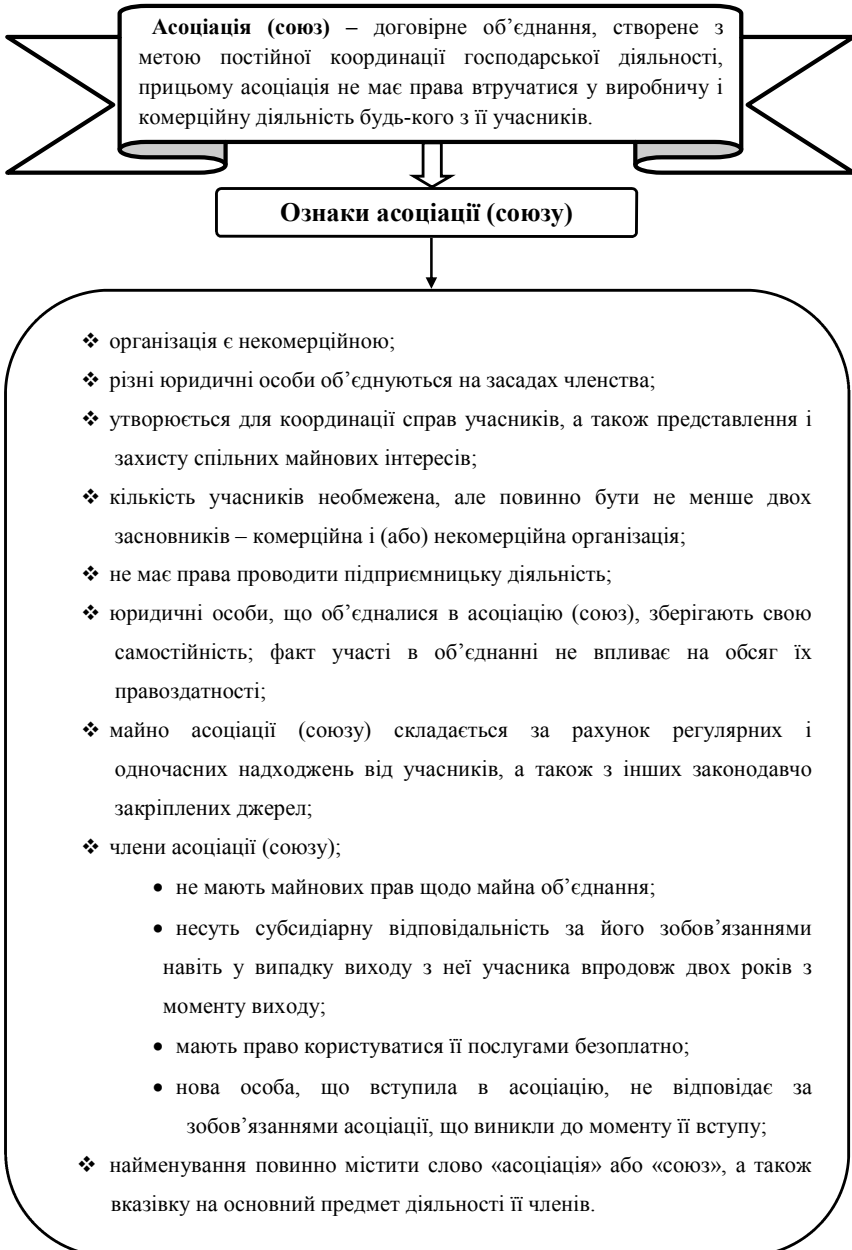
ЗАКЛАДИ

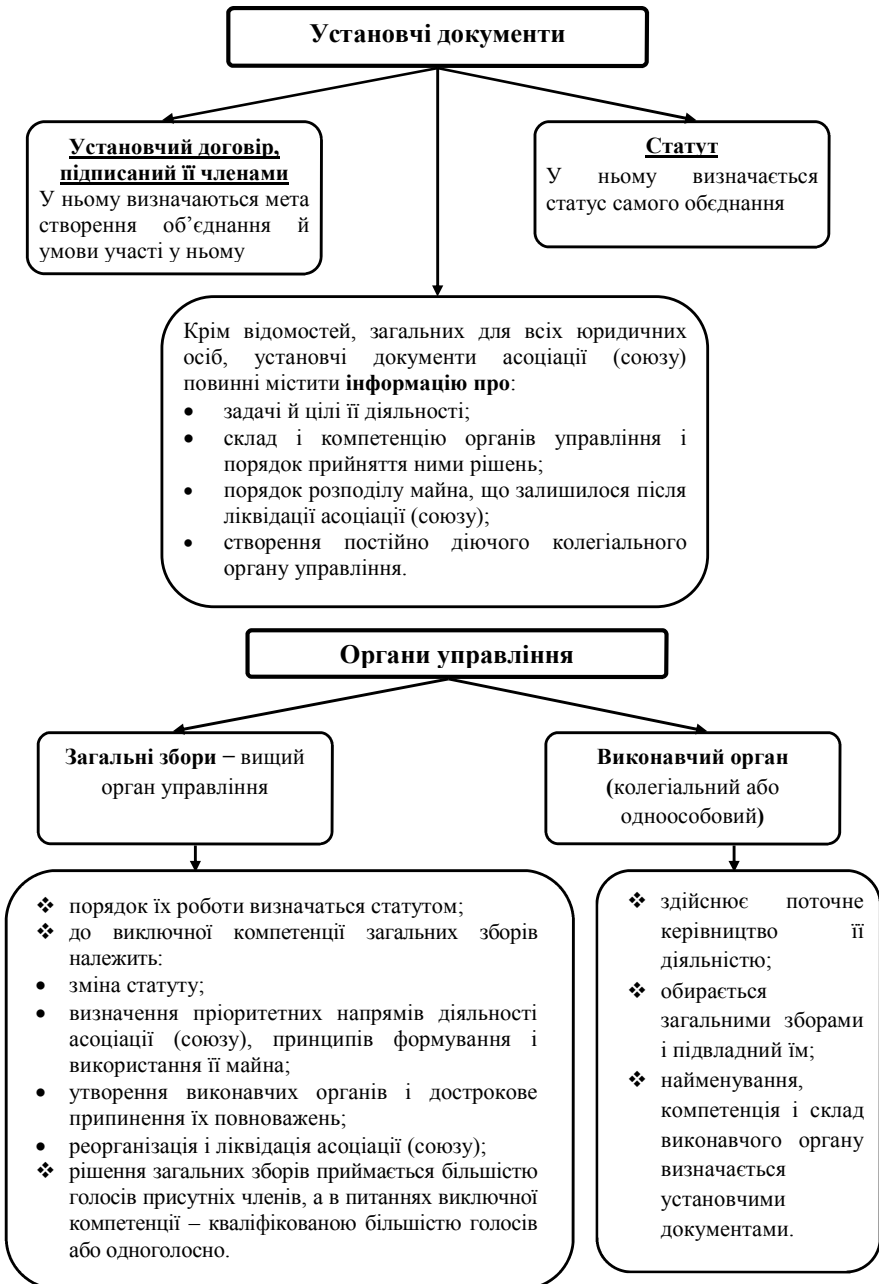
УСТАНОВЧІ ДОКУМЕНТИ, ВИДИ ТА ОРГАНИ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДІВ

АСОЦІАЦІЇ І СОЮЗИ

УСТАНОВЧІ ДОКУМЕНТИ АСОЦІАЦІЙ (СОЮЗІВ)

ПРАВА І ОБОВ'ЯЗКИ ЧЛЕНІВ АСОЦІАЦІЇ (СОЮЗУ)

Права і обов'язки

Члени асоціації (союзу) мають право:

- безоплатно користуватися її послугами
- добровільно вийти з неї по закінченні фінансового року, в такому випадку вони несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями асоціації (союзу) пропорційно до свого внеску на протязі 2 років з моменту виходу.

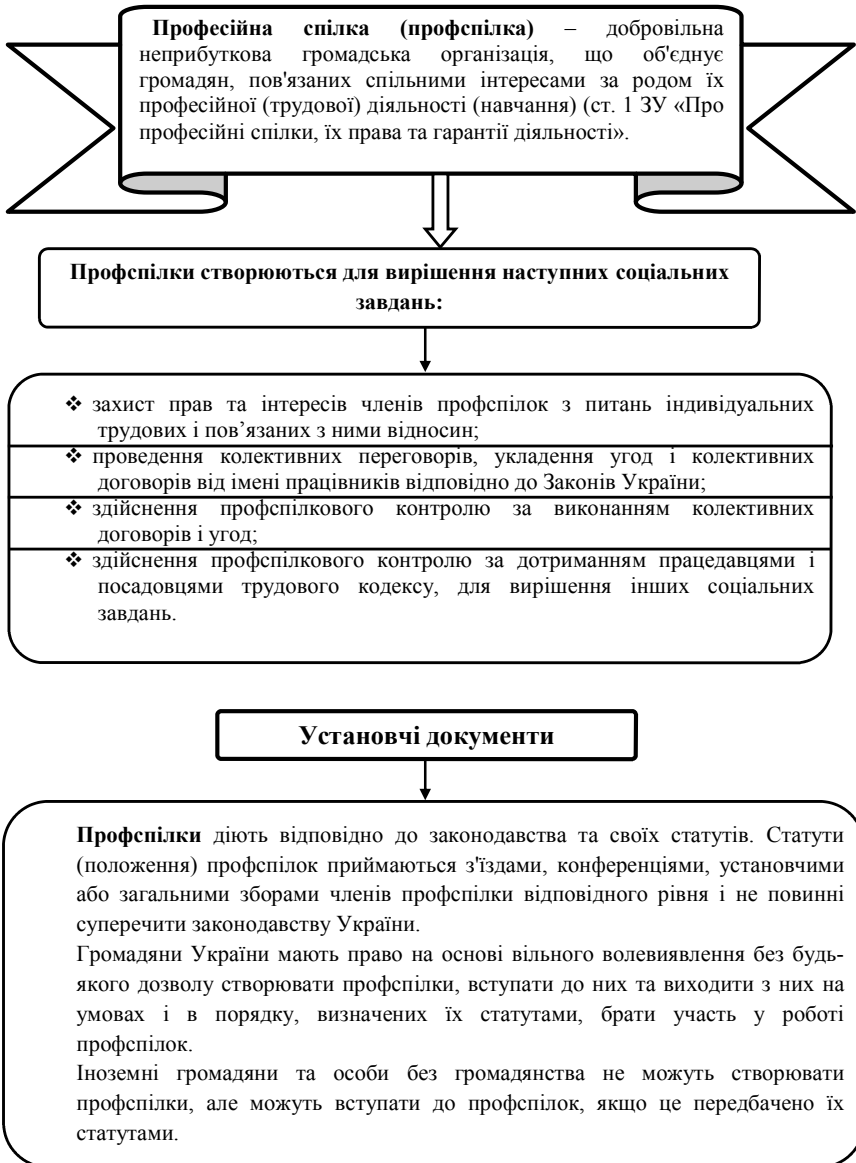
Члени асоціації (союзу) зобов'язані

- зробивши заяву про вихід з асоціації (союзу), до кінця фінансового року виконувати свої майнові зобов'язання
  - Член асоціації (союзу) може бути виключений з неї за рішенням інших членів (основи і порядок виключення визначаються в установчих документах)
  - Додаткова відповідальність члена, що добровільно або примусово вибув з асоціації (союзу), за її боргами зберігається впродовж двох років; розмір відповідальності пропорційний до внеску в майно асоціації (союзу).
  - Прийняття в асоціацію (союз) нових учасників можливе тільки з односторонньої згоди її дійсних членів.

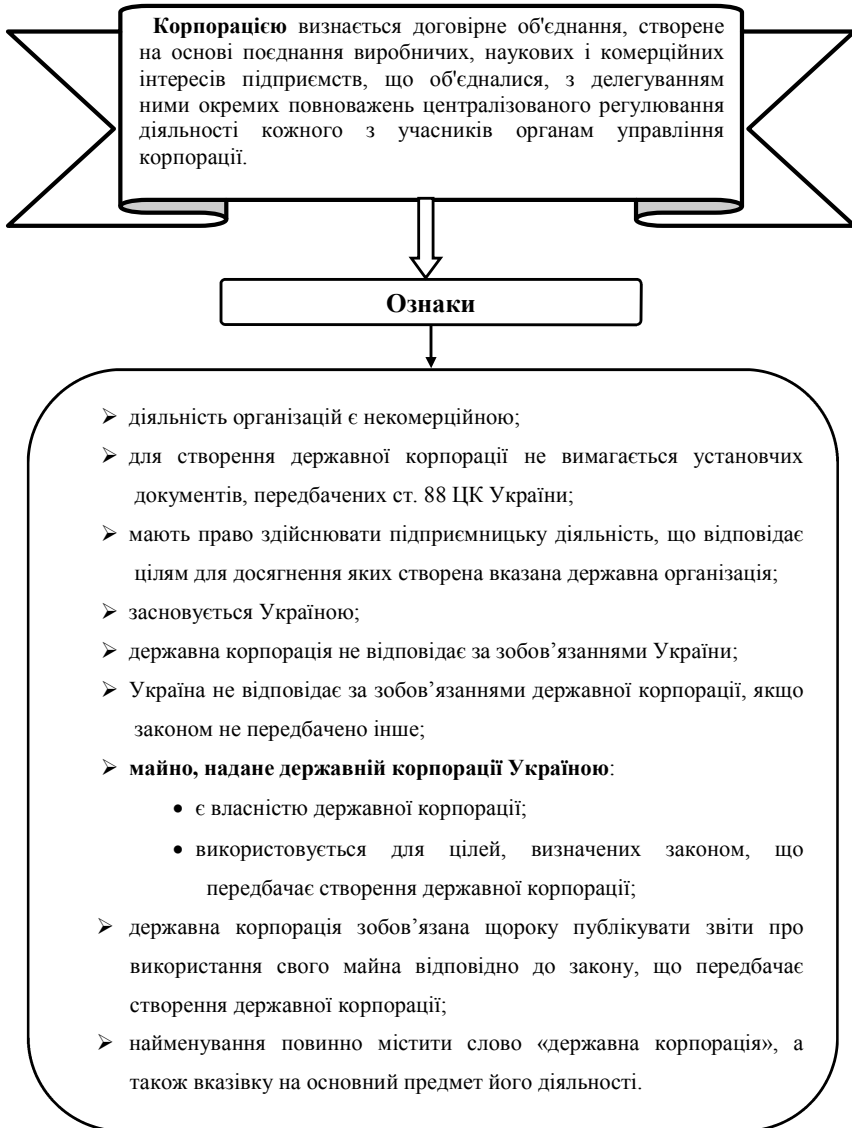
Реорганізація і ліквідація

- ❖ асоціація (союз) реорганізується і ліквідується за загальними правилами реорганізації і ліквідації юридичних осіб;
- ❖ у зв'язку з наявністю субсидіарної відповідальності членів асоціації (союзу) за її боргами така некомерційна організація не може бути визнана банкрутом;
- ❖ залишок майна асоціації (союзу) направляється відповідно до установчих документів на цілі, задля яких вона була створена, і (або) на благодійний цілі.

ПРОФЕСІЙНІ СПІЛКИ

КОРПОРАЦІЯ

ОРГАНИ УПРАВЛІННЯ КОРПОРАЦІЄЮ

У випадках і порядку, які встановлені законом, що передбачає створення державної корпорації, за рахунок частин її майна може бути сформований статутний капітал. Статутний капітал визначає мінімальний розмір майна державної корпорації, який гарантує інтереси її кредиторів.

Реорганізація і ліквідація

Державна корпорація реорганізується і ліквідується за загальними правилами цивільного законодавства.

ПРАВОВІ ФОРМИ УЧАСТІ ДЕРЖАВИ, АРК, ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИНАХ (ГЛ. 9 ЦК УКРАЇНИ)

ПРАВОВІ ФОРМИ УЧАСТІ ДЕРЖАВИ У ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИНАХ

Держава Україна, АРК, територіальні громади беруть участь у цивільних правовідносинах з іншими суб'єктами цих правовідносин

Особливості участі держави, АРК, територіальних громад у цивільному обороті

не використовують свої публічно-владні повноваження

до відносин з їх участю застосовуються норми, що регулюють діяльність інших юридичних осіб, якщо інше не впливає із закону чи особливостей певного суб'єкта

від імені вищевказаних суб'єктів права і обов'язки набувають органи чи спеціально уповноважені на це громадяни чи юридичні особи

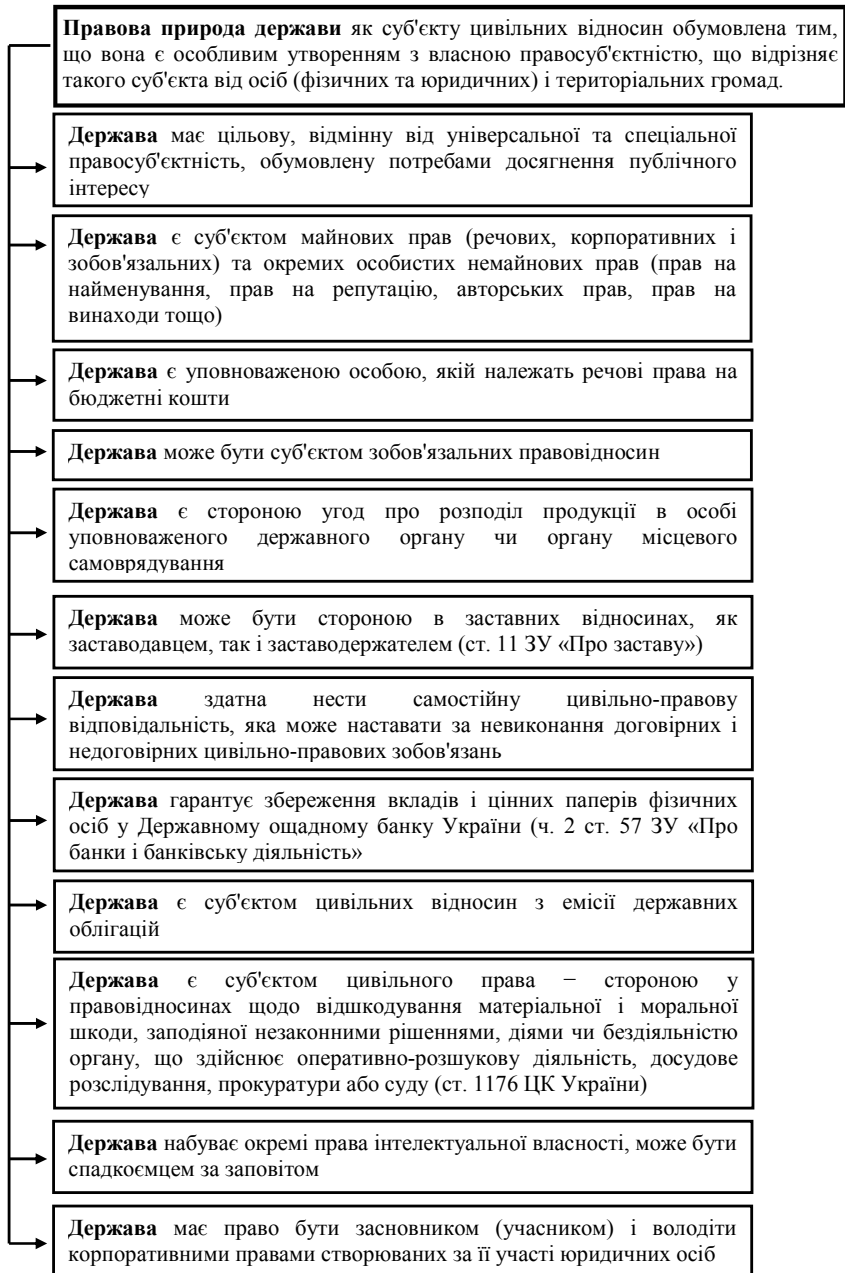
за всіма зобов'язаннями вони відповідають усім своїм майном, крім майна, яке вилучене з цивільного обороту

за загальним правилом вказані суб'єкти не несуть відповідальності за зобов'язаннями один одного;

вони несуть відповідальність за незаконні дії їх органів та посадових осіб

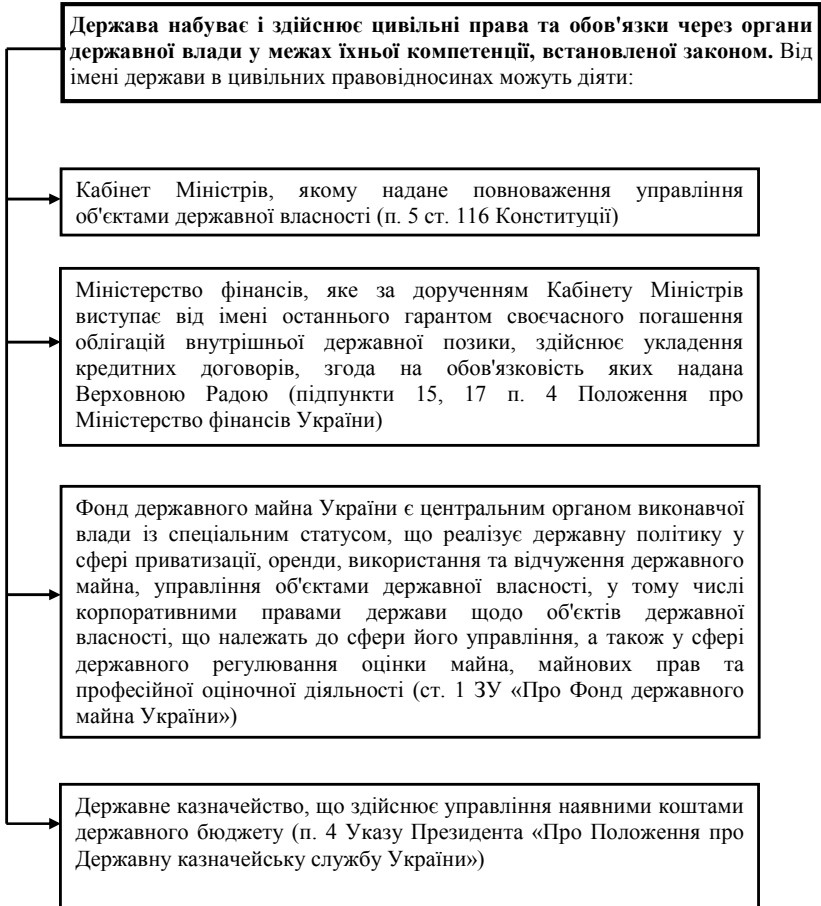
вказані суб'єкти несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями підприємств та установ, що ними фінансуються, якщо інше не передбачено законом.

ПРАВОВА ПРИРОДА ДЕРЖАВИ ЯК СУБ'ЄКТА ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИН

**ОРГАНИ ТА ПРЕДСТАВНИКИ, ЧЕРЕЗ ЯКИХ ДІЮТЬ ДЕРЖАВА,
АРК, ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ У ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИНАХ
(ГЛ. 10 ЦК УКРАЇНИ)**

ОРГАНИ, ЧЕРЕЗ ЯКІ ДІЄ ДЕРЖАВА У ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИНАХ

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗОБОВ'ЯЗАННЯМИ ДЕРЖАВИ, АРК, ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД (ГЛ. 11 ЦК УКРАЇНИ)

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗОБОВ'ЯЗАННЯМИ ДЕРЖАВИ, АРК, ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Держава, Автономна Республіка Крим та територіальні громади відповідають за своїми цивільно-правовими зобов'язаннями на загальних підставах з фізичними та юридичними особами усім своїм майном, на яке відповідно до закону може бути звернено стягнення.

З формулювання ст. 174 ЦК України, де закріплене відповідне правило, випливає, що із загального принципу відповідальності держави за порушення зобов'язань у повному обсязі можуть бути встановлені винятки.

Зокрема, стягнення не може бути звернене на:

- 1) майно вилучене з цивільного обороту (ч. 2 ст. 178 ЦК України), тобто таке, що не може перебувати у приватній власності фізичних та юридичних осіб. Розпорядження, управління, користування ним ґрунтується на нормах публічного права;
- 2) майно закріплене за територіальними громадами або Автономною Республікою Крим;
- 3) землю та інші природні ресурси, які перебувають у державній чи комунальній власності. Звернення стягнення на землю та інші природні ресурси, які перебувають у державній та комунальній власності, можливе лише у випадках, передбачених законом.

Територіальна громада відповідає за своїми цивільно-правовими зобов'язаннями на загальних підставах з фізичними та юридичними особами належним їй майном, за винятками, встановленими законом. Зокрема, не може бути звернено стягнення за зобов'язаннями територіальної громади на майно, яке може перебувати у власності вказаного суб'єкта, але не може перебувати у приватній власності фізичних та юридичних осіб.

Закріплюючи принцип відповідальності держави, Автономної Республіки Крим та територіальних громад за своїми цивільно-правовими зобов'язаннями на загальних підставах з фізичними та юридичними особами, ЦК водночас встановлює і принцип «персоналізації» відповідальності зазначених суб'єктів.

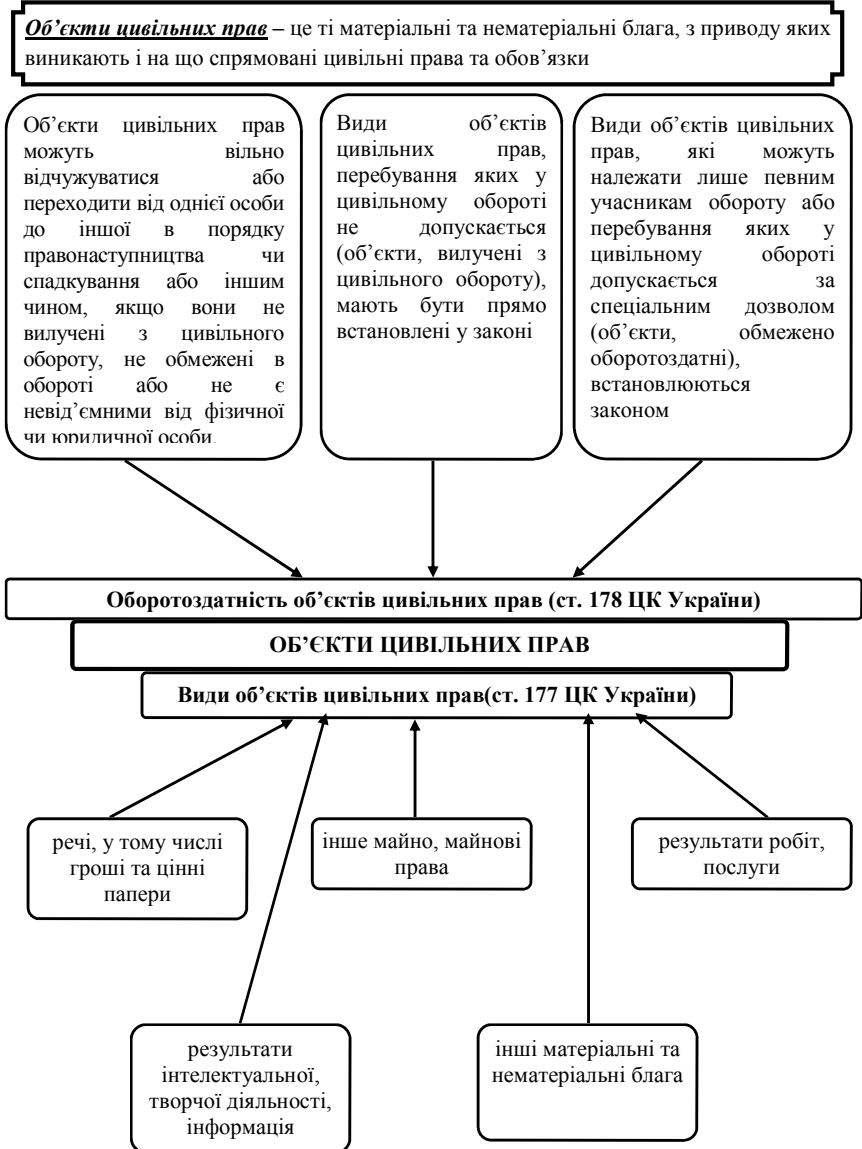
Принцип «персоналізації» відповідальності залежно від того, про які саме суб'єкти йдеться, має два прояви:

- 1) розмежування відповідальності держави, Автономної Республіки Крим та територіальних громад, з одного боку, і створених ними юридичних осіб – з іншого;
- 2) розмежування відповідальності держави, Автономної Республіки Крим та територіальних громад між собою.

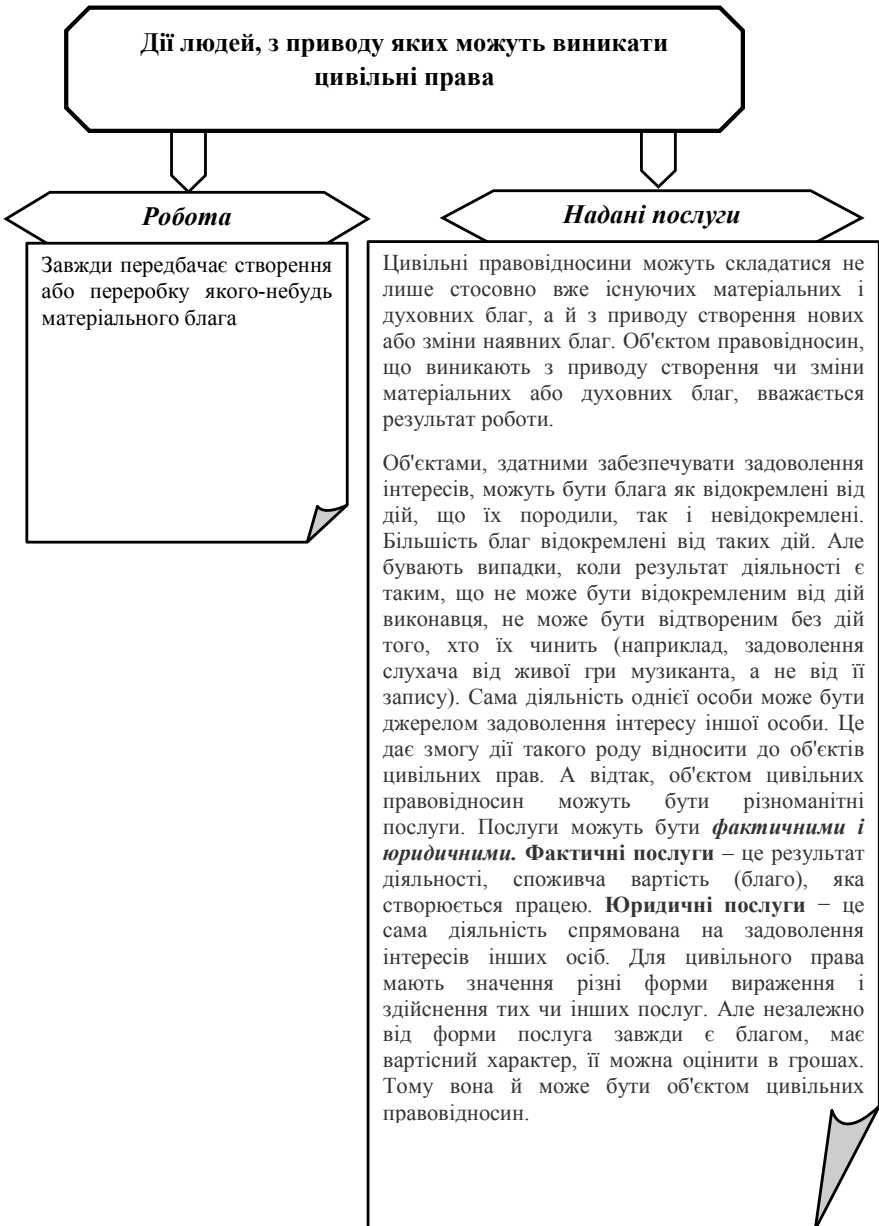
Забезпечуючи реалізацію принципу «персоналізації» соціально-публічних утворень, ст. 176 ЦК України встановлює три спеціальних правила:

- а) держава не відповідає за зобов'язаннями Автономної Республіки Крим і територіальних громад;
- б) Автономна Республіка Крим не відповідає за зобов'язаннями держави і територіальних громад;
- в) територіальна громада не відповідає за зобов'язаннями держави, Автономної Республіки Крим та інших територіальних громад.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ОБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ
(ГЛ. 12 ЦК УКРАЇНИ)
ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

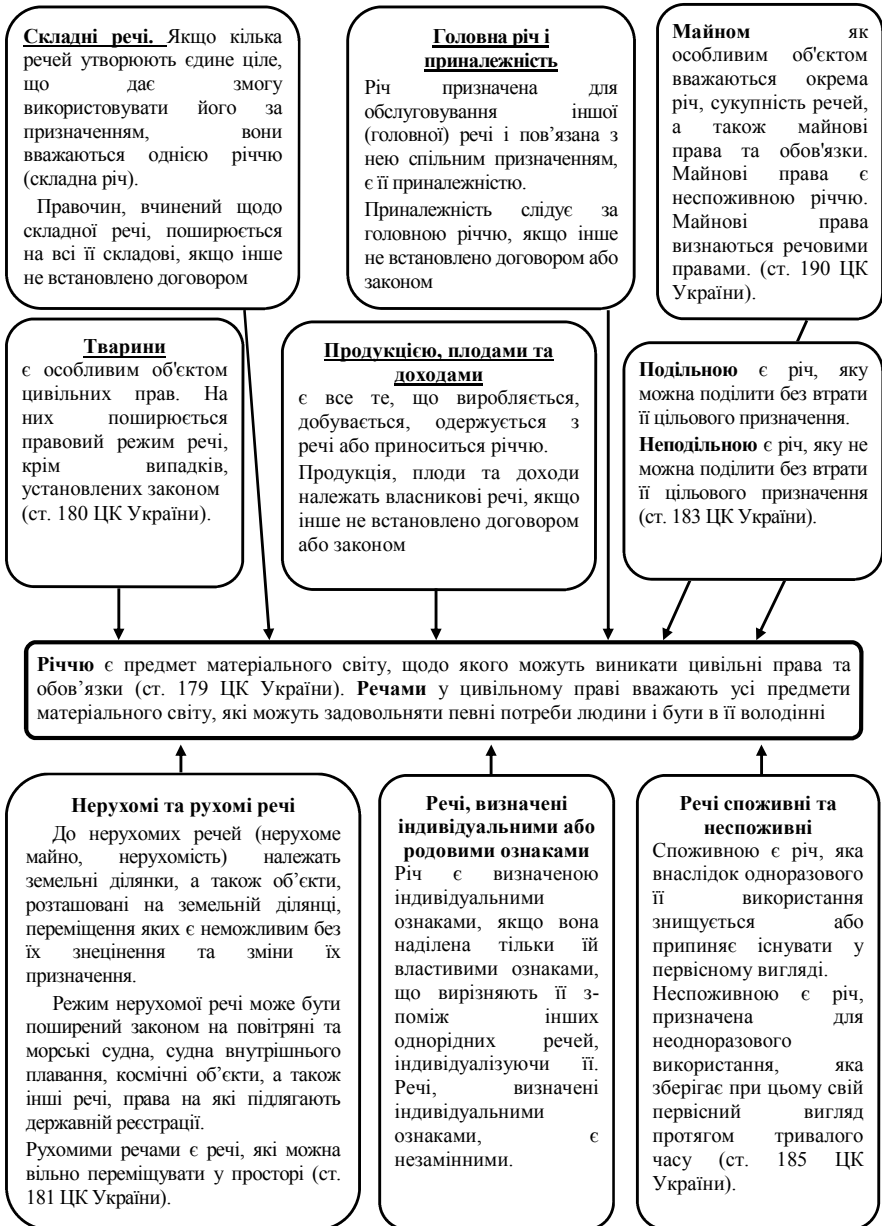

РОБОТА І ПОСЛУГИ ЯК ОБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

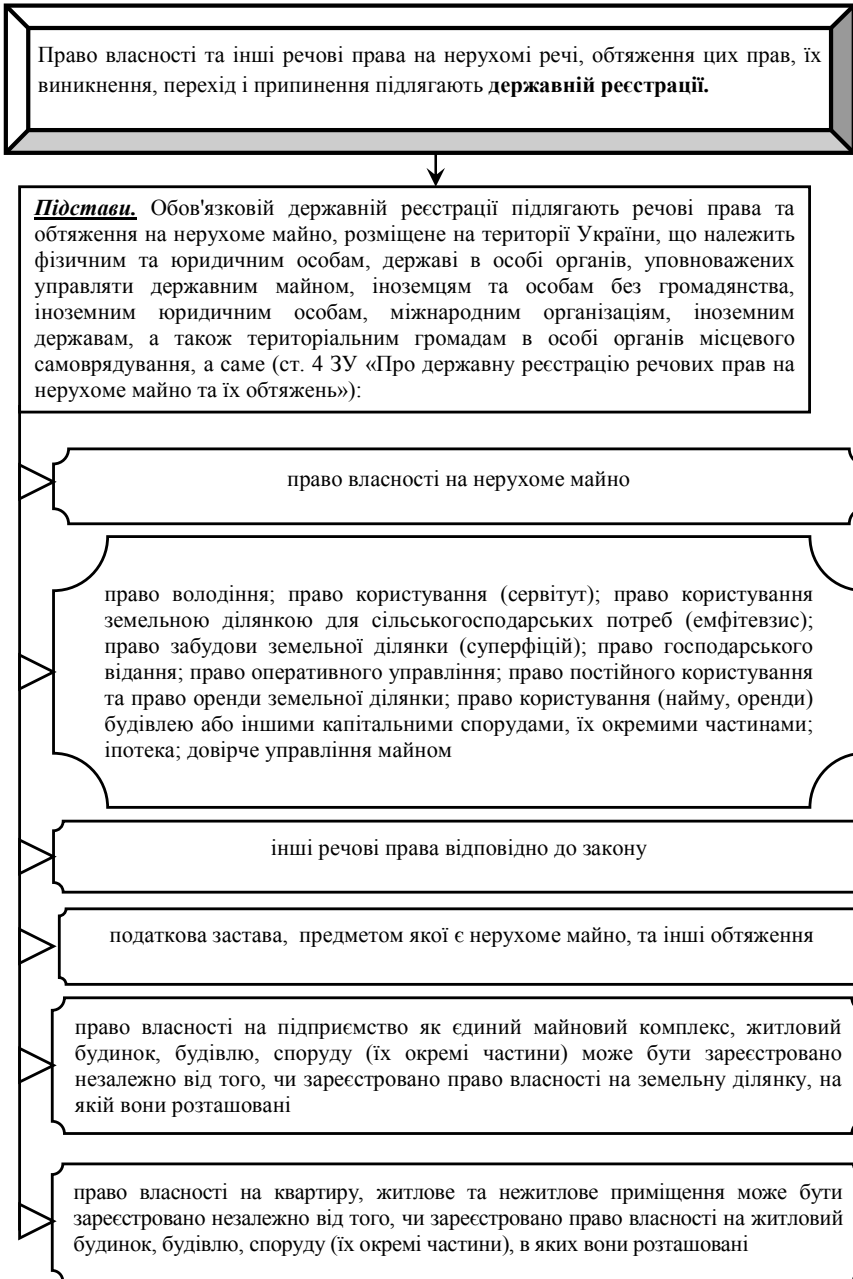
РЕЧІ. МАЙНО (ГЛ. 13 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ ТА ЮРИДИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ РЕЧЕЙ

ДЕРЖАВНА РЕЄСТРАЦІЯ ПРАВ НА НЕРУХОМІСТЬ

ЦІННІ ПАПЕРИ (ГЛ. 14 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

Цінним папером є документ установленної форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право, визначає взаємовідносини емітента цінного паперу (особи, яка видала цінний папір) і особи, яка має права на цінний папір, та передбачає виконання зобов'язань за таким цінним папером, а також можливість передачі прав на цінний папір та прав за цінним папером іншим особам (ст. 194 ЦК України, ч. 1 ст. 3 ЗУ «Про цінні папери та фондовий ринок»).

ОСОБЛИВОСТІ

тісний зв'язок цінного паперу і втіленого в ньому права

Цінний папір – це річ, на яку є право власності. Право, яке випливає із цінного паперу, має зобов'язальний або корпоративний характер. Зазвичай до особи, яка набула права власності на цінний папір, переходять усі права, які ним посвідчуються.

строго формальний характер

Цінний папір повинен містити обов'язкові формальні реквізити, відсутність яких або невідповідність цінного паперу встановленій формі тягне за собою його нікчемність.

необхідність пред'явлення цінного паперу

Пред'явити цінний папір необхідність зобов'язаній особі для реалізації удостовереного нею права.

абстрактний характер

Право, що випливає з цінного паперу, не залежить від причин його виникнення, тому недійсність правочину, за яким видано цінний папір, не тягне за собою недійсність самого цінного паперу.

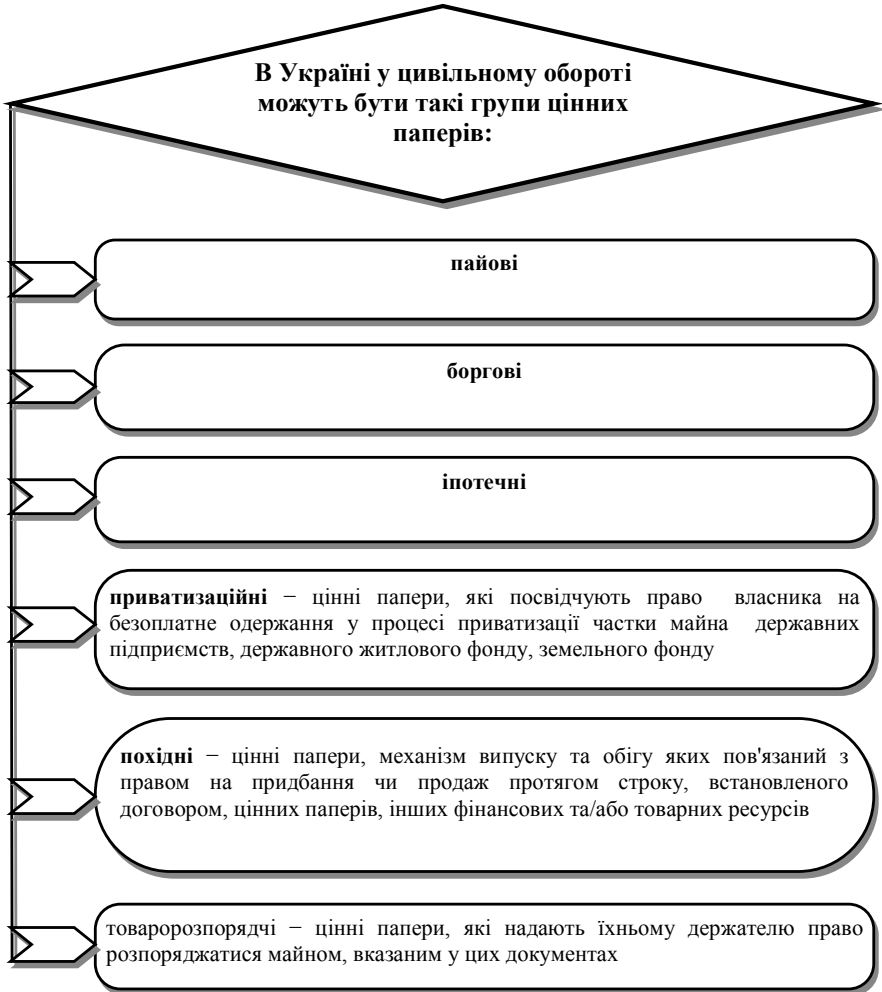
автономність права, яке містить цінний папір

Воно не залежить від права попереднього володільця і переходить до набувача цінного паперу таким, яким воно визначене в цінному папері.

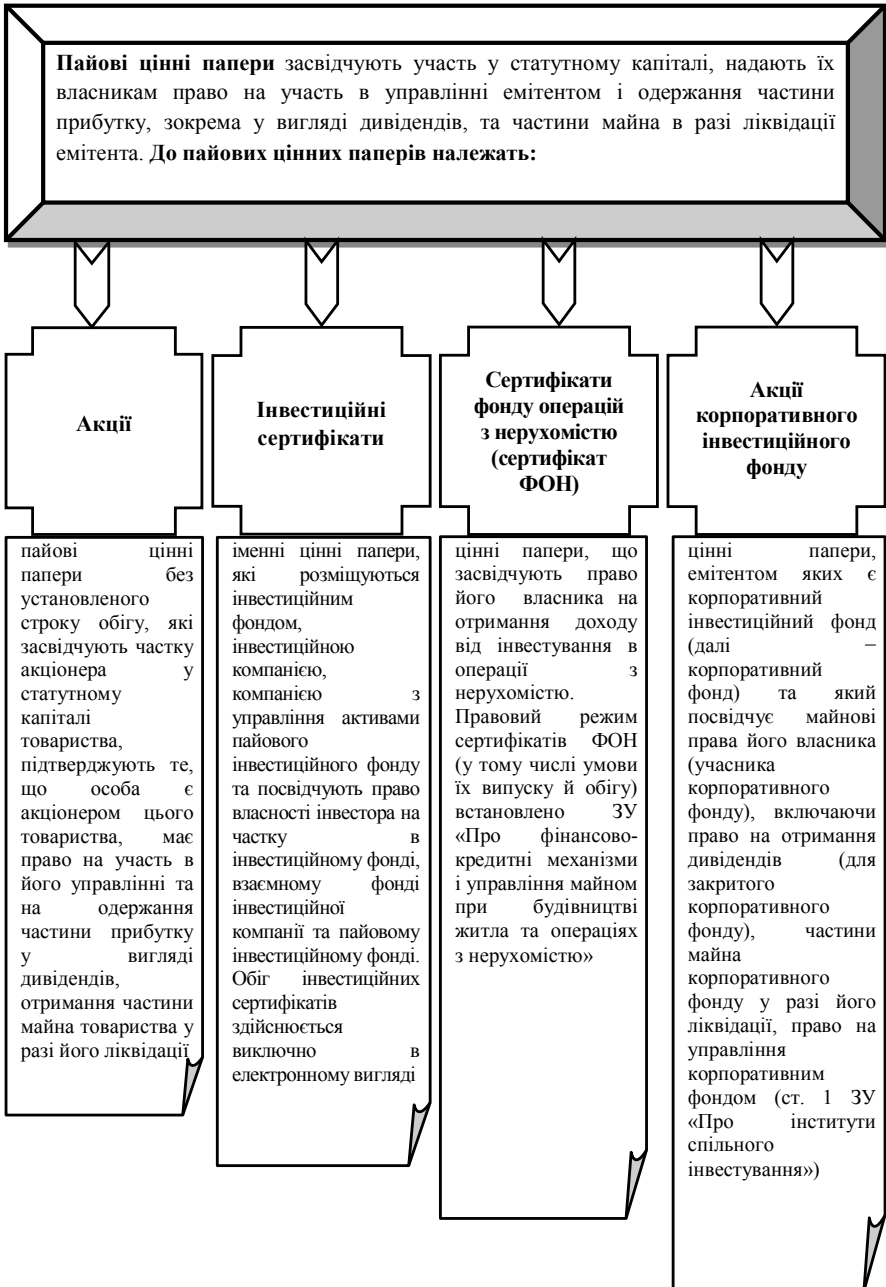
літеральність

Цінний папір повинен бути письмово оформлений (це право не поширюється на бездокументарні цінні папери).

КЛАСИФІКАЦІЯ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ПАЙОВИХ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ БОРГОВИХ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

Боргові цінні папери – цінні папери, що засвідчують відносини позики і передбачають зобов'язання емітента або особи, яка видала неемісійний цінний папір, сплатити у визначений строк кошти, передати товари або надати послуги відповідно до зобов'язання. **До боргових цінних паперів належать:**

Облігації підприємств – облігації, емісійні цінні папери, що розміщуються юридичними особами та засвідчують правовідносини позики (звичайні облігації) або зобов'язання передати товари та/або надати послуги (цільові облігації). Облігації підприємств не дають права на участь в управлінні емітента

Державні облігації України є державними цінними паперами, що випускаються з метою покриття дефіциту бюджету виключно на підставі закону про бюджет на відповідний рік

Облігації місцевих позик є інструментом залучення грошових коштів для потреб місцевого розвитку

Казначейські зобов'язання – це боргові цінні папери, що емітуються державою в особі її уповноважених органів, розповсюджуються винятково на добровільних засадах серед фізичних та юридичних осіб та дають право на отримання фінансового доходу, або інші майнові права, відповідно до умов їх випуску

Ощадний (депозитний) сертифікат – це письмове свідоцтво банку про депонування коштів, яке засвідчує право вкладника або його правонаступника на отримання після завершення встановленого строку суми депозиту (вкладу) та процентів за ним. Відповідно до законодавства України сертифікат є цінним папером

Вексель – цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити визначену суму грошей власнику векселя після настання строку

Облігації міжнародних фінансових організацій – міжнародна організація, яка на умовах, визначених своїм установчим актом та/або відповідно до міжнародного договору України здійснює емісію облігацій на території України

Облігації Фонду гарантування вкладів фізичних осіб – цінні папери, що розміщуються виключно на внутрішньому фондовому ринку і підтверджують зобов'язання Фонду гарантування вкладів фізичних осіб щодо відшкодування пред'явникам цих облігацій їх номінальної вартості з виплатою доходу відповідно до умов розміщення облігацій

ОБЛІГАЦІЇ ТА ЇХ ВИДИ

Облігація – цінний папір, що посвідчує внесення його власником грошей, визначає відносини позики між власником облігації та емітентом, підтверджує зобов'язання емітента повернути власникові облігації її номінальну вартість у передбаченій умовами розміщення облігації строк та виплатити дохід за облігацією, якщо інше не передбачено умовами розміщення.

Емітент може розміщувати три види облігацій:

Відсоткові облігації за якими передбачається виплата відсоткових доходів

Цільові облігації, виконання зобов'язань за якими дозволяється товарами та/або послугами відповідно до вимог, встановлених умовами розміщення таких облігацій

Дисконтні облігації, що розміщуються за ціною, нижчою, ніж їх номінальна вартість. Різниця між ціною придбання та номінальною вартістю облігації виплачується власнику облігації під час її погашення і становить дохід (дисконт) за облігацією

Державні облігації України поділяються на три види:

Облігації внутрішніх державних позик України – державні цінні папери, що розміщуються виключно на внутрішньому фондовому ринку і підтверджують зобов'язання України щодо відшкодування пред'явникам цих облігацій їх номінальної вартості з виплатою доходу відповідно до умов розміщення облігацій

Цільові облігації внутрішніх державних позик України – облігації внутрішніх державних позик, емісія яких є джерелом фінансування дефіциту державного бюджету в обсягах, передбачених на цю мету законом про Державний бюджет України на відповідний рік, та в межах граничного розміру державного боргу

Облігації зовнішніх державних позик України – державні боргові цінні папери, що розміщуються на міжнародних фондових ринках і підтверджують зобов'язання України відшкодувати пред'явникам цих облігацій їх номінальну вартість з виплатою доходу відповідно до умов випуску облігацій

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ІПОТЕЧНИХ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

Іпотечні цінні папери – цінні папери, випуск яких забезпечено іпотечним покриттям (іпотечним пулом) та які посвідчують право власників на отримання від емітента належних їм коштів. **До іпотечних цінних паперів належать:**

**Іпотечні
облігації**

облігації, емісійні цінні папери, виконання зобов'язань емітента за якими забезпечене іпотечним покриттям. Можуть випускатися звичайні та структуровані іпотечні облігації. Емітентом звичайних іпотечних облігацій є іпотечний кредитор, а емітентом структурованих іпотечних облігацій – спеціалізована іпотечна установа

**Іпотечний
сертифікат**

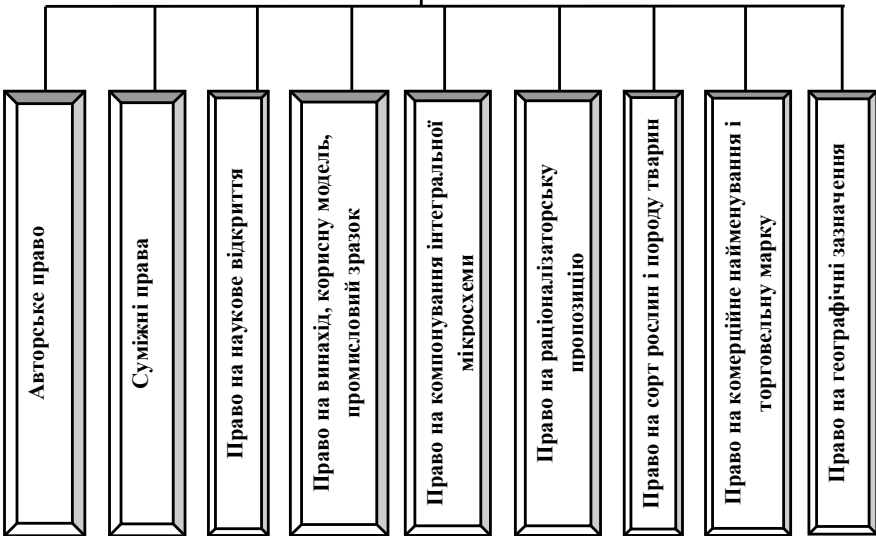
іпотечний цінний папір, забезпечений іпотечними активами або іпотеками

Заставна

– борговий цінний папір, який засвідчує безумовне право його власника на отримання від боржника виконання за основним зобов'язанням, за умови, що воно підлягає виконанню в грошовій формі, а в разі невиконання основного зобов'язання – право звернути стягнення на предмет іпотеки

НЕМАТЕРІАЛЬНІ БЛАГА (ГЛ. 15 ЦК УКРАЇНИ)**РЕЗУЛЬТАТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ, ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Результати інтелектуальної, творчої діяльності та інші об'єкти права інтелектуальної власності створюють права та обов'язки відповідно до книги 4-ї ЦК України та інших законів (ст. 199 ЦК України).

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ІНФОРМАЦІЇ

Інформацією є будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. (ст. 200 ЦК України, ст. 1 ЗУ «Про інформацію»). Порядок використання інформації та захисту права на інформацію встановлюється ЗУ «Про інформацію».

Види інформації за змістом згідно ЗУ «Про інформацію»:

Інформація про фізичну особу (персональні дані) – відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована

Інформація довідково-енциклопедичного характеру – систематизовані, документовані, публічно оголошені або іншим чином поширені відомості про суспільне, державне життя та навколишнє природне середовище

Інформація про стан довкілля (екологічна інформація) – відомості та/або дані про стан складових довкілля та його компоненти, включаючи генетично модифіковані організми та взаємодію між цими складовими

Інформація про товар (роботу, послугу) – відомості та/або дані, які розкривають кількісні, якісні та інші характеристики товару (роботи, послуги)

Науково-технічна інформація – будь-які відомості та/або дані про вітчизняні та зарубіжні досягнення науки, техніки і виробництва, одержані в ході науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської діяльності, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді

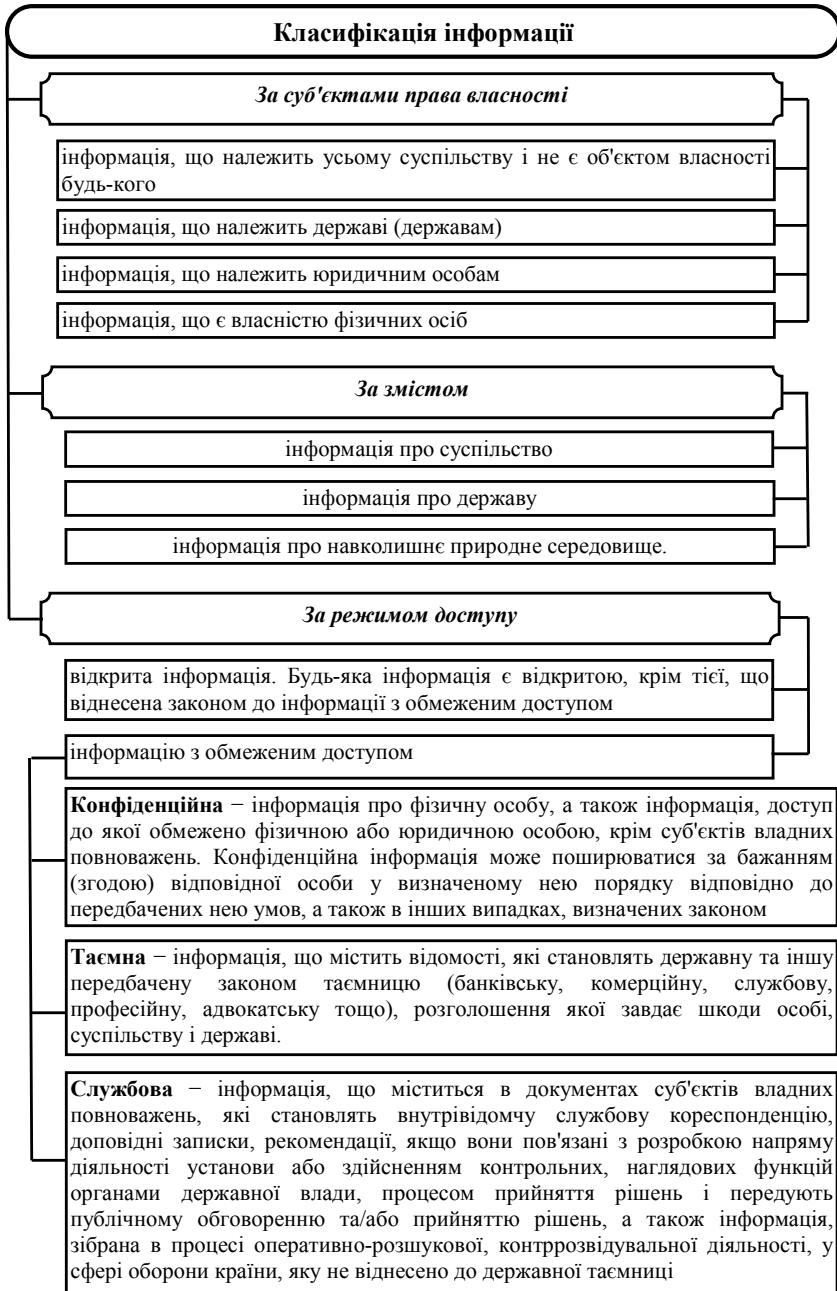
Податкова інформація – сукупність відомостей і даних, що створені або отримані суб'єктами інформаційних відносин у процесі поточної діяльності та необхідні для реалізації покладених на контролюючі органи завдань і функцій у порядку, встановленому Податковим кодексом України

Правова інформація – будь-які відомості про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними та їх профілактику тощо

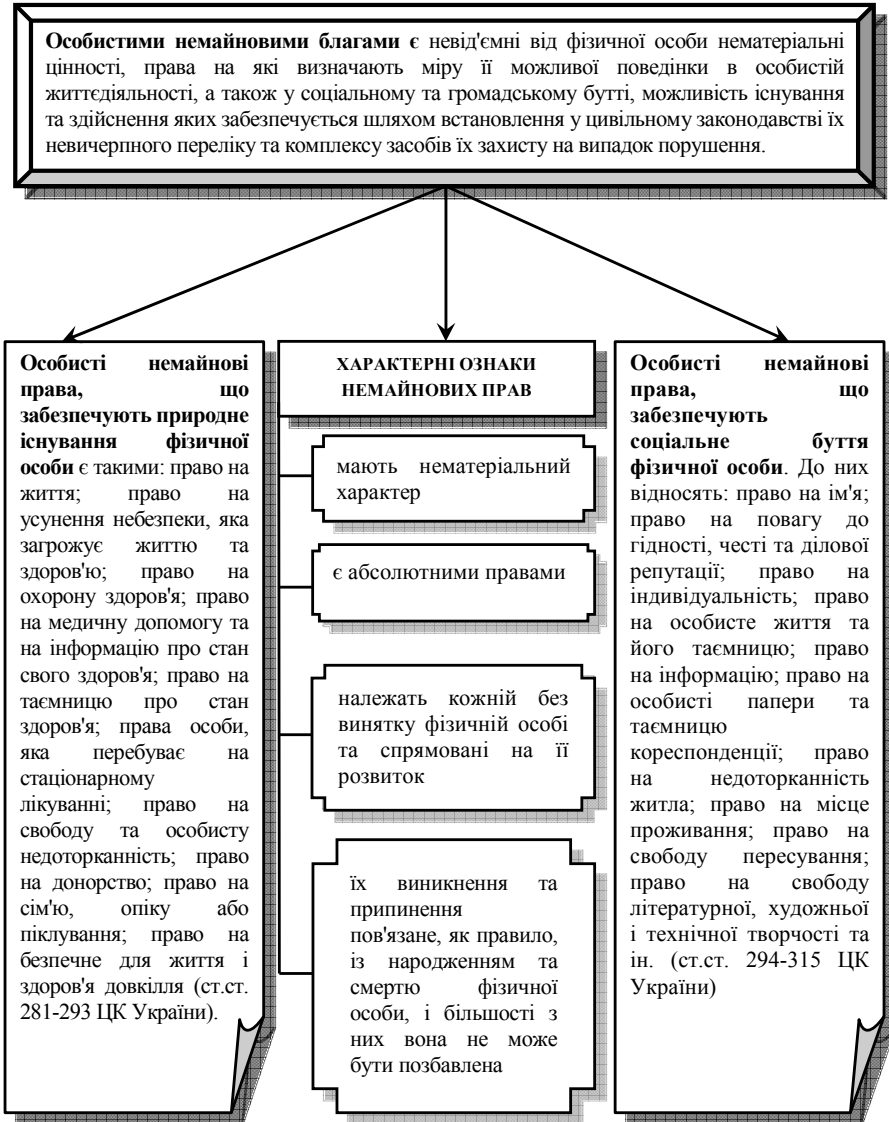
Статистична інформація – документована інформація, що дає кількісну характеристику масових явищ та процесів, які відбуваються в економічній, соціальній, культурній та інших сферах життя суспільства

Соціологічна інформація – будь-які документовані відомості про ставлення до окремих осіб, подій, явищ, процесів, фактів тощо

КЛАСИФІКАЦІЯ ІНФОРМАЦІЇ

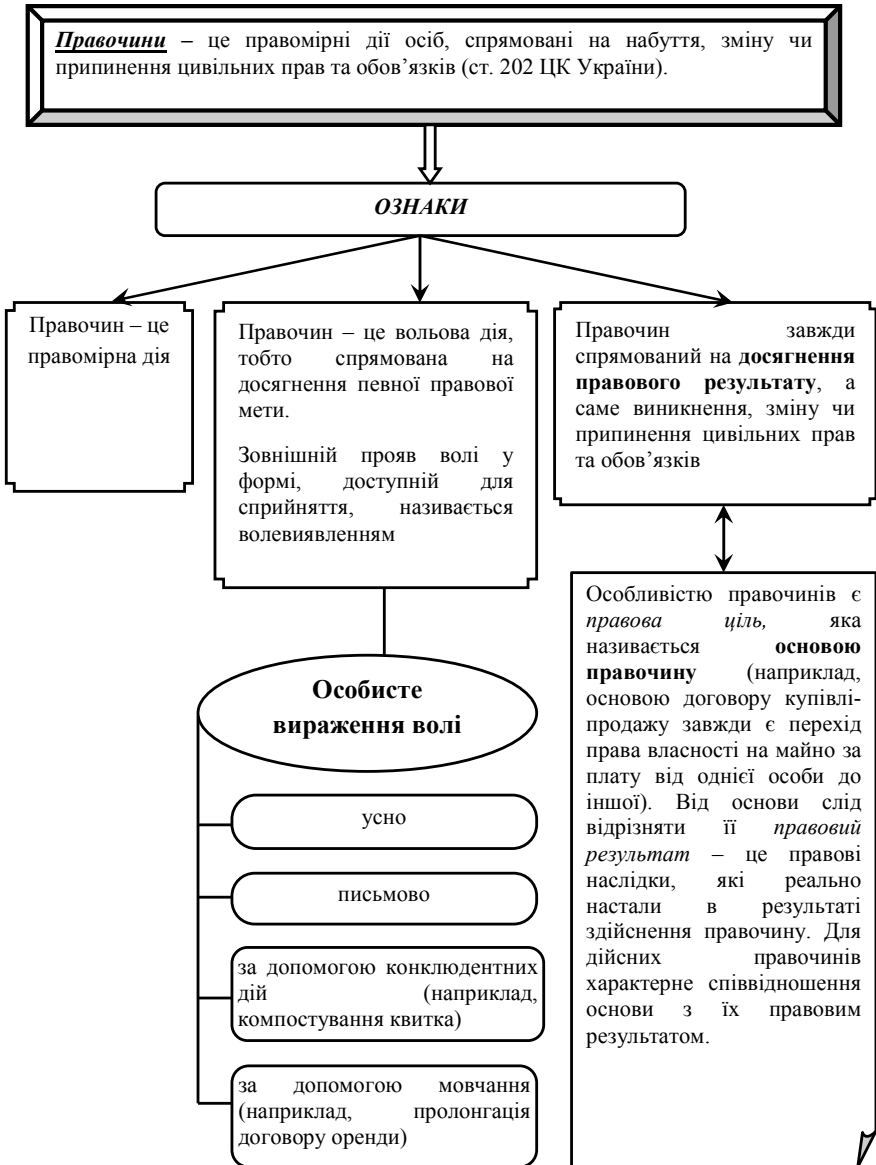

ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ БЛАГА

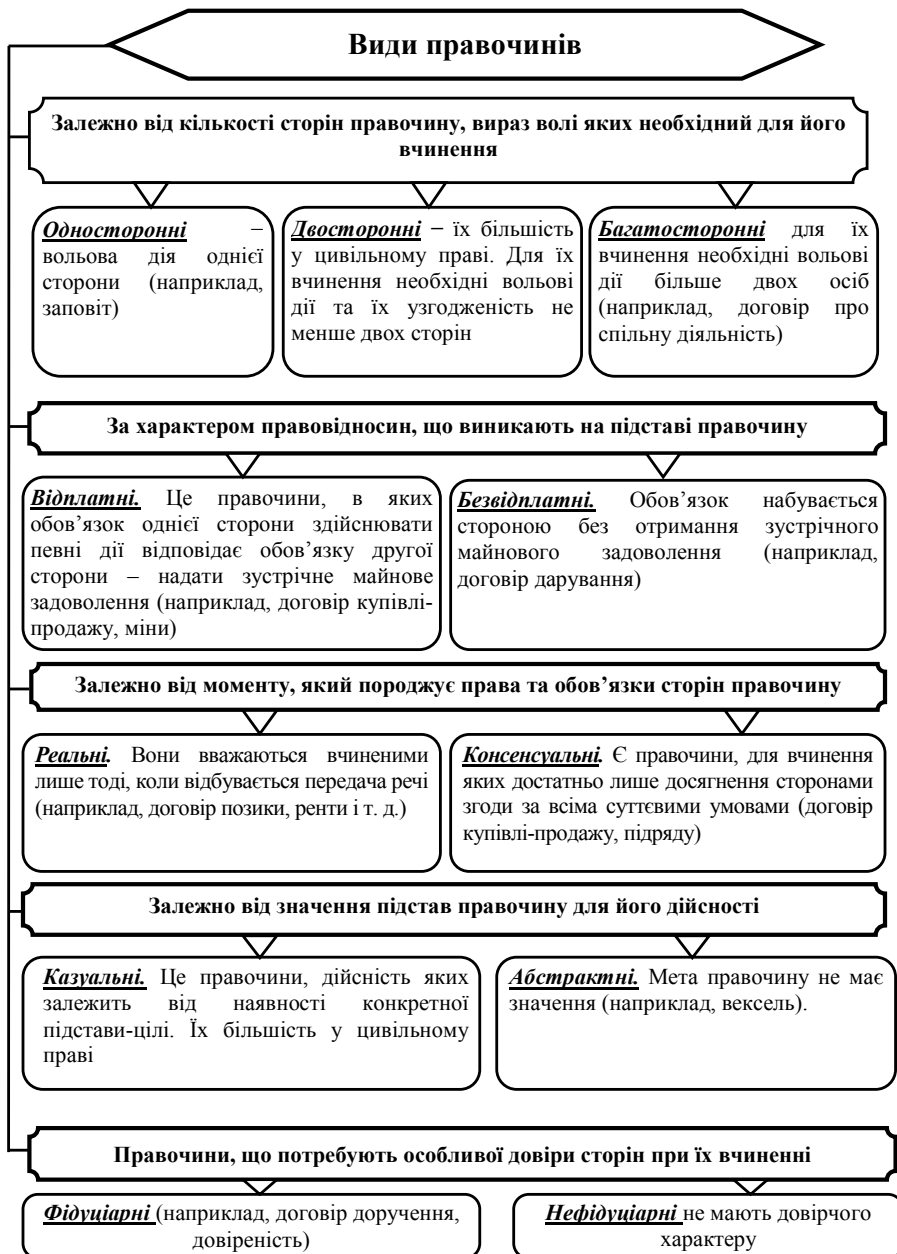

ПРАВОЧИНИ (ГЛ. 16 ЦК УКРАЇНИ)

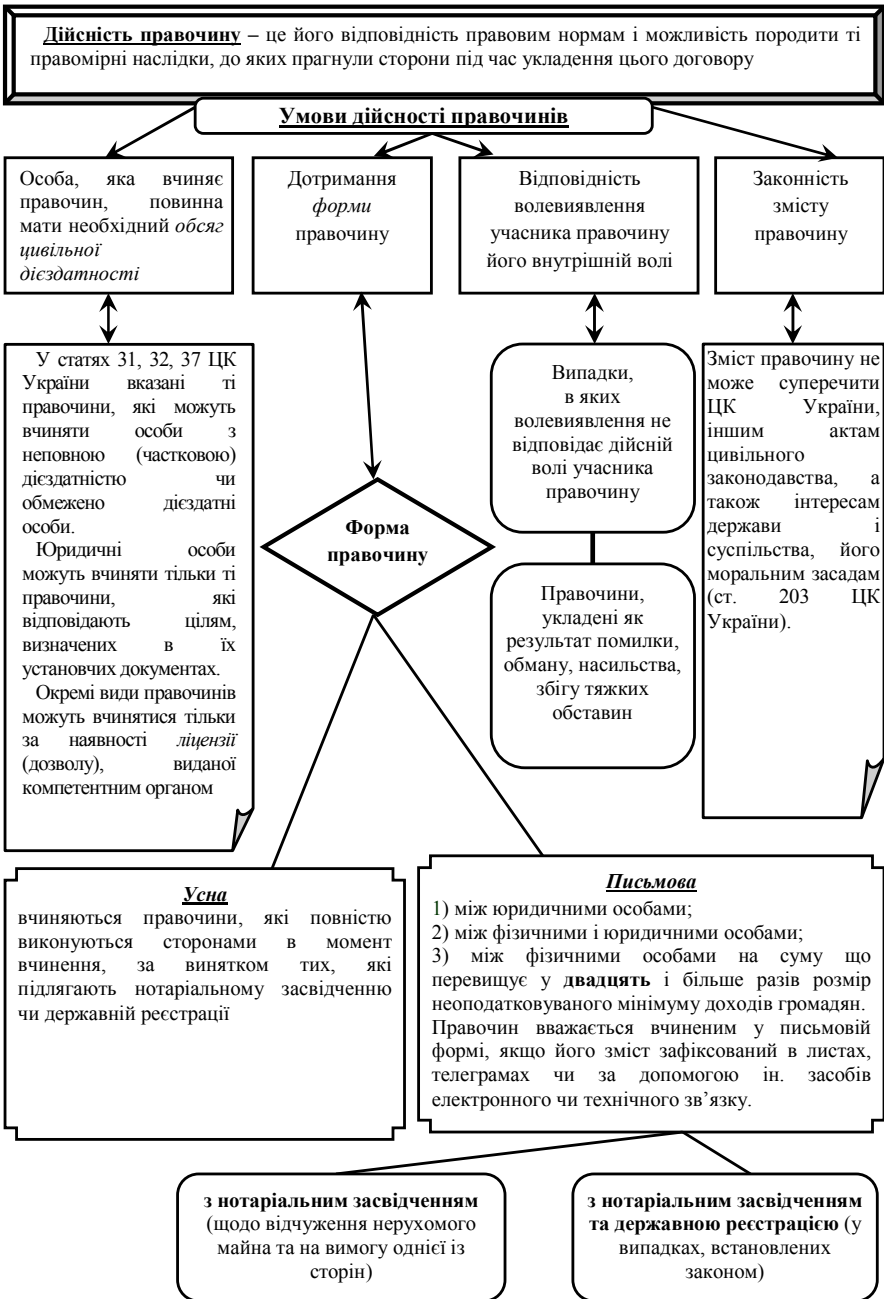
ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПРАВОЧИНІВ (УГОД)

КЛАСИФІКАЦІЯ ПРАВОЧИНІВ

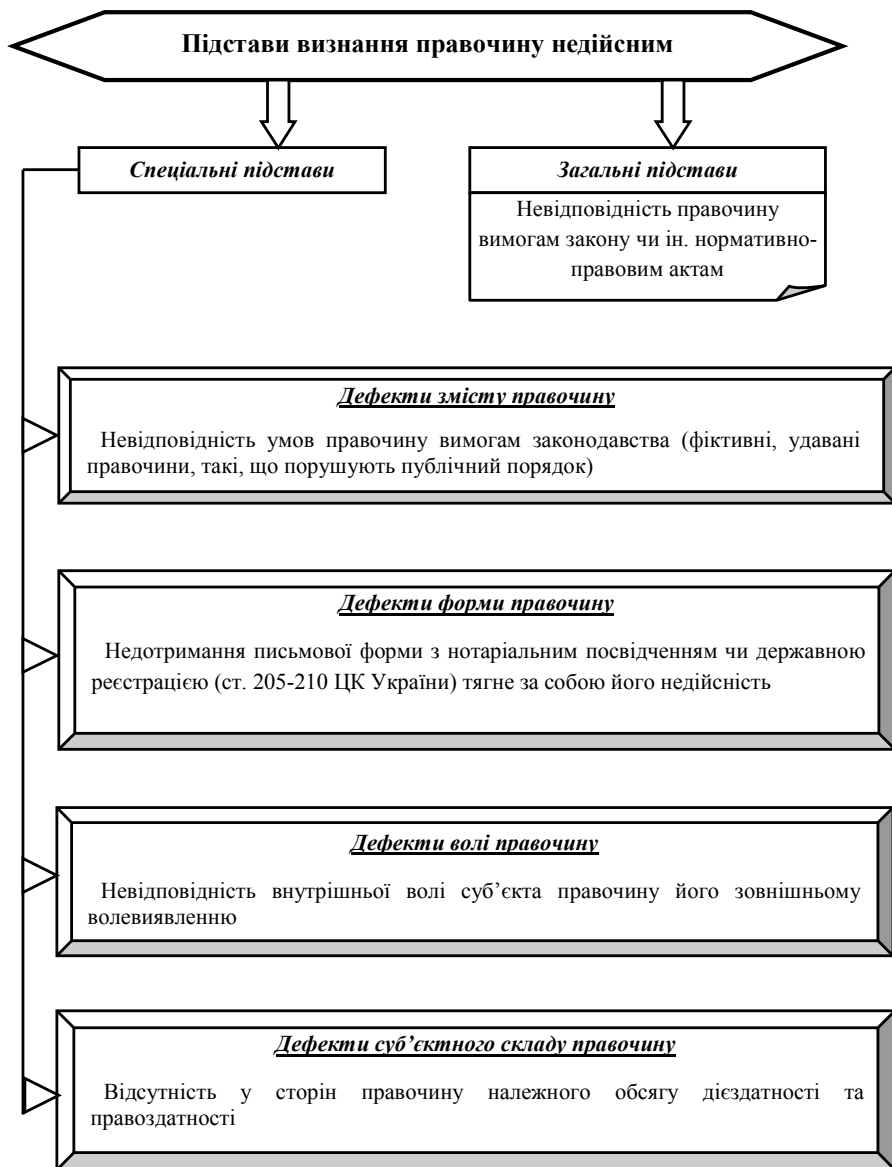
УМОВИ ДІЙНОСТІ ПРАВОЧИНІВ

НЕДІЙСНІ ПРАВОЧИНИ

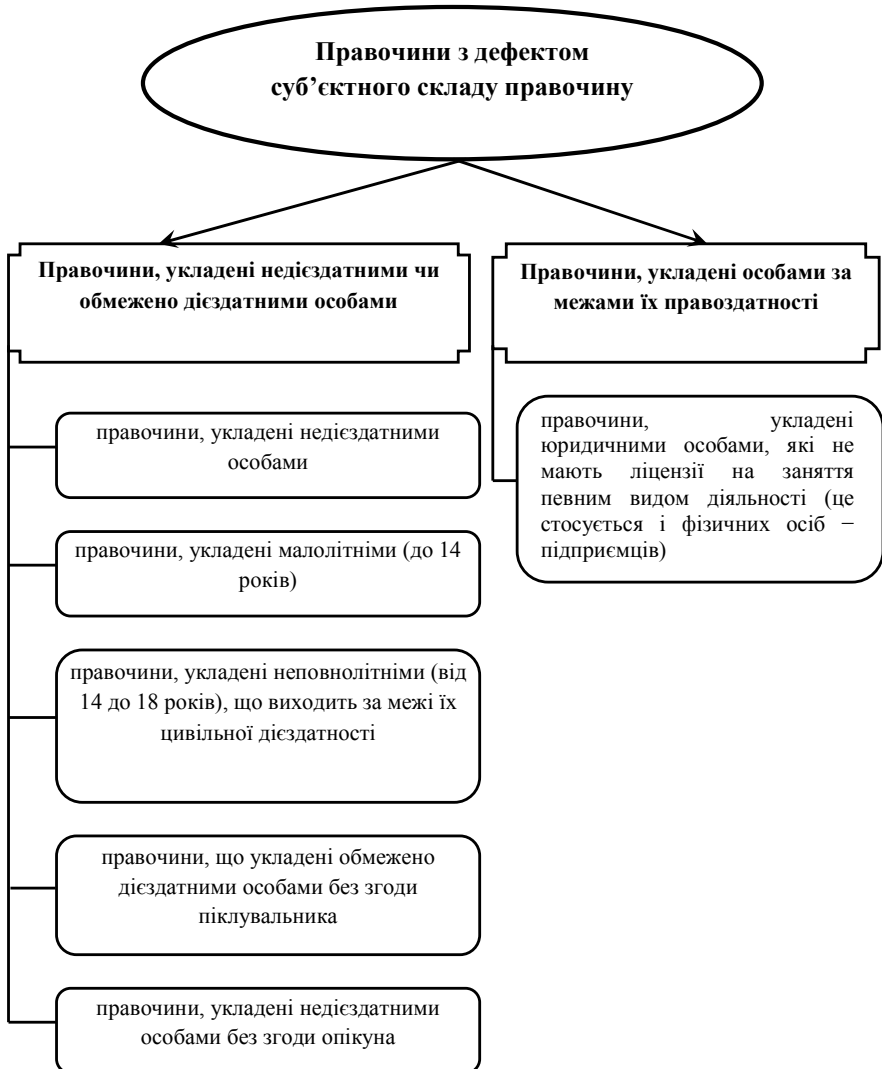

ПІДСТАВИ ВИЗНАННЯ ПРАВОЧИНУ НЕДІЙСНИМ

ПРАВОЧИНИ З ДЕФЕКТОМ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ ПРАВОЧИНУ

ПРАВОЧИНИ З ДЕФЕКТОМ ВОЛІ ПРАВОЧИНУ

**Правочини з дефектом волі
правочину**

правочини укладенні під впливом помилки (ст. 229 ЦК України). Під помилкою слід розуміти таке неправильне сприйняття стороною суб'єкта, предмета або інших істотних умов правочину, яке вплинуло на її волевиявлення і за відсутності якого за обставинами справи можна вважати, що правочин не був би укладеним

вчинення правочину під впливом обману (ст. 230 ЦК України). Обман має місце тоді, коли одна сторона умисно вводить в оману іншу сторону правочину стосовно природи правочину, прав та обов'язків сторін, таких властивостей і якостей речі, які значно знижують її цінність або можливість використання за цільовим призначенням.

Якщо одна із сторін правочину навмисно ввела другу сторону в оману щодо обставин, які мають істотне значення, такий правочин визнається судом недійсним

правочин, який вчинено під впливом насильства (ст. 231 ЦК України). Насильство – це психічний або фізичний тиск на особистість контрагента або його близьких з метою спонукання до здійснення правочину (побиття, катування, загроза вчинення таких дій у майбутньому)

правочин, який вчинено під впливом тяжкої обставини (ст. 233 ЦК України). Правочин, який вчинено особою під впливом тяжкої для неї обставини і на край не вигідних умовах може бути визнаний судом недійсним незалежно від того, хто був ініціатором такого правочину. При визнанні такого правочину недійсним застосовується двостороння реституція. Сторона, яка скористалася тяжкою обставиною, зобов'язана відшкодувати другій стороні збитки і моральну шкоду, що були завдані їй у зв'язку з вчинення цього правочину

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВИЗНАННІ ПРАВОЧИНУ НЕДІЙСНИМ

Правові наслідки визнання правочину недійсним

Відшкодування збитків та моральної шкоди

Згідно з ч. 2. ст. 216 ЦК України, якщо у зв'язку із вчиненням недійсного правочину другій стороні або третій особі завдано збитків та моральної шкоди, вони підлягають відшкодуванню винною стороною, при цьому закон в деяких випадках (ст. 230, 231 ЦК України) покладає на винну сторону обов'язок відшкодувати другій стороні збитки у подвійному розмірі.

Двостороння реституція

(від лат. restituere – відновлювати, відшкодувати).

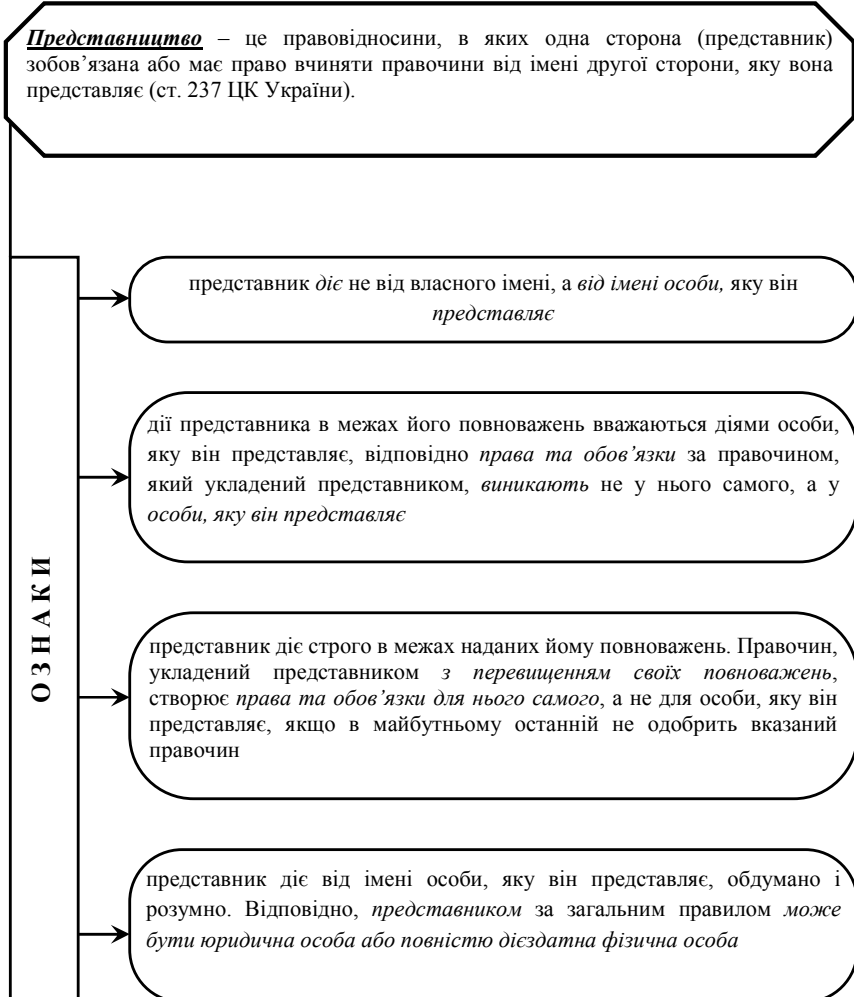
Двосторонньою реституцією вважають повернення сторін правочину у той майновий стан, в якому вони перебували до його вчинення, відповідно з чим у разі недійсності правочину кожна із сторін зобов'язана повернути одна одній в натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину, і в разі неможливості такого повернення, - відшкодувати вартість того, що одержано, за цінами, які існують на момент відшкодування (ст. 218-222; 226; 227; 233 ЦК України).

ДВОСТОРОННЯ РЕСТИТУЦІЯ**Двостороння реституція застосовується у таких випадках, коли:**

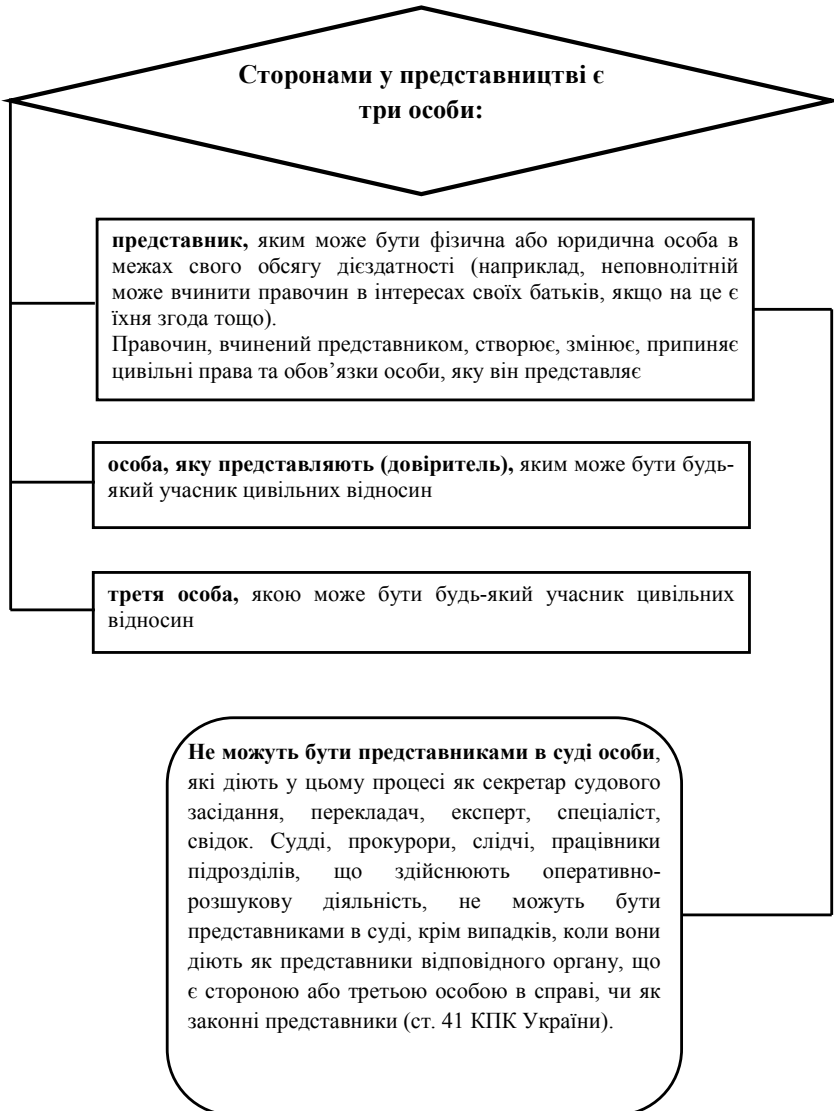
- 1) правочин визнаний недійсним внаслідок порушення його письмової форми (ст. 218 ЦК України)
- 2) правочин не відповідає вимогам закону про нотаріальне посвідчення одностороннього правочину (ст. 219 ЦК України)
- 3) правочин не відповідає вимогам закону про нотаріальне посвідчення договору (ст. 220 ЦК України)
- 4) правочин вчинений недієздатною особою або ж особою з обмеженою дієздатністю внаслідок зловживання спиртними напоями або наркотичними засобами, а також якщо особа не могла в момент його вчинення усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними, тобто за межами своєї цивільної дієздатності (ст. 226, 223, 225 ЦК України)
- 5) правочин вчинений малолітнім, який не досяг 14 років або неповнолітнім віком від 14 до 18 років за межами їх цивільної дієздатності (ст. 221, 222 ЦК України)
- 6) правочин вчинений юридичною особою, яка не мала права його вчиняти (ст. 227 ЦК України)
- 7) правочин визнаний недійсним внаслідок помилки, обману, насильства та тяжкої обставини (ст. 229, 230, 231, 233 ЦК України)
- 8) правочин вчинений з порушенням публічного порядку та без дозволу органу опіки та піклування (ст. 228, 224 ЦК України)
- 9) правочин визнаний недійсним як такий, що вчинений у результаті зловмисної домовленості однієї сторони з іншою (ст. 232 ЦК України)
- 10) правочин визнаний судом фіктивним (ст. 234 ЦК України)

ПРЕДСТАВНИЦТВО (ГЛ. 17 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПРЕДСТАВНИЦТВА

СТОРОНИ У ПРЕДСТАВНИЦТВІ

ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА**Підставами виникнення представництва є:**

1) **договір доручення** (ст. 1000 ЦК України: за договором доручення одна сторона (повірений) зобов'язується вчинити від імені та за рахунок другої сторони (довірителя) певні юридичні дії)

2) **закон** (ст. 177 СК України: якщо у малолітньої дитини є майно, батьки управляють ним без спеціального на те повноваження)

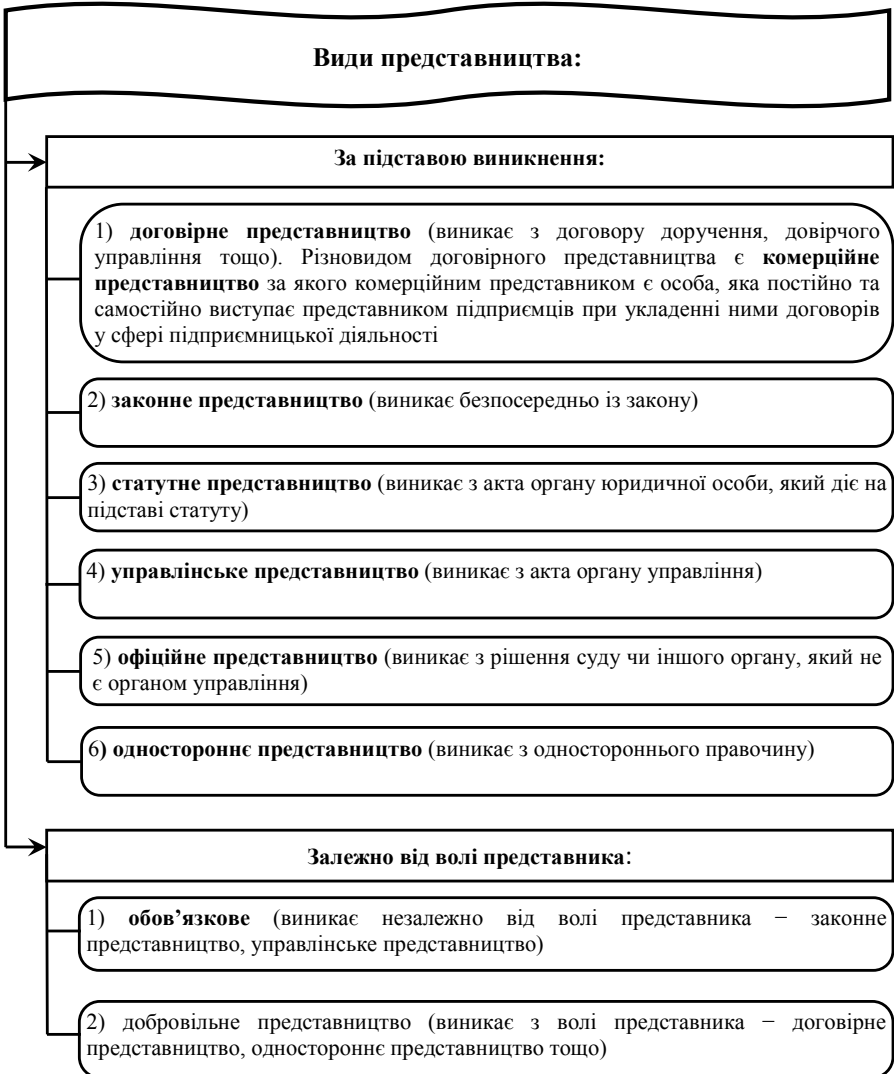
3) **акт органу юридичної особи** (ч. 4 ст. 95 ЦК України: керівники філій та представництв призначаються юридичною особою і діють на підставі виданої нею довіреності)

4) **акт управління** (акт органу державної влади чи місцевого самоврядування про визначення органу, уповноваженого управляти корпоративними правами; акт органу опіки і піклування про призначення опікуна)

5) рішення суду та інших уповноважених органів, які не є органами управління (рішення суду про встановлення опіки над майном безвісно відсутнього – ст. 44 ЦК України)

6) односторонній правочин (доручення виконання заповіту – ст. 1286 ЦК України)

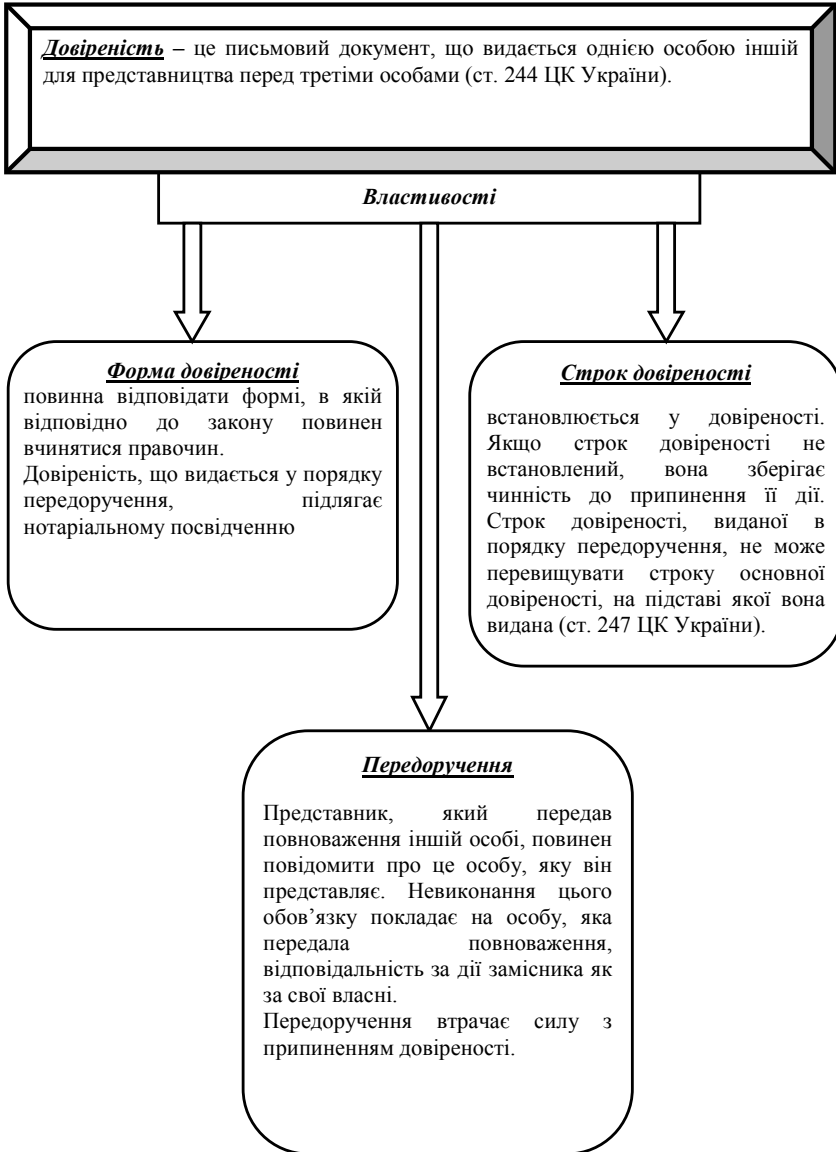
ВИДИ ПРЕДСТАВНИЦТВА

ОБМЕЖЕННЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА

ДОВІРЕНІСТЬ

ВИДИ ПИСЬМОВИХ ДОВІРЕНОСТЕЙ

Письмові довіреності поділяються на такі:

1) які не вимагають обов'язкового нотаріального посвідчення (довіреність на одержання заробітної плати, стипендії, пенсії, аліментів, інших платежів та поштової кореспонденції (поштових переказів, посилок тощо) може бути посвідчена посадовою особою організації, в якій довіритель працює, навчається, перебуває на стаціонарному лікуванні, або за місцем його проживання).

Довіреність від імені юридичної особи видається її органом або іншою особою, уповноваженою на це її установчими документами, та скріплюється печаткою цієї юридичної особи

2) такі, що повинні бути нотаріально посвідчені (довіреності на вчинення правочинів, що вимагають нотаріального посвідчення (ч. 1 ст. 245 ЦК України). Довіреність, що видається у порядку передоручення, підлягає нотаріальному посвідченню, крім випадків, встановлених для довіреностей, які не вимагають нотаріального посвідчення

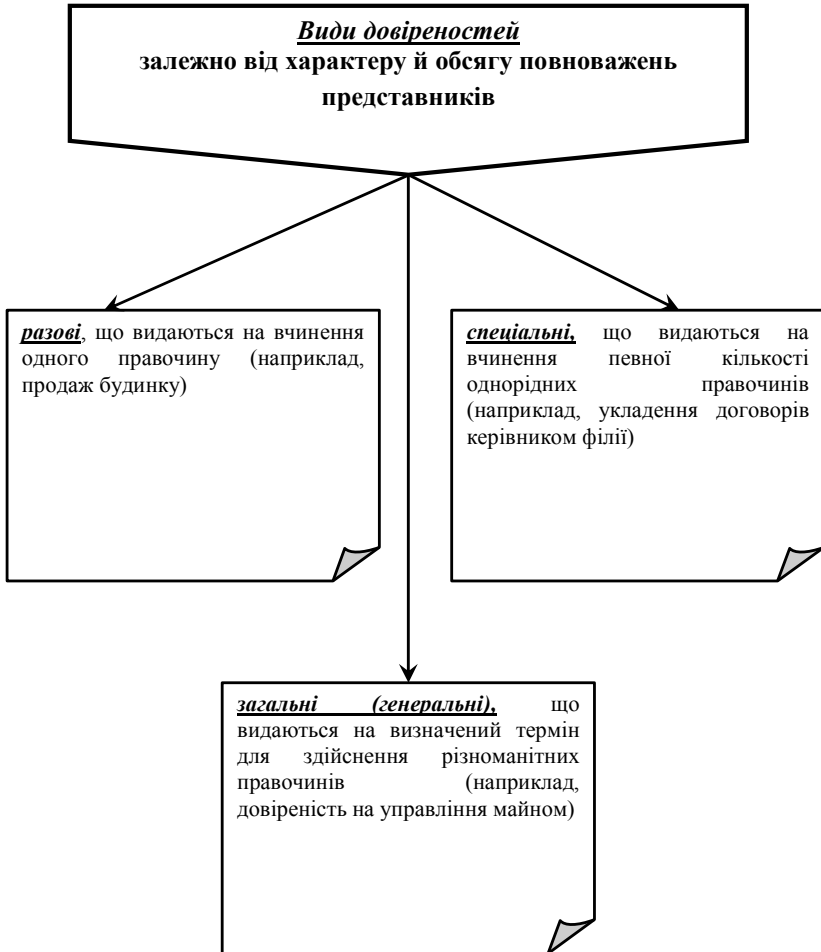
3) що прівірюються до нотаріально посвідчених:

➤ довіреність військовослужбовця або іншої особи, яка перебуває на лікуванні у госпіталі, санаторії та іншому військово-лікувальному закладі, може бути посвідчена начальником цього закладу, його заступником з медичної частини, старшим або черговим лікарем;

➤ довіреність військовослужбовця, а в пунктах дислокації військової частини, з'єднання, установи, військово-навчального закладу, де немає нотаріуса чи органу, що вчиняє нотаріальні дії, а також довіреність робітника, службовця, члена їхніх сімей і члена сім'ї військовослужбовця може бути посвідчена командиром (начальником) цих частини, з'єднання, установи або закладу;

➤ довіреність особи, яка тримається в установі виконання покарань чи слідчому ізоляторі, може бути посвідчена начальником установи виконання покарань чи слідчого ізолятора.

Довіреності, посвідчені зазначеними посадовими особами, прівірюються до нотаріально посвідчених

ВИДИ ДОВІРНОСТЕЙ

ПРИПИНЕННЯ ДОВІРЕНОСТІ

ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОБЧИСЛЕННЯ СТРОКІВ (ГЛ. 18 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ, ВИДИ СТРОКІВ (ТЕРМІНІВ) У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Строк – це певний період у часі, зі спливом якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення.

Термін – це певний момент у часі, з настанням якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення (ст. 251 ЦК України).

Види строків в цивільному праві

за підставами (джерелами) встановлення

встановлені законом

встановлені адміністративним актом

встановлені договором

встановлені рішенням суду

за ступенем самостійності учасників

імперативні (не підлягають зміні за угодою сторін)

диспозитивні (визначаються в договорі)

за розподілом обсягу прав та обов'язків

загальні строки

спеціальні строки

за точністю встановлення

абсолютно визначені (є вказівка на конкретну календарну дату)

відносно визначені (застосовуються оціночні поняття «негайно», «в розумний строк» і т. д.)

невизначені строки мають місце тоді, коли строки виконання взагалі не встановлені

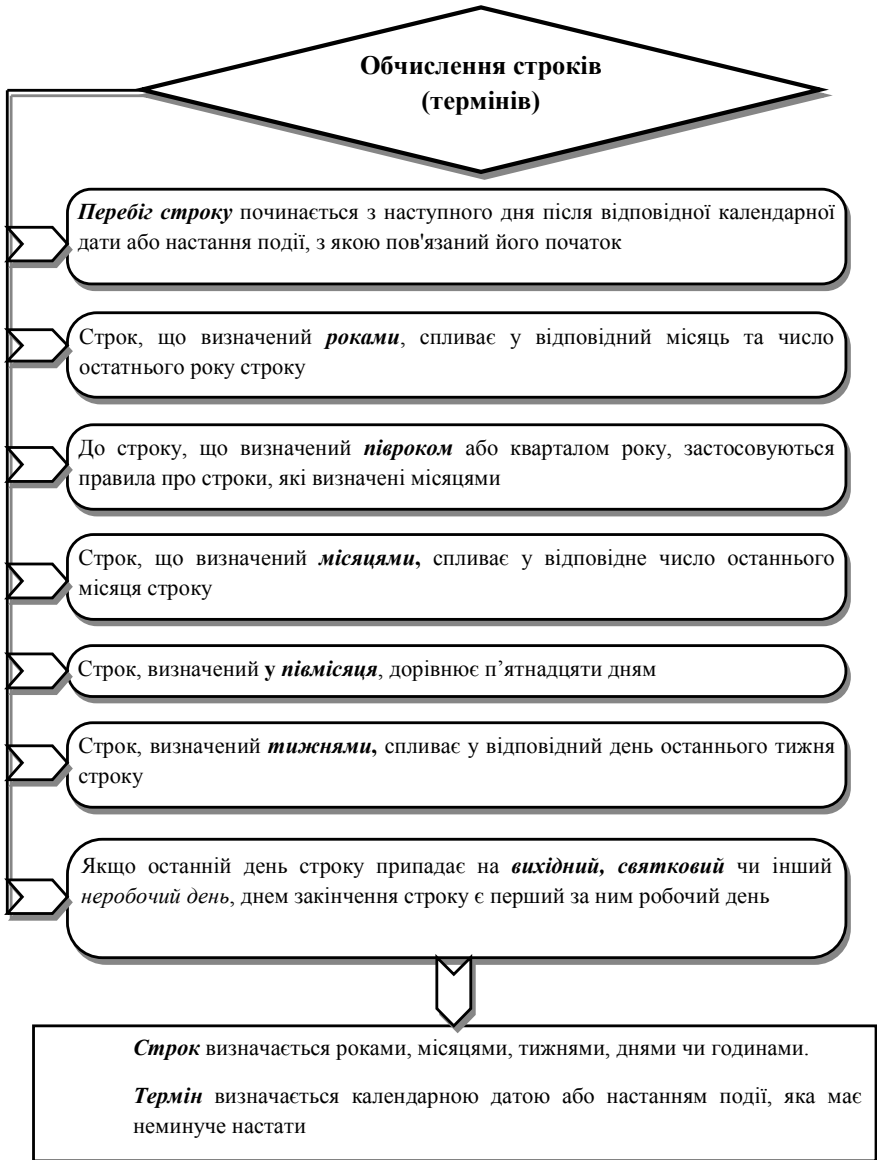
Порядок вчинення дій в останній день

➤ Якщо строк установлено для вчинення дії, вона може бути вчинена до 24 год. остатнього дня строку.

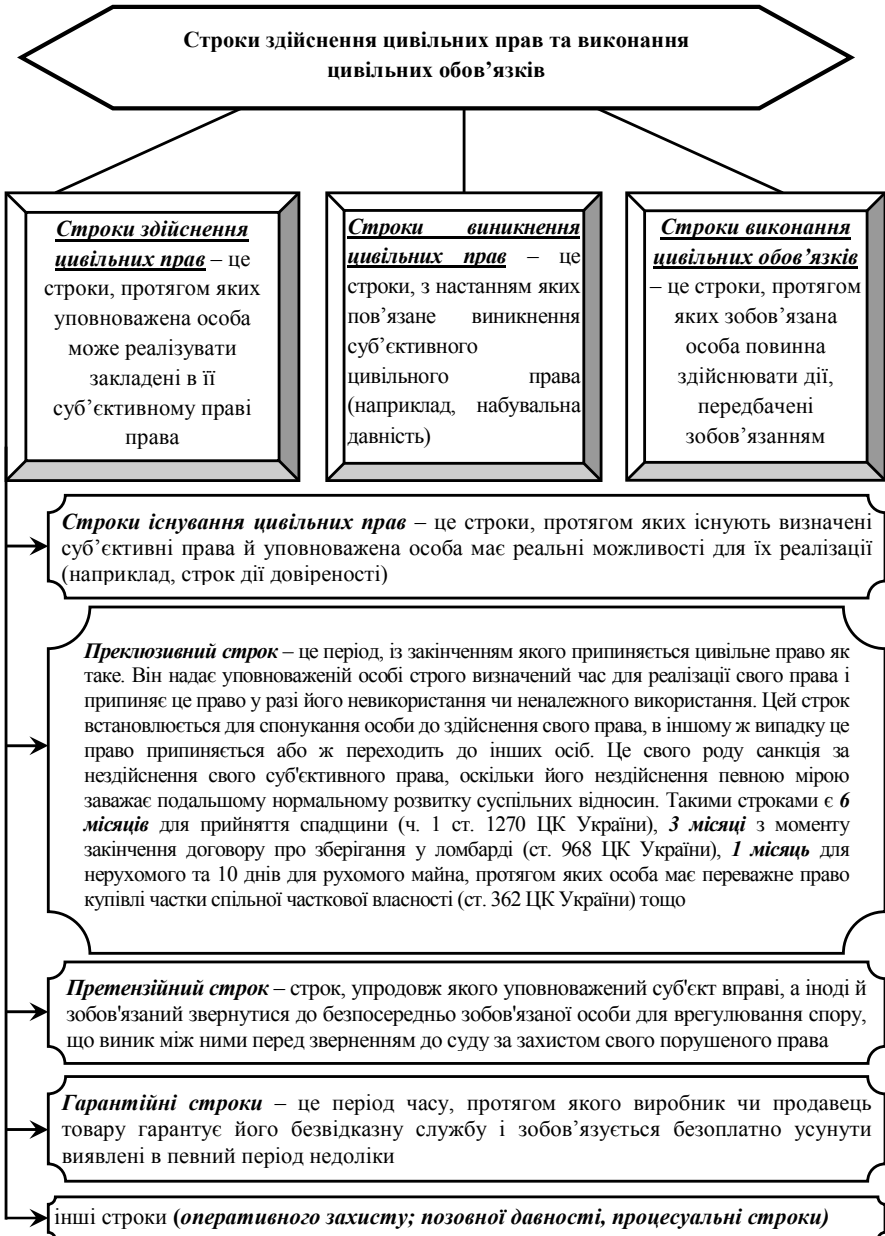
➤ Якщо дія має бути вчинена в установі, то строк спливає тоді, коли в цій установі припиняють відповідні операції.

➤ Письмові заяви та повідомлення, здані до установи зв'язку до закінчення останнього дня строку, вважаються такими, що здані своєчасно.

ОБЧИСЛЕННЯ СТРОКІВ (ТЕРМІНІВ)

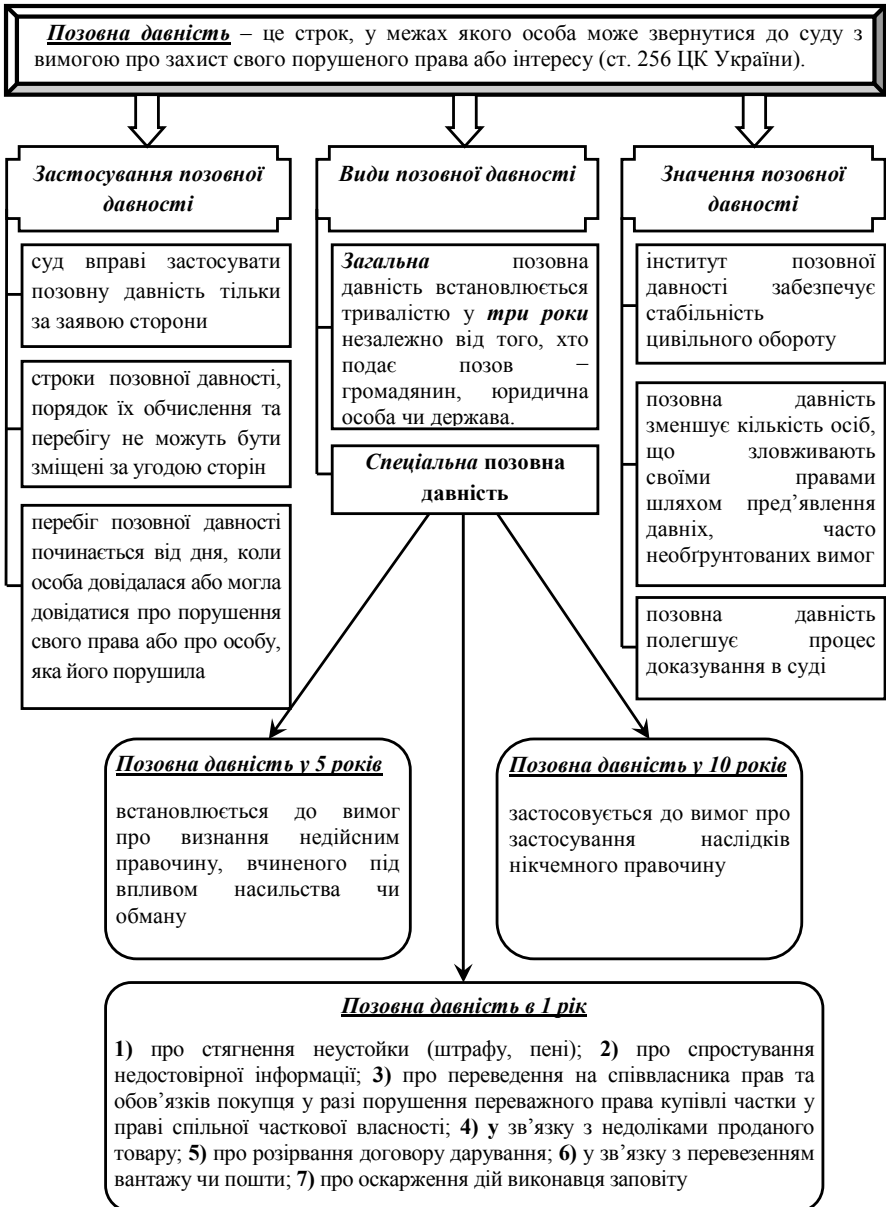
СТРОКИ ЗДІЙСНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ВИКОНАННЯ ЦИВІЛЬНИХ ОBOB'ЯЗКІВ

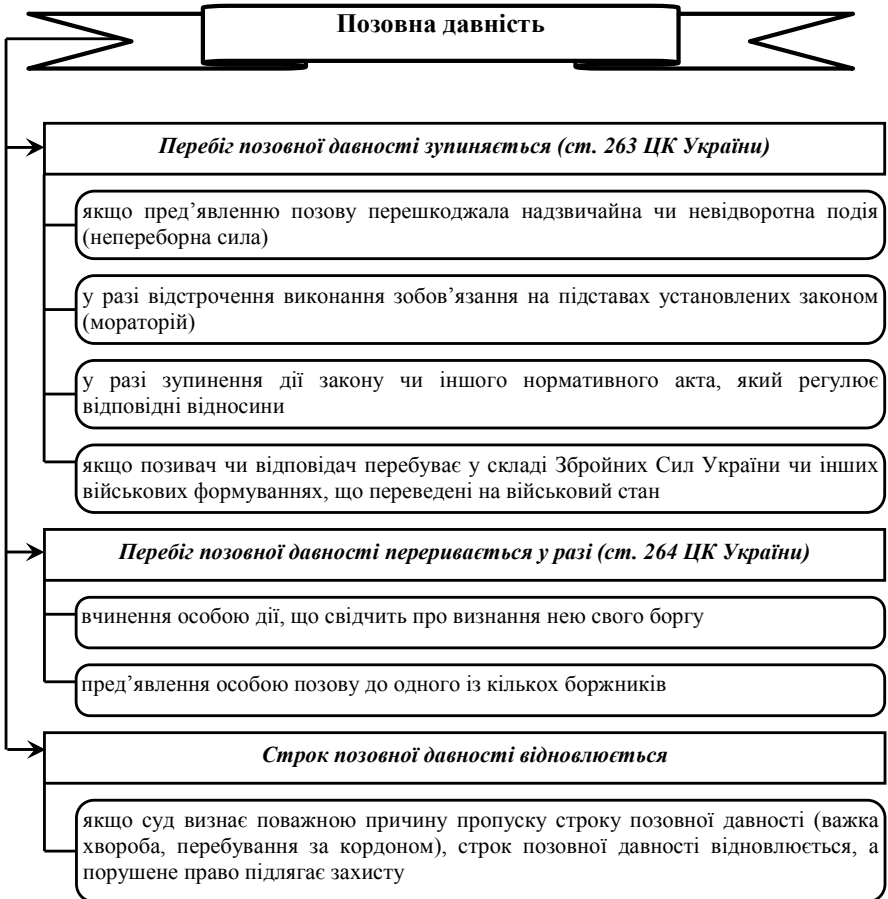

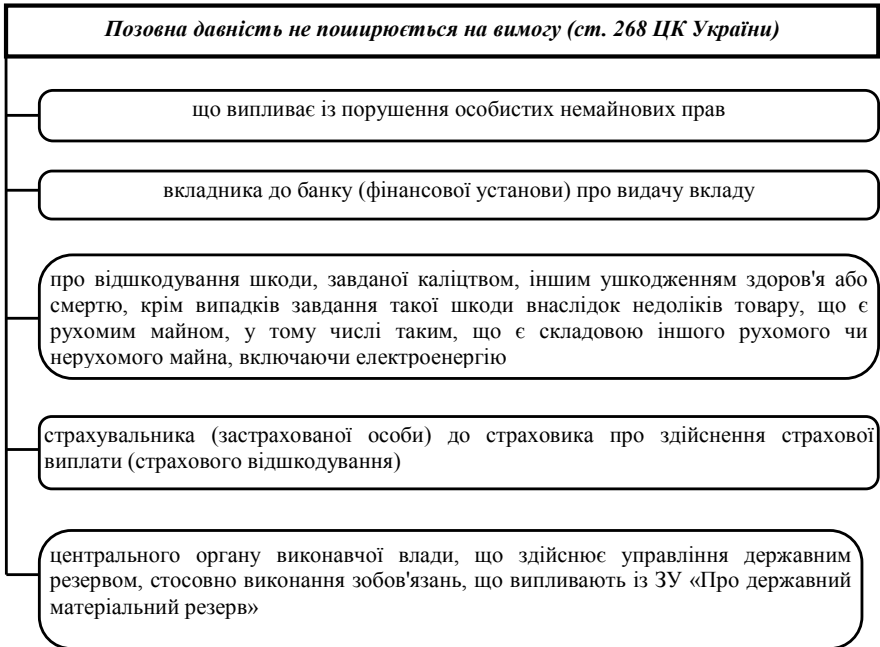
ПОЗОВНА ДАВНІСТЬ (ГЛ. 19 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА ЗНАЧЕННЯ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ

ЗУПИНЕННЯ ТА ПЕРЕРИВАННЯ ПЕРЕБІГУ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ

ВИМОГИ, НА ЯКІ ПОЗОВНА ДАВНІСТЬ НЕ ПОШИРЮЄТЬСЯ

ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ (Г.Л. 20 ЦК УКРАЇНИ)

ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ БЛАГА

Особисті немайнові блага – це невід’ємні від особи нематеріальні цінності, права на які визначають міру її можливої поведінки в особистій життєдіяльності, а також у соціальному та суспільному бутті, можливість існування і здійснення котрих забезпечуються шляхом встановлення у цивільному законодавстві їх невичерпного переліку та комплексу засобів для забезпечення захисту на випадок порушення або невизнання.

Особливості:

Зміст особистого немайнового права

Зміст особистого немайнового права становить можливість фізичної особи вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері свого приватного життя (ст. 271 ЦК України).

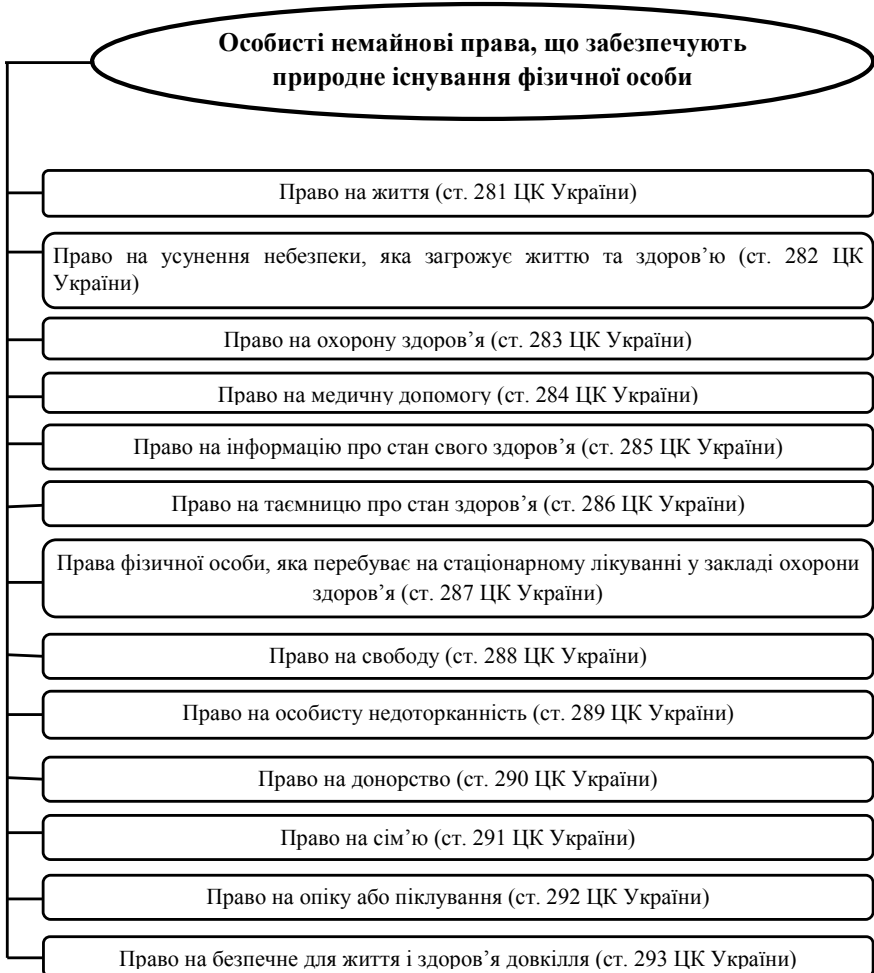
Здійснення особистих немайнових прав

Фізична особа здійснює особисті немайнові права самостійно. В інтересах малолітніх, неповнолітніх, а також повнолітніх фізичних осіб, які за віком або за станом здоров’я не можуть самостійно здійснювати свої особисті немайнові права, їхні права здійснюють батьки (усиновлювачі), опікуни, піклувальники (ст. 272 ЦК України)

Захист особистого немайнового права

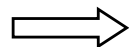
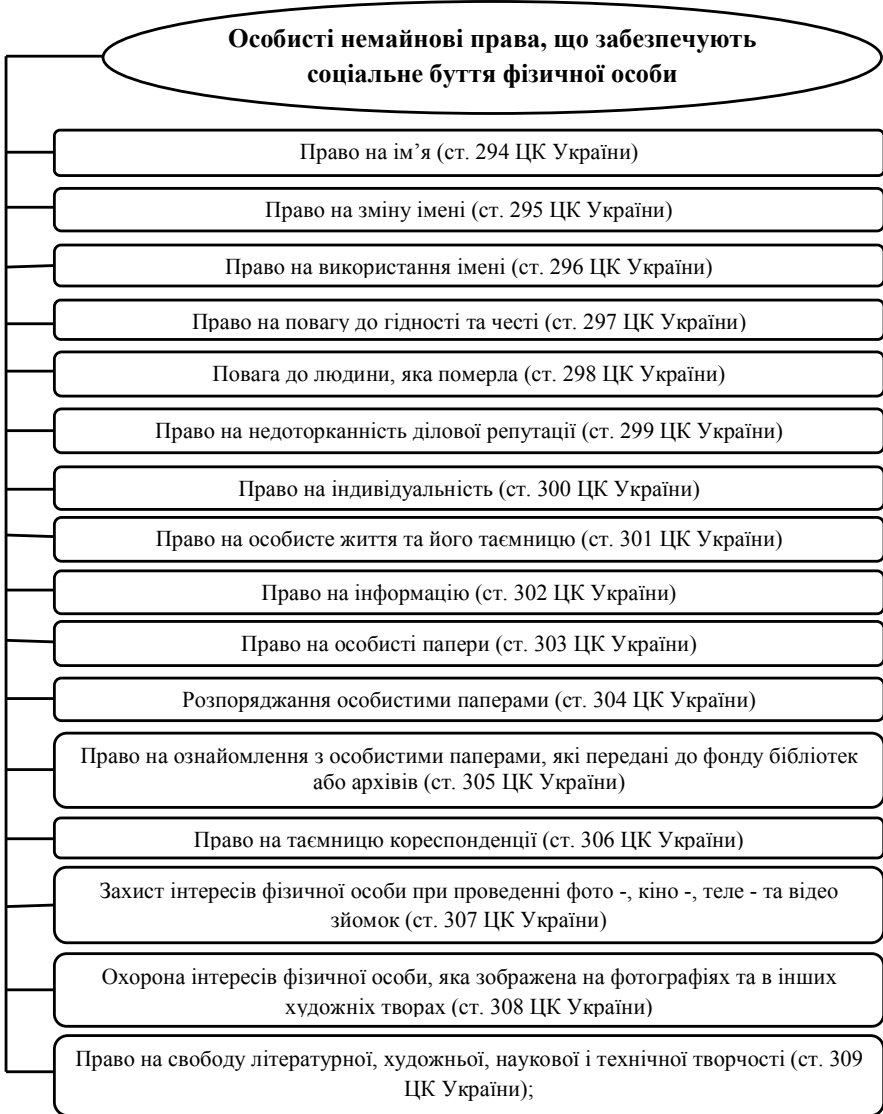
Фізична особа має право на захист свого особистого немайнового права від протиправних посягань інших осіб. Захист особистого немайнового права здійснюється способами, встановленими главою 3 ЦК України.

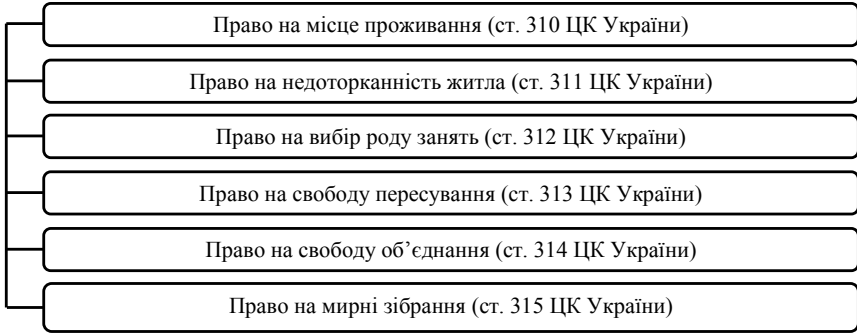
Захист особистого немайнового права може здійснюватися також іншим способом відповідно до змісту цього права, способу його порушення та наслідків, що їх спричинило це порушення

ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ПРИРОДНЕ ІСНУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ (ГЛ. 21 ЦК УКРАЇНИ)**ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ПРИРОДНЕ ІСНУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ**

ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ СОЦІАЛЬНЕ БУТТЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ (ГЛ. 22 ЦК УКРАЇНИ)

ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ СОЦІАЛЬНЕ БУТТЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

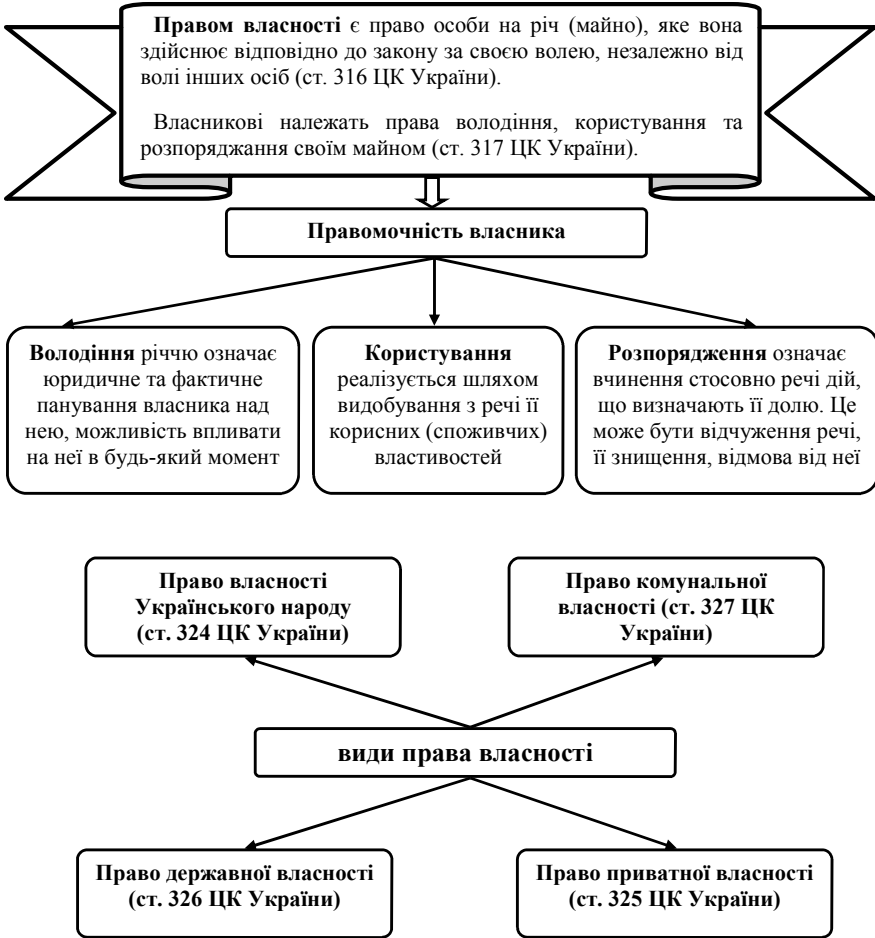

ПРАВО ВЛАСНОСТІ ТА ІНШІ РЕЧОВІ ПРАВА

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ПРАВО ВЛАСНОСТІ (ГЛ. 23 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

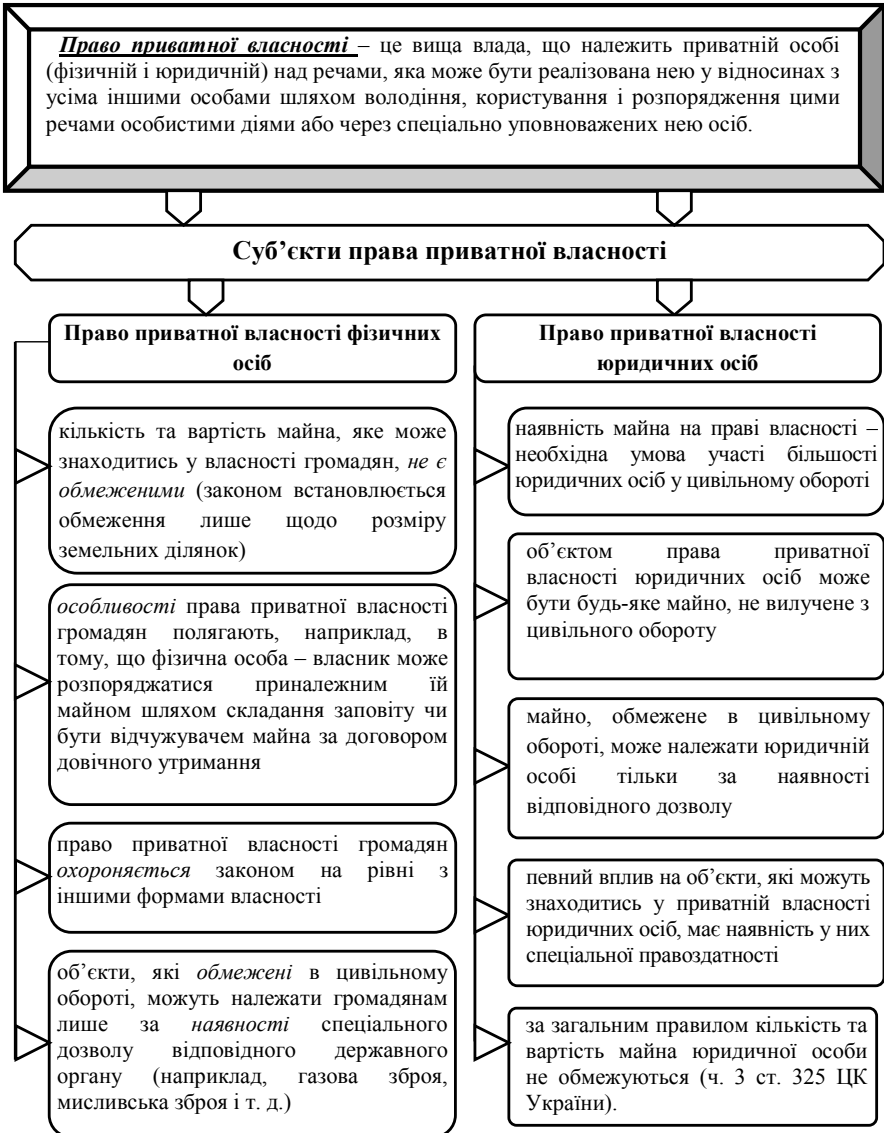

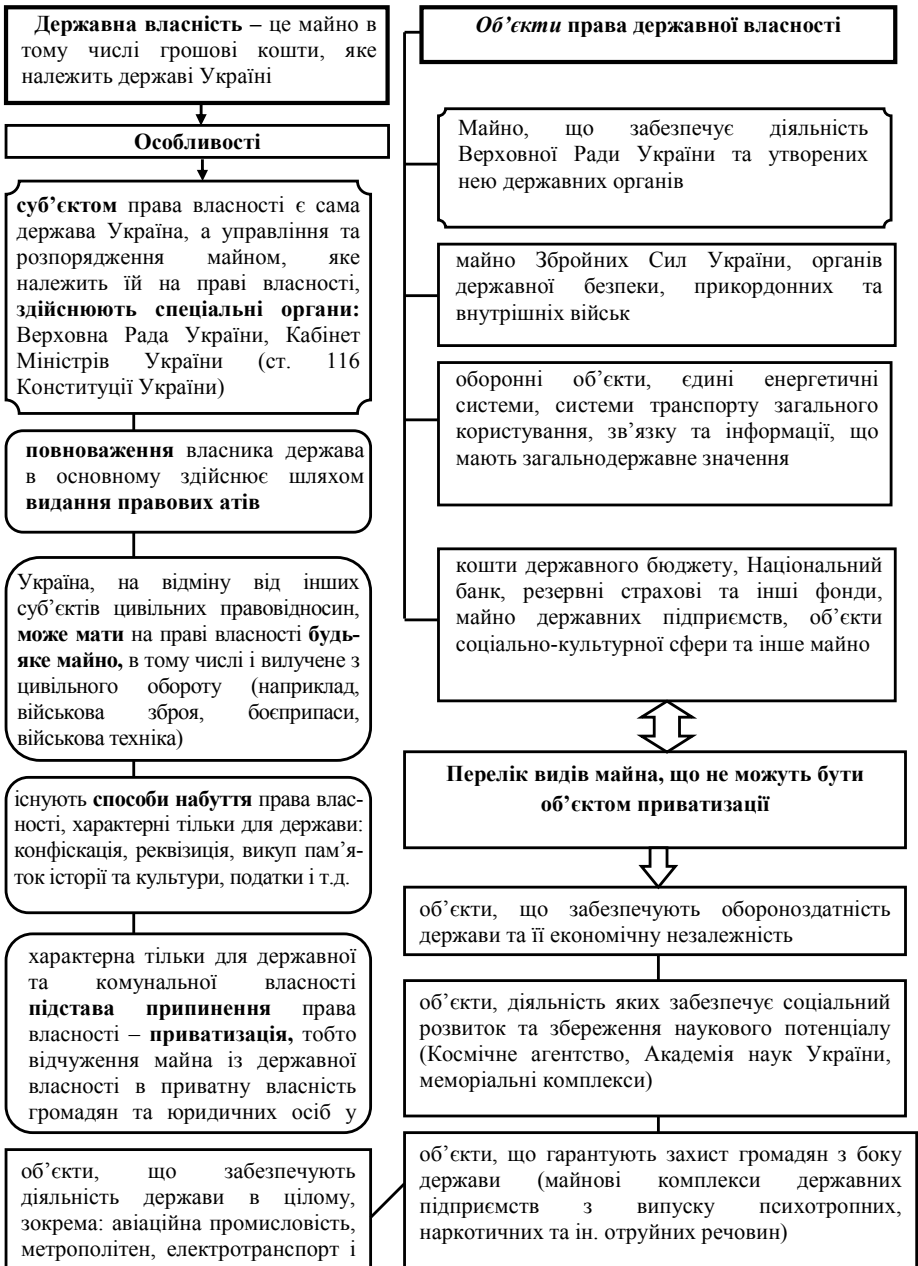
ВИДИ ВЛАСНОСТІ ЗА ЦИВІЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

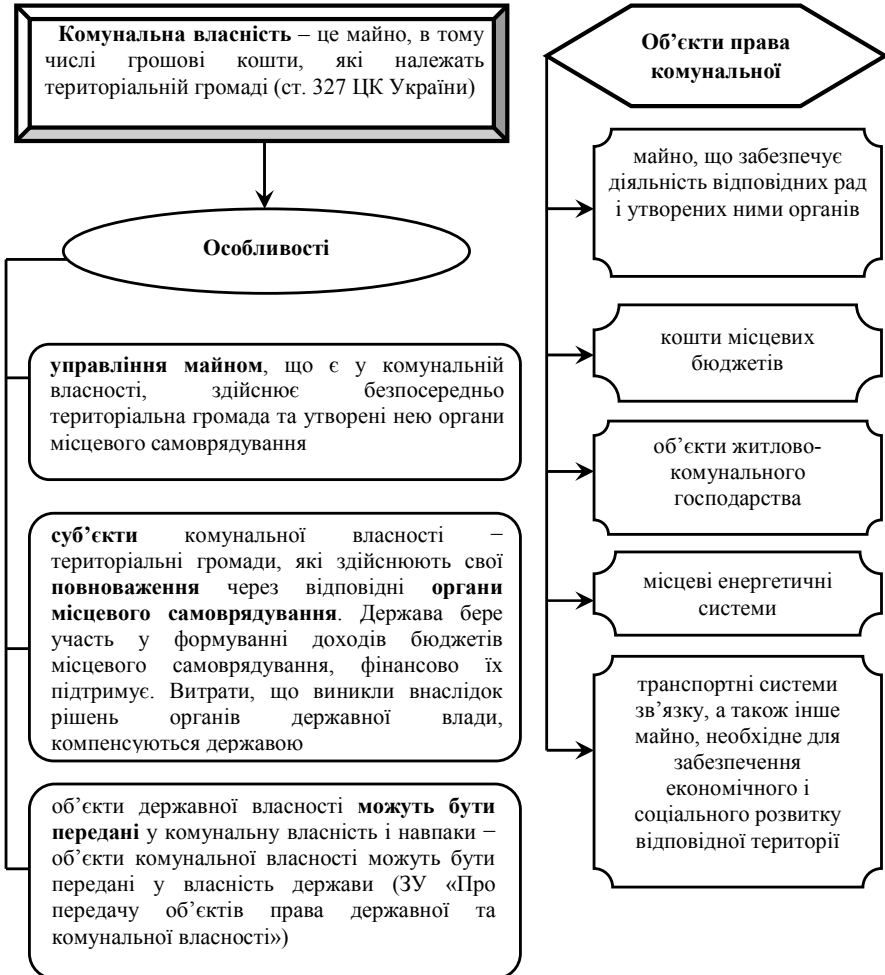
ПРАВО ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ ФІЗИЧНИХ І ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

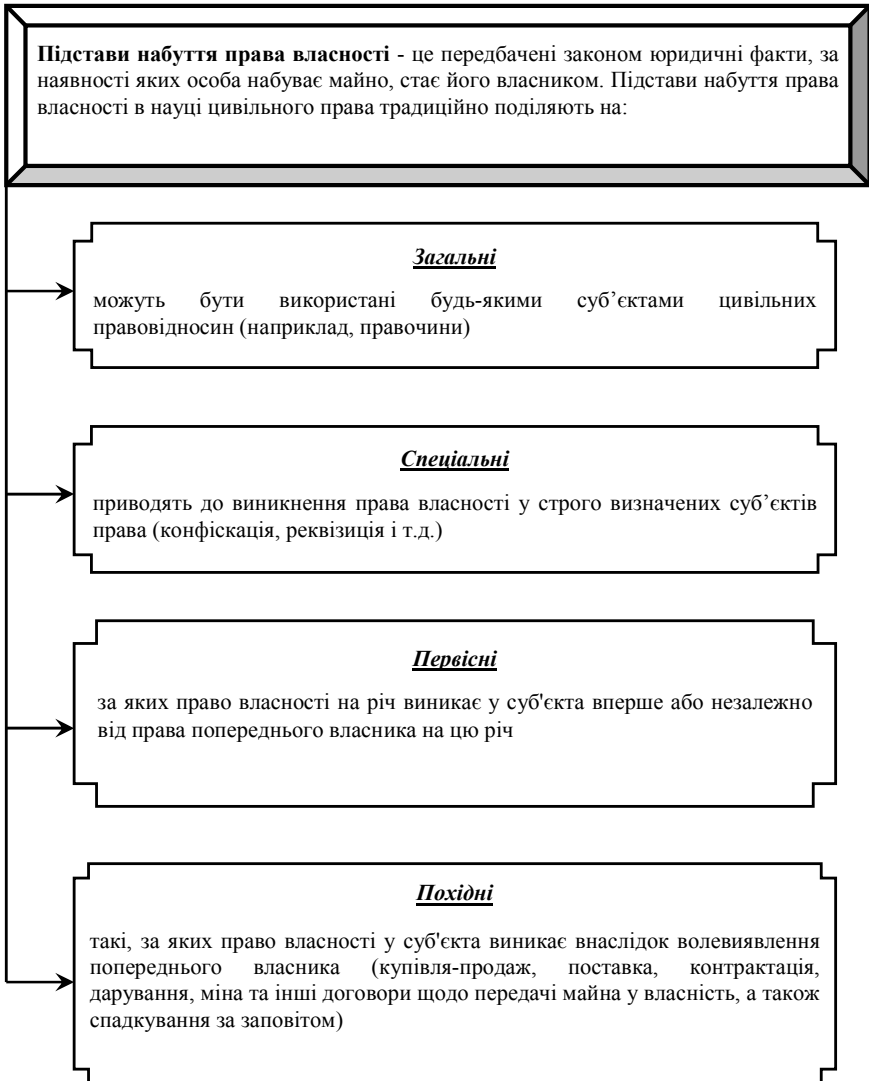

ДЕРЖАВНА ВЛАСНІСТЬ

КОМУНАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ

НАБУТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ (ГЛ. 24 ЦК УКРАЇНИ)**ПІДСТАВИ НАБУТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ**

ПЕРВІСНІ ПІДСТАВИ НАБУТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

Первісні підстави набуття права власності

набуття права власності на **новостворене майно** виникає з моменту його створення (ст. 331 ЦК України)

право власності на **перероблену річ** належить власнику матеріалу, якщо інше не встановлене у договорі чи законі (ст. 332 ЦК України)

привласнення загальнодоступних дарів природи. Особа, яка зібрала ягоди, лікарські рослини, зловила рибу, є їх власником, якщо вона діяла відповідно до закону, місцевого звичаю чи загального дозволу власника земельної ділянки (ст. 333 ЦК України)

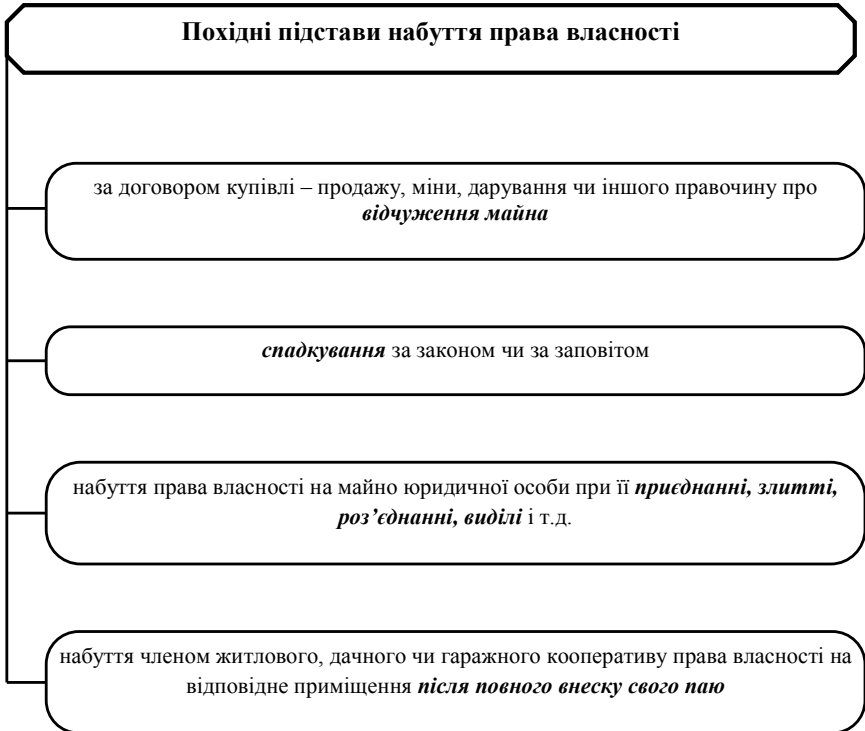
право власності на **безхазяйну річ**. Безхазяйною вважається річ, яка не має власника або власник якої невідомий. Така річ береться на облік державним органом і зі спливом 1-го року передається у комунальну власність (ст. 335 ЦК України)

знахідка. Особа, яка знайшла загублену річ, зобов'язана негайно повідомити про це особу, яка її загубила, чи повідомити про знахідку міліцію чи органи місцевого самоврядування. Особа, яка знайшла загублену річ, набуває права власності на неї після спливу 6-ти місяців з моменту заявлення (ст. 337 ЦК України)

скарбом є закопані у землі чи приховані іншим способом гроші, валютні цінності, інші цінні речі, власник яких невідомий або за законом втратив на них право власності. Особа, яка виявила скарб, набуває права власності на нього (ст. 343 ЦК України);

особа, яка затримала **бездоглядну домашню тварину**, зобов'язана негайно повідомити про це власника і повернути її або передати міліції чи органам місцевого самоврядування.

Право власності на таку тварину переходить через 6 місяців на велику рогату худобу і через 2 місяці на інших тварин до особи, що її знайшла (ст. 340 ЦК України)

ПОХІДНІ ПІДСТАВИ НАБУТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

НАБУВАЛЬНА ДАВНІСТЬ

Особа, яка добросовісно заволоділа чужим майном і продовжує відкрито, безперервно володіти нерухомим майном **протягом десяти років** або рухомим майном — **протягом п'яти років**, набуває право власності на це майно (**набувальна давність**), якщо інше не встановлено ЦК України (ст. 344 ЦК України).

Умовами виникнення права власності за давністю володіння є:

Добросовісність означає, що підстави знаходження, заволодіння майном є законними. Набувальна давність не може застосовуватися щодо осіб, які здобули майно злочинним шляхом або є недобросовісними набувачами

Відкритість володіння означає, що особа не приховує свого статусу від інших осіб, факту, що вона не є власником майна, але володіє та користується таким майном як власник

Безперервність володіння як умова набувальної давності законодавчо чітко не визначається

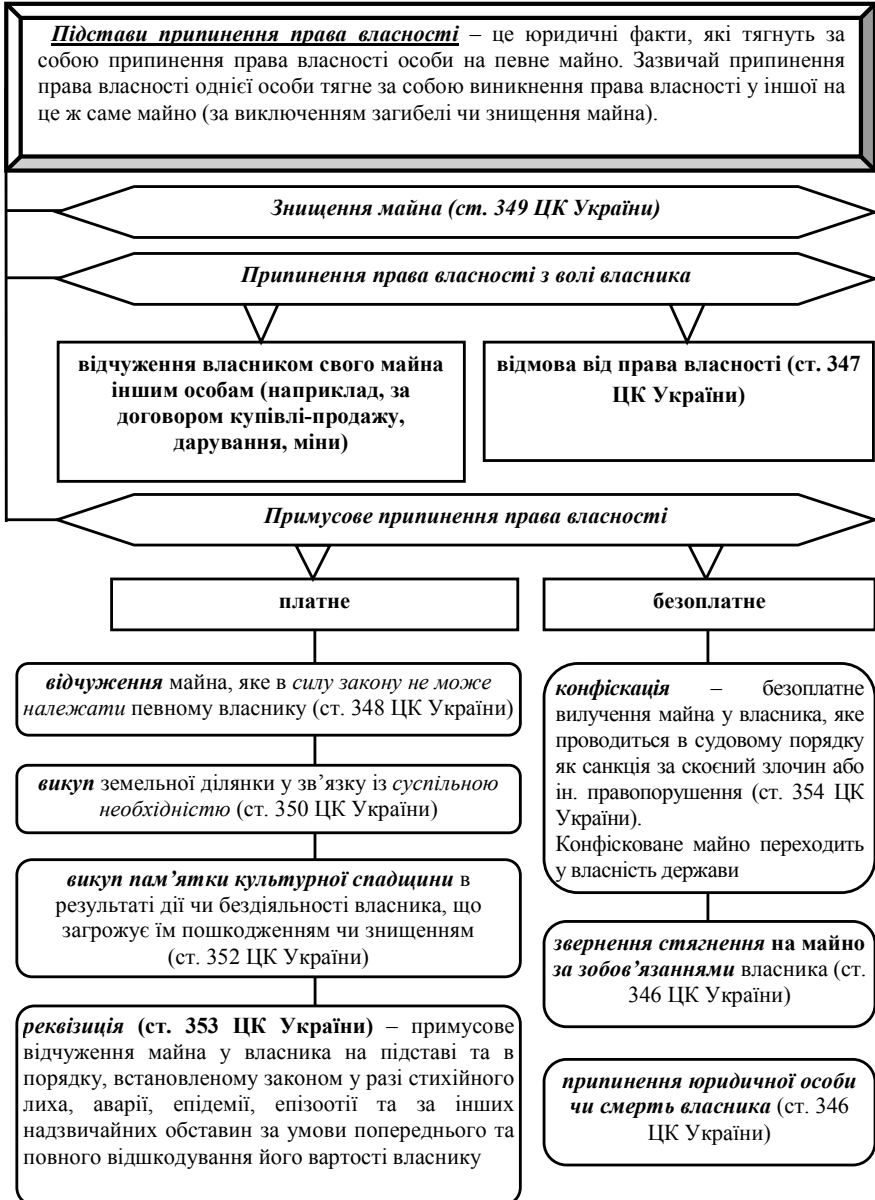
На **перебіг набувальної давності** можуть впливати різні обставини, проте законодавець не визначає, які з них можуть зупиняти або переривати набувальну давність. Для виникнення права власності на нерухоме майно особа повинна ним провладіти протягом **10 років**, рухомим — протягом **5 років**.

Набуття права власності на земельну ділянку за набувальною давністю регулюється ЗК України. Згідно зі ст. 119 ЗК України громадяни, які добросовісно, відкрито і безперервно користуються земельною ділянкою протягом **15 років**, але не мають документів, які б свідчили про наявність у них прав на цю земельну ділянку, можуть звернутися до органу державної влади, Ради міністрів АРК або органу місцевого самоврядування з клопотанням про передачу її у власність або надання у користування. Розмір цієї земельної ділянки встановлюється у межах норм, визначених ЗК України. Тобто стосовно земельних ділянок перебігу набувальної давності для виникнення права власності недостатньо.

ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ (ГЛ. 25 ЦК УКРАЇНИ)

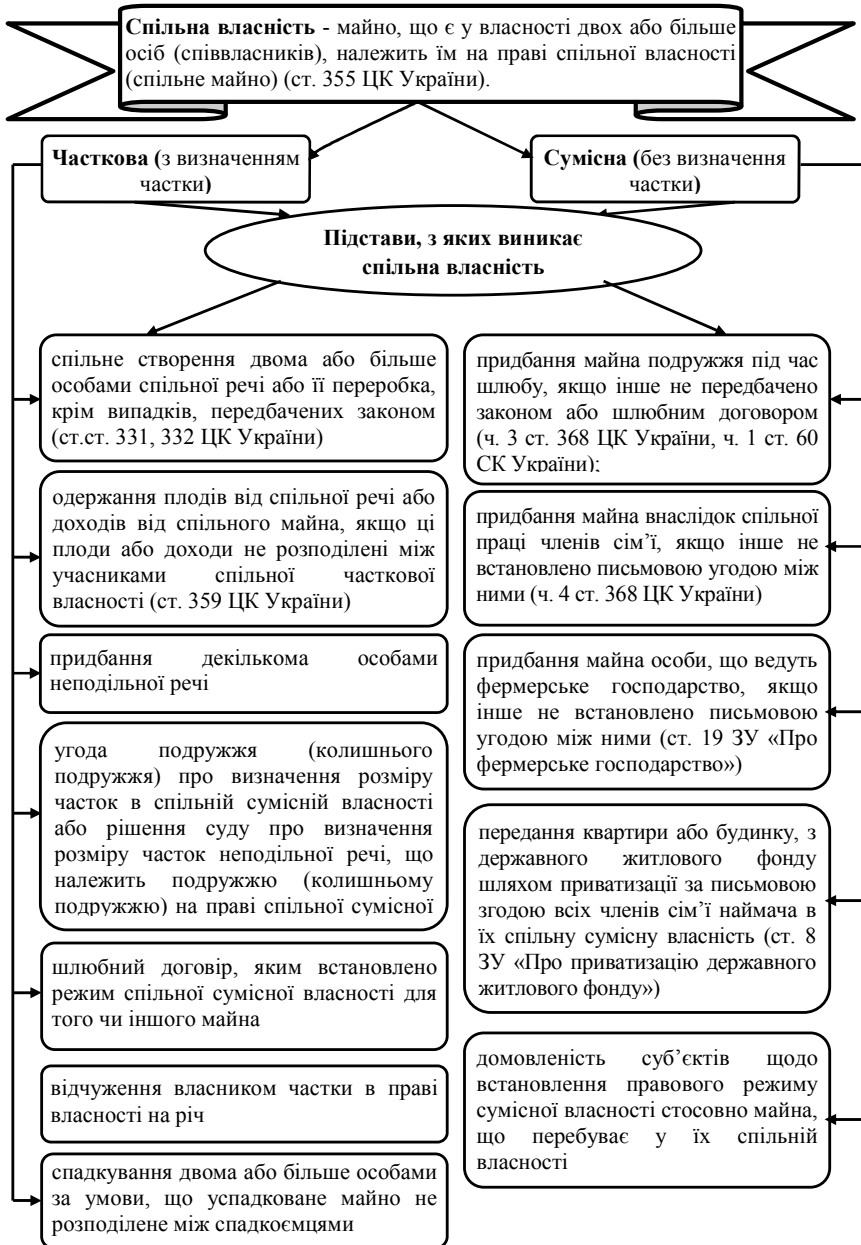
ПІДСТАВИ ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

ВІДМОВА ВІД ПРАВА ВЛАСНОСТІ

ПРАВО СПІЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ (ГЛ. 26 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ПРАВА СПІЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

СПІЛЬНА ЧАСТКОВА ВЛАСНІСТЬ

Відповідно до ч. 1 ст. 356 ЦК України **спільна часткова власність** – це власність двох чи більше осіб із визначенням часток кожного з них.

Володіння та користування спільним майном здійснюється за згодою всіх співвласників, а в разі недосягнення згоди – в порядку, встановленому судом. Кожен співвласник має право на користування часткою майна відповідно до його частини

Розпорядження спільним майном здійснюється за згодою всіх співвласників, однак своєю часткою в праві спільної часткової власності кожен учасник вправі розпорядитися самостійно (з врахуванням переважного права купівлі частки іншими співвласниками)

Майно, яке знаходиться в спільній частковій власності, може бути **поділене** за згодою всіх співвласників, а в разі недосягнення згоди кожен учасник права спільної часткової власності може вимагати **виділу** своєї частки в судовому порядку. **Поділ** спільного майна завжди тягне припинення права спільної часткової власності, тоді як **виділ частки** одного із співвласників, за загальним правилом, не приводить до вказаних наслідків (крім випадків знаходження майна в спільній частковій власності двох осіб)

*Випадки в яких виділ частки
проводиться не в натурі, а шляхом
грошової компенсації*

Якщо виділ у натурі частки із спільного майна не допускається згідно із законом або є неможливим (ч. 2 ст. 183 ЦК України), співвласник, який бажає виділу, має право на одержання від інших співвласників грошової або іншої матеріальної компенсації вартості його частки. Компенсація співвласникові може бути надана лише за його згодою. Право на частку у праві спільної часткової власності у співвласника, який отримав таку компенсацію, припиняється з дня її отримання (ст. 364 ЦК України).

ПРАВИЛА ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ЧАСТОК У ПРАВІ СПІЛЬНОЇ ЧАСТКОВОЇ ВЛАСНОСТІ

Існує декілька правил щодо визначення часток у праві спільної часткової

Перше. Частки співвласників визначаються арифметично (1/2, 1/3 і т.д.). Це дає змогу конкретизувати обсяг прав кожного із них у процесі функціонування або припинення спільної часткової власності, а також у разі зміни суб'єктного складу спільної власності та відповідного зменшення або збільшення частки кожного із співвласників

Друге. У ч. 1 ст. 357 ЦК України закріплено, що частки у праві спільної часткової власності вважаються рівними, якщо інше не встановлено за домовленістю співвласників або законом. Таким чином, рівність часток у праві спільної часткової власності є загальним правилом. Виняток з нього має бути спеціально передбачений або договором, або законом. Наприклад, співвласники за взаємною домовленістю можуть встановити нерівний розмір своїх часток у праві на майно. Підставою для цього можуть слугувати різні життєві обставини. Передусім нерівність часток виникає у зв'язку з різницею вкладів співвласників у придбання, виготовлення або спорудження спільного майна. Якщо особи зробили різні внески у придбання речі (будинку, садиби, автомобіля тощо), то відповідно до внеску кожного з них вони вправі встановити розмір часток у праві на річ. Проте може статися, що внески співвласників були нерівними, але вони заздалегідь не домовилися про встановлення різного розміру своїх часток у праві на майно, не визначили їх. Якщо у майбутньому виникне питання або спір щодо визначення часток одного або декількох із співвласників на майно, то воно має вирішуватися з урахуванням вкладу кожного з них у придбання (виготовлення, спорудження) майна (ч. 2 ст. 357 ЦК України).

Третє. Частка співвласника, який за згодою усіх інших співвласників і з додержанням встановленого порядку використання спільного майна поліпшив його своїм коштом, та зроблені ним поліпшення не можна відокремити від майна, може бути відповідним чином збільшена (ч. 3 ст. 357 ЦК України). Наприклад, один із співвласників житлового будинку зробив добудову, розширив приміщення, вклавши у це власні кошти. Відповідно до вартості поліпшення будинку частка такого співвласника має бути збільшена. Якщо поліпшення спільного майна можна відокремити, то частка співвласника у спільному майні не збільшується, а зроблені ним поліпшення вважаються власністю того із співвласників, який їх зробив, якщо інше не встановлено домовленістю співвласників (ч. 5 ст. 357 ЦК України).

СПІЛЬНА СУМІСНА ВЛАСНІСТЬ

Спільна сумісна власність – це власність двох і більше осіб без визначення часток кожного з них у праві власності на майно (ч. 1 ст. 368 ЦК України).

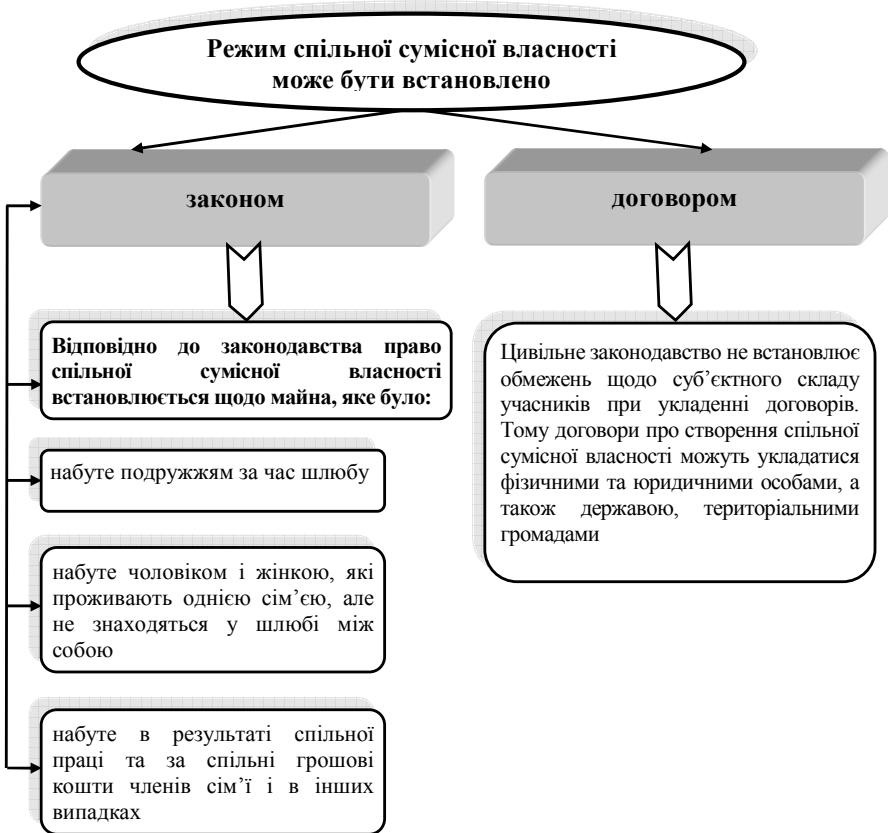
ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ СПІЛЬНОЇ СУМІСНОЇ ВЛАСНОСТІ

частки співвласників не визначені. Вони визначаються тільки у разі припинення спільної власності (наприклад, при поділі майна)

співвласник не вправі розпоряджатися своєю часткою (продати, обміняти, подарувати)

вклад кожного із співвласників у придбання (виготовлення, спорудження) майна за загальним правилом не впливає на розмір його частки у праві спільної власності при її визначенні (при поділі майна та виділі з нього частки у разі припинення спільної власності)

РЕЖИМ СПІЛЬНОЇ СУМІСНОЇ ВЛАСНОСТІ

**ВІДМІННОСТІ МІЖ СПІЛЬНОЮ ЧАСТКОВОЮ ТА СПІЛЬНОЮ СУМІСНОЮ
ВЛАСНОСТЮ****Відмінності між спільною частковою та спільною сумісною власністю:**

1) за визначеністю часток (у спільній частковій власності частки кожного із співвласників заздалегідь визначені, у спільній сумісній власності – ні, вони вважаються рівними);

2) за участю у розподілі доходів та витрат у спільному майні (у спільній частковій власності доходи і витрати розподіляються між співвласниками пропорційно до розміру їх часток, а у спільній сумісній власності – порівну)

3) за здійсненням права розпорядження (у спільній частковій власності кожен із співвласників розпоряджається належною йому часткою, а у спільній сумісній – правом власності у повному обсязі)

4) за відповідальністю (суб'єкти спільної часткової власності за своїми зобов'язаннями несуть часткову відповідальність, суб'єкти спільної сумісної – солідарну)

5) за підставами виникнення (право спільної часткової власності виникає з будь-яких підстав, які не суперечать закону: спільне будівництво, спадкування, договір про спільну діяльність тощо, спільна сумісна власність виникає лише у випадках, прямо передбачених законом або договором)

ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ (ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ)

(ГЛ. 27 ЦК УКРАЇНИ)

ЗЕМЛЯ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

1. Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави.
2. Право власності на землю гарантується Конституцією України. Право власності на землю (земельну ділянку) набувається і здійснюється відповідно до закону.
3. Право власності на земельну ділянку поширюється на поверхневий (грунтовий) шар у межах цієї ділянки, на водні об'єкти, ліси, багаторічні насадження, які на ній знаходяться, а також на простір, що є над і під поверхнею ділянки, висотою та глибиною, які необхідні для зведення житлових, виробничих та інших будівель і споруд.
4. Власник земельної ділянки має право використовувати її на свій розсуд відповідно до її цільового призначення.
5. Власник земельної ділянки може використовувати на свій розсуд все, що знаходиться над і під поверхнею цієї ділянки, якщо інше не встановлено законом та якщо це не порушує прав інших осіб (ст. 373 ЦК України).

Земельна ділянка – річ, яка може бути об'єктом цивільно-правових відносин. Право власності на землю полягає в юридично закріпленій можливості особи володіти, користуватися і розпоряджатися земельною ділянкою на підставах і умовах, передбачених чинним законодавством. *Земельною ділянкою* визнається частина земельної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами. Право власності поширюється на поверхневий (грунтовий) шар у межах цієї ділянки, на водні об'єкти, ліси, багаторічні насадження, які на ній знаходяться, а також на простір, що є над і під поверхнею ділянки, висотою та глибиною, які необхідні для зведення житлових, виробничих та інших будівель і споруд

До земельних ділянок загального користування належать:

внутрішньогосподарські шляхи, полезахисні лісосмуги та ін. ґрунтозахисні насадження тощо, які знаходяться серед земель колективних сільськогосподарських підприємств, сільськогосподарських кооперативів, акціонерних, а також садівничих товариств. Землі загального використання є складовою частиною земель сільськогосподарських підприємств, установ і організацій. На таких землях дозволяється будівництво капітальних будівель і споруд відповідно до цільового призначення цих земель, а також тимчасових споруд легкого типу без шкоди для цільового призначення земель. В основному земельні ділянки загального користування населених пунктів вільно і безкоштовно використовуються для задоволення потреб усього населення. Експлуатація цих земель здійснюється необмеженим колом суб'єктів у встановленому порядку. Таке використання доступне для всіх без винятку осіб, коло яких не обмежується і які не пов'язані між собою взаємними правами та обов'язками. Законодавством України передбачено можливість обмеження права користування зазначеними землями (зокрема при проведенні будівництва або ін. робіт) шляхом закриття проїздів, перекриття вулиць та ін. Але для цього необхідне рішення уповноваженого державного органу або органу місцевого самоврядування. Благоустрій земельних ділянок загального користування здійснюють органи комунального господарства місцевих рад і підпорядковані їм організації та установи. Вони ж несуть відповідальність за належну експлуатацію цих земель

СУБ'ЄКТИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ (ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ)

Земельна ділянка – це частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами. **Право власності** на земельну ділянку поширюється в її межах на поверхневий (грунтовий) шар, а також на водні об'єкти, ліси і багаторічні насадження, які на ній знаходяться, якщо інше не встановлено законом та не порушує прав інших осіб (ст. 79 ЗК України).

Суб'єктами права власності на землю є:

громадяни та юридичні особи – на землі приватної власності

територіальні громади, які реалізують це право безпосередньо або через органи місцевого самоврядування, – на землі комунальної власності

держава, яка реалізує це право через відповідні органи державної влади, – на землі державної власності

Іноземці та особи без громадянства можуть набувати права власності на земельні ділянки несільськогосподарського призначення в межах населених пунктів, а також на земельні ділянки несільськогосподарського призначення за межами населених пунктів, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, що належать їм на праві приватної власності

ПРАВО НА ЗЕМЛЮ ОСІБ, ЩО НЕ Є ВЛАСНИКАМИ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК

Земельні ділянки і нерухоме майно, що знаходиться на них, можуть надаватися їх власникам у постійне або тимчасове користування, в тому числі в оренду, іншим особам:

Придбання земельних ділянок у власність

Придбання громадянами у місцевих Рад народних депутатів земельних ділянок у власність для ведення селянського (фермерського) господарства понад площу, що передається безплатно, провадиться за плату в порядку, передбаченому ст. 17 ЗК України.

Рішення відповідної Ради народних депутатів з цього питання є підставою для укладання договору купівлі-продажу земельної ділянки з посвідченням у нотаріальному порядку.

Придбання земельних ділянок, що перебувають у колективній або приватній власності, провадиться за договором купівлі-продажу, який посвідчується у нотаріальному порядку.

Договір купівлі-продажу земельної ділянки і документ про оплату вартості землі є підставою для відведення земельної ділянки в натурі (на місцевості) і видачі державного акта на право власності.

Надання земельних ділянок у користування

Сільські, селищні Ради народних депутатів надають земельні ділянки у користування для всіх потреб із земель сіл, селищ, а також за їх межами для будівництва шкіл, лікарень, підприємств торгівлі та інших об'єктів, пов'язаних з обслуговуванням населення (сфера послуг), сільськогосподарського використання, ведення селянського (фермерського) господарства, особистого підсобного господарства, індивідуального житлового, дачного і гаражного будівництва, індивідуального і колективного садівництва, городництва, сінокосіння і випасання худоби, традиційних народних промислів.

Міська Рада народних депутатів надає земельні ділянки (крім ріллі і земельних ділянок, зайнятих багаторічними насадженнями) для будь-яких потреб у межах міста.

Районні, міські, в адміністративному підпорядкуванні яких є район, Ради народних депутатів надають земельні ділянки за межами населених пунктів:

- ❖ із земель запасу для сільськогосподарського використання;
- ❖ із земель лісового і водного фонду у випадках, передбачених ст.ст. 77 і 79 ЗК України;

- ❖ для ведення селянського (фермерського) господарства, у разі відмови в наданні земельної ділянки сільською, селищною Радою народних депутатів.

Обласні Ради народних депутатів надають земельні ділянки:

- ❖ із земель усіх категорій за межами населених пунктів для будівництва шляхів, ліній електропередачі та зв'язку, трубопроводів, осушувальних і зрошувальних каналів та інших лінійних споруд.

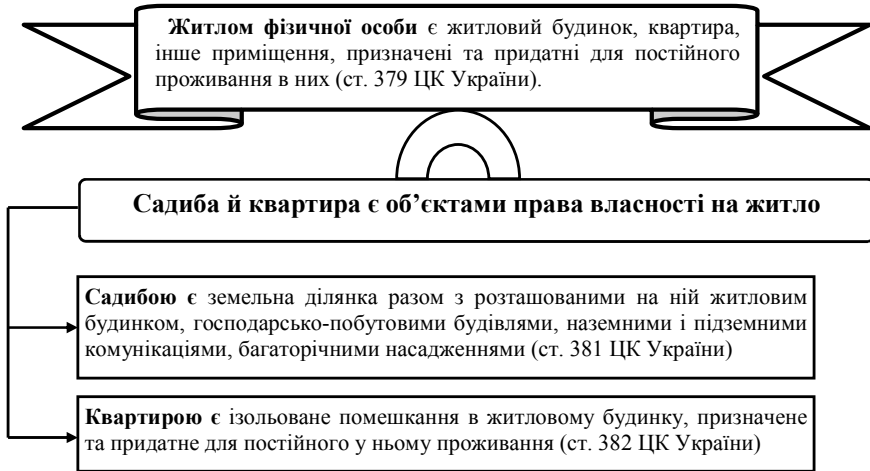
Верховна Рада України надає земельні ділянки у разі, коли для вилучення цих земель встановлено особливий порядок (ст. 32 ЗК України).

Надання у користування земельної ділянки, що перебуває у власності або користуванні, іншому громадянину, підприємству, установі, організації провадиться лише після вилучення (викупу) цієї ділянки в порядку, передбаченому ст.ст. 31 і 32 ЗК України.

Власники ділянок звертаються з відповідним клопотанням (громадянин – із заявою) до місцевої Ради народних депутатів, яка має право надавати земельні ділянки. Клопотання про відведення ділянок, що надаються Верховною Радою України, подаються до обласної, Київської, Севастопольської міської Ради народних депутатів.

ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ЖИТЛО (ГЛ. 28 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ ТА ОБ'ЄКТИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЖИТЛО

Спільне майно власників квартир у багатоквартирному будинку

Власникам квартир у багатоквартирному будинку належать на праві спільної сумісної власності:

- приміщення загального користування;
- опорні конструкції будинку;
- механічне, електричне, сантехнічне та інше обладнання за межами або всередині квартири, яке обслуговує більше однієї квартири;
- споруди, будівлі, які призначені для забезпечення потреб усіх власників квартир.

Розпорядженням майном, що є у спільній сумісній власності, здійснюється за згодою всіх співвласників. Співвласники також мають право уповноважити одного з них на здійснення правочинів щодо розпорядження спільним майном.

ОБ'ЄДНАННЯ СПІВВЛАСНИКІВ БАГАТОКВАРТИРНОГО БУДИНКУ

**ПРАВА І ОBOB'ЯЗКИ ЧЛЕНІВ СІМ'Ї ВЛАСНИКА ЖИЛОГО БУДИНКУ
(КВАРТИРИ)**

Члени сім'ї власника житлового будинку (квартири), які проживають разом з ним у будинку (квартирі), що йому належить, користуються житловим приміщенням нарівні з власником будинку (квартири), якщо при їх вселенні не було іншої угоди про порядок користування цим приміщенням.

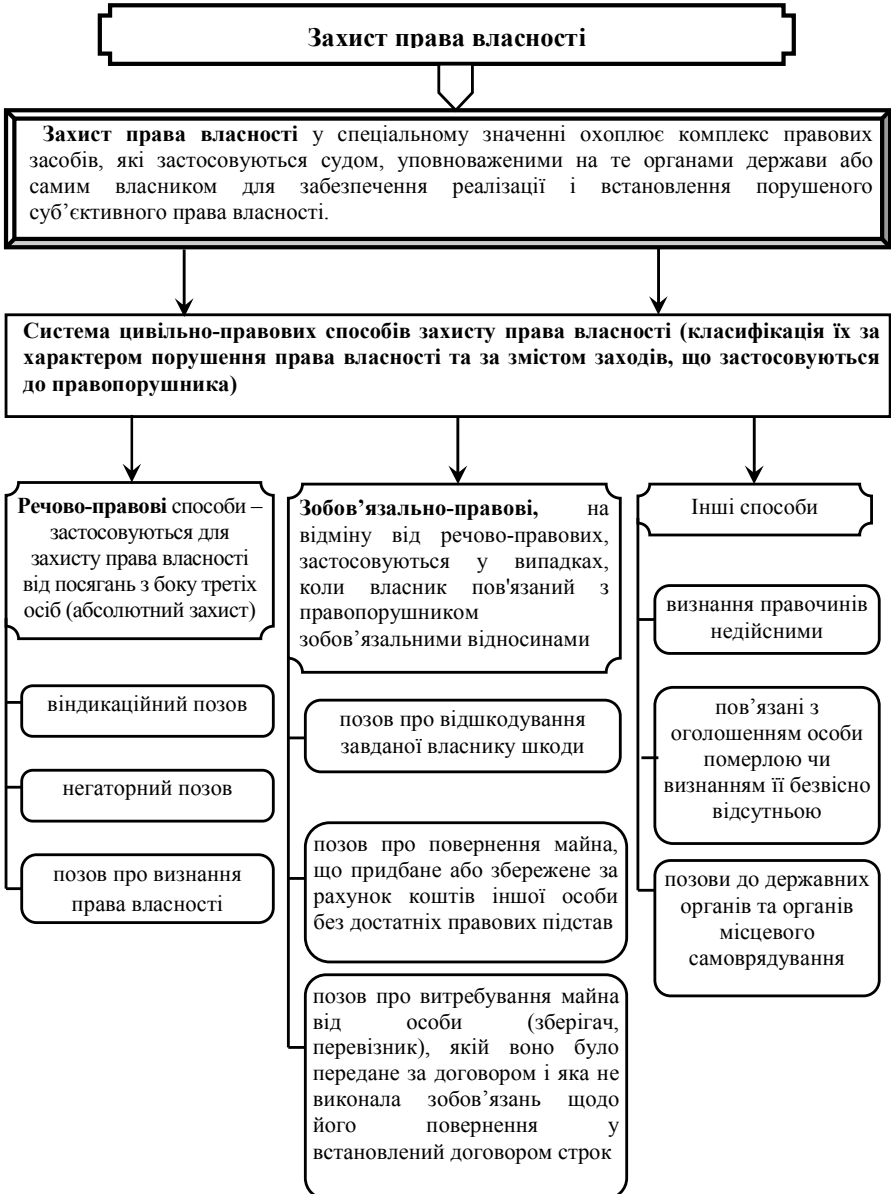
За згодою власника будинку (квартири) член його сім'ї вправі вселяти в займане ним житлове приміщення інших членів сім'ї. На вселення до батьків їхніх неповнолітніх дітей згоди власника **не потрібно**.

Члени сім'ї власника будинку (квартири) зобов'язані дбайливо ставитися до житлового будинку (квартири). Повнолітні члени сім'ї власника зобов'язані брати участь у витратах на утримання будинку (квартири) і прибудинкової території та проведення ремонту. Спори між власником та членами його сім'ї про розмір участі в витратах вирішуються в судовому порядку.

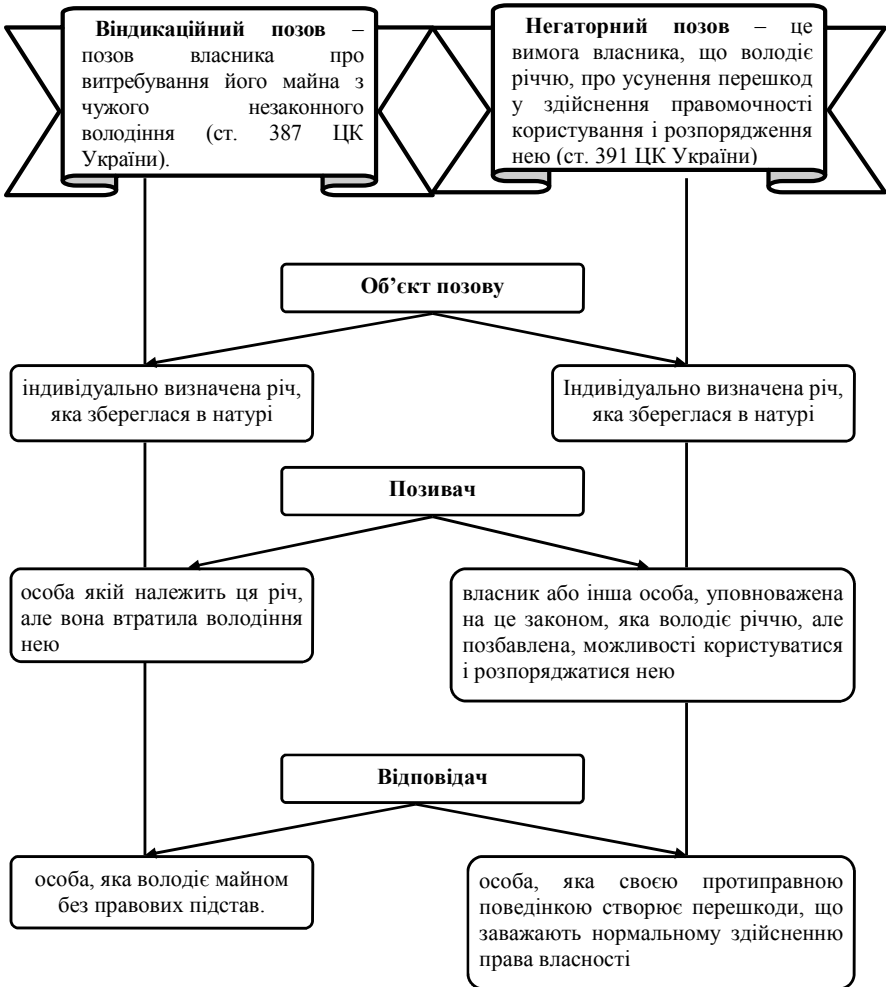
До членів сім'ї власника будинку (квартири) належать особи, зазначені в ч. 2 ст. 64 ЖК України. Це дружина, діти і батьки, а також інші особи, якщо вони постійно проживають разом з власником житлового будинку (квартири) і ведуть з ним спільне господарство. Припинення сімейних відносин з власником будинку (квартири) не позбавляє їх права користування займаним приміщенням. У разі відсутності угоди між власником будинку (квартири) і колишнім членом його сім'ї про безоплатне користування житловим приміщенням до цих відносин застосовуються правила, встановлені ст. 162 ЖК України

ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ (ГЛ. 29 ЦК УКРАЇНИ)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

РЕЧОВО-ПРАВОВІ СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

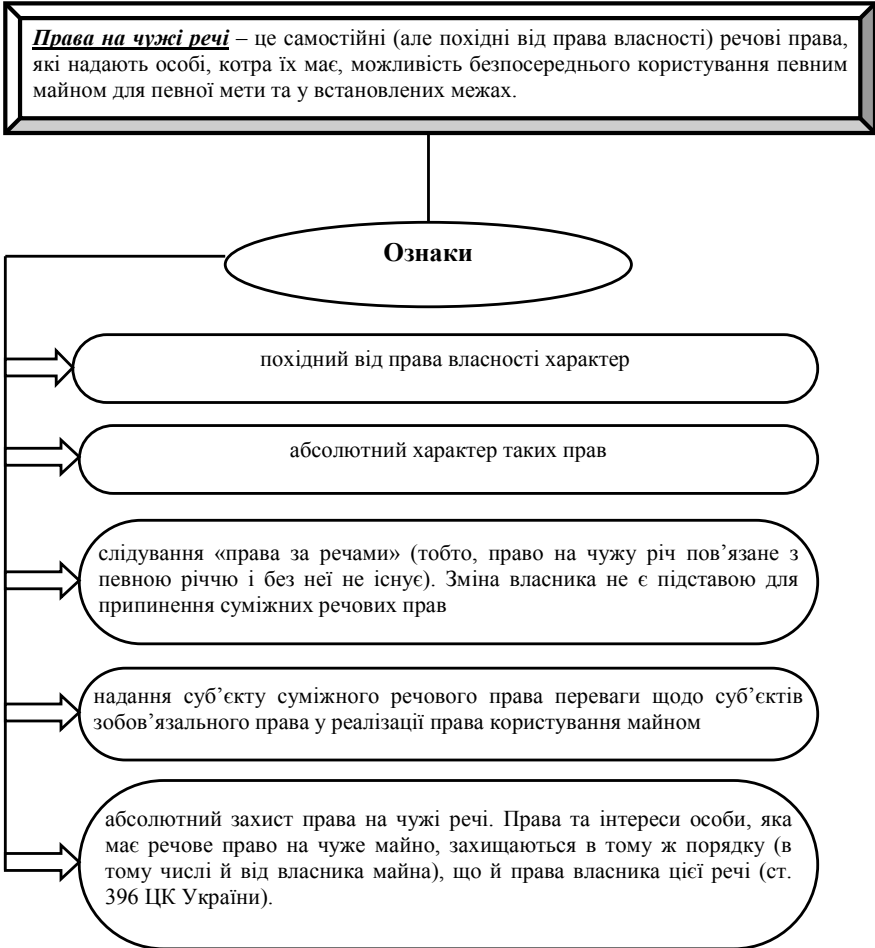

**ПОЗОВИ ДО ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ**

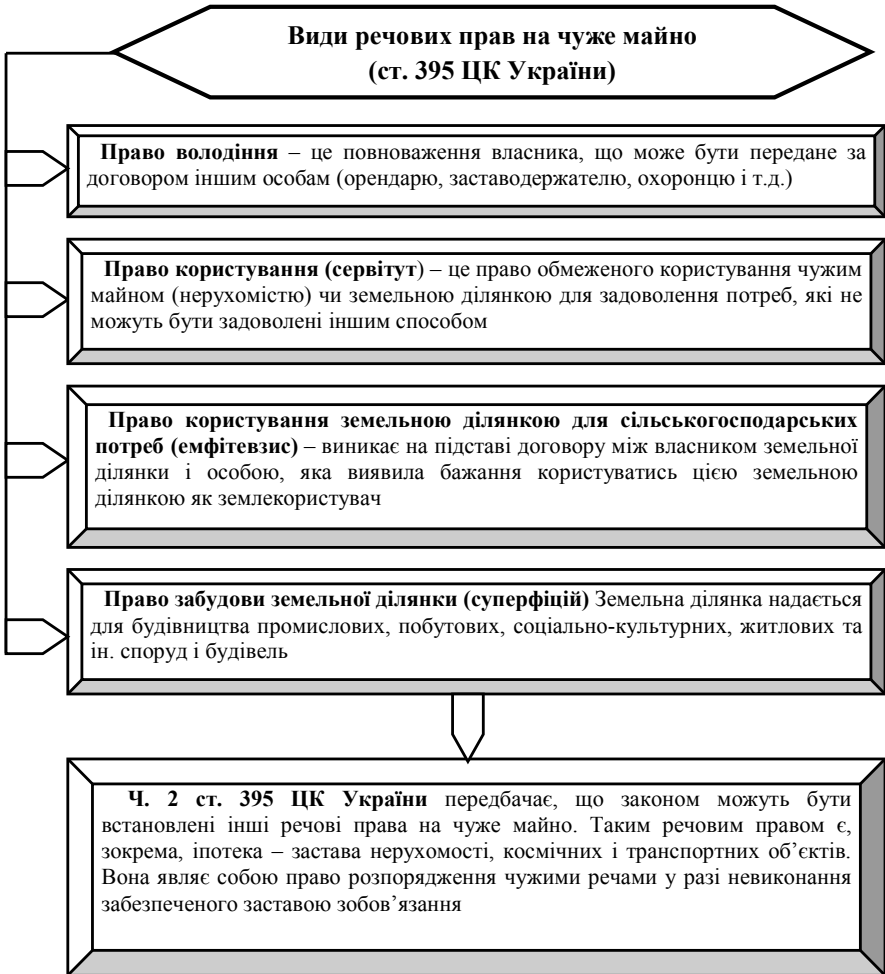

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО РЕЧОВІ ПРАВА НА ЧУЖЕ МАЙНО (ГЛ. 30 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПРАВА НА ЧУЖІ РЕЧІ

ВИДИ РЕЧОВИХ ПРАВ НА ЧУЖЕ МАЙНО

ПРАВО ВОЛОДІННЯ ЧУЖИМ МАЙНОМ (ГЛ. 31 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ПРАВА ВОЛОДІННЯ ЧУЖИМ МАЙНОМ

Право володіння як речове право виникає на підставі договору з власником або особою, якій майно було передано власником, а також на інших підставах, установлених законом. Тому володільцем чужого майна є особа, яка фактично тримає його у себе. Зазначене майно може належати одночасно двом або більше особам.

Законне володіння має будь-яку правову підставу (юридичний титул), і його наявність презюмується

Незаконне володіння не має правової підстави

Добросовісне володіння (якщо володільць не знав та не повинен був знати, що здійснює незаконне володіння)

Недобросовісне володіння (якщо володільць знав чи повинен був знати, що здійснює незаконне володіння).

Право володіння чужим майном припинення у разі: (ст. 399 ЦК України)

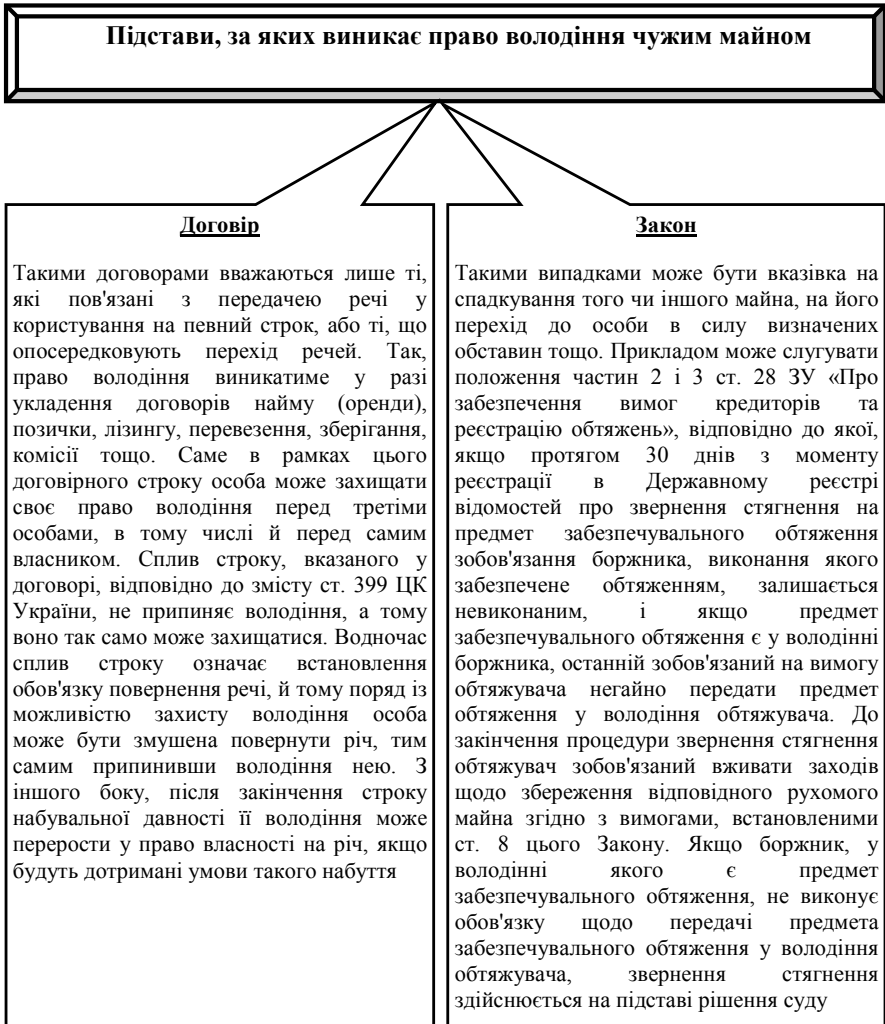
відмови володільця від володіння майном

витребування майна від володільця власником майна або іншою особою

знищення майна

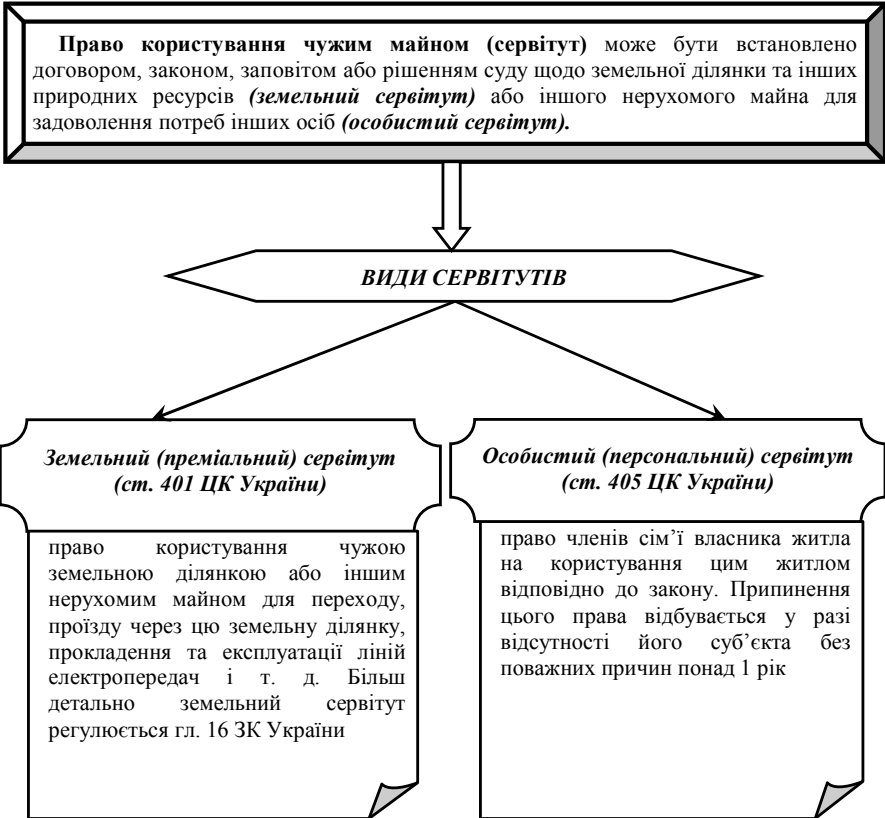
в інших випадках, установлених законом

ВИДИ ПІДСТАВ, ЗА ЯКИХ ВИНИКАЄ ПРАВО ВОЛОДІННЯ ЧУЖИМ МАЙНОМ

ПРАВО КОРИСТУВАННЯ ЧУЖИМ МАЙНОМ (ГЛ. 32 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ СЕРВІТУТУ

ОЗНАКИ СЕРВІТУТУ

Х
А
Р
А
К
Т
Е
Р
Н
І
О
З
Н
А
К
И
С
Е
Р
В
І
Т
У

1) сервітут — це право однієї особи користуватися майном іншої особи в обмеженому обсязі (право проїжджати, брати воду, прокладати трубопровід тощо)

2) сервітути можуть встановлюватися на будь-яке майно — рухоме і нерухоме, але завжди на індивідуально визначене. Родові речі не можуть бути об'єктом сервітуту

3) сервітутне право може бути встановлене на конкретно визначений строк або без чіткого визначення

4) право обмеженого користування чужим майном може бути встановлено за певну винагороду або без такої

5) сервітут — це право, яке встановлюється в інтересах однієї особи за рахунок власника майна або іншої особи, котра володіє ним на законній підставі

6) сервітут встановлюється в тих випадках, коли особа, яка заінтересована в установленні сервітуту (суб'єкт сервітутного права), не може задовольнити свої потреби за рахунок власного майна

7) за загальним правилом сервітути встановлюються на сусідню земельну ділянку, на інше майно сусіда, але об'єктом сервітутів може бути й інше майно

8) сервітут обмежує право власності особи, на майно якої встановлено сервітут. Власник майна має право володіти, користуватися і розпоряджатися своїм майном, але в межах, не обтяжених сервітутом. Це означає, що спочатку майном скористається суб'єкт сервітутного права, а потім власник майна

9) власник майна, обтяженого сервітутом, чи інша особа, яка ним володіє на законній підставі, не може змінити обсяг і зміст сервітутних прав чи скасувати їх

10) сервітут (сервітутне право), хоча і може бути встановлений договором, за своєю юридичною природою не є договором і породжує не договірні відносини, які можуть бути припинені в будь-який час. Сервітут — це речове право, суб'єктом якого є особа, в інтересах котрої встановлено сервітут

ПІДСТАВИ ПРИПИНЕННЯ СЕРВІТУТУ

ПРАВО КОРИСТУВАННЯ ЧУЖОЮ ЗЕМЕЛЬНОЮ ДІЛЯНКОЮ ДЛЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПОТРЕБ (ГЛ. 33 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ ЕМФІТЕВЗИСУ

Емфітевзис як право користування чужою земельною ділянкою полягає у тому, що воно виникає за договором між власником земельної ділянки та особою, яка виявила бажання користуватися цією земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (землекористувач). Його може бути надано фізичним та юридичним особам на підставі відповідного рішення органів державної влади, які мають право надавати земельні ділянки у користування на умовах, визначених земельним законодавством.

↓

Власник земельної ділянки, яку обтяжено емфітевзисом, має право:

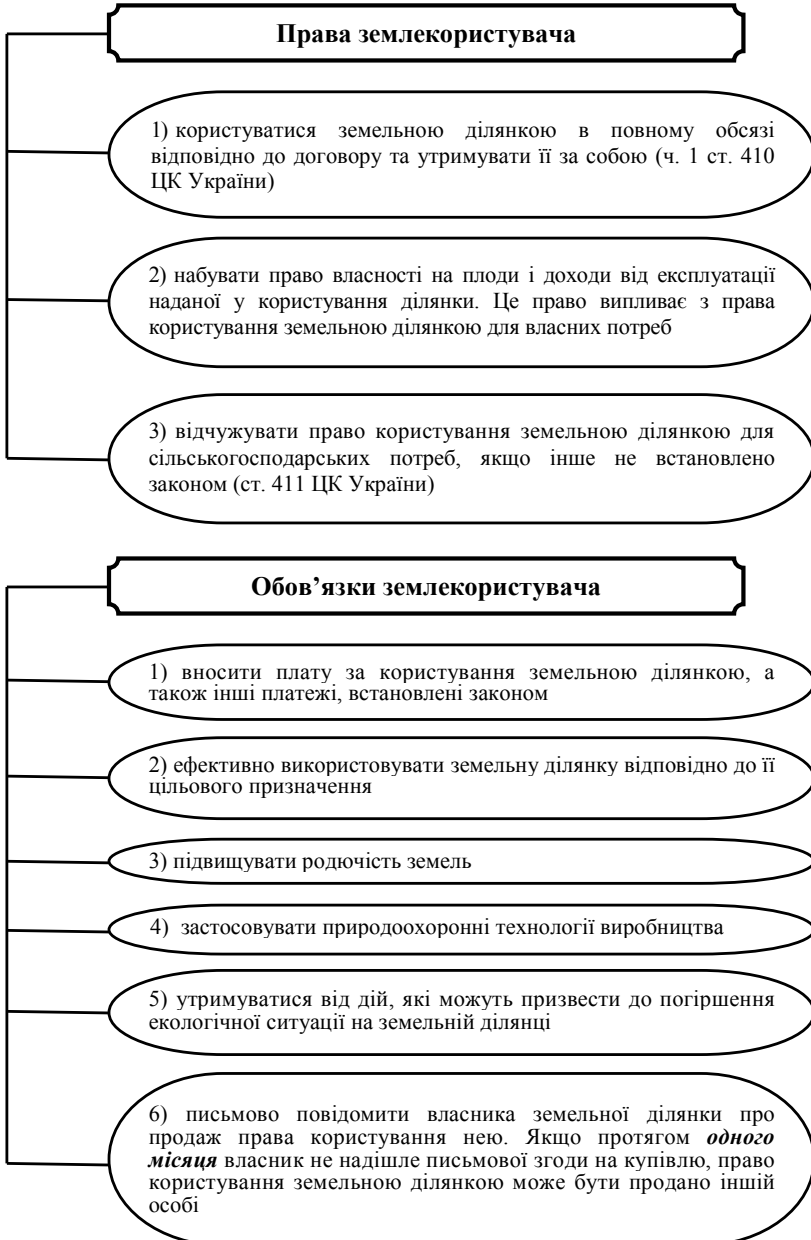
1) вимагати від землекористувача використання її за призначенням, встановленим у договорі. При цьому в самому договорі має бути враховане цільове призначення ділянки (ст. 409 ЦК України)

2) переважне перед іншими особами право на його придбання, за ціною, що оголошена для продажу, та на інших рівних умовах (ч. 2 ст. 411 ЦК України)

3) одержувати плату за користування ділянкою. Плата за користування, що підлягає сплаті землекористувачем власникові землі, не охоплює інші обов'язкові платежі, які встановлюються окремим законом (ч. 2 ст. 410 ЦК України). ЦК України не встановлює розміри плати за користування, її форми, умови, порядок та строки виплати: ці питання вирішуються на розсуд сторін та мають бути закріплені в договорі про емфітевзис

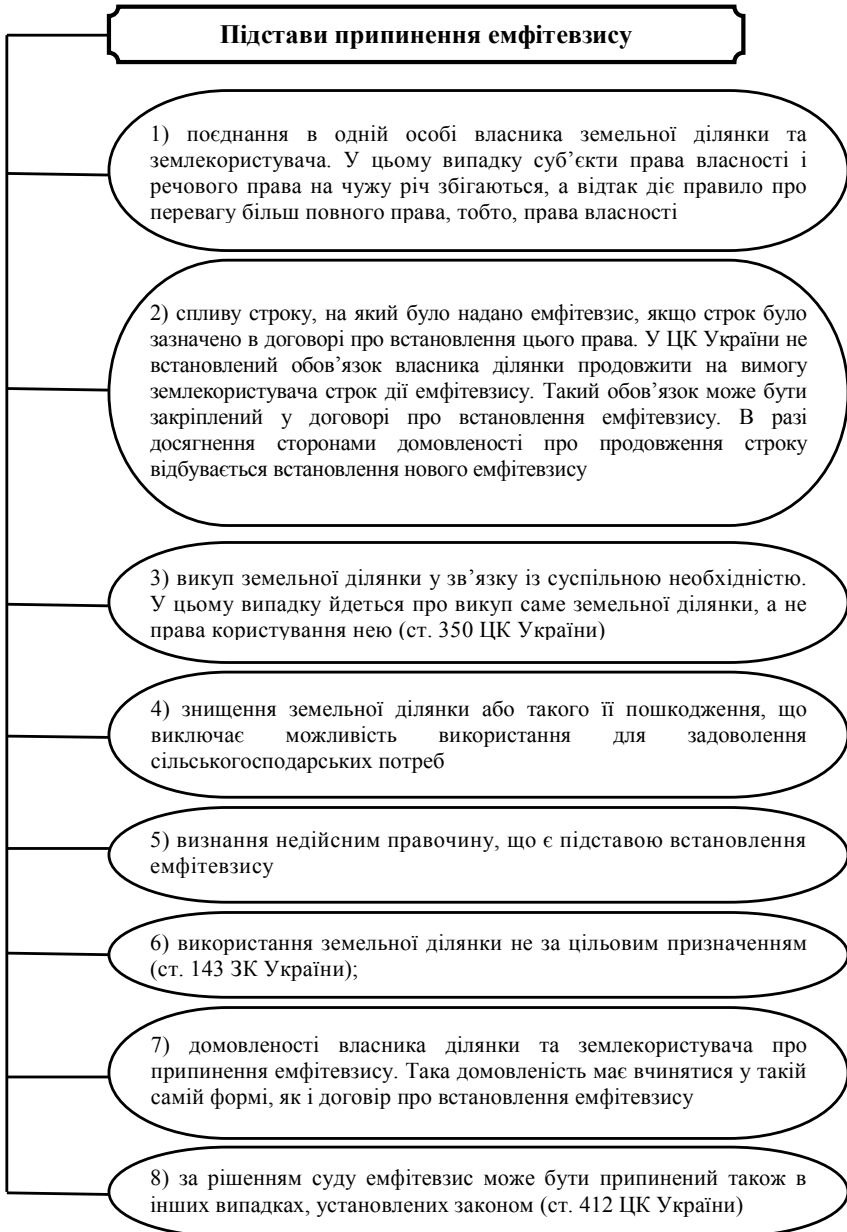
4) одержувати відсотки від ціни продажу (вартості права), встановлених договором, у разі продажу землекористувачем права користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб іншій особі (ч. 5 ст. 411 ЦК України)

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАЧА

ОЗНАКИ ЕМФІТЕВЗИСУ

О З Н А К И Е М Ф І Т Е В З И С У	1) це речове право користування чужою земельною ділянкою. Суб'єкт емфітевзису може розпоряджатися цим правом на свій розсуд — може відчужувати його будь-яким цивільно-правовим способом: продавати, дарувати, здавати в оренду тощо. При цьому слід мати на увазі — суб'єкт емфітевзису (емфітевта) може відчужувати не земельну ділянку (він не має на неї права власності, а отже, не може її відчужувати), а лише право користування нею.
	2) об'єктом емфітевзису може бути лише земельна ділянка сільськогосподарського призначення, яке емфітевта не може змінювати
	3) за загальним правилом емфітевзис встановлюється на невизначений строк, але допускається визначення конкретного строку користування
	4) надання земельної ділянки в емфітевзис може бути платним і безплатним. У більшості випадків емфітевзис встановлюється за певну плату. Розмір, характер, порядок виплати передбачаються угодою між сторонами
	5) право користування чужою ділянкою сільськогосподарського призначення (емфітевзис) є успадковуваним, тобто це право переходить у спадщину як за законом, так і за заповітом
	6) право користування чужою земельною ділянкою сільськогосподарського призначення (емфітевзис) встановлюється договором між власником ділянки й особою, яка виявила бажання користуватися цією земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (землекористувач). Але цим договором встановлюється речове право на чужу ділянку
	7) емфітевзис, як і сервітут, обмежує право власності — він позбавляє власника земельної ділянки права користуватися нею. Власник обмежений також і в розпорядженні цією ділянкою, він є лише номінальним власником
	8) власник земельної ділянки не може обмежити права емфітевти чи відмінити їх
	9) на відміну від сервітутів, які найчастіше встановлюються на безплатній основі, емфітевзис надає однаково вигоду від використання земельної ділянки обома сторонам: власник одержує відповідну плату, а землекористувач — доходи від використання цієї ділянки;
	10) істотною відмінністю між сервітutom й емфітевзисом є те, що сервітут — це право обмеженого користування чужою земельною ділянкою однією чи кількома особами. Емфітевзис — право користування чужою земельною ділянкою в повному обсязі без будь-яких обмежень, але в межах прав, визначених договором

ПІДСТАВИ ПРИПИНЕННЯ ЕМФІТЕВЗИСУ

ПРАВО КОРИСТУВАННЯ ЧУЖОЮ ЗЕМЕЛЬНОЮ ДІЛЯНКОЮ ДЛЯ ЗАБУДОВИ (ГЛ. 34 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ, ПІДСТАВИ ВСТАНОВЛЕННЯ ТА СТРОК СУПЕРФІЦІЮ

Суперфіці́й – це довгострокове відчужене та успадковане право користування земельною ділянкою, переданою відплатно чи безоплатно особі для будівництва та експлуатації на ній будівель та споруд, на які в останньої виникає право власності.

Підставою встановлення суперфіцію може бути договір між власником ділянки і майбутнім забудовником про встановлення

Існуючий суперфіці́й може бути переданий суперфіціарієм іншій особі за будь-яким цивільно-правовим договором, що відповідатиме природі цих відносин. Такий договір може бути як оплатним, так і безоплатним. Укладення такого договору не вимагає погодження (чи узгодження його умов) з власником земельної ділянки та є для нього обов'язковим. Суперфіціарій не зобов'язаний повідомляти власника земельної ділянки про наступне відчуження суперфіцію, оскільки в ЦК України (на відміну від правил про відчуження емфітевзису) не закріплено переважне право власника перед іншими особами на купівлю права користування ділянкою. Власник ділянки зобов'язаний зберігати той характер відносин з новим суперфіціарієм, який існував з його попередником відповідно до умов, які мали місце при встановленні суперфіцію

Строк суперфіцію може бути визначеним або невизначеним. Мінімальний та максимальний строк суперфіцію у ЦК України не зазначений. Але при його визначенні сторони мають врахувати, що суперфіці́й є речовим правом, яке встановлюється з метою забудови, і тому надто короткий строк суперфіціарного права не відповідає природі цього інституту, бо не дає можливості суперфіціарію реалізувати надане право забудови

**ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ВЛАСНИКА ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ, НАДАНОЇ ДЛЯ
ЗАБУДОВИ**

**Власник земельної ділянки, наданої для
забудови, має право:**

на одержання плати за користування нею для забудови. Ця плата не є орендною платою, і не є платою за землю, що сплачується окремо до бюджету і не включається до складу вказаної плати за користування. Сторони самі визначають розмір плати за користування, періодичність внесення цієї плати (її разовий або періодичний характер), її форму, умови, порядок та строки виплати й інші питання. Невнесення плати за користування не є підставою припинення суперфіцію, але надає власникові землі право вимагати стягнення з суперфіціаря заборгованості у примусовому порядку

на одержання у випадках, встановлених договором, частки від доходу землекористувача від збудованих на земельній ділянці промислових об'єктів

на володіння та користування ділянкою в обсязі, встановленому договором із землекористувачем

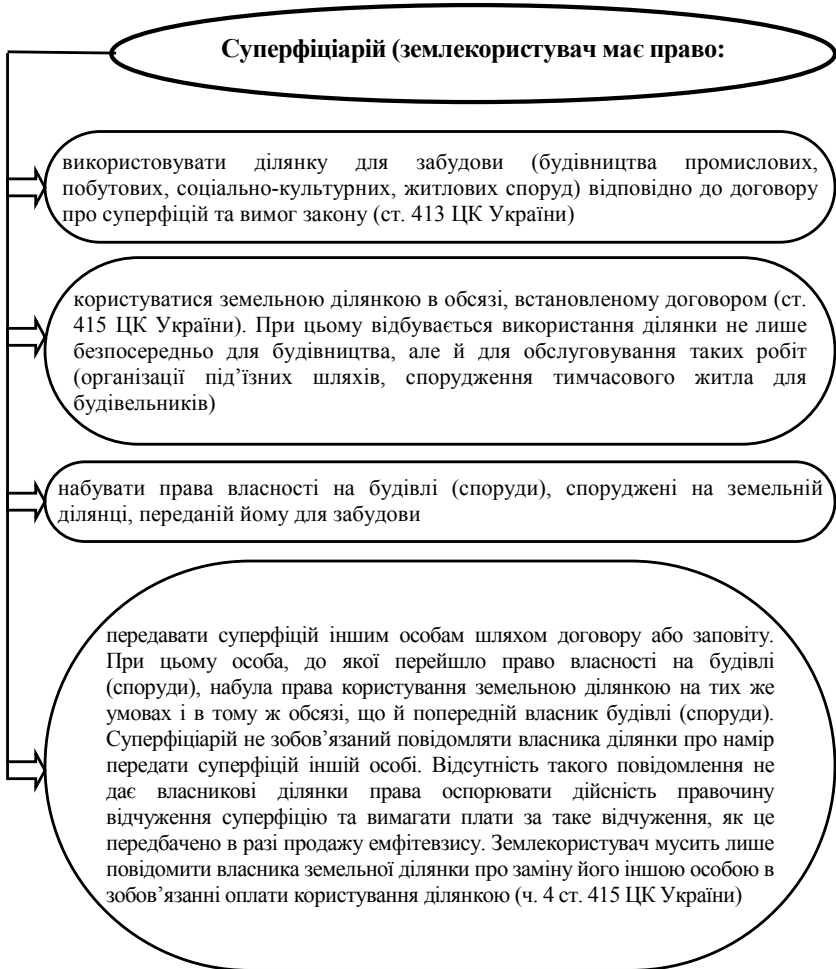
на розпорядження ділянкою, у тому числі шляхом відчуження її іншим особам. При цьому власник повинен попередити набувача ділянки про право суперфіціаря на забудову. Суперфіцій зберігатиме свою силу й для нового власника ділянки, в тому числі і для особи, яка набула землю з публічних торгів. Перехід права власності на земельну ділянку до іншої особи не впливає на обсяг права власника будівлі (споруди) щодо користування земельною ділянкою (ст. 414 ЦК України)

**На власника земельної ділянки покладаються такі
обов'язки:**

надати земельну ділянку під забудову в строки, визначені договором про встановлення суперфіцію або заповітом

не перешкоджати землекористувачеві у здійсненні ним права користування ділянкою тощо. У разі порушення власником його прав суперфіціарій може захищатися тими ж засобами цивільно-правового захисту, що й власник майна (ст. 396 ЦК України)

ПРАВА СУПЕРФІЦІАРІЯ

ОБОВ'ЯЗКИ СУПЕРФІЦІАРІЯ

Суперфіціарій (землекористувач)
зобов'язаний

вносити плату за користування земельною ділянкою, наданою йому для забудови. Оскільки ЦК України не встановлює порядок внесення зазначеної плати, її періодичність та розміри, ці питання мають вирішуватися за домовленістю сторін при встановленні суперфіцію. Плата, її розміри та строки внесення є істотними умовами договору про суперфіцію. Зі змісту ст. 415 ЦК України, де йдеться про обов'язок «вносити плату», випливає, що платежі власників ділянки мають бути скоріше не разовими, а періодичними

вносити інші платежі, встановлені законом. Зазначені обов'язкові платежі визначаються окремими актами законодавства і не включаються до сум плати за користування, яка належить власнику ділянки. Види, розміри та періодичність зазначених обов'язкових платежів встановлюються спеціальним законом (ст. 415 ЦК України)

почати використовувати земельну ділянку для забудови до спливу **3-річного** строку з моменту встановлення суперфіцію. В іншому разі можливе припинення суперфіцію (ст. 416 ЦК України)

використовувати земельну ділянку відповідно до її цільового призначення (ч. 5 ст. 415 ЦК України). Призначення земельної ділянки визначається відповідно до норм земельного законодавства та договору про надання суперфіцію, що містить мету, з якою вона йому надана. Порушенням цієї вимоги, наприклад, буде будівництво споруд промислового призначення, якщо суперфіцію надавався для житлового будівництва

у разі припинення суперфіцію на вимогу власника земельної ділянки знести будівлі та привести ділянку до стану, в якому вона була до надання її в користування (ч. 1 ст. 417 ЦК України)

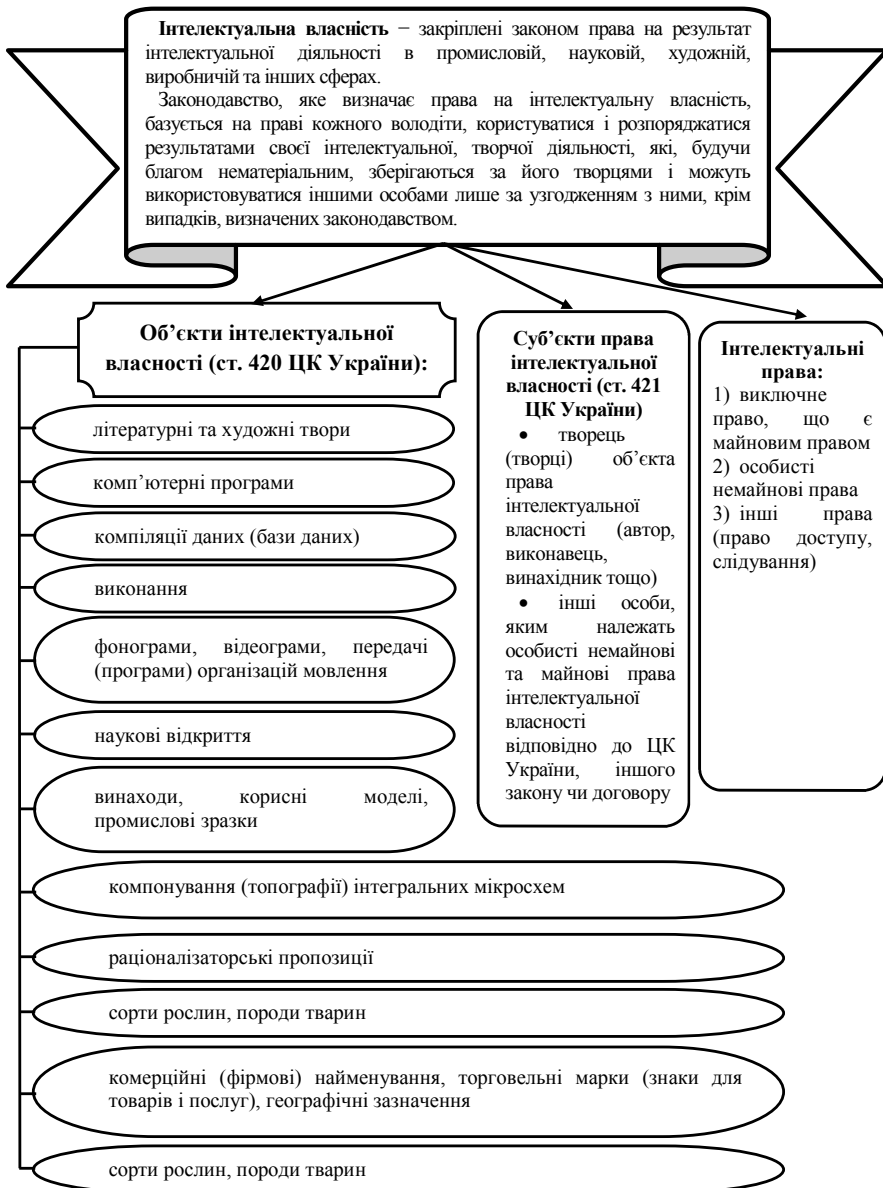
ПІДСТАВИ ПРИПИНЕННЯ СУПЕРФІЦІЮ

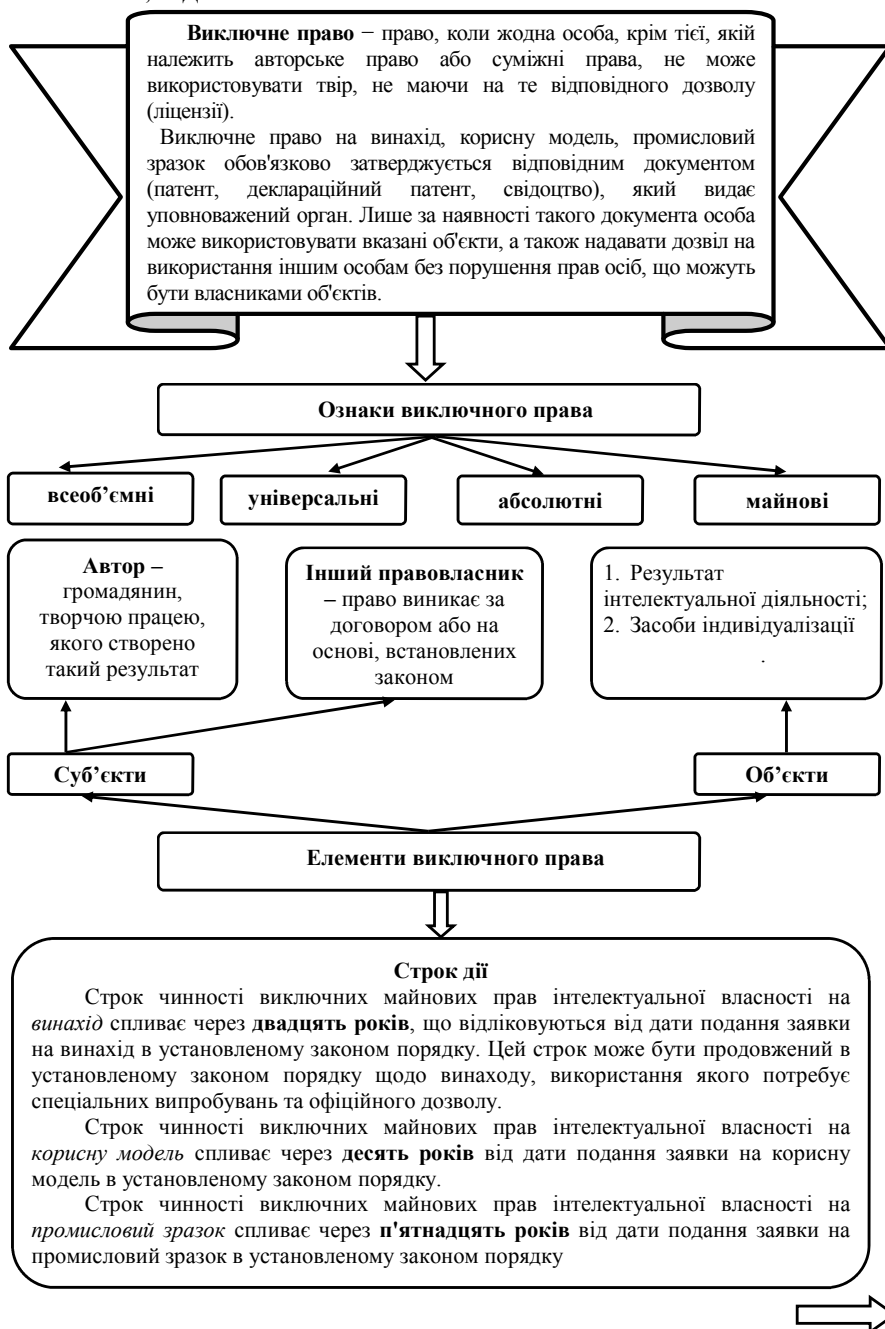
ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

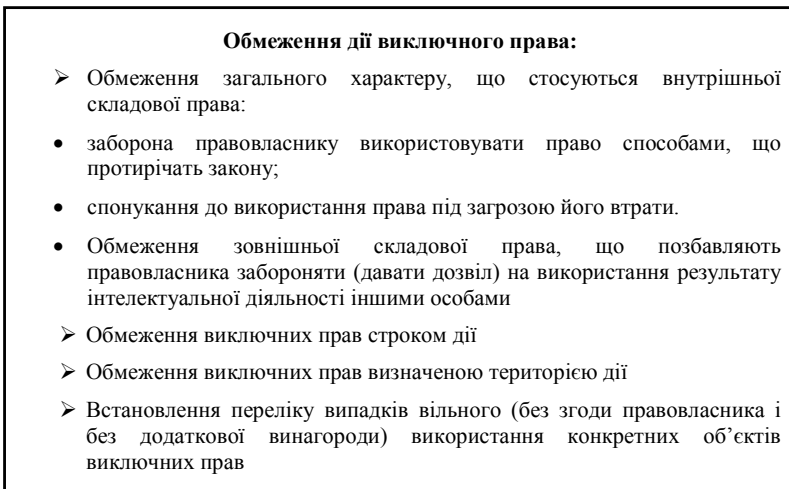
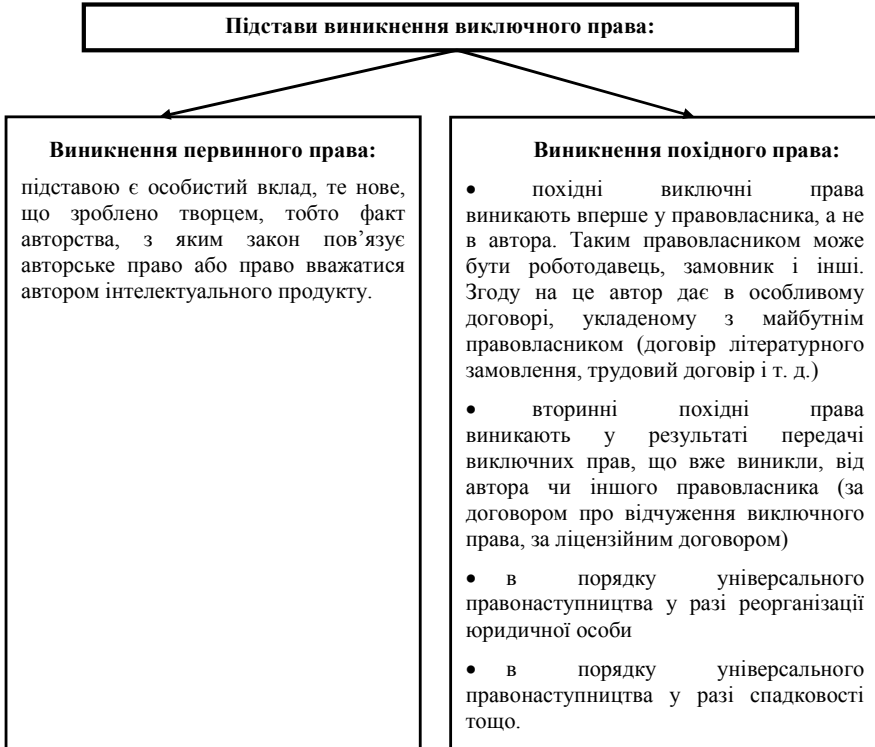
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ (ГЛ. 35 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ, ОБ'ЄКТИ ТА СУБ'ЄКТИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

ПОНЯТТЯ, ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ Й ОБМЕЖЕННЯ ВИКЛЮЧНИХ ПРАВ

ЗМІСТ ВИКЛЮЧНИХ ПРАВ

Правомочність виключних прав на об'єкти інтелектуальної власності

Право використання:

- належить до об'єкта, що охороняється
- означає можливість використання такого об'єкта на свій розсуд будь-яким способом, що не суперечить законам
- правовласник може дозволяти іншим особам використовувати результат, що охороняється;
- у випадку, коли виключне право на результат інтелектуальної діяльності або на засіб індивідуалізації належить декільком особам сумісно, кожен з правовласників може використовувати такий результат або такий засіб на свій розсуд
- вибір способу використання визначається особливостями об'єкта інтелектуальної власності і регулюється статтями 454, 455, 458, 474, 484, 487, 479, 495, 503, 506 ЦК України

Право розпорядження:

- належить до виключного права на об'єкт, що охороняється
- правовласник може розпоряджатися виключним правом відповідно до ст. 426 ЦК України
- означає право на відчуження результату, що охороняється (договір про відчуження виключного права), і надання іншій особі права використання відповідного результату інтелектуальної діяльності або засобу індивідуалізації у встановлених договором межах (ліцензійний договір)
- при відчуженні об'єкта, що охороняється, з'являється новий правовласник

Наслідки порушення заборони на використання результату інтелектуальної діяльності або засіб індивідуалізації без згоди правовласника:

- використання результату інтелектуальної діяльності або засобу індивідуалізації, якщо таке використання здійснюється без згоди правовласника, є незаконним;
- тягне відповідальність установлену ЦК України (ст. 431, 432), іншими законами (ст. 176, 177, 229 КК України)

ЗАХИСТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПРАВ

Захистом інтелектуальних прав слід вважати сукупність установлених законом мір, що спрямовані на відновлення або визнання виключних прав на інтелектуальний продукт в разі їх порушення або оспорювання. **Об'єктом захисту** є суб'єктивні права інтелектуальної власності немайнового та майнового характеру. **Суб'єктами** права на захист визнаються не тільки створювач інтелектуального продукту, а і його правонаступники – особи, які одержали відповідні права на нього за договором, у порядку спадкоємства або в результаті злиття, приєднання, поділу та перетворення юридичної особи.

Ст. 432 ЦК України встановлює, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого права інтелектуальної власності, застосувавши способи, передбачені ст. 16 ЦК України.

Для суб'єкта права інтелектуальної власності існує можливість вимагати, щоб суд застосував такі **загальні** для всіх цивільних відносин **способи захисту**:

1. визнання права (це може бути визнання права інтелектуальної власності, визнання права використання відповідного об'єкта)
2. визнання правочину недійсним (визнання недійсним ліцензійного договору)
3. припинення дій, які порушують право (припинення використання твору без згоди його автора)
4. відновлення становища, яке існувало до порушення права (вилучення і знищення незаконно виданого накладу літературного твору)
5. примусове виконання обов'язку в натурі (вимога до виконавця про виконання його обов'язку за договором про видання твору)
6. зміна правовідносин (зміна умов авторського договору на вимогу автора у вигляді реакції на порушення з боку видавця)
7. припинення правовідносин (дострокове розірвання ліцензійного договору у випадку його порушення)
8. відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди
9. відшкодування моральної (немайнової) шкоди
10. визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

ЗАХИСТ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ

Звертаючись до суду, власник залежно від характеру порушення, завданих ним шкідливих наслідків та можливості їх усунення може застосовувати один чи декілька з наступних способів захисту особистих немайнових прав. **Особа вправі вимагати:**

визнання своїх прав та їх поновлення

заборони та припинення їх прав, що порушують авторське право

відшкодування моральної (немайнової шкоди)

відшкодування збитків (матеріальної шкоди), включаючи упущену вигоду, або стягнення доходу, отриманого порушником внаслідок порушення ним авторського права чи суміжних прав, або виплату компенсацій

вилучення та передачі йому всіх контрафактних примірників творів, фонограм, відеограм чи програм мовлення, а також засобів обходу технічних засобів захисту, матеріалів і обладнання, за допомогою яких відтворювалися контрафактні примірники (кліше, матриці, форми, оригінали, магнітні стрічки, фотонегативи)

припинення підготовчих дій до порушення авторського права або суміжних прав, у тому числі при зупинення митних процедур, якщо є підозра, що можуть бути пропущені на митну територію України чи з її митної території контрафактні примірники творів, фонограм, відеограм, засоби обходу технічних засобів захисту, у порядку, передбаченому Митним кодексом України.

ЗАХИСТ ВИКЛЮЧНИХ ПРАВ**Захист виключних прав здійснюється шляхом пред'явлення вимог щодо:**

- визнання права – до особи, яка заперечує або іншим чином не визнає право, порушуючи тим самим інтереси правовласника
- припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення, – до особи, що здійснює такі дії або проводить необхідні приготування до них
- відшкодування збитків – до особи, що неправомірно використала результат інтелектуальної діяльності або засіб індивідуалізації без укладення угоди з правовласником або іншим чином порушила його виключне право і нанесла йому шкоду
- публікації рішення суду про здійснені порушення з вказівкою на дійсного правовласника – до порушника виключного права.

Правовласник вправі замість відшкодування збитків вимагати від порушника виплати компенсації за порушення вказаного права, якщо є докази факту правопорушення. Розмір компенсації визначається судом в межах, встановлених ЦК України, залежно від характеру порушення.

Контрафактна продукція за рішенням суду підлягає вилученню з обігу і знищенню без будь-якої компенсації на користь порушника виключного права.

Обладнання, інші пристрої і матеріали, що використовуються і призначені для здійснення порушення виключних прав на результати інтелектуальної діяльності і на засоби індивідуалізації, за рішенням суду підлягають вилученню з обігу і знищенню за рахунок порушника, якщо законом не передбачено їх звернення в дохід держави.

Правовласник виключного права на фірмове найменування, товарний знак, знак обслуговування може вимагати визнання недійсним надання правової охорони товарному знаку (знаку обслуговування) або повної чи часткової заборони використання фірмового найменування визначених видів діяльності в межах визначеної території і визначених видів діяльності.

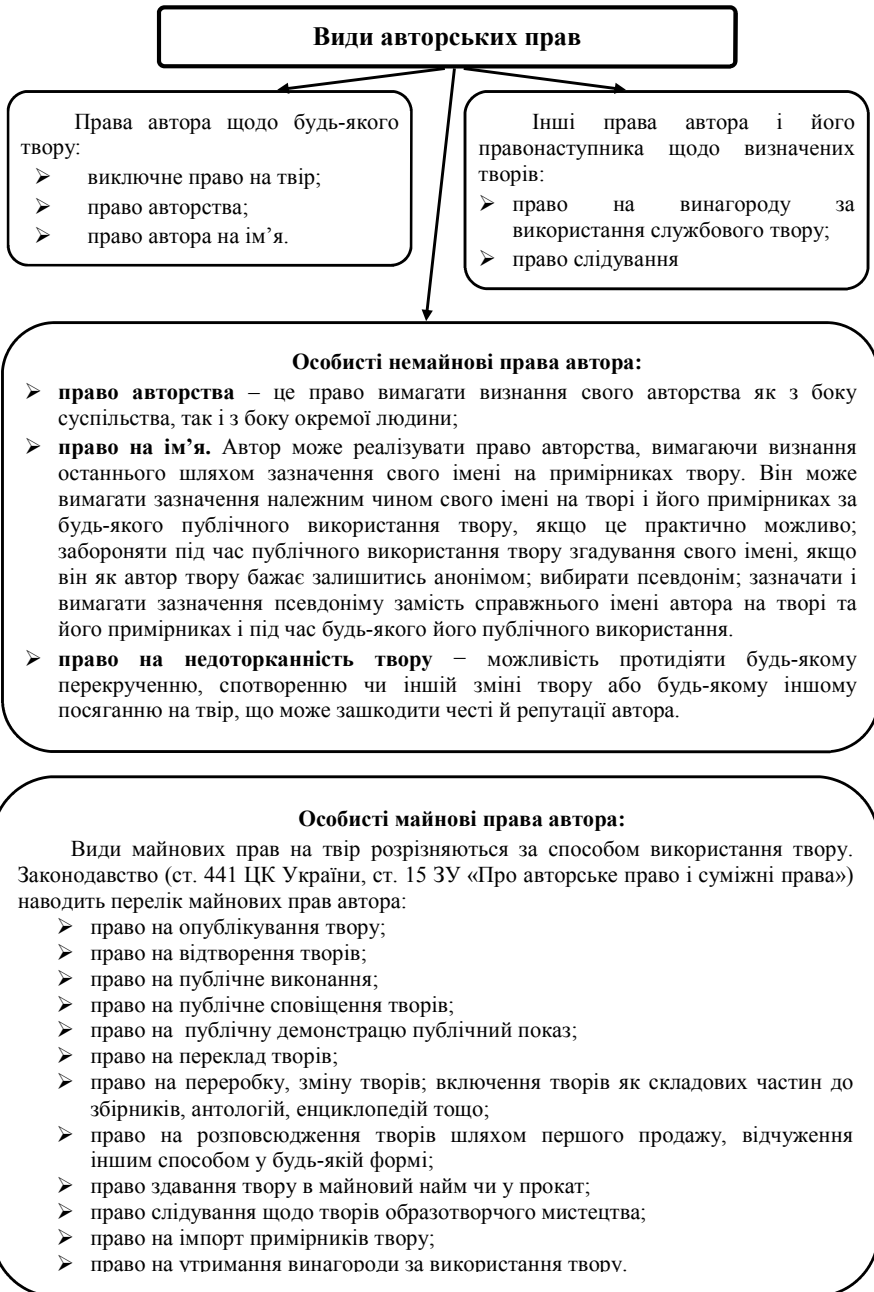

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ЛІТЕРАТУРНИЙ, ХУДОЖНІЙ ТА ІНШИЙ ТВІР (АВТОРСЬКЕ ПРАВО) (ГЛ.36 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

ПРАВА АВТОРІВ ТВОРІВ НАУКИ, ЛІТЕРАТУРИ, МИСТЕЦТВ

ІНШІ ПРАВА АВТОРІВ. ВІЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ ТВОРУ

Інші права авторів:

- **право доступу до твору образотворчого мистецтва** закріплене у ст. 26 ЗУ «Про авторське право і суміжні права» і полягає у тому, що при передачі твору образотворчого мистецтва чи матеріального об'єкта, в якому втілено цей твір, у власність іншій особі автор має право вимагати доступу до цього твору (без його доставки авторові) з метою його використання для відтворення – виготовлення примірників, слайдів, карток, переробок тощо;
- **право авторів творів архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва** на їх участь у реалізації проектів цих творів закріплює ст. 15 ЗУ «Про авторське право і суміжні права». З метою реалізації даного права автор (архітектор) може здійснювати авторський нагляд під час будівництва об'єкта архітектури;
- право слідування, щодо оригіналу твору образотворчого мистецтва (регламентується ст. 448 ЦК України і ст. 27 ЗУ «Про авторське право і суміжні права») – полягає у можливості автора одержувати 5 % від ціни кожного наступного продажу твору, що здійснений за першим його продажем автором, якщо наступний продаж здійснений через аукціон, галерею, салон, крамницю.

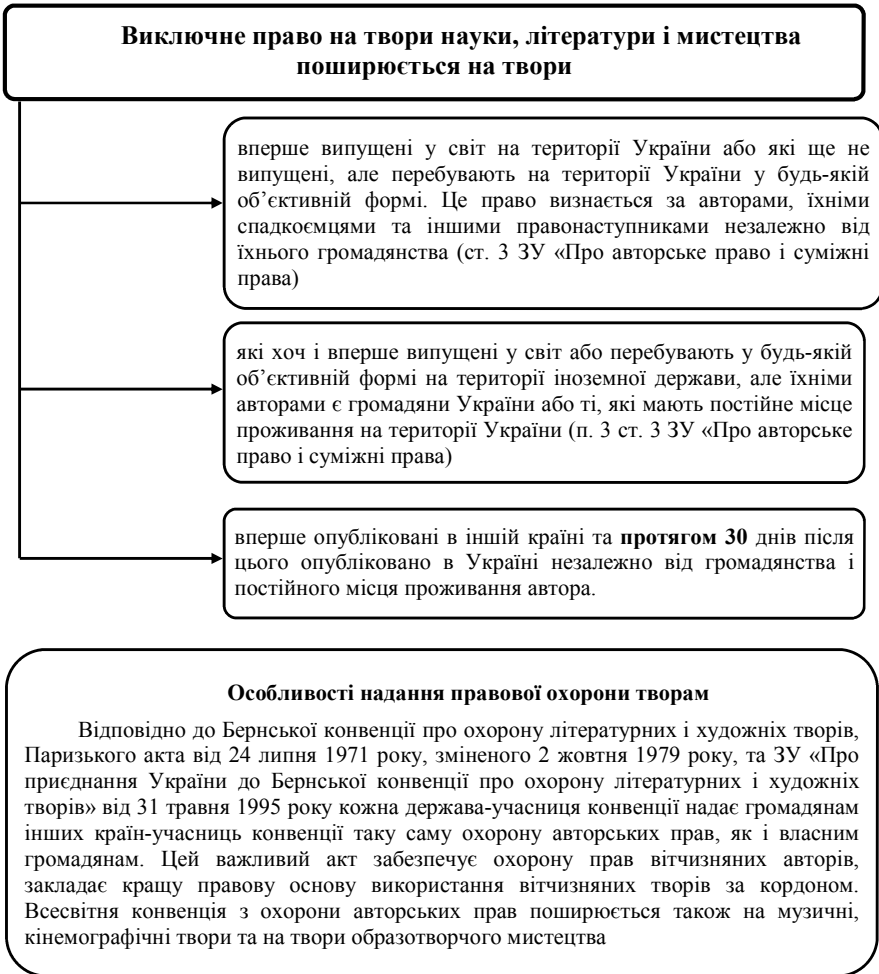
Вільне використання твору:

У деяких зазначених у законі випадках дозволяється вільне використання творів без згоди автора і без виплати йому авторської винагороди та вільне використання твору без згоди, але з виплатою йому авторської винагороди.

Без згоди автора або іншої особи, яка має авторське право, але з обов'язковим зазначенням імені автора та джерела запозичення **допускається**:

- використання цитат (коротких уривків) з публікованих творів;
- використання літературних і художніх творів як ілюстрацій у виданнях, передачах мовлення, записах звуку або зображення навчального характеру;
- відтворення у пресі передач в ефір або інше публічне повідомлення опублікованих у газетах або журналах статей з поточних економічних, політичних, релігійних питань або передача в ефір творів такого самого характеру, якщо це спеціально не заборонено автором;
- відтворення з метою висвітлення поточних подій засобами фотографії або кінематографії, передача в ефір або інше публічне повідомлення творів, побачених або почутих під час перебігу таких подій;
- видання випущених у світ творів рельєфно-крапковим шрифтом для сліпих;
- відтворення творів для судового та адміністративного провадження;
- публічне виконання музичних творів під час офіційних і релігійних церемоній, а також похоронів;
- відтворення з інформаційною метою у газетах та інших періодичних виданнях, передача в ефір або інше публічне оповіщення публічно виголошених промов, звернень, доповідей та інших подібних творів.

ДІЯ ВИКЛЮЧНОГО ПРАВА НА ТВОРИ НАУКИ, ЛІТЕРАТУРИ І МИСТЕЦТВА НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

ОБ'ЄКТИ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Об'єкти авторського права (ст. 433 ЦК України)

Об'єктами авторського права є твори, а саме:

1) літературні та художні твори, зокрема:

- романи, поеми, статті та інші письмові твори;
- лекції, промови, проповіді та інші усні твори;
- драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні, інші сценічні твори;
- музичні твори (з текстом або без тексту);
- аудіовізуальні твори;
- твори живопису, архітектури, скульптури та графіки;
- фотографічні твори;
- твори ужиткового мистецтва;
- ілюстрації, карти, плани, ескізи і пластичні твори, що стосуються географії, топографії, архітектури або науки;
- переклади, адаптації, аранжування та інші переробки літературних або художніх творів;
- збірники творів, якщо вони за добором або упорядкуванням складових частин є результатом інтелектуальної діяльності;

2) комп'ютерні програми;

3) компіляції даних (бази даних), якщо вони за добором або упорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності;

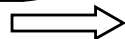
4) інші твори.

Твори є об'єктами авторського права без виконання будь-яких формальностей щодо них та незалежно від їх завершеності, призначення, цінності тощо, а також способу чи форми їх вираження.

Авторське право не поширюється на ідеї, процеси, методи діяльності або математичні концепції як такі.

Комп'ютерні програми охороняються як літературні твори.

Компіляції даних (бази даних) або іншого матеріалу охороняються як такі. Ця охорона не поширюється на дані або матеріал як такі та не зачіпає авторське право на дані або матеріал, що є складовими компіляції.

Авторські права розповсюджуються:

- як на опубліковані, так і на неопубліковані твори, що виражені в будь-якій об'єктивній формі:
  - ❖ в письмовій;
  - ❖ в усній;
  - ❖ в формі зображення;
  - ❖ в формі звуку або відеозапису;
  - ❖ в об'ємно-просторовій формі;
- на частину твору, його назву, персонаж твору, якщо за своїм характером вони можуть бути визнані самостійним результатом творчої праці автора.

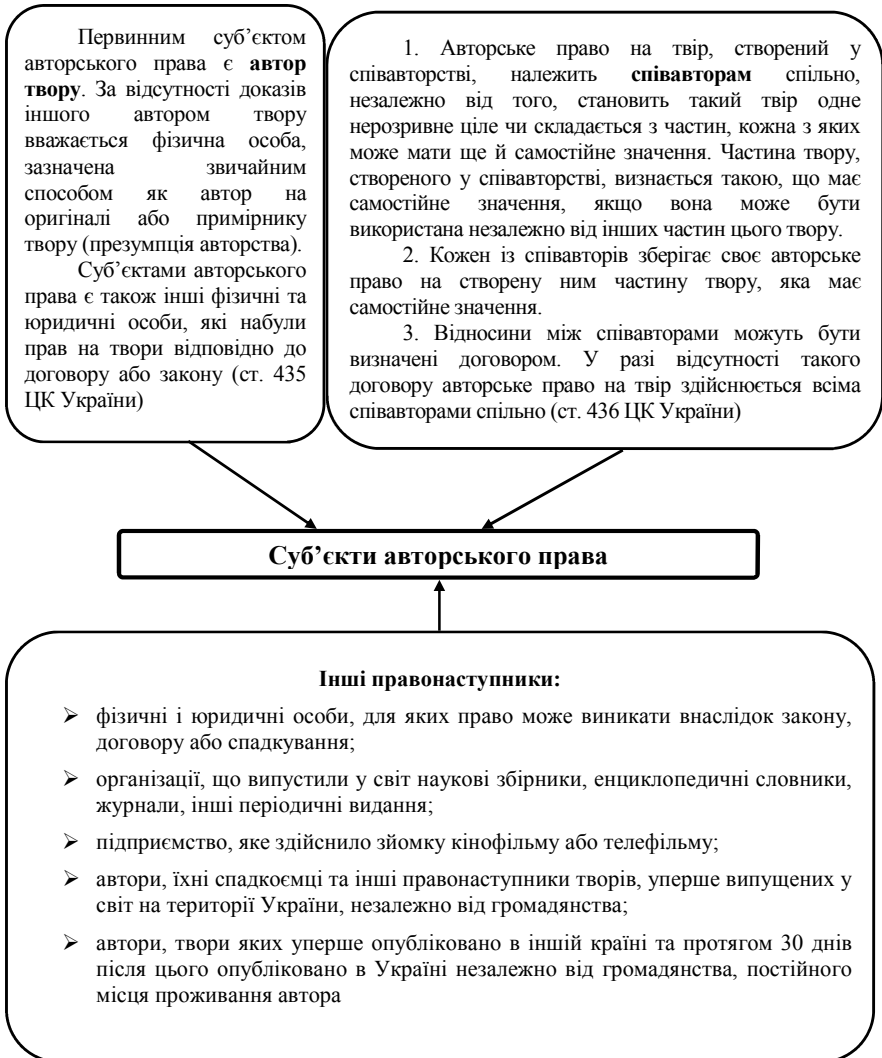
Твори, які не є об'єктами авторського права (ст. 343 ЦК України)

- 1) акти органів державної влади та органів місцевого самоврядування (закони, укази, постанови, рішення тощо), а також їх офіційні переклади;
- 2) державні символи України, грошові знаки, емблеми тощо, затверджені органами державної влади;
- 3) повідомлення про новини дня або інші факти, що мають характер звичайної прес-інформації;
- 4) інші твори, встановлені законом.

Авторські права не поширюються на:

- ідеї;
- системи;
- принципи;
- методи;
- способи;
- відкриття;
- процеси;
- факти;
- мови програмування;
- рішення технічних, організаційних або інших задач.

СУБ'ЄКТИ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

СТРОК ДІЇ ВИКЛЮЧНОГО ПРАВА НА ТВІР

Відповідно до ст. 28 ЗУ «Про авторське право і суміжні права», авторське право діє **протягом усього життя автора і 70 років після його смерті**. Але із загального правила цією статтею передбачено випадки:

- строк охорони творів, створених у співавторстві, діє протягом усього життя і 70 років після смерті останнього співавтора;
- строк охорони творів помертвості реабілітованих авторів діє протягом 70 років після їх реабілітації;
- щодо твору, який у перше було опубліковано після смерті автора, але в межах 30 років після смерті, право діє протягом 70 років від дати опублікування твору;
- для творів, які були обнародовані анонімно або під псевдонімом, авторське право діє протягом 70 років від дати обнародування.

У всіх зазначених випадках чинність авторського права починається з **1 січня року, наступного за роком**, у якому мали місце зазначені юридичні факти.

Право авторства, право на ім'я і право протидіяти перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору або будь-якому іншому посяганню на твір, що може завдати шкоди честі та репутації автора, охороняються безстроково.

ЗАХИСТ АВТОРСЬКИХ ПРАВ

Законом передбачені випадки, що дають підстави для судового захисту авторського права і суміжних прав (ст. 50 Закону «Про авторське право і суміжні права»):

а) вчинення будь-якою особою дій, які порушують особисті немайнові права суб'єктів авторського права і суміжних прав;

б) співавторство у сфері авторського права і суміжних прав – опублікування, відтворення, ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України і розповсюдження контрафактних примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм і програм організацій мовлення;

в) плагіат – оприлюднення (опублікування) повністю або частково чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору;

г) ввезення на митну територію України без дозволу осіб, які мають авторське право і суміжні права, примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм, програм мовлення, та інші випадки.

У разі порушення будь-якою особою авторського права або суміжних прав потерпілий має право:

- вимагати визнання та поновлення своїх прав;
- звертатися з позовом про припинення дій, що порушують авторське право та суміжні права чи створюють загрозу їх порушення;
- подавати позови про відшкодування збитків, включаючи упушену вигоду, або стягнення доходу, отриманого порушником внаслідок порушення ним авторського права і суміжних прав, або виплату компенсацій;
- подавати позови про відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
- вимагати припинення підготовчих дій до порушення авторського права або суміжних прав, наприклад, призупинення митних процедур, якщо є підозра, що на митну територію України можуть бути пропущені контрафактні примірники творів, фонограм, відеограм;
- вимагати публікації в засобах масової інформації даних про допущені порушення авторського права або суміжних прав та ін.

Суд може зобов'язати особу, яка порушила авторське право, замість відшкодування збитків або стягнення доходу сплатити потерпілому компенсацію в розмірі від 10 до 50 000 мінімальних заробітних плат (ст. 52 ЗУ «Про авторське право і суміжні права»).

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ВИКОНАННЯ, ФОНОГРАМУ, ВІДЕОГРАМУ ТА ПРОГРАМУ (ПЕРЕДАЧУ) ОРГАНІЗАЦІЇ МОВЛЕННЯ (СУМІЖНІ ПРАВА) (ГЛ. 37 ЦК УКРАЇНИ)

СУМІЖНІ ПРАВА

Під **суміжними правами** традиційно розуміють права виконавців на результати творчої діяльності, права виробників фонограм, відеограм та організацій мовлення.

Специфіка суміжних прав

Суміжні права в об'єктивному розумінні є сукупністю цивільно-правових норм, що регулюють відносини з використання виконань творів, фонограм, відеограм та програм мовлення і які разом з нормами авторського права становлять єдиний інститут права інтелектуальної власності – інститут авторського права та суміжних прав. Сама назва «суміжні права» вказує на тісний зв'язок предметів регулювання авторського права та суміжних прав, що дозволило поєднати їх в один інститут. Цей зв'язок пояснюється тим, що:

- по-перше, об'єкти суміжних прав – виконання творів, фонограми, відеограми та програми мовлення - з'являються в результаті використання творів науки, літератури та мистецтва, а тому є вторинними стосовно об'єктів авторського права;
- по-друге, використання об'єктів суміжних прав відбувається одночасно з використанням об'єктів авторського права, оскільки вони є однією з форм існування авторських творів.

Все це зумовило регулювання цих відносин на основі єдиних принципів – поєднання інтересів правоволодільця та суспільства, відсутність формальностей щодо виникнення правової охорони, захист інтересів шляхом надання особистих немайнових та майнових прав виключного характеру, договірна форма відносин з передачі права на використання об'єктів третім особам.

У **суб'єктивному розумінні** суміжні права являють собою особисті немайнові та майнові права виключного характеру, надані законом виконавцям, виробникам фонограм і відеограм та організаціям мовлення.

Знак правової охорони суміжних прав

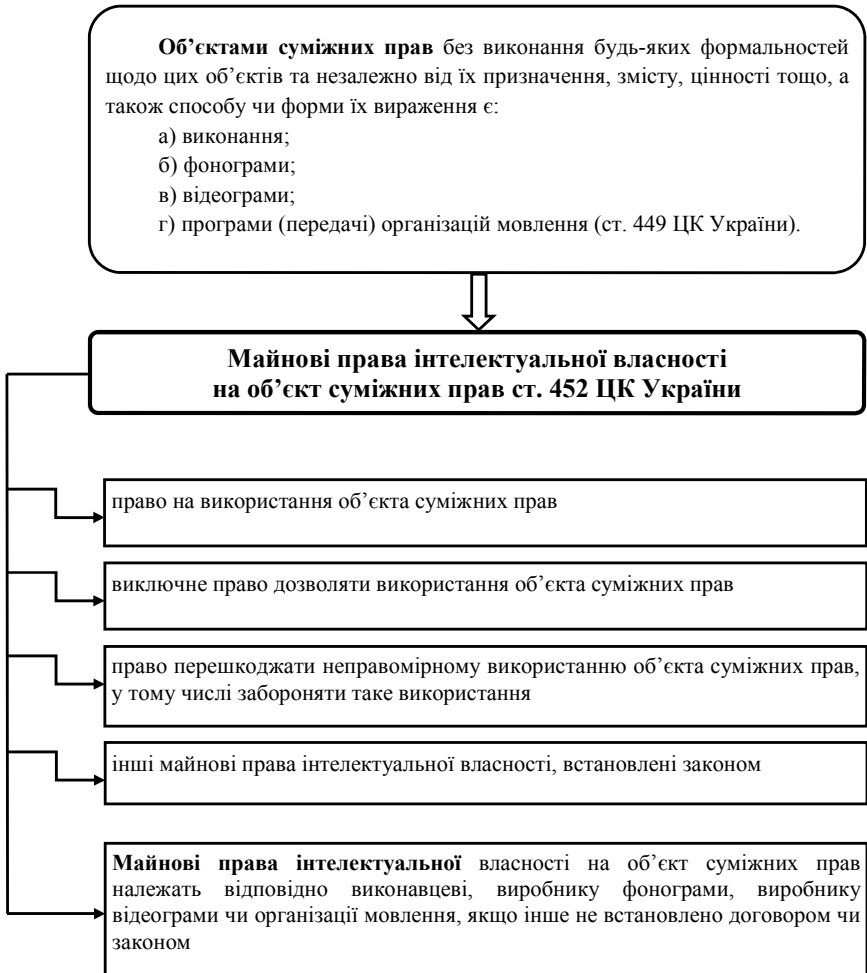
Розміщується на кожному оригіналі або екземплярі фонограми й на кожному її футлярі і складається з 3 елементів:

- латинської букви «R» в колі (®);
- імені або найменування власника виключного права;
- року першої публікації фонограми.

Екземпляром фонограми вважають її копію на будь-якому матеріальному носії, що виготовлена безпосередньо з фонограми і містить всі звуки або частину звуків чи їх відображення, що зафіксовані в цій фонограмі.

Відображенням звуків – це їх представлення в цифровій формі, для перетворення якої треба використовувати відповідні технічні засоби.

ОБ'ЄКТИ СУМІЖНИХ ПРАВ

СУБ'ЄКТИ СУМІЖНИХ ПРАВ

Первинними суб'єктами суміжних прав є:

- диконавець;
- виробник фонограми;
- виробник відеограми;
- організація мовлення.

За відсутності доказів іншого виконавцем, виробником фонограми, відеограми, програми (передачі) організації мовлення вважається особа, ім'я (найменування) якої зазначено відповідно у фонограмі, відеограмі, їх примірниках чи на упаковці, а також під час передачі організації мовлення.

Суб'єктами суміжних прав є також інші особи, які набули таких прав відповідно до договору чи закону (ст 450 ЦК України).

С
У
Б
,
Є
К
Т
И
С
У
М
І
Ж
Н
И
Х
П
Р
А
В

Виконавець – актор (театру, кіно тощо), співак, музикант, танцюрист тощо, який виконує роль, співає, читає, декламує, грає на музичному інструменті, танцює чи будь-яким іншим способом виконує твори літератури, мистецтва або твори народної творчості, циркові, естрадні, лялькові номери, пантоміми тощо, а також диригент музичних і музично-драматичних творів. Право на інтерпретацію є по суті таким самим правом, як і авторське право, тому законодавець охороняє права виконавців від можливих порушень – неправомірного запозичення, спотворення

Виробник фонограм – будь-яка фізична або юридична особа, яка взяла на себе ініціативу і відповідальність за перший звуковий запис виконання або інших звуків

Виробник відеограми – фізична або юридична особа, яка взяла на себе ініціативу і несе відповідальність за перший відеозапис виконання або будь-яких рухомих зображень (як із звуковим супроводом, так і без нього). Виробники фонограм та відеограм мають виключні права на відтворення своїх фонограм і відеограм у будь-якій формі і будь-яким способом, розповсюдження фонограм і відеограм серед публіки, право на будь-яку видозміну своїх фонограм, відеограм та ін.

Організація мовлення – юридична особа, організація ефірного чи кабельного мовлення (телерадіоорганізація). Вона має виключне право щодо використання своїх програм у будь-якій формі, вирішує дозволяти чи забороняти публічне сповіщення своїх програм шляхом їх ретрансляції, фіксації на матеріальному носії, відтворення своїх передач в ефір і по проводах, публічного сповіщення передач у місцях з платним входом, а також забороняти поширення на території України чи з території України сигналу, що несе програми, органом, який поширював цей сигнал і для якого він не призначався.

ВИКОРИСТАННЯ СУМІЖНИХ ПРАВ**Використання виконання (ст. 453 ЦК України)**

1. Використанням виконання є:

- 1) доведення виконання до відома публіки під час його здійснення;
- 2) записування (фіксування) виконання під час його здійснення, якщо таке записування дає можливість сприйняття, відтворення та передачі виконання за допомогою технічних засобів;
- 3) пряме чи опосередковане відтворення запису виконання будь-яким способом та у будь-якій формі;
- 4) продаж та інше відчуження оригіналу чи примірника запису виконання;
- 5) оренда оригіналу чи примірника запису виконання;
- 6) забезпечення засобами зв'язку можливості доступу будь-якої особи до записаного виконання з місця та в час, обраних нею.

2. Використанням виконання є також інші дії, встановлені законом.

Використання фонограми, відеограми (ст. 454 ЦК України)

1. Використанням фонограми, відеограми є:

- 1) пряме або опосередковане відтворення будь-яким способом та у будь-якій формі відеограми, фонограми;
- 2) продаж та інше відчуження оригіналу чи примірника фонограми, відеограми;
- 3) оренда оригіналу чи примірника фонограми, відеограми;
- 4) забезпечення засобами зв'язку можливості доступу будь-якої особи до фонограми, відеограми з місця та в час, обраних нею.

2. Використанням фонограми, відеограми є також інші дії, встановлені законом.

Використання передачі (програми) організації мовлення (ст. 455 ЦК України)

1. Використанням передачі (програми) організації мовлення є:

- 1) здійснення (трансляція, ретрансляція) передачі (програми) організації мовлення;
- 2) записування (фіксування) передачі (програми) організації мовлення, якщо таке записування дає можливість сприйняття, відтворення та здійснення її за допомогою технічних засобів;
- 3) відтворення запису передачі (програми) організації мовлення;
- 4) представлення передачі (програми) організації мовлення публіці у місці, де встановлено вхідну плату.

2. Використанням передачі (програми) організації мовлення є також інші дії, встановлені законом.

СТРОКИ ЧИННОСТІ СУМІЖНИХ МАЙНОВИХ ПРАВ

1. Строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на виконання спливає через **п'ятдесят років**, що відліковуються з 1 січня року, наступного за роком здійснення першого запису виконання, а за відсутності такого запису – з 1 січня року, наступного за роком здійснення виконання.

2. Строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на фонограму, відеограму спливає через **п'ятдесят років**, що відліковуються з 1 січня року, наступного за роком її опублікування, а за відсутності такого опублікування – протягом п'ятдесяти років від дати її вироблення – з 1 січня року, наступного за роком вироблення фонограми, відеограми.

3. Строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на передачу (програму) організації мовлення спливає через **п'ятдесят років**, що відліковуються з 1 січня року, наступного за роком її першого здійснення.

4. Законом в окремих випадках можуть встановлюватися інші строки чинності суміжних прав (ст. 456 ЦК України).

ВИДИ ПРАВ, СУМІЖНИХ З АВТОРСЬКИМИ. ПРАВА ВИКОНАВЦІВ

Права виконавців

Виконавцям належать особисті (немайнові) і майнові права. До немайнових прав виконавців належать право на ім'я, охорону своїх виступів від спотворення, право згадування свого імені у зв'язку з використанням виконання.

Виконавцям належить виключне право дозволяти чи забороняти іншим особам:

- ✓ публічне сповіщення своїх незафіксованих виконань (прямий ефір);
- ✓ фіксацію у фонограмах чи відеограмах своїх раніше не зафіксованих виконань;
- ✓ відтворення (пряме й опосередковане) своїх виконань, зафіксованих без їх згоди у фонограмі чи відеограмі, чи за їх згодою, але якщо відтворення здійснюється з іншою метою, ніж та, на яку вони дали свою згоду;
- ✓ розповсюдження своїх виконань, зафіксованих у фонограмі чи відеограмі, шляхом першого продажу або іншої передачі права власності у разі, коли вони при першій фіксації виконання не дали дозволу виробникові фонограми (виробникові відеограми) на її подальше відтворення;
- ✓ комерційний прокат, майновий найм своїх виконань, зафіксованих у фонограмі чи відеограмі, якщо при фіксації не було їхньої згоди на комерційний прокат і майновий найм, навіть після розповсюдження виконань, здійсненого виробником фонограми (відеограми) або з його дозволу;
- ✓ розповсюдження своїх виконань, зафіксованих у фонограмах чи відеограмах, через будь-які засоби зв'язку таким чином, що будь-яка особа може отримати до них доступ з будь-якого місця і в будь-який час за їх власним вибором, якщо при першій фіксації виконання не було їхньої згоди на такий вид розповсюдження.

Майнові права виконавців можуть передаватися (відчужуватися) іншим особам на підставі договору, в якому визначаються спосіб використання виконань, розмір і порядок виплати винагороди, строк дії договору і використання виконань, територія, на яку розповсюджуються передані права, тощо. Визначені договором ставки винагороди не можуть бути нижчими за мінімальні ставки, встановлені Кабінетом Міністрів України.

У випадках, коли виконання використовується в аудіовізуальному творі, вважається, що виконавець передає організації, яка здійснює виробництво аудіовізуального твору, або продюсеру аудіовізуального твору всі майнові права на виконання, якщо інше не передбачено договором.

У разі, коли виконавець під час першої фіксації виконання безпосередньо дозволить виробникові фонограми чи відеограми її подальше відтворення, вважається, що виконавець передав виробникові фонограми чи відеограми виключне право на розповсюдження фонограм, відеограм та їх примірників способом першого продажу або іншої передачі у власність чи володіння, а також способом здавання у майновий найм, комерційний прокат та іншої передачі. При цьому виконавець зберігає право на одержання справедливої винагороди за зазначені види використання свого виконання через організації колективного управління або іншим способом.

ПРАВА ВИРОБНИКІВ ФОНОГРАМ ТА ВІДЕОГРАМ

Права виробників фонограм та відеограм

Законом передбачено виключні права виробників фонограм та відеограм, а саме:

- ✓ відтворення (пряме і (або) опосередковане) своїх фонограм і відеограм у будь-якій формі і будь-яким способом;
- ✓ розповсюдження серед публіки фонограм, відеограм та їх примірників шляхом першого продажу або іншої передачі права власності;
- ✓ комерційний прокат фонограм, відеограм та їх примірників, навіть після їх розповсюдження, здійсненого виробником фонограми чи відеограми або з їх дозволу;
- ✓ публічне сповіщення фонограм, відеограм та їх примірників через будь-які засоби зв'язку таким чином, що будь-яка особа може отримати до них доступ з будь-якого місця і в будь-який час за їх власним вибором;
- ✓ будь-яку видозміну своїх фонограм, відеограм;
- ✓ ввезення на митну територію України фонограм, відеограм та їх примірників для розповсюдження їх серед публіки.

Зазначені права виробники фонограми та відеограми можуть передавати іншим особам на підставі договору, в якому визначаються спосіб використання фонограм (відеограм), розмір і порядок виплати винагороди, строк дії договору, строк використання фонограми (відеограми), територія, на яку поширюються передані права, тощо. Визначені договором ставки винагороди не можуть бути нижчими за мінімальні ставки, встановлені Кабінетом Міністрів України.

Майнові права виробника фонограми чи відеограми, який є юридичною особою, можуть бути також передані (відчужені) іншій особі у встановленому законом порядку внаслідок ліквідації юридичної особи – суб'єкта суміжних прав. Якщо фонограми, відеограми чи їх примірники введені виробником фонограми (відеограми) чи за його згодою у цивільний оборот шляхом їх першого продажу в Україні, то допускається їх подальше розповсюдження шляхом продажу, дарування тощо без згоди виробника фонограми (відеограми) чи його правонаступника і без виплати йому винагороди. Проте й у цьому випадку право здавання таких примірників фонограм (відеограм) у майновий найм чи комерційний прокат залишається виключно правом виробника фонограми (відеограми).

Допускається без згоди виробників фонограм (відеограм), фонограми (відеограми) яких опубліковано для використання з комерційною метою, і виконавців, виконання яких зафіксовано у цих фонограмах (відеограмах), але з виплатою винагороди, таке пряме чи опосередковане комерційне використання фонограм і відеограм та їх примірників:

- ✓ публічне виконання фонограми або її примірника чи публічну демонстрацію відеограми або її примірника;
- ✓ публічне сповіщення виконання, зафіксованого у фонограмі чи відеограмі та їх примірниках, в ефір;
- ✓ публічне сповіщення виконання, зафіксованого у фонограмі чи відеограмі та їх примірниках, по проводах (через кабель).

ПРАВА ОРГАНІЗАЦІЇ МОВЛЕННЯ**Права організацій мовлення**

Організації мовлення, до яких належать телерадіоорганізації, мають виключні права щодо використання своїх програм у будь-якій формі. Вони вирішують дозволяти чи забороняти публічне сповіщення своїх програм шляхом їх ретрансляції, фіксації на матеріальному носії, відтворення своїх передач, сповіщення в ефір і по проводах, публічного сповіщення передач у місцях з платним входом, а також можуть забороняти поширення на території України чи з території України сигналу, що несе програми, органом, який поширював цей сигнал і для якого він не призначався.

Організаціям мовлення належить право на одержання винагороди за будь-яке використання їхніх передач.

Законом передбачено виключні права виробників фонограм, а саме: виробники відеограм та фонограм мають право дозволяти чи забороняти їх відтворення, розповсюдження примірників способом першого продажу, іншого відчуження, а також шляхом здачі в найм, в оренду, прокат та іншої передачі незалежно від першого продажу, а також на переробку, імпорт фонограм.

Зазначені права виробники відеограм і фонограм можуть передавати іншим особам на підставі договору, в якому визначаються спосіб використання відеограм і фонограм, розмір і порядок виплати винагороди, термін дії договору, використання відеограм і фонограм тощо.

ЗАХИСТ ПРАВ, СУМІЖНИХ З АВТОРСЬКИМИ

Способи цивільно-правового захисту

Особи, авторські та суміжні права яких порушені, можуть:

- вимагати від порушника визнання та поновлення своїх прав;
- звертатися до суду з позовом про поновлення порушених прав та припинення дій, що порушують авторське право та суміжні права чи створюють загрозу їх порушення;
- подавати позови про відшкодування моральної шкоди;
- подавати позови про відшкодування збитків, у т.ч. упущену вигоду, або стягнення доходу, отриманого порушником внаслідок порушення ним авторського права і суміжних прав, або виплату компенсацій;
- вимагати припинення підготовчих дій до порушення авторського права і (або) суміжних прав;
- вимагати, в тому числі у судовому порядку, публікації в засобах масової інформації даних про допущені порушення авторського права і суміжних прав та судові рішення щодо цих порушень;
- вимагати від осіб, які порушують авторське право і суміжні права позивача, надання інформації про третіх осіб, задіяних у виробництві та розповсюдженні контрафактних примірників творів і об'єктів суміжних прав;
- вимагати прийняття інших передбачених законодавством заходів, пов'язаних із захистом авторського права та суміжних прав.

Суд має право постановити рішення чи ухвалу про:

- відшкодування моральної (немайнової) шкоди, завданої порушенням авторського права і суміжних прав, з визначенням розміру відшкодування;
- відшкодування збитків, завданих порушенням авторського права і суміжних прав;
- стягнення з порушника авторського права і суміжних прав доходу, отриманого внаслідок порушення;
- виплату компенсації, що визначається судом, у розмірі від 10 до 50000 мінімальних заробітних плат, замість відшкодування збитків або стягнення доходу;
- заборону опублікування творів, їх виконань чи постановок, випуску примірників фонограм, відеограм, їх сповіщення, припинення їх розповсюдження, вилучення (конфіскацію) контрафактних примірників творів, фонограм, відеограм чи програм мовлення та обладнання і матеріалів, призначених для їх виготовлення і відтворення, публікацію у пресі інформації про допущене порушення тощо, якщо у ході судового розгляду буде доведено факт порушення авторського права і суміжних прав або факт наявності дій, що створюють загрозу порушення цих прав;
- суд також має право вимагати від осіб, які порушують авторське право і суміжні права позивача, інформацію про третіх осіб, причетних до виробництва та розповсюдження контрафактних примірників творів та об'єктів суміжних прав, технічних засобів та про канали розповсюдження.

При визначенні розмірів збитків, які мають бути відшкодовані особі, права якої порушено, а також для відшкодування моральної шкоди суд зобов'язаний виходити із суті порушення, майнової і моральної шкоди, завданої особі, яка має авторське право і суміжні права, а також із можливого доходу, який могла б одержати ця особа. У розмір збитків, завданих особі, права якої порушено, додатково можуть бути включені судові витрати, понесені цією особою, а також витрати, пов'язані з оплатою допомоги адвоката.

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА НАУКОВЕ ВІДКРИТТЯ (ГЛ. 38 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ НАУКОВОГО ВІДКРИТТЯ

Науковим відкриттям є встановлення невідомих раніше, але об'єктивно існуючих закономірностей, властивостей та явищ матеріального світу, які вносять докорінні зміни у рівень наукового пізнання (ст. 457 ЦК України).

Об'єктами відкриттів є закономірності, властивості та явища матеріального світу. Кожен із названих об'єктів відкриттів може бути визнаним відкриттям окремо. Проте закономірність, явище чи властивість можуть бути визнаними відкриттям лише за умови, що зазначені закономірність, властивість чи явище не були відомі раніше – вони виявлені вперше у світі.

закономірність матеріального світу як об'єкт відкриття – це невідомий раніше, але об'єктивно існуючий і такий, що вносить докорінні зміни в рівень пізнання, істотний і стійкий зв'язок між явищами або властивостями матеріального світу. Більш повно такий зв'язок характеризується такими особливостями: це істотний, внутрішньо притаманний явищам або властивостям зв'язок та їх взаємна обумовленість. Зазначена закономірність стає об'єктом відкриття з моменту, коли її вперше було сформульовано

Властивість матеріального світу як об'єкт відкриття – це невідома раніше об'єктивно існуюча якісна сторона об'єкта матеріального світу. Кожний об'єкт має багато різноманітних властивостей, як істотних, так і неістотних. Сукупність істотних властивостей об'єкта становить його якісну визначеність, яка відрізняє його в цілому від інших об'єктів. Саме вона виражає те спільне, що характеризує весь клас однорідних об'єктів. Які властивості проявляють даний об'єкт, залежить від того, з якими об'єктами він вступає у взаємодію. Тому встановлення існування раніше невідомої властивості – необхідний, але недостатній елемент змісту відкриття. При цьому повинно бути доведено, чим викликана виявлена властивість, що вона за собою тягне і коли проявляється. Вимагається науково обґрунтована інтерпретація, яка полягає у встановленні сутності даної властивості і її закономірного характеру

Явище матеріального світу як об'єкт відкриття – це невідома раніше об'єктивно існуюча і така, що вносить докорінні зміни в рівень пізнання, форма прояву сутності об'єкта матеріального світу (природи). Явище і сутність перебувають в органічній єдності. Проте єдність сутності та явища не означає їх збігу, сутність зазвичай прихована за явищем. З розкриттям сутності стає можливим наукове пояснення самого явища. Сутність і явище об'єктивні, тобто вони існують незалежно від волі й свідомості людини. Немає такої сутності, яка б не проявилася зовні і була непізнаною, як немає і явища, яке не охоплювало б яку-небудь інформацію про сутність.

ПРАВО НА НАУКОВЕ ВІДКРИТТЯ

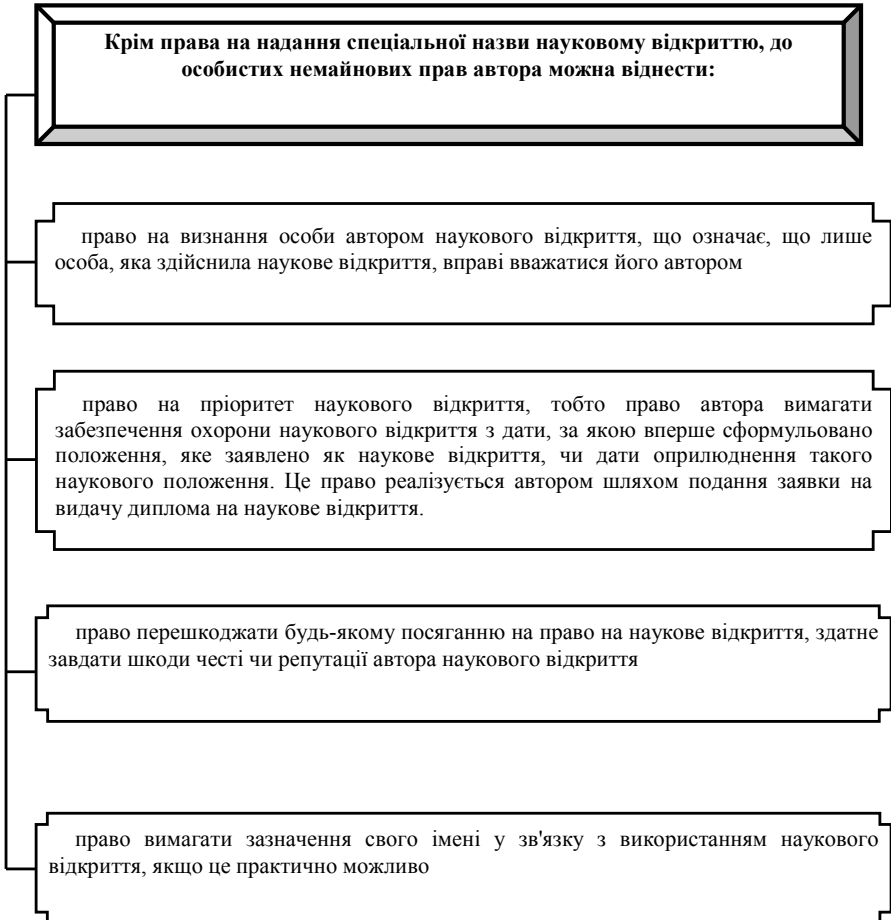
Автор наукового відкриття має право дати науковому відкриттю своє ім'я або спеціальну назву.

Право на наукове відкриття засвідчується дипломом та охороняється у порядку, встановленому законом.

Права суб'єктів на наукове відкриття щодо результатів їхньої наукової творчості виникають лише на підставі державної реєстрації. Остання визнає заявлений результат об'єктом правової охорони і стверджує цей юридичний факт виданням охоронного документа – диплома. Саме охоронний документ визнає за заявником пріоритет заявленій пропозиції, авторство особи, що її розробила, і право власності на об'єкт правової охорони. Права, визначені охоронним документом, виникають у його власника саме від дати публікації про видачу охоронного документа

Відкриття не може бути об'єктом виключного права, воно визнається надбанням людства і може використовуватися кожним, хто забажає, без будь-якого дозволу і без виплати винагороди. Отже, саме відкриття не може бути чієюсь власністю – це власність усього людства. Проте це не означає, що правовій охороні не підлягає авторство на відкриття, його авторський і державний пріоритет, назва відкриття та інші майнові та особисті немайнові права

Саме відкриття не може бути об'єктом будь-якого виключного права будь-яких осіб чи держав. Проте права на пріоритет відкриття, право авторства, назви тощо підлягають правовій охороні. Цей висновок ґрунтується на міжнародному визнанні відкриттів. Відповідно до Конвенції про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ст. 2 Визначення, п. VIII), наукові відкриття включено до об'єктів інтелектуальної власності.

ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА АВТОРА НА НАУКОВЕ ВІДКРИТТЯ

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ВИНАХІД, КОРИСНУ МОДЕЛЬ, ПРОМИСЛОВИЙ ЗРАЗОК (ГЛ. 39 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ ТА ПРИНЦИПИ ПАТЕНТНОГО ПРАВА

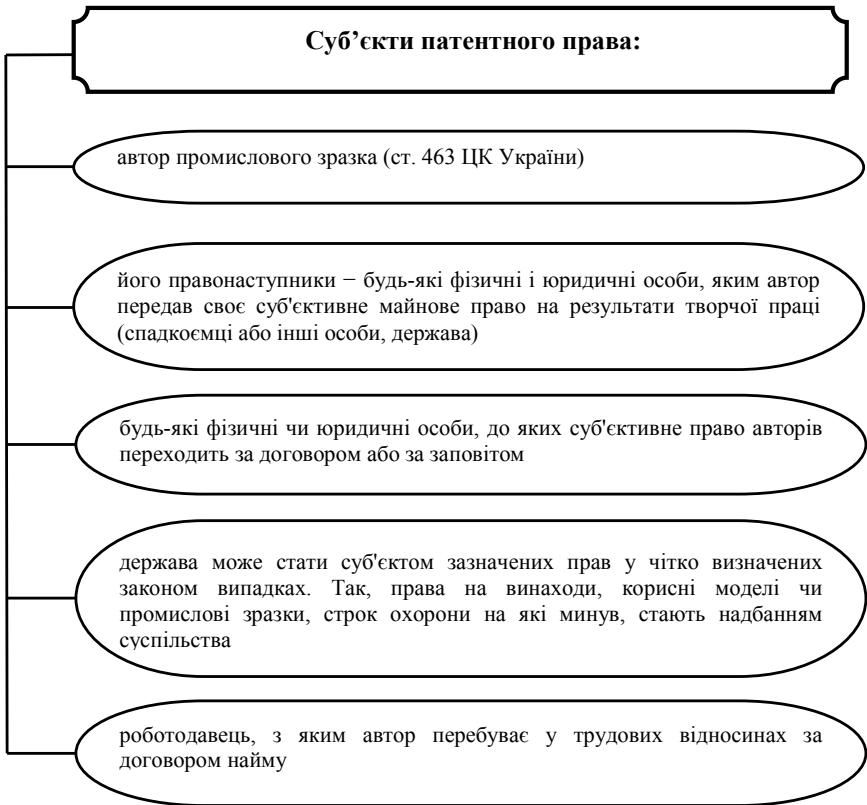
Патентне право – це сукупність норм, що регулюють особисті немайнові та майнові відносини, які виникають у зв'язку зі створенням, оформленням і використанням винаходів, корисних моделей і промислових зразків.

Патентне право в об'єктивному розумінні – цивільно-правовий інститут, що регулює виключні й інші майнові та особисті немайнові відносини, які виникають у зв'язку з визнанням авторства й охороною винаходів, корисних моделей і промислових зразків, установленням режиму їх використання, матеріальним і моральним стимулюванням та захистом прав їх авторів і патентовласників.

В суб'єктивному розумінні патентне право – виключне та інше майнове або особисте немайнове право конкретного суб'єкта, що пов'язане з певним винаходом, корисною моделлю або промисловим зразком

Принципи патентного права:

- визнання за патентом власника виключного права на запатентований об'єкт;
- надання правової охорони тільки тим об'єктам, які у встановленому законом порядку визнані такими, що володіють патентоздатністю;
- співвідношення балансу індивідуальних інтересів патентовласника і публічних інтересів суспільства;
- надання правової охорони тільки в обсязі, що визначається формулою поданої заявки;
- наділення авторів запатентованих об'єктів особистими немайновими, а в деяких випадках і майновими правами незалежно від того, чи є вони патентовласниками.

СУБ'ЄКТИ ПАТЕНТНОГО ПРАВА

ОБ'ЄКТИ ПАТЕНТНОГО ПРАВА

Об'єктом винаходу можуть бути: продукт (пристрій, речовина тощо), процес у будь-якій сфері технології. До об'єктів винаходу також відносять штамми мікроорганізмів, культури рослин та тварин, а також методики пошуків. Винаходом визнається застосування раніше відомого продукту чи способу за новим призначенням.

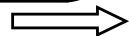
Об'єктом промислового зразка є форма, малюнок чи розфарбування або їх поєднання, що визначають зовнішній вигляд промислового виробу. Об'єкти промислового зразка призначаються для задоволення ергономічних та естетичних потреб.

Винахід – технологічне (технічне) рішення у будь-якій галузі, яке відповідає умовам патентоспроможності. **Умови**, наявність яких є обов'язковою для визнання винаходу патентоспроможним (ст. 459 ЦК України):

- **новизна** (він є невідомим у світі до моменту подання заявки та не є частиною рівня техніки, тобто відомості про нього не стали загальнодоступними до патентування)
- **винахідницький рівень** (він не є очевидним для фахівця, тобто явно не впливає з рівня техніки)
- **придатність для промислового використання** (його можна використовувати у промисловості).

Не можуть отримати правову охорону:

- відкриття;
- наукові теорії та математичні методи;
- методи організації та управління господарством;
- плани, умовні позначення, розклади, правила;
- методи виконання розумових операцій;
- комп'ютерні програми;
- результати художнього конструювання;
- топографії інтегральних мікросхем;
- сорти рослин і породи тварин.

Корисна модель – це конструктивне виконання пристрою, яке відповідає умовам патентоспроможності, а саме є (ст. 460 ЦК України):

- новим;
- промислово придатним.

Не можуть отримати правову охорону:

- рішення, що стосуються тільки зовнішнього виду виробів і спрямовані на задоволення естетичних потреб;
- топології інтегральних мікросхем.

Промисловий зразок – це нова конструктивна розробка виробу, що визначає його зовнішній вигляд і придатна для виготовлення промисловим способом.

Промисловий зразок є таким, що відповідає умовам патентоспроможності, коли він є (ст. 461 ЦК України):

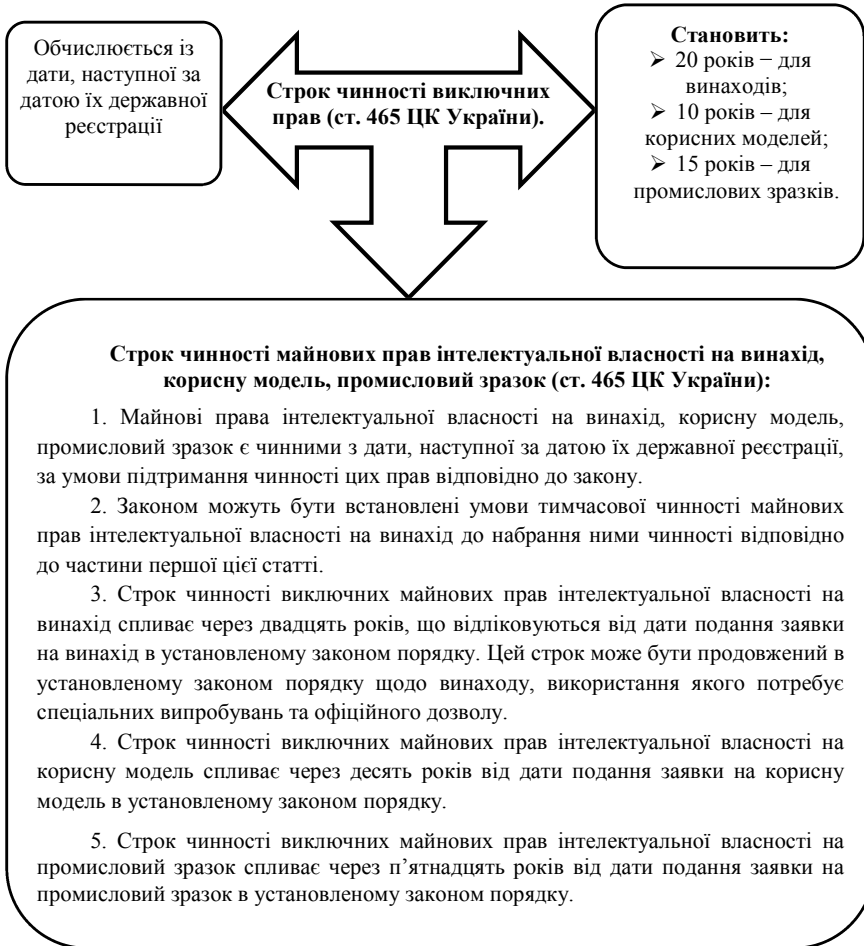
- новим;
- промислово придатним.

Не можуть отримати правову охорону:

- об'єкти архітектури (крім малих архітектурних форм);
- промислові, гідротехнічні та інші стаціонарні споруди;
- друкована продукція як така;
- об'єкти нестійкої форми з рідких, газоподібних, сипких або подібних їм речовин тощо.

**СТРОК ЧИННОСТІ МАЙНОВИХ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА
ВИНАХІД, КОРИСНУ МОДЕЛЬ, ПРОМИСЛОВИЙ ЗРАЗОК**

**РОЗПОРЯДЖЕННЯ ВИКЛЮЧНИМ ПРАВОМ НА ВИНАХІД, КОРИСНУ МОДЕЛЬ
АБО ПРОМИСЛОВИЙ ЗРАЗОК**

Власник патенту може використовувати попереджувальне маркування із зазначенням номера патенту на продукті чи на упаковці продукту, виготовленого із застосуванням запатентованого винаходу.

Патент надає його власникові право забороняти іншим особам використовувати винахід (корисну модель) без його дозволу, за винятком випадків, коли таке використання не визнається порушенням прав, що надаються патентом.

Власник патенту може передавати на підставі договору право власності на винахід (корисну модель) будь-якій особі, яка стає його правонаступником, а щодо секретного винаходу (корисної моделі) – тільки за погодженням із державним експертом. Власник патенту надає будь-якій особі дозвіл (видає ліцензію) на використання винаходу (корисної моделі) на підставі ліцензійного договору, а щодо секретного винаходу (секретної моделі) такий дозвіл надається тільки за погодженням із державним експертом (ст. 28 ЗУ «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»).

ПОРЯДОК ОТРИМАННЯ ПАТЕНТУ

Складання і подача заявки

Особа, яка бажає одержати патент на винахід (корисну модель) і має на це право, може подати заявку на його видачу до Державної служби інтелектуальної власності України, яка приймає, розглядає та проводить експертизу заявок.

Заявка подається до Державної служби, на адресу Державного підприємства «Український інститут промислової власності: вул. Глазунова, 1, м. Київ-42, 01601, Україна.

Вимоги до складу й оформлення матеріалів заявки, подання заявки визначаються Законом України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» та Правилами складання і подання заявки на винахід та заявки на корисну модель, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України № 22 від 22 січня 2001 року.

За дорученням заявника заявку можна подати через представника в справах інтелектуальної власності (патентного повіреного) або іншу довірену особу.

Іноземні особи та особи без громадянства, які проживають чи мають постійне місцезнаходження поза межами України, реалізують свої права через представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених).

Заявка – сукупність документів, необхідних для видачі патенту.

Заявка на винахід повинна стосуватися одного винаходу або групи винаходів, пов'язаних єдиним винахідницьким задумом (вимога єдиності винаходу).

Заявка на корисну модель повинна стосуватися однієї корисної моделі.

Заявка складається українською мовою й **повинна містити**: заяву про видачу патенту на винахід (корисну модель); опис винаходу (корисної моделі); формулу винаходу (корисної моделі); креслення (якщо на них є посилання в описі); реферат.

Зміни, перетворення і відкликання заявки

Відкликання заявки

Заявник має право відкликати заявку в будь-який час до дати одержання ним рішення про видачу патенту.

Перетворення заявок

Заявник має право перетворити:

- заявку на видачу патенту на винахід на заявку на видачу деклараційного патенту на винахід і навпаки в будь-який час до одержання ним рішення про видачу патенту (деклараційного патенту) або рішення про відмову в його видачі;
- заявку на видачу патенту (деклараційного патенту) на винахід на заявку на видачу деклараційного патенту на корисну модель і навпаки в будь-який час до одержання ним рішення про видачу патенту (деклараційного патенту) або рішення про відмову в його видачі.

У цьому разі зберігається встановлена дата подання заявки, а якщо заявлено пріоритет, – дата її пріоритету.

ПРІОРИТЕТ ВІНАХОДУ, КОРИСНОЇ МОДЕЛІ І ПРОМИСЛОВОГО ЗРАЗКА**Пріоритет винаходу, корисної моделі і промислового зразка**

1. Заявник має право на пріоритет попередньої заявки на такий же винахід (корисну модель) *протягом 12 місяців* від дати подання попередньої заявки до Установи – центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері інтелектуальної власності (далі – Установи) чи до відповідного органу держави – учасниці Паризької конвенції з охорони промислової власності, якщо на попередню заявку не заявлено пріоритет.

2. Заявник, який бажає скористатися правом пріоритету, протягом *трьох місяців* від дати подання заявки до Установи подає заяву про пріоритет з посиланням на дату подання і номер попередньої заявки та її копію, якщо ця заявка була подана в іноземній державі – учасниці Паризької конвенції з охорони промислової власності. У межах цього строку зазначені матеріали можуть бути змінені. Якщо ці матеріали подано несвоєчасно, право на пріоритет заявки вважається втраченим, про що заявнику надсилається повідомлення.

3. Щодо заявки в цілому чи окремого пункту формули винаходу (корисної моделі) може бути заявлено пріоритет кількох попередніх заявок. При цьому строки, початковою датою яких є дата пріоритету, обчислюються від найбільш ранньої дати пріоритету.

4. Пріоритет поширюється лише на ті ознаки винаходу (корисної моделі), які зазначені в попередній заявці, пріоритет якої заявлено.

5. Якщо деякі ознаки винаходу (корисної моделі) відсутні у формулі винаходу (корисної моделі), що викладена у попередній заявці, то для надання права пріоритету достатньо, щоб в описі попередньої заявки були точно вказані ці ознаки.

6. Якщо за попередньою заявкою діловодство в Установі не завершено, то з надходженням заяви про пріоритет згідно з ч. 2 ст. 15 ЗУ «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» попередня заявка вважається відкликаною в частині, на яку заявлено пріоритет.

7. Пріоритет заявки, що виділена з попередньої на пропозицію Установи або з ініціативи заявника до прийняття рішення про видачу патенту (деклараційного патенту) або рішення про відмову у його видачі (виділена заявка), встановлюється за датою подання до Установи попередньої заявки, з якої її виділено, або, якщо за попередньою заявкою заявлено пріоритет, – за датою цього пріоритету за умови, що суть винаходу за виділеною заявкою не виходить за межі змісту попередньої заявки на дату її подання (ст. 15 ЗУ «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»).

ЕКСПЕРТИЗА ЗАЯВКИ НА ВИДАЧУ ПАТЕНТУ**Кваліфікаційна експертиза**

За клопотанням будь-якої особи та за наявності документа про сплату збору за проведення кваліфікаційної експертизи заявки на видачу патенту на винахід Установа проводить зазначену експертизу, під час якої перевіряється відповідність заявленого винаходу умовам патентоздатності відповідно до ст. 7 ЗУ «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі».

Заявник може подати зазначене клопотання *протягом трьох років* від дати подання заявки. Якщо це клопотання не надійде до Установи у встановлений строк, заявка вважається відкликаною.

Інша особа може подати зазначене клопотання після публікації відомостей про заявку на винахід, але не *пізніше трьох років* від дати подання заявки. При цьому вона не бере участі у вирішенні питань щодо заявки. Кваліфікаційна експертиза проводиться за умови сплати відповідного збору. Експертний висновок за результатами кваліфікаційної експертизи Установа надсилає цій особі.

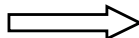
Під час кваліфікаційної експертизи заявки на винахід Установа має право зажадати від заявника додаткові матеріали, без яких проведення експертизи неможливе, а також запропонувати змінити формулу винаходу.

Заявник має право протягом місяця від дати одержання ним запиту Установи зажадати від неї копії патентних матеріалів, що протиставлені заявці. Копії таких матеріалів надаються Установою заявнику *протягом місяця*.

Додаткові матеріали повинні бути подані заявником *протягом 2 місяців* від дати одержання ним запиту або копій патентних матеріалів, що протиставлені заявці.

Якщо заявник у встановлений строк не подасть матеріали на запит Установи або мотивоване клопотання щодо продовження цього строку, заявка вважається відкликаною.

Якщо порушення вимоги єдиності винаходу було встановлено на стадії кваліфікаційної експертизи заявки, то експертиза проводиться у порядку, встановленому ч. 8 ст. 16 ЗУ «Про охорону прав на винаходи і корисну модель» щодо вимоги єдиності винаходу. Якщо за результатами кваліфікаційної експертизи заявки буде визначено, що винахід, суть якого виражено у запропонованій заявником формулі, відповідає умовам патентоздатності, Установа надсилає заявнику рішення про видачу патенту на винахід. У протилежному випадку заявнику надсилається попереднє рішення про відмову в його видачі (ст. 16 ЗУ «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»).

Формальна експертиза

Після подання заявки та за наявності документа про сплату збору за її подання Установа проводить формальну експертизу заявки, під час якої:

а) визначається, чи належить об'єкт, що заявляється, до об'єктів, зазначених у ч. 2 ст. 6 ЗУ «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», і чи немає його серед об'єктів, зазначених у ч. 3 ст. 6 цього Закону;

б) заявка перевіряється на відповідність вимогам ст. 12 ЗУ «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі».

Перше повідомлення Установи заявникові щодо формальної експертизи, яким може бути повідомлення про завершення формальної експертизи чи вимога про внесення змін до матеріалів заявки, повинно бути надіслане Установою *не пізніше 6 місяців* від установленої дати подання заявки.

Якщо заявка не відповідає вимогам ч. 2 і 3 ст. 6 ЗУ «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», то Установа надсилає заявнику рішення про відмову у видачі патенту (декларційного патенту).

Якщо заявка не відповідає вимогам ст. 12 ЗУ «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» або документ про сплату збору за подання заявки не надійшов, Установа повідомляє про це заявника.

В разі порушення вимоги єдиності винаходу (корисної моделі) заявнику пропонується повідомити, який винахід (корисну модель) слід розглядати, і у разі необхідності внести уточнення до заявки. При цьому інші винаходи (корисні моделі) можуть бути оформлені окремими заявками.

Для внесення змін до матеріалів заявнику надається два місяці від дати одержання ним повідомлення Установи. Якщо за цей строк вимогу єдиності не буде виконано, то Установа під час проведення формальної експертизи бере до уваги винахід (корисну модель), зазначений у формулі першим. Якщо за цей же строк не будуть усунуті інші невідповідності і заявник не подасть клопотання про його продовження, Установа надсилає заявнику рішення про відмову у видачі патенту.

Якщо заявка на видачу патенту на винахід відповідає вимогам ст. 12 ЗУ «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», Установа, за наявності документа про сплату збору за подання заявки, надсилає заявнику повідомлення про завершення формальної експертизи і про можливість проведення кваліфікаційної експертизи заявки.

Якщо заявка на видачу декларційного патенту на винахід відповідає вимогам ст. 12 ЗУ «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», Установа, за наявності документа про сплату відповідного збору за подання заявки, розпочинає проведення експертизи заявки на локальну новизну.

За позитивного результату експертизи на локальну новизну Установа надсилає заявнику рішення про видачу декларційного патенту на винахід. У протилежному випадку заявнику надсилається рішення про відмову у видачі декларційного патенту.

Якщо заявка на видачу декларційного патенту на корисну модель відповідає вимогам ст. 3У «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», Установа, за наявності документа про сплату збору за подання заявки, надсилає заявнику рішення про видачу декларційного патенту на корисну модель.

РЕЄСТРАЦІЯ ВИНАХОДУ, КОРИСНОЇ МОДЕЛІ, ПРОМИСЛОВОГО ЗРАЗКА І ВИДАЧА ПАТЕНТУ

Порядок державної реєстрації

На підставі рішення про видачу патенту на винахід чи деклараційного патенту на корисну модель та за наявності документа про сплату збору за його видачу Установа здійснює державну реєстрацію патенту на винахід чи деклараційного патенту на корисну модель, для чого вносить до Реєстру відповідні відомості. Форма Реєстру та порядок його ведення визначаються Установою.

Документ про сплату збору повинен надійти до Установи протягом 3 місяців від дати надходження до заявника рішення про видачу патенту.

Зазначений строк може бути продовжений, але не *більше ніж на 6 місяців*. За продовження строку сплачується збір.

Якщо в зазначений строк документ про сплату збору за видачу патенту не надійшов до Установи, реєстрація не проводиться, а заявка вважається відкликаною.

Збір за видачу патенту (деклараційного патенту) на секретний винахід не сплачується.

Після внесення до Реєстру відомостей будь-яка особа має право ознайомитися з ними у порядку, що визначається Установою.

Припинення і відновлення дії патенту

1. Власник патенту в будь-який час може відмовитися від нього повністю або частково на підставі заяви, поданої до Установи. Зазначена відмова набирає чинності від дати публікації відомостей про це в офіційному бюлетені Установи.

Не допускається повна або часткова відмова від патенту без попередження особи, якій надано право на використання винаходу за ліцензійним договором, зареєстрованим в Установі, а також у разі накладення арешту на майно, описане за борги, якщо до його складу входять права, що засвідчуються патентом.

2. Дія патенту припиняється у разі несплати у встановлений строк річного збору за підтримання його чинності.

Річний збір за підтримання чинності патенту сплачується за кожний рік його дії, починаючи від дати подання заявки. Документ про першу сплату зазначеного збору має надійти до Установи *не пізніше 4 місяців* від дати публікації відомостей про видачу патенту. Документ про сплату збору за кожний наступний рік має надійти або бути відправленим до Установи до кінця поточного року дії патенту за умови сплати збору протягом його останніх 4 місяців.

Дія патенту припиняється з першого дня року, за який збір не сплачено.

Річний збір за підтримання чинності патенту може бути сплачений *протягом 12 місяців* після закінчення встановленого строку. У цьому випадку розмір річного збору збільшується на 50 відсотків. При сплаті збору дія патенту відновлюється.

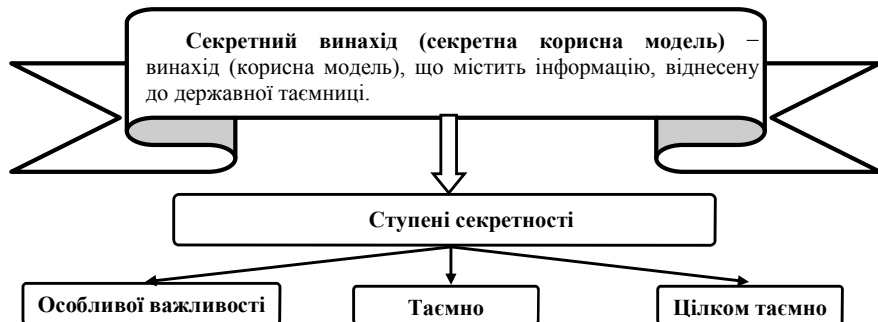
Якщо збір не сплачено *протягом цих 12 місяців*, Установа публікує у своєму офіційному бюлетені інформацію про припинення дії патенту.

Збір за підтримку чинності патенту (деклараційного патенту) на секретний винахід чи деклараційного патенту на секретну корисну модель не сплачується.

Видача патенту на винахід, корисну модель або промисловий зразок може бути оскаржена в судовому порядку будь-якою особою.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ І ВИКОРИСТАННЯ СЕКРЕТНИХ ВИНАХОДІВ

Згідно із законодавством про державну таємницю здійснюється:

- подача заявки на видачу патенту на секретний винахід;
- розгляд такої заявки і поводження з нею;
- зміна ступеня секретності і розсекречення винаходів;
- зміна і зняття грифів секретності з документів заявки і з патенту на секретний винахід;
- використання секретного винаходу і розпорядження виключним правом на секретний винахід.

Заявка на секретний винахід

Умови та порядок складання заявки на секретний винахід викладені в ЗУ «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», ЗУ «Про секретні винаходи», інших правилах, розроблених Держпатентом України. При цьому повинні бути враховані вимоги, викладені в ЗУ «Про державну таємницю».

Заявки, які стосуються принципово нових засобів озброєння та військової техніки, засобів забезпечення безпеки, подаються у відповідний орган виконавчої влади з переліку, який визначається Кабінетом Міністрів України.

Інші заявки подаються до Держпатенту України.

Заявники, які мають переліки відомостей, що становлять державну таємницю, затверджені Державним експертом і погоджені згідно ЗУ «Про державну таємницю», подають заявки через структурні підрозділи по захисту державної таємниці.

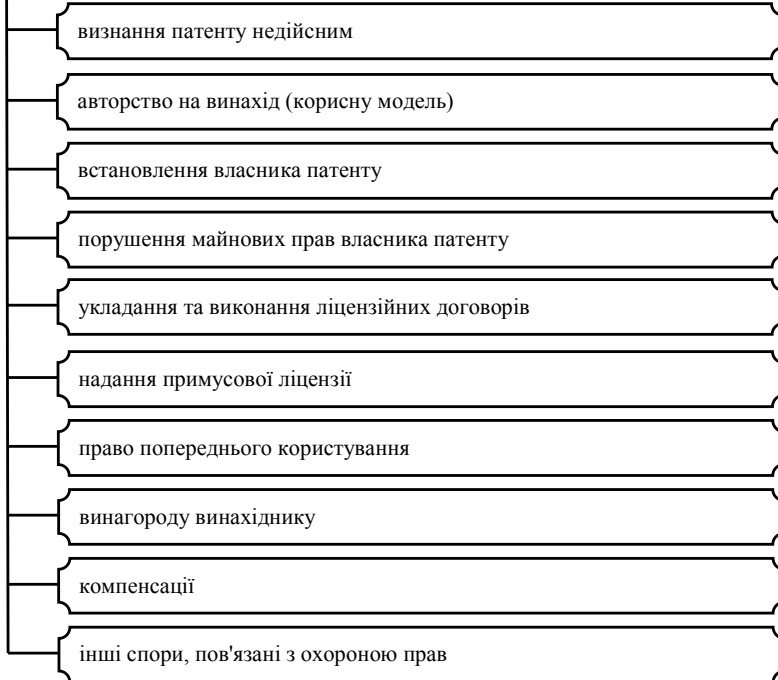
Заявники, які не мають такого переліку, але вважають, що інформація заявки така, що становить державну таємницю, повинні звернутись до організації, у якій такий перелік є, або до Держпатенту України. Держпатент України повинен у **10-денний строк** надіслати заявнику пропозицію, до якого Державного експерта треба звернутись для визначення ступеня секретності матеріалів заявки.

Якщо Державний експерт визначить, що заявка секретна, їй надається відповідний ступінь секретності та вона передається з виконанням вимог ЗУ «Про державну таємницю» до організації, яка виконує подальшу процедуру проходження заявки.

Інші вимоги до заявки (в тому числі правила відкликання, заміни заявки, тимчасової правової охорони і т.п.) викладені в ЗУ «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі».

ЗАХИСТ ПРАВ АВТОРІВ І ПАТЕНТОВЛАСНИКІВ

Суди відповідно до їх компетенції розглядають спори про:

Захист прав патентовласника

Будь-яке посягання на права власника патенту зумовлює відповідальність порушника. Порушенням визнається будь-яке посягання на права власника патенту, передбачене законодавством про промислову власність. Це може бути неправомірне використання винаходу, корисної моделі чи промислового зразка, порушення особистих немайнових прав тощо.

Таке порушення на вимогу власника патенту має бути припинено, а порушник зобов'язаний відшкодувати власникові патенту заподіяні збитки. Вимагати відновлення порушених прав власника патенту може також особа, яка придбала ліцензію, якщо інше не передбачено ліцензійним договором.

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА КОМПОНУВАННЯ ІНТЕГРАЛЬНОЇ МІКРОСХЕМИ (ГЛ. 40 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ КОМПОНУВАННЯ ІНТЕГРАЛЬНОЇ МІКРОСХЕМИ

Компонування інтегральної мікросхеми як особливий об'єкт правової охорони – це зафіксоване на матеріальному носії просторово-геометричне розміщення сукупності елементів інтегральної мікросхеми та з'єднань між ними.

ЦК України (ст. 471) визначає **оригінальність** вимогою для придатності КІМС для набуття права інтелектуальної власності на нього. Вимоги до оригінальності базуються на Вашингтонському договорі про інтелектуальну власність щодо інтегральних мікросхем 1989 року, відповідно до якого оригінальним є будь-яке компонування, створене в результаті творчої діяльності автора, доки не буде доведено зворотнє.

Засвідчення набуття права інтелектуальної власності на компонування інтегральної мікросхеми

1. Набуття права інтелектуальної власності на компонування інтегральної мікросхеми засвідчується свідоцтвом.

2. Обсяг правової охорони компонування інтегральної мікросхеми визначається зображенням цього компонування на матеріальному носіїві.

3. Умови та порядок видачі свідоцтва встановлюються законом.

Правова охорона не поширюється на:

- ідеї;
- способи;
- системи;
- технологію;
- заковдовчу інформацію, яка може бути втілена при компонуванні мікросхеми.

СУБ'ЄКТИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА КОМПОНУВАННЯ ІНТЕГРАЛЬНОЇ МІКРОСХЕМИ

Суб'єктами права інтелектуальної власності на компо­нування інтегральної мікросхеми є:

- 1) автор компо­нування інтегральної мікросхеми;
- 2) інші особи, які набули прав на компо­нування інтегральної мікросхеми за договором чи законом (ст. 473 ЦК України).

Майнові права інтелектуальної власності на компо­нування інтегральної мікросхеми (ст. 474 ЦК України):

- 1) право на використання компо­нування інтегральної мікросхеми;
- 2) виключне право дозволяти використання компо­нування інтегральної мікросхеми;
- 3) виключне право перешкоджати неправомірному використанню компо­нування інтегральної мікросхеми, в тому числі забороняти таке використання;
- 4) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Майнові права інтелектуальної власності на компо­нування інтегральної мікросхеми належать володільцю відповідного свідоцтва, якщо інше не встановлено законом чи договором.

Строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на компо­нування інтегральної мікросхеми (ст. 475 ЦК України):

1. Майнові права інтелектуальної власності на компо­нування інтегральної мікросхеми є чинними з дати, наступної за датою їх державної реєстрації за умови підтримання чинності цих прав відповідно до закону.

2. Строк чинності виключних майнових прав інтелектуальної власності на компо­нування інтегральної мікросхеми спливає через десять років, що відліковуються від дати подання заявки на компо­нування інтегральної мікросхеми в установленому законом порядку.

ПОНЯТТЯ ТОПОГРАФІЇ ІНТЕГРАЛЬНОЇ МІКРОСХЕМИ

Топографія ІМС – зафіксоване на матеріальному носії просторово-геометричне розміщення сукупності елементів інтегральної мікросхеми та з'єднань між ними.

Повноваження центрального органу виконавчої влади з питань правової охорони інтелектуальної власності у сфері охорони прав на топографії ІМС (далі – Установа) (ст. 2 ЗУ «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем»

- 1) організовує приймання заявок, проведення їх експертизи, приймає рішення щодо них
- 2) видає свідоцтва на топографії ІМС, здійснює їх державну реєстрацію
- 3) забезпечує опублікування офіційних відомостей про зареєстровану топографію ІМС
- 4) здійснює міжнародне співробітництво у сфері правової охорони інтелектуальної власності і представляє інтереси України з питань охорони прав на топографії ІМС у міжнародних організаціях відповідно до чинного законодавства
- 5) організовує інформаційну та видавничу діяльність у сфері правової охорони інтелектуальної власності
- 6) організовує науково-дослідні роботи з удосконалення законодавства та організації діяльності у сфері правової охорони інтелектуальної власності
- 7) організовує інформаційну та видавничу діяльність у сфері правової охорони інтелектуальної власності
- 8) організовує роботу щодо перепідготовки кадрів державної системи правової охорони інтелектуальної власності

ДЕРЖАВНА РЕЄСТРАЦІЯ ТОПОГРАФІЇ ІНТЕГРАЛЬНОЇ МІКРОСХЕМИ**Реєстрація топографії ІМС**

1. Після прийняття рішення про реєстрацію заявленої топографії ІМС Установа здійснює реєстрацію заявленої топографії ІМС, для чого вносить до Реєстру відповідні відомості.

Форма Реєстру та порядок його ведення визначаються Установою.

2. Державна реєстрація топографії ІМС здійснюється за наявності документів про сплату державного мита за реєстрацію топографії ІМС і збору за публікацію про реєстрацію топографії ІМС. Зазначені мито та збір сплачуються після надходження до заявника рішення про реєстрацію топографії ІМС.

Якщо протягом трьох місяців від дати одержання заявником рішення про реєстрацію заявленої топографії ІМС документи про сплату державного мита за реєстрацію топографії ІМС і збору за публікацію про реєстрацію топографії ІМС в розмірі та порядку, визначених законодавством, до закладу експертизи не надійшли, заявка вважається відкликаною.

Строк надходження цих документів продовжується, але не більше ніж *на шість місяців*, якщо до його спливу буде подано відповідне клопотання та сплачено збір за його подання. Цей строк, пропущений з поважних причин, поновлюється, якщо протягом шести місяців від його спливу буде подано відповідне клопотання та сплачено збір за його подання.

3. Після внесення до Реєстру відомостей щодо реєстрації топографії ІМС будь-яка особа має право ознайомитися з ними у порядку, що визначається Установою, та одержати відповідно до свого клопотання виписку з Реєстру щодо відомостей про топографію ІМС, за умови сплати збору за подання цього клопотання.

4. Помилки у внесених до Реєстру відомостях виправляються з ініціативи власника свідоцтва або Установи.

До Реєстру з ініціативи власника свідоцтва можуть бути внесені зміни згідно з установленим переліком можливих змін. За внесення до Реєстру змін щодо реєстрації топографії ІМС сплачується збір.

5. Реєстрація топографії ІМС здійснюється під відповідальність заявника за її охороноздатність.

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА РАЦІОНАЛІЗАТОРСЬКУ ПРОПОЗИЦІЮ (ГЛ. 41 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ, ОБ'ЄКТИ ТА СУБ'ЄКТИ РАЦІОНАЛІЗАТОРСЬКОЇ ПРОПОЗИЦІЇ

Відповідно до ч. 1 ст. 481 ЦК України **раціоналізаторською пропозицією** вважається визнана юридичною особою пропозиція, яка містить технологічне (технічне) або організаційне рішення у будь-якій сфері її діяльності.

Об'єктом раціоналізаторської пропозиції може бути:

- 1) матеріальний об'єкт;
- 2) процес.

Суб'єктами права інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію визнаються:
автор раціоналізаторської пропозиції; юридична особа, якій ця пропозиція подана.

Раціоналізаторська пропозиція вважається придатною для набуття права інтелектуальної власності на неї, якщо вона є:

- 1) **новою** для підприємства, якому вона подана, якщо згідно з наявними на даному підприємстві джерелами інформації ця пропозиція не була відома в мірі, достатній для її практичного застосування
- 2) **корисною для підприємства**, якщо її використання дає змогу підвищити економічну ефективність або одержати інший позитивний ефект цим підприємством
- 3) **передбачає створення або зміну конструкції виробів, технології виробництва і застосування техніки або складу матеріалу**

Відповідно до ч. 1 ст. 484 ЦКУ автор раціоналізаторської пропозиції має право на **добросовісне заохочення** від юридичної особи, якій ця пропозиція подана.

Різновидом добросовісного заохочення вважається **винагорода** за використання рацпропозиції. Право на винагороду має автор рацпропозиції **протягом 2-х років** від дати початку її використання юридичною особою. **Розмір винагороди визначається угодою між автором та юридичною особою і не може бути меншим:** 1) **10 відсотків** доходу, одержуваного щорічно юридичною особою від використання рацпропозиції; 2) **2 відсотків від частки собівартості продукції** (робіт, послуг), що припадає на рацпропозицію, корисний ефект від якої не впливає на одержання доходу. Винагорода виплачується відповідно до договору, але не пізніше **3 місяців** після закінчення кожного року використання рацпропозиції.

ПРОПОЗИЦІЇ, ЯКІ НЕ Є РАЦІОНАЛІЗАТОРСЬКИМИ

Не визнається раціоналізаторською пропозиція, яка:

1) знижує надійність та інші показники якості продукції

2) погіршує умови праці, якість робіт

3) викликає або збільшує рівень забруднення навколишнього природного середовища

4) ставить лише завдання або тільки визначає ефект, що може бути одержаний від застосування пропозиції, без конкретного рішення

5) належить до засобів організації та управління господарством (планування, фінансування), виконання, викладання, дослідження, проектування, розрахунку, а також до систем інформації

6) стосується до умовних позначень, розкладів, правил гри, дорожнього руху, судноплавства, складання шкал, таблиць, діаграм, графіків, якщо вони не приводять до зміни конструкції приладів, що їх містять, або технології виробництва

7) передбачає зміну розміщення устаткування в приміщеннях, будинках, спорудах, якщо воно не призводить до удосконалення технологічного процесу

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА СОРТ РОСЛИН, ПОРОДУ ТВАРИН (ГЛ. 42 ЦК УКРАЇНИ)

ВИДИ ТА СУБ'ЄКТИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА СОРТ РОСЛИН, ПОРОДУ ТВАРИН

Селекційними досягненнями, що відповідають умовам правової охорони, є сорти рослин і породи тварин, зареєстровані в Державному реєстрі селекційних досягнень, що охороняються.

Види прав інтелектуальної власності на сорт рослин, породу тварин (ст. 485 ЦК України):

- 1) особисті немайнові права інтелектуальної власності на сорт рослин, породу тварин, засвідчені державною реєстрацією;
- 2) майнові права інтелектуальної власності на сорт рослин, породу тварин, засвідчені патентом;
- 3) майнове право інтелектуальної власності на поширення сорту рослин, породи тварин, засвідчене державною реєстрацією.

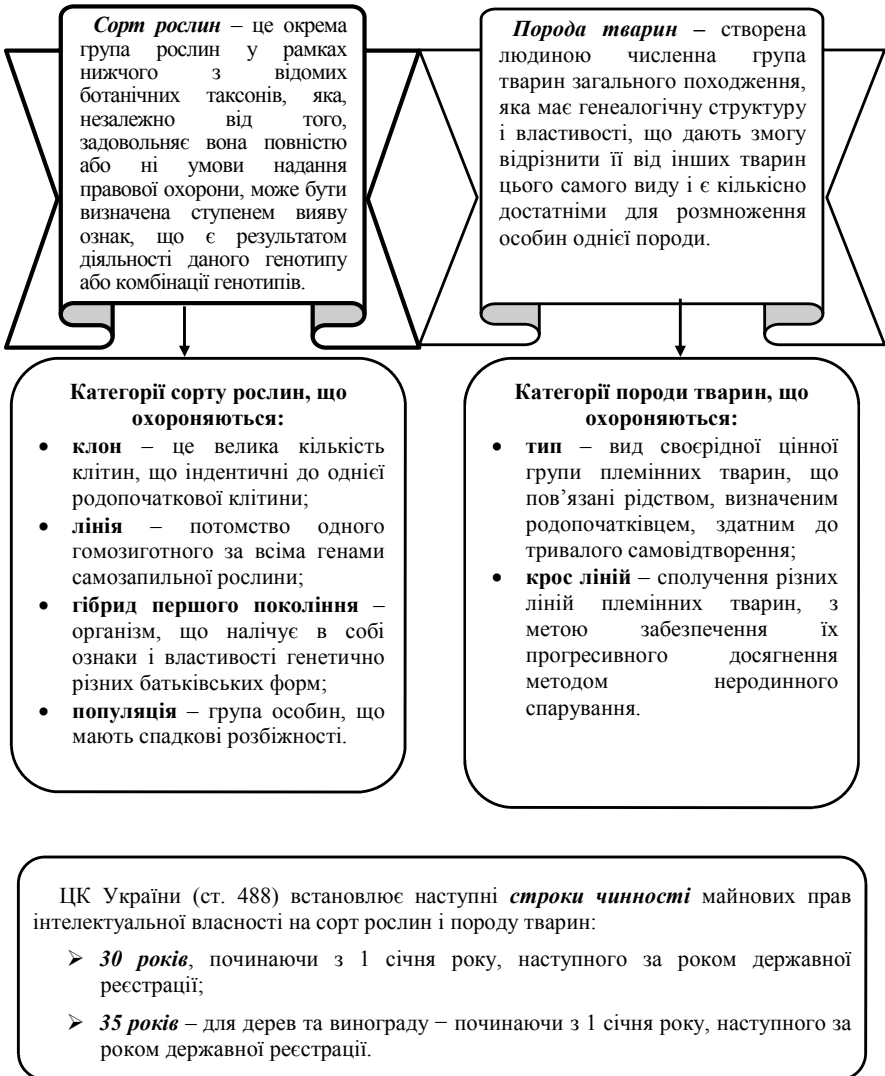
Суб'єкти права інтелектуальної власності на сорт рослин, породу тварин (ст. 486 ЦК України):

- 1) автор сорту рослин, породи тварин;
- 2) інші особи, які набули майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин, породу тварин за договором чи законом:

- іноземні громадяни та юридичні особи можуть бути суб'єктами прав на сорти рослин в Україні за принципом взаємності;
- суб'єктом права на сорт рослини може бути особа без громадянства, якщо вона постійно проживає в Україні;
- суб'єктами прав на сорт рослини можуть бути спадкоємці та інші правонаступники автора сорту;
- держава.

Автором сорту визнається громадянин, творчою працею якого створено (виявлено і виведено, поліпшено) сорт. Якщо сорт створено спільною творчою працею кількох осіб, усі вони визнаються співавторами виведеного нового сорту. Проте не вважаються співавторами ті особи, які не внесли особистого творчого вкладу у створення сорту. Особи, які надавали авторові (співавторам) лише технічну допомогу, матеріально чи організаційно сприяли виведенню сорту, оформленню матеріалів для одержання права на сорт, не визнаються співавторами. Але якщо кілька осіб вивели сорт незалежно одна від одної, то право на одержання патенту на сорт належить тій особі, чия заявка надійшла раніше до Установи України.

ОБ'ЄКТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПРАВ НА СОРТ РОСЛИН, ПОРОДУ ТВАРИН

ОТРИМАННЯ ПАТЕНТУ І ПРИПИНЕННЯ ДІЇ ПАТЕНТУ НА СЕЛЕКЦІЙНЕ ДОСЯГНЕННЯ

Подання заявки на сорт

Заявка на сорт подається до Установи будь-якою фізичною чи юридичною особою, котра має право на одержання патенту.

Заявка про видачу патенту на сорт може бути подана особисто заявником, через довірену особу або патентного повіреного. Громадяни, які проживають за межами України, а також іноземні юридичні особи, що мають постійне місце перебування за межами України, ведуть справи, пов'язані з одержанням патенту на сорт, через патентних повірених, зареєстрованих в Установі. Права та обов'язки патентних повірених, порядок їх атестації та реєстрації визначаються Положенням про патентних повірених України, що затверджується Кабінетом Міністрів України. Патентні повірені можуть бути лише громадянами України, які постійно проживають в Україні.

Заявка на видачу патенту на сорт має містити:

- ▲ заяву про внесення сорту до Реєстру сортів і видачу патенту на сорт;
- ▲ ім'я та адресу заявника чи автора сорту;
- ▲ зазначення ботанічного таксона (українською та латинською мовами);
- ▲ запропоновану назву сорту;
- ▲ відомості про походження сорту;
- ▲ відомості про здійснене комерційне використання;
- ▲ опис сорту, що розкриває його ознаки та властивості з повнотою, достатньою для визначення сорту.

До заявки додається документ про сплату збору за подання заявки або про те, що існують пільги щодо його сплати (ст. 20 ЗУ «Про охорону прав на сорти рослин».

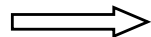
Експертиза заявки про видачу патенту на сорт:

- 1) формальна експертиза;
- 2) кваліфікаційна експертиза заявки (на патентоспроможність).

Експертиза заявки провадиться поетапно протягом **трьох років** від дати надходження заявки до Установи України, яка може продовжити зазначений строк експертизи.

Заявник має право під час проведення експертизи:

- ▲ вносити до матеріалів заявки доповнення, виправлення або уточнення;
- ▲ брати участь у розгляді питань, пов'язаних з проведенням експертизи особисто, через свою довірену особу або через патентного повіреного;
- ▲ знайомитися з результатами експертизи сорту.

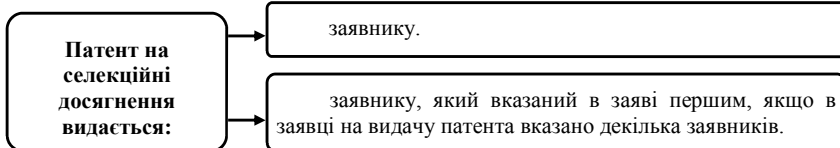

1. Державна реєстрація прав на породу здійснюється шляхом внесення до Реєстру патентів.

2. Реєстр патентів містить, зокрема, такі відомості:

- номер та дату реєстрації прав на породу;
- зазначення виду тварин (латинською та державною мовами);
- власну назву породи;
- номер та дату подання заявки;
- дату пріоритету;
- опис породи;
- номер та дату видачі патенту;
- дату публікації відомостей про реєстрацію прав на породу;
- ім'я автора (авторів);
- ім'я (найменування) власника породи;
- відомості про надання ліцензії на використання породи;
- відомості про передачу виключного права власника породи.

3. Внесені до Реєстру патентів відомості відкриті для загального ознайомлення.

Припинення дії патенту

Чинність патенту може бути припинена одним із двох способів: припинення його чинності достроково або визнання патенту недійсним. Чинність патенту може бути припинена за заявою його власника, поданою до Установи, а також у разі несплати у встановлений строк збору за підтримання його чинності. Про дострокове припинення чинності патенту Установа публікує інформацію в офіційному бюлетені. Патент може бути визнано недійсним повністю або частково у **таких випадках**:

- а) заявлений сорт не відповідає умовам патентоспроможності;
- б) визначений у патенті невірно автор (співавтор) сорту або власник патенту.

Скарга проти видачі патенту на підставах, що наведені, може бути розглянута Апеляційною палатою Установи в присутності скаржника. Визнання патенту на сорт недійсним проводиться в судовому порядку.

Публікація відомостей про заявку на сорт

Через 18 місяців від дати надходження заявки до Установи і за умови прийняття рішення про подальший розгляд заявки за результатами формальної експертизи відомості про заявку публікуються в офіційному бюлетені. Характер та зміст відомостей, які підлягають публікації, визначаються Установою. Зазначені відомості можуть бути опубліковані раніше 18-місячного строку на прохання заявника. На прохання автора сорту його ім'я в публікації не згадується.

РОЗПОРЯДЖЕННЯ ВИКЛЮЧНИМ ПРАВОМ НА СЕЛЕКЦІЙНІ ДОСЯГНЕННЯ**Майнові права суб'єкта права на сорт рослин**

Особа, яка одержала патент на сорт, стає власником патенту, який надає право виключного використання власного сорту і на дозвіл чи заборону використання сорту іншими особами.

Виключне право власника сорту на дозвіл чи заборону використання сорту полягає в тому, що ніхто без його дозволу не може здійснювати щодо матеріалу сорту такі дії:

- виробництво або відтворення;
- доведення до кондиції з метою розмноження;
- пропонування до продажу;
- продаж або інший комерційний оборот;
- вивезення за межі митної території України;
- ввезення на митну територію України;
- зберігання для будь-яких вищевикладених цілей.

Використання цих прав має здійснюватися у межах, передбачених законом. Будь-яка особа не може використовувати запатентований сорт без згоди власника патенту.

Власник патенту може передати право на патент будь-якій третій особі. Але якщо він не є автором сорту, то така передача може мати місце лише на тих умовах, на яких це право було одержано від автора сорту.

Права, що надаються патентом його власникові, можуть бути передані ним або його правонаступником будь-якій третій фізичній чи юридичній особі повністю або частково. Передача прав оформляється ліцензійним договором, відповідно до якого власник патенту передає іншим особам право на використання сорту. Треті особи (ліцензіари) беруть на себе обов'язок вносити обумовлені ліцензійним договором платежі та здійснювати інші дії, передбачені договором.

Майнові права суб'єкта права на селекційні досягнення в галузі тваринництва

Суб'єктами селекційної діяльності є підприємства з племінної справи, селекційно-гібридні центри, іподроми, лабораторії імуногенетичного контролю, контрольньо-випробувальні станції, центри трансплантації ембріонів, інші підприємства, установи та організації незалежно від форм власності, а також селянські (фермерські) господарства, які мають свідоцтво на право займатися племінною справою.

Порядок видачі зазначених свідоцтв визначається Міністерством АПК України.

Суб'єктами права на селекційне досягнення в галузі тваринництва є селекціонери, творчою працею яких виведено нову породу тварин, та їх правонаступники.

Заявка на нову породу подається до Міністерства АПК України, де вона підлягає обов'язковій експертизі. Після завершення експертизи приймається рішення про визнання пропозиції селекційним досягненням або про відмову у такому визнанні. Якщо пропозиція відповідає умовам патентоспроможності, в Державному реєстрі селекційних досягнень у галузі тваринництва України робиться відповідний запис і видається правоохоронний документ. Цей документ засвідчує авторство селекціонера і право власності на селекційне досягнення.

До відносин, пов'язаних з правами на селекційні досягнення і охороною цих прав, відповідно застосовуються норми про промислову власність. При цьому відповідні права та обов'язки патентного відомства здійснюються державним органом з повноваженнями випробування та охорони селекційних досягнень.

Використання селекційного досягнення у тваринництві іншими особами може мати місце лише на підставі договору.

**ЗАХИСТ ПРАВ АВТОРІВ СЕЛЕКЦІЙНИХ ДОСЯГНЕНЬ ТА ІНШИХ
ПАТЕНТОВЛАСНИКІВ**

Порушенням прав автора й іншого патентовласника є:

- несанкціоноване використання селекційного досягнення шляхом виробництва і відтворення, доведення до посівної кондиції і наступного розмноження, пропозиція до продажу, продаж і введення іншими шляхами в цивільний обіг, виїзд з території України і ввіз на територію України, а також зберігання у вищезазначених цілях;
- присвоєння виведеним і тим, що продаються, насінню, племінному матеріалу найменування, що відрізняється від найменування відповідного зареєстрованого селекційного досягнення;
- присвоєння виведеним і тим, що продаються, насінню, племінному матеріалу найменування, що відповідає зареєстрованому селекційному досягненню, якщо вони не є насінням, племінним матеріалом цього селекційного досягнення;
- присвоєння виведеним і тим, що продаються, насінню, племінному матеріалу найменування, схожого до зареєстрованого селекційного досягнення до ступеня сплутування.

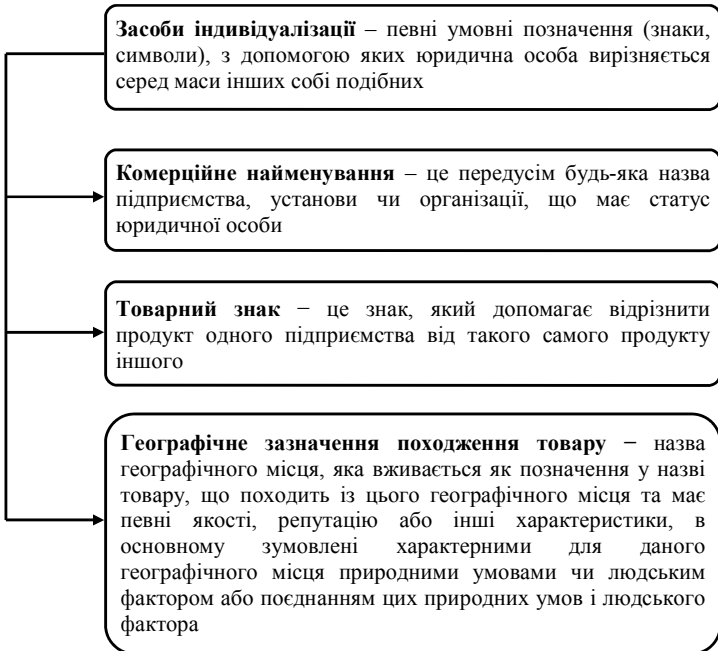
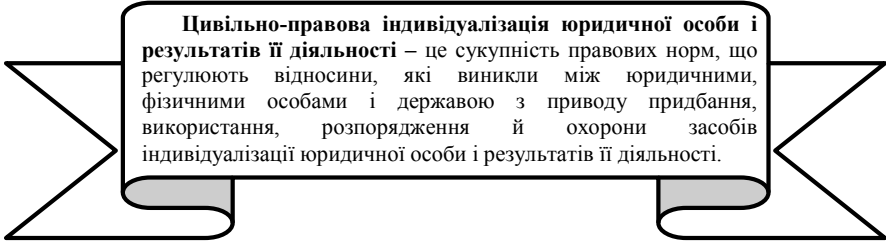
Відповідальність за порушення прав власника селекційного досягнення

Будь-яка особа, яка виконала дії, що потребують згідно з законом дозволу власника селекційного досягнення або особи, якій він передав права за угодою, або не виконала умови ліцензійного договору, несе відповідальність відповідно до норм чинного законодавства і може бути притягнута до суду.

Будь-яка особа, якій власник селекційного досягнення передав інформацію, що стосується цього досягнення, несе адміністративну або кримінальну відповідальність, передбачену законодавством України, за несанкціоноване власником селекційного досягнення розповсюдження або перекручення інформації, що може нанести шкоду його можливим комерційним інтересам.

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА КОМЕРЦІЙНЕ НАЙМЕНУВАННЯ (ГЛ. 43 ЦК УКРАЇНИ)

ПРАВОВІ ЗАСОБИ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ УЧАСНИКІВ ТОВАРНОГО ОБОРОТУ, ТОВАРІВ І ПОСЛУГ

ПОНЯТТЯ І ЗМІСТ КОМЕРЦІЙНОГО НАЙМЕНУВАННЯ

Комерційне найменування – це індивідуальна назва, що дає можливість вирізнити одну особу з-поміж інших та не вводить в обман споживачів щодо її справжньої діяльності (ст. 489 ЦК України).

Комерційне найменування – це передусім будь-яка назва підприємства, установи чи організації, що має статус юридичної особи. Назва має бути чіткою, короткою, такою, що легко сприймається і запам'ятовується (благозвучною). Однією з необхідних умов такого комерційного найменування має бути відповідність назви характерові діяльності фірми. Ця вимога в законодавстві зарубіжних країн дістала назву «принцип істинності фірми».

Принципи комерційного найменування:

- **принцип істинності** – полягає в тому, що найменування повинно відповідати виду діяльності особи і не вводити в обман споживачів;
- **принцип виключності** – найменування повинно відрізнятися від іншого, щоб недопускати сплутування;
- **постійність** комерційного найменування – право строком не обмежується.

Майнові права інтелектуальної власності на комерційне найменування (ст. 490 ЦК України):

- 1) право на використання комерційного найменування;
- 2) право перешкоджати іншим особам неправомірно використовувати комерційне найменування, в тому числі забороняти таке використання;
- 3) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Майнові права інтелектуальної власності на комерційне найменування передаються іншій особі лише разом з цілісним майновим комплексом особи, якій ці права належать, або його відповідною частиною.

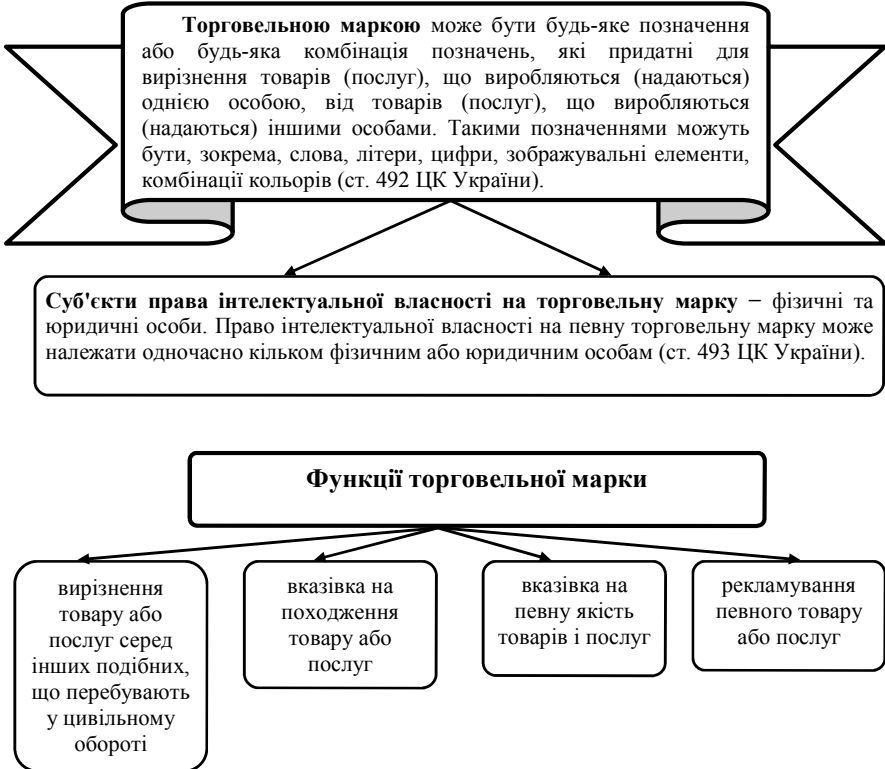
Припинення чинності майнових прав інтелектуальної власності на комерційне найменування (ст. 491 ЦК України)

Чинність майнових прав інтелектуальної власності на комерційне найменування припиняється у разі ліквідації юридичної особи та з інших підстав, установлених законом.

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ТОРГОВЕЛЬНУ МАРКУ (ГЛ. 44 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ ТА ФУНКЦІЇ ТОРГОВЕЛЬНОЇ МАРКИ

**ВИКОРИСТАННЯ ТОРГОВЕЛЬНОЇ МАРКИ І РОЗПОРЯДЖЕННЯ
ВИКЛЮЧНИМ ПРАВОМ НА ТОРГОВЕЛЬНУ МАРКУ**

Виключне право використання торговельної марки будь-якими способами, що не суперечать закону, належить особі, на ім'я якої зареєстровано торговельну марку (правовласнику).

Майнові права інтелектуальної власності на торговельну марку (ст. 495 ЦК України):

- 1) право на використання торговельної марки;
- 2) виключне право дозволяти використання торговельної марки;
- 3) виключне право перешкоджати неправомірному використанню торговельної марки, в тому числі забороняти таке використання;
- 4) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Майнові права інтелектуальної власності на торговельну марку належать володільцю відповідного свідоцтва, володільцю міжнародної реєстрації, особі, торговельну марку якої визнано в установленому законом порядку добре відомою, якщо інше не встановлено договором.

Дострокове припинення чинності майнових прав інтелектуальної власності на торговельну марку

1. Чинність майнових прав інтелектуальної власності на торговельну марку припиняється в установленому законом порядку достроково у зв'язку з перетворенням торговельної марки у загальноживане позначення певного виду товарів чи послуг.

2. Чинність майнових прав інтелектуальної власності на торговельну марку може бути припинено достроково з ініціативи особи, якій вони належать, якщо це не суперечить умовам договору, а також в інших випадках, передбачених законом.

3. Якщо у зв'язку з достроковим припиненням чинності виключних майнових прав інтелектуальної власності на торговельну марку завдано збитків особі, якій було надано дозвіл на її використання, такі збитки відшкодовуються особою, яка надала зазначений дозвіл, якщо інше не встановлено договором чи законом (ст. 497 ЦК України).

Строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на торговельну марку

Майнові права інтелектуальної власності на торговельну марку є чинними протягом **десяти років** з дати, наступної за датою подання заявки на торговельну марку в установленому законом порядку, якщо інше не встановлено законом. Зазначений строк може бути продовжений щоразу на **десять років** у порядку, встановленому законом (ст. 496 ЦК України).

ПОНЯТТЯ ЗНАКІВ ДЛЯ ТОВАРІВ І ПОСЛУГ

Знаки для товарів і послуг – це зареєстровані у встановленому порядку позначення, за якими товари і послуги одних осіб відрізняються від однорідних товарів і послуг інших осіб.

Об'єктом знака може бути будь-яке позначення або будь-яка комбінація позначень. Такими позначеннями можуть бути, зокрема, слова, у тому числі власні імена, літери, цифри, зображувальні елементи, кольори та комбінації кольорів, а також будь-яка комбінація таких позначень (п. 2 ст. 5 ЗУ «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»).

Право власності на знак засвідчується свідоцтвом. Строк дії свідоцтва становить **10 років** від дати подання заявки до Установи і продовжується Установою за клопотанням власника свідоцтва щоразу на **10 років**, за умови сплати збору в порядку, встановленому п. 2 ст. 18 ЗУ «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг».

Не визнаються знаками для товарів і послуг позначення, які підпадають під чинність інших законів:

- промислові зразки, права на які належать в Україні іншим особам;
- назви відомих в Україні творів науки, літератури і мистецтва або цитати і персонажі з них, твори мистецтва та їх фрагменти без згоди власників авторського права або їх правонаступників;
- прізвища, імена, псевдоніми та похідні від них, портрети і факсиміле відомих в Україні осіб без їхньої згоди.

ДЕРЖАВНА РЕЄСТРАЦІЯ ТОВАРНОГО ЗНАКА

Заявка на товарний знак

1. Особа, яка бажає одержати свідоцтво, подає до Установи заявку.
2. За дорученням заявника заявку може бути подано через представника у справах інтелектуальної власності або іншу довірену особу.
3. Заявка повинна стосуватися одного знака.
4. Заявка складається українською мовою і повинна містити:
  - заяву про реєстрацію знака;
  - зображення позначення, що заявляється;
  - перелік товарів і послуг, для яких заявник просить зареєструвати знак, згрупованих за міжнародним класифікатором товарів та послуг (далі – МКТП).
5. У заяві про реєстрацію знака необхідно вказати заявника (заявників) та його адресу.
6. Якщо заявник просить охорону кольору чи поєднання кольорів як розрізняльної ознаки свого знака, то він зобов'язаний:
  - заявити про це і вказати в заяві колір чи поєднання кольорів, охорону яких він просить;
  - подати в заявці кольорові зображення вказаного знака.

Кількість примірників таких зображень встановлюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері інтелектуальної власності.

7. Інші вимоги до документів заявки визначаються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері інтелектуальної власності.
8. За подання заявки сплачується збір, розмір якого встановлюється з урахуванням кількості класів МКТП, якими охоплюються зазначені в заявці товари і послуги. Документ про сплату збору повинен надійти до Установи разом з заявою або **протягом двох місяців** від дати подання заявки. Цей строк продовжується, але не більше ніж на **шість місяців**, якщо до його спливу буде подано відповідне клопотання та сплачено збір за його подання (ст. 7 ЗУ «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»).

Пріоритет товарного знака

1. Заявник має право на пріоритет попередньої заявки на такий же знак **протягом шести місяців** від дати подання попередньої заявки до Установи чи до відповідного органу держави – учасниці Паризької конвенції про охорону промислової власності, якщо на попередню заявку не заявлено пріоритет.
2. Пріоритет знака, використаного в експонаті, показаному на офіційних або офіційно визнаних міжнародних виставках, проведених на території держави – учасниці Паризької конвенції про охорону промислової власності, може бути встановлено за датою відкриття виставки, якщо заявка надійшла до Установи **протягом шести місяців** від зазначеної дати.
3. Заявник, який бажає скористатися правом пріоритету, **протягом трьох місяців** від дати подання заявки до Установи подає заяву про пріоритет з посиланням на дату подання і номер попередньої заявки та її копію з перекладом на українську мову або документ, що підтверджує показ зазначеного знака на виставці, якщо ця заявка (показ) відповідно була подана (проведено) у державі – учасниці Паризької конвенції про охорону промислової власності. У межах цього строку зазначені матеріали можуть бути змінені. Якщо ці матеріали подано несвоєчасно, то право на пріоритет заявки вважається втраченим, про що заявнику надсилається повідомлення.

ЕКСПЕРТИЗА ЗАЯВКИ ТОВАРНОГО ЗНАКА

Експертиза заявки

Після встановлення дати подання заявки на знак для товарів і послуг заклад експертизи проводить експертизу заявки. З власної ініціативи або на запрошення Установи заявник може брати участь особисто або через свого представника в розгляді питань, що могли виникнути під час проведення експертизи. Протягом цього часу до прийняття рішення про реєстрацію знака або про відхилення заявки заявник може з власної ініціативи вносити до заявки виправлення та уточнення. Додаткові матеріали до заявки розглядаються, якщо вони не виходять за межі розкритої у поданій заявці суті позначення та переліку зазначених у заявці товарів і послуг. Додаткові матеріали вважаються такими, що виходять за межі розкритої у поданій заявці суті позначення, якщо вони містять ознаки, які слід включити до позначення, яке заявляється як знак.

Експертиза заявки на знак для товарів і послуг фактично складається із двох окремих експертиз – *експертиза заявки за формальними ознаками та кваліфікаційної експертизи*.

Перша експертиза має на меті встановити відповідність матеріалів заявки встановленим вимогам і наявність документа про сплату збору за подання заявки. У разі виявлення невідповідності матеріалів заявки встановленим вимогам про це повідомляється заявнику. Протягом двох місяців від дати одержання заявником повідомлення Установи заявка має бути виправлена заявником. Якщо протягом цього строку заявку не буде приведено у відповідність до встановлених вимог і заявник не подасть клопотання про продовження цього строку, заявка відхиляється, про що повідомляється заявнику.

За позитивними результатами експертизи заявки за формальними ознаками проводиться кваліфікаційна експертиза, метою якої є виявлення відповідності заявленого позначення умовам надання правової охорони. Кваліфікаційна експертиза заявки починається за наявності в матеріалах правильно оформленого документа про сплату збору за подання заявки. Установа має право зажадати від заявника додаткових матеріалів, якщо без них проведення експертизи по суті неможливо. Додаткові матеріали мають бути подані протягом двох місяців від дати одержання запиту Установи. Якщо протягом зазначеного строку заявник не подасть матеріали, заявка вважається відкликаною. За позитивним результатом кваліфікаційної експертизи заявки Установа надсилає заявникові рішення про реєстрацію знака. В іншому разі надсилається рішення про відхилення заявки.

Порядок державної реєстрації товарного знака

Після прийняття рішення про реєстрацію знака Установа у своєму офіційному бюлетені публікує відомості про видачу свідоцтва. Така публікація можлива лише за наявності документа про сплату збору за видачу свідоцтва. Якщо ж такого документа немає і протягом трьох місяців від дати надходження до заявника рішення про видачу свідоцтва він не надійде до Установи, публікація не проводиться, а заявка вважається відкликаною.

На підставі публікації відомостей про видачу свідоцтва будь-яка особа має право ознайомитися з матеріалами заявки.

Одночасно з публікацією відомостей про видачу свідоцтва установа здійснює державну реєстрацію знака. Після внесення до реєстру відомостей про знак будь-яка особа має право ознайомитися з ними.

На підставі державної реєстрації знака Установа України в *місячний строк* після цього видає заявникові свідоцтво. Якщо право на одержання свідоцтва мають кілька осіб, їм надається одне свідоцтво.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ НА ДОБРЕ ВІДОМИЙ ЗНАК

1. Охорона прав на добре відомий знак здійснюється згідно зі ст. 6 Паризької конвенції про охорону промислової власності та ЗУ «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» на підставі визнання знака добре відомим Апеляційною палатою або судом. Знак може бути визнаний добре відомим незалежно від реєстрації його в Україні (п. 1 ст. 25 ЗУ «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»).

2. Під час визначення того, чи є знак добре відомим в Україні, можуть розглядатися, зокрема, такі фактори:

- ступінь визнання знака у відповідному секторі суспільства;
- тривалість, обсяг та географічний район використання знака;
- тривалість, обсяг та географічний район будь-якого просування знака, включаючи рекламування чи оприлюднення та представлення на ярмарках чи виставках товарів або послуг, щодо яких знак застосовується;
- тривалість та географічний район будь-яких реєстрацій або заявок на реєстрацію знака за умови, що знак використовується чи є визнаним;
- свідчення успішного відстоювання прав на знак, зокрема територія, на якій компетентними органами знак визнано добре відомим;
- цінність, що асоціюється зі знаком.

3. Порядок визнання Апеляційною палатою знака добре відомим в Україні встановлюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері інтелектуальної власності. За подання заяви про визнання знака добре відомим сплачується збір.

Рішення Апеляційної палати щодо визнання знака добре відомим в Україні може бути оскаржено у судовому порядку.

4. З дати, на яку за визначенням Апеляційної палати чи суду знак став добре відомим в Україні, йому надається правова охорона така сама, якби цей знак був заявлений на реєстрацію в Україні.

При цьому вона поширюється також на товари і послуги, що не споріднені з тими, для яких знак визнано добре відомим в Україні, якщо використання цього знака іншою особою стосовно таких товарів і послуг вказуватиме на зв'язок між ними та власником добре відомого знака і його інтересам, ймовірно, буде завдано шкоди таким використанням (ст. 25 ЗУ «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»).

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ КОЛЕКТИВНОГО ЗНАКУ

Колективний товарний знак – це знак союзу, господарської асоціації чи іншого добровільного об'єднання підприємств, готовий до позначення, випущених та реалізованих ними товарів, які мають єдині якісні чи інші загальні характеристики.

Колективні товарні знаки ЗУ «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» не визначаються, і таким позначенням правова охорона не надається. Проте деякі країни реєструють колективні товарні знаки. Ст. 7 Паризької конвенції про охорону промислової власності містить припис, за яким країни Союзу зобов'язані приймати заявки на колективні знаки і надавати їм правову охорону. Право на колективний знак надається спілкам, господарським асоціаціям та іншим добровільним об'єднанням підприємств, а не фізичним особам. За загальним правилом право на колективний знак і його використання не може бути передане третім особам.

Державна реєстрація колективного знака

Для колективних знаків прийнято особливий порядок реєстрації. До заявки на реєстрацію колективного знака додається його статут, який має містити відомості про найменування об'єднання, що уповноважене зареєструвати колективну торговельну марку на своє ім'я, перелік підприємств, що входять до складу об'єднання і мають право користуватися колективною торговельною маркою.

У статуті колективної торговельної марки зазначається також мета реєстрації знака, перелік і єдині якісні чи інші загальні характеристики товарів, що будуть позначатися колективною торговельною маркою, умови його використання. Статут має обов'язково визначати порядок контролю за використанням колективної торговельної марки і відповідальність за порушення його статуту.

До реєстру і в свідцтво на колективну торговельну марку, крім загальноприйнятих відомостей вносяться також дані про підприємства, що мають право користуватися колективною торговельною маркою. Зазначені відомості, а також витяг із статуту колективної торговельної марки про єдині якісні чи інші характеристики товарів, для яких цей знак зареєстрований, публікуються патентним відомством в офіційному бюлетені. Про зміни, що вносяться до статуту колективної торговельної марки, його володілець зобов'язаний повідомляти патентне відомство.

У разі випуску товарів, що позначені колективною торговельною маркою, але не відповідають єдиним якісним чи іншим загальним характеристикам, в обіг чинність знака може бути достроково припинена повністю або частково.

ЗАХИСТ ПРАВ НА ТОВАРНИЙ ЗНАК

Порушення прав власника товарного знака

1. Будь-яке посягання на права власника свідоцтва на товарний знак, передбачені ст. 16 ЗУ «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», у тому числі вчинення без згоди власника свідоцтва дій, що потребують його згоди, та готування до вчинення таких дій, вважається порушенням прав власника свідоцтва, що тягне за собою відповідальність згідно з чинним законодавством України (п. 1 ст. 20 ЗУ «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»).

2. На вимогу власника свідоцтва таке порушення повинно бути припинено, а порушник зобов'язаний відшкодувати власнику свідоцтва заподіяні збитки. Власник свідоцтва може також вимагати усунення з товару, його упаковки незаконно використаного знака або позначення, схожого з ним настільки, що їх можна сплутати, або знищення виготовлених зображень знака або позначення, схожого з ним настільки, що їх можна сплутати. Вимагати поновлення порушених прав власника свідоцтва може за його згодою також особа, яка придбала ліцензію (п. 2 ст. 20 ЗУ «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»).

Способи захисту прав

1. Захист прав на знак здійснюється у судовому та іншому встановленому законом порядку.

2. Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у зв'язку з застосуванням ЗУ «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг».

Суди відповідно до їх компетенції розв'язують, зокрема, спори про:

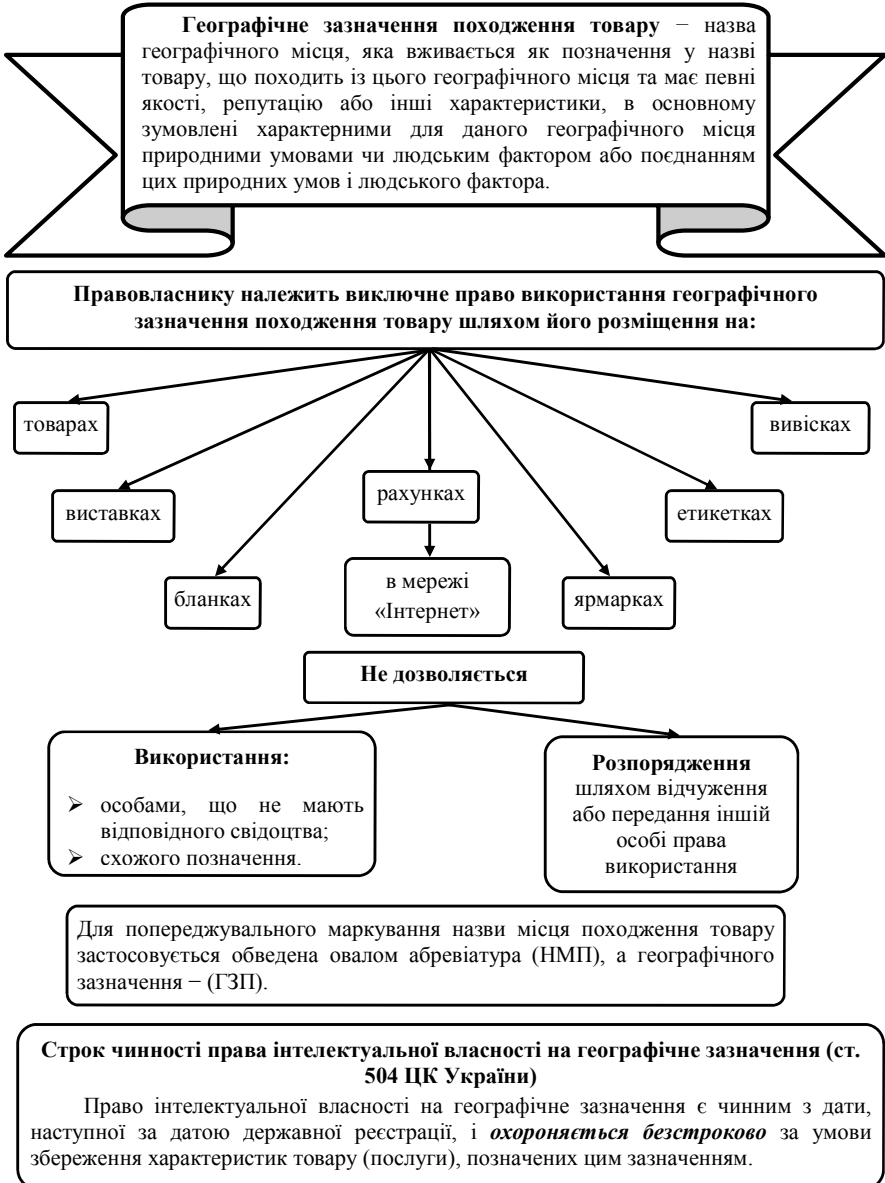
- встановлення власника свідоцтва;
- укладання та виконання ліцензійних договорів;
- порушення прав власника свідоцтва (ст. 21 ЗУ «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»).

Будь-які товари, етикетки, упаковки товарів, на яких незаконно розміщені товарний знак або позначення, схожого з ним настільки, що їх можна сплутати, є контрафактними, а дію особи, що здійснила розміщення, – контрафакцією.

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ГЕОГРАФІЧНЕ ЗАЗНАЧЕННЯ (ГЛ. 45 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ ГЕОГРАФІЧНОГО ЗАЗНАЧЕННЯ ПОХОДЖЕННЯ ТОВАРУ

**ДЕРЖАВНА РЕЄСТРАЦІЯ ГЕОГРАФІЧНОГО ЗАЗНАЧЕННЯ ПОХОДЖЕННЯ
ТОВАРУ І НАДАННЯ ВИКЛЮЧНОГО ПРАВА НА ГЕОГРАФІЧНІ ЗАЗНАЧЕННЯ
ПОХОДЖЕННЯ ТОВАРУ**

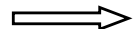
Заявка на реєстрацію кваліфікованого зазначення походження товару подається до Установи особами, які мають право на реєстрацію згідно із ч. 1 ст. 9 ЗУ «Про охорону прав на зазначення походження товарів».

Заявка складається українською мовою та повинна містити:

- а) заяву про реєстрацію назви місця походження товару чи географічного зазначення походження товару та права на використання зареєстрованого відповідного кваліфікованого зазначення походження товару з відомостями про заявника та його адресу;
- б) заявлену назву місця походження товару або заявлене географічне зазначення походження товару;
- в) назву товару, для якого заявник просить зареєструвати вказане зазначення походження товару та право на використання зареєстрованого відповідного кваліфікованого зазначення походження товару;
- г) назву та межі географічного місця, де виробляється товар і з яким пов'язуються особливі властивості, певні якості, репутація або інші характеристики товару;
- д) опис особливих властивостей товару, певних якостей, репутації або інших характеристик товару;
- е) дані щодо використання заявленого кваліфікованого зазначення походження товару на етикетці та при маркуванні товару;
- є) дані про взаємозв'язок особливих властивостей, певних якостей, репутації або інших характеристик товару з природними умовами та людським фактором вказаного географічного місця.

Експертиза заявки

1. Експертиза заявки проводиться закладом експертизи відповідно до ЗУ «Про охорону прав на зазначення походження товарів» і встановлених на його основі правил.
2. Заявник має право особисто або через свого представника брати участь у встановленому порядку в розгляді питань, що виникають під час проведення експертизи.
3. Під час проведення експертизи з ініціативи заявника до заявки можуть бути внесені виправлення очевидних помилок і уточнення опису основних характеристик товару або меж географічного місця походження товару.
4. Експертиза заявки на реєстрацію кваліфікованого зазначення походження товару та права на використання вже зареєстрованого кваліфікованого зазначення походження товару встановлює відповідність наведених у заявці даних положенням ст. 7, 8 і 9 ЗУ «Про охорону прав на зазначення походження товарів».
5. Під час експертизи заявки на реєстрацію кваліфікованого зазначення походження товару здійснюється перевірка цього зазначення стосовно видових назв, внесених до Переліку видових назв товарів.
6. У процесі проведення експертизи заклад експертизи має право зажадати від заявника додаткові матеріали, без яких проведення експертизи неможливе.

Реєстрація кваліфікованого зазначення походження товару та права на використання зареєстрованого кваліфікованого зазначення походження товару

1. На підставі прийнятого Установою рішення про реєстрацію кваліфікованого зазначення походження товару та права на використання зареєстрованого кваліфікованого зазначення походження товару здійснюється відповідна реєстрація.

2. Реєстрація здійснюється шляхом внесення до Реєстру необхідних відомостей щодо кваліфікованого зазначення походження товару та осіб, які мають право на використання зареєстрованого кваліфікованого зазначення походження товару.

До Реєстру вносяться такі відомості:

- заявлене зазначення походження товару;
  - кваліфікація зазначення: назва місця походження товару або географічне зазначення походження товару;
  - назва товару, опис його особливих властивостей, певних якостей, репутації або інших характеристик;
  - дата прийняття рішення про реєстрацію назви місця походження товару або географічного зазначення походження товару;
  - відомості про осіб, яким надається право на використання зареєстрованого кваліфікованого зазначення походження товару, і дата прийняття рішення про надання цього права.
3. Форма Реєстру та порядок його ведення визначаються Установою.
4. Заявник має право подати заяву про внесення змін і уточнень до Реєстру. Порядок внесення змін і уточнень до Реєстру встановлюється Установою.
- За внесення змін і уточнень до Реєстру або виправлення очевидної помилки, допущеної з вини заявника, сплачується збір у встановленому порядку.
5. Будь-яка особа має право ознайомитися з відомостями, внесеними до Реєстру, та одержати за плату витяг з Реєстру. Порядок провадження цих дій визначається Установою.
6. Відомості про реєстрацію кваліфікованого зазначення походження товару та права на використання зареєстрованого кваліфікованого зазначення походження товару публікуються в офіційному бюлетені Установи.

Видача свідоцтва про виключне право на географічне зазначення

Якщо в результаті експертизи товару, заявки на реєстрацію кваліфікованого зазначення місця походження товару буде встановлено, що заявлене зазначення відповідає вимогам закону і охороноздатності, то на підставі результатів експертизи приймається рішення про видачу свідоцтва на право використання кваліфікованого зазначення походження товару. На основі цього рішення проводиться його реєстрація в Державному реєстрі назв місць походження та географічних зазначень походження товарів і прав на використання зареєстрованих кваліфікованих зазначень походження товарів, а на підставі реєстрації видається свідоцтво на право користування зазначенням походження

ЗАХИСТ ГЕОГРАФІЧНОГО ЗАНАЧЕННЯ ПОХОДЖЕННЯ ТОВАРУ

Правовласник має право вимагати вилучення з обігу і знищення за рахунок порушника контрафактних товарів, етикеток, упаковок товарів, на яких незаконно розміщено географічне зазначення походження товару або схожий з ним позначень.

Способи захисту прав

1. Захист прав на зазначення походження товару здійснюється у судовому та іншому встановленому законом порядку.
2. Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у зв'язку з застосуванням ЗУ «Про охорону прав на зазначення походження товарів».

Суди відповідно до їх компетенції розв'язують, зокрема, спори про:

- правомірність реєстрації кваліфікованого зазначення походження товару;
- встановлення факту використання кваліфікованого зазначення походження товару;
- порушення прав власника свідоцтва про реєстрацію права на використання кваліфікованого зазначення походження товару;
- компенсації.

Підстави припинення правової охорони найменування місця походження товару:

- ▲ визнання недійсною реєстрації зазначення походження товару за скаргою будь-якої особи, якщо реєстрацію було здійснено з порушенням вимог законодавства;
- ▲ зникнення характерних для даного географічного об'єкта умов і неможливість виробництва товарів із зазначеними в Реєстрі властивостями, а також визнання цього зазначення видовою назвою товару;
- ▲ дія реєстрації найменування місця походження товару на ім'я іноземної юридичної чи фізичної особи, крім зазначених підстав, може припинитися також у зв'язку з втратою права на дане найменування місця походження товару в країні походження товару.

Чинність реєстрації найменування місця походження товару має припинитися з моменту публікації рішення Установи про це в бюлетені.

Право на використання зареєстрованого кваліфікованого зазначення походження товару може бути припинено:

- ▲ за рішенням суду про припинення права у зв'язку з втратою товаром особливих властивостей або інших характеристик, зазначених у Реєстрі стосовно даного зазначення походження товару;
- ▲ в разі анулювання реєстрації найменування місця походження товару;
- ▲ у зв'язку з ліквідацією юридичної особи або смерті фізичної особи – володільця свідоцтва;
- ▲ на підставі заяви володільця свідоцтва, поданого до Установи про відмову від права на використання цього зазначення;
- ▲ у разі несплати збору за подовження строку дії свідоцтва.

Зрозуміло, що в разі припинення чинності реєстрації зазначення походження товару припиняється і чинність свідоцтва на право його використання, адже зникає підстава права на використання зазначення походження товару.

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА КОМЕРЦІЙНУ ТАЄМНИЦЮ (ГЛ. 46 ЦК УКРАЇНИ)

ПРАВО НА СЕКРЕТ ВИРОБНИЦТВА (НОУ-ХАУ)

Ноу-хау (інакше – **секрети виробництва**; відповідно до ЦК України – **комерційна таємниця**) – це інформація, що виходить за рамки загальних, відкритих відомостей про об'єкт. При цьому найчастіше саме ноу-хау визначає найбільш ефективний спосіб функціонування об'єкта техніки. Розповсюдженням прийомом пропозиції ноу-хау на ринок є пропозиція до продажу об'єкта техніки без ноу-хау, але за зниженою ціною. Якщо об'єкт техніки продається разом з ноу-хау, то сума платежів зростає. Для покупця буває важливо купити нову технологію з можливістю її максимально ефективного функціонування, тобто разом із супутнім ноу-хау.

Комерційною таємницею є інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які зазвичай мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію (ст. 505 ЦК України).

Критерії віднесення інформації до комерційної таємниці

1. *До комерційної таємниці у порядку, встановленому законодавством, належить інформація, яка в сукупності має такі ознаки:*

- має незалежну економічну цінність (дійсну або потенційну) в силу її невідомості іншим особам, які можуть отримати будь-яку вигоду від її виявлення чи використання;
- забезпечена заходами щодо її захисту, включаючи розробку правил обмеження користування такою інформацією, ведення порядку надання та зняття відповідного реквізиту (грифу обмеження доступу до документа «Комерційна таємниця») для документів та інших матеріальних носіїв комерційної таємниці;
- набута власником на законних підставах;
- не є державною таємницею і не є інтелектуальною власністю третіх осіб;
- не є відкритою інформацією відповідно до чинного законодавства.

2. Комерційною таємницею може бути склад, формула, вірєць, збірка (компіляція), програмний продукт, засіб, метод, техніка, виріб, процес, комерційний або науковий досвід (ноу-хау) тощо.

3. *Не можуть бути віднесені до комерційної таємниці:*

- установчі документи, документи, які засвідчують право на здійснення окремого виду господарської діяльності;
- документи про сплату податків, зборів та інших обов'язкових платежів;
- інформація про забруднення навколишнього природного середовища, недотримання безпечних умов праці, які завдають шкоди здоров'ю людей та тварин, інші порушення законодавства України, а також розмір заподіяної при цьому шкоди;
- документи про платоспроможність;
- відомості про участь службових осіб власника комерційної таємниці в товариствах, установах та інших організаціях;
- відомості про порушення прав і свобод людини і громадянина;
- інша інформація, яка відповідно до законів та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана ВР України, не може бути комерційною таємницею.

СУБ'ЄКТИ ПРАВА НА СЕКРЕТ ВИРОБНИЦТВА

Власник секрету виробництва:

- **особа**, яка володіє інформацією, що становить секрет виробництва, на законній основі обмежила доступ до цієї інформації і встановила щодо неї режим комерційної таємниці;
- **юридичні особи** – комерційні організації та індивідуальні підприємці;
- **юридичні особи** – некомерційні організації, якщо справа торкається відомостей, які стосуються дозволеної їм підприємницької діяльності.

Суб'єкти права на секрет виробництва:

Роботодавець – власник інформації, що становить секретне виробництво, отриманої в рамках трудових відносин (службового секрету виробництва)

Особи, що стали добросовісно і незалежно від інших власників секрету виробництва власниками відомостей, що становлять зміст секрету виробництва

Майнові права інтелектуальної власності на комерційну таємницю (ст. 506 ЦК України):

- 1) право на використання комерційної таємниці;
- 2) виключне право дозволяти використання комерційної таємниці;
- 3) виключне право перешкоджати неправомірному розголошенню, збиранню або використанню комерційної таємниці;
- 4) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Майнові права інтелектуальної власності на комерційну таємницю належать особі, яка правомірно визначила інформацію комерційною таємницею, якщо інші не встановлено договором.

Строк чинності права інтелектуальної власності на комерційну таємницю (ст. 508 ЦК України) обмежується строком існування сукупності ознак комерційної таємниці, встановлених ч. 1 ст. 505 ЦК України.

**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ВИКЛЮЧНОГО ПРАВА НА СЕКРЕТ
ВИРОБНИЦТВА**

Порушник виключного права на секрет виробництва повинен відшкодувати збитки, нанесені порушенням на секрет

Відповідальність у вигляді відшкодування збитків настає для наступної категорії осіб:

- порушник виключного права на секрет виробництва;
- особа, яка неправомірно отримала відомості, що становлять секрет виробництва;
- особа, яка розголосила або використала відомості, що становлять секрет виробництва;
- особа, зобов'язана зберігати конфіденційність секрету виробництва;
- особа, що розпорядилася своїм правом при відчуженні виключного права на секрет виробництва;
- особа, що отримала відповідні права за ліцензійним договором.

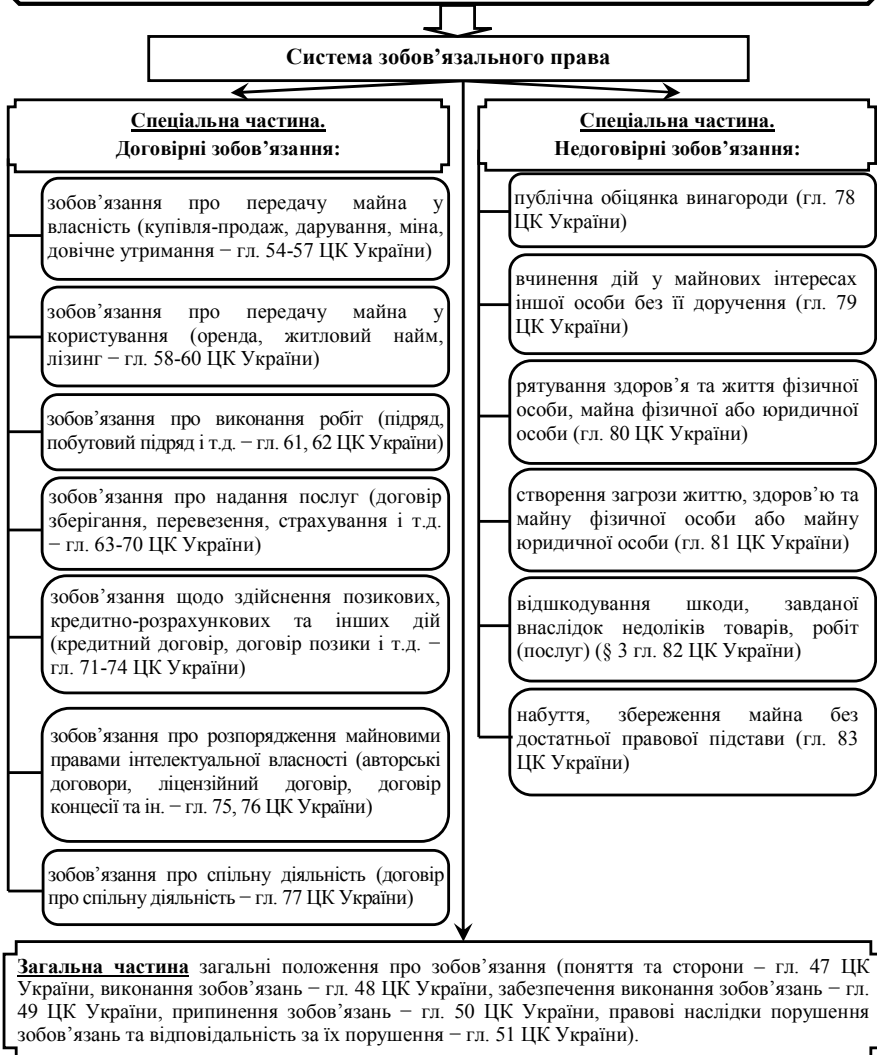
Добросовісний (невинний) порушник – особа, яка використала секрет виробництва, не знала і не повинна була знати про те, що його використання незаконне, а також у зв'язку з тим, що вона отримала доступ до секрету виробництва випадково або помилково:

- не несе відповідальності і не зобов'язана відшкодувати збитки, нанесені порушенням виключного права;
- зобов'язана на вимогу правовласника зупинити подальше використання секрету виробництва (у випадку невиконання порушником цієї вимоги в добровільному порядку правовласник може подати на порушника позов про заборону такого використання в судовому порядку).

ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНЕ ПРАВО

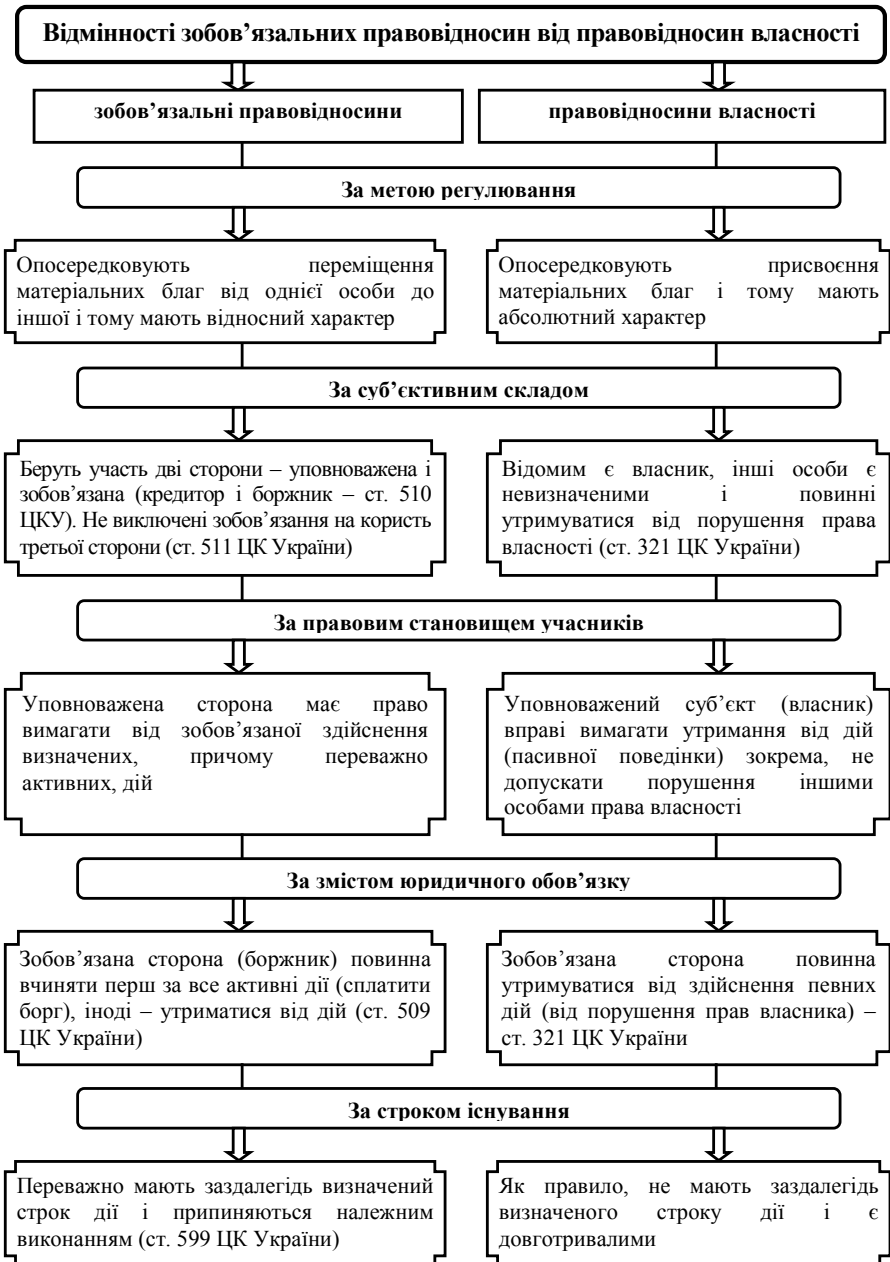
ПОНЯТТЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ. СТОРОНИ У ЗОБОВ'ЯЗАННІ (ГЛ. 47 ЦК УКРАЇНИ) ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНОГО ПРАВА

Зобов'язальне право – це сукупність цивільно-правових норм, які регулюють відносини, пов'язані з передачею майна у власність або тимчасове користування, виконання робіт, наданням послуг, заподіянням шкоди чи безпідставним збагаченням шляхом встановлення між конкретними особами правовідносин, в силу яких одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь іншої сторони (кредитора) певну дію або утриматися від її вчинення, а кредитор вправі вимагати від боржника виконання такого обов'язку.

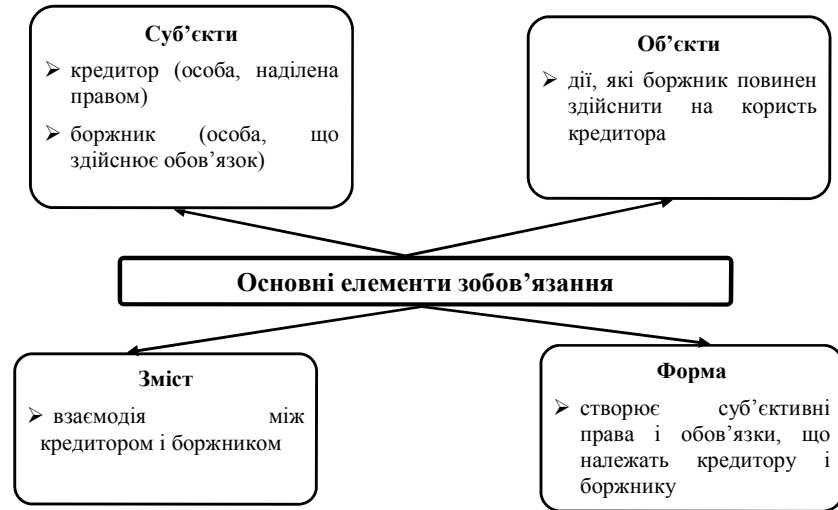

ВІДМІННОСТІ ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН ВІД ПРАВОВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ

ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Зобов'язанням є правовідносини, в яких одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку (ч. 1 ст. 509 ЦК України, ч. 1 ст. 175 ГК України).

Підстави виникнення зобов'язань

- ✓ договір;
- ✓ односторонні правочини;
- ✓ акти суб'єктів публічного права:
  - безпосередні приписи актів цивільного законодавства;
  - рішення суду;
  - акти управління (адміністративні акти) органів державної влади, органів влади АРК або органів місцевого самоврядування.
- ✓ юридична сукупність, що містить припис закону і договір або адміністративний акт.

ОСОБЛИВОСТІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ**Особливості зобов'язання**

Зобов'язання є відносним правовідношенням – його сторонами завжди є чітко визначені особи, а саме – боржник (зобов'язана сторона) і кредитор (уповноважена сторона)

зміст зобов'язання становлять права та обов'язки сторін (як майнові, так і немайнові)

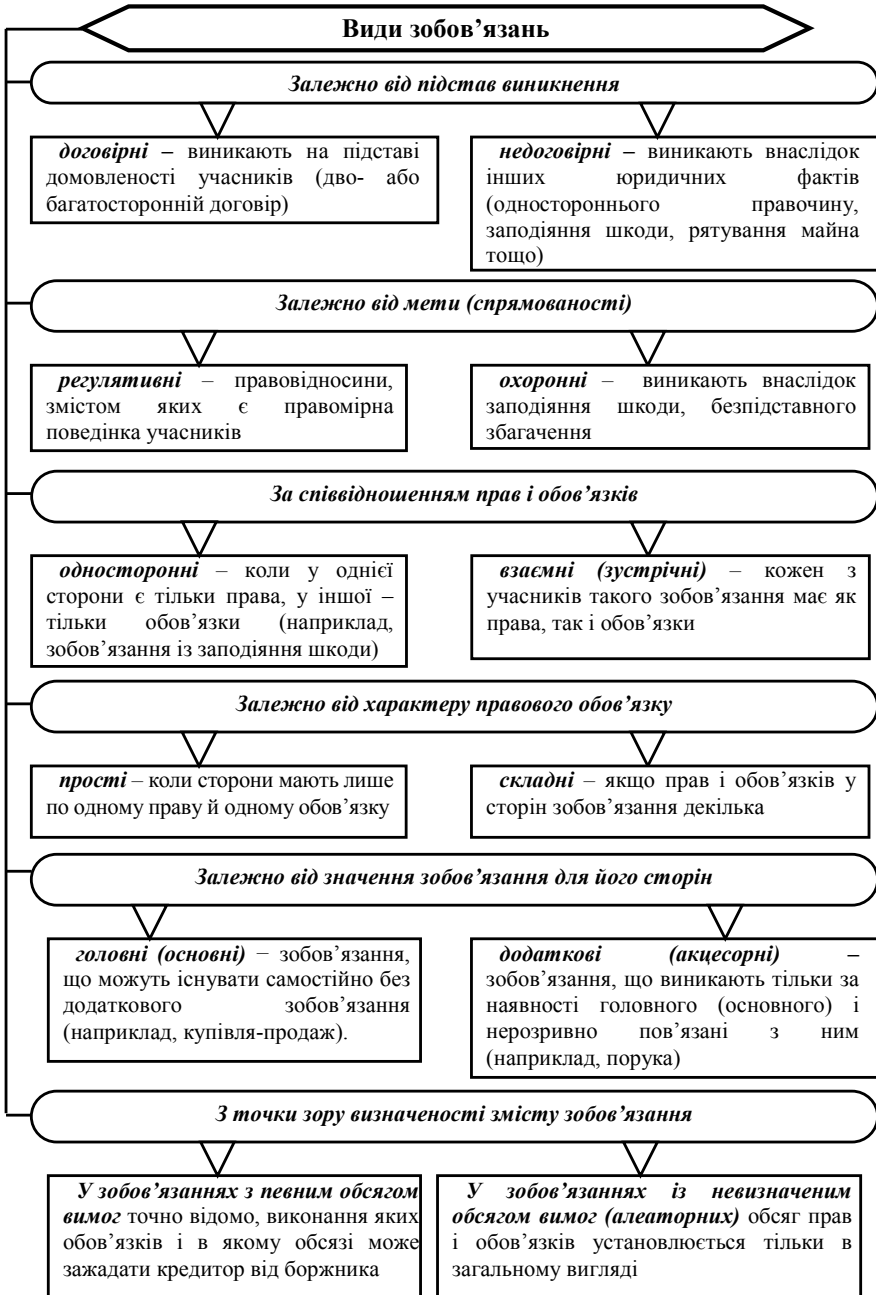
об'єктом зобов'язання є певні дії з передачі майна, сплати грошей, виконання робіт тощо. Іноді зобов'язання передбачає необхідність утриматися від певної дії (так, у разі оренди орендодавець зобов'язаний утриматися від дій, що перешкоджають орендареві у користуванні майном – ст. 759 ЦК України)

зобов'язання опосередковує динаміку цивільно-правових відносин (передачу речей, виконання робіт і т.д.), тому необхідно врегулювати усі стадії зобов'язання (виникнення, зміну, припинення, виконання, відповідальність за невиконання);

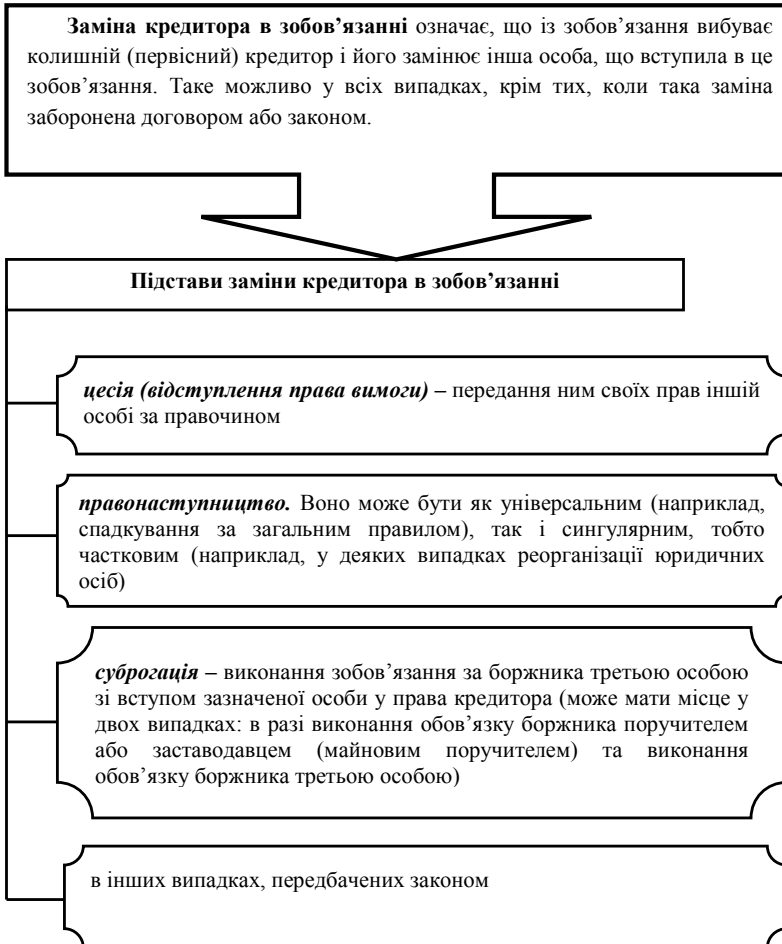
реалізація кредитором свого права можлива тільки в разі виконання боржником (зобов'язаної сторони) свого обов'язку (наприклад, покупець речі не зможе її отримати, якщо продавець її не передасть)

застосування до боржника (зобов'язаної сторони) заходів цивільно-правової відповідальності у випадку невиконання чи неналежного виконання ним свого обов'язку)

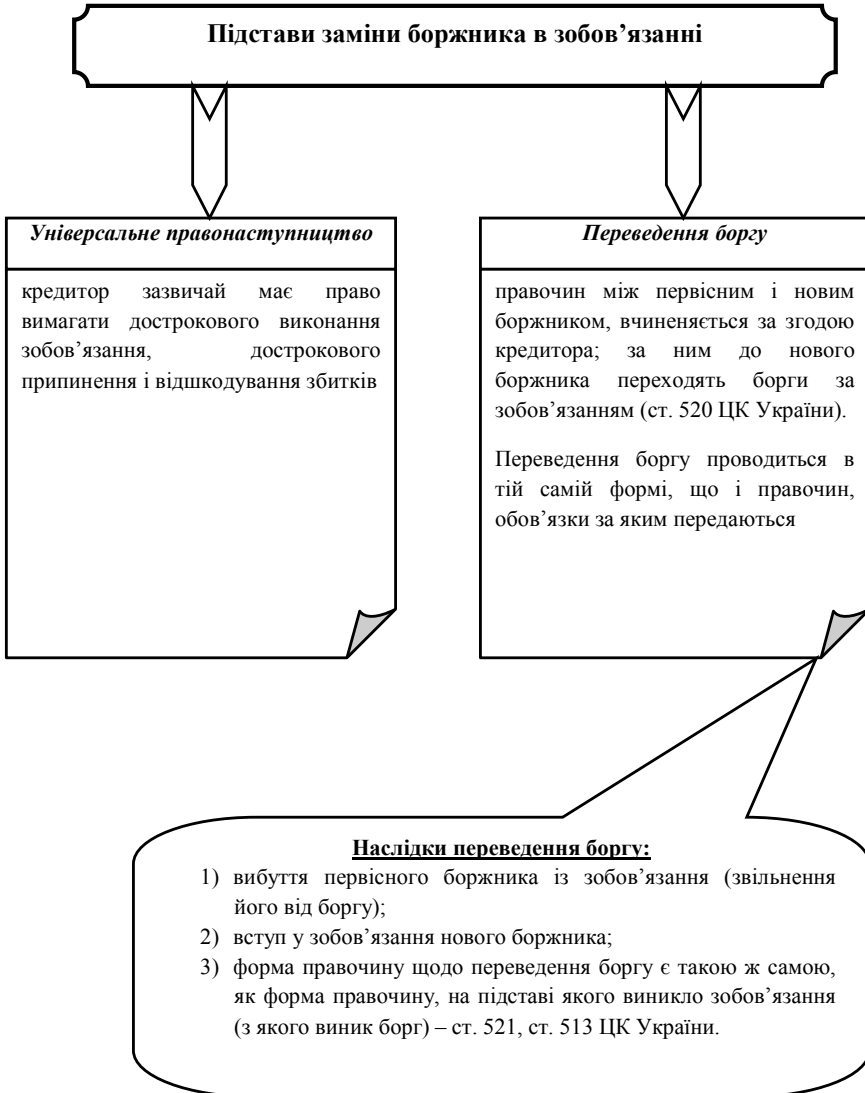
ВИДИ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

ПІДСТАВИ ЗАМІНИ КРЕДИТОРА В ЗОБОВ'ЯЗАННІ

ПІДСТАВИ ЗАМІНИ БОРЖНИКА В ЗОБОВ'ЯЗАННІ

ВІДСТУПЛЕННЯ ПРАВА ВИМОГИ (ЦЕСІЯ)

ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ (ГЛ. 48 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ ТА ПРИНЦИПИ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Виконання зобов'язання – це здійснення його суб'єктами взаємообумовлених зустрічних дій або утримання від них, що проявляється у реалізації кредитором своїх прав і виконанні боржником покладених на нього обов'язків, зокрема щодо: передавання майна, виконання робіт, надання послуг, сплати грошей тощо.

Принципи виконання зобов'язань

Відповідно до ст. 526 ЦК України зобов'язання має виконуватися **належним чином** відповідно до умов договору та вимог ЦК України, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться.

Принцип належного виконання, як правило, передбачає виконання зобов'язання: 1) належними сторонами; 2) щодо належного предмета; 3) належним способом; 4) у належні строки (терміни); 5) у належному місці.

Принцип реального виконання встановлено у ст. 622 ЦК України. Відповідно до ч. 1 ст. 622 ЦК України боржник, який сплатив неустойку і відшкодував збитки, завдані порушенням зобов'язання, не звільняється від обов'язку виконати зобов'язання в натурі, якщо інше не встановлено договором або законом.

Боржник звільняється від виконання зобов'язання в натурі у разі:

1) відмови кредитора від прийняття виконання, яке внаслідок прострочення втратило для нього інтерес; 2) передавання кредиторові відступного; 3) відмови

Принцип **стабільності** зобов'язання полягає у недопустимості односторонньої відмови від зобов'язання або односторонньої зміни його умов.

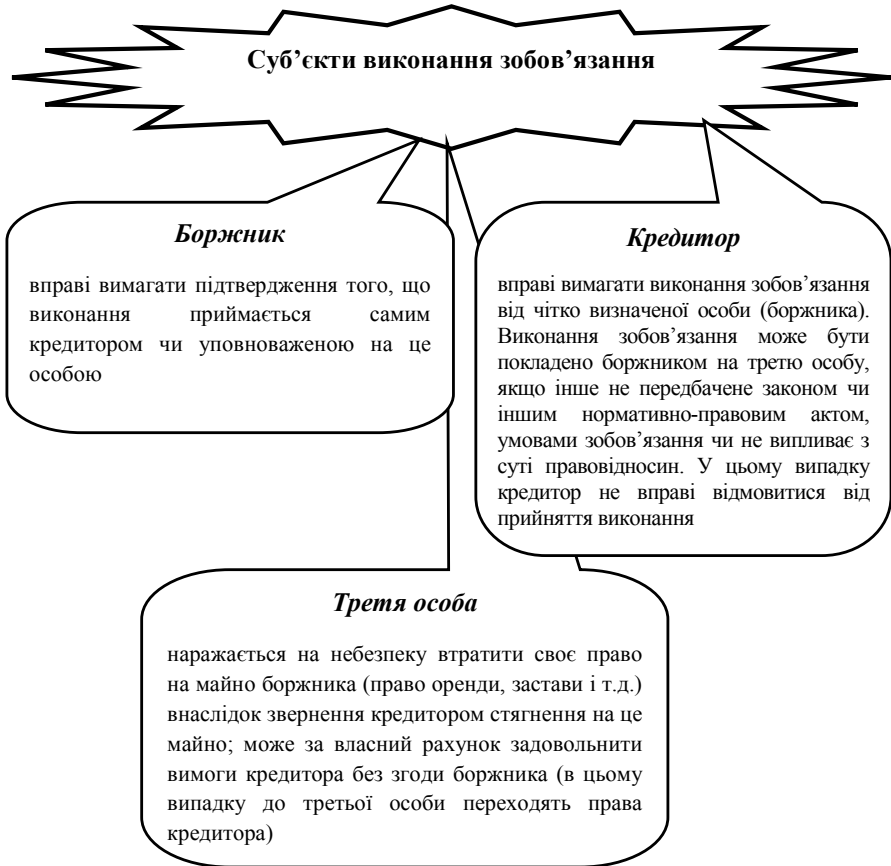
Відповідно до ст. 525 ЦК України одностороння відмова від зобов'язання або одностороння зміна його умов не допускається, якщо інше не встановлено договором або законом.

Принцип **ділової співпраці** означає, що сторони зобов'язання взаємно сприяють одна одній у виконанні зобов'язання. При цьому одна сторона не створює перешкод іншій стороні у виконанні зобов'язання, а навпаки докладає зі свого боку зусиль для сприяння у такому виконанні – ч. 2 ст. 193 ГК України.

Принцип **справедливості, добросовісності, розумності** передбачає недопущення дисбалансу у правах та обов'язках сторін зобов'язання; дотримання стороною взятих на себе зобов'язань; адекватність дій сторін до взятих на себе обов'язків.

Принцип **довіри контрагентові** означає, що кожна зі сторін зобов'язання виходить із добропорядності, чесності й передбачуваності дій іншої сторони на виконання нею зобов'язання, що дозволяє первісно припускати можливість виконання зобов'язання контрагентом і спрямованість на це його дій.

СУБ'ЄКТИ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

СТРОК ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Строк виконання зобов'язання. Якщо у зобов'язанні встановлено строк (термін) його виконання, то воно підлягає виконанню у цей строк (термін). Зобов'язання, строк (термін) виконання якого визначений вказівкою на подію, яка неминуче має настати, підлягає виконанню з настанням цієї події (ст. 530 ЦК України).

ОСОБЛИВОСТІ

Зобов'язання із **визначеним строком для виконання** повинно бути виконано у встановлений день виконання чи в будь-який момент часу у межах періоду, встановленого до дня його виконання

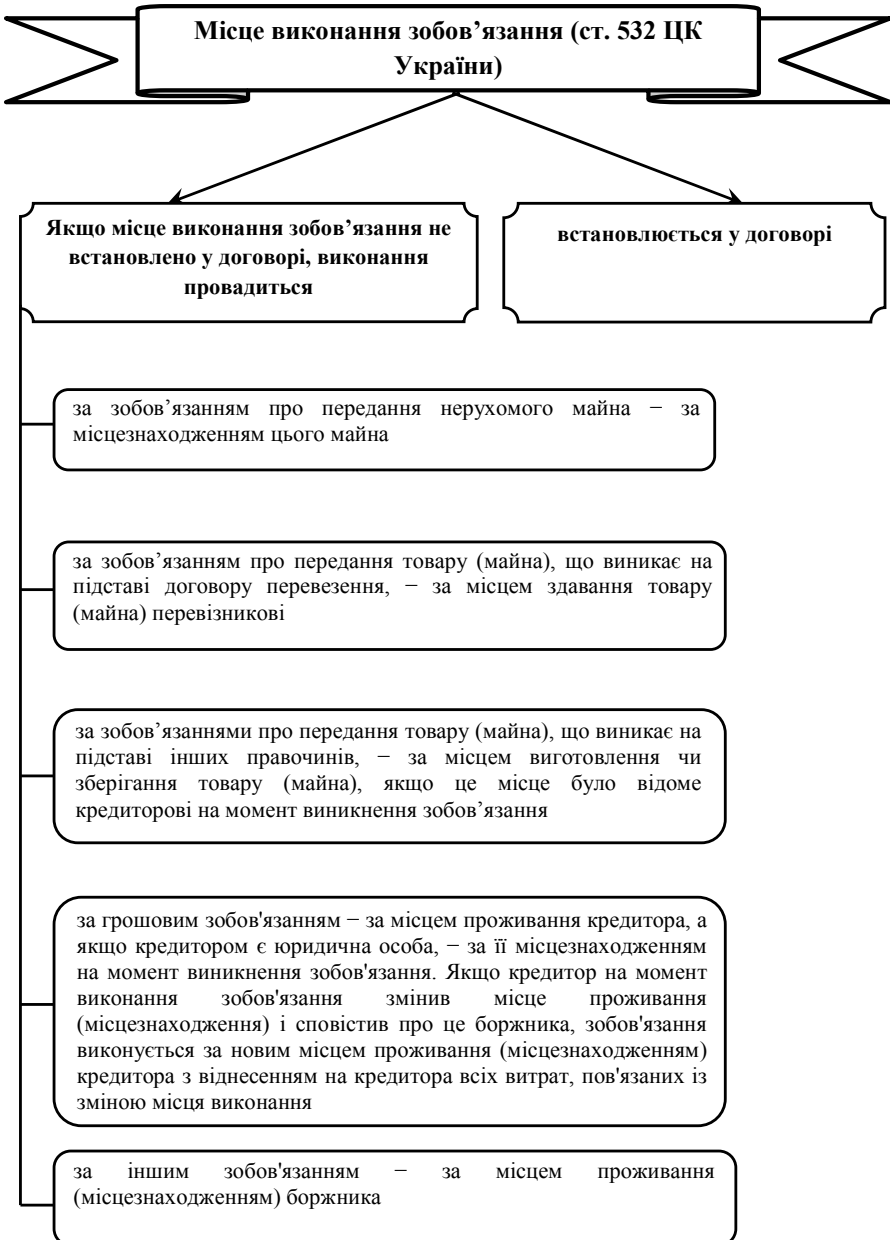
Якщо зобов'язання не передбачає строк його виконання і не містить умов, що дозволяють визначити цей строк, воно повинно бути виконано в **розумний** строк після виникнення зобов'язання, але не пізніше 7-ми днів з моменту заявлення першої вимоги кредитора

Умови дострокового виконання зобов'язання
(ст. 531 ЦК України)

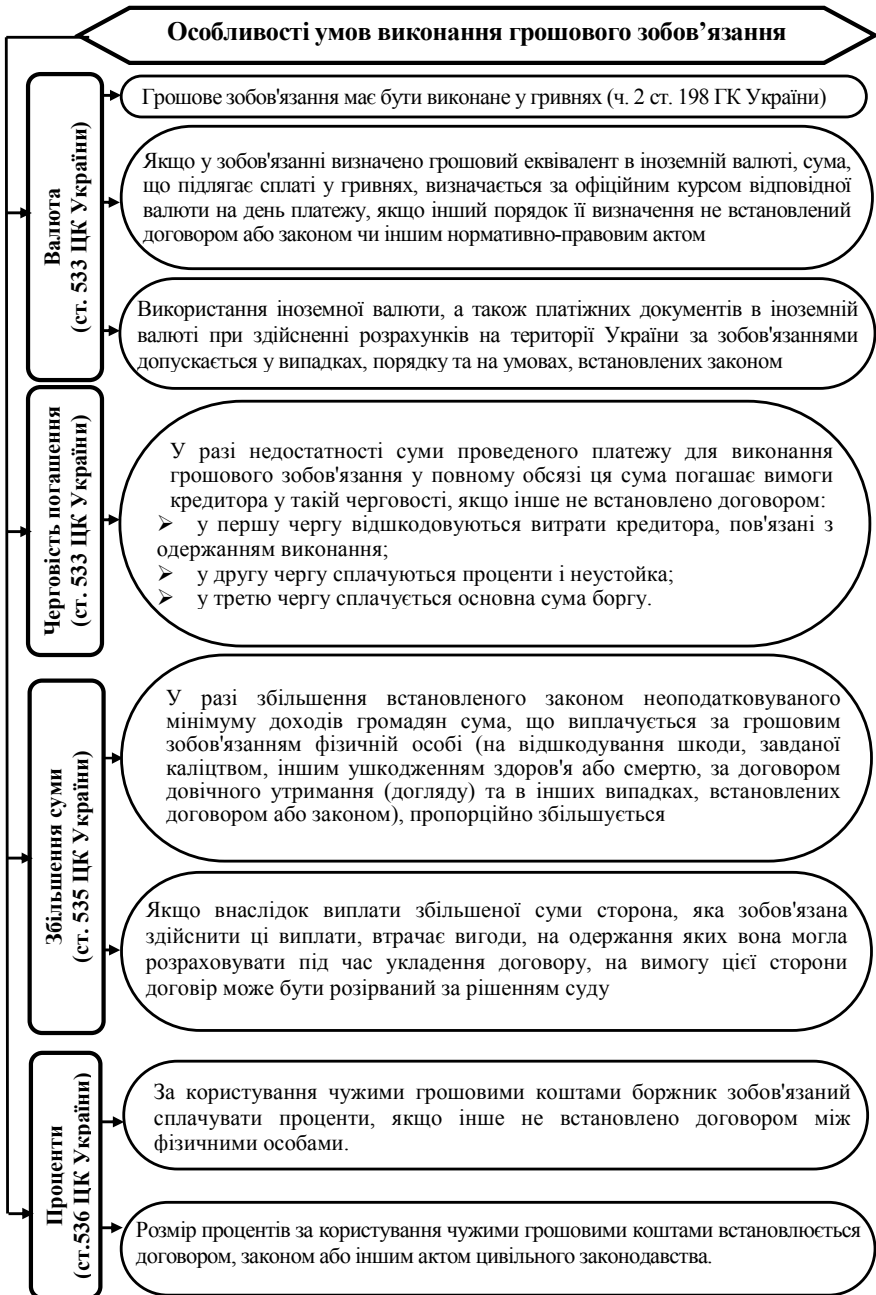
якщо інше не передбачене законом, іншими нормативно-правовими актами чи умовами зобов'язання або не впливає із його суті

для зобов'язання, пов'язаного із здійсненням його сторонами підприємницької діяльності тільки у випадках, коли це передбачено законом, іншими нормативно-правовими актами, договором чи впливає із звичаїв ділового обороту

МІСЦЕ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

ОСОБЛИВОСТІ УМОВ ВИКОНАННЯ ГРОШОВОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ (ГЛ. 49 ЦК УКРАЇНИ)

СПОСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

ОЗНАКИ СПОСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ**Ознаки способів забезпечення виконання зобов'язання**

мають майновий характер;

забезпечують інтереси кредитора і спрямовані на виконання зобов'язання

встановлюються на підставі закону чи за згодою сторін;

мають додатковий (акцесорний) характер, тобто вони забезпечують виконання основного зобов'язання, тому припинення чи недійсність основного зобов'язання тягне за собою припинення чи недійсність його забезпечення (за виключенням банківської гарантії – ст. 560 ЦК України, ст. 200 ГК України)

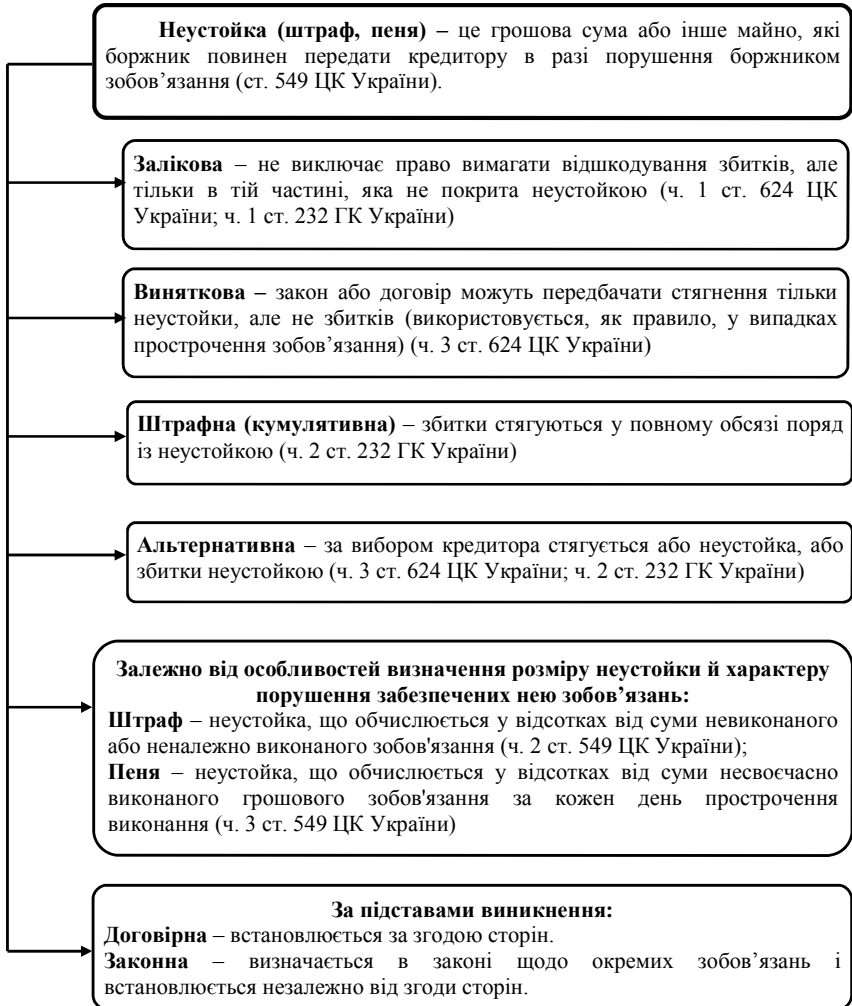
застосовуються незалежно від того, чи збитки нанесені кредитору невиконанням або неналежним виконанням зобов'язання, чи ні

можливість їх застосування переважно не залежить від наявності у боржника майна, на яке може бути звернене стягнення

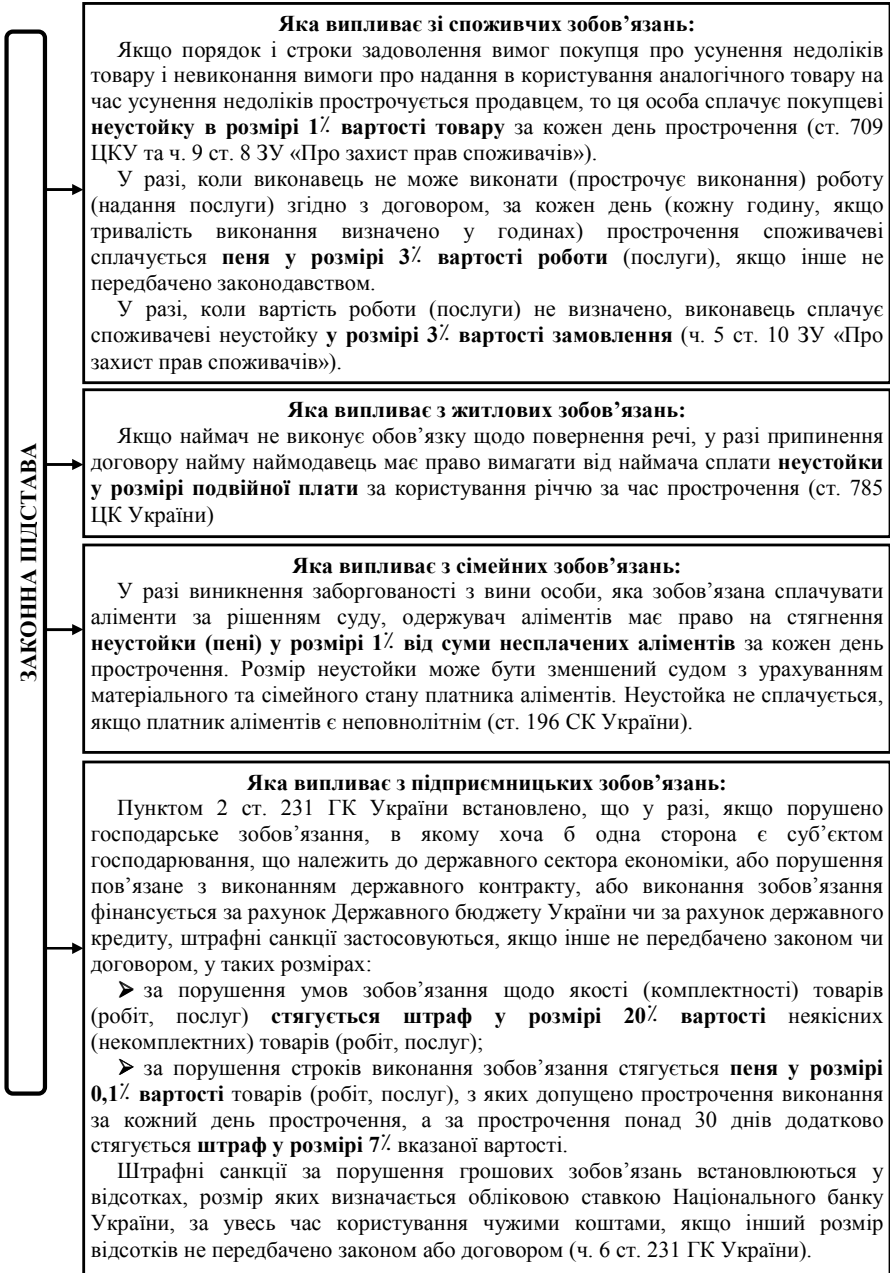
стимулюють боржника до виконання зобов'язання

у випадку невиконання зобов'язання призводять до ризику втрати боржником майна (застава – ст. 572 ЦК України, притримання – ст. 594 ЦК України, завдаток – ст. 570 ЦК України, неустойка – ст. 549 ЦК України) або довіри до нього з боку інших осіб (гарантія – ст. 560 ЦК України, ст. 200 ГК України, порука – ст. 553 ЦК України)

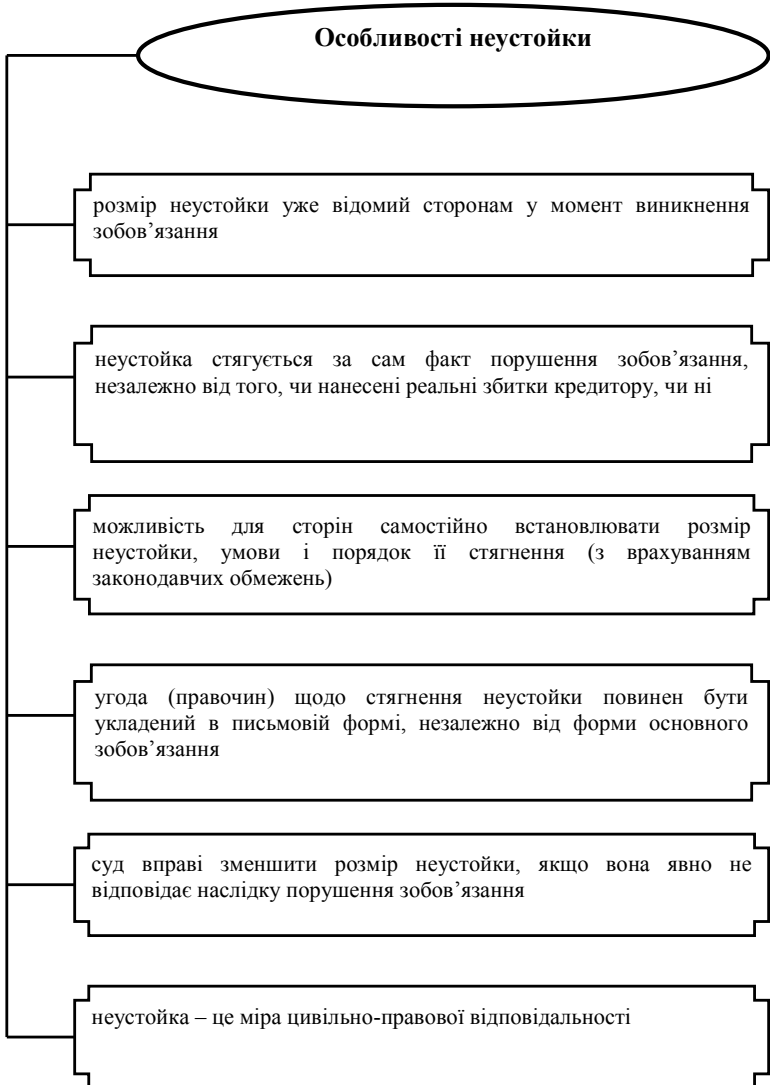
ПОНЯТТЯ І ВИДИ НЕУСТОЙКИ

ЗАКОННА ПІДСТАВА ВИНИКНЕННЯ НЕУСТОЙКИ

ОСОБЛИВОСТІ НЕУСТОЙКИ

ПОРУКА

Порука – спосіб забезпечення виконання зобов'язання, за якого поручитель зобов'язується перед кредитором іншої особи відповідати за виконання останнім його зобов'язання повністю чи в частці боргу. Договір поруки укладається в письмовій формі. Недотримання форми тягне за собою його недійсність.

Сторони

Поручитель – особа, яка зобов'язується перед кредитором боржника відповідати за виконання боржником свого зобов'язання повністю або частково.

Виритель – кредитор боржника

Права поручителя

право висувати заперечення, які б міг представити боржник проти вимоги кредитора, навіть якщо боржник визнав свій борг чи відмовився від заперечень

до поручителя, який виконав зобов'язання, переходить право кредитора за цим зобов'язанням

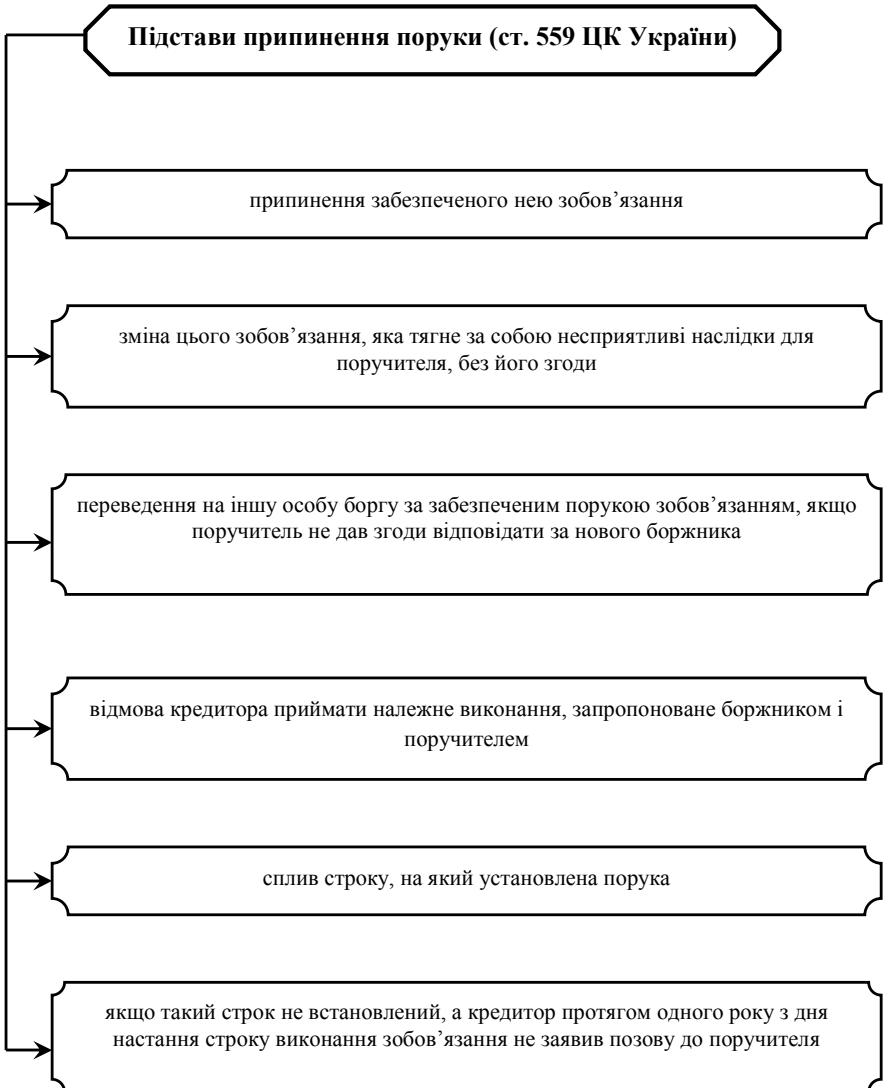
право вимагати від боржника проценти на суму, яка виплачена кредитору, та відшкодування інших збитків, нанесених у зв'язку з відповідальністю за боржника

Відповідальність поручителя

поручитель та боржник відповідають перед кредитором солідарно, якщо законом чи договором не передбачена субсидіарна (додаткова) відповідальність поручителя

поручитель відповідає перед *кредитором* у тому ж обсязі, що і боржник, включаючи сплату процентів, відшкодування судових витрат щодо стягнення боргу та інших збитків кредитора, які викликані невиконанням чи неналежним виконанням зобов'язання боржником (якщо інше не передбачено договором між ними)

ПІДСТАВИ ПРИПИНЕННЯ ПОРУКИ

ГАРАНТІЯ

Гарантія полягає в тому, що банк, інша фінансова установа, страхова організація (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку. Гарант відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником (ст. 560 ЦК України)

Учасники правовідносин:

гарант – банк або інша кредитна установа чи страхова організація.

принципал – основний боржник, виконання зобов'язання якого перед кредитором забезпечується платіжним зобов'язанням гаранта.

бенефіціар – кредитор принципалу, на чю користь обумовлено платіж за виданою гарантією.

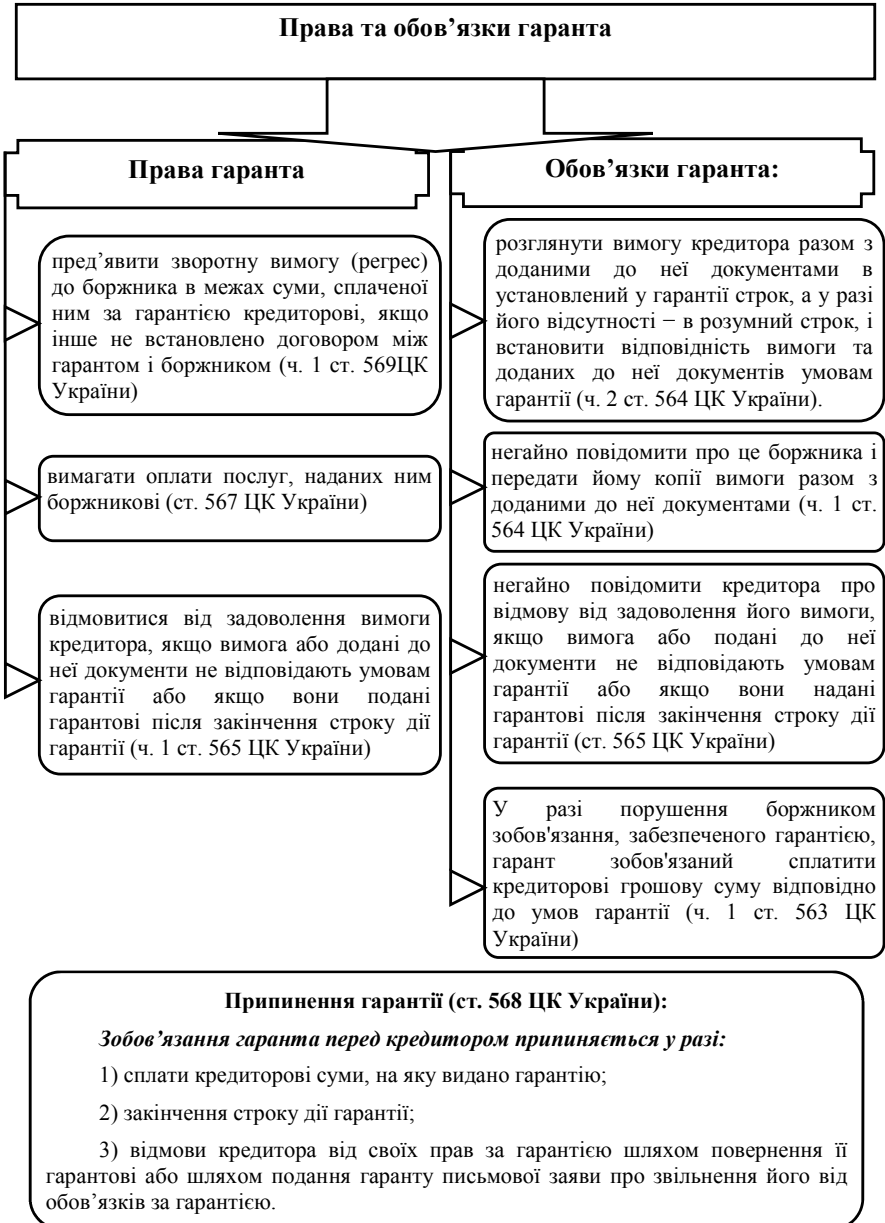
Характерні ознаки гарантії:

1. має самостійний характер. Зобов'язання гаранта перед кредитором не залежить від основного зобов'язання (його припинення або недійсності), зокрема і тоді, коли в гарантії міститься посилання на основне зобов'язання;
2. має особливий суб'єктивний склад (як гарант можуть виступати тільки банки, інші фінансові установи, страхові організації);
3. не обмежується строком пред'явлення кредитором позовних вимог до гаранта;
4. має оплатний характер;
5. є безвідкличною.

Строк дії гарантії (ст. 561 ЦК України):

1. діє протягом строку, на який вона видана;
2. є чинною від дня її видачі, якщо в ній не встановлено інше.;
3. не може бути відкликана гарантом, якщо в ній не встановлено інше.

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ГАРАНТА

ЗАВДАТОК

ЗАСТАВА

Застава – це вид забезпечення виконання зобов'язання, внаслідок якого кредитор-заставодержатель набуває права у разі невиконання боржником зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом (право застави) (ст. 579 ЦК України, ст. 1 ЗУ «Про застава»).

Способи виконання

на підставі закону або рішення суду

на підставі договору

Предмет застави (ст. 576 ЦК України):

Предметом застави може бути

будь-яке майно (зокрема річ, цінні папери, майнові права), що може бути відчужене заставодавцем і на яке може бути звернене стягнення

майно, яке заставодавець набуває після виникнення застави (майбутній урожай, приплід худоби тощо)

права заставодержателя (право застави) на річ, яка є предметом застави, поширюються на її приналежності, якщо інше не встановлено договором. Право застави поширюється на плоди, продукцію та доходи, одержані від використання заставленого майна, у випадках, встановлених договором.

Предметом застави не можуть бути

культурні цінності, що є об'єктами права державної чи комунальної власності і занесені або підлягають занесенню до Державного реєстру національного культурного надбання

пам'ятки культурної спадщини, занесені до Переліку пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації

вимоги, які мають особистий характер, а також інші вимоги, застава яких заборонена законом

Форма застави

1. Якщо предметом застави є нерухоме майно, а також в інших випадках, встановлених законом, договір застави підлягає нотаріальному посвідченню.

2. Застава нерухомого майна підлягає державній реєстрації у випадках та в порядку, встановлених законом.

3. Застава рухомого майна може бути зареєстрована на підставі заяви заставодержателя або заставодавця з внесенням запису до Державного реєстру обтяжень рухомого майна.

ВИДИ ЗАСТАВИ

Види застави

Застава без передачі майна заставодержателю.

1) **Іпотека** – це вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні й користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право в разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника у порядку, встановленому законом (ст. 1 ЗУ «Про іпотеку»)

2) **Застава товарів у обігу або переробці** – розглядається ЗУ «Про заставу» як спеціальний різновид застави із залишення майна у заставодавця. Предметом застави товарів в обігу або переробці можуть бути сировина, напівфабрикати, комплектуючі, вироби, готова продукція тощо.

Застава з передачею заставленого майна заставодержателю.

1) **Заклад** – це застава з передачею заставленого майна заставодержателю або його наказом – третій особі (ч. 2 ст. 575 ЦК України, ст. 44 ЗУ «Про заставу»).

За домовленістю заставодержателя із заставодавцем предмет застави у цьому випадку може бути залишений у заставодавця під замком та печаткою заставодержателя (тверда застава). У цьому випадку фізичної передачі речі не відбувається. Якщо предметом застави є індивідуально-визначена річ, то застава може проводитися шляхом накладення знаків, що свідчать про заставу. У цьому випадку річ фактично залишається у заставодавця, але при цьому він не має права користуватися нею, хоч і зберігає над нею контроль

2) **Застава цінних паперів.** Цінні папери характеризуються як один з оптимальних предметів застави. Вони достатньо ліквідні, не вимагають багато місця для зберігання. За згодою сторін заставлені цінні папери можуть бути передані на зберігання в депозит державної нотаріальної контори, приватного нотаріуса або банку (ст. 53 ЗУ «Про заставу»)

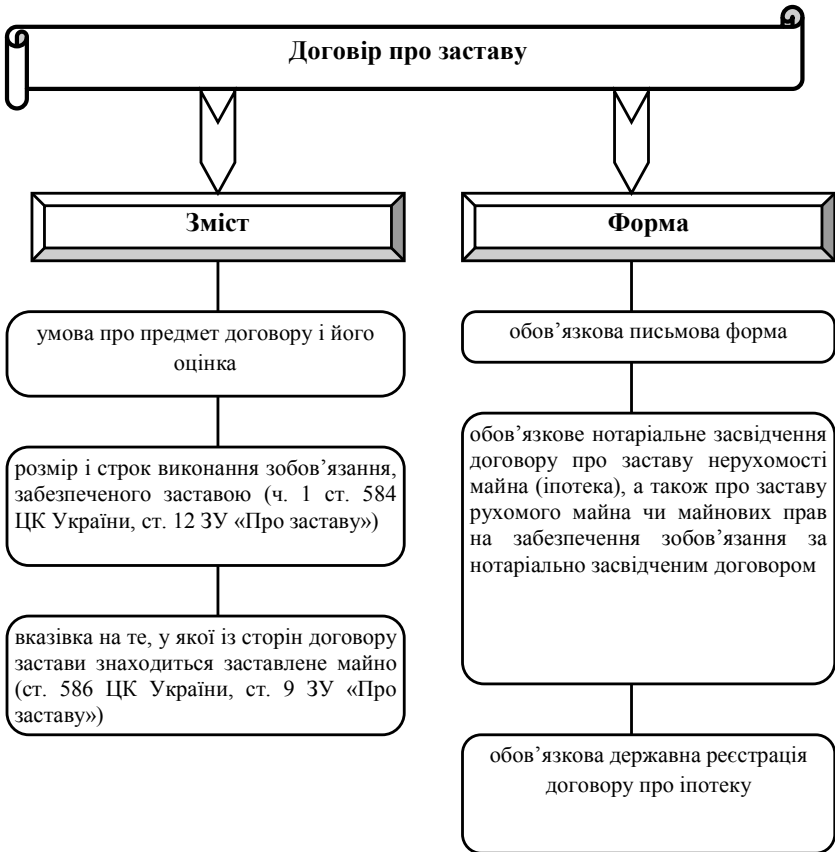
3) **Застава майнових прав.** Майнові права, що мають строковий характер, можуть бути предметом застави тільки до закінчення строку їхньої дії. У договорі застави, що не має грошової оцінки (наприклад, ноу-хау), вартість застави визначається угодою сторін.

Наступна застава майна, що вже заставлене, допускається, якщо інше не встановлено попереднім договором застави або законом. При цьому наступна застава майна не припиняє право застави попереднього заставодержателя.

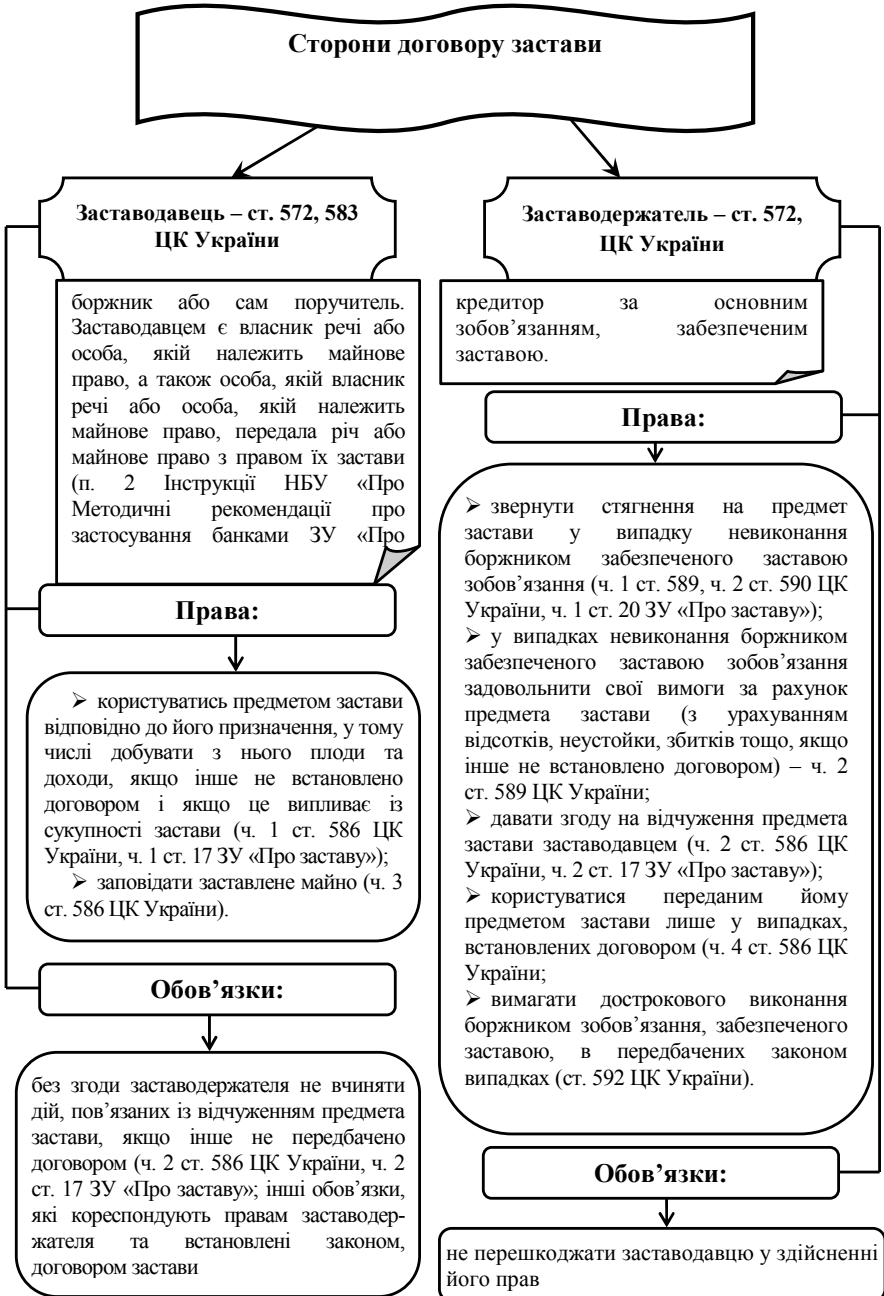
Наступна іпотека – передання в іпотеку нерухомого майна, яке вже є предметом іпотеки за попереднім іпотечним договором.

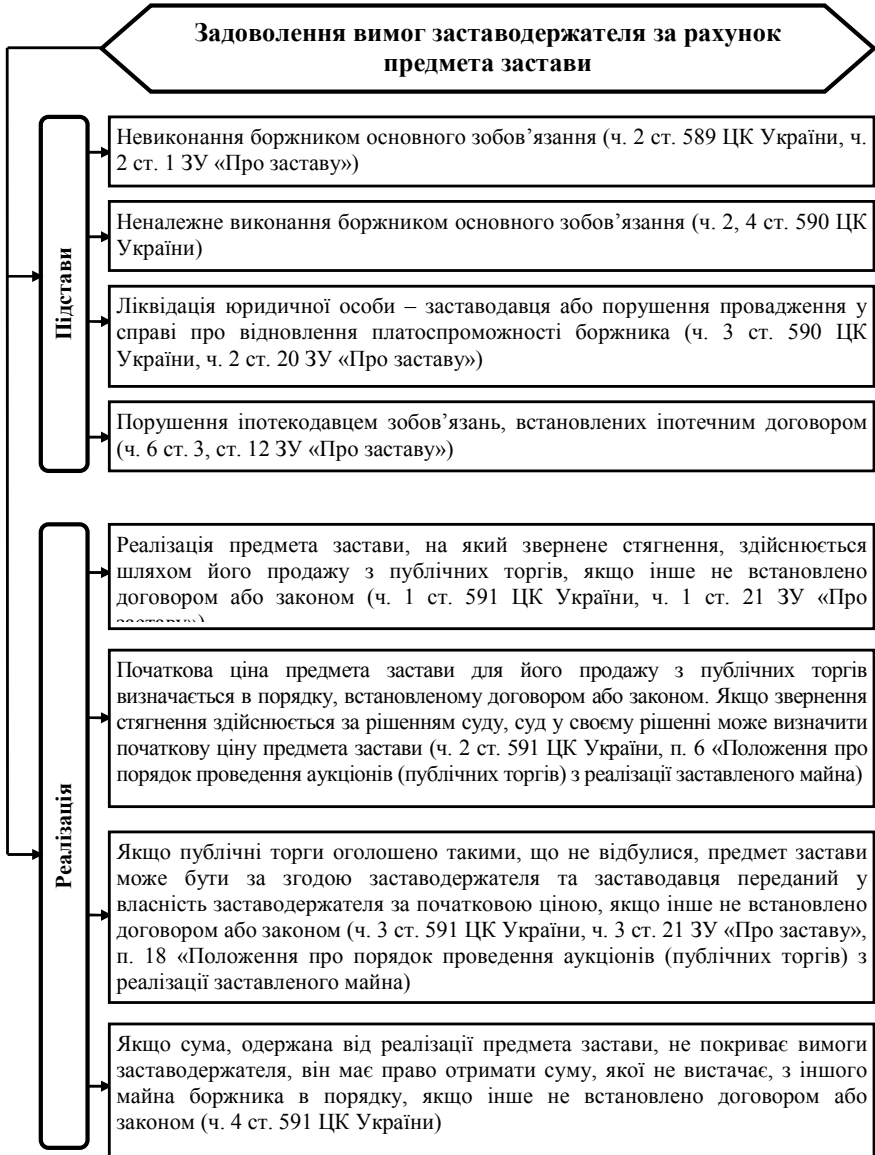
ЗМІСТ ТА ФОРМА ДОГОВОРУ ПРО ЗАСТАВУ

СТОРОНИ ДОГОВОРУ ЗАСТАВИ

**ПІДСТАВИ ЗАДОВОЛЕННЯ ВИМОГ ЗАСТАВОДЕРЖАТЕЛЯ ЗА РАХУНОК
ПРЕДМЕТА ЗАСТАВИ**

ОБОВ'ЯЗКИ СТОРОНИ, У ЯКОЇ ЗНАХОДИТЬСЯ ПРЕДМЕТ ЗАСТАВИ, ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО СХОРОННОСТІ

**ЗВЕРНЕННЯ СТЯГНЕННЯ НА ПРЕДМЕТ ЗАСТАВИ. ПРИПИНЕННЯ ПРАВА
ЗАСТАВИ****Звернення стягнення на предмет застави (ст. 590 ЦК України)**

1. здійснюється за рішенням суду, якщо інше не встановлено договором або законом.

2. Заставодержатель набуває право звернення стягнення на предмет застави в разі, коли зобов'язання не буде виконано у встановлений строк (термін), якщо інше не встановлено договором або законом.

3. У разі ліквідації юридичної особи-заставадвця заставодержатель набуває право звернення стягнення на заставлене майно незалежно від настання строку виконання зобов'язання, забезпеченого заставою.

4. У разі часткового виконання боржником зобов'язання, забезпеченого заставою, право звернення на предмет застави зберігається в первісному обсязі.

5. Якщо предметом застави є дві або більше речей (два або більше прав), стягнення може бути звернене на всі ці речі (права) або на будь-яку з речей (прав) на вибір заставодержателя.

Якщо заставодержатель зверне стягнення на одну річ (одне право), але його вимогу не буде задоволено в повному обсязі, він зберігає право застави на інші речі (права), які є предметом застави.

Припинення права застави (ст. 593 ЦК України):**1. *Право застави припиняється у разі:***

- 1) припинення зобов'язання, забезпеченого заставою;
- 2) втрати предмета застави, якщо засталодавець не змінив предмет застави;
- 3) реалізації предмета застави;
- 4) набуття заставодержателем права власності на предмет застави.

Право застави припиняється також в інших випадках, установлених законом.

2. У разі припинення права застави на нерухоме майно до Державного реєстру вносяться відповідні дані.

3. У разі припинення права застави внаслідок виконання забезпеченого заставою зобов'язання заставодержатель, у володінні якого перебувало заставлене майно, зобов'язаний негайно повернути його засталодавцеві.

ПРИТРИМАННЯ

Притримання. Кредитор, який правомірно володіє річчю, що підлягає передачі боржникові або особі, вказаній боржником, у разі невиконання ним у строк зобов'язання щодо оплати цієї речі або відшкодування кредитором пов'язаних з нею витрат та інших збитків має право притримати її у себе до виконання боржником зобов'язання.

Права кредитора:

- притримувати в себе річ, яка правомірно перебуває у нього, але належить боржникові, у разі невиконання боржником у строк зобов'язання з оплати цієї речі або пов'язаних з нею витрат чи інших збитків (ч. 1 ст. 594 ЦК України)
- притримувати в себе річ, яка правомірно перебуває у нього, але належить боржникові на забезпечення інших своїх вимог, якщо інше не встановлено договором чи законом (ч. 2 ст. 594 ЦК України)
- притримувати в себе річ, яка правомірно перебуває у нього, але належить боржникові у випадку, якщо права на неї, які виникли після передання речі у володіння кредитора, набула третя особа (ч. 3 ст. 594 ЦК України)
- задовольнити свої вимоги з вартості речі, яку він притримує, у порядку, встановленому законом (ч. 3 ст. 597 ЦК України)

Обов'язки кредитора, який притримує річ у себе (ст. 595 ЦК України):

1. негайно повідомити боржника про те, що річ притримана
2. відповідає за втрату, псування або пошкодження речі, яку він притримує в себе, якщо втрата, псування або пошкодження сталися з його вини
3. не користуватися річчю, яку він притримує у себе.

Вимоги кредитора, який притримує річ у себе, задовольняються з її вартості відповідно до ст. 591 ЦК України

ПРИПИНЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ (ГЛ. 50 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ ТА ПІДСТАВИ ПРИПИНЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЗА ВОЛЕЮ СТОРІН

Припинення зобов'язання – настання певних юридичних фактів, через які перестають існувати зобов'язальні правовідносини (ст. 598 ЦК України, ст. 202 ГК України).

Підстави припинення зобов'язання за волею сторін

Виконання зобов'язання – це вчинення боржником саме тих дій, які він повинен виконати відповідно до договору чи закону, тобто передати річ, виконати роботу, надати послуги, відшкодувати шкоду тощо

Припинення зобов'язання зарахуванням. Зарахування припиняє зустрічні зобов'язання, якщо вони рівнозначні за сумою. Практичне значення зарахування полягає у тому, що воно створює певні зручності для суб'єктів зобов'язання, звільняє їх від необхідності вимагати виконання вимог, скорочує кількість судових справ. Заява про зарахування є одностороннім правочином, вона породжує правові наслідки незалежно від згоди контрагента на зарахування (ст. 601 ЦК України)

Новація (оновлення) зобов'язання – це домовленість сторін щодо заміни первинного зобов'язання, яке існувало між кредитором і боржником, іншим. При цьому нове зобов'язання має новий предмет або новий спосіб виконання (ст. 604 ЦК України)

Прощення боргу – це відмова кредитора від своїх вимог. Прощення боргу не буде юридично значимим, якщо воно обмежує правоздатність особи (ст. 605 ЦК України)

Відступне. За згодою сторін зобов'язання може бути припинене наданням замість предмета виконання зобов'язання відступного (сплата грошей, передача майна). Розмір і порядок надання відступного встановлюють самі сторони. Відступне як підстава припинення зобов'язання відрізняється від новації зобов'язання

Мировою угодою називається угода сторін про припинення судового спору між собою шляхом взаємних уступок. Контроль за законністю мирової угоди покладається на суд, який може її не затвердити, якщо вона суперечить законодавству чи порушує законні права й інтереси осіб

ПІДСТАВИ ПРИПИНЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ НЕЗАЛЕЖНО ВІД ВОЛІ СТОРІН**Припинення зобов'язання незалежно від волі сторін**

1) Неможливість виконання зобов'язання. Ця обставина може стати підставою припинення зобов'язання, якщо її настання зумовлене обставинами, за які боржник не відповідає і які виключають відповідальність боржника. Неможливість виконання може бути зумовлена такими чинниками:

а) фактична неможливість виконання – неможливість пов'язана насамперед із обставинами, які мають характер непереборної сили;

б) юридична неможливість виконання – неможливість виконати зобов'язання, оскільки існують перешкоди законного чи морального характеру. Наприклад, предмет зобов'язання вилучено з обігу або видання певного нормативного акта робить неможливим виконання зобов'язання повністю чи частково.

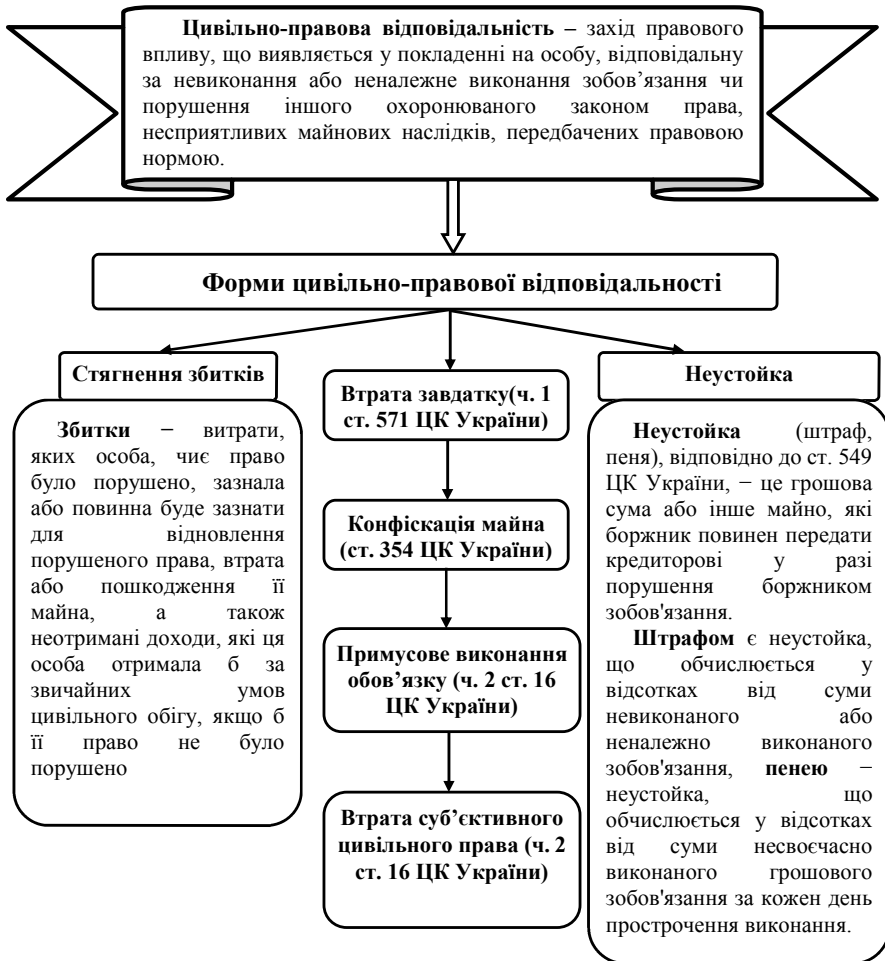
2) Припинення зобов'язання внаслідок збігу в одній особі боржника і кредитора. У такому випадку має місце своєрідне правонаступництво, оскільки права й обов'язки переходять від боржника до кредитора, і навпаки. Оскільки внаслідок об'єднання із двох самостійних сторін утворюється одна, всі зобов'язання між ними анулюються. Неможливо побудувати правову конструкцію, за якою особа може бути одночасно і кредитором, і боржником за одним і тим самим зобов'язанням. Такі випадки мають місце в разі реорганізації юридичних осіб шляхом злиття і приєднання, при спадкуванні, коли, наприклад, боржник за договором позики стає спадкоємцем свого кредитора. Якщо ж сума позики перевищує розмір спадкового майна, то і відсутні підстави для припинення зобов'язання у повному обсязі.

3) Смерть громадянина, якщо зобов'язання пов'язане з його особою. За загальним правилом смерть громадянина – учасника зобов'язання, не припиняє зобов'язальних правовідносин. Водночас у випадках, коли права та обов'язки нерозривно пов'язані з особою боржника чи кредитора, смерть однієї зі сторін зобов'язання приводить до його припинення. Так, смерть особи, яка отримує аліменти, припиняє зобов'язання. Із смертю особи припиняється договір доручення, заповідальний відказ, договір поруки, виконання творчої роботи за договором тощо.

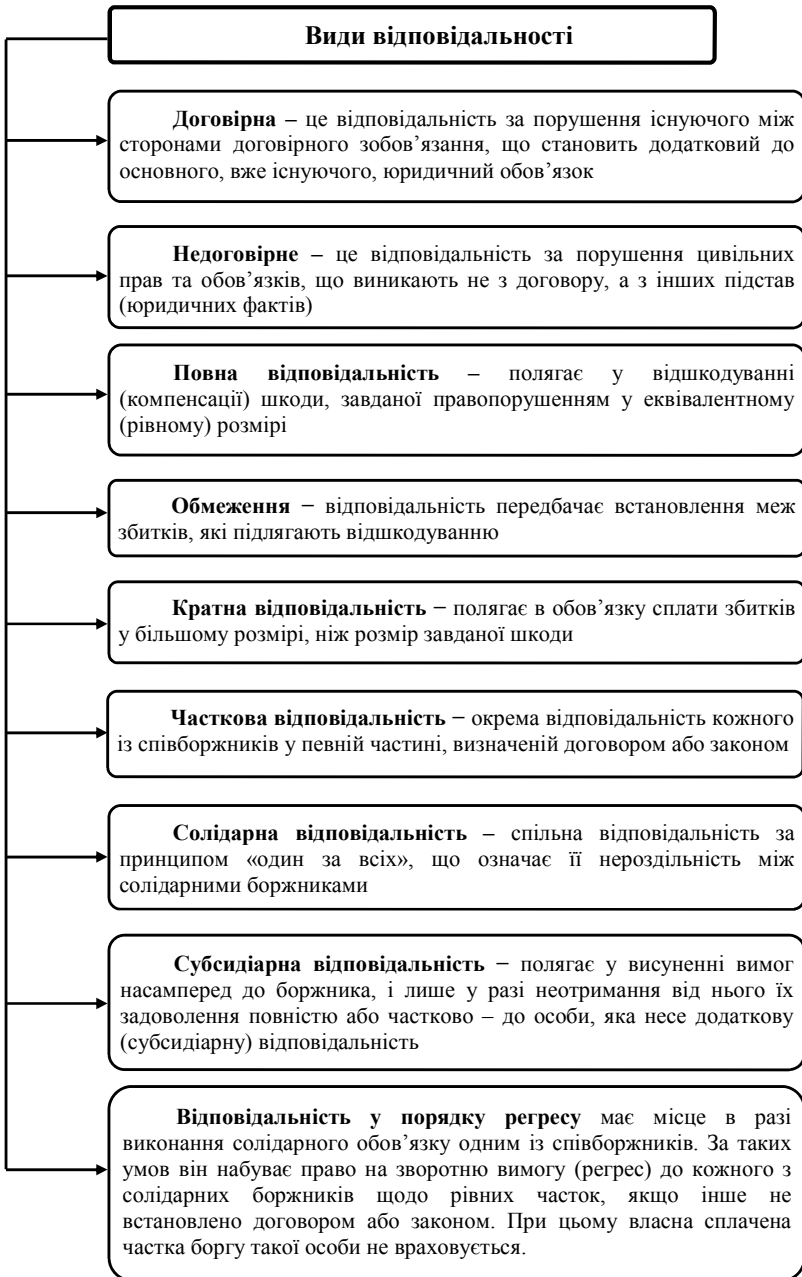
4) Ліквідація юридичної особи (кредитора чи боржника). На відміну від реорганізації юридичної особи, коли створена юридична особа є правонаступником за зобов'язаннями, в разі ліквідації правонаступництво відсутнє. Ініціатори ліквідації встановлюють строк і порядок ліквідації, призначають ліквідаційну комісію, остання виявляє кредиторів, визначає строки і порядок задоволення їхніх вимог. Зобов'язання припиняється з ліквідацією юридичної особи, окрім випадків, коли за законом виконання зобов'язання ліквідованої юридичної особи покладатися на іншу особу.

**ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ПОРУШЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ.
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ
(ГЛ. 51 ЦК УКРАЇНИ)
ПОНЯТТЯ ТА ФОРМИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ**

ВИДИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ОКРЕМІ ВИДИ ПРАВОПОРУШЕННЯ**Відповідальність за окремі види правопорушення****Прострочення боржника**

Боржник, який прострочив виконання зобов'язання, відповідає перед кредитором за завдані простроченням збитки і за неможливість виконання, що випадково настала після прострочення (ч. 2 ст. 612 ЦК України).

Прострочення кредитора (ст. 613 ЦК України)

1. Кредитор вважається таким, що прострочив, якщо він відмовився прийняти належне виконання, запропоноване боржником, або не вчинив дій, що встановлені договором, актами цивільного законодавства чи випливають із суті зобов'язання або звичаїв ділового обороту, до вчинення яких боржник не міг виконати свого обов'язку.

Кредитор також вважається таким, що прострочив, у випадках, встановлених ч. 4 ст. 545 ЦК України.

2. Якщо кредитор не вчинив дій, до вчинення яких боржник не міг виконати свій обов'язок, виконання зобов'язання може бути відстрочене на час прострочення кредитора.

3. Боржник не має права на відшкодування збитків, завданих простроченням кредитора, якщо кредитор доведе, що прострочення не є наслідком його вини або осіб, на яких за законом чи дорученням кредитора було покладено прийняття виконання.

4. Боржник за грошовим зобов'язанням не сплачує проценти за час прострочення кредитора.

Відповідальність за порушення грошового зобов'язання (ст. 625 ЦК України)

1. Боржник не звільняється від відповідальності за неможливість виконання ним грошового зобов'язання.

2. Боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом.

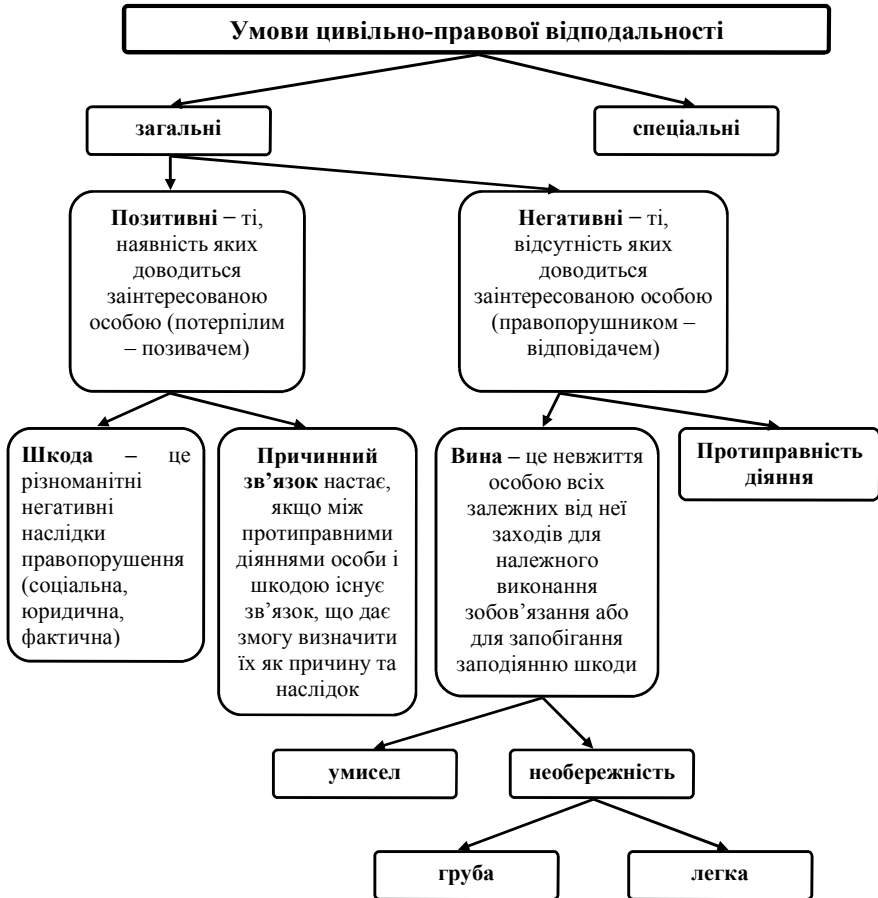
Відповідальність і виконання зобов'язання в натурі (ст. 622 ЦК України)

1. Боржник, який сплатив неустойку і відшкодував збитки, завдані порушенням зобов'язання, не звільняється від обов'язку виконати зобов'язання в натурі, якщо інше не встановлено договором або законом.

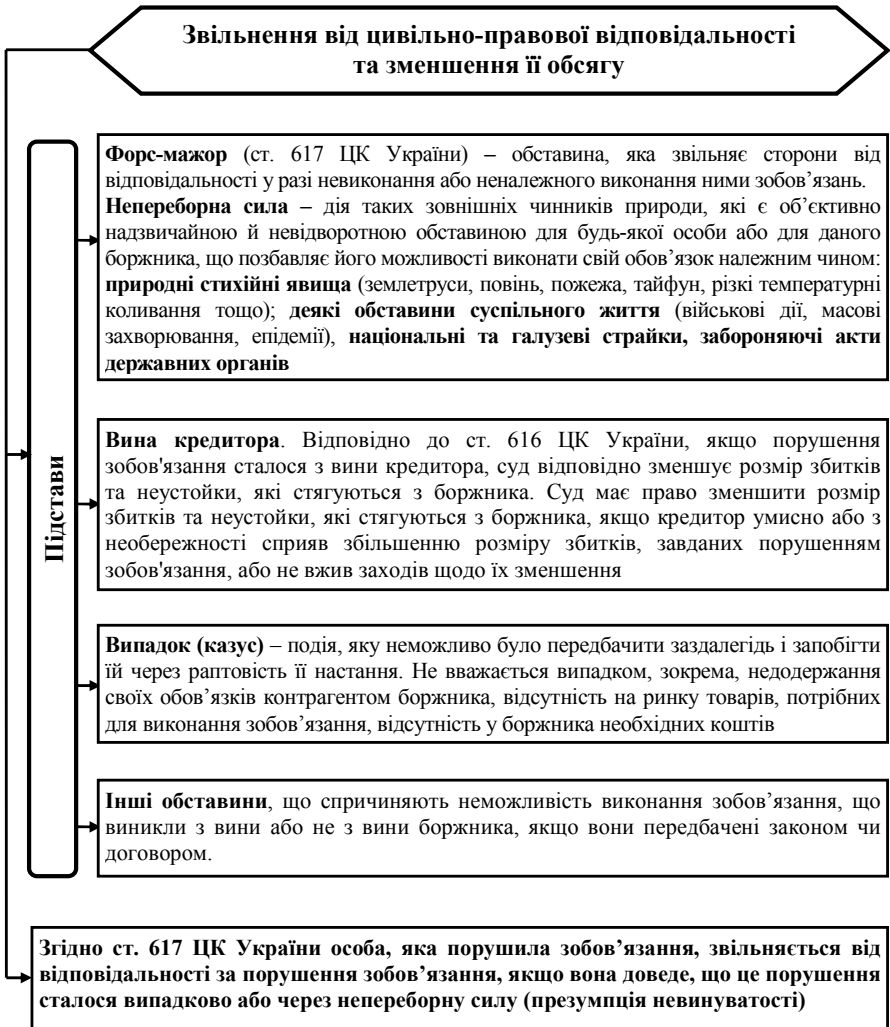
2. У разі відмови кредитора від прийняття виконання, яке внаслідок прострочення втратило для нього інтерес (ст. 612 ЦК України), або передання відступного (ст. 600 ЦК України) боржник звільняється від обов'язку виконати зобов'язання в натурі.

3. У разі відмови кредитора від договору (ст. 615 ЦК України) боржник звільняється від обов'язку виконати зобов'язання в натурі.

УМОВИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

**ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА
ЗМЕНШЕННЯ ЇЇ ОБСЯГУ**

ПОНЯТТЯ ТА УМОВИ ДОГОВОРУ (ГЛ. 52 ЦК УКРАЇНИ)

ПРИНЦИПИ ДОГОВІРНОГО ПРАВА

Принципи договірної права

Свобода договору (ст. 627 ЦК України). Сторони в договорі мають право врегулювати ті відносини, які прямо не врегульовані в актах цивільного законодавства, а також відступати від положень, визначених даними актами (якщо інше в них прямо не вказано), і на свій розсуд регулювати відносини, що виникли між ними. Договір передбачає: вільне волевиявлення щодо вступу в договірні відносини; можливість вільного вибору контрагента; свободу вибору виду договірних відносин, в які вступають сторони; свободу у формуванні умов договору. У договорах за участю фізичної особи - споживача враховуються вимоги законодавства про захист прав споживачів.

Справедливості – означає збалансованість обов'язків сторін, забезпечення правом охорони інтересів слабкої сторони для того, щоб одна сторона договору не могла зловживати своїми перевагами (обізнаністю, професійними знаннями, становищем) перед іншою стороною. Так, відповідно до закону щодо набувача майна за договором довічного утримання (догляду) встановлюється обмеження щодо розпорядження набутим майном для того, щоб він не зміг відчужувати його до припинення договору (ст. 754 ЦК України).

Сумісності – передбачає необхідність докладання зусиль щодо виконання договору та взятих на себе зобов'язань у найкращий спосіб (ст. 629 ЦК України).

Розумності – передбачає прийняття найбільш адекватного рішення відносно усіх договірних умов, суті договору, вимог закону за обставин, що об'єктивно склалися.

Рівності (рівноправності) сторін (ст. 1, ч. 1 ст. 26 ЦК України, ч. 1 ст. 6 ГК України) – означає, що кожна сторона договору вправі обговорювати і приймати (або не приймати) ті чи інші договірні умови, а також відмовлятися від них, і жодна із сторін (незалежно від форми власності, сфери діяльності або інших особливостей) не має права диктувати й нав'язувати іншій стороні свої умови, які можуть бути несприятливими для контрагента.

Добросовісності – означає чесність та відсутність бажання обманути контрагента, а також правильність з виконання своїх зобов'язань, повагу та довіру до контрагентів за договірними зобов'язаннями.

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ДОГОВОРУ

Договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (ч. 1 ст. 626 ЦК України). Договір може бути дво- чи багатосторонній.

Зміст договору (ст. 628 ЦК України)

1. Зміст договору становлять умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства.

2. Сторони мають право укласти договір, в якому містяться елементи різних договорів (змішаний договір). До відносин сторін у змішаному договорі застосовуються у відповідних частинах положення актів цивільного законодавства про договори, елементи яких містяться у змішаному договорі, якщо інше не встановлено договором або не випливає із суті змішаного договору.

Істотні умови – це умови, які необхідні та достатні для укладення договору. **Вони поділяються на 4 групи:**

- * умови про предмет;
- * умови, визначені законом як істотні;
- * умови, необхідні для договорів цього виду;
- * умови, щодо яких за заявою однієї із сторін має бути досягнуто згоди.

Випадкові умови – включаються в договір самими сторонами

Звичайні умови – це умови, передбачені нормативними актами.

Тлумачення умов договору

У випадку неповноти договору або нечіткості формулювань у ньому зміст договору може бути тлумачений стороною (сторонами) – ч. 1 ст. 213 ЦК України, а на вимогу однієї або обох сторін – судом (ч. 1 ст. 213 ЦК України)

ФУНКЦІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ**ФУНКЦІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ**

Регулятивна – означає, що договір розцінюється як форма цивільного законодавства. Він може встановлювати права й обов'язки не лише учасників конкретних відносин, але й інших осіб, котрі вступають у відносини з учасниками цього договору

Ініціативна – полягає в тому, що договір є актом вияву ініціативи і реалізації диспозитивності сторін

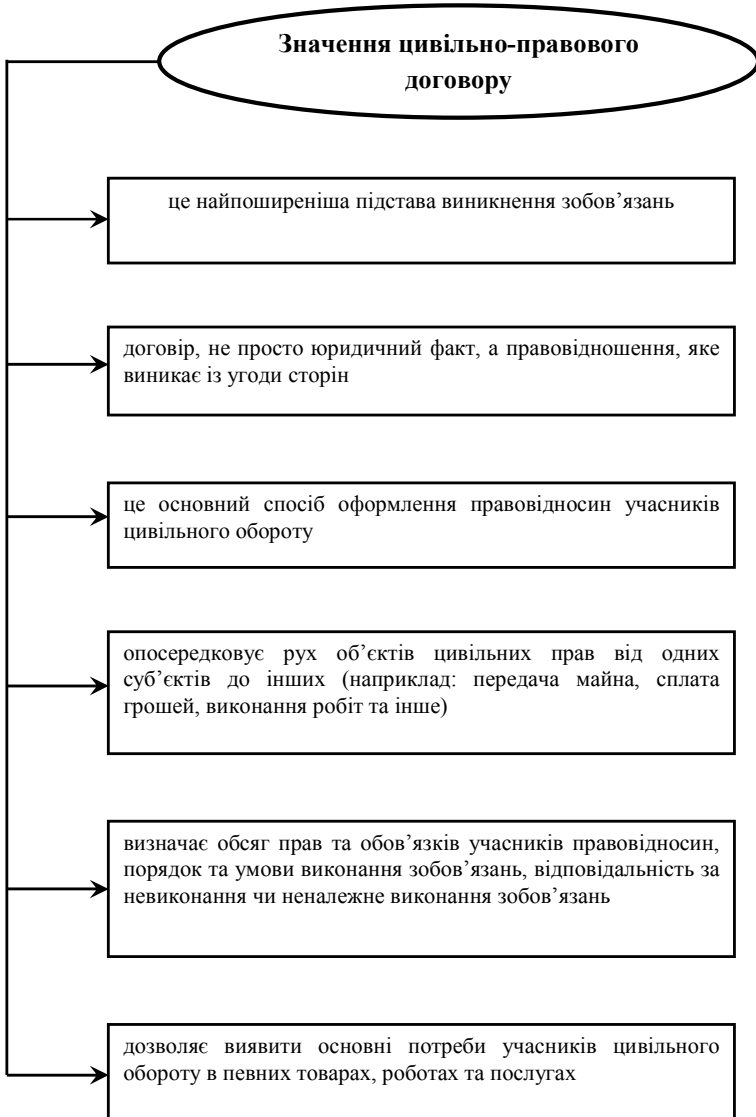
Програмно-координаційна – означає, що договір є своєрідною програмою поведінки його учасників і засобом координації цієї поведінки

Інформаційна – виявляється в тому, що договір містить певну інформацію про права і обов'язки сторін

Гарантійна – зводиться до залучення з метою стимулювання належного виконання умов договору системи забезпечувальних засобів, які також отримують договірну форму

Захисна – полягає в застосуванні механізму захисту порушених прав шляхом примусу до виконання зобов'язання в натурі, відшкодування збитків тощо

ЗНАЧЕННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ

ВИДИ ДОГОВОРІВ

Види договорів

Залежно від моменту, з якого договір вважається укладеним:

- **консенсуальний** (ст. 638 ЦК України) – вважається укладеним з моменту досягнення домовленості сторін за всіма істотними умовами договору;
- **реальний** – вважається укладеним з моменту передачі речі за умови досягнення домовленості сторін за всіма істотними умовами (наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 1046 ЦК України договір позики є укладений з моменту передавання грошей або інших речей, визначених родовими ознаками)

Залежно від розподілу прав та обов'язків:

- **односторонній** (ч. 2 ст. 626 ЦК України) – одна сторона бере на себе обов'язок перед другою стороною вчинити певні дії або утриматися від них, а друга сторона наділяється лише правом вимоги, без виникнення зустрічного обов'язку щодо першої сторони;
- **двосторонній** (ч. 3 ст. 626 ЦК України) – правами та обов'язками наділені обидві сторони договору

Залежно від наявності зустрічного надання:

- **оплатні** – в яких замість переданої речі, наданої послуги, виконаної роботи друга сторона сплачує гроші або здійснює інше майнове надання (наприклад, договір купівлі-продажу – ст. 655 ЦК України, оренди – ст. 759 ЦК України);
- **мінові (еквівалентні)** – надання однієї сторони відповідає за вартістю наданню, що здійснюється іншою стороною (ст. 715 ЦК України);
- **ризикові (алеаторні)** – у яких на момент їх укладення невідомо, що буде більш цінним: надання однієї сторони або зустрічне надання іншої (наприклад, договір довічного утримання – ст. 744 ЦК України);
- **безоплатні** – в яких одна сторона передає другій річ, надає послугу, виконує роботу, а друга сторона не повинна здійснювати зустрічне майнове надання (наприклад, договір дарування – ст. 717 ЦК України).

За ступенем закінченості:

- **попередній** (ст. 635 ЦК України) – домовленість про укладення договору в майбутньому;
- **основний** (ст. 626 ЦК України) – безпосередньо породжує права та обов'язки;
- **додатковий** (ст. 653, 654 ЦК України) – доповнює основний договір (вносить зміни або скасовує основний договір).

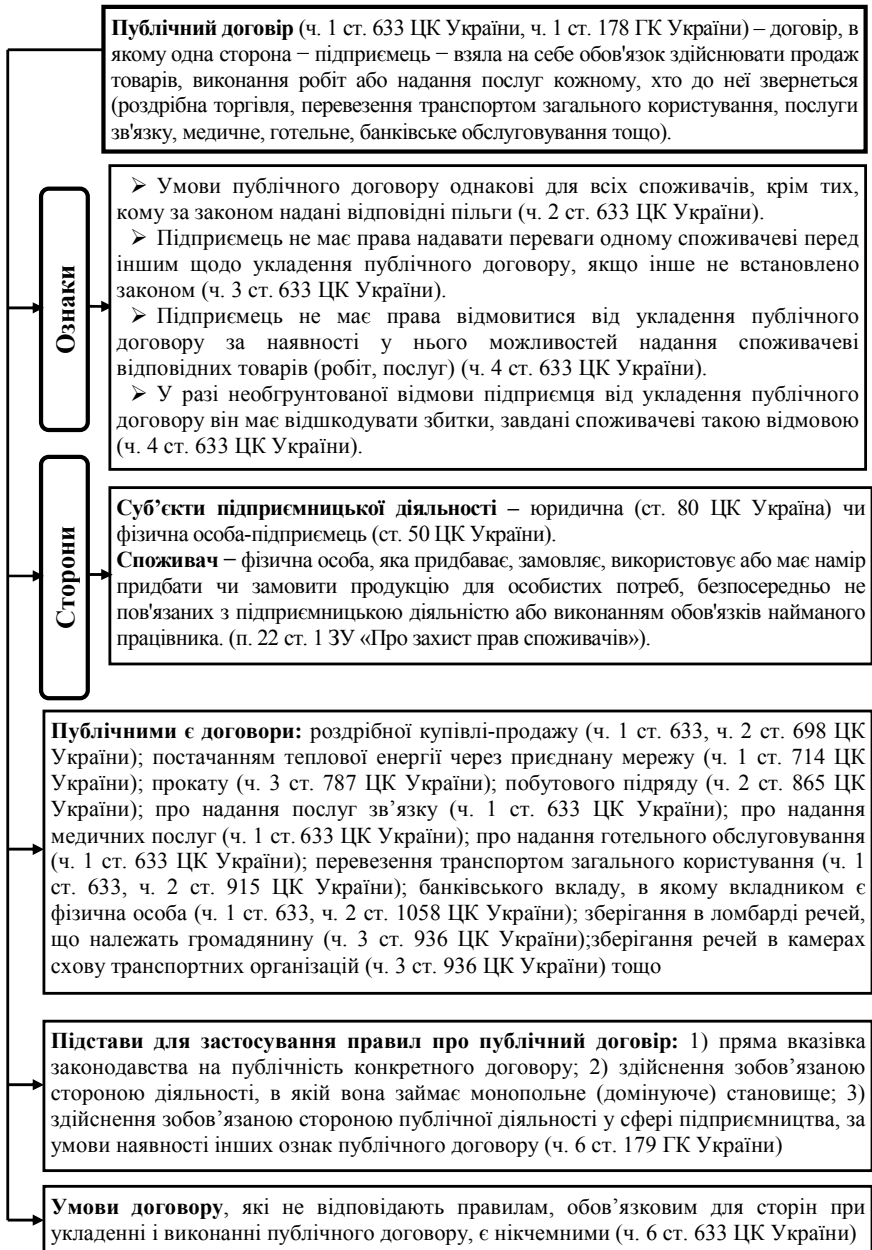
Залежно від учасників:

- **за участю контрагентів** (ч. 3 ст. 626 ЦК України) – боржник виконує зобов'язання на користь кредитора;
- **за участю третіх осіб** – виконання за договором опосередковується участю третьої особи, яка не є стороною договору (наприклад, згідно зі ст. 1011 ЦК України за договором комісії одна сторона (комісіонер) зобов'язується за дорученням другої сторони (комітента) за плату вчинити один або кілька правочинів від свого імені, але за рахунок комітента).

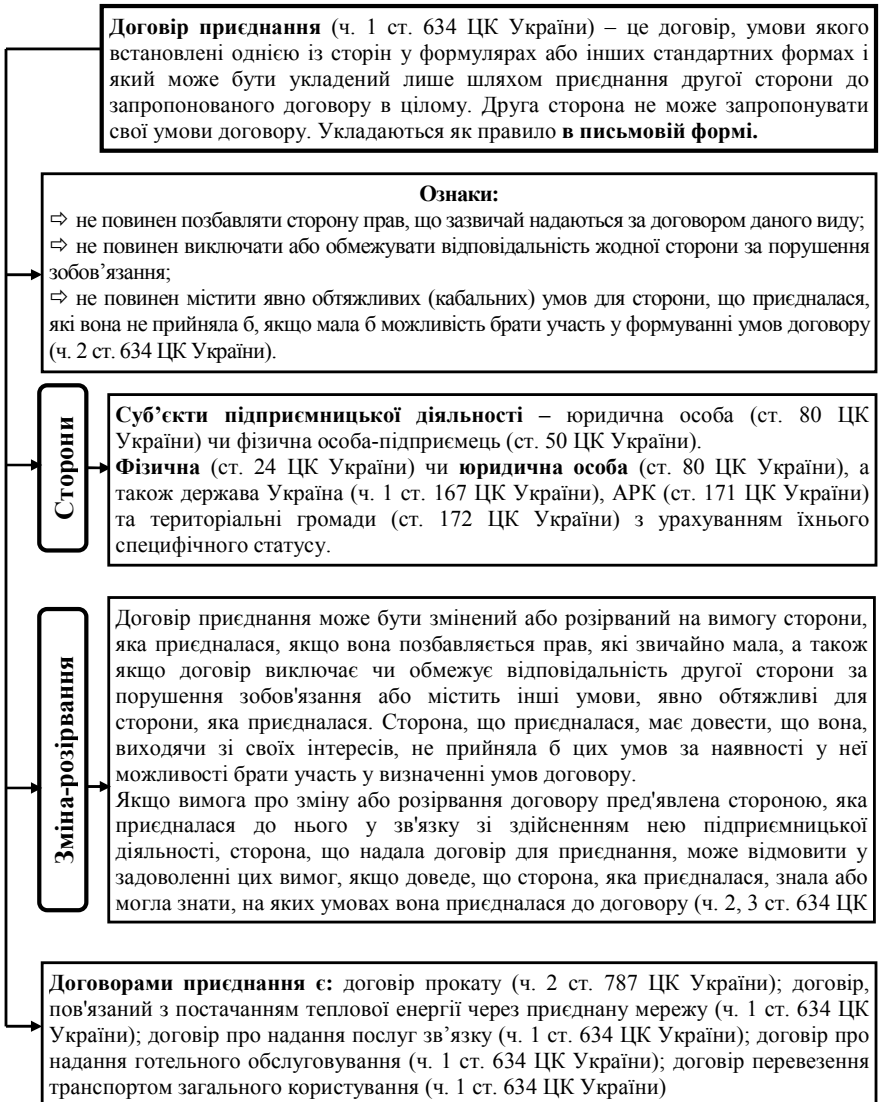
Майнові та організаційні:

- **майнові** – спрямовані на регулювання діяльності осіб з приводу певного майнового блага;
- **організаційні** – призначені створити передумови, передбачити можливості для подальшої підприємницької або іншої діяльності.

ПУБЛІЧНИЙ ДОГОВІР

ДОГОВІР ПРИЄДНАННЯ

ПОПЕРЕДНІЙ ДОГОВІР

УКЛАДЕННЯ, ЗМІНА І РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ (ГЛ. 53 ЦК УКРАЇНИ)

ПОРЯДОК УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРІВ

Укладення договору (ч. 1 ст. 638 ЦК України) – досягнення сторонами в належній формі згоди за всіма істотними умовами договору, а у випадках, передбачених законом, здійснення передачі майна чи певної дії (ч. 2 ст. 180 ГК України). Договір укладається шляхом пропозиції однієї сторони укласти договір (**оферти**) і прийняття пропозиції (**акцепту**) другою стороною.

Оферта (ч. 2 ст. 638, 641 ЦК України) – пропозиція укласти договір, яка: а) адресована певній особі (певним особам); б) містить вказівку на істотні умови договору; в) виражає твердий намір особи, яка її зробила, вважати себе зобов'язаною у разі її прийняття. Особа, яка зробила оферту, називається **оферентом**

Акцепт (ч. 2 ст. 638, 642 ЦК України) – відповідь особи, якій адресована оферта, про її повне і безумовне прийняття

ОСОБЛИВОСТІ

Акцепт має бути:

а) **повним**, тобто погодження з офертою в цілому; б) **безумовним**, тобто не містити нових умов (пропозиція укласти договір на нових умовах є не прийняттям оферти й одночасно новою, зустрічною офертою, ст. 646 ЦК України). Особа, що зробила акцепт, називається **акцептантом**.

Прийняття оферти

оферта може бути прийнята особою, яка її отримала, шляхом проведення певних (конклюдентних) дій, вказаних у самій оферті (відвантаження продукції, виконання роботи і т.д.). В цьому випадку оферта вважається прийнятою

мовчання за загальним правилом не вважається акцептом

якщо в договорі не вказано місце його укладення, договір вважається укладеним в місці проживання фізичної особи чи місці знаходження юридичної особи, яка направила оферту

ВИДИ

Особиста – адресована певній особі

Публічна – адресована невизначеному або широкому колу осіб (оферта ресторанів, супермаркетів тощо)

Зі строком для відповіді – договір є укладеним, якщо оферент одержав відповідь про прийняття пропозиції протягом строку для відповіді (ст. 643 ЦК України)

Без зазначення строку для відповіді – договір є укладеним негайно чи з моменту одержання відповіді на пропозицію протягом строку, встановленого законом, а якщо він не встановлений – протягом часу, необхідного для цього (ст. 644 ЦК України)

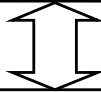
Письмова – викладена в письмовій формі (у тому числі за допомогою факсу, електронного повідомлення)

Усна – викладена вербально. Якщо усна оферта викладена без зазначення строку для відповіді, то вона має зв'язок з оферентом лише якщо особа, якій вона адресована, негайно прийме пропозицію (ч. 1 ст. 644 ЦК України)

ФОРМА ТА МОМЕНТ УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРУ

Форма договору

- **Усна** (ст. 206 ЦК України) – договори, які повністю виконуються сторонами у момент їх вчинення, за винятком тих, що мають укладатись у письмовій формі.
- **Письмова. Проста** (ст. 207 ЦК України). Вимога до додержання (ст. 208 ЦК України): договори між юридичними особами; між фізичною і юридичною особою, крім тих, які виконуються у момент їх укладення; інші правочини згідно із законом. Підстави недодержання: договір є чинним, крім випадків, коли в законі прямо вказано, що недодержання такої форми спричиняє недійсність договору ч. 1 ст. 218 ЦК України (наприклад, договір банківського вкладу – ч. 2 ст. 1059 ЦК України).
- Нотаріальна** (ст. 209 ЦК України). Вимога до додержання: договір, який укладений у письмовій формі, підлягає нотаріальному посвідченню лише у випадках, встановлених законом або домовленістю сторін. Підстави недодержання: договір є недійсний. Виняток: якщо сторони домовилися щодо усіх істотних умов договору, що підтверджується письмовими доказами, і відбулося повне або часткове виконання договору, але одна із сторін ухиляється від його нотаріального посвідчення, суд може визнати такий договір чинним (ч. 2 ст. 220 ЦК України).
- З державною реєстрацією** (ст. 210 ЦК України). Вимога до додержання: договір підлягає державній реєстрації лише у випадках, встановлених законом. Підстави недодержання: оскільки такий договір вважається укладеним з моменту його державної реєстрації, то недотримання цієї вимоги призводить до його

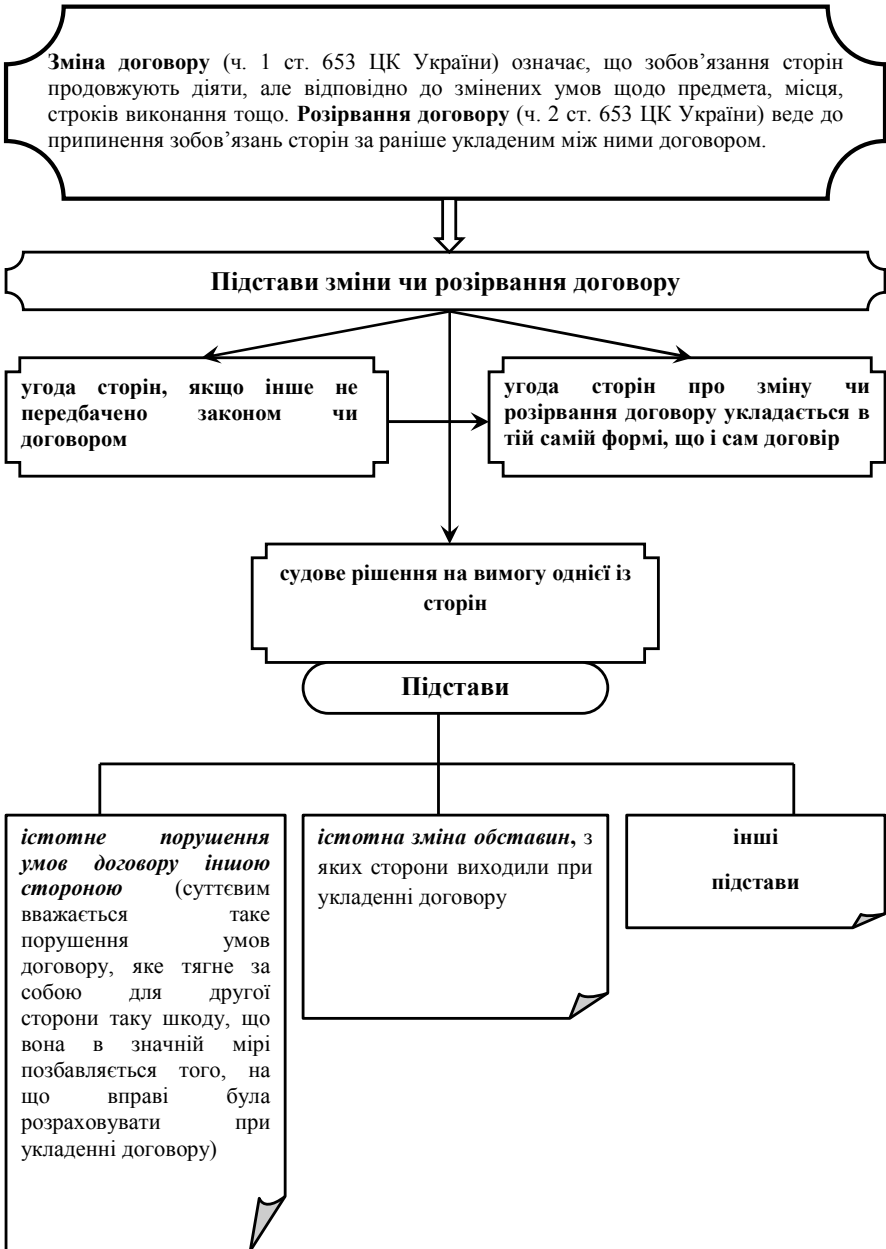
Момент укладення договору (ст. 640 ЦК України)

Договір є укладеним з моменту одержання особою, яка направила пропозицію укласти договір, відповіді про прийняття цієї пропозиції.

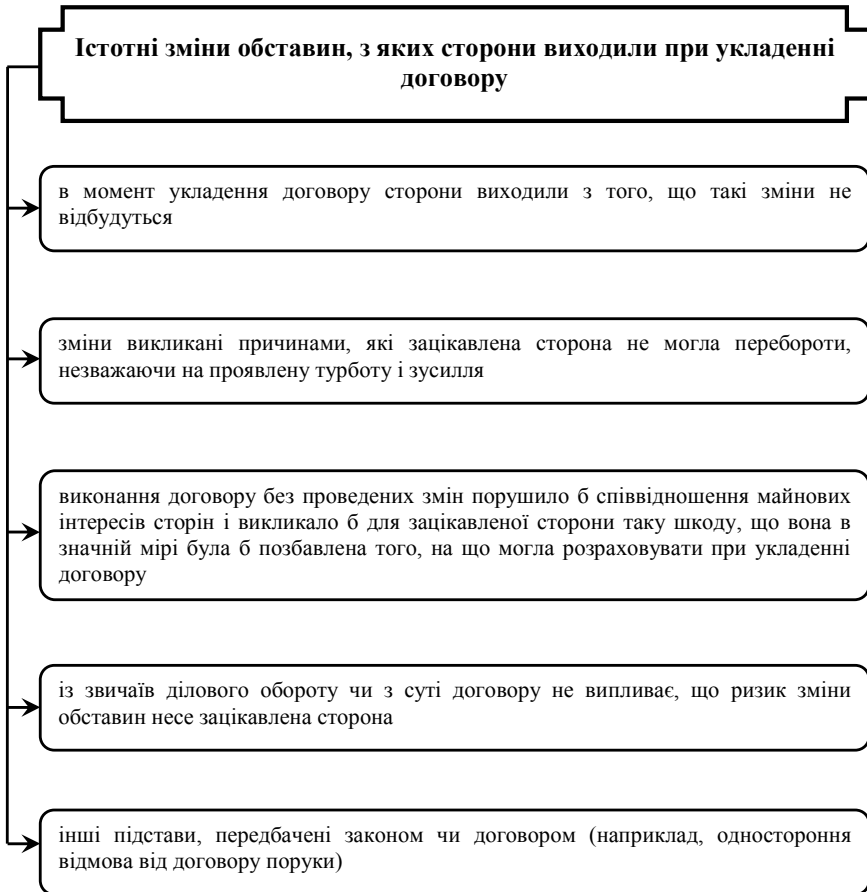
Якщо відповідно до акта цивільного законодавства для укладення договору необхідні також передання майна або вчинення іншої дії, договір є укладеним з моменту передання відповідного майна або вчинення певної дії.

Договір, що підлягає нотаріальному посвідченню, є укладеним з дня такого посвідчення.

ПІДСТАВИ ЗМІНИ ЧИ РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ

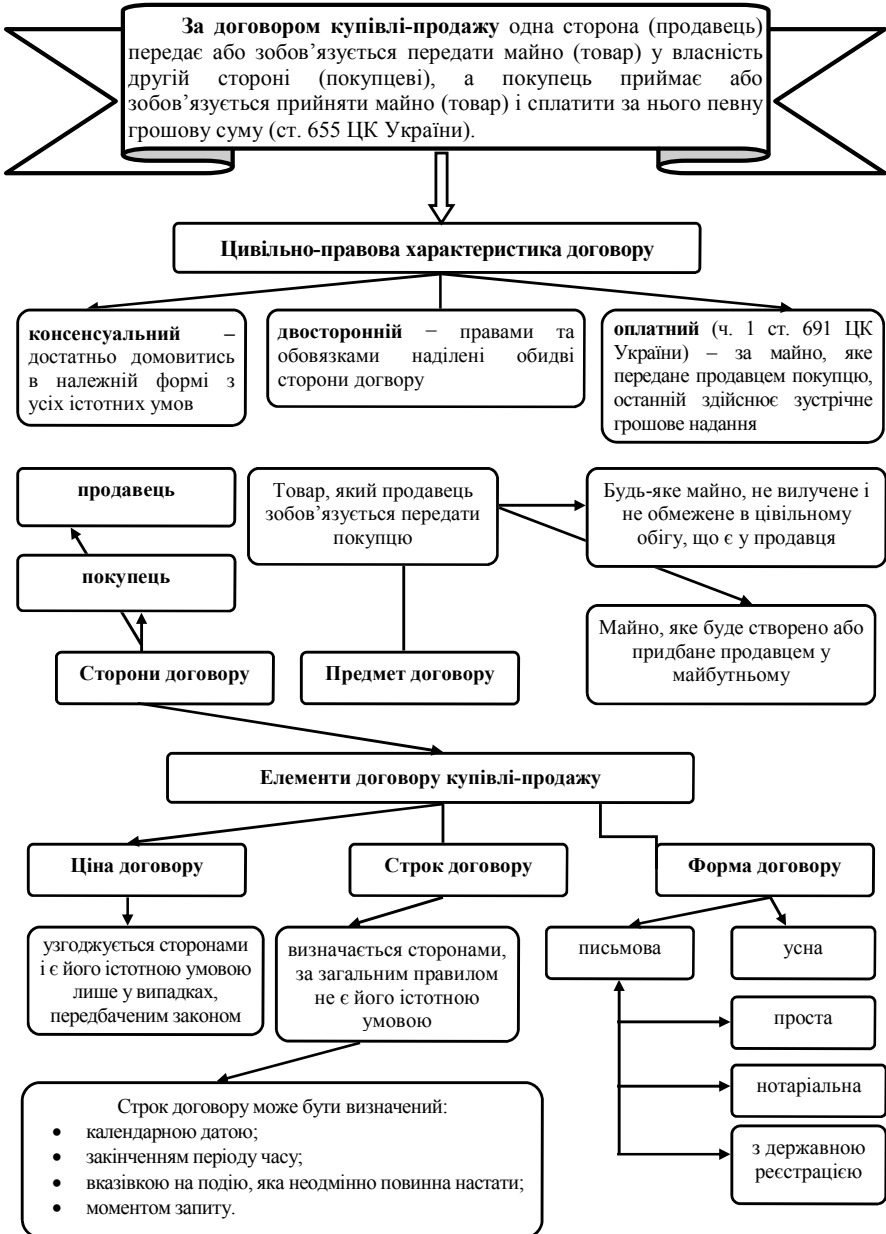

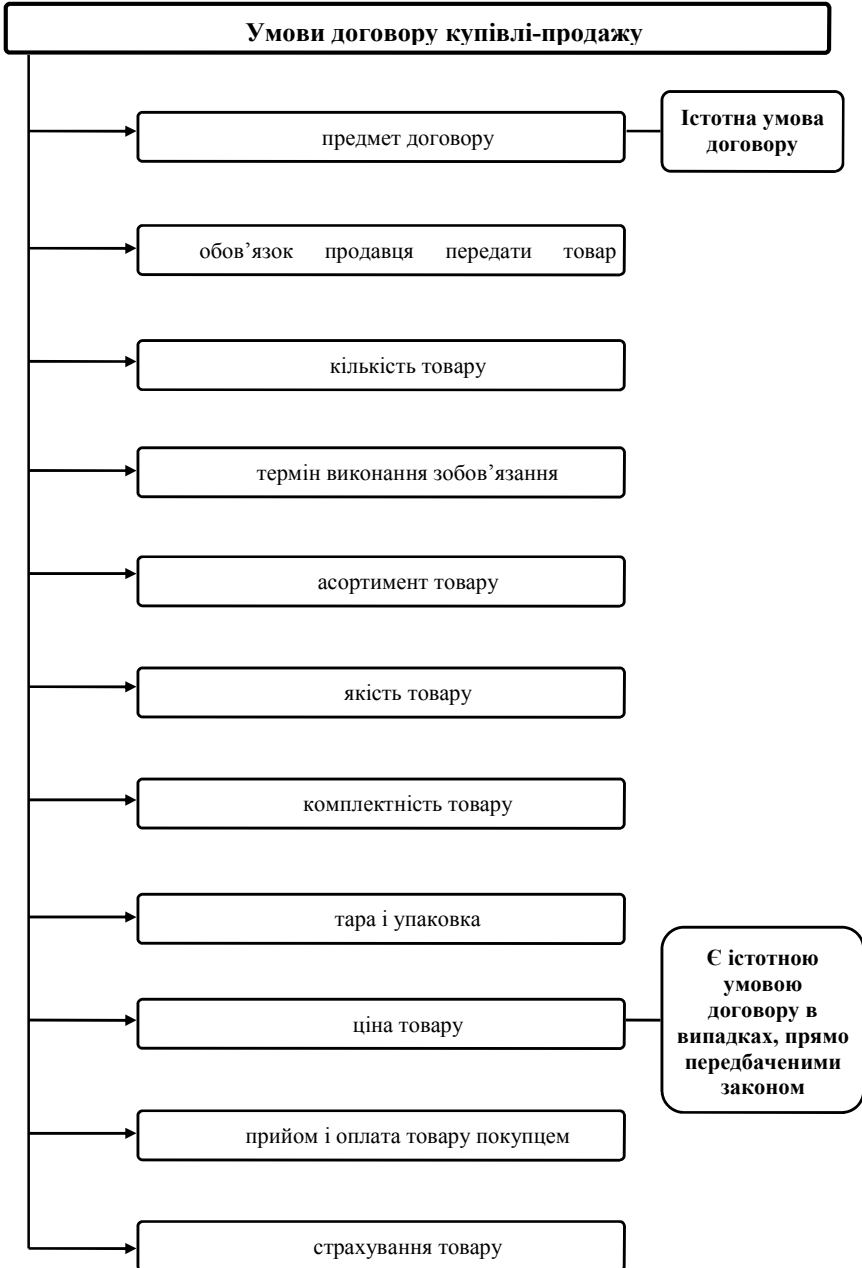
ІСТОТНІ ЗМІНИ ОБСТАВИН, З ЯКИХ СТОРОНИ ВИХОДИЛИ ПРИ УКЛАДЕННІ ДОГОВОРУ

КУПІВЛЯ-ПРОДАЖ (ГЛ. 54 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ ТА ЕЛЕМЕНТИ ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ

УМОВИ ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ

ПРАВА І ОБОВ'ЯЗКИ СТОРІН

Права і обов'язки сторін

Обов'язки продавця:

- передати товар покупцеві у власність. Передача може здійснюватися або шляхом безпосереднього вручення, або здачі товару для перевезення чи пересилання органам транспорту або пошти;
- передати покупцеві необхідні документи на товар, які передбачені законом чи договором;
- забезпечити виникнення у покупця права власності на товар;
- інформувати покупця про недоліки речі;
- попередити покупця про права третіх осіб, тобто про так звані юридичні недоліки речі;
- зберігати продану річ в тих випадках, коли право власності переходить до покупця до її передачі;
- виступити на боці покупця, якщо треті особи звернулися до покупця з позовом про витребування речі.

Права продавця:

- вимагати виплату обумовленої ціни;
- вимагати оплати товару і процентів, якщо покупець не оплачує своєчасні надані йому товари;
- вимагати оплати товару або відмовитися від виконання договору, якщо покупець відмовляється прийняти й оплатити товар.

Обов'язки покупця:

- сплатити обумовлену грошову суму за товар;
- вчинити дії, необхідні для забезпечення передачі товару (надати відвантажувальні реквізити, оформити довіреність представнику тощо);
- прийняти товар або забезпечити зберігання товару, який покупець відмовився прийняти;
- оглянути товар і перевірити його якісні і кількісні характеристики;
- притягнути продавця до відповідальності, якщо треті особи звернулися з позовом про витребування речі.

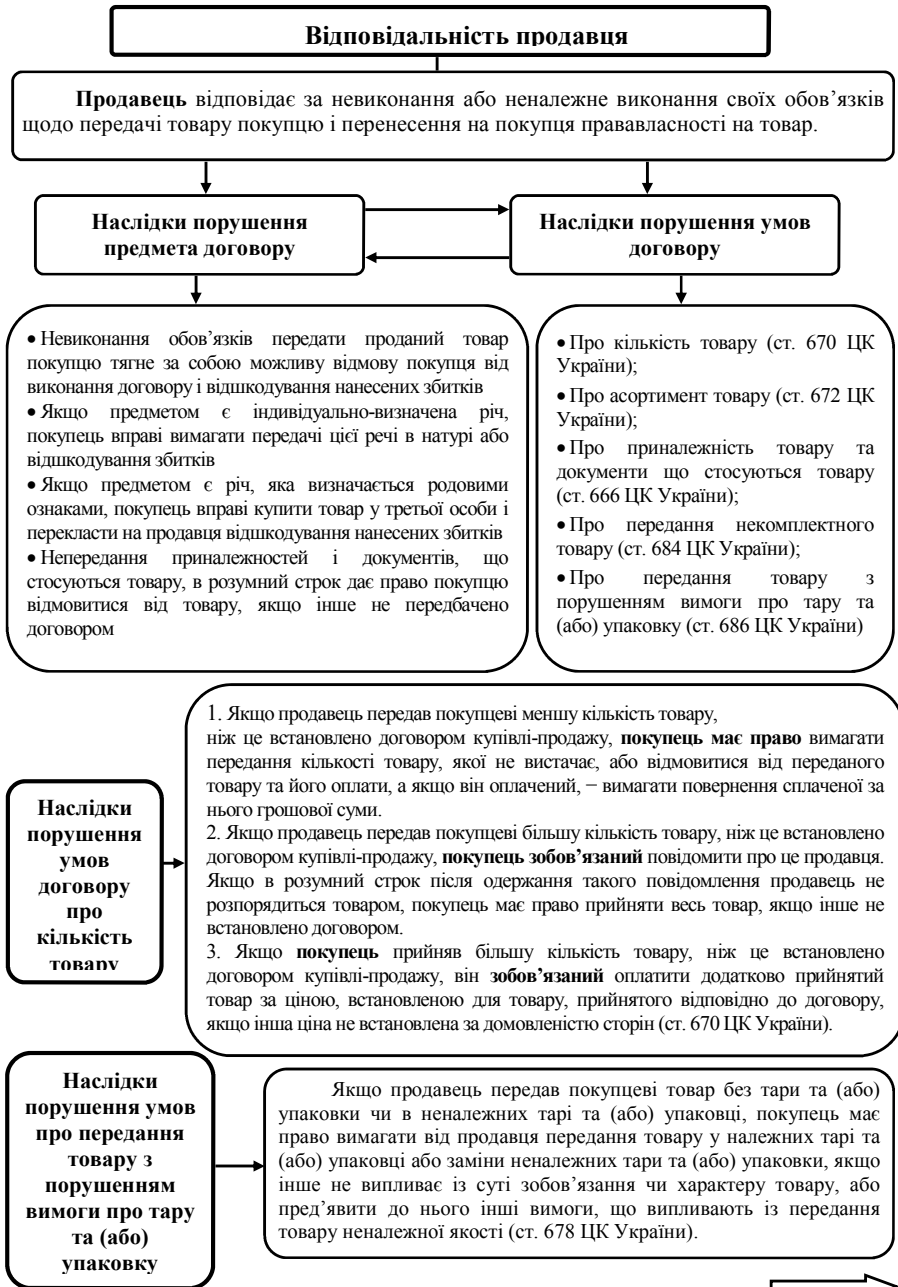
Спільними обов'язками сторін є відшкодування збитків, які виникли у контрагента у зв'язку з неналежним виконанням договору, затримкою виконання або відмовою.

Права покупця:

У разі виявлення покупцем **протягом гарантійного або інших строків**, установлених обов'язковими для сторін правилами чи договором, недоліків, не застережених продавцем, **покупець має право на свій вибір:**

- вимагати безоплатного усунення недоліків або відшкодування витрат, здійснених покупцем на їх виправлення;
- замінити товар на аналогічний належної якості або на такий самий товар іншої моделі з відповідним перерахунком у разі різниці в ціні;
- вимагати зменшення ціни товару;
- розірвати договір і вимагати повернення сплаченої суми.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СТОРІН ЗА ДОГОВОРОМ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ

Наслідки порушення умов про асортимент товару

1. Якщо продавець передав товар в асортименті, що не відповідає умовам договору купівлі-продажу, покупець має право відмовитися від його прийняття та оплати, а якщо він уже оплачений, – вимагати повернення сплаченої за нього грошової суми.

2. Якщо продавець передав покупцеві частину товару, асортимент якого відповідає умовам договору купівлі-продажу, і частину товару з порушенням асортименту, **покупець має право на свій вибір:**

1) прийняти частину товару, що відповідає умовам договору, і відмовитися від решти товару;

2) відмовитися від усього товару;

3) вимагати заміни частини товару, що не відповідає асортименту, товаром в асортименті, який встановлено договором;

4) прийняти весь товар.

3. У разі відмови від товару, асортимент якого не відповідає умовам договору купівлі-продажу, або пред'явлення вимоги про заміну цього товару покупець має право відмовитися від оплати цього товару, а якщо він уже оплачений, – вимагати повернення сплаченої за нього грошової суми.

4. Товар, асортимент якого не відповідає умовам договору купівлі-продажу, є прийнятним, якщо покупець у розумний строк після його одержання не повідомив продавця про свою відмову від нього.

5. Якщо покупець не відмовився від товару, асортимент якого не відповідає умовам договору купівлі-продажу, він зобов'язаний оплатити його за ціною, погодженою з продавцем.

Якщо продавець не вжив необхідних заходів щодо погодження ціни в розумний строк, покупець оплачує товар за ціною, яка на момент укладення договору купівлі-продажу застосовувалася щодо аналогічного товару (ст. 672 ЦК України).

Наслідки порушення умов про належності товару та документи, що стосуються товару

1. Якщо продавець не передає покупцеві належності товару та документи, що стосуються товару та підлягають переданню разом з товаром відповідно до договору купівлі-продажу або актів цивільного законодавства, покупець має право встановити розумний строк для їх передання.

2. Якщо належності товару або документи, що стосуються товару, не передані продавцем у встановлений строк, покупець має право відмовитися від договору купівлі-продажу та повернути товар продавцеві (ст. 666 ЦК України)

Наслідки порушення умов про передавання некомплектного товару

1. У разі передавання некомплектного товару покупець **має право вимагати від продавця за своїм вибором:**

1) пропорційного зменшення ціни;

2) доукомплектування товару в розумний строк.

2. Якщо продавець у розумний строк не доукомплектував товар, **покупець має право за своїм вибором:**

1) вимагати заміни некомплектного товару на комплектний;

2) відмовитися від договору і вимагати повернення сплаченої грошової суми.

3. Наслідки, передбачені ч. 1 та 2 ст. 684 ЦКУ, застосовуються також у разі порушення продавцем обов'язку передати покупцеві комплект товару (ст. 683 ЦК України), якщо інше не встановлено договором або не випливає із суті зобов'язання

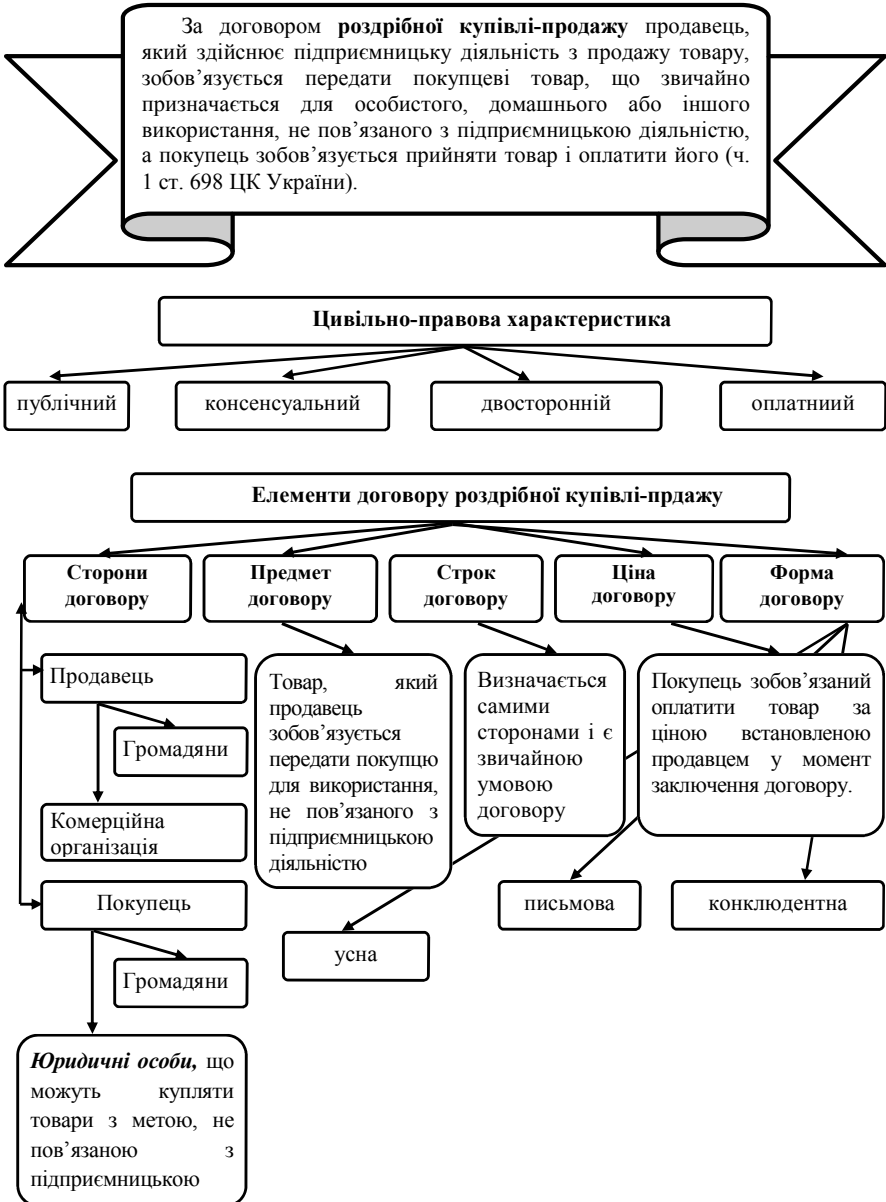
**ПРИПИНЕННЯ ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ.
ВИДИ ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ**

Способи припинення договору купівлі-продажу:

- неналежне виконання договору зобов'язань сторонами;
- розірвання договору за згодою сторін;
- розірвання договору в односторонньому порядку (за рішенням суду);
- відмова від договору продавцем або покупцем.

ПОНЯТТЯ Й ЕЛЕМЕНТИ ДОГОВОРУ РОЗДРІБНОЇ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ СТОРІН ДОГОВОРУ РОЗДРІБНОЇ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ**ПРАВА ПРОДАВЦЯ** – на загальних засадах (див. схему 302)**ОБОВ'ЯЗКИ ПРОДАВЦЯ – передавання покупцю товару:**

- в певному місці;
- з усіма документами і додатками, які стосуються товару;
- в погодженій кількості та асортименті;
- відповідної комплектності та в комплекті;
- установленої якості;
- вільним від прав третіх осіб;
- в упаковці чи тарі.

ПРАВА І ОБОВ'ЯЗКИ СТОРІН**ПОКУПЕЦЬ МАЄ ПРАВО:**

- робити обмін куплених товарів на аналогічний товар іншого розміру, форми габариту, фасону, кольору чи комплекції *впродовж 14 днів з моменту здійснення покупки;*
- якщо такого товару на момент пред'явлення вимоги немає в наявності, покупець має право просто повернути товар і отримати назад заплачені за нього кошти.

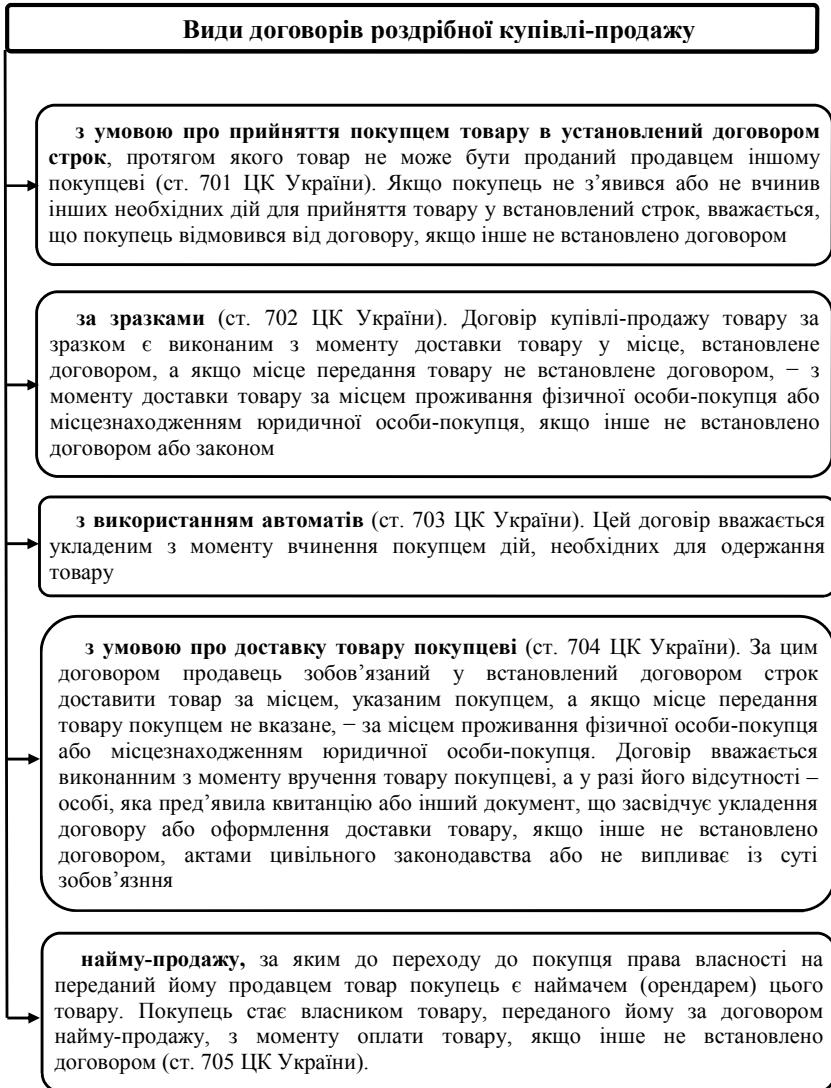
ПОКУПЕЦЬ ЗОБОВ'ЯЗАНИЙ

- ▲ оплатити куплений товар;
- ▲ прийняти переданий йому товар.

Відповідальність за договором роздрібною купівлі-продажу

- ▲ Порушення майнових прав споживача в договорі роздрібною купівлі-продажу (регулюється ЗУ «Про захист прав споживачів») дає право вимагати компенсації моральної шкоди незалежно від відшкодування майнової шкоди; моральна шкода відшкодується винуватцем за наявності його вини в розмірі, який визначається судом.
- ▲ Відповідальність за порушення прав споживача може бути покладена не тільки на продавця, але й на виробника.
- ▲ Покупець у випадку продажу йому товару неналежної якості має право на свій вибір вимагати: співрозмірного зниження ціни, або негайного безкоштовного усунення недоліків товару, або відшкодування витрат на усунення недоліків, або заміни неякісного товару товаром належної якості, або розірвання договору і відшкодування збитків.
- ▲ Відшкодування збитків і виплата неустойки за порушення зобов'язань за цим договором не звільняє продавця від виконання зобов'язання в натурі

ВИДИ ДОГОВОРІВ РОЗДРІБНОЇ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ

ВІДНОСИНИ З УЧАСТЮ СПОЖИВАЧІВ

Відносини з участю споживачів – договірні відносини, які виникають між споживачами товарів, робіт, послуг у разі придбання, замовлення, використання, або коли ці особи мають намір придбати чи замовити цю продукцію в майбутньому, та виробниками і продавцями товарів, виконавцями робіт і послуг різних форм власності

Права споживача вважаються порушеними:

- якщо під час реалізації продукції будь-яким чином порушується право споживача на свободу вибору продукції (ч. 2 ст. 39 ГК України, ч. 1, 2 ст. 17 та ч. 1 ст. 21 ЗУ «Про захист прав споживачів»);
- якщо процесі реалізації продукції будь-яким чином порушується свобода волевиявлення споживача та/або висловлене ним волевиявлення (ч. 2 ст. 39 ГК України);
- якщо при наданні послуги, від якої споживач не може відмовитись, а одержати може лише в одного виконавця, виконавець нав'язує такі умови одержання послуги, які ставлять споживача у нерівне становище з іншими споживачами, не надають споживачеві однакових гарантій, відшкодування шкоди, завданої невиконанням (неналежним виконанням) сторонами умов договору (ч. 1 ст. 21 ЗУ «Про захист прав споживачів»);
- якщо порушується принцип рівності сторін договору, учасником якого є споживач (ч. 1 ст. 1 ЦК України);
- якщо будь-яким чином (крім випадків, передбачених законом) обмежується право споживача на одержання необхідної, доступної та своєчасної інформації про відповідну продукцію (ч. 1, 5 ст. 39 ГК України, ст. 6, ч. 1 ст. 15, ч. 1 ст. 21 ЗУ «Про захист прав споживачів»);
- якщо споживачу реалізовано продукцію, яка є небезпечною, неналежної якості, фальсифікованою (ч. 1, 3 ст. 39 ГК України, ч. 1 ст. 21 ЗУ «Про захист прав споживачів»);
- якщо ціну продукції визначено неналежним чином (п. 7 ст. 21 ЗУ «Про захист прав споживачів»);
- якщо документи, які підтверджують виконання договору, учасником якого є споживач, своєчасно не передано (не надано) споживачу (п. 8 ст. 21 ЗУ «Про захист прав споживачів»);
- в інших випадках, передбачених законом чи договором

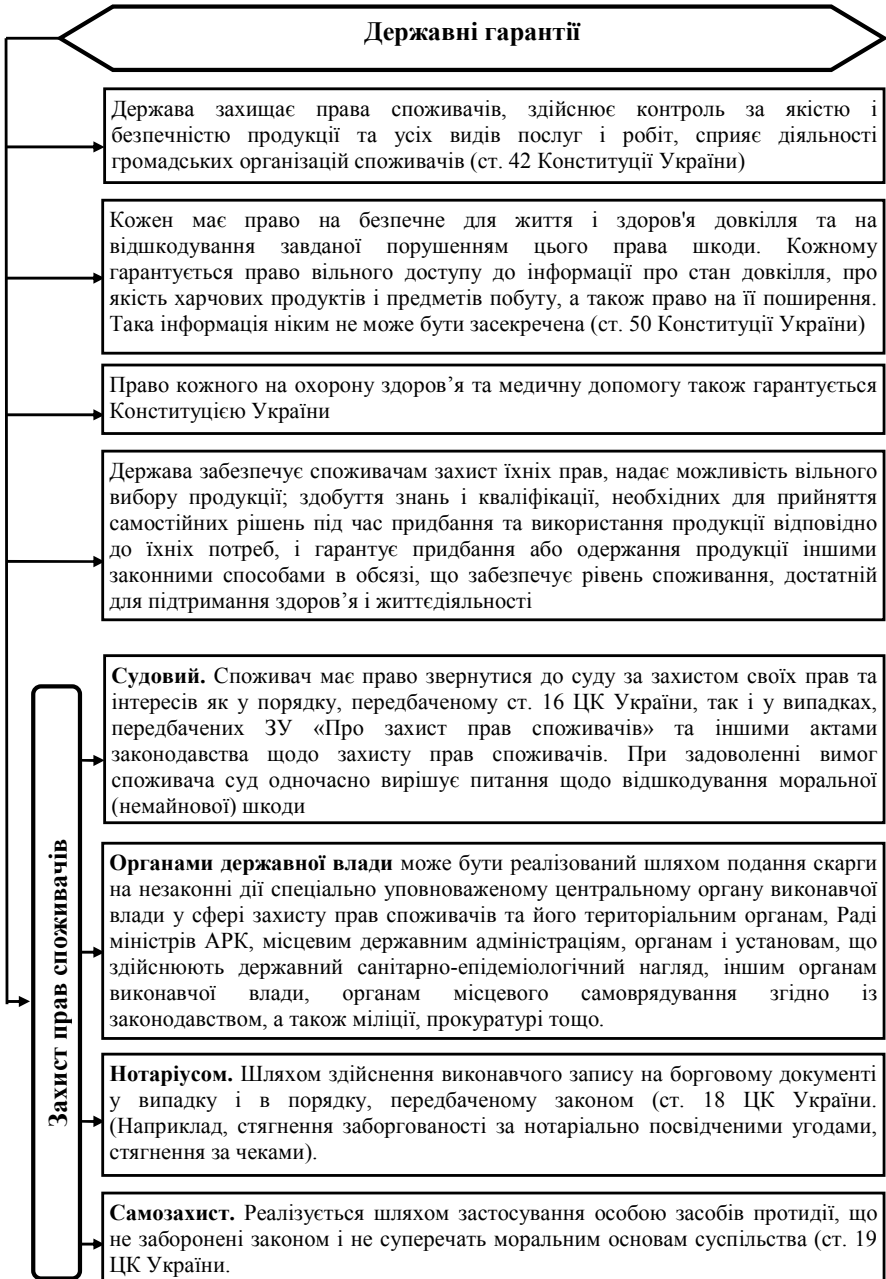
Суб'єкти

Виробник – суб'єкт господарювання, який: виробляє товар або заявляє про себе як про виробника товару, розміщуючи на товарі та/або на упаковці чи супровідних документах, що разом з товаром передаються споживачеві, своє найменування (ім'я), торговельну марку або інший елемент, який ідентифікує такого суб'єкта господарювання; або імпортує товар (п. 4 ст. 1 ЗУ «Про захист прав споживачів»)

Виконавець – суб'єкт господарювання, який виконує роботи або надає послуги (п. 3 ст. 1 ЗУ «Про захист прав споживачів»);

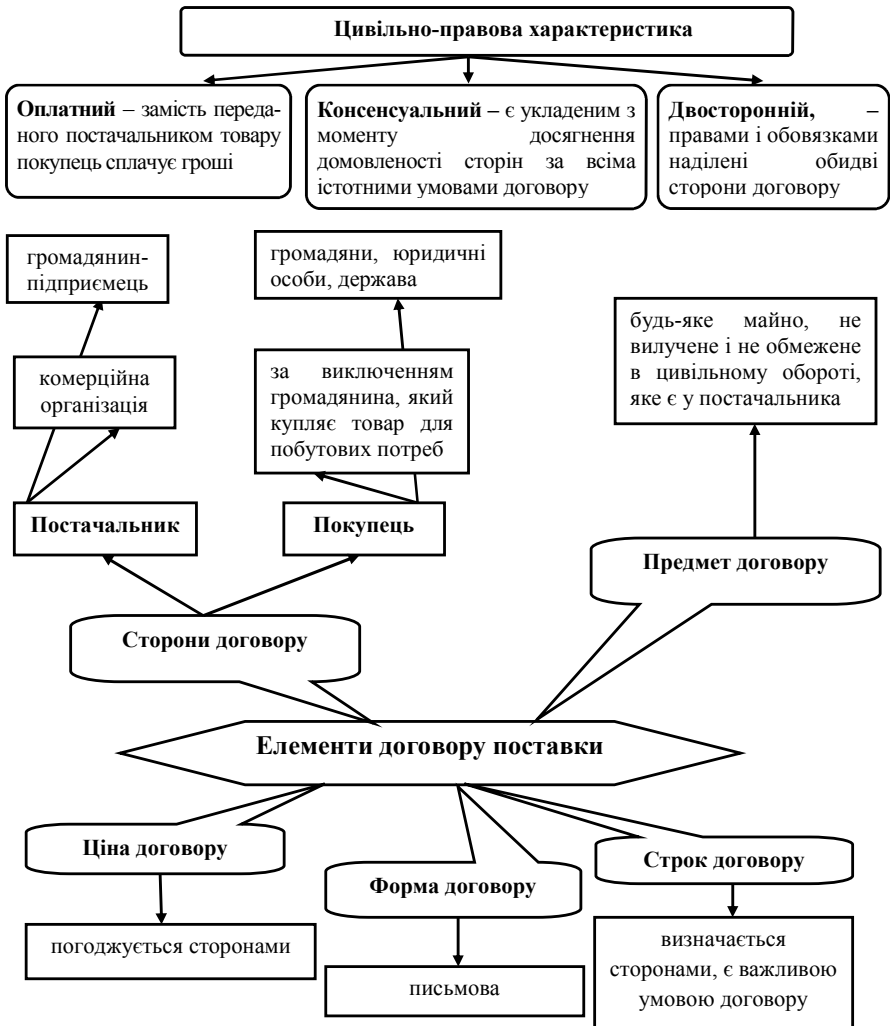
Споживач – фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника (п. 22 ст. 1 ЗУ «Про захист прав споживачів»)

ДЕРЖАВНІ ГАРАНТІЇ ТА ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ

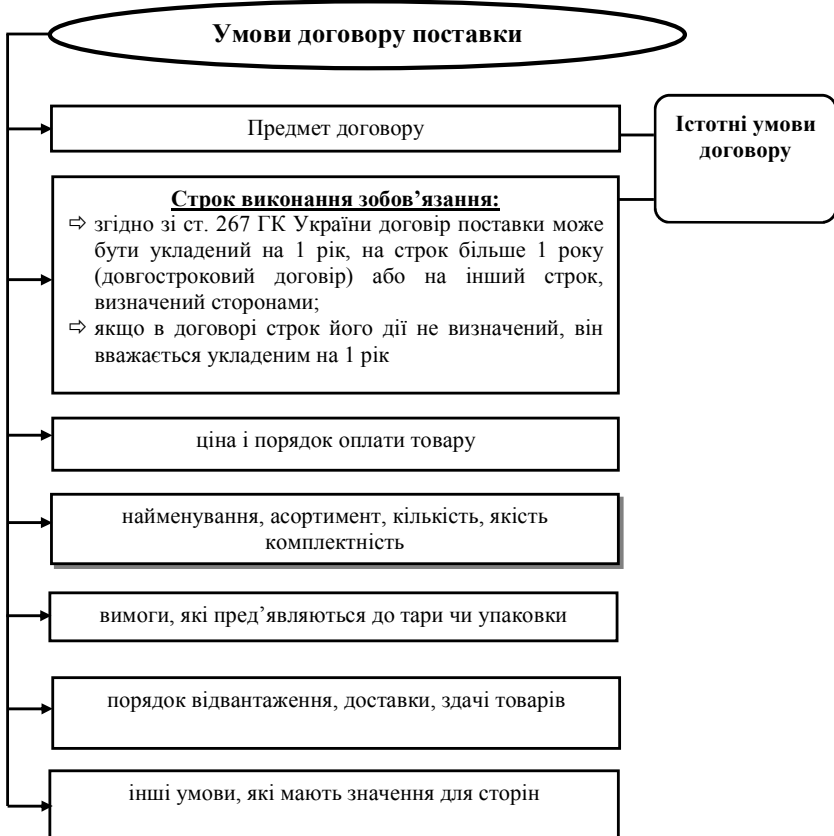

ПОНЯТТЯ Й ЕЛЕМЕНТИ ДОГОВОРУ ПОСТАВКИ

За договором поставки продавець (постачальник), який здійснює підприємницьку діяльність, зобов'язується передати у встановлений строк (строки) товар у власність покупця для використання його у підприємницькій діяльності або в інших цілях, не пов'язаних з особистим, сімейним, домашнім або іншим подібним використанням, а покупець зобов'язується прийняти товар і сплатити за нього певну грошову суму (ч. 1 ст. 712 ЦК України).

ЗМІСТ ДОГОВОРУ ПОСТАВКИ

ПРАВА І ОБОВ'ЯЗКИ СТОРІН ЗА ДОГОВОРОМ ПОСТАВКИ**ПОСТАЧАЛЬНИК МАЄ ПРАВО:**

- ❖ витребувати від покупця оплату товару, коли покупець без встановлених законом чи договором підстав не прийме товар від постачальника чи відмовляється його приймати.

ПОСТАЧАЛЬНИК ЗОБОВ'ЯЗАНИЙ:

- передати товар покупцю з усіма необхідними приналежностями та документами, у відповідній кількості, асортименті і комплекті, встановленої якості, вільним від прав третіх осіб, в належній упаковці і тарі;
- поповнити недопоставлену кількість у наступному періоді (періодах) в межах строку дії договору;
- поповнити недопоставлену кількість товарів в асортименті, встановленому для того періоду, в якому допущена недопоставка;
- вивезти чи розпорядитися в розумний строк товаром, від якого покупець відмовився, але прийняв його на відповідальне зберігання.

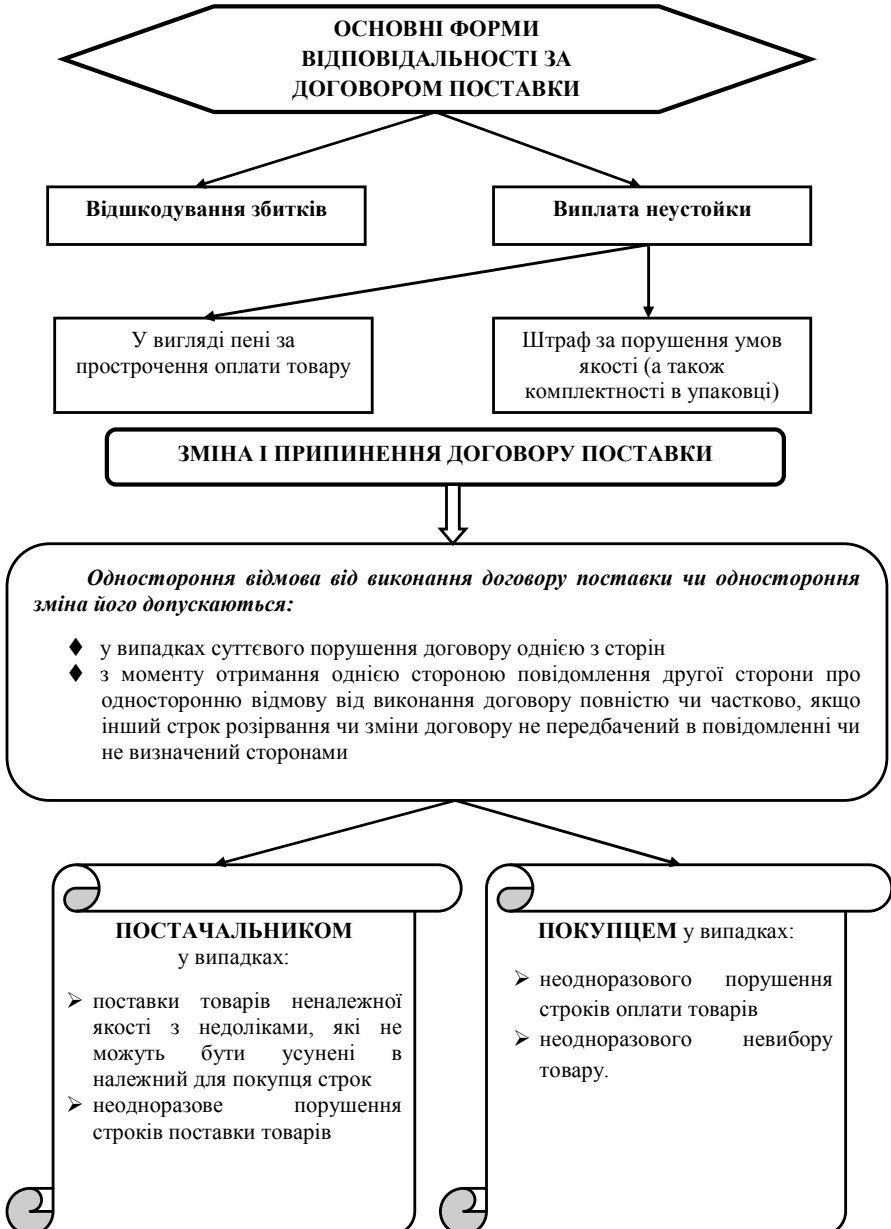
ПРАВА І ОБОВ'ЯЗКИ СТОРІН**ПОКУПЕЦЬ МАЄ ПРАВО:**

- ❖ повідомивши постачальника, відмовитися від прийняття продукції, поставка якої прострочена;
- ❖ реалізувати або повернути продукцію, прийняту ним на відповідальне зберігання, якщо постачальник в розумний строк не розпорядився нею;
- ❖ витребувати заміну в розумний строк товару неналежної якості;
- ❖ придбати недопоставлену продукцію у інших осіб з віднесенням на постачальника всіх необхідних витрат на її придбання.

ПОКУПЕЦЬ ЗОБОВ'ЯЗАНИЙ:

- перевірити кількість і якість прийнятих товарів і повідомити постачальника про виявлені недоліки (ч. 3 ст. 270 ГК України);
- перевірити, чи відповідають товари інформації, вказаній в транспортних і супроводжуючих документах;
- забезпечити збереження товарів у випадку відмови від них згідно з діючим законодавством.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОГОВОРОМ ПОСТАВКИ

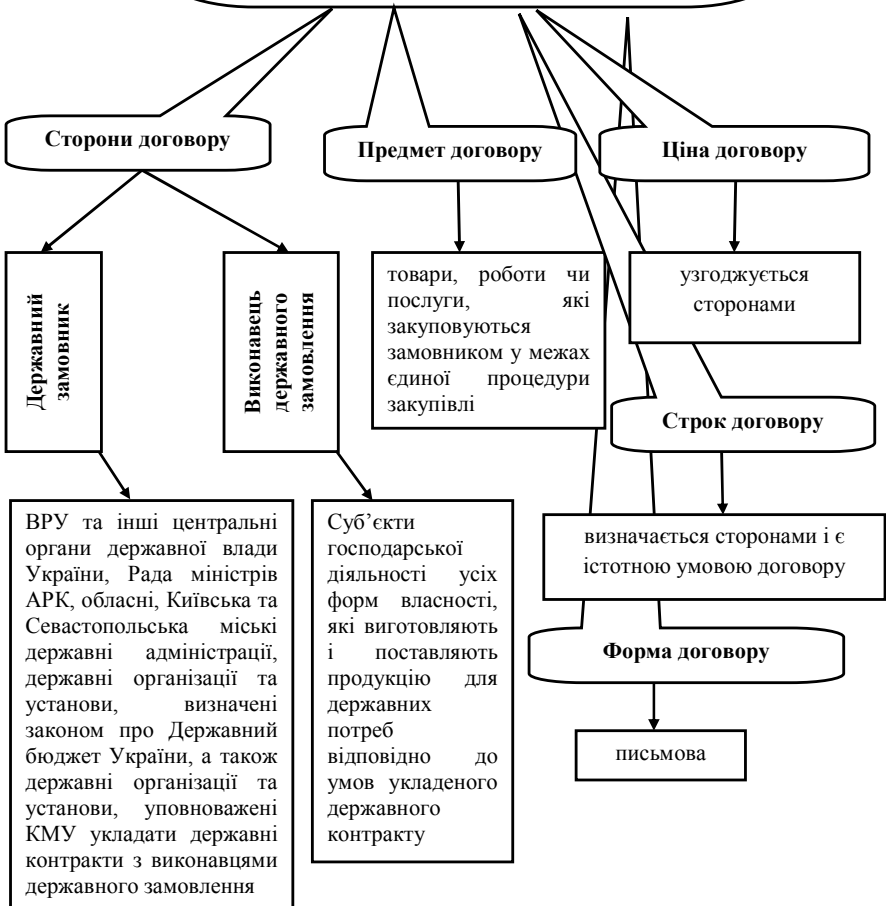

ДОГОВІР ПОСТАВКИ ПРОДУКЦІЇ ДЛЯ ДЕРЖАВНИХ ПОТРЕБ

Державні потреби – це потреби України в продукції, необхідній для розв'язання соціально-економічних проблем, підтримання обороноздатності країни та її безпеки, створення і підтримання на належному рівні державних матеріальних резервів, реалізації державних і міждержавних цільових програм, забезпечення функціонування органів державної влади, що утримуються за рахунок Державного бюджету України.

ЕЛЕМЕНТИ ДОГОВОРУ

УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРУ ПОСТАВКИ ПРОДУКЦІЇ ДЛЯ ДЕРЖАВНИХ ПОТРЕБ

Порядок і строки укладення договору поставки залежать від форми договірних відносин, обраної учасниками. При укладенні договорів застосовують уніфіковані форми замовлень, протоколів розбіжностей, придатні для машинної обробки. Крім того, під час оформлення конкретного договору сторони можуть використовувати договори, що розробляються і рекомендуються для прискорення і спрощення договірної роботи на підприємствах.

Так, органи, що регулюють поставки для державних потреб за міждержавними угодами, формують обсяги таких поставок за їх видами, територією та постачальниками і до **1 травня року, який передує поставці**, подають їх регульовальними органами інших держав-учасниць СНД за погодженими формою і номенклатурою в частині взаємних поставок. Кожна держава-член Співдружності інформує всіх її учасників про повноважні органи, які мають право видавати повідомлення про прикріплення покупців до постачальників. Органи, що регулюють поставки, до **1 серпня доводять до кожної держави-учасниці** виділені квоти поставок товарів за міждержавними угодами, а відповідно до одержаних квот кожному споживачеві **до 1 вересня визначаються ліміти** на виділені ресурси з видачею повідомлень про прикріплення покупця до підприємства-постачальника.

Поставки за актами прикріплення покупців до постачальників мають плановий характер, хоча покупець і постачальник (за наявності певних умов) можуть відмовитися від укладення договору.

Одержавши повідомлення про прикріплення, **покупець у 20-денний строк** надсилає постачальнику замовлення-специфікацію із зазначенням усіх умов, необхідних для поставки товару. Постачальник **протягом 20 днів після одержання** замовлення-специфікації повідомляє покупця про прийняття замовлення або надсилає свій проект договору.

Проект письмового договору у **двох примірниках** надсилається постачальником покупцеві і в тому разі, коли від останнього не надійшло замовлення на поставку. Для цього постачальникові дається **20-денний строк** з моменту одержання повідомлення про прикріплення. Договір підписується керівником суб'єкта господарювання або уповноваженими ним особами, скріплюється печатками. При укладенні договору шляхом обміну листами, телеграммами, телетайпограмами або через засоби телекомунікації кожна із сторін повинна мати докази, які підтверджують відправлення (передачу) іншій стороні відповідних пропозицій та одержання відповіді на них.

Сторона, яка одержала проект договору, в **20-денний строк підписує його** і один примірник повертає другій стороні. Якщо в неї є заперечення щодо поданого проекту, договір підписується з протоколом розбіжностей, про що в обов'язковому порядку робиться застереження в договорі. У разі відсутності такої відмітки заперечення не мають юридичної сили.

Одержавши договір з протоколом розбіжностей, постачальник у **20-денний строк розглядає** ці розбіжності, включає до договору усі прийняті ним пропозиції покупця, неприйняті умови в цей же самий строк передає органам, що вирішує господарські спори за місцем знаходження постачальника. Якщо розбіжності не будуть передані на вирішення зазначеного органу, то договір вступає в силу в редакції сторони, яка склала протокол розбіжностей.

**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОГОВОРОМ ПОСТАВКИ ПРОДУКЦІЇ ДЛЯ
ДЕРЖАВНИХ ПОТРЕБ****Відповідальність за договором поставку продукції для державних потреб**

У разі невиконання або неналежного виконання державного контракту на поставку продукції для державних потреб з винної сторони стягується передбачена контрактом неустойка (штраф, пеня), а також відшкодовуються

Сплата неустойки (штрафу, пені), а також відшкодування збитків у разі неналежного виконання зобов'язань за державним контрактом не звільняють виконавця від виконання державного контракту в натурі.

У разі необґрунтованої відмови виконавця державного замовлення від укладення державного контракту на поставку продукції для державних потреб у випадках, коли обов'язковість його укладення встановлена законом та за наявності технічних можливостей його виконання, виконавець сплачує державному замовнику штраф у розмірі вартості державного контракту

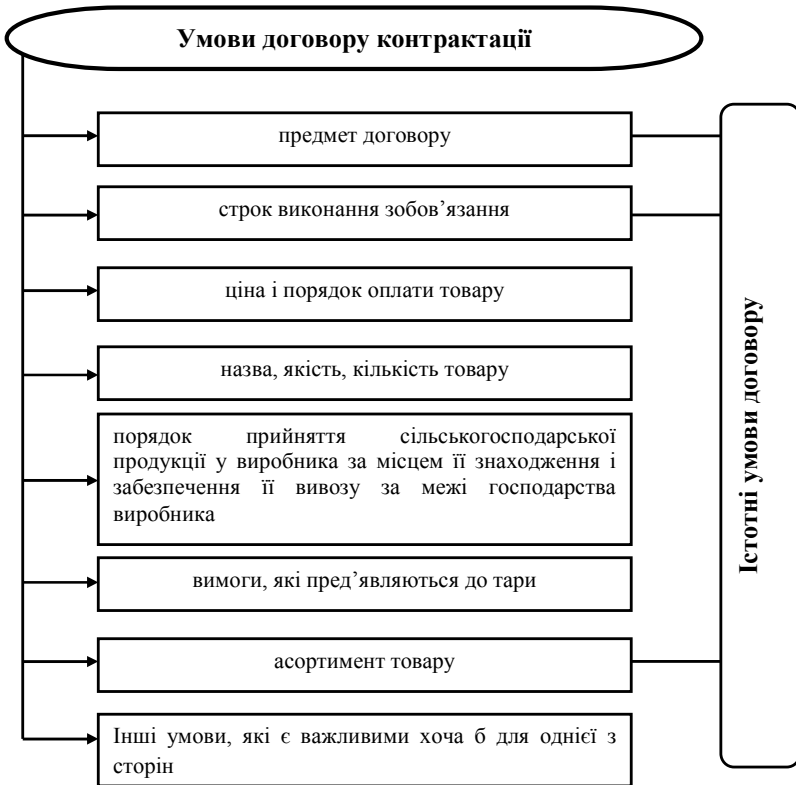
Спори, що виникають між державним замовником і виконавцем державного замовлення під час укладення державних контрактів на поставку продукції для державних потреб, внесенні змін у процесі їх виконання, а також щодо відшкодування завданих збитків розглядаються згідно з чинним законодавством України господарськими судами. Державні замовники та виконавці державних замовлень звільняються від сплати державного мита при поданні позовів до господарського суду. Господарський суд вирішує питання щодо сплати державного мита у розмірах, передбачених чинним законодавством.

У разі невиконання державним замовником зобов'язань за державним контрактом, а також у випадках, зазначених законом, державний замовник відшкодовує виконавцю державного замовлення завдані йому збитки, включаючи очікуваний і неoderжаний прибуток.

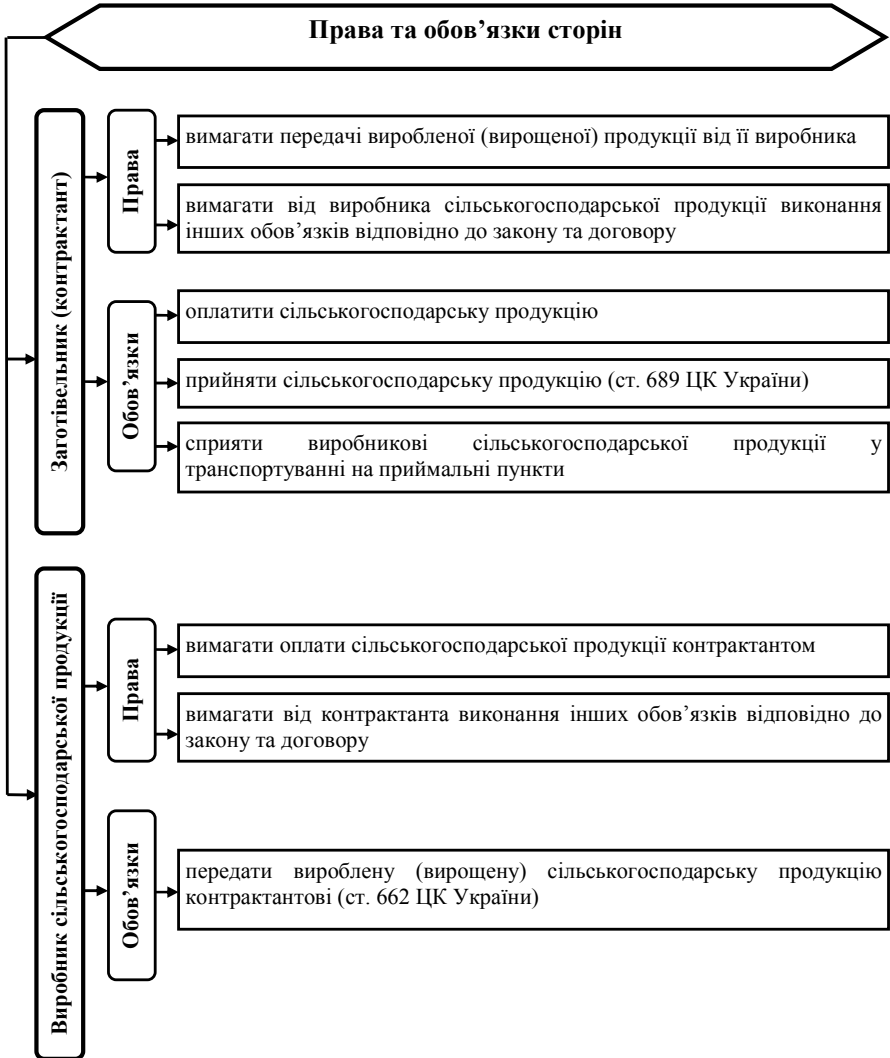
ПОНЯТТЯ ТА ЕЛЕМЕНТИ ДОГОВОРУ КОНТРАКТАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

ЗМІСТ ДОГОВОРУ КОНТРАКТАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

**ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ СТОРІН ЗА ДОГОВОРОМ КОНТРАКТАЦІЇ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ**

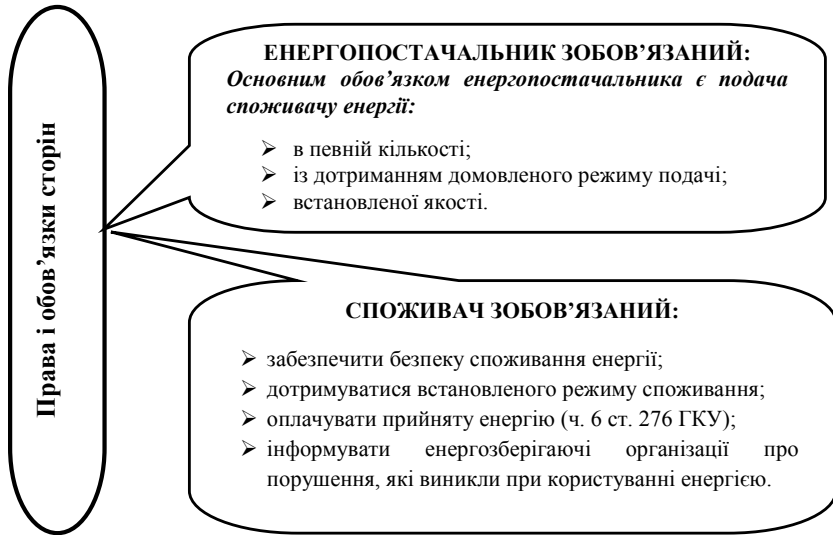

ДОГОВІР ПОСТАЧАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНИМИ ТА ІНШИМИ РЕСУРСАМИ ЧЕРЕЗ ПРИЄДНАНУ МЕРЕЖУ

За договором постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу одна сторона (постачальник) зобов'язується надавати другій стороні (споживачеві, абонентові) енергетичні та інші ресурси, передбачені договором, а споживач (абонент) зобов'язується оплачувати вартість прийнятих ресурсів та дотримуватись передбаченого договором режиму її використання, а також забезпечити безпечну експлуатацію енергетичного та іншого обладнання (ч. 1 ст. 714 ЦК України, ч. 1 ст. 275 ГК України).

ПРАВА І ОБОВ'ЯЗКИ СТОРІН ЗА ДОГОВОРОМ ЕНЕРГОПОСТАЧАННЯ

Основні форми відповідальності за договором

Відшкодування збитків

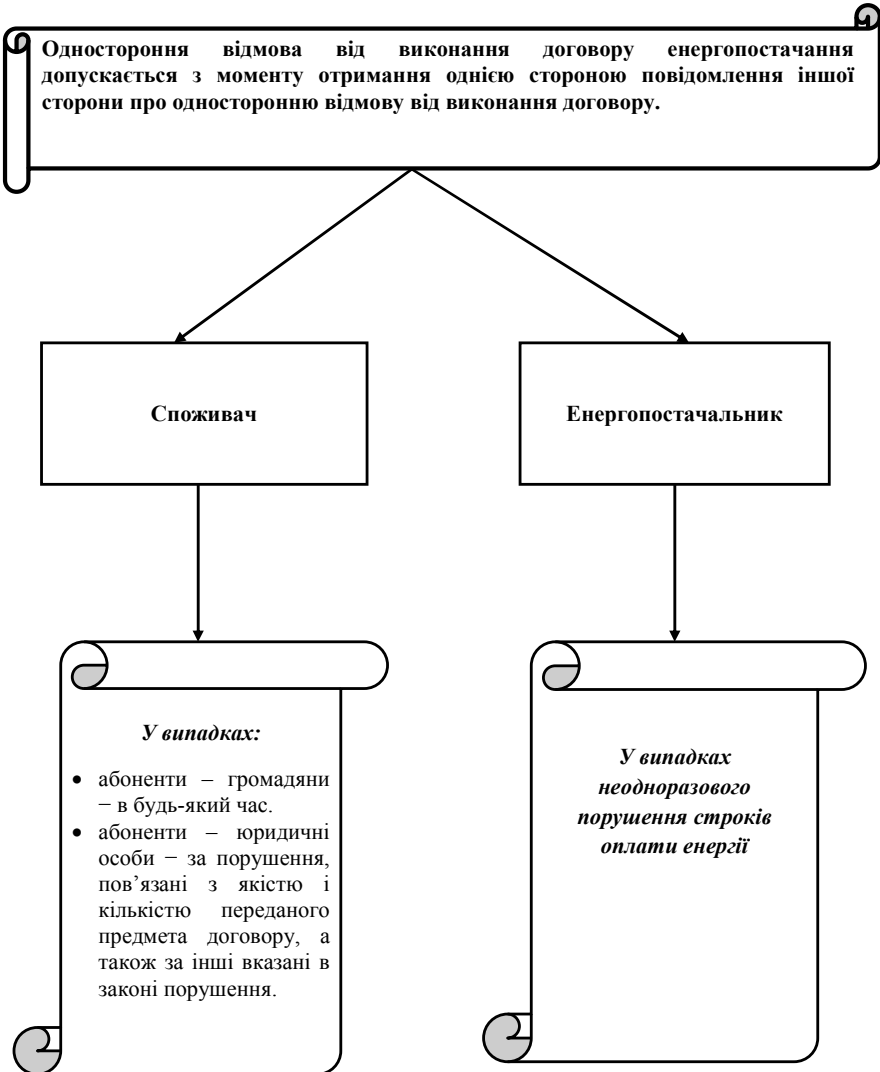
Виплата неустойки

Підстави застосування мір цивільно-правової відповідальності відрізняються залежно від суб'єктів відповідальності:

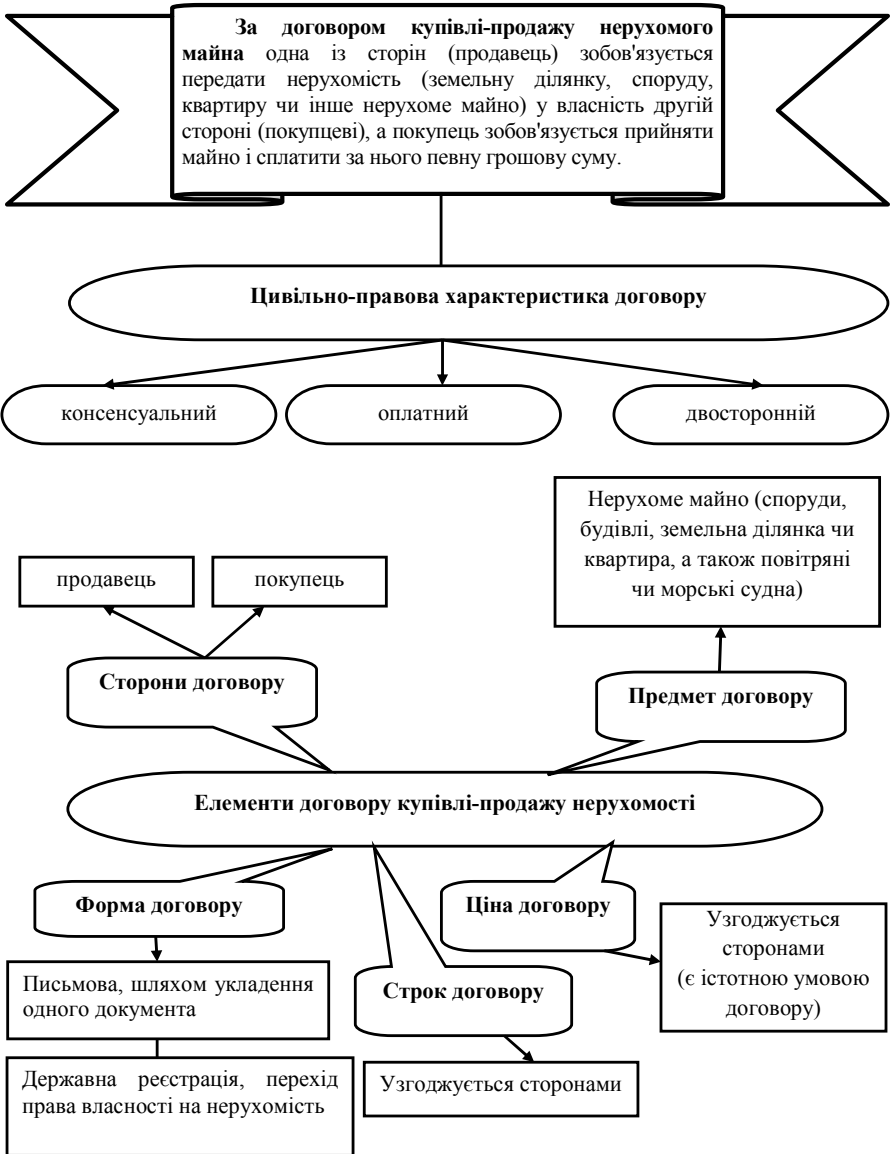
- ❖ громадяни, які використовують енергію для побутових потреб, відповідають за порушення умов договору тільки за наявності їх вини;
- ❖ підприємці несуть відповідальність на початках ризику;
- ❖ енергопостачальна організація відповідає за збитки у вигляді реального збитку, який спричинений споживачу, незалежно від вини. Виключенням є випадки, коли енергопостачальна організація несе відповідальність за спричинені збитки у вигляді реального збитку лише за наявності її вини.

ПРИПИНЕННЯ ДОГОВОРУ ЕНЕРГОПОСТАЧАННЯ

ДОГОВІР КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ НЕРУХОМОГО МАЙНА

ЗМІСТ ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ НЕРУХОМОСТІ

Продавець зобов'язаний:

- зареєструвати перехід на покупця права власності на нерухомість у державному реєстраційному органі (ст. 182 ЦК України);
- передати нерухомість покупцю:
  - вільною від прав третіх осіб;
  - у строк, встановлений договором.

Права і обов'язки сторін

Покупець зобов'язаний:

- зареєструвати перехід права власності відповідно до законодавства України;
- оплатити нерухомість за ціною, передбаченою договором, до чи після державної реєстрації, якщо інше не встановлено іншими правовими актами.

Особливості продажу житлових приміщень

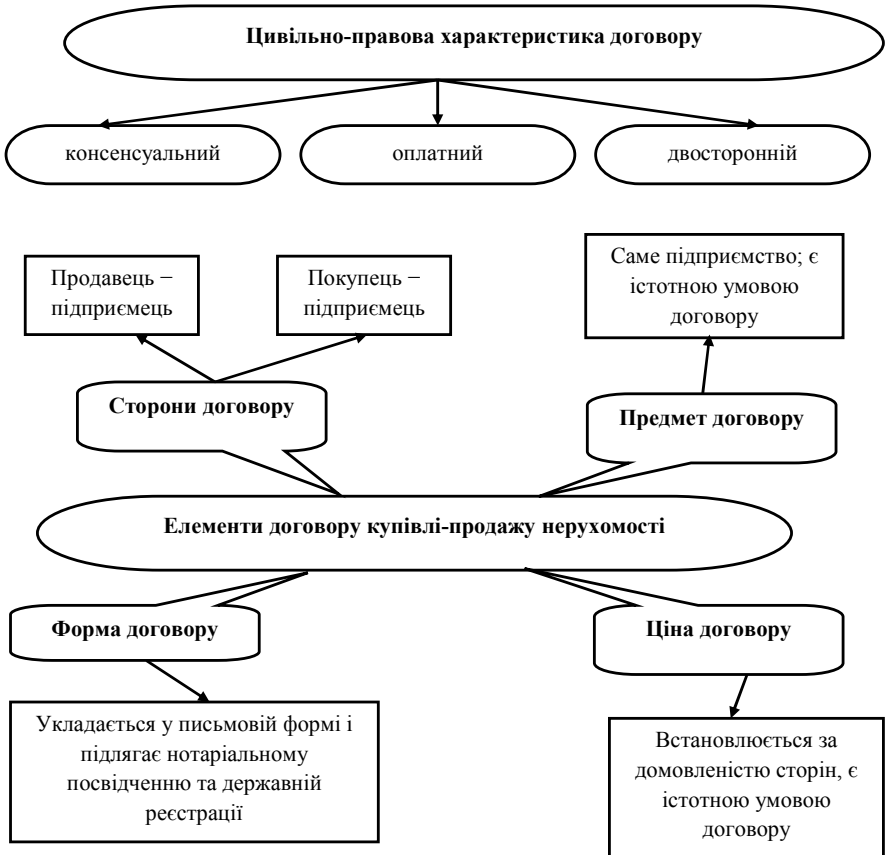
Посвідчення правочинів щодо відчуження, іпотеки житлового будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна, а також правочинів щодо відчуження, застави транспортних засобів, що підлягають державній реєстрації, провадиться за місцезнаходженням (місцем реєстрації) цього майна або за місцезнаходженням (місцем реєстрації) однієї із сторін відповідного правочину (ст. 55 ЗУ «Про нотаріат»).

Під час посвідчення договору продавець зобов'язаний надати документи, які підтверджують його право власності на майно, що відчужується: нотаріально посвідчений договір купівлі-продажу, зареєстрований на біржі; свідоцтво про право власності, видане при приватизації житлового приміщення; договір довічного утримання; свідоцтво про право власності на частину в спільному майні подружжя; свідоцтво про придбання будинку на публічних торгах; свідоцтво про право на спадщину; рішення суду про визнання права власності на об'єкти нерухомості та інші правовстановлюючі документи.

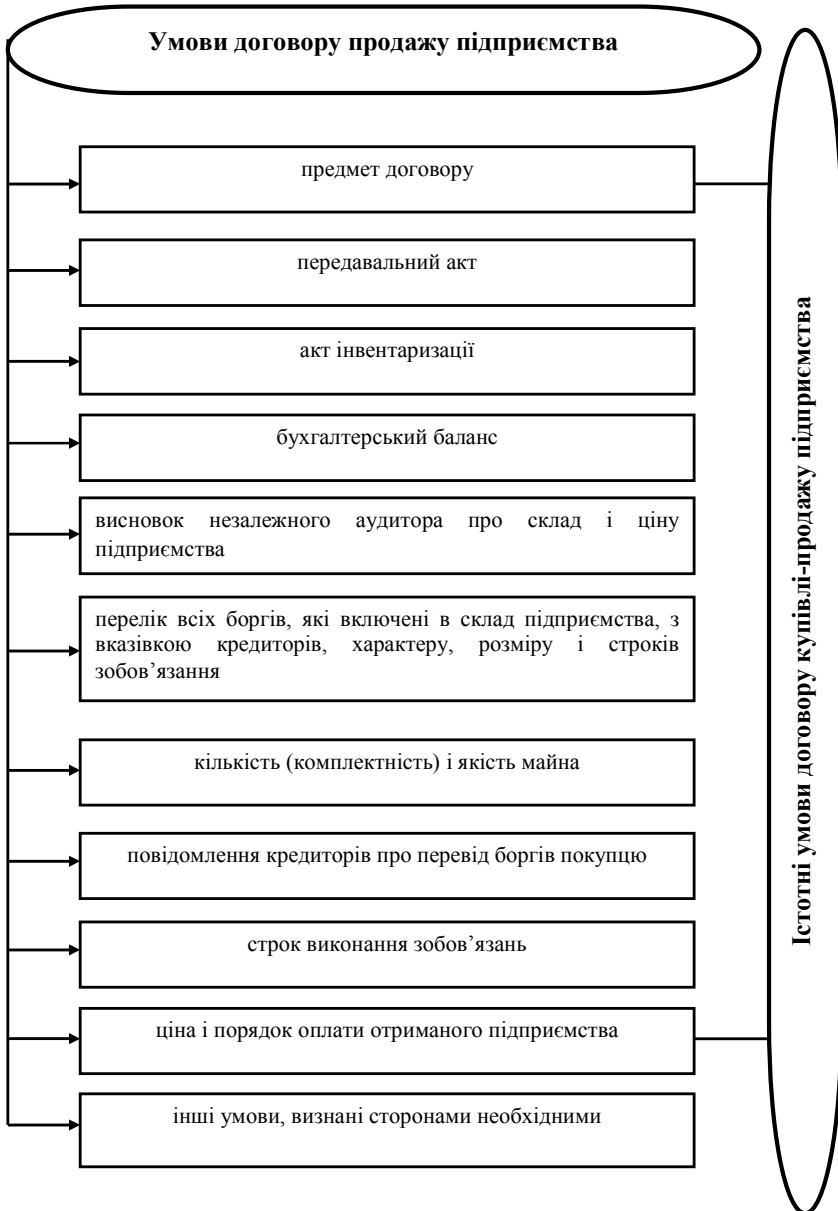
Якщо квартира належить державній організації, то її можна продати тільки з дозволу Фонду державного майна України.

ДОГОВІР КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ПІДПРИЄМСТВА

Згідно зі ст. 191 ЦК України підприємство є єдиним майновим комплексом, що використовується для здійснення підприємницької діяльності. До складу підприємства як єдиного майнового комплексу входять усі види майна, призначені для його діяльності, у т.ч. земельні ділянки, будівлі, споруди, устаткування, інвентар, сировина, продукція, права вимоги, борги, а також право на торговельну марку або інше позначення та інші права, якщо інше не встановлено договором або законом. Підприємство як єдиний майновий комплекс є нерухомістю. Права на земельну ділянку та інші об'єкти нерухомого майна, які входять до складу єдиного майнового комплексу підприємства, підлягають державній реєстрації в органах, що здійснюють державну реєстрацію прав на нерухоме майно. Підприємство або його частина можуть бути об'єктом купівлі-продажу, застави, оренди та інших правочинів.

ЗМІСТ ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ПІДПРИЄМСТВА

**ПРАВА І ОБОВ'ЯЗКИ СТОРІН ЗА ДОГОВОРОМ КУПВЛІ-ПРОДАЖУ
ПІДПРИЄМСТВА**

Продавець має право:

- Права продавця обмежуються загальними підставами

Продавець зобов'язаний:

Підготувати підприємство до передачі:

- повідомити кредиторів про перевід боргів до передачі підприємства покупцю й отримати згоду кредиторів;
- скласти і надати до підпису покупцю передавальний акт разом з документами, що стосуються підприємства:
  - в певній кількості;
  - відповідної комплектності;
  - встановленої якості;
- вільним від права третіх осіб.

Права і обов'язки сторін

Покупець має право:

- вимагати зменшення ціни підприємства, коли недоліки чи відсутність окремих речей були обумовлені в передавальному акті;
- якщо вказані порушення не були відомі покупцю і виявлені вже після передачі підприємства, він має право:
  - на виконання чи доукомплектування речей, яких не вистачає;
  - на безкоштовне усунення недоліків, відшкодування власних витрат на усунення недоліків;
  - на заміну недоброякісних товарів.

Відповідно до ч. 4 ст. 334 ЦК України право на нерухоме майно, яке підлягає державній реєстрації, виникає з дня такої реєстрації відповідно до закону. Однак за змістом ч. 1 ст. 125 та ч. 1 ст. 126 ЗК України право власності на земельні ділянки, що входять до складу єдиного майнового комплексу, виникає з моменту одержання на них покупцем державних актів на право власності на земельні ділянки та їх державної реєстрації.

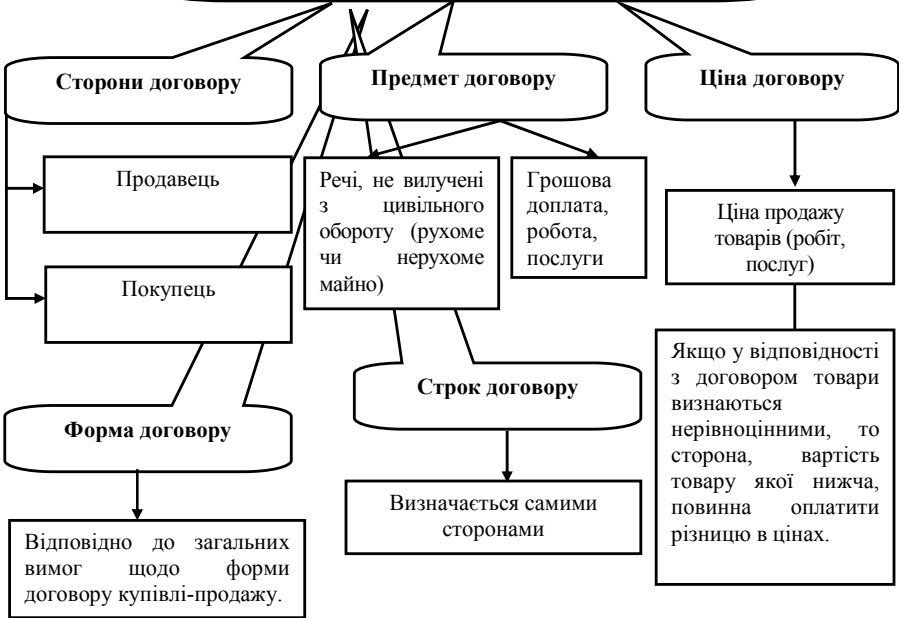
ПОНЯТТЯ Й ЕЛЕМЕНТИ ДОГОВОРУ МІНИ

За договором міни (бартеру) кожна зі сторін зобов'язується передати другій стороні у власність один товар в обмін на інший товар (ч. 1 ст. 715 ЦК України).
Бартерна (товарообмінна) операція – господарська операція, яка передбачає проведення розрахунків за товари (роботи, послуги) у негрошовій формі в рамках одного договору (п. 14.1.10. ст. 14 Податкового кодексу України).

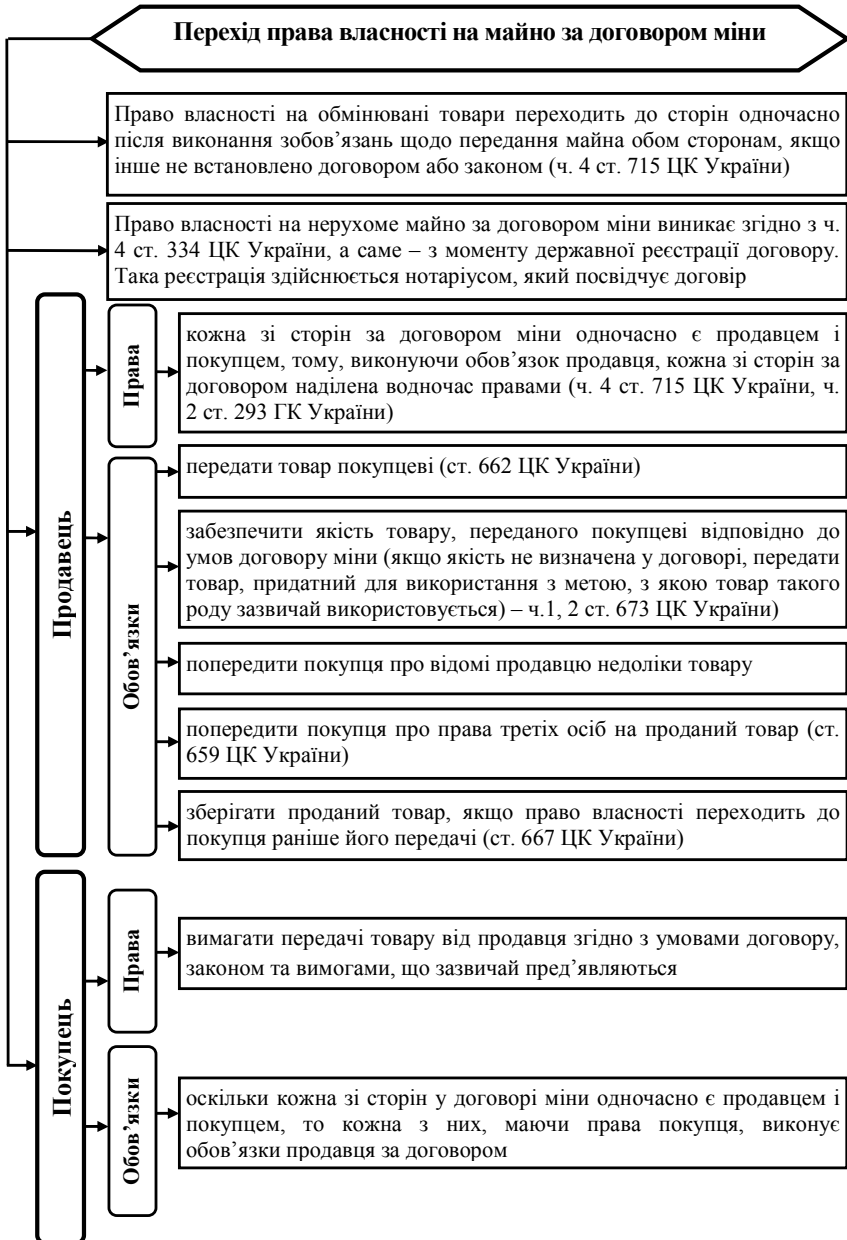
Цивільно-правова характеристика договору

<p>Оплатний – замість переданого товару (речі) інша сторона передає належний їй товар. Договором може бути встановлена доплата за товар більшої вартості, що обмінюється на товар меншої вартості</p>	<p>Консенсуальний – вважається укладеним з моменту досягнення домовленості сторін за всіма істотними умовами договору</p>	<p>Двосторонній – права й обов'язки виникають в обох сторін договору. Кожна зі сторін зобов'язана передати товар іншій стороні та вправі вимагати від контрагента зустрічної передачі товару, а також грошової доплати</p>
--	--	---

Елементи договору міни

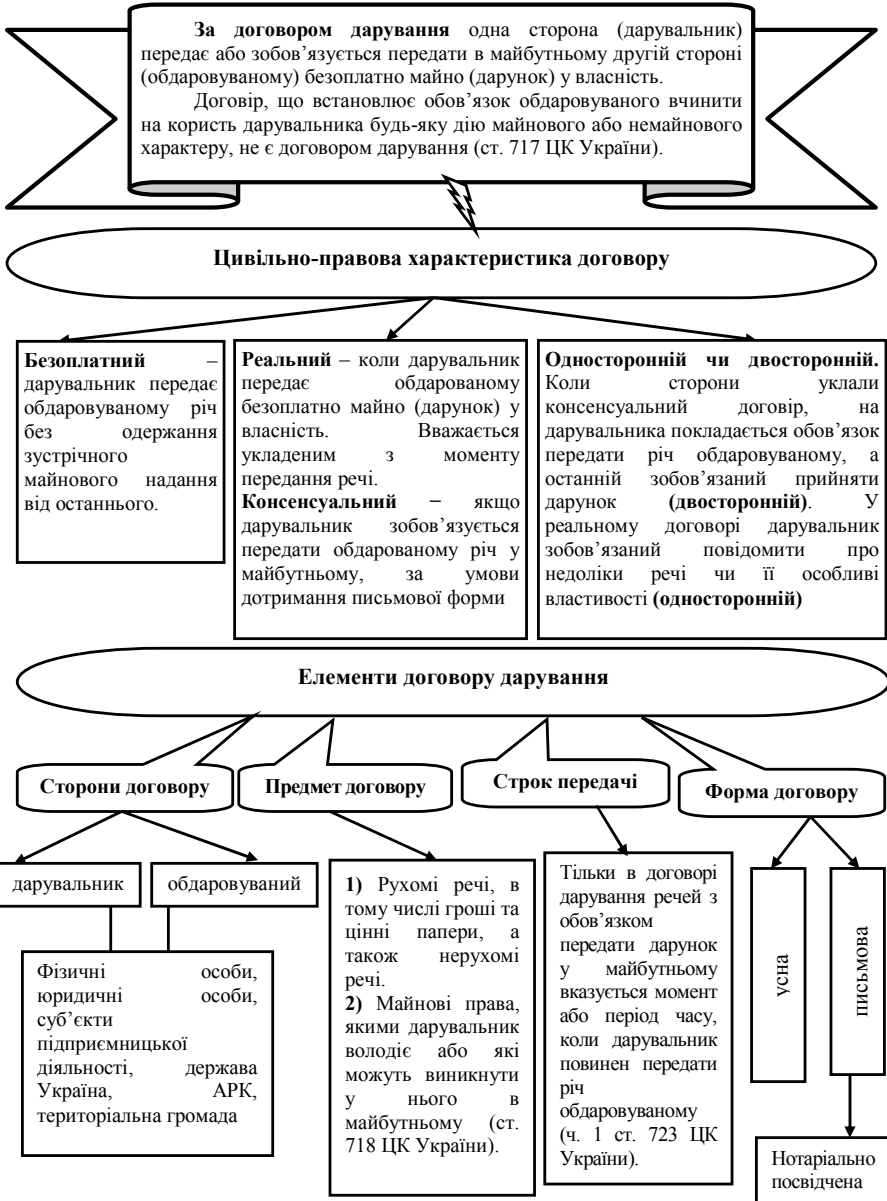
ПЕРЕХІД ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА МАЙНО І ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ СТОРІН ЗА ДОГОВОРОМ МІНИ

ДАРУВАННЯ (ГЛ. 55 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ Й ЕЛЕМЕНТИ ДОГОВОРУ ДАРУВАННЯ

**ПРАВА І ОБОВ'ЯЗКИ ДАРУВАЛЬНИКА.
ФОРМА ДОГОВОРУ ДАРУВАННЯ**

Обов'язки дарувальника (ст. 721 ЦК України):

1. Якщо дарувальникові відомо про недоліки речі, що є дарунком, або її особливі властивості, які можуть бути небезпечними для життя, здоров'я, майна обдаровуваного або інших осіб, він зобов'язаний повідомити про них обдаровуваного.

2. Дарувальник, якому було відомо про недоліки або особливі властивості подарованої речі і який не повідомив про них обдаровуваного, зобов'язаний відшкодувати шкоду, завдану майну, та шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю в результаті володіння чи користування дарунком.

Права дарувальника (ст. 727 ЦК України):

1. Дарувальник має право вимагати розірвання договору дарування нерухомих речей чи іншого особливо цінного майна, якщо обдаровуваний умисно вчинив злочин проти життя, здоров'я, власності дарувальника, його батьків, дружини (чоловіка) або дітей.

Якщо обдаровуваний вчинив умисне вбивство дарувальника, спадкоємці дарувальника мають право вимагати розірвання договору дарування.

2. Дарувальник має право вимагати розірвання договору дарування, якщо обдаровуваний створює загрозу безповоротної втрати дарунка, що має для дарувальника велику немайнову цінність.

3. Дарувальник має право вимагати розірвання договору дарування, якщо внаслідок недбалого ставлення обдаровуваного до речі, що становить культурну цінність, ця річ може бути знищена або істотно пошкоджена.

4. Дарувальник має право вимагати розірвання договору дарування, якщо на момент пред'явлення вимоги дарунок є збереженим.

5. У разі розірвання договору дарування обдаровуваний зобов'язаний повернути дарунок у натурі.

Згідно зі ст. 719 ЦК України існують такі форми укладання договору дарування:

- договір дарування (пожертви) предметів особистого використання і побутового призначення може бути укладений усно;
- договір дарування (пожертви) нерухомої речі укладається в письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню;
- договір дарування (пожертви) з обов'язком передати подарунок в майбутньому укладається в письмовій формі;
- договір дарування (пожертви) рухомих речей, які мають особливу цінність, укладається в письмовій формі;
- договір дарування (пожертви) валютних цінностей на суму, що перевищує 50-кратний розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, укладається в письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню.

РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ ДАРУВАННЯ

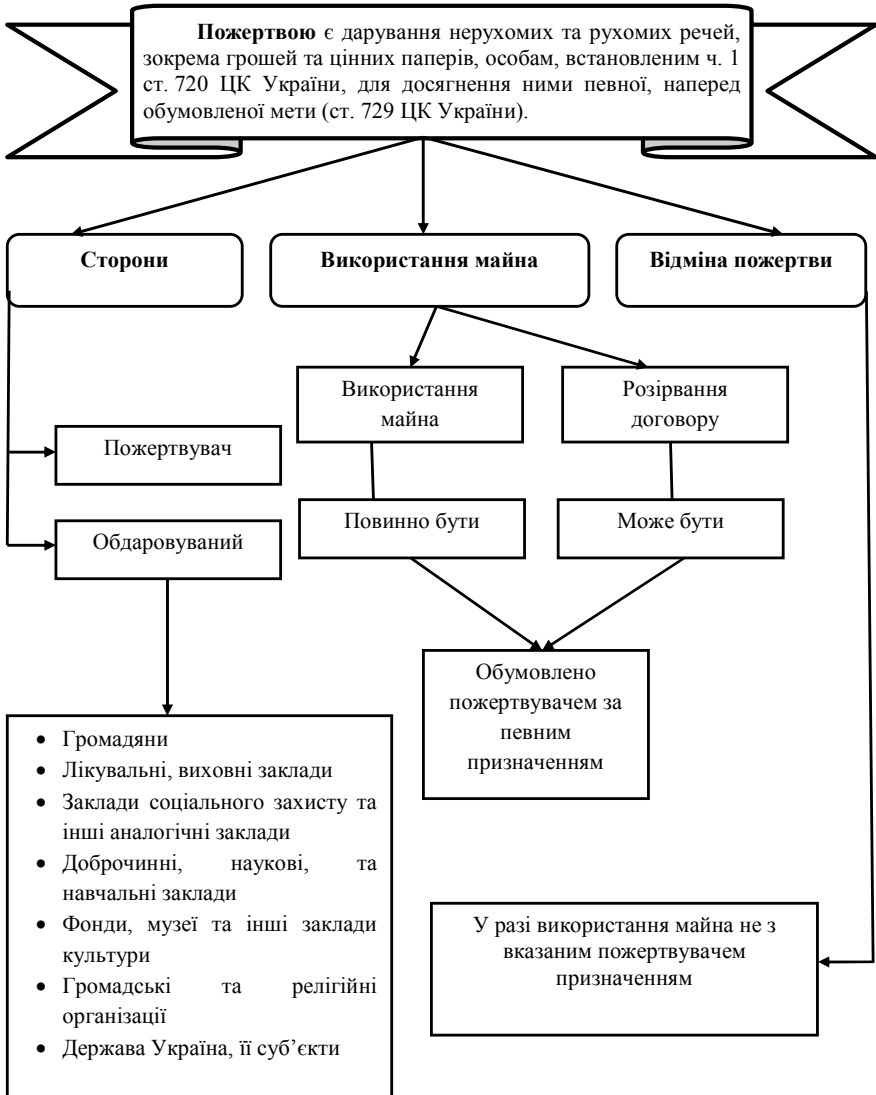
З моменту передачі обдаровуваному права власності на річ юридичний зв'язок між сторонами припиняється, тому обов'язок подальшого належного ставлення до дарувальника є суто морально-етичним. Однак ч. 1 ст. 727 ЦК України передбачає, що дарувальник (а в разі вчинення обдарованим вбивства дарувальника – на вимогу спадкоємців) має право вимагати розірвання договору дарування нерухомих речей або іншого особливо цінного майна, якщо обдарований умисно вчинив злочин проти життя, здоров'я, власності дарувальника, його батьків, дружини (чоловіка) або дітей.

Спеціальні підстави розірвання договору дарування

На вимогу дарувальника договір дарування нерухомоті чи іншого особливо цінного майна може бути розірваний, якщо:

- 1) обдарований умисно вчинив злочин проти життя, здоров'я, власності дарувальника, його батьків, дружини (чоловіка) або дітей;
- 2) обдарований створює загрозу безповоротної втрати дарунка, що становить для дарувальника велику майнову цінність;
- 3) внаслідок недбального ставлення обдарованого до речі, що становить культурну цінність, ця річ може бути знищена або істотно пошкоджена. Вимога розірвання договору дарування можлива лише за умови збереження дарунка на момент пред'явлення такої вимоги. В разі розірвання договору дарування обдарований зобов'язаний повернути дарунок у натурі. Позов на відшкодування завданої дарунку шкоди можливий за умови доведення вини обдарованого у відчуженні або знищенні дарунка з метою запобігання повернення речі дарувальнику. До вимог про розірвання договору дарування встановлено позовну давність в **один рік** (ст. 728 ЦК України).

ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ ПОЖЕРТВИ ЯК РІЗНОВИДУ ДОГОВОРУ ДАРУВАННЯ

ПРАВА ПОЖЕРТВУВАЧА

Пожертва передбачає передачу речі як умову укладання договору (ч. 2 ст. 729 ЦК України), тобто жертва може бути виключно реальним договором і не може породжувати обов'язок передати річ у майбутньому. Пожертвою є не будь-яке дарування, а лише дарування для досягнення певної, наперед обумовленої мети.

Права жертвувача (ст. 730 ЦК України)

здійснювати контроль за використанням жертви відповідно до мети, встановленої договором про жертву

змінювати призначення використання жертви у разі неможливості її використання за першим призначенням (а в разі смерті жертвувача чи ліквідації юридичної особи – за рішенням суду)

вимагати розірвання договору про жертву, якщо жертва використовується не за призначенням

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОГОВОРОМ ДАРУВАННЯ

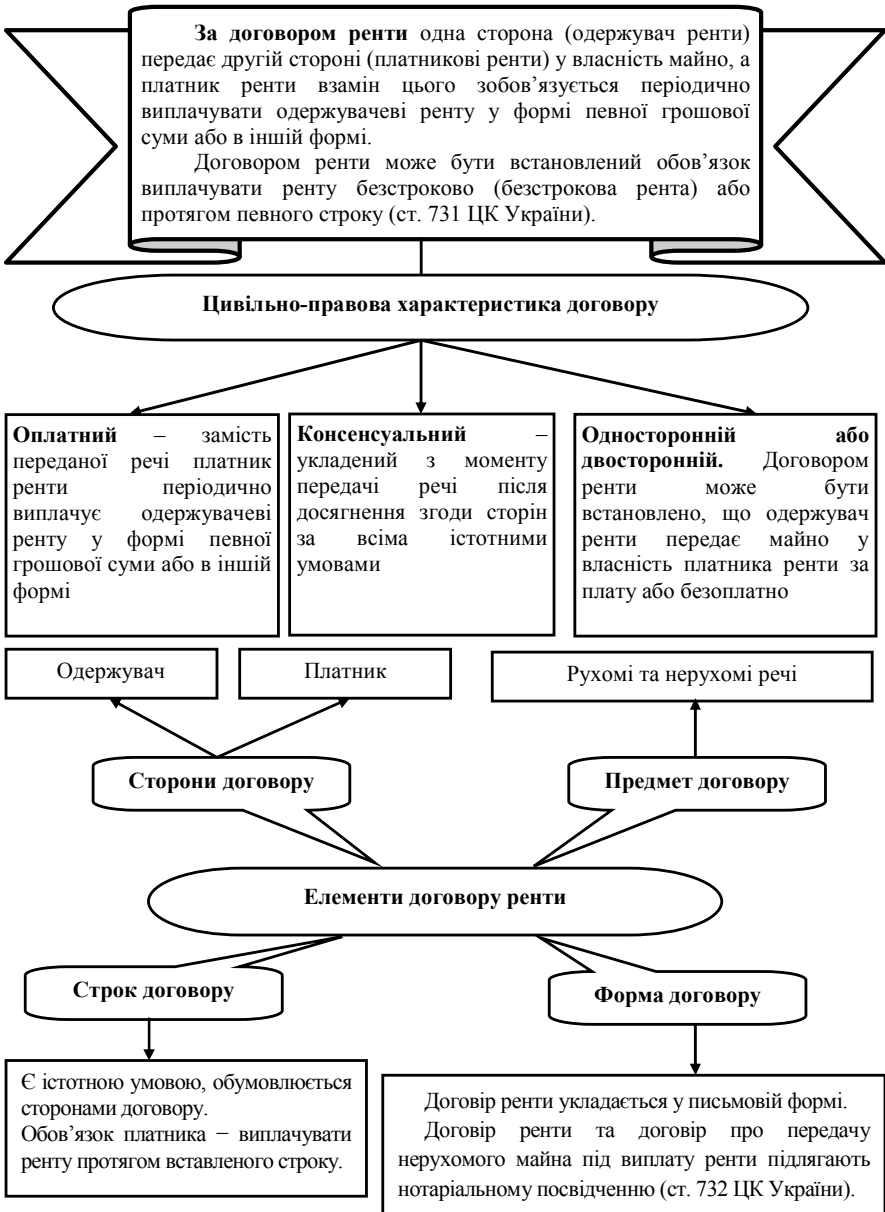
У випадку порушення своїх зобов'язань за договором дарування сторони несуть **відповідальність, визначену договором та чинним законодавством**. Порушенням зобов'язання є його невиконання або неналежне виконання, тобто виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання

Сторони **не несуть відповідальності** за порушення своїх зобов'язань за договором дарування, якщо воно сталося **не з їх вини**. Сторона вважається невинуватою, якщо вона доведе, що вжила всіх залежних від неї заходів для належного виконання зобов'язання

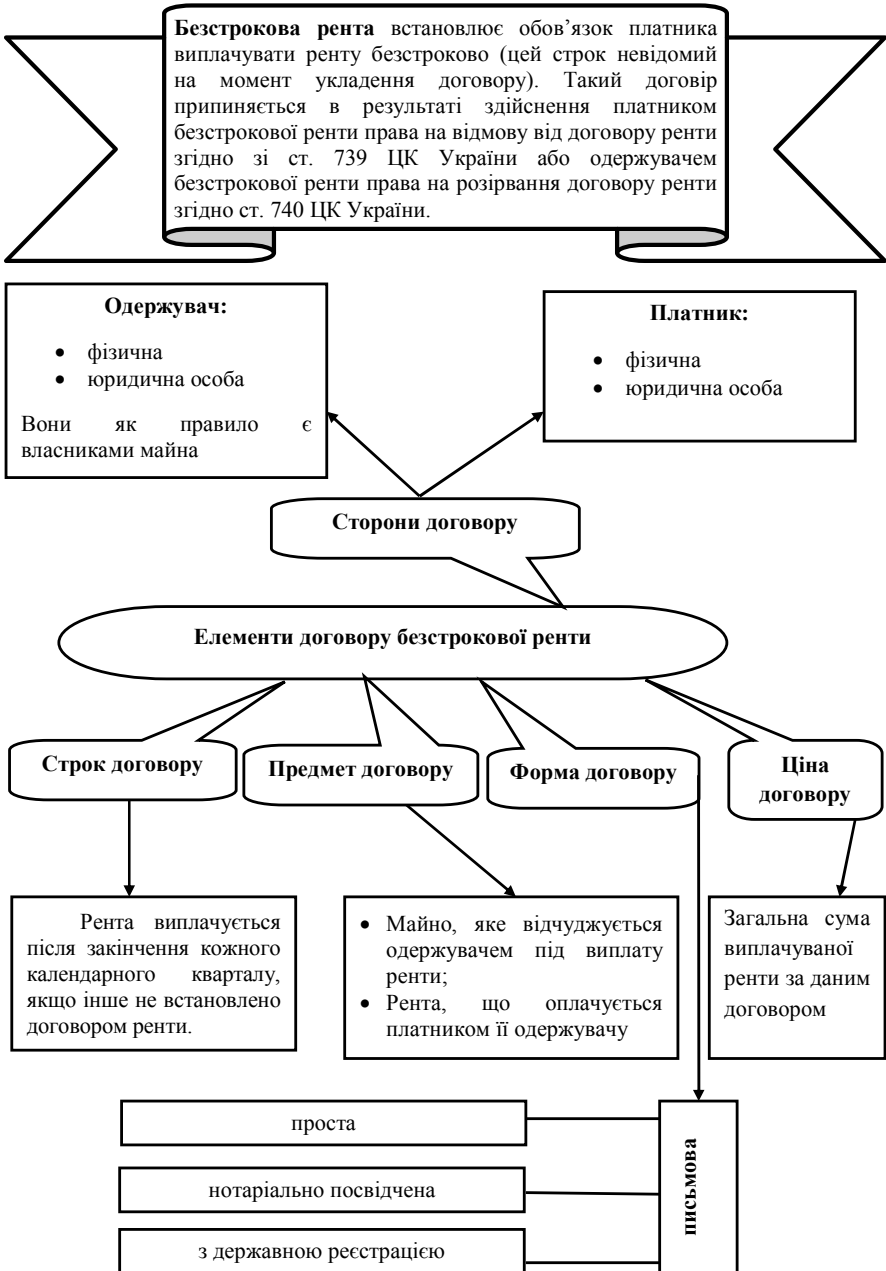
Жодна із сторін не несе відповідальності за невиконання чи неналежне виконання своїх зобов'язань за договором дарування, якщо це невиконання чи неналежне виконання **зумовлені дією обставин непереборної сили** (форс-мажорних обставин). Сторона, для якої склалися форс-мажорні обставини, зобов'язана не пізніше визначеної дати настання таких обставин повідомити у письмовій формі іншу сторону

РЕНТА (ГЛ. 56 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ Й ЕЛЕМЕНТИ ДОГОВОРУ РЕНТИ

ДОГОВІР БЕЗСТРОКОВОЇ РЕНТИ

ПРИПИНЕННЯ ДОГОВОРУ БЕЗСТРОКОВОЇ РЕНТИ**Право одержувача безстрокової ренти на розірвання договору ренти**

Одержувач безстрокової ренти має право вимагати розірвання договору ренти у разі, якщо (ст. 740 ЦК України):

- 1) платник безстрокової ренти прострочив її виплату більш як на один рік;
- 2) платник безстрокової ренти порушив свої зобов'язання щодо забезпечення виплати ренти;
- 3) платник безстрокової ренти визнаний неплатоспроможним або виникли інші обставини, які явно свідчать про неможливість виплати ним ренти у розмірі і в строки, що встановлені договором.

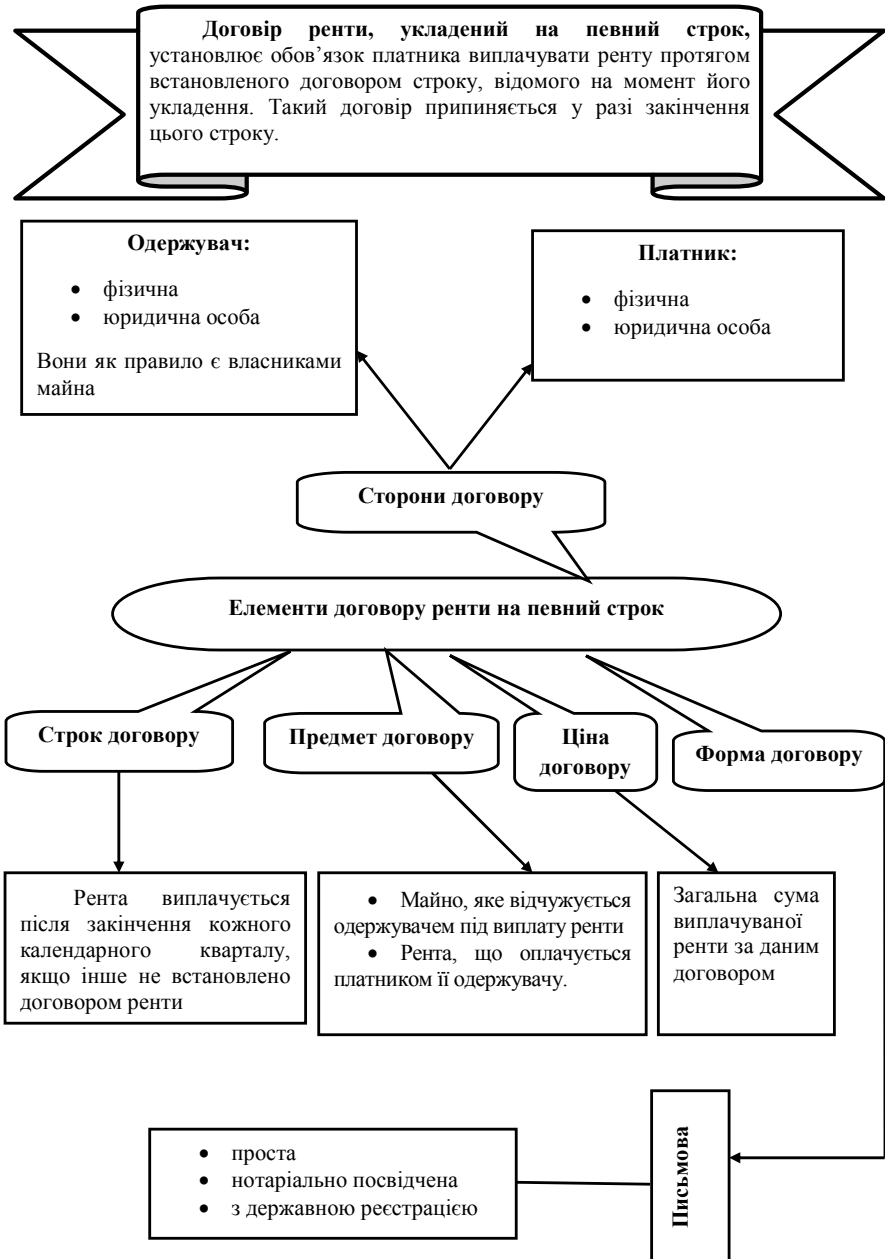
Одержувач безстрокової ренти має право вимагати розірвання договору ренти також в інших випадках, установлених договором ренти.

Право платника безстрокової ренти на відмову від договору ренти

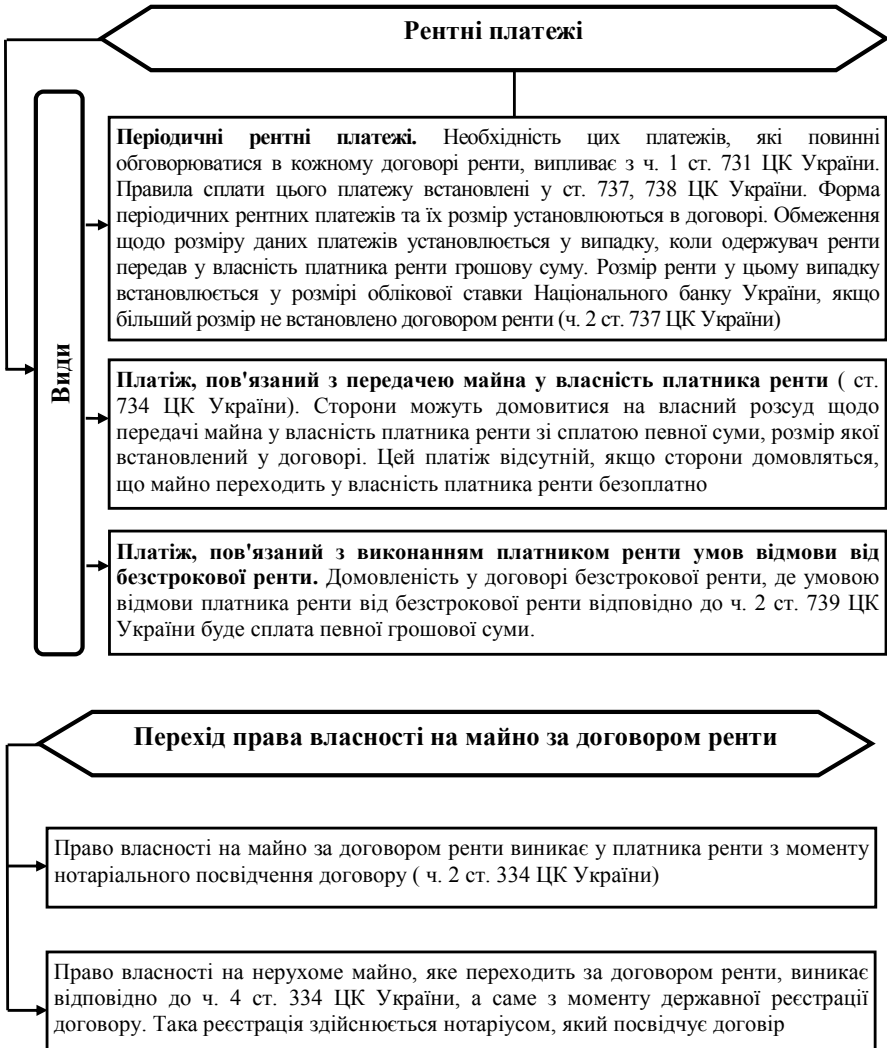
Платник безстрокової ренти має право відмовитися від договору ренти, у разі якщо:

- 1) умова договору, відповідно до якої платник безстрокової ренти не може відмовитися від договору ренти, є нікчемною;
- 2) договором ренти можуть бути встановлені умови здійснення платником безстрокової ренти відмови від договору ренти;
- 3) договір ренти припиняється *після спливу трьох місяців* від дня одержання одержувачем ренти письмової відмови платника безстрокової ренти від договору за умови повного розрахунку між ними (ст. 739 ЦК України).

ДОГОВІР РЕНТИ НА ПЕВНИЙ СТРОК

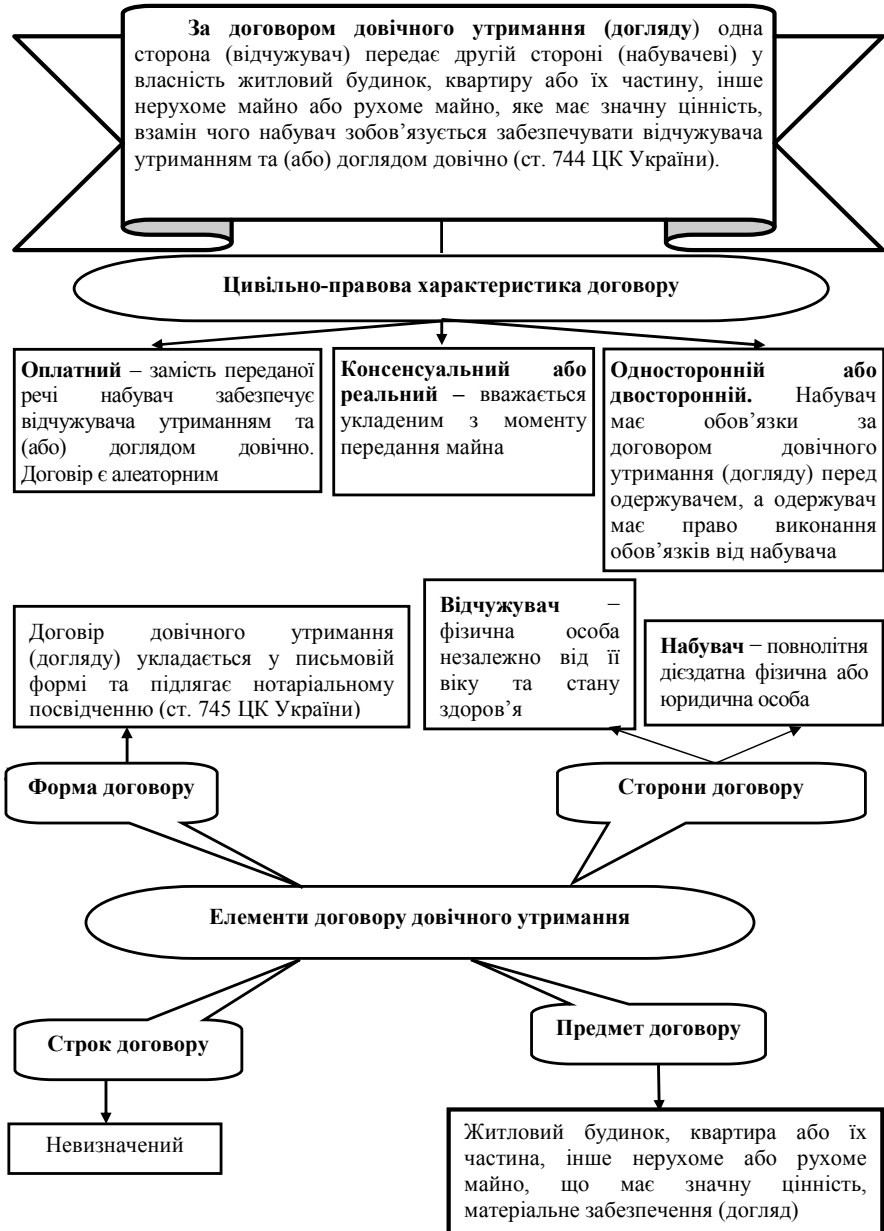

РЕНТНІ ПЛАТЕЖІ ТА ПЕРЕХІД ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА МАЙНО ЗА ДОГОВОРОМ РЕНТИ

ДОВІЧНЕ УТРИМАННЯ (ДОГЛЯД) (ГЛ. 57 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ ТА ЕЛЕМЕНТИ ДОГОВОРУ ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ (ДОГЛЯДУ)

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ СТОРІН ЗА ДОГОВОРОМ ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ**Обов'язки набувача**

надавати відчужувачеві довічне матеріальне забезпечення (у натуральній та грошовій формі) й догляд у строки та види, передбачені договором

забезпечити відчужувача житлом (у разі, якщо такий обов'язок передбачений договором)

поховати відчужувача, навіть якщо такий обов'язок не був передбачений договором (ст. 749 ЦК України). При цьому, якщо частина майна відчужувача перейшла до його спадкоємців, то витрати на поховання повинні бути справедливо розподілені між ними та набувачем

Права набувача

передати свої права й обов'язки за договором іншій особі у разі неможливості подальшого виконання ним обов'язків за договором довічного утримання з підстав, що мають істотне значення

вимагати розірвання договору довічного утримання в судовому порядку

вимагати розірвання договору, зокрема у разі незгоди відчужувача від зміни набувача за договором з підстав неможливості останнім виконувати обов'язки за договором

Права відчужувача

вимагати від набувача належного виконання передбачених договором обов'язків

вимагати замінити майно, що було передане за договором довічного утримання набувачеві за його згодою

вимагати розірвання договору в судовому порядку у разі невиконання чи неналежного виконання набувачем своїх обов'язків, незалежно від вини

СПОСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ДОГОВОРУ ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ

Способи забезпечення виконання договору довічного утримання (ст. 754 ЦК України)

набувач не може до смерті відчужувача передане йому за договором довічного утримання майно продати, обміняти, подарувати, укласти щодо нього договір застави чи передати у власність іншій особі на підставі іншого правочину

протягом життя відчужувача на майно, передане набувачеві за договором довічного утримання, не може бути звернене стягнення за зобов'язаннями набувача

втрата, знищення, пошкодження цього майна не припиняє дію договору довічного утримання і не є підставою для припинення чи зменшення обсягу його обов'язків перед відчужувачем

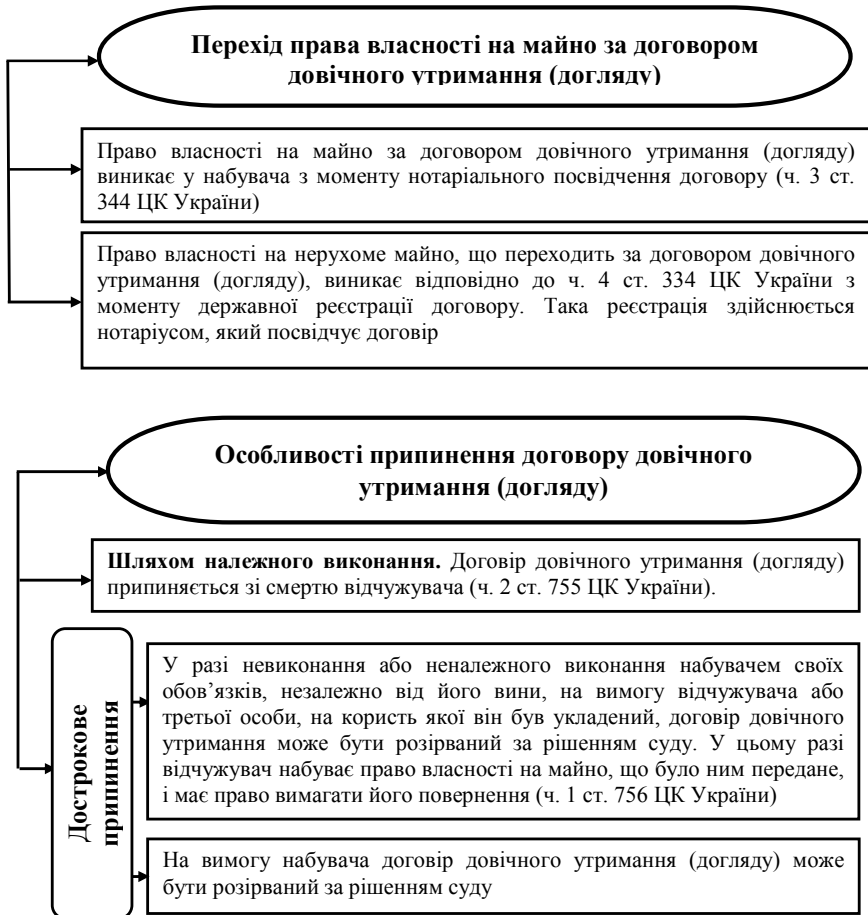
Особливості укладення договору довічного утримання (догляду) щодо майна, яке знаходиться у спільній сумісній власності (ст. 747 ЦК України):

1. Майно, що належить співвласникам на праві спільної сумісної власності, зокрема майно, що належить подружжю, може бути відчужене ними на підставі договору довічного утримання (догляду).

У разі смерті одного із співвласників майна, що було відчужене ними на підставі договору довічного утримання (догляду), обсяг зобов'язання набувача відповідно зменшується.

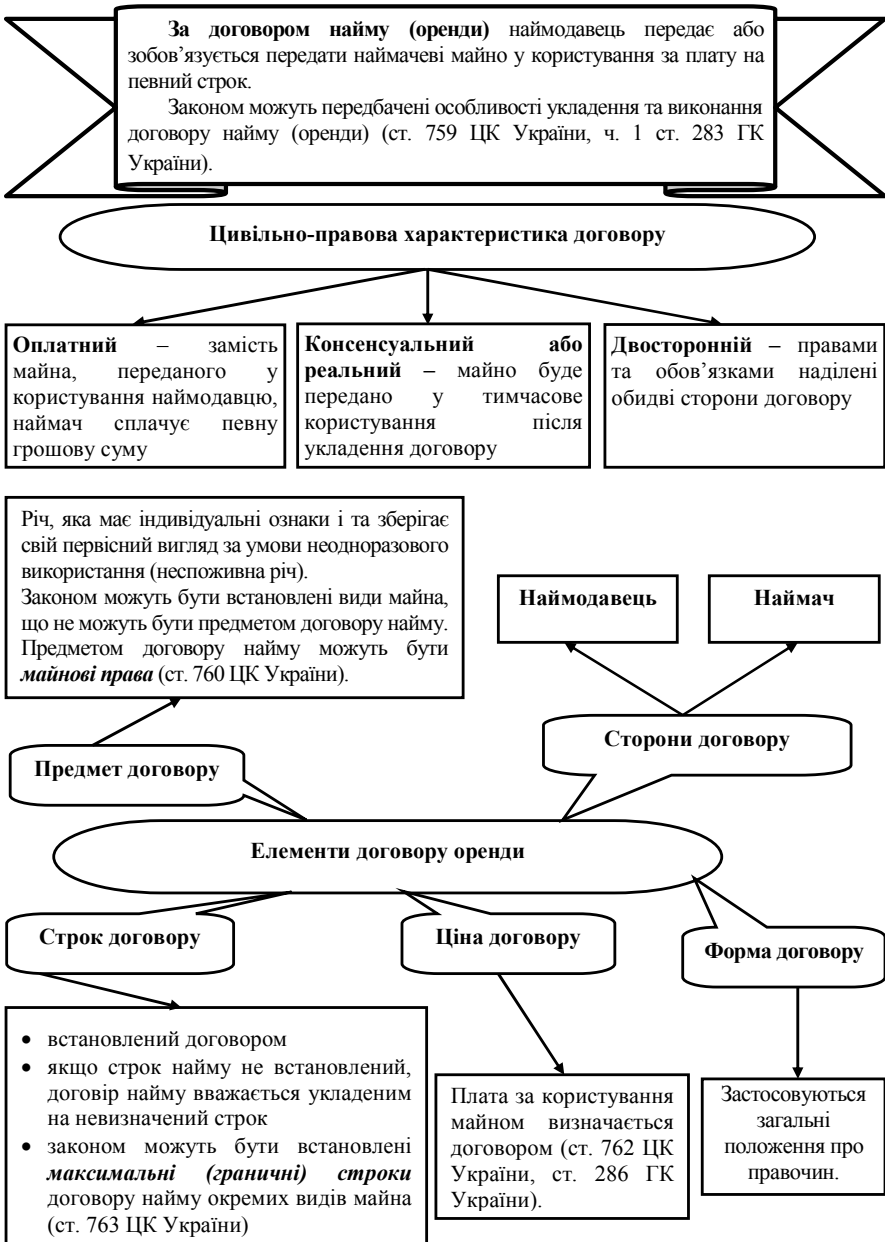
2. Якщо відчужувачем є один із співвласників майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності, договір довічного утримання (догляду) може бути укладений після визначення частки цього співвласника у спільному майні або визначення між співвласниками порядку користування цим майном.

**ПЕРЕХІД ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА МАЙНО ТА ПРИПИНЕННЯ ДОГОВОРУ
ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ (ДОГЛЯДУ)**

НАЙМ (ОРЕНДА) (ГЛ. 58 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ І ЕЛЕМЕНТИ ДОГОВОРУ НАЙМУ (ОРЕНДИ)

ЗМІСТ ДОГОВОРУ НАЙМУ (ОРЕНДИ)

Наймодавець зобов'язаний

- передати наймачеві майно у користування негайно або у строк, встановлений договором найму;
- передати наймачеві річ у комплекті й у стані, що відповідають умовам договору найму та її призначенню;
- попередити наймача про особливі властивості та недоліки речі, які йому відомі та можуть бути небезпечними для життя, здоров'я, майна наймача або інших осіб або призвести до пошкодження самої речі під час користування нею.

Наймодавець має право

- вимагати розірвання договору та відшкодування збитків якщо наймач користується річчю, переданою йому у найм, не за її призначенням або з порушенням умов договору найму, наймодавець має право;
- надавати згоду на передання наймачем речі у користування іншій особі (піднайм), якщо інше не встановлено договором або законом;
- відмовитися від договору найму згідно зі ст. 782 ЦК України.
- розірвати договір найму згідно зі ст 783 ЦК України.

ПРАВА І ОБОВ'ЯЗКИ СТОРІН

Наймач зобов'язаний:

- у присутності наймодавця перевірити справність речі. Якщо наймач у момент передання речі в його володіння не переконається у її справності, річ вважається такою, що передана йому в належному стані;
- користуватися річчю відповідно до її призначення та умов договору;
- вносити вчасно плату за річ.

Наймач має право:

- *Якщо у речі, яка була передана наймачеві з гарантією якості, виявляться недоліки, що перешкоджають її використанню відповідно до договору, наймач має право за своїм вибором вимагати:*
  - ✓ заміни речі, якщо це можливо;
  - ✓ відповідного зменшення розміру плати за користування річчю;
  - ✓ безоплатного усунення недоліків речі або відшкодування витрат на їх усунення;
  - ✓ розірвання договору і відшкодування збитків, які були йому завдані.
- право вимагати розірвання договору згідно зі ст 784 ЦК України.

НАСЛІДКИ КОРИСТУВАННЯ, ПОЛІПШЕННЯ ТА ПОГІРШЕННЯ РЕЧІ, ПЕРЕДАНОЇ У НАЙМ

Наслідки користування, поліпшення та погіршення речі, переданої у найм

Користування річчю, переданою у найм (ст. 773 ЦК України, ст. 285 ГК України). Наймач зобов'язаний користуватися річчю відповідно до її призначення та умов договору. Якщо наймач користується річчю, переданою йому у найм, не за її призначенням або з порушенням умов договору найму, наймодавець має право вимагати розірвання договору та відшкодування збитків. Наймач має право змінювати стан речі, переданої йому у найм, лише за згодою наймодавця. Наймачеві належить право власності на плоди, продукцію, доходи, одержані ним у результаті користування річчю, переданою у найм

Поліпшення наймачем речі, переданої у найм (ст. 778 ЦК України, ст. 285 ГК України).

- Наймач може поліпшити річ, яка є предметом договору найму, лише за згодою наймодавця.
- Якщо поліпшення можуть бути відокремлені від речі без її пошкодження, наймач має право на їх вилучення.
- Якщо поліпшення речі зроблено за згодою наймодавця, наймач має право на відшкодування вартості необхідних витрат або на зарахування їх вартості в рахунок плати за користування річчю.
- Якщо в результаті поліпшення, зробленого за згодою наймодавця, створена нова річ, наймач стає її співвласником. Частка наймача у праві власності відповідає вартості його витрат на поліпшення речі, якщо інше не встановлено договором або законом.
- Якщо наймач без згоди наймодавця зробив поліпшення, які не можна відокремити без шкоди для речі, він не має права на відшкодування їх вартості

Погіршення речі, переданої у найм (ст. 779 ЦК України). Наймач зобов'язаний усунути погіршення речі, які сталися з його вини. У разі неможливості відновлення речі наймодавець має право вимагати відшкодування завданих йому збитків. Наймач не відповідає за погіршення речі, якщо це сталося внаслідок нормального її зношення або упущень наймодавця

Піднайм (ст. 774 ЦК України). Передання наймачем речі у користування іншій особі (піднайм) можливе лише за згодою наймодавця, якщо інше не встановлено договором або законом. Строк договору піднайму не може перевищувати строку договору найму. До договору піднайму застосовуються положення про договір найму.

Переважні права наймача (ст. 777 ЦК України, ч. 1 ст. 285 ГК України). Наймач, який належно виконує свої обов'язки за договором найму, після спливу строку договору має переважне право перед іншими особами на укладення договору найму на новий строк, а у разі продажу речі, переданої у найм, має переважне право перед іншими особами на її придбання

ПОНЯТТЯ ТА ОБ'ЄКТИ ОРЕНДИ ДЕРЖАВНОГО ТА КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА

Згідно зі ст. 2 ЗУ «Про оренду державного та комунального майна» **орендою** є засноване на договорі строкове платне користування майном, необхідним орендареві для здійснення підприємницької та іншої діяльності.

Виключний перелік державного та комунального майна, яке може бути об'єктом оренди (ч. 1 ст. 4 ЗУ «Про оренду державного та комунального майна»)

цілісні майнові комплекси підприємств, їх структурних підрозділів (філій, цехів, дільниць). **Цілісним майновим комплексом** є господарський об'єкт із завершеним циклом виробництва продукції (робіт, послуг) з наданою йому земельною ділянкою, на якій він розміщений, автономними інженерними комунікаціями, системою енергопостачання

грошові кошти та цінні папери з урахуванням дебіторської та кредиторської заборгованості орендодавець надає орендареві на умовах кредиту за ставкою рефінансування Національного банку України, а інші оборотні матеріальні засоби викуповуються орендарем

нерухоме майно (будівлі, споруди, нежитлові приміщення) та інше окреме індивідуально визначене майно підприємств

майно, що не увійшло до статутних фондів господарських товариств, створених у процесі приватизації (корпоратизації)

майно, що не увійшло до статутного (складеного) капіталу господарських товариств, створених у процесі приватизації (корпоратизації)

захисні споруди цивільного захисту із збереженням їх цільового призначення, крім тих, які не можуть бути об'єктами оренди

нерухоме майно органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Державної кримінально-виконавчої служби України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, правоохоронних органів та органів доходів і зборів, що не використовується зазначеними органами для здійснення своїх функцій, може бути передано в оренду без права викупу орендарем та передачі в суборенду

**ОБ'ЄКТИ ДЕРЖАВНОГО ТА КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА, ЯКІ НЕ МОЖУТЬ
БУТИ ПЕРЕДАНІ В ОРЕНДУ**

Об'єкти державного та комунального майна, які не можуть бути передані в оренду (ч. 2 ст. 4 ЗУ «Про оренду державного та комунального майна»):

цілісні майнові комплекси державних підприємств, їх структурних підрозділів (філій, цехів, дільниць), що здійснюють діяльність, яка пов'язана з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів

цілісні майнові комплекси казенних підприємств

цілісні майнові комплекси структурних підрозділів (філій, цехів, дільниць) казенних підприємств, що здійснюють діяльність, яка пов'язана з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів

об'єкти державної власності, що мають загальнодержавне значення і не підлягають приватизації відповідно до ч. 2 ст. 5 ЗУ «Про приватизацію державного майна»

майно, що забезпечує цілісність об'єднаної енергетичної системи України та диспетчерське (оперативно-технологічне) управління

майно підприємств урядового, фельд'єгерського та спеціального зв'язку; майно підприємств, що провадять діяльність у сфері метрології, сертифікації та стандартизації; об'єкти космічної діяльності; захисні споруди цивільного захисту; установи виконання покарань та слідчі ізолятори; полігони, будови, споруди, устаткування для захоронення твердих промислових та побутових відходів, скотомогильники

автомобільні дороги, крім тих, що належать підприємствам до першого розгалуження їх за межами території цих підприємств; акваторії портів, гідрографічні споруди, захисні гідроспоруди (греблі, дамби, вали, моли, насипи) та системи сигналізації, портові системи інженерної інфраструктури і споруди зв'язку, енерговодопостачання та водовідведення, залізничні колії, навчальний та гідрографічний флот; магістральні та міждержавні електричні мережі (лінії електропередачі)

магістральний трубопровідний транспорт, що обслуговує потреби держави в цілому; магістральні нафто-, газо-, аміакопроводи та підземні нафто- та газосховища

Законодавчими актами України може бути доповнено перелік підприємств, майнові комплекси яких не можуть бути об'єктами оренди.

ОРГАНИ, ЯКИМ НАДАНО ПРАВО БУТИ ОРЕНДОДАВЦЯМИ ДЕРЖАВНОГО ТА КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА

Органи, яким надано право бути орендодавцями державного та комунального майна (ст. 5 ЗУ «Про оренду державного та комунального майна», ст. 287 ГК України)

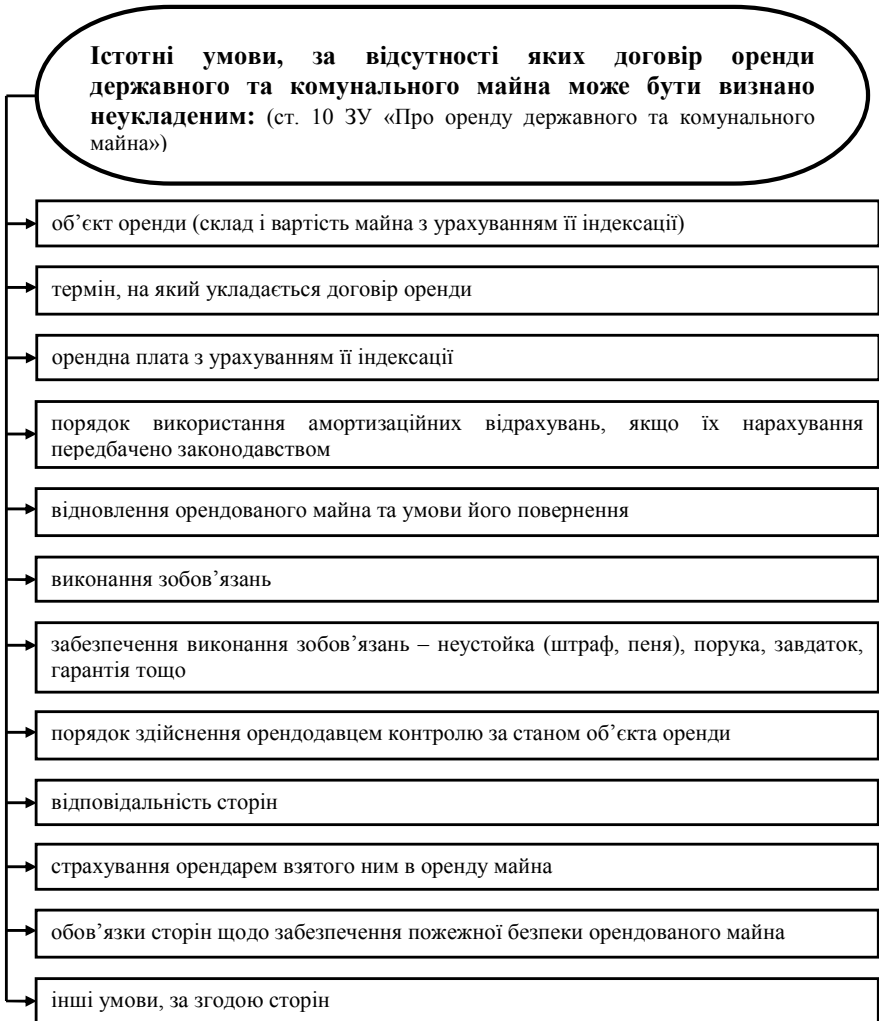
Фонд державного майна України, його регіональні відділення – щодо цілісних майнових комплексів підприємств, їх структурних підрозділів та нерухомого майна, яке є державною власністю, а також іншого майна у випадках, передбачених законом

органи, уповноважені Верховною Радою Автономної Республіки Крим або місцевими радами управляти майном, – щодо майна, яке належить Автономній Республіці Крим або є у комунальній власності

державні (комунальні) підприємства, установи та організації – щодо нерухомого майна, загальна площа якого не перевищує 200 квадратних метрів на одне підприємство, установу, організацію, та іншого окремого індивідуально визначеного майна, якщо інше не передбачено законом

державне підприємство із забезпечення функціонування дипломатичних представництв та консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних міжурядових організацій в Україні Державного управління справами – щодо нерухомого майна та іншого окремого індивідуально визначеного майна цього підприємства

ІСТОТНІ УМОВИ ДОГОВОРУ ОРЕНДИ ДЕРЖАВНОГО ТА КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА

Згідно з ч. 2 ст. 10 ЗУ «Про оренду державного та комунального майна» укладений сторонами договір оренди в частині істотних умов повинен відповідати типовому договору оренди відповідного майна. Типові договори оренди державного майна розробляє і затверджує Фонд державного майна України, типові договори оренди майна, що належить АРК або перебуває у комунальній власності, затверджують відповідно Верховна рада АРК та органи місцевого самоврядування

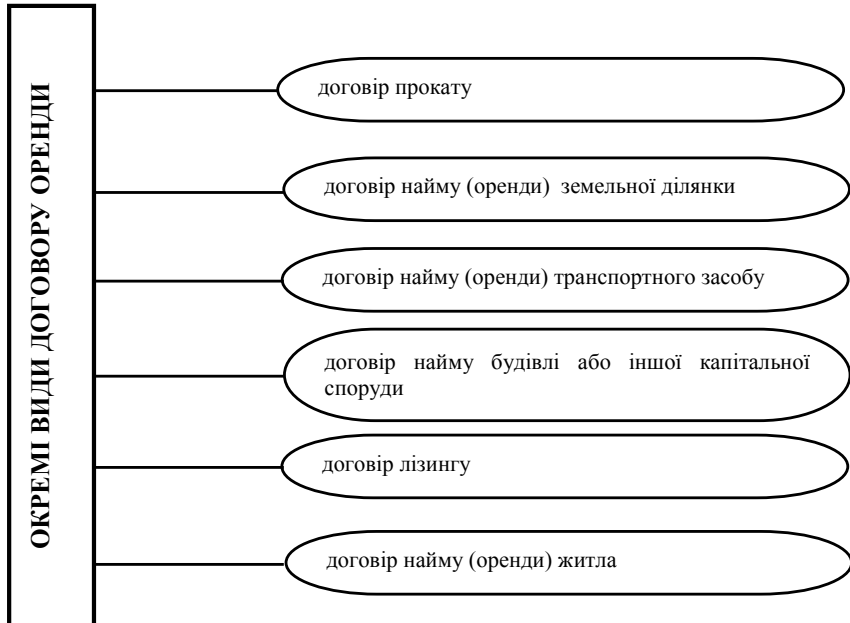
**ЗМІНА І РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ НАЙМУ (ОРЕНДИ).
ОКРЕМІ ВИДИ ДОГОВОРУ НАЙМУ (ОРЕНДИ)**

Зміна договору оренди здійснюється на основі:

- ❖ договору
- ❖ закону
- ❖ за рішенням суду на вимогу однієї із сторін

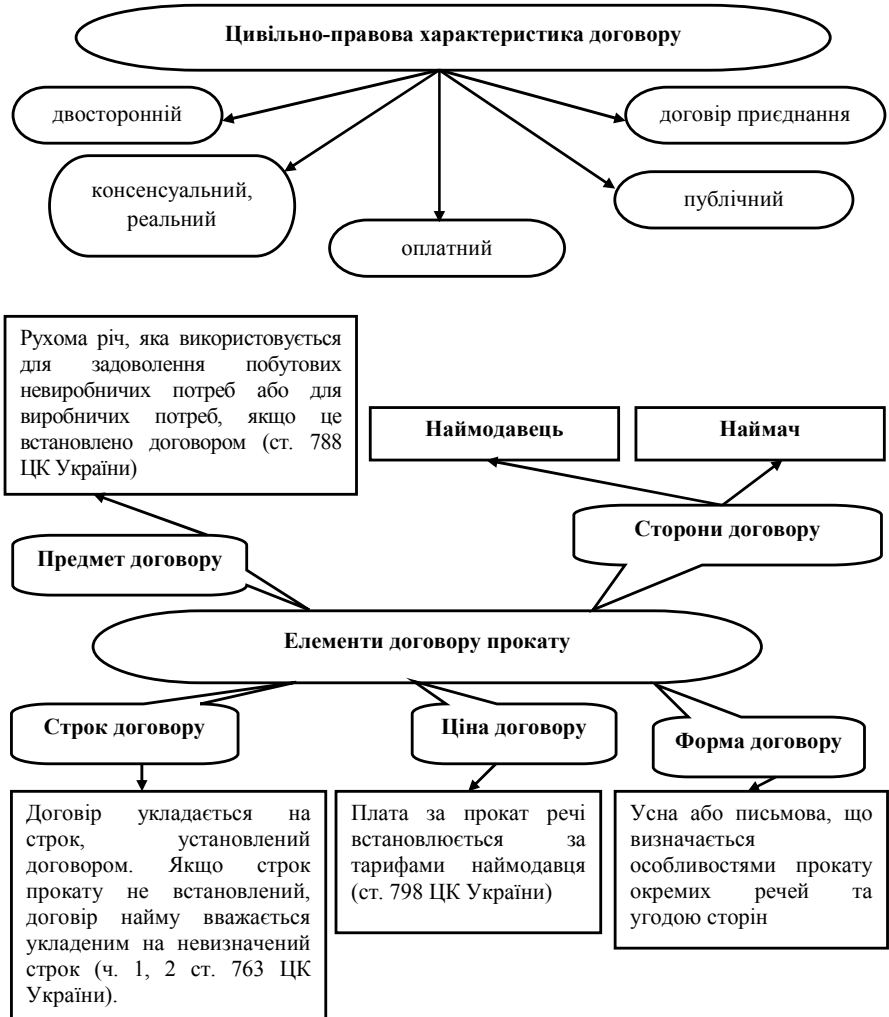
Розірвання договору оренди здійснюється на основі:

- ❖ за загальним правилом
- ❖ на основі рішення суду дострокове розірвання, на вимогу:
  - наймодавця
  - наймача

ПОНЯТТЯ ТА ЕЛЕМЕНТИ ДОГОВОРУ ПРОКАТУ

За договором прокату наймодавець, який здійснює підприємницьку діяльність з передавання речей у найм, передає або зобов'язується передати рухому річ наймачеві у користування за плату на певний строк (ч. 1 ст. 787 ЦК України).

ЗМІСТ ДОГОВОРУ ПРОКАТУ

Наймодавець зобов'язаний:

- передати наймачеві майно у користування *негайно або у строк*, встановлений договором найму;
- передати наймачеві річ у комплекті й у стані, що відповідають умовам договору найму та її призначенню;
- попередити наймача про особливі властивості та недоліки речі, які йому відомі та можуть бути небезпечними для життя, здоров'я, майна наймача або інших осіб або призвести до пошкодження самої речі під час користування нею.

Наймодавець має право:

- відмовитися від договору.

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ СТОРІН

Наймач зобов'язаний:

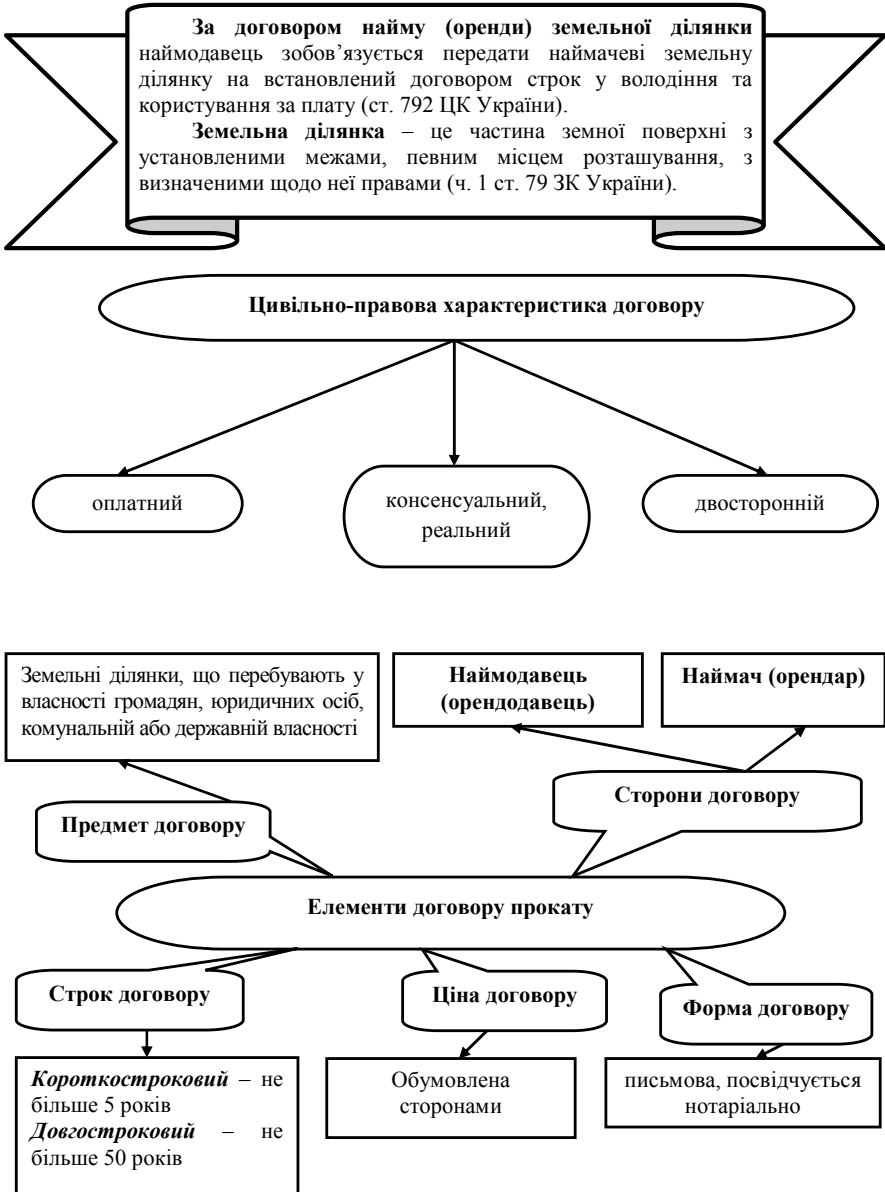
- у присутності наймодавця перевірити справність речі. Якщо наймач у момент передавання речі в його володіння не переконається у її справності, річ вважається такою, що передана йому в належному стані;
- наймач зобов'язаний користуватися річчю відповідно до її призначення та умов договору;
- вносити вчасно плату за річ.

Наймач має право:

- *Якщо у речі, яка була передана наймачеві з гарантією якості, виявляться недоліки, що перешкоджають її використанню відповідно до договору, наймач має право за своїм вибором вимагати:*
  - 1) заміни речі, якщо це можливо;
  - 2) відповідного зменшення розміру плати за користування річчю;
  - 3) безоплатного усунення недоліків речі або відшкодування витрат на їх усунення;
  - 4) розірвання договору і відшкодування збитків, які були йому завдані.

1. Наймач не має права на укладення договору піднайму.
2. Наймач не має переважного права на купівлю речі у разі її продажу наймодавцем.

ПОНЯТТЯ Й ЕЛЕМЕНТИ ДОГОВОРУ НАЙМУ (ОРЕНДИ) ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ

**ЗМІСТ ДОГОВОРУ НАЙМУ (ОРЕНДИ) ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ.
ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ОРЕНДОДАВЦЯ**

Орендодавець має право вимагати від орендаря:

- використання земельної ділянки за цільовим призначенням згідно з договором оренди;
- дотримання екологічної безпеки землекористування та збереження родючості ґрунтів, додержання державних стандартів, норм і правил;
- дотримання режиму водоохоронних зон, прибережних захисних смуг, зон санітарної охорони, санітарно-захисних зон, зон особливого режиму використання земель та територій, які особливо охороняються;
- своєчасного внесення орендної плати.

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ОРЕНДОДАВЦЯ

Орендодавець зобов'язаний:

- передати в користування земельну ділянку у стані, що відповідає умовам договору оренди;
- забезпечувати відповідно до закону реалізацію прав третіх осіб щодо орендованої земельної ділянки;
- не вчиняти дій, які б перешкождали орендареві користуватися орендованою земельною ділянкою;
- відшкодувати орендарю капітальні витрати, пов'язані з поліпшенням стану об'єкта оренди, яке здійснювалось орендарем за згодою орендодавця;
- попередити орендаря про особливі властивості та недоліки земельної ділянки, які в процесі її використання можуть спричинити екологічно небезпечні наслідки для довкілля або призвести до погіршення стану самого об'єкта оренди (ст. 24 ЗУ «Про оренду землі»).

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ОРЕНДАРЯ**Права орендаря:**

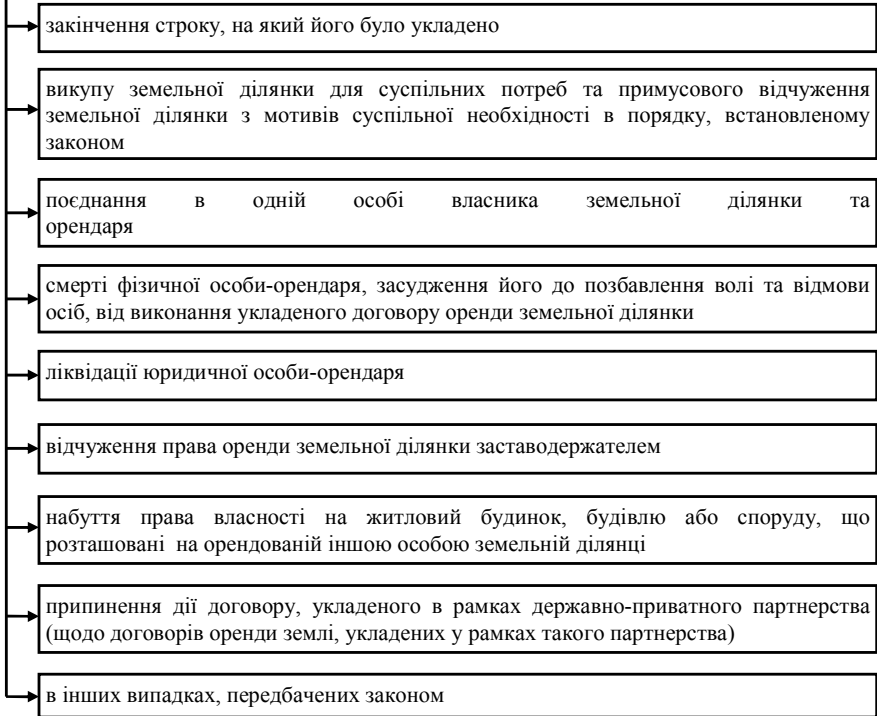
- самостійно господарювати на землі з дотриманням умов договору оренди землі;
- за письмовою згодою орендодавця зводити в установленому законодавством порядку житлові, виробничі, культурно-побутові та інші будівлі й споруди та закладати багаторічні насадження;
- отримувати продукцію і доходи;
- здійснювати в установленому законодавством порядку за письмовою згодою орендодавця будівництво водогосподарських споруд та меліоративних систем (ст. 25 ЗУ «Про оренду землі»).

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ОРЕНДАРЯ**Орендар земельної ділянки зобов'язаний:**

- приступати до використання земельної ділянки в строки, встановлені договором оренди землі, зареєстрованим у встановленому законом порядку;
- виконувати встановлені щодо об'єкта оренди обмеження (обтяження) в обсязі, передбаченому законом або договором оренди землі;
- дотримуватися режиму використання земель природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення;
- у п'ятиденний строк після державної реєстрації договору оренди земельної ділянки державної або комунальної власності надати копію договору відповідному органу доходів і зборів.

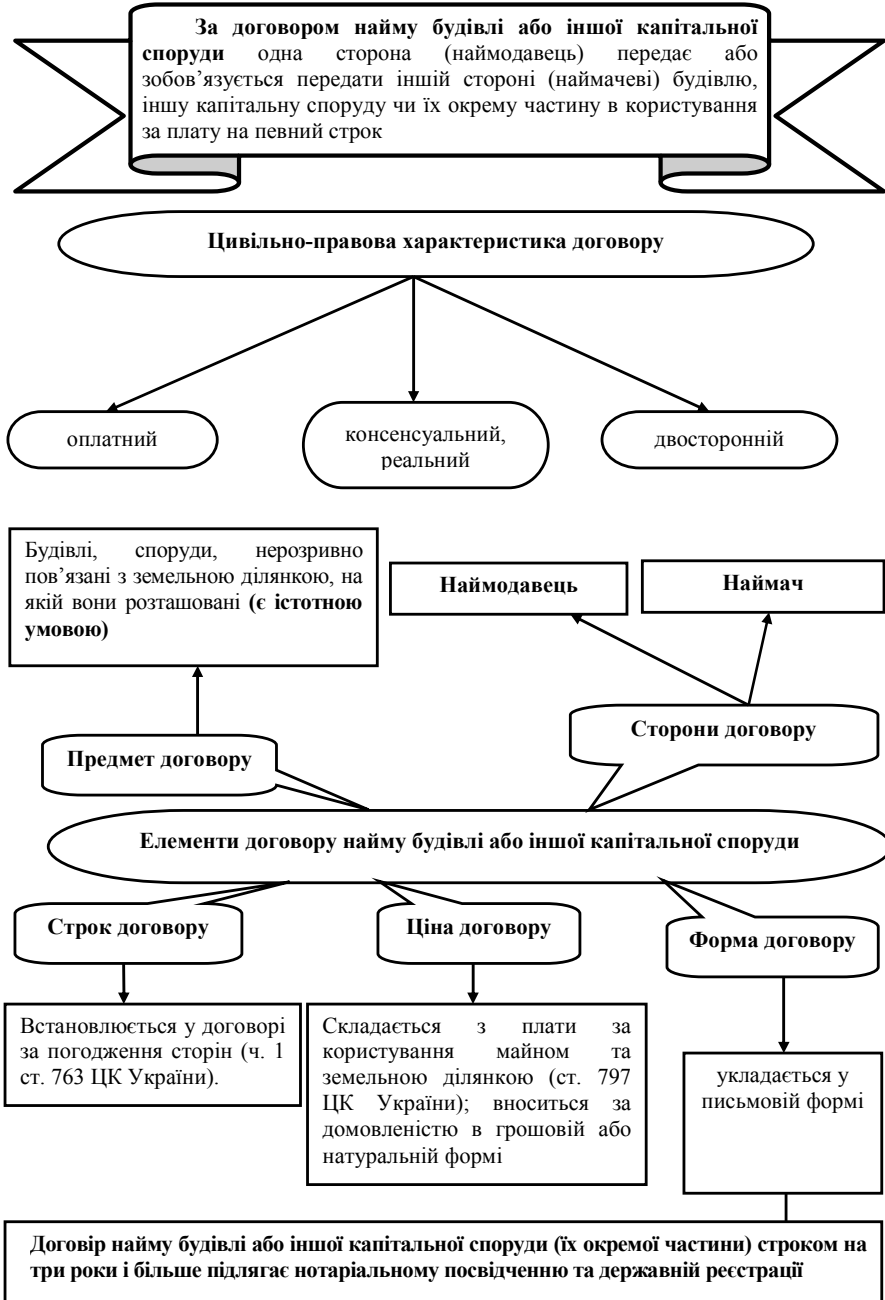
ПРИПИНЕННЯ ДОГОВОРУ НАЙМУ (ОРЕНДИ) ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ

Припинення договору найму (оренди) земельної ділянки відбувається в разі (ст. 31 ЗУ «Про оренду землі»)

Договір оренди землі може бути розірваний за згодою сторін. На вимогу однієї із сторін договір оренди може бути достроково розірваний за рішенням суду в порядку, встановленому законом. Розірвання договору оренди землі в односторонньому порядку не допускається, якщо інше не передбачено законом або

ДОГОВІР НАЙМУ БУДІВЛІ АБО ІНШОЇ КАПІТАЛЬНОЇ СПОРУДИ

ЗМІСТ ДОГОВОРУ НАЙМУ БУДІВЛІ АБО ІНШОЇ КАПІТАЛЬНОЇ СПОРУДИ**Права наймача у разі не передання наймодавцем майна:**

- ✓ вимагати передання і відшкодування збитків;
- ✓ відмовитися від договору і відшкодування збитків;
- ✓ вимагати зменшення плати;
- ✓ вимагати здійснення капремонту (якщо це не покладено за договором на наймодавця);
- ✓ виконання обов'язків, установлених договором або законом.

Наймач зобов'язаний:

- ✓ сплачувати встановлену плату;
- ✓ здійснювати поточний ремонт (якщо інше не передбачено договором);
- ✓ повернути після закінчення договору з урахуванням нормального зносу, або такого який було обумовлено;
- ✓ користування відповідно до її призначення і договору;
- ✓ усунення погіршень, які виникли з його вини;
- ✓ під час одержання і повернення підписати відповідний акт.

ПРАВА І ОБОВ'ЯЗКИ СТОРІН**Наймодавець має право вимагати:**

- ✓ сплати встановленої договором суми за користування;
- ✓ здійснення поточного ремонту (якщо це не покладено за договором на наймача);
- ✓ виконання інших обов'язків, установлених договором або законом.

Наймодавець зобов'язаний:

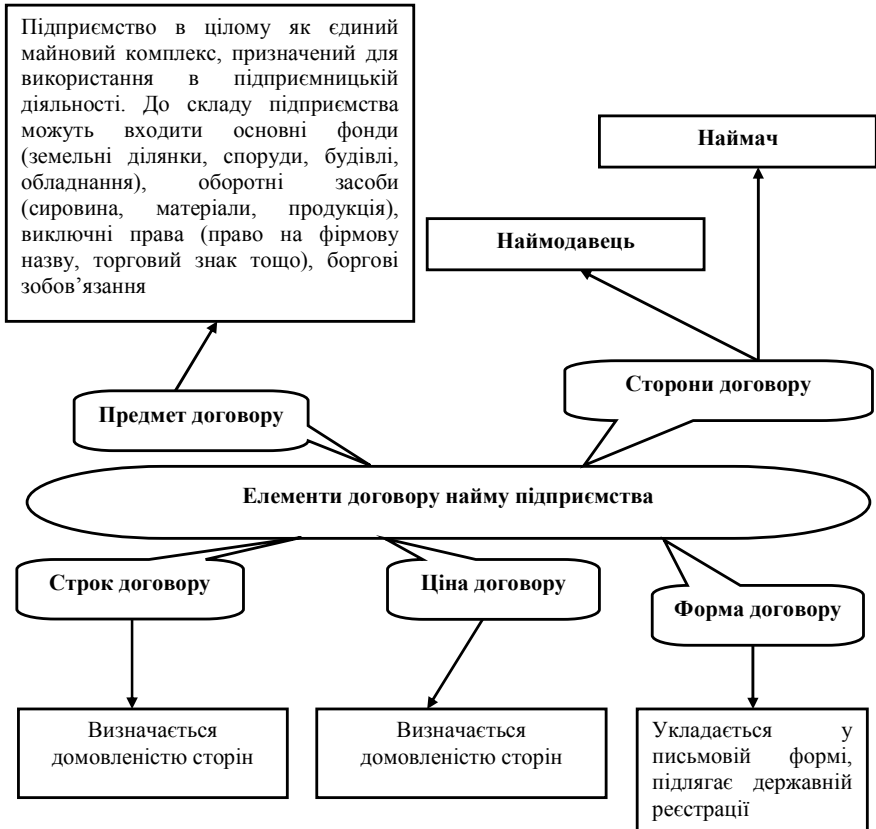
- ✓ передати майно негайно або в строк, установлений договором;
- ✓ попередити про відомі наймодавцю недоліки або права третіх осіб;
- ✓ здійснити капітальний ремонт (якщо інше не передбачено законом або договором);
- ✓ під час одержання і повернення підписати відповідний акт.

Загальний зміст договору найму будівлі або іншої капітальної споруди становлять загальні права та обов'язки сторін за договором найму (оренди).

Договір найму будівлі припиняється на підставах, зазначених законом для звичайного договору найму (оренди). Особливий порядок припинення встановлюється для договору найму будівлі, укладеного на невизначений строк.

ПОНЯТТЯ Й ЕЛЕМЕНТИ ДОГОВОРУ НАЙМУ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ЄДИНОГО МАЙНОВОГО КОМПЛЕКСУ

За договором найму підприємства одна сторона (наймодавець) передає або зобов'язується передати іншій стороні (наймачеві) підприємство як єдиний майновий комплекс у користування за плату на певний строк для здійснення підприємницької діяльності.

ЗМІСТ ДОГОВОРУ НАЙМУ ПІДПРИЄМСТВА**Наймодавець зобов'язаний:**

- надати наймачеві майно відповідно до умов договору і призначення майна за свій рахунок;
- відшкодувати наймачеві вартість виконаних ним покращень найманого майна, незалежно від дозволу наймодавця на такі покращення, якщо інше не передбачене договором;
- письмово повідомити кредиторів про передачу підприємства у найм; якщо згоди кредитора не було, то наймодавець і наймач несуть солідарну відповідальність за боргами, включеними в склад підприємства.

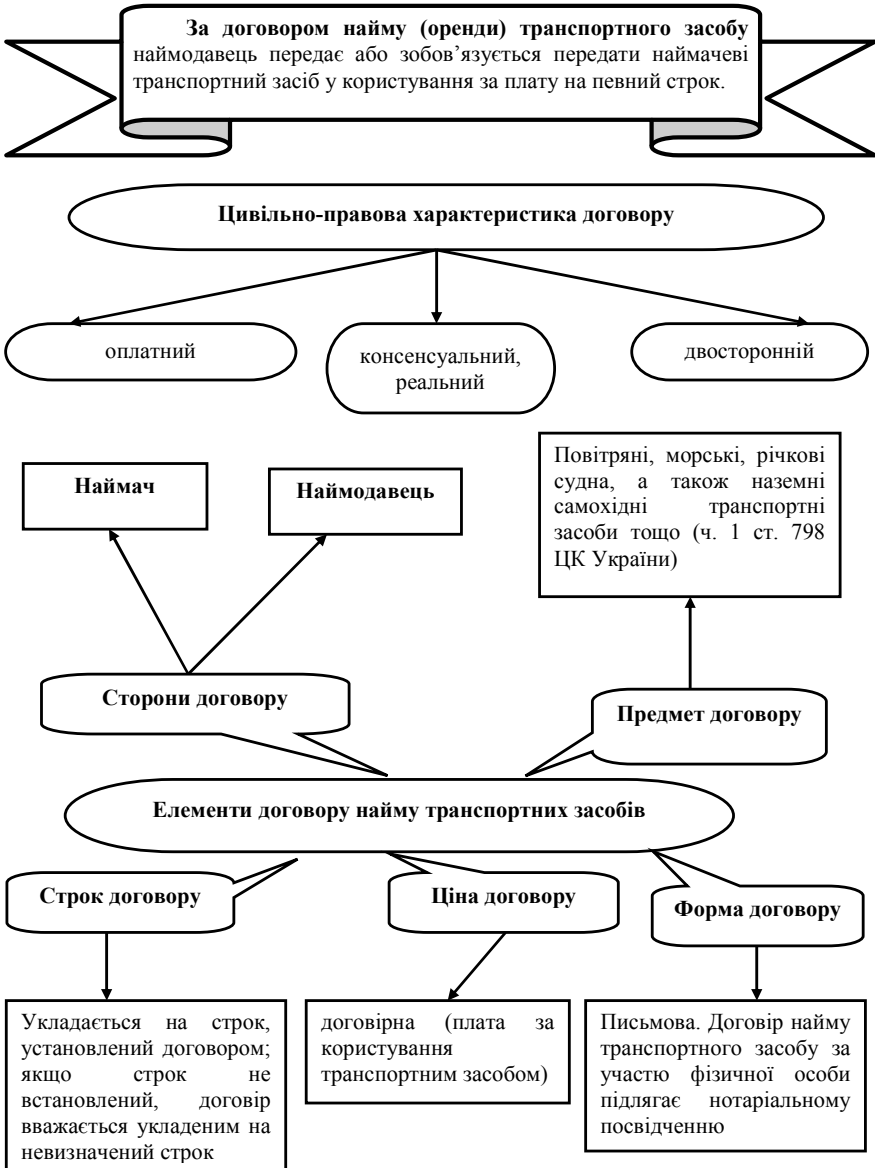
ПРАВА І ОБОВ'ЯЗКИ СТОРІН**Наймач зобов'язаний:**

- підтримувати підприємство в належному технічному стані;
- здійснювати технічний та капітальний ремонт;
- нести витрати, пов'язані з експлуатацією найманого підприємства, якщо інше не передбачене договором;
- здійснювати платежі на страхування найманого підприємства;
- після припинення договору найму підготувати за свій рахунок акт передавання, якщо інше не передбачене договором;
- повернути наймодавцеві наймане майно.

Наймач має право:

- без згоди наймодавця продавати, обмінювати, надавати у тимчасове користування матеріальні цінності, які входять до складу майна найманого підприємства, за умови, що це не тягне за собою зміни вартості підприємства і не порушує інших умов договору найму.

ДОГОВІР НАЙМУ (ОРЕНДИ) ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ

ЗМІСТ ДОГОВОРУ НАЙМУ (ОРЕНДИ) ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ

Обов'язки і права наймача:

➤ *наймач самостійно здійснює використання транспортного засобу у своїй діяльності і має право без згоди наймодавця укладати від свого імені договори перевезення, а також інші договори відповідно до призначення транспортного засобу;*

➤ *наймач зобов'язаний підтримувати транспортний засіб у належному технічному стані;*

➤ *наймач зобов'язаний відшкодувати збитки, завдані у зв'язку із втраченою або пошкодженням транспортного засобу, якщо він не доведе, що це сталося не з його вини;*

➤ *наймач зобов'язаний відшкодувати шкоду, завдану іншій особі у зв'язку з використанням транспортного засобу, відповідно до гл. 82 ЦК України;*

➤ *витрати, пов'язані з використанням транспортного засобу, в тому числі зі сплатою податків та інших платежів, несе наймач.*

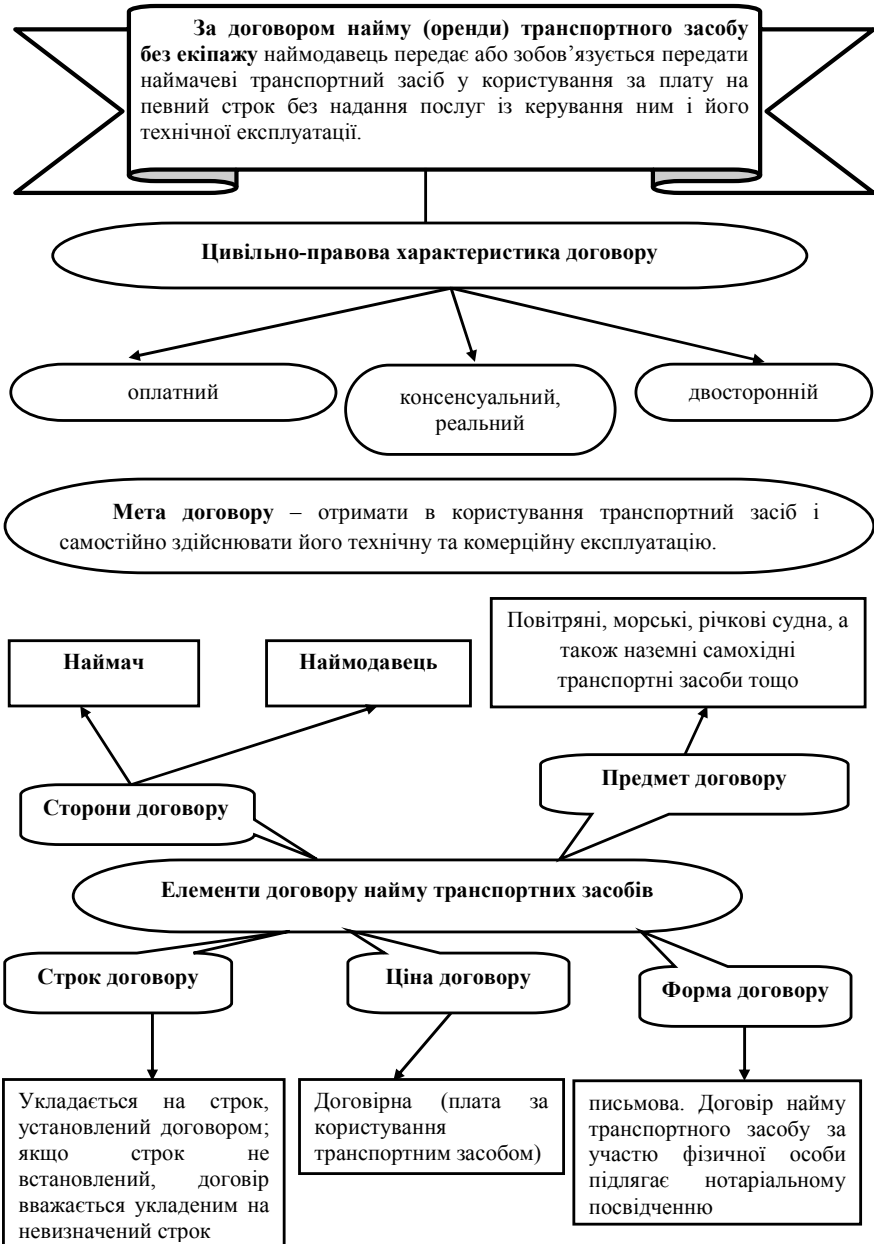
Права і обов'язки сторін

Обов'язки і права наймодавця:

- страхування транспортного засобу здійснюється наймодавцем;
- витрати на утримання екіпажу несе наймодавець.

Сторони можуть передбачити у договорі найму транспортного засобу й інші права та обов'язки.

ДОГОВІР НАЙМУ (ОРЕНДИ) ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ БЕЗ ЕКІПАЖУ

**ЗМІСТ ДОГОВОРУ НАЙМУ (ОРЕНДИ)
ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ БЕЗ ЕКІПАЖУ**

Наймач має право:

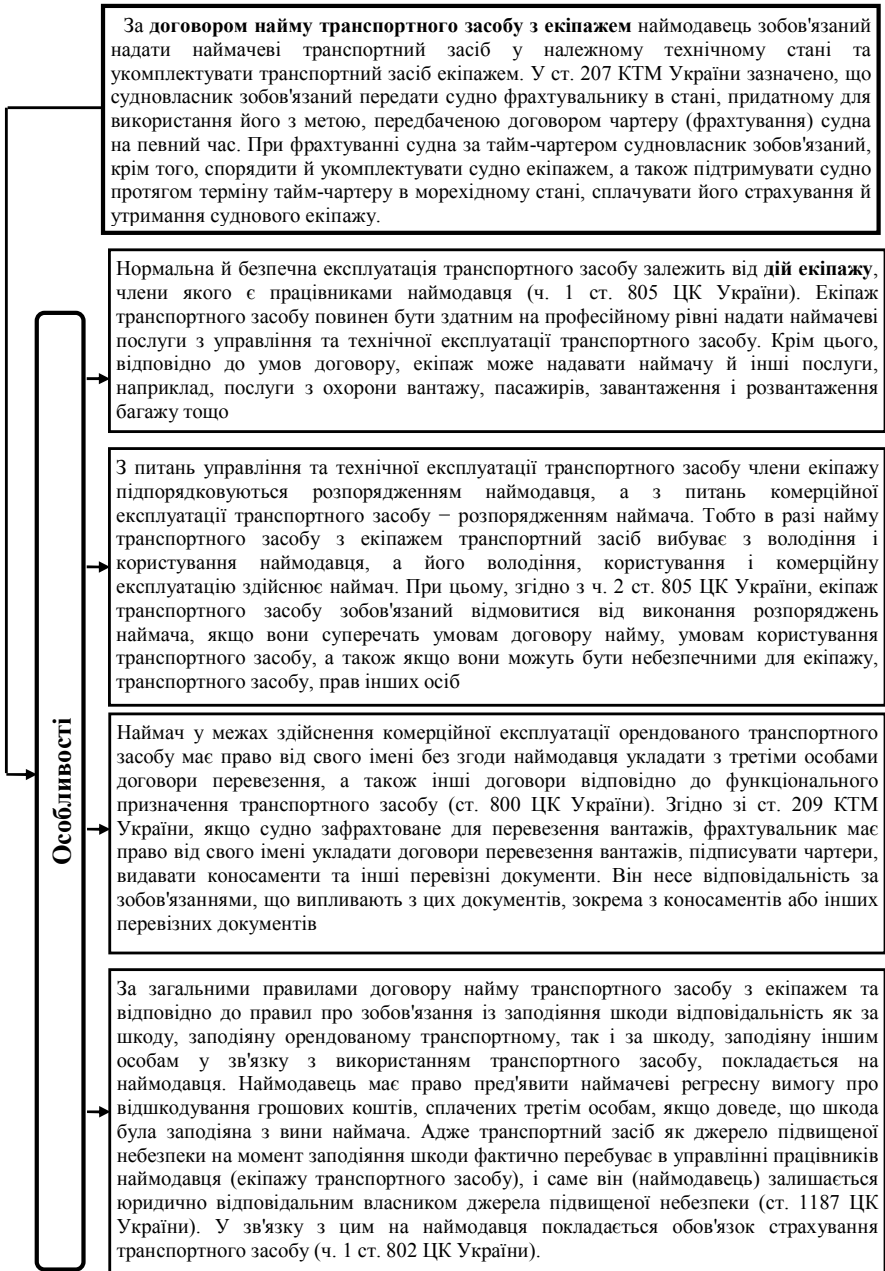
- без згоди наймодавця здавати транспортний засіб в суборенду (якщо договором не передбачене інше);
- без згоди наймодавця від свого імені укладати договори перевезення та інші договори, якщо вони не протирічать цілям використання транспортного засобу, вказаним у договорі, чи призначенню транспортного засобу.

Наймач зобов'язаний:

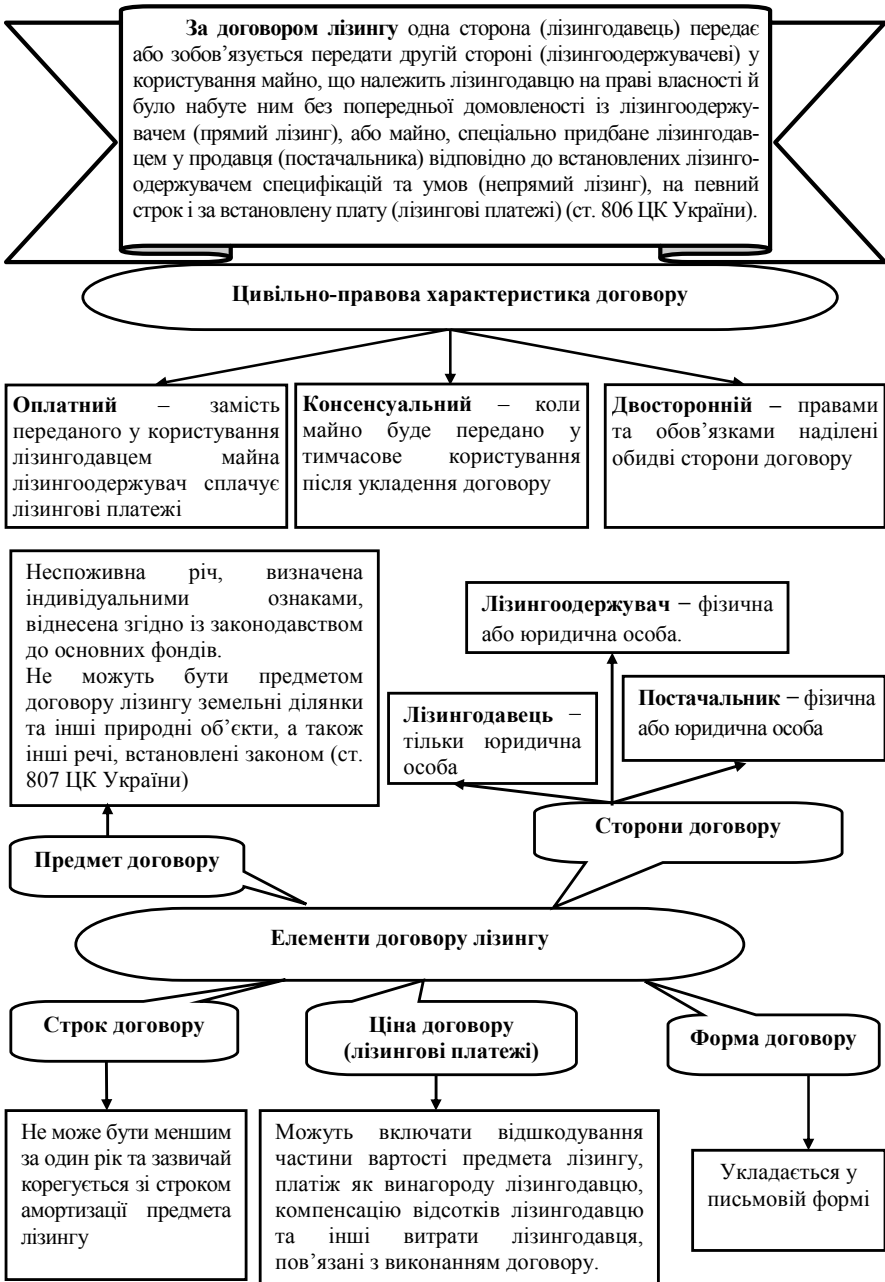
- підтримувати належний стан транспортного засобу, включаючи поточний і капітальний ремонт;
- здійснювати своїми силами управління транспортним засобом і його експлуатацію, як комерційну, так і технічну;
- оплачувати витрати на утримання транспортного засобу, його страхування, а також витрати, які виникають у зв'язку з експлуатацією транспортного засобу.

Відповідальність сторін за договором найму транспортного засобу без екіпажу будується на загальних принципах будь-якого договору

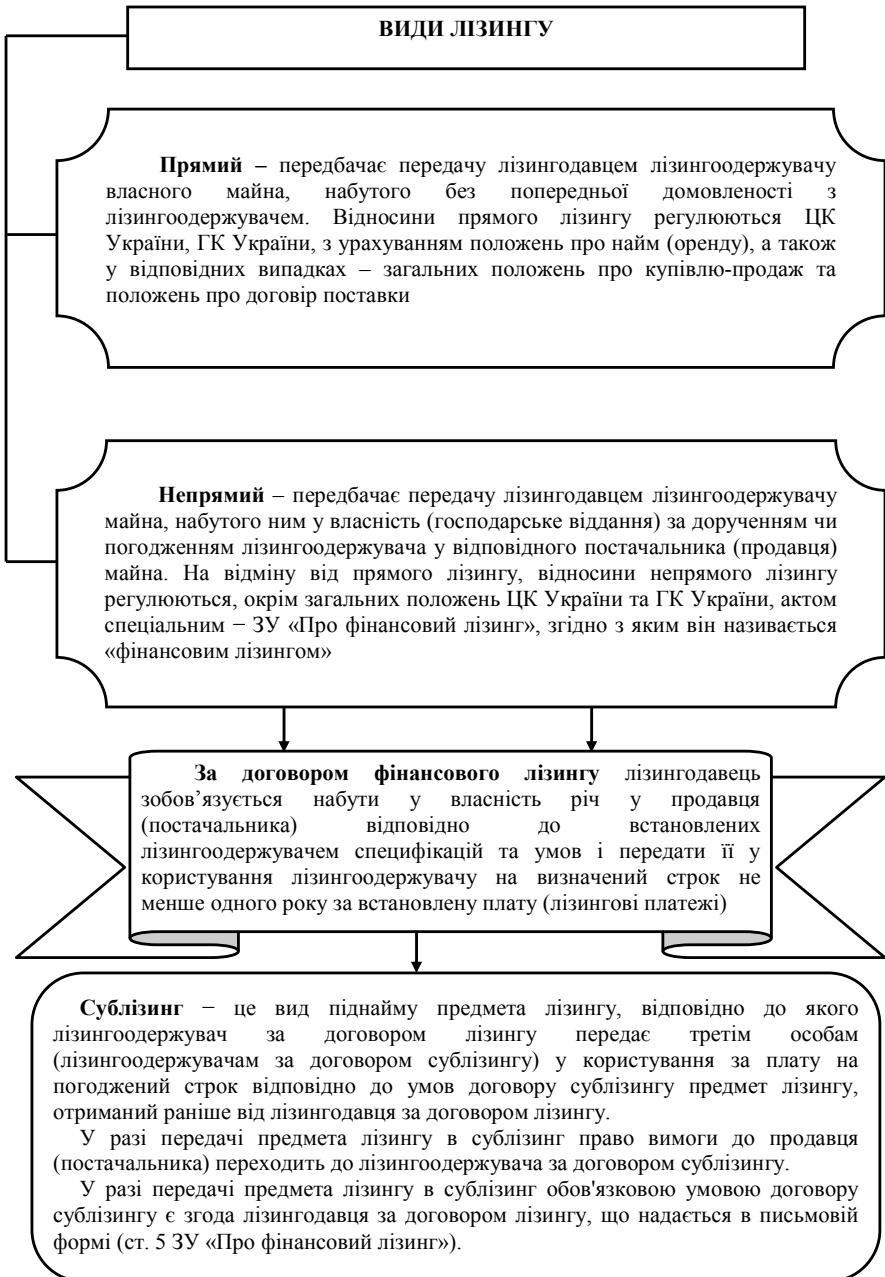
ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ НАЙМУ (ОРЕНДИ) ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ З ЕКІПАЖЕМ

ПОНЯТТЯ Й ЕЛЕМЕНТИ ДОГОВОРУ ЛІЗИНГУ

ВИДИ ЛІЗИНГУ

ЗМІСТ ДОГОВОРУ ЛІЗИНГУ

Права лізингодавця:

- інвестувати у придбання предмета лізингу як власні, так і залучені кошти;
- здійснювати перевірки дотримання лізингоодержувачем умов користування предметом лізингу та його утримання;
- стягувати у разі виникнення у лізингоодержувача заборгованості за лізинговими платежами прострочену заборгованість у безспірному порядку на підставі виконавчого напису нотаріуса.

Обов'язки лізингодавця:

- укласти з продавцем договір купівлі-продажу на придбання лізингового майна для передачі його лізингоодержувачу;
- передати придбаний у продавця предмет лізингу лізингоодержувачу у встановлений договором строк;
- передати предмет лізингу лізингоодержувачеві у стані, що відповідає його призначенню й умовам договору;
- утримувати відповідно до умов договору предмет лізингу;
- прийняти предмет лізингу у разі дострокового розірвання договору лізингу або у випадку закінчення строку користування предметом лізингу;
- відшкодувати лізингоодержувачу витрати на поліпшення предмета лізингу, на його утримання або усунення недоліків у порядку та випадках, передбачених договором.

ПРАВА І ОБОВ'ЯЗКИ СТОРІН

Права лізингоодержувача:

- обирати предмет лізингу або встановлювати специфікацію предмета лізингу;
- обирати продавця або доручити вибір лізингодавцю;
- за згодою лізингодавця поліпшити річ, яка є предметом договору лізингу;
- відмовитись від прийняття предмета лізингу, який не відповідає його призначенню;
- передавати предмет лізингу в сублізинг третім особам.

Обов'язки лізингоодержувача:

- прийняти предмет лізингу і користуватися ним відповідно до його призначення та умов договору;
- своєчасно сплачувати лізингові платежі;
- надавати лізингодавцеві доступ до предмета лізингу і забезпечувати можливість здійснення перевірки умов його використання та утримання;
- протягом усього часу перебування предмета лізингу у користування підтримувати його у справному стані;
- у разі закінчення строку лізингу повернути предмет лізингу в стані, в якому його було прийнято у володіння.

НАЙМ (ОРЕНДА) ЖИТЛА (ГЛ. 59 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ І ЕЛЕМЕНТИ ДОГОВОРУ НАЙМУ (ОРЕНДИ) ЖИТЛА

ОРЕНДА ЖИТЛА З ВИКУПОМ

За договором оренди житла з викупом одна сторона – підприємство-орендодавець – передає другій стороні – фізичній особі (особі-орендарю) – житло за плату на довготривалій (до **30 років**) строк, після закінчення якого або достроково, за умови повної сплати орендних платежів, житло переходить у власність орендаря (ч. 2 ст. 810¹ ЦК України).

Істотні умови договору оренди житла з викупом

найменування сторін

характеристики житла, щодо якого встановлюються відносини оренди з викупом

строк, на який укладається договір

розміри, порядок формування, спосіб, форма і строки внесення орендних платежів та умови їх перегляду

умови дострокового розірвання договору

порядок повернення коштів у разі дострокового розірвання або припинення договору

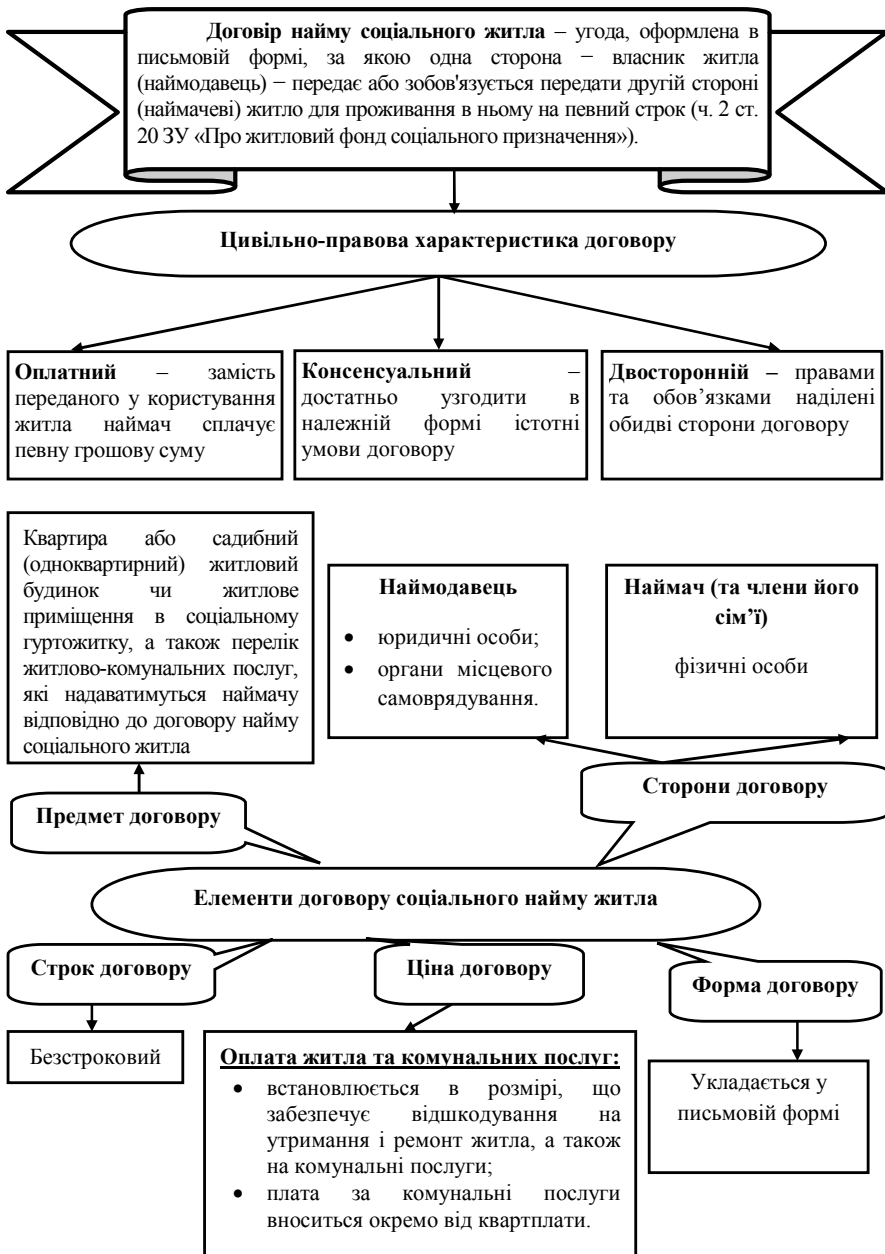
права та зобов'язання сторін

відповідальність сторін

інші умови, визначені законом

До договору оренди житла з викупом застосовуються положення ст.ст. 811, 813-820, 823, ч. 2 ст. 825, ст.ст. 826, 1232¹ ЦК України з урахуванням особливостей, встановлених законом. Договір оренди житла з викупом є документом, що свідчить про перехід права власності на нерухоме майно від підприємства-орендодавця до особи-орендаря з відкладальними обставинами, визначеними законом.

ДОГОВІР НАЙМУ СОЦІАЛЬНОГО ЖИТЛА

ЗМІСТ ДОГОВОРУ НАЙМУ СОЦІАЛЬНОГО МАЙНА

Права наймодавця:

- вимагати від наймача дотримання всіх умов договору;
- вирішувати питання обміну і приватизації житла;
- давати згоду на заселення для постійного проживання з наймачем інших осіб;
- розірвати на основі й у встановленому порядку, договір соціального найму.

Обов'язки наймодавця:

- укласти договір із ордеротримачем і членами його сім'ї, названими в ордері;
- передати наймачеві вільне житлове приміщення, вказане в ордері;
- давати згоду за дотримання передбачених законом умов на зміну договору, обмін житлових приміщень, які займає наймач;
- дозволити наймачеві приватизацію житлового приміщення;
- здійснювати санітарне і технічне обслуговування, поточний і капітальний ремонт житлового будинку таким чином, щоб забезпечити нормальне функціонування всіх інженерних систем будинку, безперебійне надання наймачеві комунальних послуг, належну експлуатацію житла.

ПРАВА І ОБОВ'ЯЗКИ СТОРІН

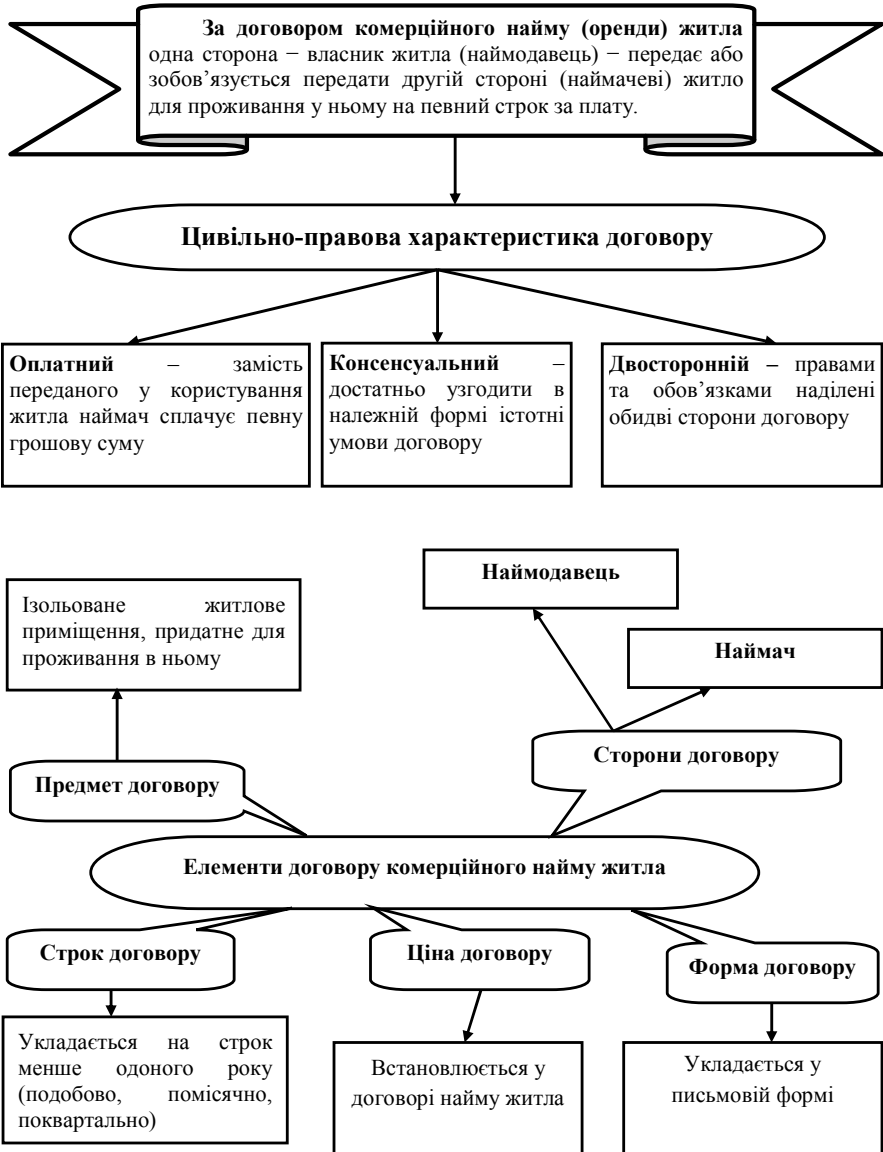
Права наймача:

- заселити нових членів сім'ї в житло;
- поселяти тимчасових жильців і піднаймачів;
- змінювати договір найму;
- зберігати договір найму в разі зміни власника будинку;
- обмінювати житло на інше житлове приміщення;
- зберігати в разі тимчасової відсутності житлове приміщення;
- припинити договір найму;
- приватизувати житло.

Обов'язки наймача:

- здійснювати поточний ремонт житла;
- вчасно вносити квартирну плату і плату за комунальні послуги;
- дотримуватися правил користування житлом;
- здати наймодавцеві житлове приміщення в разі припинення договору.

ДОГОВІР КОМЕРЦІЙНОГО НАЙМУ (ОРЕНДИ) ЖИТЛА

**ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ НАЙМОДАВЦЯ
ЗА ДОГОВОРОМ КОМЕРЦІЙНОГО НАЙМУ**

Наймодавець має право:

- 1) вимагати прийняття житла наймачем у разі укладення консенсуального договору;
- 2) вимагати використання житла виключно для проживання (дотримання цільового призначення);
- 3) вимагати збереження житла та підтримання його в належному стані;
- 4) надавати згоду наймачеві на перевлаштування та реконструкцію житла;
- 5) вимагати своєчасного внесення плати за житло та комунальні послуги;
- 6) вимагати здійснення поточного ремонту житла;
- 7) надавати згоду на вселення інших осіб у житло для постійного проживання у ньому, на укладення договору піднайму, на заміну наймача у договорі найму житла;
- 8) вимагати розірвання договору з підстав, установлених законом та договором;
- 9) вимагати повернення житла після закінчення строку дії договору в стані, в якому воно перебувало на момент передання.

Наймодавець зобов'язаний:

- 1) передати житло, придатне для постійного проживання у ньому, наймачеві;
- 2) здійснювати капітальний ремонт житла, якщо інше не встановлено договором.

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ НАЙМАЧА ЗА ДОГОВОРОМ КОМЕРЦІЙНОГО НАЙМУ**Наймач має право:**

- 1) вимагати передання йому житла, придатного для постійного проживання у ньому;
- 2) вселити у житло інших осіб, для постійного проживання у ньому;
- 3) дозволити тимчасове проживання у помешканні іншої особи (тимчасового мешканця);
- 4) вимагати здійснення капітального ремонту житла;
- 5) на переважне укладення договору найму житла на новий строк;
- 6) на переважне придбання житла перед іншими особами;
- 7) на укладення договору піднайму;
- 8) вимагати заміни іншим наймачем;
- 9) вимагати розірвання договору з підстав, встановлених законом або договором;
- 10) тощо.

Наймач зобов'язаний:

- 1) прийняти житло в найм за консенсуальним договором;
- 2) вимагати щоб помешкання було придатним для постійного проживання в ньому;
- 3) використовувати житло лише для проживання у ньому, забезпечувати збереження житла та підтримувати його в належному стані;
- 4) не провадити перевлаштування та реконструкцію житла без згоди наймодавця;
- 5) своєчасно вносити плату за житло та самостійно вносити плату за комунальні послуги, якщо інше не встановлено договором найму;
- 6) погодити із наймодавцем вселення у помешкання інших осіб для постійного проживання та піднаймачів, заміну на іншого наймача, попередити про вселення тимчасових мешканців;
- 7) здійснювати поточний ремонт житла;
- 8) повернути помешкання після закінчення строку дії договору або його розірвання.

РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ НАЙМУ (ОРЕНДИ) ЖИТЛА

Договір найму житла розривається на вимогу наймодавця у разі:

➤ невнесення наймачем плати за житло *за шість місяців*, якщо договором не встановлений більш тривалий строк, а в разі короткострокового найму – невнесення плати понад *два рази*;

➤ руйнування або псування житла наймачем або іншими особами, за дії яких він відповідає (наприклад, порушення цілісності житлових приміщень, місць загального користування, санітарно-технічного обладнання, а також бездіяльність щодо здійснення поточного або капітального ремонту). За рішенням суду наймачеві може бути наданий строк *не більше одного року* для відновлення житла. Якщо протягом строку, визначеного судом, наймач не усуне допущених порушень, суд за повторним позовом наймодавця постановляє рішення про розірвання договору найму житла. На прохання наймача суд може відстрочити виконання *рішення не більше ніж на один рік*. У разі відстрочки виконання рішення суду дія договору найму житла продовжується, при цьому обов'язок наймача щодо усунення порушень не припиняється. Після закінчення відстрочки виконання рішення суду наймодавець може вимагати виселення наймача та інших осіб, з якими він проживає, або запропонувати наймачеві укласти новий договір найму;

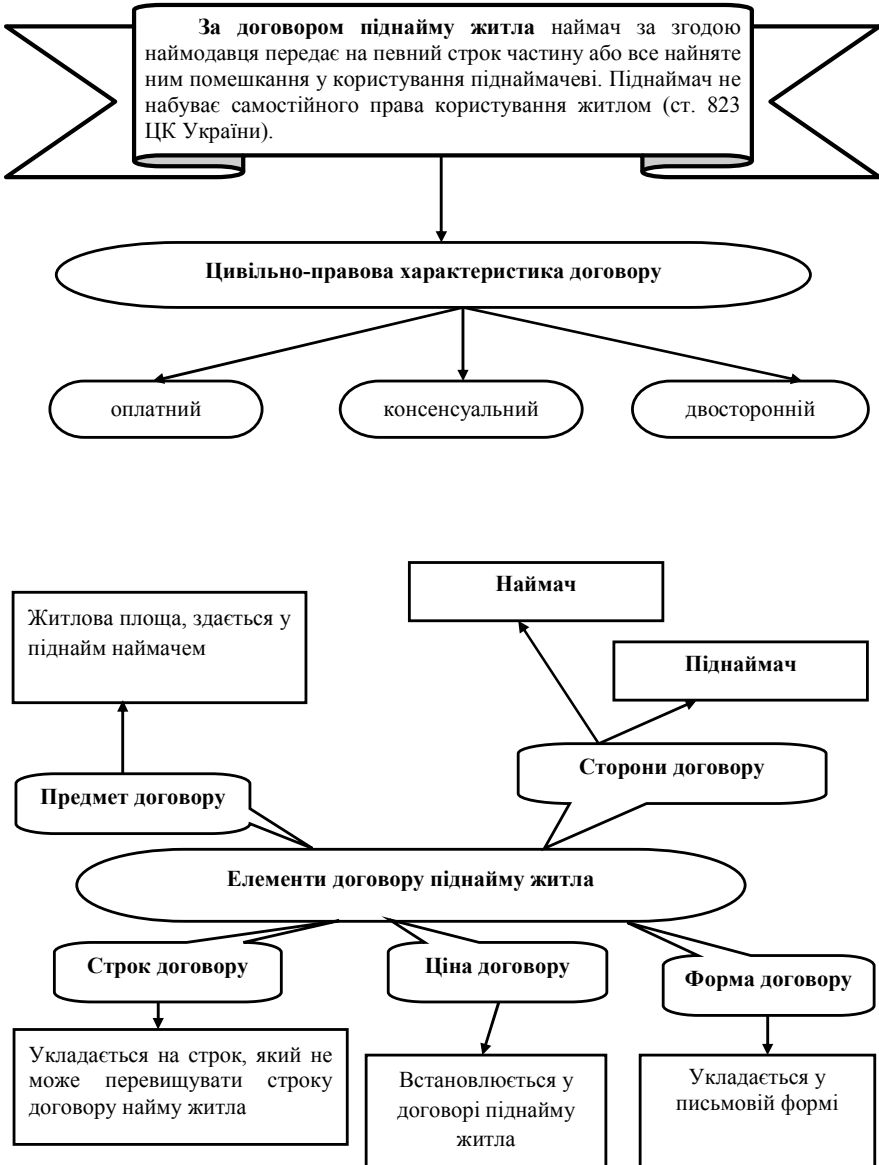
➤ необхідності використання житла для проживання самого наймодавця та членів його сім'ї. У цьому випадку наймодавець повинен попередити наймача про розірвання договору не пізніше ніж *за два місяці*;

➤ якщо наймач житла або інші особи, за дії яких він відповідає, використовують житло не за призначенням (використання житла не для проживання, а для виробничих, підприємницьких або інших цілей). Наймодавець може попередити наймача про необхідність усунення цих порушень;

➤ систематичного порушення прав та інтересів сусідів з боку наймача. Це умисне, винне порушення правил проживання, учинення скандалів, нанесення сусідам образ, побоїв, інших тілесних ушкоджень, грубе порушення вимог щодо дотримання тиші, особливо в нічний час, та інші дії, які свідчать про навмисне порушення правил проживання. Систематичність у даному випадку – це тривала повторна антигромадська поведінка після попередження з боку наймодавця.

У разі розірвання договору найму житла наймач та інші особи, які проживали у помешканні, підлягають виселенню з житла на підставі рішення суду, без надання їм іншого житла. За договором найму житла у будинках державного і громадського житлового фонду в разі тимчасової відсутності наймача або членів його сім'ї за ними зберігається житлове приміщення *протягом шести місяців*.

ДОГОВІР ПІДНАЙМУ ЖИТЛА

ПРАВА І ОБОВ'ЯЗКИ ПІДНАЙМАЧА І НАЙМАЧА. РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ НАЙМУ

Права і обов'язки піднаймача і наймача

Права і обов'язки піднаймача і наймача взаємообумовлені й полягають у:

- а) використанні приміщення за призначенням;
- б) утриманні приміщення в належному стані;
- в) забезпеченні схоронності приміщення;
- г) виконанні за свій рахунок поточного ремонту приміщення;
- г) дотриманні правил пожежної безпеки;
- д) підтриманні чистоти та порядку в місцях загального користування;
- е) внесенні плати за користування приміщенням у розмірах, встановлених у договорі;
- е) поверненні майна в належному стані в обумовлений договором термін.

Розірвання договору піднайму

➤ Договір піднайму може бути достроково розірваний, якщо піднаймач або особи, які проживають разом із ним, систематично руйнують чи псують житлове приміщення або використовують його не за призначенням. Підставою для дострокового розірвання договору піднайму може бути також невиконання обов'язків щодо здійснення поточного ремонту, внаслідок чого приміщення руйнується або псується. Разове пошкодження жилого приміщення, хоч би і суттєве, не є підставою для розірвання договору. Не можуть бути підставою для дострокового розірвання договору піднайму руйнування або псування житлового приміщення за наявності причин, що не перебувають у причинному зв'язку з діями піднаймача.

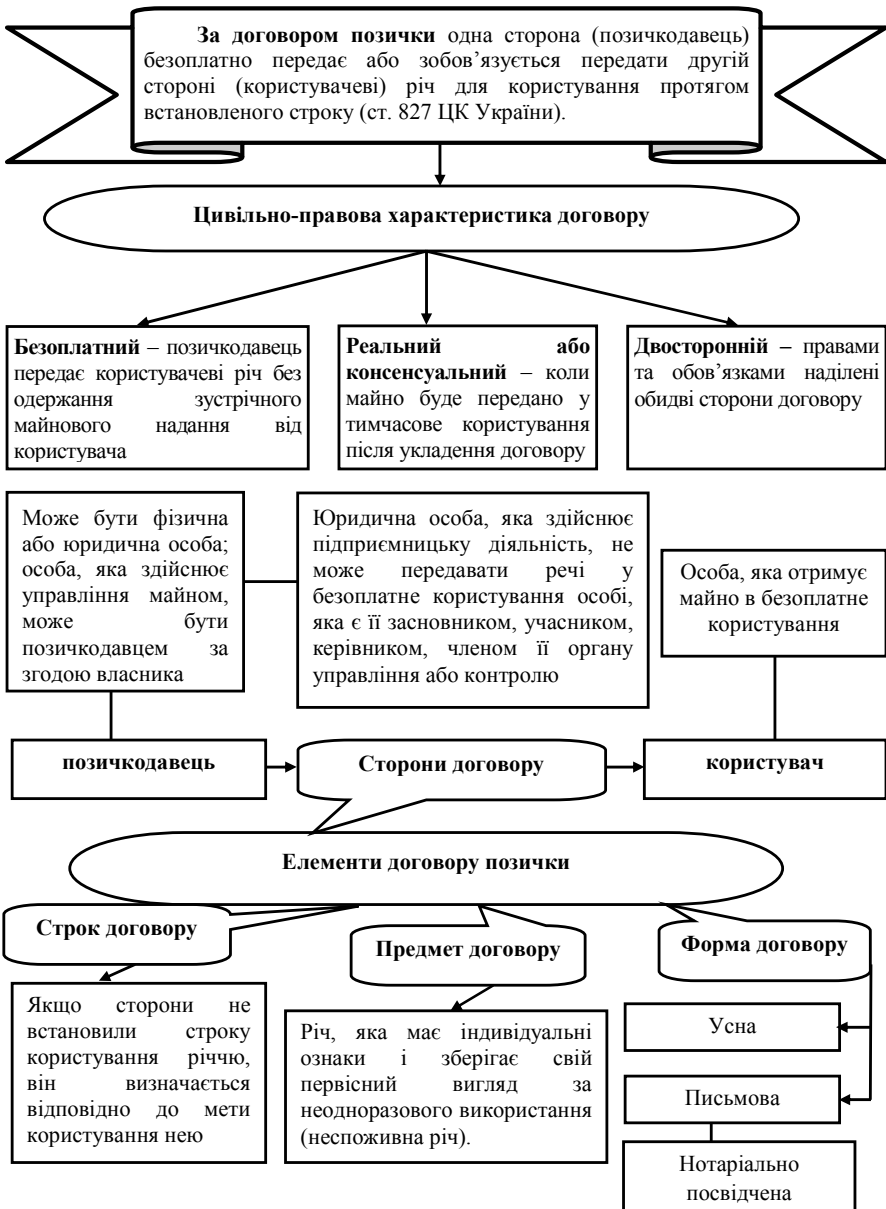
➤ Договір піднайму може бути припинений, якщо піднаймач використовує житлове приміщення не за призначенням. Підставою для цього може бути порушення правил спільного проживання, що робить неможливим проживання інших в одній квартирі чи будинку, протиправна поведінка особи, яка створює умови для неможливого проживання сусідів.

➤ Договір піднайму може бути достроково розірваний у разі необхідності використання житла самим наймачем і членами його сім'ї, при цьому наймач зобов'язаний письмово попередити піднаймача щодо **припинення дії договору за два місяці**.

➤ Якщо піднаймач відмовляється звільнити займане приміщення після припинення договору піднайму, він і члени його сім'ї підлягають виселенню в судовому порядку без надання іншого жилого приміщення.

ПОЗИЧКА (ГЛ. 60 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ І ЕЛЕМЕНТИ ДОГОВОРУ ПОЗИЧКИ

ЗМІСТ ДОГОВОРУ ПОЗИЧКИ**Позичкодавець зобов'язаний:**

- передати користувачеві річ у комплекті й у стані, що відповідають умовам договору позички та її призначенню;
- попередити користувача про особливі властивості та недоліки, котрі йому відомі і можуть бути небезпечними для життя і здоров'я користувача;
- повідомити користувача про обтяження речі, що надається в користування, тобто про її юридичні властивості.

ПРАВА І ОБОВ'ЯЗКИ СТОРІН**Користувач зобов'язаний:**

- користуватися річчю за її призначенням або відповідно до мети, визначеної у договорі;
- користуватися річчю особисто, якщо інше не встановлено договором;
- повернути річ після закінчення строку договору в такому самому стані, в якому вона була на момент її передавання.

Користувач має право:

- користувач має право повернути річ, передану йому у користування, в будь-який час до спливу строку договору;
- вимагати усунення недоліків речі;
- вимагати відшкодування своїх витрат на усунення недоліків речі;
- вимагати від позичкодавця безоплатного усунення недоліків речі.

ПІДСТАВИ РОЗІРВАННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ДОГОВОРУ ПОЗИЧКИ**ПІДСТАВИ РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ ПОЗИЧКИ**

Користувач має право повернути річ, передану йому в користування, в будь-який час до спливу строку договору. Якщо річ потребує особливого догляду або зберігання, користувач зобов'язаний повідомити позичкодавця про відмову від договору позички *не пізніше як за 7 днів до повернення речі*

Позичкодавець має право вимагати розірвання договору і повернення речі у разі, якщо:

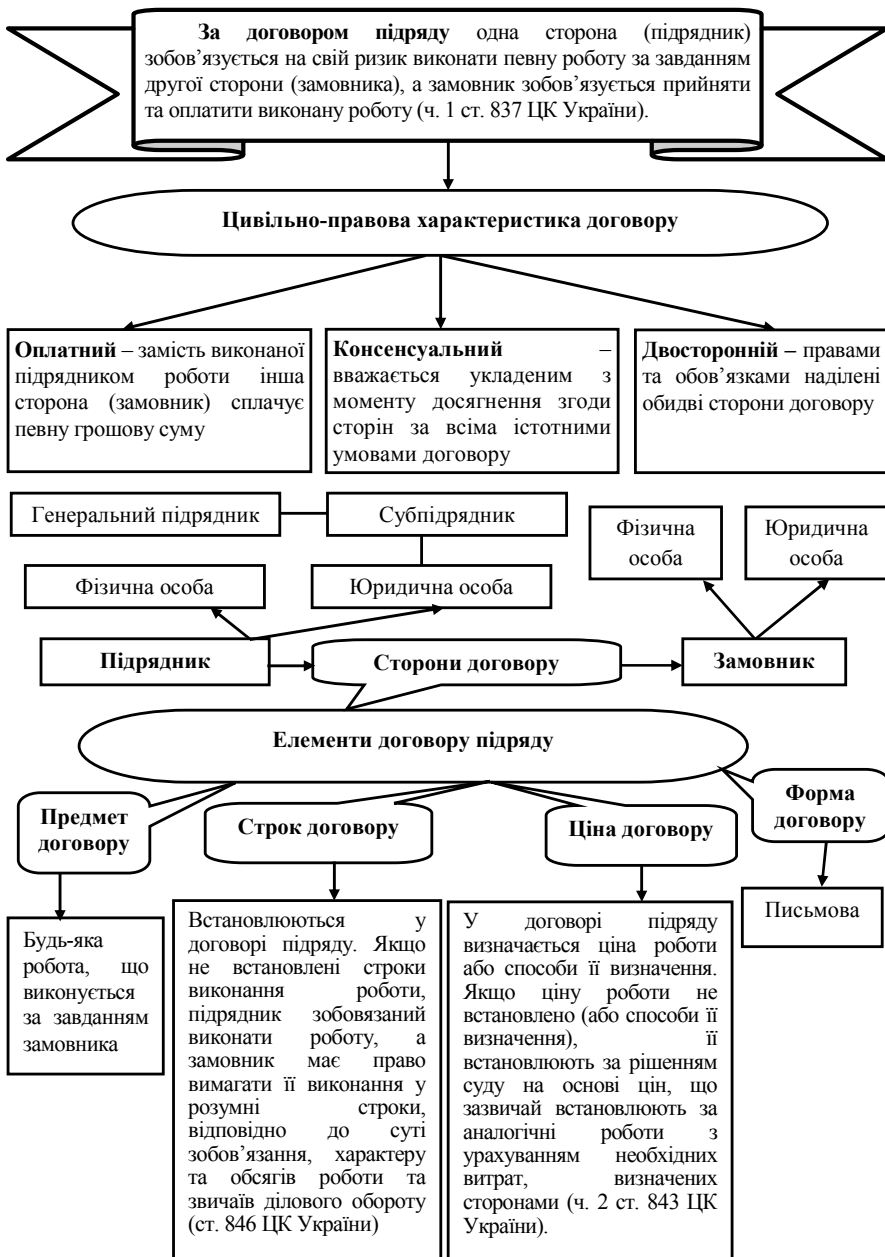
- у зв'язку з непередбаченими обставинами річ стала потрібною йому самому;
- користування річчю не відповідає її призначенню та умовам договору;
- річ самочинно передана у користування іншій особі;
- в результаті недбалого поводження з річчю вона може бути знищена або пошкоджена.

Особа, яка стала власником речі, переданої у користування, має право вимагати розірвання договору, який укладено без визначення строку. Про розірвання договору користувач має бути повідомлений заздалегідь, у строк, що відповідає меті позички (ст. 834 ЦК України)

Договір позички також **припиняється** у разі смерті фізичної особи або ліквідації юридичної особи, якій річ було передано в користування, якщо інше не встановлено договором (ст. 835 ЦК України)

ПІДРЯД (ГЛ. 61 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ І ЕЛЕМЕНТИ ДОГОВОРУ ПІДРЯДУ

ОЗНАКИ ТА ГАРАНТІЇ ЯКОСТІ ДОГОВОРУ ПІДРЯДУ**Ознаки договору підяду:**

- підрядник зобов'язується виконати певну роботу за завданням замовника;
- результат роботи за договором підяду, належить підрядникові до моменту прийняття виконаної роботи замовником;
- підрядник самостійно вибирає засоби та способи досягнення обумовленого в договорі результату;
- підрядник зобов'язується виконати роботи на свій ризик;
- підрядник виконує свою роботу за плату.

Гарантії якості:

- *Робота, виконана підрядником, має відповідати умовам договору підяду, а в разі їх відсутності або неповноти – вимогам до роботи такого характеру.*
- *Виконана робота має відповідати якості, визначеній у договорі підяду, або вимогам, що зазвичай ставляться, на момент передання її замовникові.*
- *Результат роботи в межах розумного строку має бути придатним для використання відповідно до договору підяду або для звичайного використання роботи такого характеру.*

ЗМІСТ ДОГОВОРУ ПІДРЯДУ

Замовник має право:

- у разі виявлення недоліків за своїм вибором вимагати безоплатного їх виправлення у розумний строк або виправити останні за свій рахунок;
- у випадку істотних відступів від умов договору вимагати розірвання договору та відшкодування збитків;
- у будь-який час перевірити хід і якість роботи, не втручаючись у діяльність підрядника;
- відмовитись від договору та вимагати відшкодування збитків, якщо підрядник своєчасно не почав роботу або виконує її настільки повільно, що закінчення її у строк стає явно неможливим;
- у будь-який час до закінчення роботи відмовитися від договору підряду, виплативши підрядникові плату за виконану частину роботи та відшкодувавши йому збитки, завдані розірванням договору.

Замовник зобов'язаний:

- дати завдання підряднику;
- якщо це передбачено умовами договору, надати матеріал підряднику;
- сприяти підряднику у виконанні роботи у випадку, в обсязі та в порядку, встановлених договором;
- прийняти роботу, виконану підрядником.

ПРАВА Й ОБОВ'ЯЗКИ СТОРІН

Підрядник має право:

- не розпочинати роботу, а розпочату роботу зупинити, якщо замовник не надав матеріалу, устаткування або речі, що підлягає переробці, і цим створив неможливість виконання договору підрядником;
- вимагати відшкодування завданих йому збитків, включаючи додаткові витрати, викликані простоем, перенесенням строків виконання роботи або підвищенням ціни роботи, які настали внаслідок невиконання замовником своїх обов'язків;
- вимагати оплати роботи;
- якщо замовник протягом одного місяця ухиляється від прийняття виконаної роботи, підрядник має право після дворазового попередження продати результат роботи, а суму виторгу, з вирахуванням усіх належних підрядникові платежів, внести в депозит нотаріуса на ім'я замовника, якщо інше не встановлено договором.

Підрядник зобов'язаний:

- виконати роботи у встановлений строк і встановленої якості;
- вживати усіх заходів щодо збереження матеріалу, наданого замовником, надати останньому звіт про використання матеріалу;
- виконувати роботу зі свого матеріалу і своїми способами, якщо інше не передбачено договором;
- якщо робота виконується з матеріалу замовника і за його вказівками, належним чином прийняти матеріал, своєчасно попередити замовника про неякісність або непридатність цього матеріалу для виконання роботи.

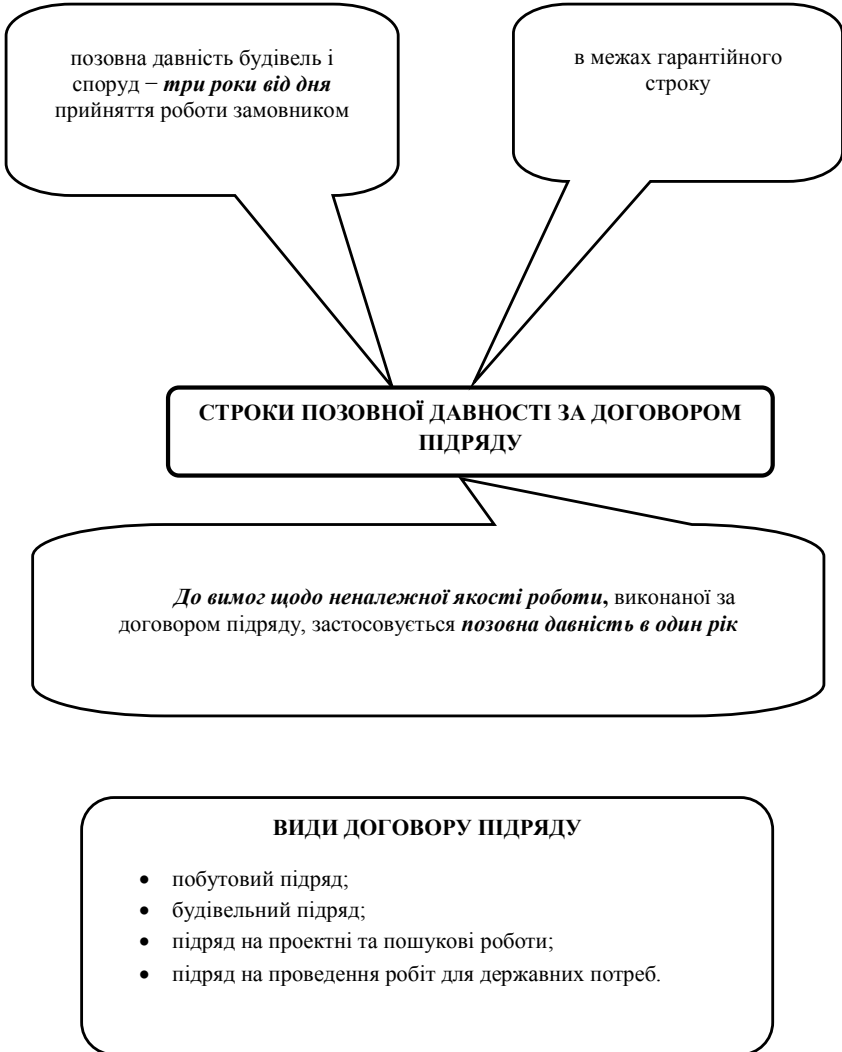
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СТОРІН ЗА ДОГОВОРОМ ПІДРЯДУ**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПІДРЯДНИКА**

- Якщо робота виконана підрядником з відступами від умов договору підряду, які погіршили роботу, або з іншими недоліками, які роблять її непридатною для використання відповідно до договору або для звичайного використання роботи такого характеру, замовник має право, якщо інше не встановлено договором або законом, за своїм вибором вимагати від підрядника:
  1. безоплатного усунення недоліків у роботі в розумний строк;
  2. пропорційного зменшення ціни роботи;
  3. відшкодування своїх витрат на усунення недоліків, якщо право замовника усунути їх встановлено договором.
- Якщо відступи у роботі від умов договору підряду або інші недоліки у роботі є істотними та такими, що не можуть бути усунені, або не були усунені у встановлений замовником розумний строк, замовник має право відмовитися від договору та вимагати відшкодування збитків.
- Підрядник, який надав матеріал для виконання роботи, відповідає за його якість відповідно до положень про відповідальність продавця за товари неналежної якості (ст. 858 ЦК України).

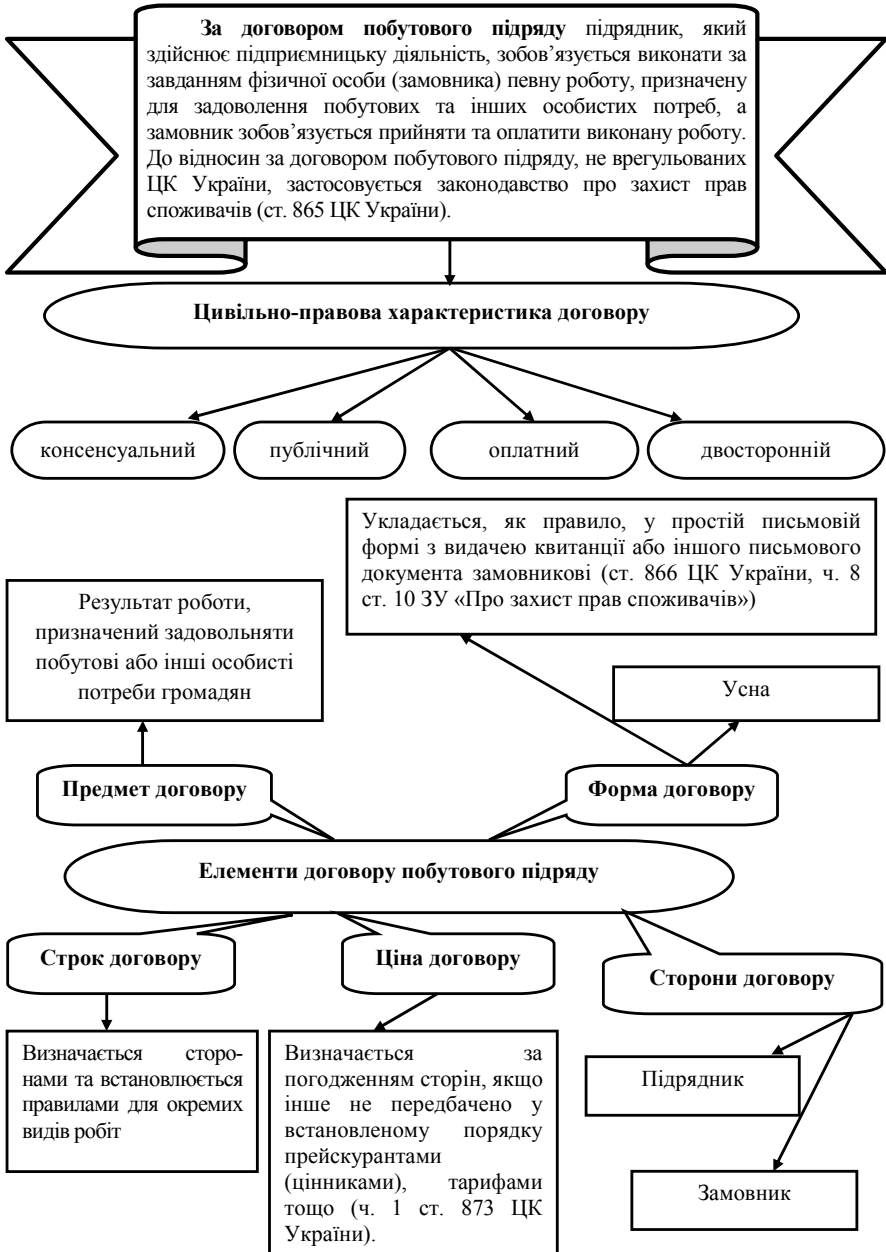
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗАМОВНИКА

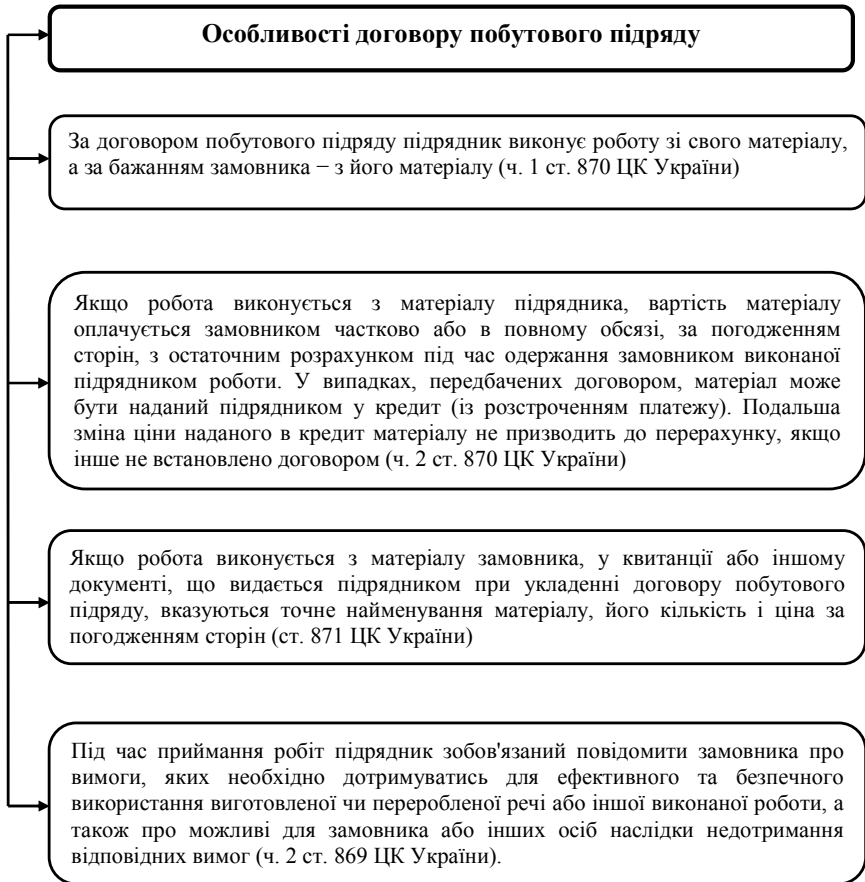
- Невиконання вказаних в договорі обов'язків замовником дає підряднику право відмовитися від виконання договору підряду і вимагати відшкодування збитків.
- У разі несприяння замовником підряднику, останній має право вимагати відшкодування завданих збитків, включаючи додаткові витрати, викликані простоем чи перенесенням строків виконання роботи, або підвищення ціни роботи.
- Якщо виконання роботи за договором підряду стало неможливим внаслідок дій або неогляду замовника, підрядник має право на сплату йому встановленої ціни з урахуванням плати за виконану частину роботи, за вирахуванням сум, які підрядник одержав або міг одержати у зв'язку з виконанням замовником договору.
- Підрядник має право не розпочинати роботу, а розпочату роботу зупинити, якщо замовник не надав матеріалу, устаткування або річ, що підлягає переробці, і цим створив неможливість виконання договору підрядником.
- Замовник, який прийняв роботу без перевірки, позбавляється права посилатися

**СТРОКИ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ ЗА ДОГОВОРОМ ПІДРЯДУ.
ВИДИ ДОГОВОРУ ПІДРЯДУ**

ДОГОВІР ПОБУТОВОГО ПІДРЯДУ

ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ ПОБУТОВОГО ПІДРЯДУ

ПРАВА Й ОБОВ'ЯЗКИ ЗАМОВНИКА ЗА ДОГОВОРОМ ПОБУТОВОГО ПІДРЯДУ**Замовник має право**

- у будь-який час до здачі йому роботи відмовитися від договору побутового підяду, сплативши підрядникові частину встановленої ціни роботи пропорційно роботі;
- якщо підрядником були допущені істотні відступи від умов договору побутового підяду або інші істотні недоліки в роботі, виконаній із матеріалу замовника, він має право вимагати за своїм вибором:
  - 1) виготовлення іншої речі з однорідного матеріалу такої самої якості;
  - 2) розірвання договору та відшкодування збитків;
- за договором побутового підяду, який може становити небезпеку для життя або здоров'я замовника та інших осіб, може бути пред'явлена вимога замовником або його правонаступником протягом десяти років з моменту прийняття роботи, якщо у встановленому законом порядку не передбачені більш тривалі строки (строки служби). Така вимога може бути пред'явлена незалежно від того, коли виявлено ці недоліки, у тому числі й у разі виявлення їх після закінчення гарантійного строку.

Замовник зобов'язаний

- оплатити підряднику обумовлену ціну після кінцевого приймання роботи, якщо вона виконана належним чином і в належний строк;
- оглянути і прийняти роботу відповідно до договору, в разі виявлення недоліків – негайно повідомити про це підряднику;
- повідомити підрядника в розумний строк про виявлення після прийняття прихованих недоліків.

ПРАВА І ОБОВ'ЯЗКИ ПІДРЯДНИКА ЗА ДОГОВОРОМ ПОБУТОВОГО ПІДРЯДУ**Підрядник має право**

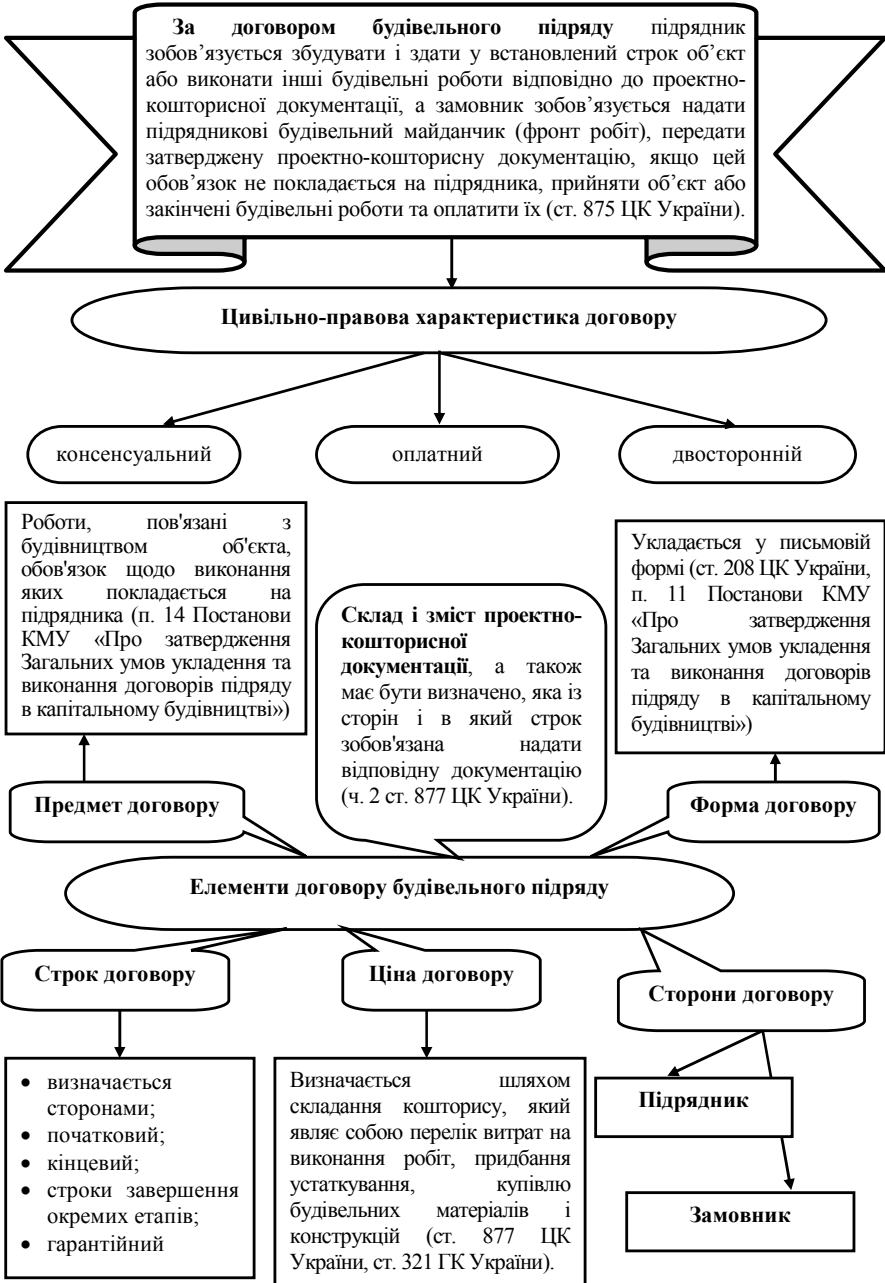
- продати результат роботи, якщо замовник ухиляється від отримання результату роботи;
- внести на ім'я замовника в депозит нотаріуса чи суду виручку за вирахуванням належної йому суми.

Зміна ціни матеріалу після укладення договору не призводить до перерахунку, якщо інше не встановлене законом.

Підрядник зобов'язаний

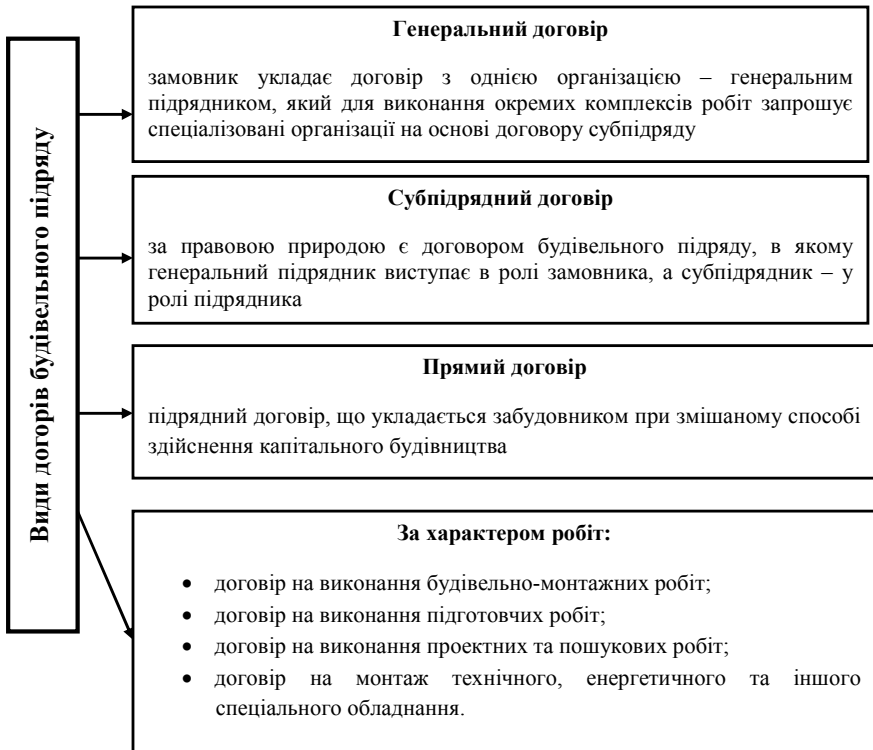
- виконати роботи відповідно до умов договору;
- виконати роботу належної якості;
- виконати роботу в строк, указаний в договорі чи передбачений правилами виконання окремих видів робіт;
- у випадку повного або часткового пошкодження (втрати) матеріалу (речі), прийнятого від замовника, замінити його однорідним матеріалом (речю) аналогічної якості і за бажанням замовника виготовити виріб із однорідного матеріалу (речі) в розумний строк, а у разі неможливості компенсувати замовнику двократну ціну втраченого.

ДОГОВІР БУДІВЕЛЬНОГО ПІДРЯДУ

ВИДИ ДОГОВОРІВ БУДІВЕЛЬНОГО ПІДРЯДУ

Договори будівельного підприємства укладаються як у звичайному порядку так і шляхом проведення спеціальних підприємчих торгів (конкурсу)

Конкурс проводиться у вигляді тендера, що являє собою змагання представлених претендентами ofert (письмових пропозицій щодо укладення договору) з точки зору їх відповідності критеріям тендерної документації, які містять:

- загальні відомості про предмет торгів, строк виконання робіт;
- проектну документацію, що включає в себе креслення, схеми, графіки, специфікації;
- інструкцію offerентам, що відображає інформацію і вимоги за умовами розробки, порядком оформлення і представлення offerти.

ЗМІСТ ДОГОВОРУ БУДІВЕЛЬНОГО ПІДРЯДУ

Обов'язки і права замовника

Замовник повинен у строки, якщо договором це покладено на нього, надати підряднику проектно-кошторисну та іншу документацію, передати йому майданчик для будівництва, забезпечити своєчасне відкриття і безперервність фінансування будівництва та оплати виконаних будівельно-монтажних робіт. Договором може бути покладено на замовника і обов'язок своєчасно забезпечити «життєдіяльність» об'єкта.

У разі необхідності консервації будівництва з незалежних від сторін обставин замовник зобов'язаний оплатити підряднику виконані до консервації роботи та відшкодувати йому пов'язані з консервацією витрати.

Замовник має право вносити зміни до проектних документів як до початку робіт, які належить виконати, так і в процесі їх виконання, за умови, що спричинена цим додаткова робота за вартістю не перевищує 10% зазначеної в кошторисі вартості будівництва і не змінює характеру роботи, передбаченого в договорі будівельного підряду.

Внесення змін, які потребують додаткових робіт, у розмірі, що перевищують 10%, допускається тільки за згодою підрядника. Підрядник має право у цьому разі відмовитися від договору та зажадати відшкодування відповідних збитків.

Замовник має право з метою здійснення контролю та нагляду за будівництвом і прийняття від свого імені відповідних рішень у відносинах із підрядником укласти договір про надання такого виду послуг зі спеціалізованою організацією або спеціалістом. У цьому разі в договорі будівельного підряду визначаються функції та повноваження такого спеціаліста.

За невиконання або неналежне виконання покладених на замовника за договором обов'язків він сплачує підрядникові передбачену договором або законом неустойку та відшкодовує у повному обсязі збитки, якщо не доведе, що порушення договору мали місце не з його вини.

Права та обов'язки сторін

Обов'язки і права підрядника

Матеріально-технічне забезпечення будівництва покладатиметься на підрядника, якщо інше не передбачено договором, а тому досить широке коло обов'язків покладено на підрядника.

Підрядник зобов'язаний побудувати передбачений договором об'єкт відповідно до проектно-кошторисної документації, забезпечити виконання будівельно-монтажних робіт відповідно до будівельних норм і правил. Підрядник має забезпечити виконання будівельно-монтажних робіт згідно з графіком, складеним з урахуванням норм тривалості будівництва та узгодженим із замовником.

Підрядник зобов'язаний своїм коштом здійснити страхування передбачених договором об'єкта або комплексу робіт, якщо інший порядок та умови не визначені сторонами в договорі.

Підрядник, якщо інше не передбачено договором, гарантує якість виконаних робіт протягом певного часу (гарантійного строку). *Гарантійний строк становить 10 років* від дня прийняття об'єкта замовником, якщо триваліший строк не передбачено в договорі або законі.

Підрядник, який виявив у ході будівництва не враховані технічною документацією роботи і необхідність у зв'язку з цим проведення додаткових робіт і збільшення кошторису будівництва, зобов'язаний сповістити про це замовника.

Підрядник несе відповідальність за недоліки побудованого об'єкта, за прострочення строку здавання його замовникові та інші порушення умов договору (за недосягнення проектною потужності, інших запроєктованих показників тощо), якщо не доведе, що вони мали місце не з його вини.

За невиконання або неналежне виконання обов'язків за договором підрядник сплачує передбачену договором або законом неустойку та відшкодовує в повному обсязі збитки.

ПЕРЕДАННЯ ТА ПРИЙНЯТТЯ РОБІТ ЗА ДОГОВОРОМ БУДІВЕЛЬНОГО ПІДРЯДУ

Замовник, який одержав повідомлення підрядника про готовність до передавання робіт, виконаних за договором будівельного підряду, або, якщо це передбачено договором, – етапу робіт, зобов'язаний негайно розпочати їх прийняття.

- ▲ Замовник організує та здійснює прийняття робіт за свій рахунок, якщо інше не встановлено договором. У прийнятті робіт мають брати участь представники органів державної влади та органів місцевого самоврядування у випадках, встановлених законом або іншими нормативно-правовими актами.
- ▲ Замовник, який попередньо прийняв окремі етапи робіт, несе ризик їх знищення або пошкодження не з вини підрядника, у тому числі у випадках, коли договором будівельного підряду передбачено виконання робіт на ризик підрядника.

- Передавання робіт підрядником і прийняття їх замовником оформляється актом, підписаним обома сторонами. У разі відмови однієї із сторін від підписання акта про це вказується в акті і він підписується другою стороною.
- Акт, підписаний однією стороною, може бути визнаний судом недійсним лише у разі, якщо мотиви відмови другої сторони від підписання акта визнані судом обґрунтованими.

- Замовник має право відмовитися від прийняття робіт у разі виявлення недоліків, які виключають можливість використання об'єкта для вказаної в договорі мети та не можуть бути усунені підрядником, замовником або третьою особою (ст. 882 ЦК України)

Прийманню результатів роботи повинні передувати попередні випробування експлуатаційних можливостей побудованого об'єкта. В такому випадку приймання об'єкта здійснюється тільки за позитивного результату попередніх випробувань

Якщо за незалежними від сторін причинами об'єкт не доведений до стадії готовності й роботи за договором будівельного підряду призупинені, об'єкт повинен бути законсервованій підрядником за рахунок замовника, крім того, замовник зобов'язаний оплатити підряднику в повному обсязі виконання до моменту консервації роботи

СТРОКИ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ ЗА ДОГОВОРОМ БУДІВЕЛЬНОГО ПІДРЯДУ

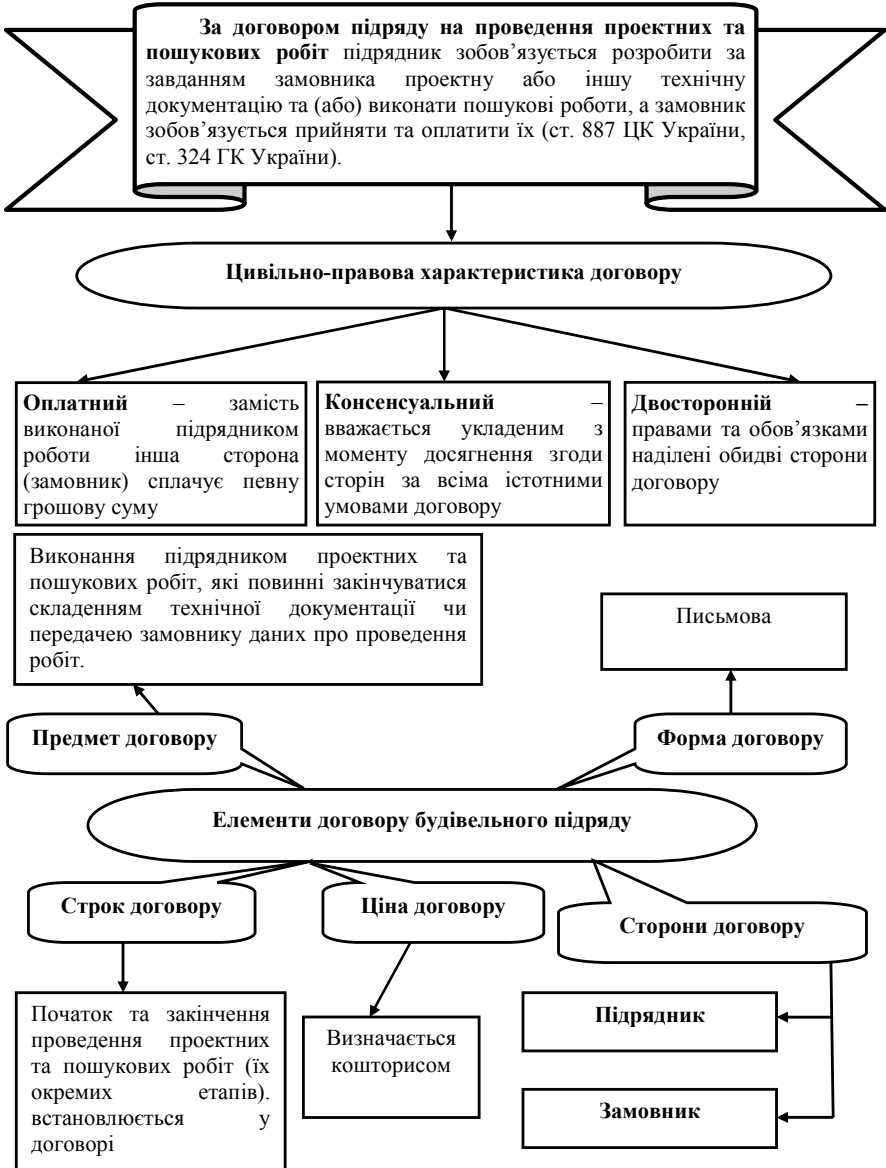
один рік – щодо недоліків некапітальних конструкцій, а у разі, якщо недоліки не могли бути виявлені за звичайного способу прийняття роботи, – **два роки**;

три роки – щодо недоліків капітальних конструкцій, а у разі, якщо недоліки не могли бути виявлені за звичайного способу прийняття роботи, – **десять років**;

Позовна давність для вимог, що випливають з неналежної якості робіт за договором будівельного підяду, визначається з дня прийняття роботи замовником і становить :

тридцять років – щодо відшкодування збитків, завданих замовникові протиправними діями підрядника, які призвели до руйнувань чи аварій (ст. 322 ГК України).

ДОГОВІР ПІДРЯДУ НА ПРОВЕДЕННЯ ПРОЕКТНИХ ТА ПОШУКОВИХ РОБІТ

ЗМІСТ ДОГОВОРУ ПІДРЯДУ НА ПРОВЕДЕННЯ ПРОЕКТНИХ ТА ПОШУКОВИХ РОБІТ

Обов'язки замовника:

Замовник зобов'язаний, якщо інше не встановлено договором підяду на проведення проектних та пошукових робіт:

- 1) сплатити підрядникові встановлену ціну після завершення усіх робіт чи сплатити її частинами після завершення окремих етапів робіт або в іншому порядку, встановленому договором або законом;
- 2) використовувати проектно-кошторисну документацію, одержану від підрядника, лише для цілей, встановлених договором, не передавати проектно-кошторисну документацію іншим особам і не розголошувати дані, що містяться у ній, без згоди підрядника;
- 3) надавати послуги підрядникові у виконанні проектних та пошукових робіт в обсязі та на умовах, встановлених договором;
- 4) брати участь разом з підрядником у погодженні готової проектно-кошторисної документації з уповноваженими органами державної влади та органами місцевого самоврядування;
- 5) відшкодувати підрядникові додаткові витрати, пов'язані зі зміною вихідних даних для проведення проектних та пошукових робіт внаслідок обставин, що не залежать від підрядника;
- 6) залучити підрядника до участі у справі за позовом, пред'явленим до замовника іншою особою у зв'язку з недоліками складеної проектно-кошторисної документації або виконаних пошукових робіт (ст. 889 ЦК України).

Права та обов'язки сторін

Обов'язки підрядника:

- 1) виконувати роботи відповідно до вихідних даних для проведення проектування та згідно з договором;
- 2) погоджувати готову проектно-кошторисну документацію із замовником, а в разі необхідності – також з уповноваженими органами державної влади та органами місцевого самоврядування;
- 3) передати замовникові готову проектно-кошторисну документацію та результати пошукових робіт;
- 4) не передавати без згоди замовника проектно-кошторисну документацію іншим особам;
- 5) гарантувати замовникові відсутність у інших осіб права перешкодити або обмежити виконання робіт на основі підготовленої за договором проектно-кошторисної документації (ст. 890 ЦК України).

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СТОРІН ЗА ДОГОВОРОМ ПІДРЯДУ НА ПРОВЕДЕННЯ ПРОЕКТНИХ ТА ПОШУКОВИХ РОБІТ

Відповідальність підрядника

Підрядник відповідає за недоліки проектно-кошторисної документації та пошукових робіт, включаючи недоліки, виявлені згодом у ході будівництва, а також у процесі експлуатації об'єкта, створеного на основі виконаної проектно-кошторисної документації і результатів пошукових робіт.

У разі виявлення недоліків у проектно-кошторисній документації або в пошукових роботах підрядник на вимогу замовника зобов'язаний безоплатно переробити проектно-кошторисну документацію або здійснити необхідні додаткові пошукові роботи, а також відшкодувати завдані збитки, якщо інше не встановлено договором або законом (ст. 891 ЦК України).

Відповідальність замовника

Замовник несе відповідальність у повному обсязі згідно з ЦК України за порушення умов договору підряду на виконання проектних і пошукових робіт

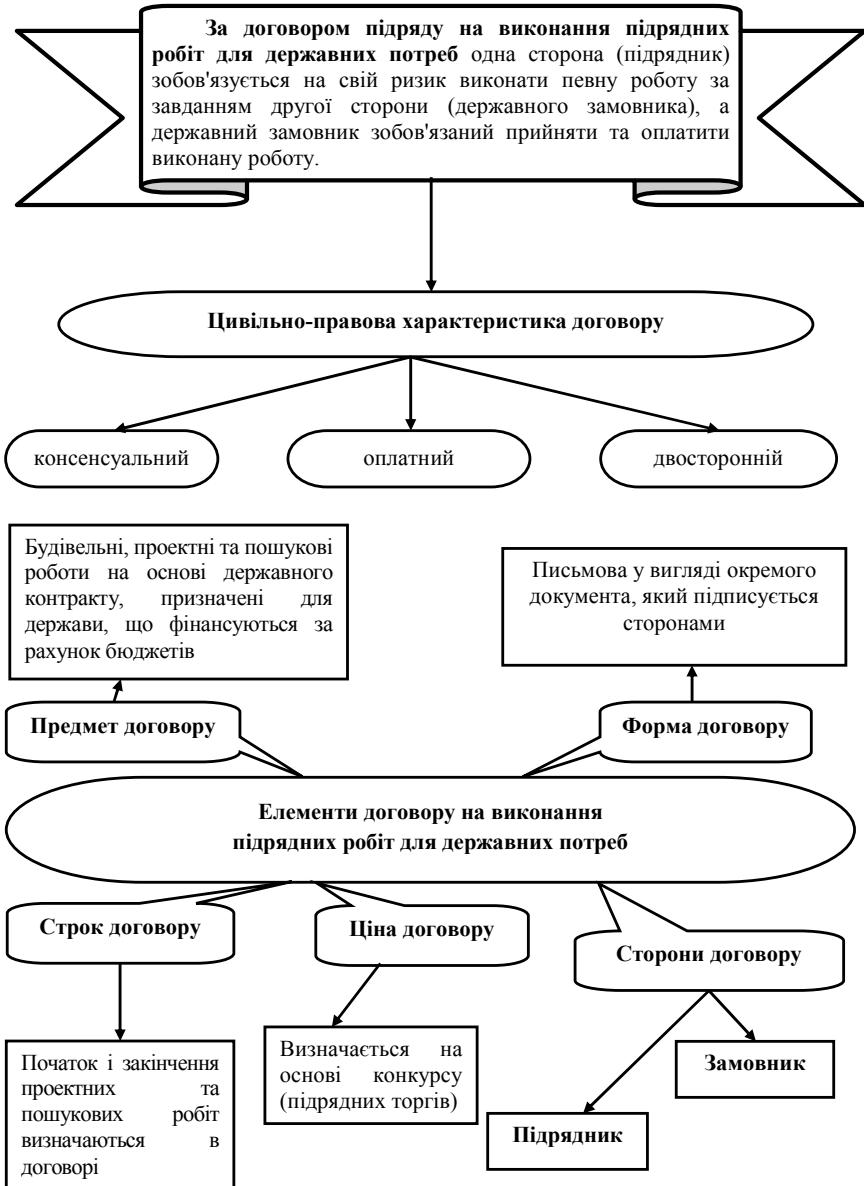
Зміна і розірвання договору підряду на проведення проектних та пошукових робіт

Зміна договору може мати місце в разі внесення замовником змін в технічну документацію на об'єкт будівництва (вона визначає осяг, зміст робіт та інші вимоги щодо об'єкта будівництва), що тягне за собою додаткові роботи за ціною, яка перевищує 10% вказаної в кошторисі загальної вартості робіт. Внесення таких змін у технічну документацію здійснюється на основі узгодженого між сторонами додаткового кошторису.

Розірвання договору можливо з ініціативи будь-якої із сторін у випадках:

- систематичного порушення однією із сторін договірних зобов'язань з відшкодуванням винною стороною іншій стороні збитків, що виникли у зв'язку з розірванням договору;
- визнання замовника у встановленому порядку банкрутом;
- за рішенням суду.

ДОГОВІР ПІДРЯДУ НА ВИКОНАННЯ ПІДРЯДНИХ РОБІТ ДЛЯ ДЕРЖАВНИХ ПОТРЕБ

ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ ПІДРЯДНИХ РОБІТ ДЛЯ ДЕРЖАВНИХ ПОТРЕБ

Для виконання робіт підрядник одержує проектно-кошторисну документацію. Її розробку зазвичай здійснює спеціалізована фірма – проєктант.

Якщо планується поетапне здавання об'єкта в експлуатацію, ціна робіт може встановлюватись тільки на перший етап із визначенням у контракті порядку розрахунку ціни робіт наступних етапів.

Договірні ціни на виконання будівельно-монтажних робіт в Україні можуть бути **твердими і динамічними**.

Тверді (остаточні) договірні ціни є незмінними на весь обсяг будівництва (реставрації, ремонту) та період цього виконання з урахуванням можливого коливання цін. При встановленні твердих договірних цін до них можуть включатися витрати щодо страхування ризиків, які забезпечують захист майнової зацікавленості учасників контракту в обґрунтованих і погоджених замовником (інвестором) розмірів, проте не більше ніж 2 % від кошторисної вартості будівельно-монтажних робіт.

Динамічні (неостаточні, відкриті) договірні ціни мають, як правило, незмінну частину витрат – базову кошторисну вартість, що стосується діяльності підрядника, і коригуються в процесі виконання робіт за фактом застосування до цін надбавок (знижок), що дає змогу врахувати рівень інфляції та дію економічних важелів регулювання вартісних показників.

Обов'язком підрядника є ведення всієї виконавчої документації, що передбачена чинними нормами та правилами. Замовник має право перевіряти правильність її ведення.

Акт приймання виконаних підрядних робіт складається для визначення вартості виконаних обсягів підрядних робіт та проведення розрахунків за виконані підрядні роботи на будівництві на основі журналу обліку виконаних робіт (форма № КБ-6) у двох примірниках і подається субпідрядником генпідряднику, генпідрядником – замовнику (забудовнику).

У разі виконання робіт господарським способом Акт за формою № КБ-2в складається аналогічно.

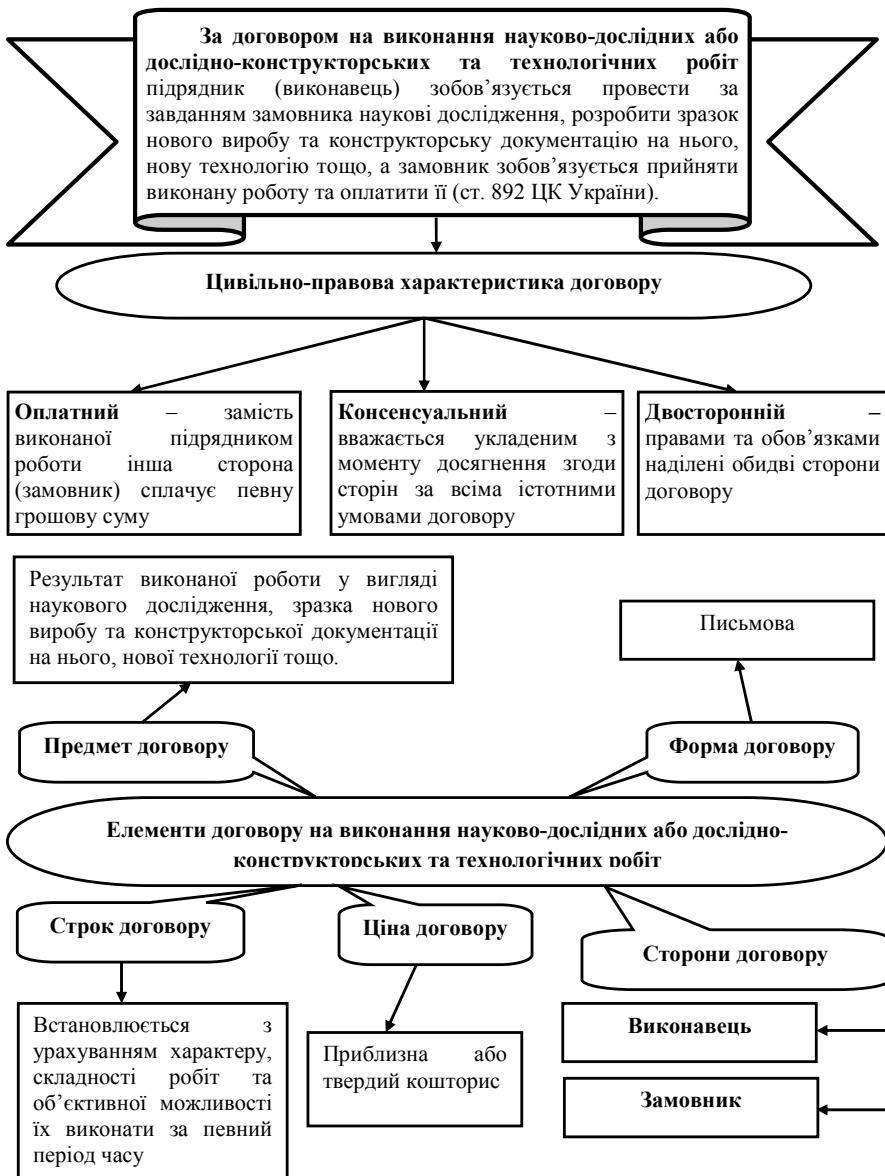
Вартість окремих видів робіт визначається калькулюванням на підставі витрат ресурсів за ресурсними елементними кошторисними нормами на одиницю виміру та їх вартості у поточних цінах.

Витрати на будівництво (прямі, накладні та інші) визначаються за елементами витрат згідно з чинними Державними будівельними нормами України.

Податки, збори, обов'язкові платежі, що не враховані складовими вартості будівництва і відносяться на собівартість підрядних робіт, визначаються згідно з чинним законодавством.

ВИКОНАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ АБО ДОСЛІДНО- КОНСТРУКТОРСЬКИХ ТА ТЕХНОЛОГІЧНИХ РОБІТ (Г.Л. 62 ЦК УКРАЇНИ)

ДОГОВІР НА ВИКОНАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ АБО ДОСЛІДНО- КОНСТРУКТОРСЬКИХ ТА ТЕХНОЛОГІЧНИХ РОБІТ

ЗМІСТ ДОГОВОРУ НА ВИКОНАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ АБО ДОСЛІДНО-КОНСТРУКТОРСЬКИХ ТА ТЕХНОЛОГІЧНИХ РОБІТ**Обов'язки виконавця за договором на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт:**

- 1) виконати роботи відповідно до погодженої із замовником програми (техніко-економічних показників) або тематики і передати замовникові результат у строк, встановлений договором;
- 2) додержуватися вимог, пов'язаних з охороною прав інтелектуальної власності;
- 3) утримуватися від публікації без згоди замовника науково-технічних результатів, одержаних під час виконання робіт;
- 4) вживати заходів для захисту одержаних під час виконання робіт результатів, що підлягають правовій охороні, та інформувати про це замовника;
- 5) своїми силами та за свій рахунок усувати допущені з його вини недоліки у технічній документації, які можуть спричинити відступи від техніко-економічних показників, передбачених у технічному завданні замовника або в договорі;
- 6) негайно інформувати замовника про виявлену неможливість одержати очікувані результати або недоцільність продовжувати роботу (ст. 897 ЦК України).

Права та обов'язки сторін**Обов'язки замовника за договором на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт зобов'язаний:**

- 1) видати виконавцеві технічне завдання та погодити з ним програму (техніко-економічні показники) або тематику робіт;
- 2) передати виконавцеві необхідну для виконання робіт інформацію;
- 3) прийняти виконані роботи та оплатити їх (ст. 898 ЦК України).

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СТОРІН ЗА ДОГОВОРОМ НА ВИКОНАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ АБО ДОСЛІДНО-КОНСТРУКТОРСЬКИХ ТА ТЕХНОЛОГІЧНИХ РОБІТ

Відповідальність виконавця

1. Виконавець відповідає перед замовником за порушення договору на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт, якщо не доведе, що порушення договору сталося не з його вини.

2. Виконавець зобов'язаний відшкодувати замовнику реальні збитки у межах ціни робіт, у яких виявлено недоліки, якщо договором встановлено, що вони підлягають відшкодуванню в межах загальної ціни робіт за договором.

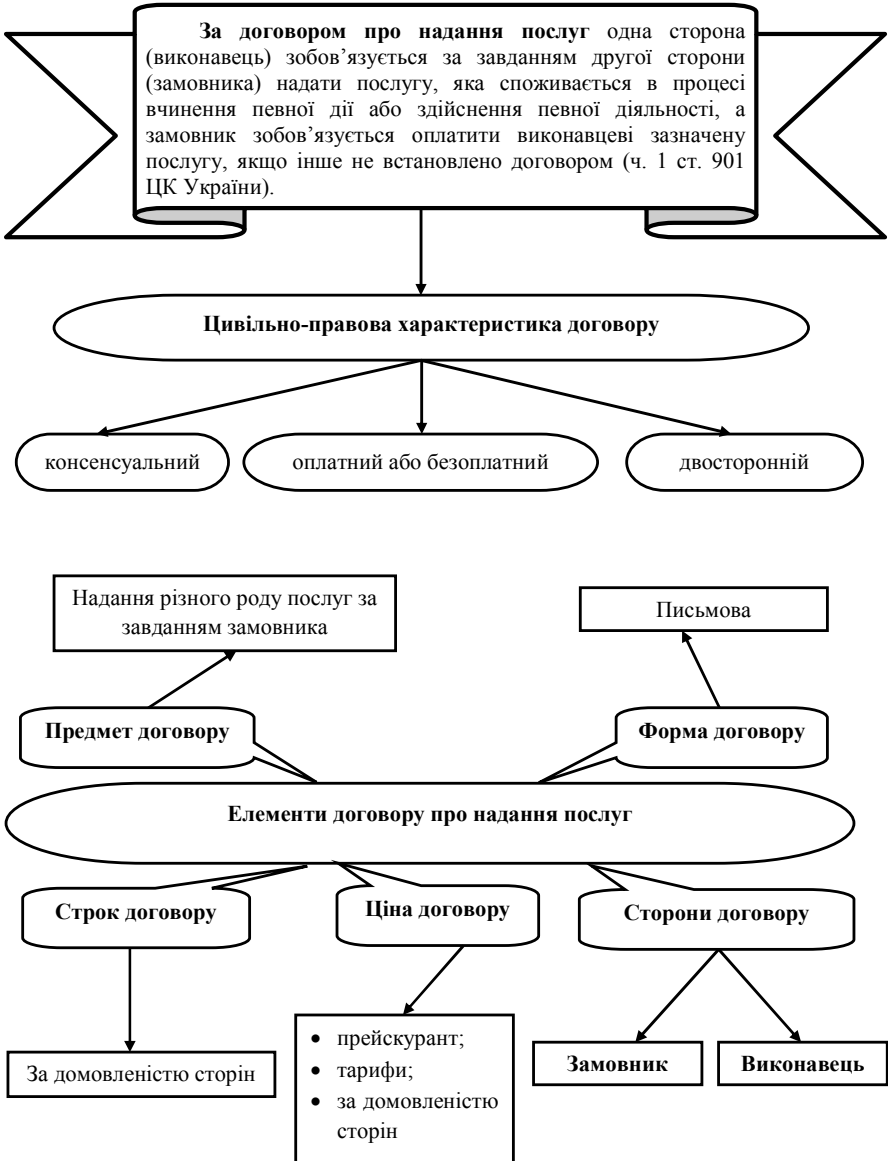
Упущена вигода підлягає відшкодуванню у випадках, встановлених законом (ст. 900 ЦК України).

Відповідальність замовника

Настає на загальних підставах

ПОСЛУГИ. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ (ГЛ. 63 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ Й ЕЛЕМЕНТИ ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ

ЗМІСТ ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ**Замовник має право:**

- відмовитися від виконання договору за умови оплати виконавцю фактично понесених ним затрат (при відшкодуванні реальних збитків).

Замовник зобов'язаний:

- оплатити послуги в строки і в порядку, передбаченому в договорі;
- оплатити послуги в повному обсязі у випадку неможливості виконання, що виникла з вини замовника, якщо інше не передбачено договором чи законом;
- відшкодувати виконавцю фактичні понесені ним затрати у випадку, коли неможливість виконання виникла за обставин, за які жодна зі сторін не відповідає, якщо інше не передбачено законом чи договором.

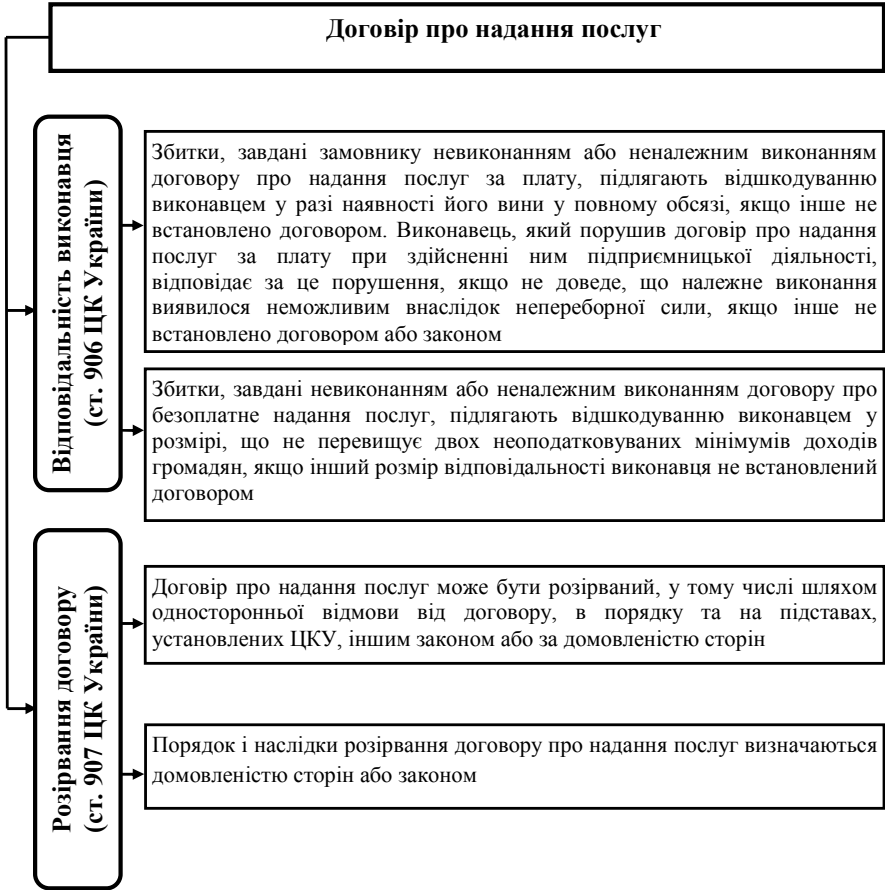
Права та обов'язки сторін**Виконавець має право:**

- відмовитися від виконання зобов'язання за договором лише за умови повного відшкодування збитків замовника, включаючи упущену вигоду.

Виконавець зобов'язаний:

- надати послуги особисто (якщо інше не передбачено договором, виконавець не має права передавати обов'язки з надання послуг третій особі).

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ

ПЕРЕВЕЗЕННЯ (ГЛ. 64 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ І ВИДИ ПЕРЕВЕЗЕНЬ

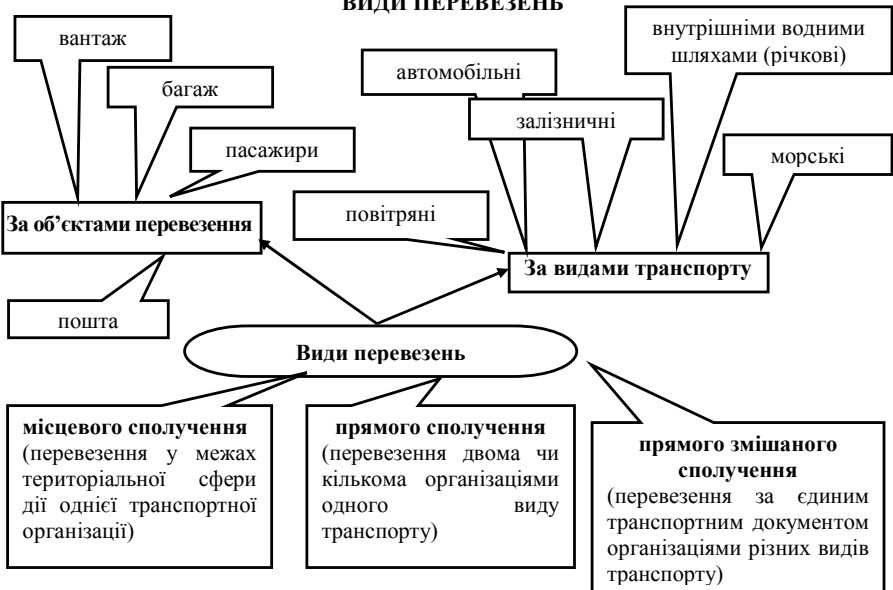
За договором перевезення перевізник зобов'язується доставити вантаж чи пасажирів у вказаний пункт призначення, а відправник вантажу, пасажир чи інша особа зобов'язується оплатити надані транспортні послуги

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Загальні умови перевезення визначаються ЦК України, іншими законами, транспортними кодексами (статутами), іншими нормативно-правовими актами та правилами, що видаються відповідно до них.

Умови перевезення вантажу, пасажирів і багажу окремими видами транспорту, а також відповідальність сторін щодо цих перевезень встановлюються договором, якщо інше не встановлено ЦКУ, іншими законами, транспортними кодексами (статутами), іншими нормативно-правовими актами та правилами, що видаються відповідно до них.

ВИДИ ПЕРЕВЕЗЕНЬ

ДОГОВІР ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖУ

За договором перевезення вантажу одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити довірений їй другою стороною (відправником) вантаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання вантажу (одержувачеві), а відправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату (ст. 909 ЦК України, ст. 307 ГК України).

Цивільно-правова характеристика договору

Оплатний – замість наданої перевізником транспортної послуги відправник, пасажир сплачує встановлену плату

Консенсуальний – вважається укладеним з моменту досягнення згоди сторін за всіма істотними умовами договору, або **реальний** – укладений з моменту передачі вантажу для перевезення

Двосторонній – правами та обов'язками наділені обидві сторони договору

Послуги з доставки вантажу, багажу, пошти, пасажирів до пункту призначення

Письмова. Укладення договору перевезення вантажу підтверджується складенням транспортної накладної (коносамент) або іншого документа, встановленого транспортними кодексами (статутами) (ч. 2 ст. 909 ЦК України, ч. 2 ст. 307 ГК України)

Предмет договору

Форма договору

Елементи договору перевезення вантажів

Строк договору

Ціна договору

Сторони договору

Строк, встановлений договором, якщо інший не встановлений транспортними кодексами (статутами), іншими нормативно-правовими актами та правилами, що видаються відповідно до них, а в разі відсутності таких строків – у розумний строк

Провізна плата у розмірі, що визначається за домовленістю сторін, якщо інше не встановлено законом або іншими нормативно-правовими актами. Якщо розмір провізної плати не визначений, стягується розумна плата (ч. 1 ст. 916 ЦК України, ст. 311 ГК України)

Перевізник

Відправник

Одержувач

ОКРЕМІ ВИДИ ПЕРЕВЕЗЕНЬ ВАНТАЖУ

Автомобільні перевезення

Морські перевезення

ЗМІСТ ДОГОВОРУ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖУ**Обов'язки перевізника:**

- своєчасно подати відправникові вантажу перевізні засоби, справні в технічному і комерційному стані, тобто придатні для перевезення конкретного вантажу;
- своєчасно здійснити завантаження вантажу й опломбувати транспортний засіб (якщо за договором це покладено на перевізника);
- забезпечити цілісність і схоронність прийнятого до перевезення вантажу. Цей обов'язок виникає з моменту одержання перевізником вантажу до перевезення і до видачі його одержувачеві у пункті призначення;
- доставити вантаж до пункту призначення у строк, встановлений погодженням сторін, якщо транспортними статутами, кодексами та правилами, що видаються згідно з ними, не передбачено інше, а в разі відсутності таких строків – у розумний строк;
- своєчасно повідомити одержувача про прибуття вантажу на його адресу;
- видати вантаж одержувачеві, зазначеному в транспортному документі. При видачі вантажу в пункті призначення перевізник повинен дотримуватись правил, чинних на певному виді транспорту.

Обов'язки відправника:

- відправник повинен пред'явити вантаж до перевезення у належному стані, у справній тарі та упаковці, відповідно до державних стандартів і технічних умов, які забезпечують повну його схоронність. Відповідно до транспортних статутів (кодексів), усі необхідні для перевезення матеріали (стойки, прокладки тощо) заготовляє і подає відправник;
- відправник одночасно з пред'явленням вантажу подає перевізникові необхідну кількість примірників правильно заповнених транспортних документів, а також прикладає до них усі документи, необхідні для дотримання санітарних, митних, карантинних та інших правил. На посвідчення прийняття вантажу до перевезення відправникові надається вантажна квитанція;
- відправник повинен з метою ефективного використання транспортних засобів, за загальним правилом, своєчасно, повно і раціонально завантажувати їх;
- відправник зобов'язаний сплатити за перевезення вантажу встановлену плату за тарифом.

Обов'язки одержувача:

- своєчасно прийняти вантаж;
- здійснити остаточні розрахунки з перевізником і очистити транспортні засоби.

ДОГОВІР ПЕРЕВЕЗЕННЯ ПАСАЖИРА ТА БАГАЖУ

За договором перевезення пасажирів одна сторона (перевізник) зобов'язується перевести другу сторону (пасажирів) до пункту призначення, а в разі здавання багажу – також доставити багаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання багажу, а пасажир зобов'язується сплатити встановлену плату за проїзд, а у разі здавання багажу – також за його перевезення (ст. 910 ЦК України, ст. 307 ГК України).

Цивільно-правова характеристика договору

консенсуальний, реальний

оплатний

взаємний

Послуги з перевезення пасажирів, їх вантажу

Предмет договору

Усна. Доказом укладення договору є пасажирський квиток та багажна квитанція

Форма договору

Елементи договору перевезень вантажів

Строк договору

Проміжок часу, протягом якого пасажир та його багаж повинен бути доставлений в місце призначення

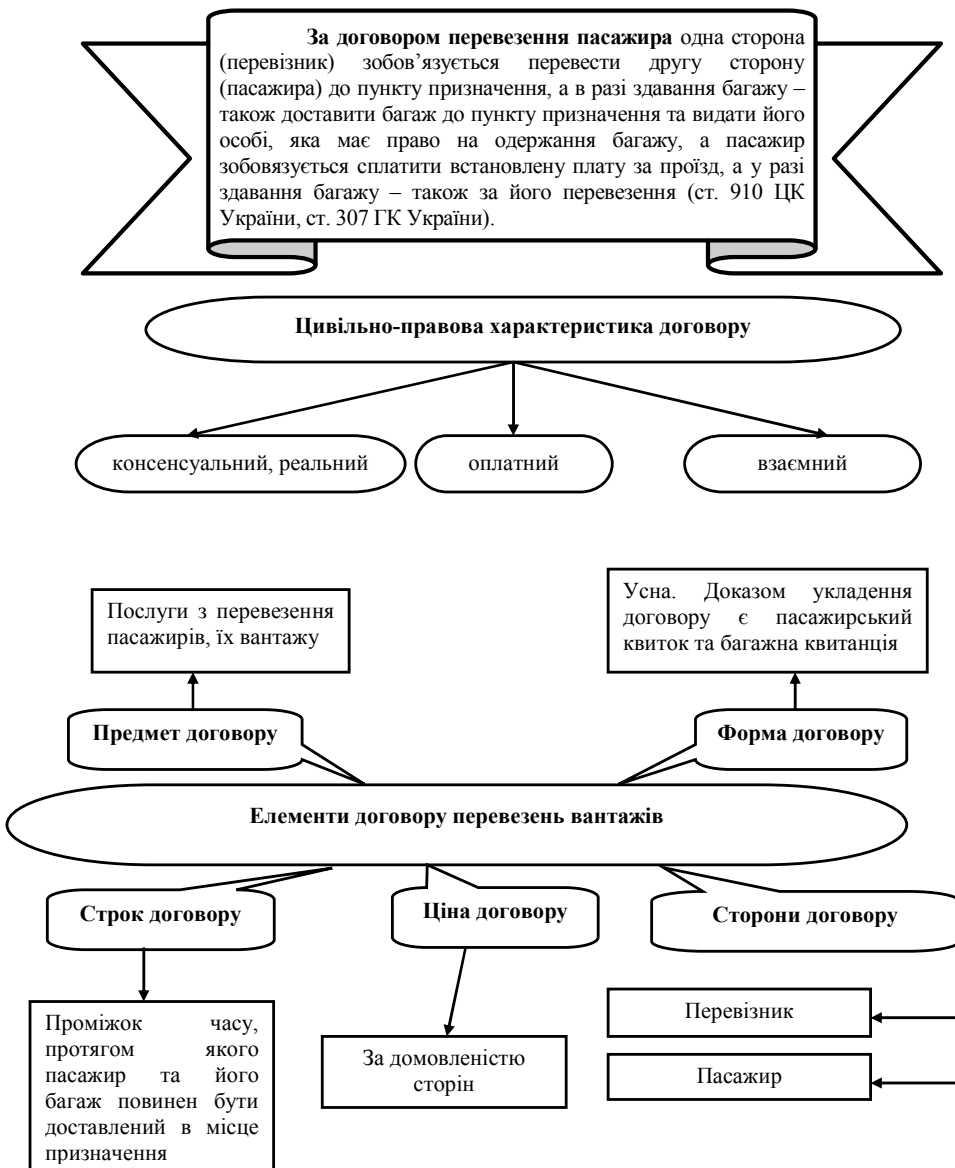
Ціна договору

За домовленістю сторін

Сторони договору

Перевізник

Пасажир

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ПАСАЖИРА**Права та обов'язки пасажирів:****Права пасажирів:**

- 1) одержати місце у транспортному засобі згідно з придбаним квитком;
- 2) провозити з собою безоплатно одну дитину віком до шести років без права зайняття нею окремого місця;
- 3) купувати для дітей віком від шести до чотирнадцяти років дитячі квитки за пільговою ціною;
- 4) перевозити з собою безоплатно ручну поклажу у межах норм, встановлених транспортними кодексами (статутами);
- 5) зробити не більше однієї зупинки в дорозі з подовженням строку чинності проїзних документів (квитка) не більше ніж на десять діб, а в разі хвороби – на весь час хвороби;
- 6) відмовитися від поїздки, повернути квиток і одержати назад повну або часткову вартість квитка – залежно від строку здавання квитка згідно з правилами, встановленими транспортними кодексами (статутами);
- 7) отримувати повну та своєчасну інформацію про час та місце відправлення транспортного засобу за вказаним у транспортному документі (квитку) маршрутом.

Пасажир може мати також інші права, встановлені ЦК України, іншими законами, транспортними кодексами (статутами), іншими нормативно-правовими актами та правилами, що видаються відповідно до них (ст. 911 ЦК України).

Обов'язки пасажирів:

Основним обов'язком пасажирів є його обов'язок внести провізну плату за перевезення (ст. 916 ЦК України).

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ПЕРЕВІЗНИКА

Перевізник має право:

- 1) скасовувати рейси транспортних засобів у разі виникнення обставин, які він не міг передбачити і виникненню яких не міг запобігти, з поверненням пасажиром (або замовнику послуг) коштів, сплачених ними за перевезення;
- 2) обмежувати або припиняти перевезення в разі стихійного лиха, епідемії, епізоотії або іншої надзвичайної ситуації;
- 3) припиняти рух транспортних засобів у разі виникнення загрози життю та здоров'ю пасажирів;
- 4) зазначати в багажній квитанції стан багажу, що має зовнішні пошкодження, або відмовлятися від його перевезення в разі заперечення пасажиром проти внесення відповідної позначки;
- 5) вимагати від органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування, замовника перевезень та автостанцій виконання умов договору;
- 6) брати участь у конкурсах на перевезення пасажирів на маршрутах;
- 7) подавати замовникам регулярних перевезень пропозиції щодо підвищення рівня організації обслуговування пасажирів.

Права та обов'язки перевізника

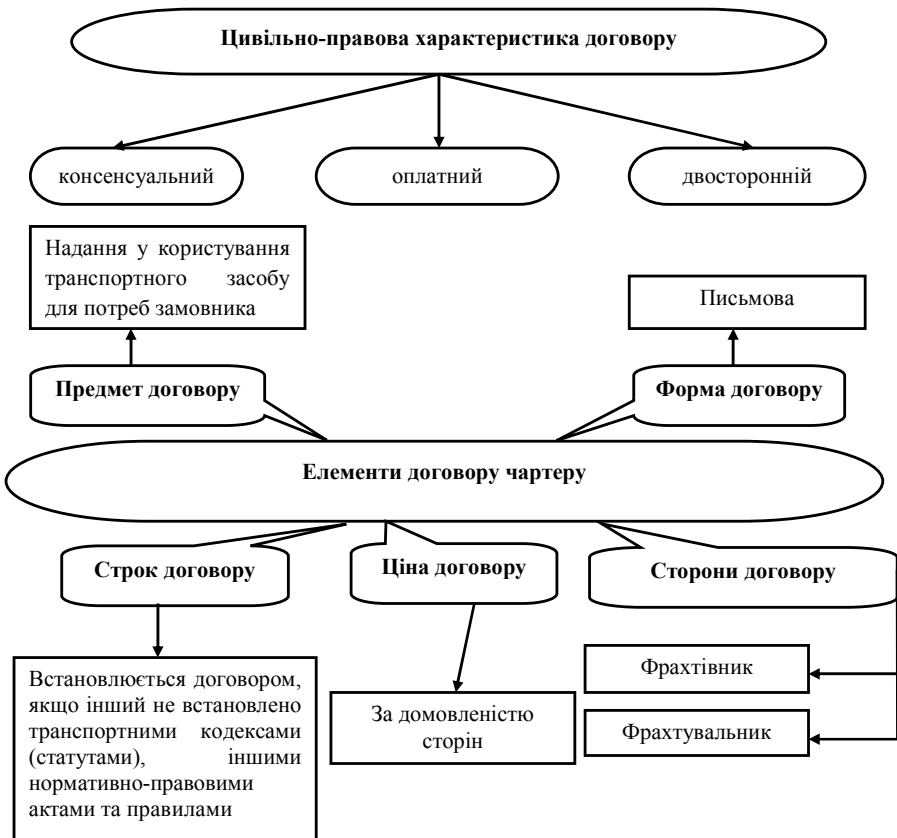
Перевізник зобов'язаний:

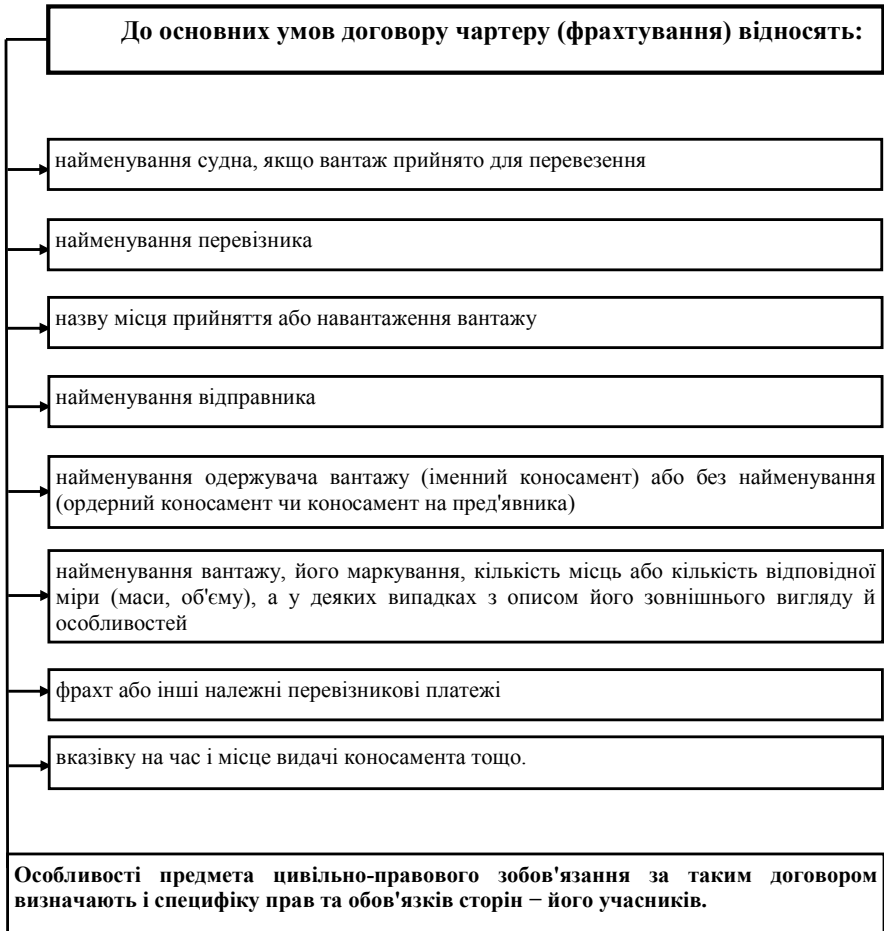
- 1) забезпечити дотримання персоналом вимог законодавства про транспорт та захист прав споживачів;
- 2) вживати заходів до забезпечення безпечної, зручної поїздки пасажирів і зберігання та/або доставки багажу згідно з договором перевезення і розкладом руху;
- 3) організувати проведення щомісячного передрейсового і післярейсового медичного огляду водіїв транспортних засобів;
- 4) видавати водіям та іншим працівникам передбачені законом документи;
- 5) мати документи для здійснення перевезень згідно із законодавством;
- 6) утримувати транспортні засоби в належному технічному та санітарному стані, забезпечувати їх своєчасну подачу для посадки пасажирів і відправлення;
- 7) здійснювати перевезення пасажирів з використанням сертифікованих транспортних засобів відповідного типу, на які оформлені документи згідно із законодавством;
- 8) організувати проїзд пасажирів до місця призначення за маршрутом без додаткових фінансових витрат пасажирів, насамперед осіб з особливими потребами, у разі припинення поїздки через технічну несправність транспортного засобу чи настання надзвичайної або невідворотної за даних умов події;
- 9) здійснювати перевезення пасажирів з квитками і пасажирів, яким згідно із законодавством надано пільги щодо плати за проїзд;
- 10) надавати пасажиром достовірну і своєчасну інформацію про найменування зупинок, можливі пересадки, розмір плати за проїзд тощо.

ДОГОВІР ЧАРТЕРУ (ФРАХТУВАННЯ)

За договором чартеру (фрахтування) одна сторона (фрахтівник) зобов'язується надати другій стороні (фрахтувальникові) за плату всю або частину місткості в одному чи кількох транспортних засобах на один або кілька рейсів для перевезення вантажу, пасажирів, багажу, пошти або з іншою метою, якщо це не суперечить закону та іншим нормативно-правовим актам.

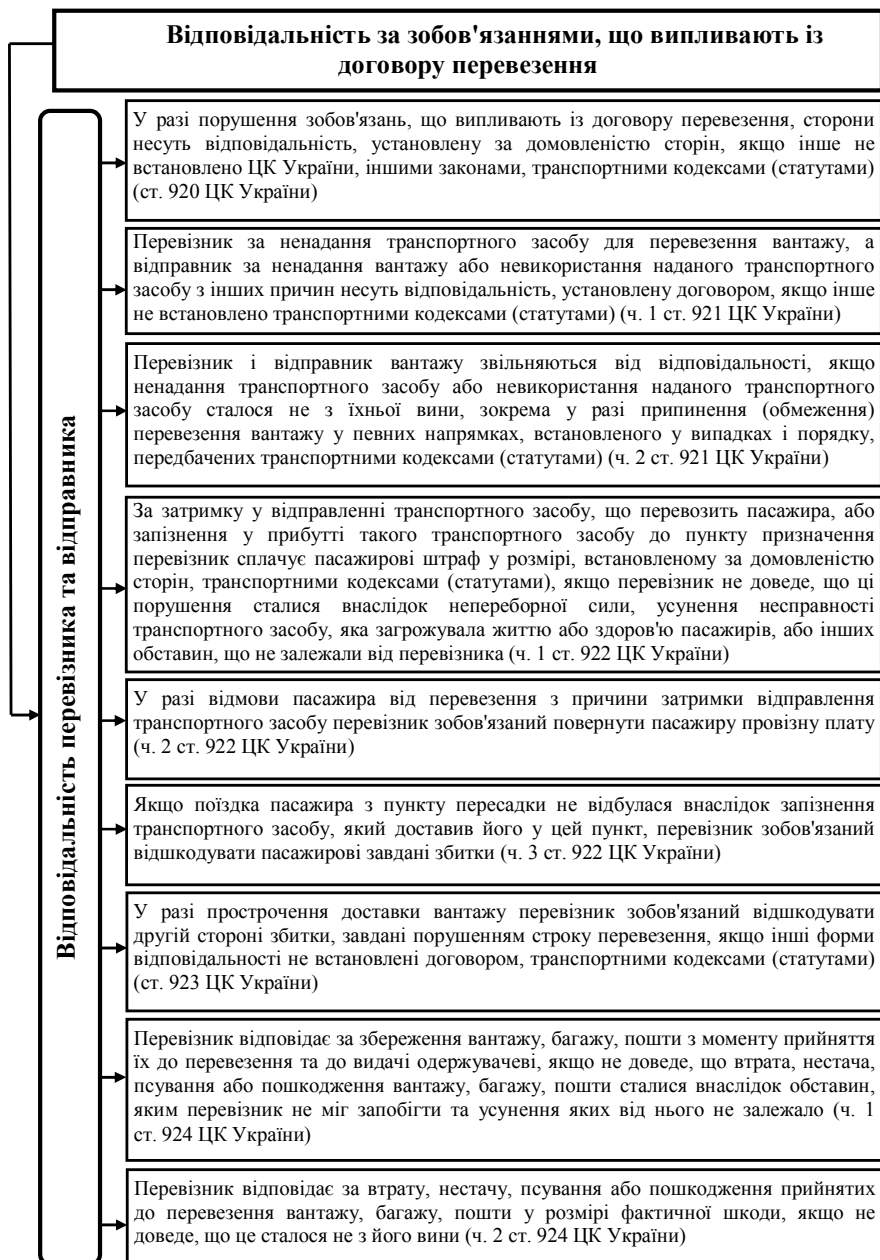
Порядок укладення договору чартеру (фрахтування), а також форма цього договору встановлюються транспортними кодексами (статутами) (ст. 912 ЦК України). Цей вид договору застосовується на морському й повітряному транспорті (ст. 133, 134 КТМ України, ст. 61 ПК України).

УМОВИ ДОГОВОРУ ЧАРТЕРУ (ФРАХТУВАННЯ)

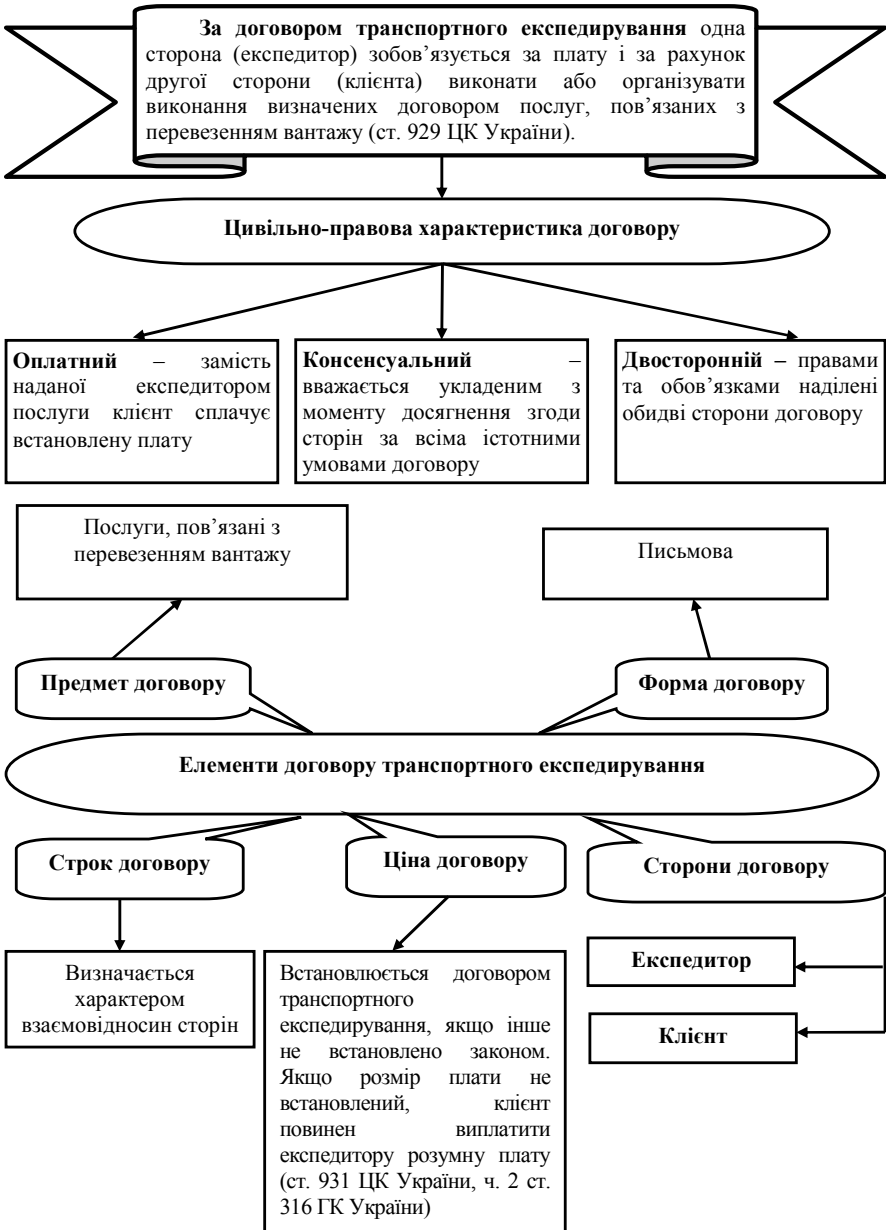

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОГОВОРОМ ПЕРЕВЕЗЕННЯ

ТРАНСПОРТНЕ ЕКСПЕДИРУВАННЯ (ГЛ. 65 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ Й ЕЛЕМЕНТИ ДОГОВОРУ ТРАНСПОРТНОГО ЕКСПЕДИРУВАННЯ

ЗМІСТ ДОГОВОРУ ТРАНСПОРТНОГО ЕКСПЕДИРУВАННЯ**Обов'язки експедитора:****Основні:**

- організація перевезення вантажу певним видом транспорту і за маршрутом, обраним клієнтом чи експедитором;
- укладення договору перевезення від свого імені чи від імені свого клієнта;
- забезпечення відправлення вантажу і його отримання у домовленому місці;
- здійснення інших операцій, безпосередньо пов'язаних із перевезенням.

Додаткові:

- ❖ отримання потрібних для експорту й імпорту документів (сертифікатів, санітарних свідоцтв та ін.);
- ❖ оформлення вантажних митних декларацій;
- ❖ перевірка кількості і стану вантажу;
- ❖ завантаження та розвантаження вантажу силами експедитора;
- ❖ супровід вантажу в дорозі та ін.

Права та обов'язки сторін**Обов'язки клієнта:****Основні:**

- передання вантажу для здійснення експедирування;
- отримання вантажу в експедитора;
- виплата передбаченого договором гонорару;
- компенсація понесених експедитором при виконанні договору витрат;
- надання необхідної інформації експедитору про вантаж, який перевозиться.

Додаткові:

- ❖ організація роботи на своїх складах;
- ❖ забезпечення спеціалізованого внутрішньовиробничого транспорту та

ВИДИ ТРАНСПОРТНО-ЕКСПЕДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ

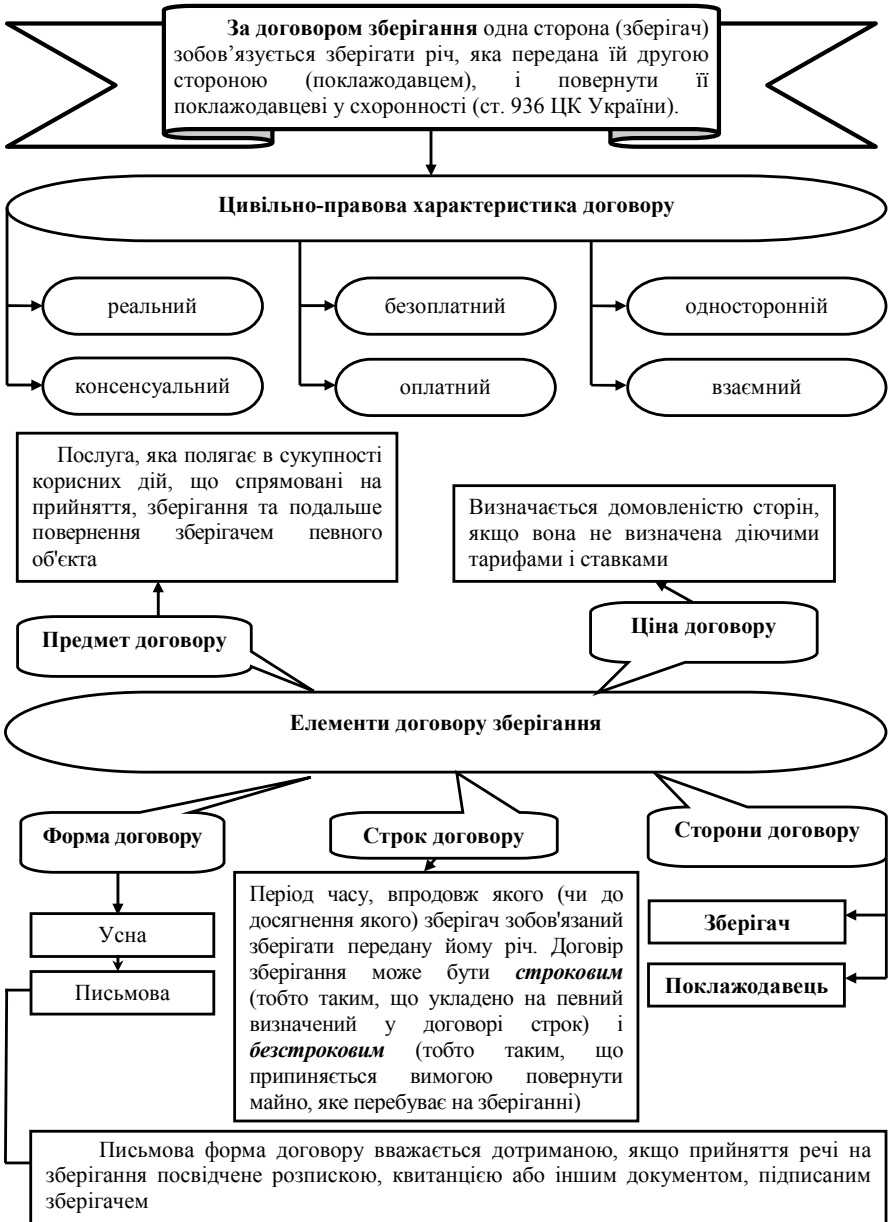
Види транспортно-експедиторських послуг (ст. 8 ЗУ «Про транспортно-експедиторську діяльність»)

Експедитори за дорученням клієнтів:

→	забезпечують оптимальне транспортне обслуговування, а також організують перевезення вантажів різними видами транспорту територією України та іноземних держав відповідно до умов договорів (контрактів), згідно з якими сторони мають право використовувати відомі міжнародні звичаї, рекомендації, правила міжнародних органів та організацій, якщо це не заборонено прямо або у виключній формі цим та іншими законами України
→	фрахтують національні, іноземні судна та залучають інші транспортні засоби і забезпечують їх подачу в порти, на залізничні станції, склади, термінали або інші об'єкти для своєчасного відправлення вантажів
→	здійснюють роботи, пов'язані з прийманням, накопиченням, подрібненням, доробкою, сортуванням, складуванням, зберіганням, перевезенням вантажів
→	ведуть облік надходження та відправлення вантажів з портів, залізничних станцій, складів, терміналів або інших об'єктів
→	організують охорону вантажів під час їх перевезення, перевалки та зберігання
→	організують експертизу вантажів
→	здійснюють оформлення товарно-транспортної документації та її розсилання за належністю
→	надають в установленому законодавством порядку учасникам транспортно-експедиторської діяльності заявки на відправлення вантажів та наряди на відвантаження
→	забезпечують виконання комплексу заходів з відправлення вантажів, що надійшли в некондиційному стані, з браком, у пошкодженій, німіційній, нестандартній упаковці або такій, що не відповідає вимогам перевізників
→	здійснюють страхування вантажів та своєї відповідальності
→	забезпечують підготовку та додаткове обладнання транспортних засобів і вантажів згідно з вимогами нормативно-правових актів щодо діяльності відповідного виду транспорту
→	забезпечують оптимізацію руху матеріальних потоків від вантажовідправника до вантажоодержувача з метою досягнення мінімального рівня витрат
→	здійснюють розрахунки з портами, транспортними організаціями за перевезення, перевалку, зберігання вантажів
→	оформляють документи та організують роботи відповідно до митних, карантинних та санітарних вимог
→	надають підготовлений транспорт, який має додаткове обладнання згідно з вимогами, передбаченими законодавством
→	надають інші допоміжні та супутні перевезенням транспортно-експедиторські послуги, що передбачені договором транспортного експедирування і не суперечать законодавству

ЗБЕРІГАННЯ (ГЛ. 66 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ Й ЕЛЕМЕНТИ ДОГОВОРУ ЗБЕРІГАННЯ

ЗМІСТ ДОГОВОРУ ЗБЕРІГАННЯ

Зберігач має право:

- передати річ на зберігання іншій особі у разі, якщо він вимушений це зробити в інтересах поклажодавця і не має можливості отримати його згоду;
- право змішати речі одного роду та однієї якості, які передані на зберігання (за згодою поклажодавця).

Зберігач зобов'язаний:

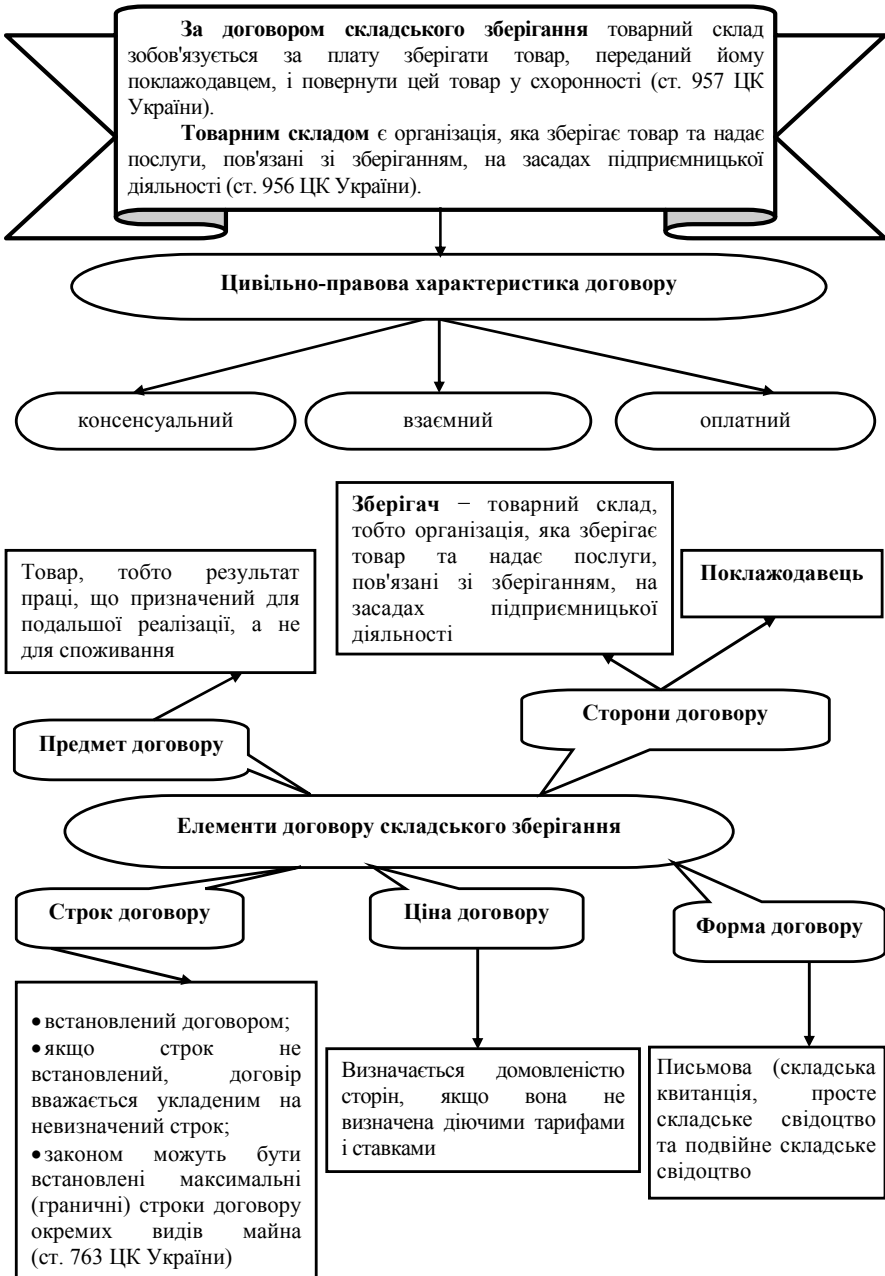
- вжити всіх заходів, передбачених договором, законом, іншими нормативно-правовими актами, для забезпечення схоронності речі, переданої йому на зберігання;
- якщо зберігання здійснюється безоплатно, піклуватися про взятую на зберігання річ як про власну. Він не має права без згоди поклажодавця користуватися переданою йому на зберігання річчю, а також надавати третім особам можливість користуватися нею;
- у разі небезпеки, нестачі чи пошкодження речі змінити спосіб, місце та інші умови зберігання речі, не очікуючи на вказівки поклажодавця;
- повернути поклажодавцеві або особі, зазначеній ним як одержувач, річ, що була передана на зберігання, а якщо договором було передбачено зберігання знеособлених речей (змішані родові), – тотожну або обумовлену кількість речей того самого роду та якості. Тотожність речі, прийнятої на зберігання, і речі, повернутої поклажодавцеві, може підтверджуватися свідченнями свідків;
- передати і плоди та доходи, одержані ним за час зберігання речі;
- на першу вимогу поклажодавця повернути річ, прийняту на зберігання, навіть якщо передбачений договором строк її зберігання ще не закінчився. Однак у цьому разі поклажодавець зобов'язаний відшкодувати зберігачеві збитки, спричинені достроковим припиненням зобов'язання, якщо інше не передбачено умовами договору.

Права та обов'язки сторін

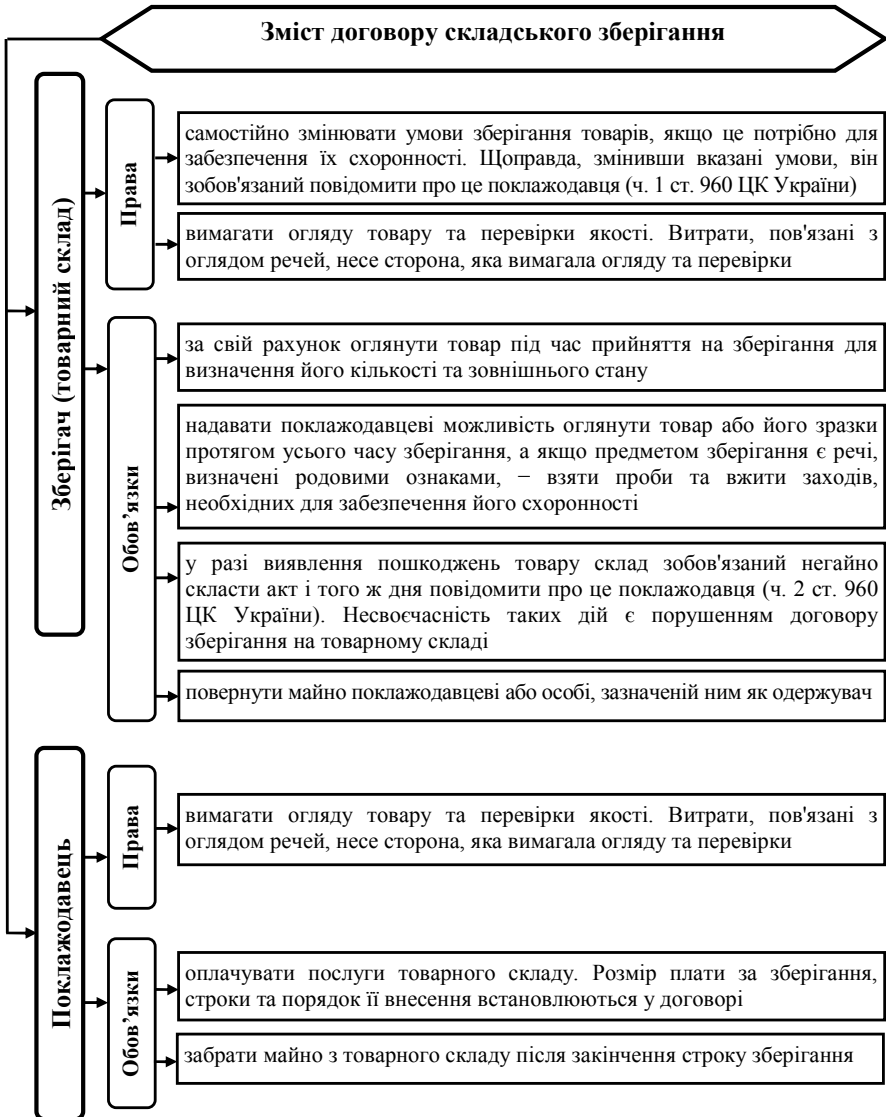
Поклажодавець зобов'язаний:

- попередити про властивості речі, яку передано на зберігання, та особливості її зберігання;
- оплатити витрати, що пов'язані зі зберіганням, якщо це обумовлено договором чи законом; сплатити за зберігання винагороду, за умови, що строки її внесення встановлено договором;
- обов'язок відшкодувати надзвичайні витрати (ч. 2 ст. 966 ЦК України);
- обов'язок забрати річ від зберігача після закінчення строку зберігання.

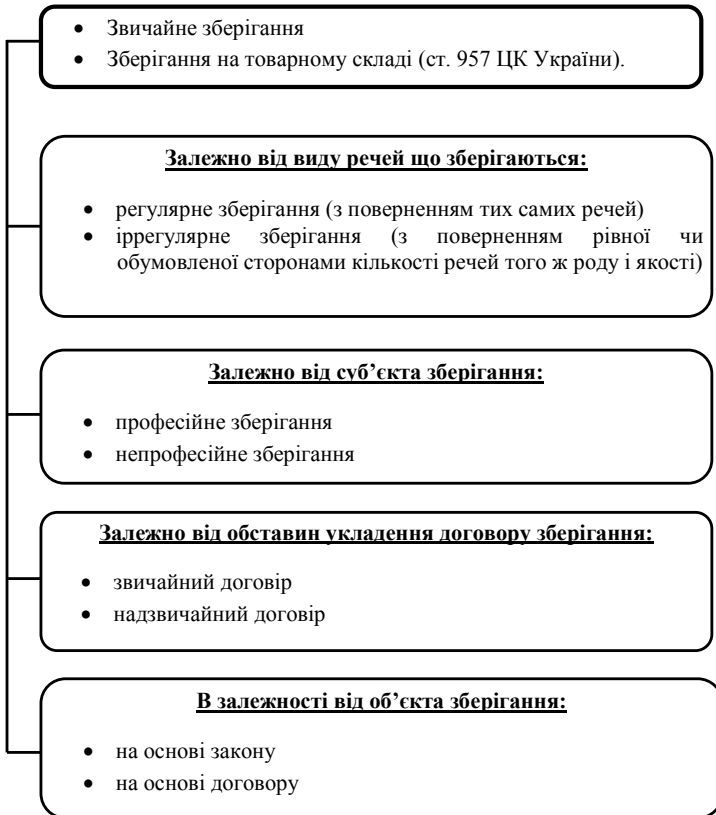
ДОГОВІР СКЛАДСЬКОГО ЗБЕРІГАННЯ

ЗМІСТ ДОГОВОРУ СКЛАДСЬКОГО ЗБЕРІГАННЯ

ВИДИ ДОГОВОРУ ЗБЕРІГАННЯ

СПЕЦІАЛЬНІ ВИДИ ЗБЕРІГАННЯ

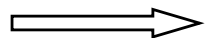
Зберігання речей у ломбарді (ст. 967 ЦК України). Суб'єктами зберігання речей у ломбарді є, з одного боку, ломбард (зберігач) як юридична особа, а з іншого – фізична особа (поклажодавець). Форма договору зберігання в ломбарді є письмовою і оформляється шляхом видачі поклажодавцю іменної квитанції. Особливість прав полягає в тому, що зберігач (ломбард) зобов'язаний страхувати на користь поклажодавця за свій рахунок речі, що прийнято на зберігання, у повній сумі їх оцінки. Окрім цього, у разі, якщо поклажодавець не виконає свого обов'язку забрати річ, – зберігати її ще **впродовж 3 місяців** від дня закінчення строку договору, після чого реалізувати її

Зберігання цінностей у банку (ст. 969 ЦК України) здійснюється як шляхом зберігання з наданням індивідуального банківського сейфу, що охороняється банком, так і шляхом зберігання з наданням індивідуального банківського сейфу, що не охороняється банком. Зберігачем за цим договором є виключно банк. Об'єктом цього виду зберігання є не будь-яка річ, а лише документи, цінні папери, дорогоцінні метали, каміння, інші коштовності та цінності. Укладення договору посвідчується видачею банком поклажодавцю іменного документа, пред'явлення якого є підставою для повернення цінностей

Зберігання речей у камерах схову організацій, підприємств транспорту (ст. 972 ЦК України), здійснюється шляхом зберігання у власне камерах схову чи автоматичних камерах схову. Особливим суб'єктом цього договору є зберігач, яким може виступати тільки організація, підприємство транспорту. Поклажодавцем за цим різновидом зберігання може бути тільки фізична особа. Укладення договору та факт прийняття речей на зберігання підтверджується видачею поклажодавцю квитанції або номерного жетону. Строк зберігання визначається правилами, що видаються відповідно до транспортних кодексів (статутів), або за домовленістю сторін. У разі втрати, нестачі або пошкодження речі, яку було здано до камери схову, заподіяні поклажодавцю збитки відшкодовуються **протягом доби** з моменту пред'явлення вимоги про їх відшкодування

Зберігання речей у гардеробі організації (ст. 973 ЦК України). Специфічними ознаками цього спеціального виду зберігання є місце зберігання – гардероб, тобто спеціально відведене та обладнане місце (частина приміщення) організації, що призначено для зберігання верхнього одягу, головних уборів та інших подібних речей. Зберігачем за цим договором є відповідна юридична особа. Об'єктом за договором зберігання, як правило, є верхній одяг, головні убори, взуття, сумки, портфелі, дипломати, інша ручна поклажа та подібні речі. Укладення договору та факт передачі речі на зберігання у гардероб може посвідчуватись легітимацийним знаком (номерним жетоном)

Зберігання речей пасажирів під час його перевезення (ст. 974 ЦК України). Зберігачем за цим договором буде власник відповідного транспортного засобу, поклажодавцем може бути тільки пасажир, який уклав відповідний договір перевезення. Об'єктом може бути валіза (сумка), особисті речі пасажирів, які містяться у спеціально відведених для цього місцях (багажне відділення, багажник тощо)

Зберігання речей у готелі (ст. 975 ЦК України). Зберігачем є готелі, гуртожитки, мотелі, будинки відпочинку, пансіонати, санаторії та інші подібні організації. Поклаждавцем – особа, яка тимчасово проживає в них. Об'єктом цього зберігання можуть бути як особисті речі поклаждавця (валіза, сумки, автомобіль тощо), так й інші речі, що він має при собі. Специфікою цього виду зберігання є обов'язок поклаждавця негайно повідомити готель чи іншу організацію про втрату або пошкодження речі

Зберігання речей, що є предметом спору (секвестр) (ст. 976 ЦК України). Специфікою цього договору є те, що об'єктом зберігання в порядку секвестру є річ, яка становить предмет спору. Закон визначає такі види секвестрів: *договірний* (якщо річ передано особі на зберігання за домовленістю сторін, між якими виник спір, до його розв'язання у судовому порядку) та *судовий* (якщо річ передано за рішенням суду)

Зберігання автотранспортних засобів (ст. 977 ЦК України) здійснюється у боксі та гаражі або на спеціально відведених місцях (стоянках). Специфікою цього договору є об'єкт, тобто транспортний засіб. Іноді укладення цього договору та факт прийняття автотранспортного засобу на зберігання посвідчується квитанцією (номером, жетоном)

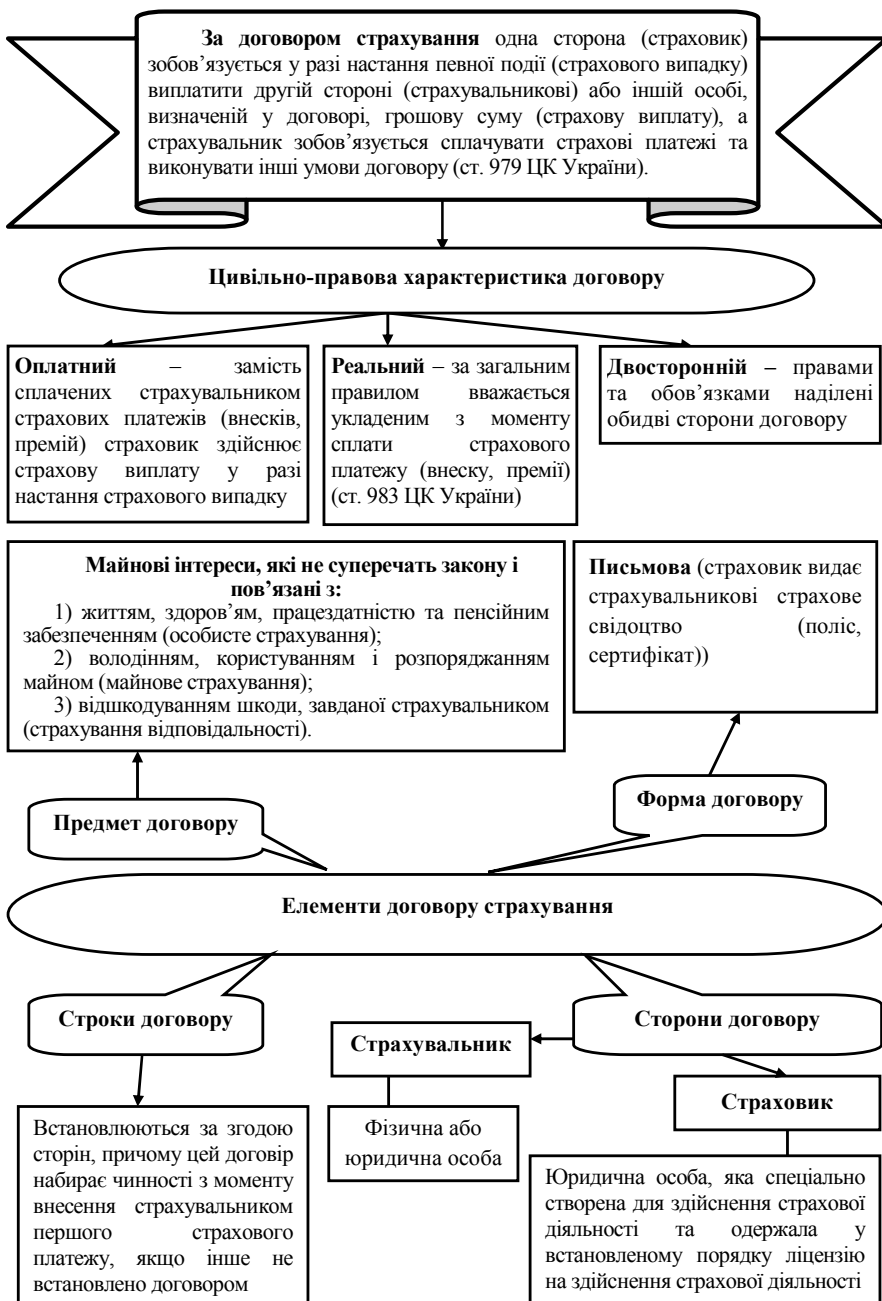
Договір охорони (ст. 978 ЦК України) здійснюється як договір охорони майна і як договір охорони особи. Специфікою цього договору є те, що його суб'єктом є не зберігач, а охоронець. Об'єктом цього права є майно або недоторканність особи

СТРАХУВАННЯ (Г.Л. 67 ЦК УКРАЇНИ)

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ СТРАХУВАННЯ

ПОНЯТТЯ Й ЕЛЕМЕНТИ ДОГОВОРУ СТРАХУВАННЯ

ЗМІСТ ДОГОВОРУ СТРАХУВАННЯ

Страховальник зобов'язаний (ст. 989 ЦК України):

- своєчасно вносити страхові платежі (внески, премії) у розмірі, встановленому договором;
- надати страховикові інформацію про всі відомі йому обставини, що мають істотне значення для оцінки страхового ризику, і надалі інформувати його про будь-які зміни страхового ризику;
- повідомити страховика про інші договори страхування, укладені щодо об'єкта, який страхується. Якщо страховальник не повідомив страховика про те, що об'єкт уже застрахований, новий договір страхування є нікчемним;
- вживати заходів щодо запобігання збиткам, завданям настанням страхового випадку, та їх зменшення;
- повідомити страховика про настання страхового випадку у строк, встановлений договором.

Договором страхування можуть бути встановлені також інші обов'язки страховальника.

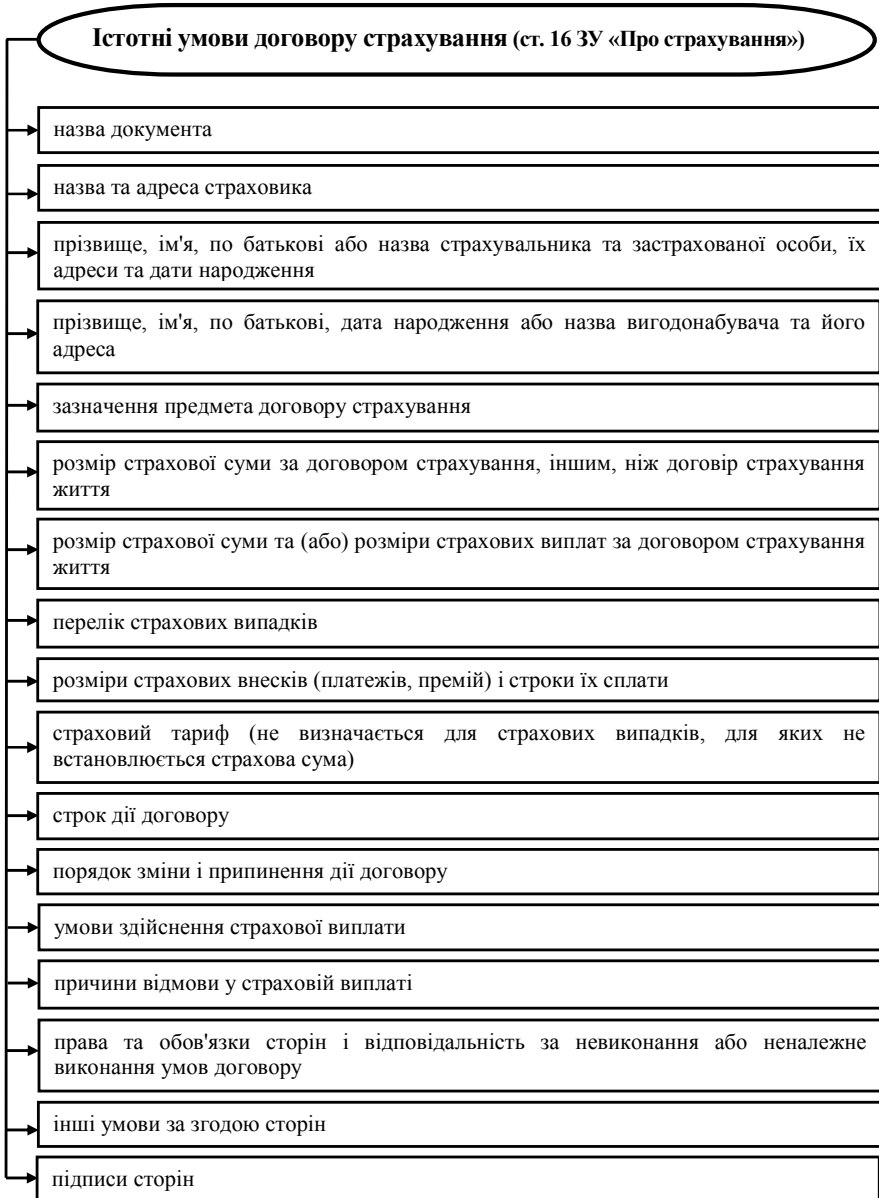
Права та обов'язки сторін

Страховик зобов'язаний (ст. 988 ЦК України):

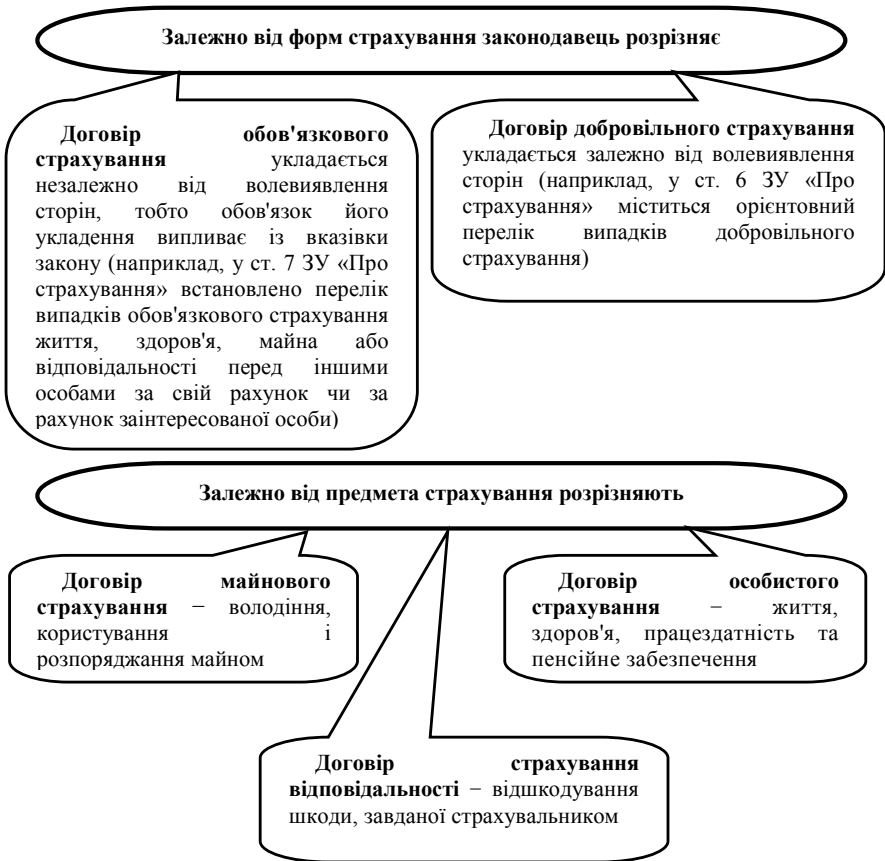
- ознайомити страховальника з умовами та правилами страхування;
- протягом двох робочих днів, як тільки стане відомо про настання страхового випадку, вжити заходів щодо оформлення всіх необхідних документів для своєчасного здійснення страхової виплати або страхового відшкодування страховальнику;
- в разі настання страхового випадку здійснити страхову виплату або виплату страхового відшкодування у передбаченій договором строк. Страховик несе майнову відповідальність за несвоєчасне здійснення страхової виплати (страхового відшкодування) шляхом сплати страховальнику неустойки (штрафу, пені), розмір якої визначається умовами договору страхування або законом;
- відшкодувати витрати страховальника в разі настання страхового випадку щодо запобігання або зменшення збитків, якщо це передбачено умовами договору;
- за заявою страховальника у разі здійснення ним заходів, що зменшили страховий ризик, або збільшення вартості майна внести відповідні зміни до договору страхування;
- не розголошувати відомостей про страховальника та його майнове становище, крім випадків, встановлених законом.

Умовами договору страхування можуть бути передбачені також інші обов'язки страховика.

ІСТОТНІ УМОВИ ДОГОВОРУ СТРАХУВАННЯ

ВИДИ ДОГОВОРІВ СТРАХУВАННЯ

ПРИПИНЕННЯ ДОГОВОРУ СТРАХУВАННЯ

Договір страхування припиняється у випадках, встановлених договором та законом.

- Якщо страхувальник прострочив внесення страхового платежу і не сплатив його *протягом десяти робочих днів* після пред'явлення страховиком письмової вимоги про сплату страхового платежу, страховик може відмовитися від договору страхування, якщо інше не встановлено договором.

Страховальник або страховик може відмовитися від договору страхування в інших випадках, встановлених договором.

- Страховальник або страховик зобов'язаний повідомити другу сторону про свій намір відмовитися від договору страхування не пізніше як за тридцять днів до припинення договору, якщо інше не встановлено договором.

Страховик не має права відмовитися від договору особистого страхування без згоди на це страхувальника, який не допускає порушення договору, якщо інше не встановлено договором або законом.

- Якщо страхувальник відмовився від договору страхування (крім договору страхування життя), страховик повертає йому страхові платежі за період, що залишився до закінчення строку договору, з вирахуванням нормативних витрат на ведення справи, визначених при розрахунку страхового тарифу, та фактично здійснених страховиком страхових виплат.

Якщо відмова страхувальника від договору обумовлена порушенням умов договору страховиком, страховик повертає страхувальникові сплачені ним страхові платежі повністю.

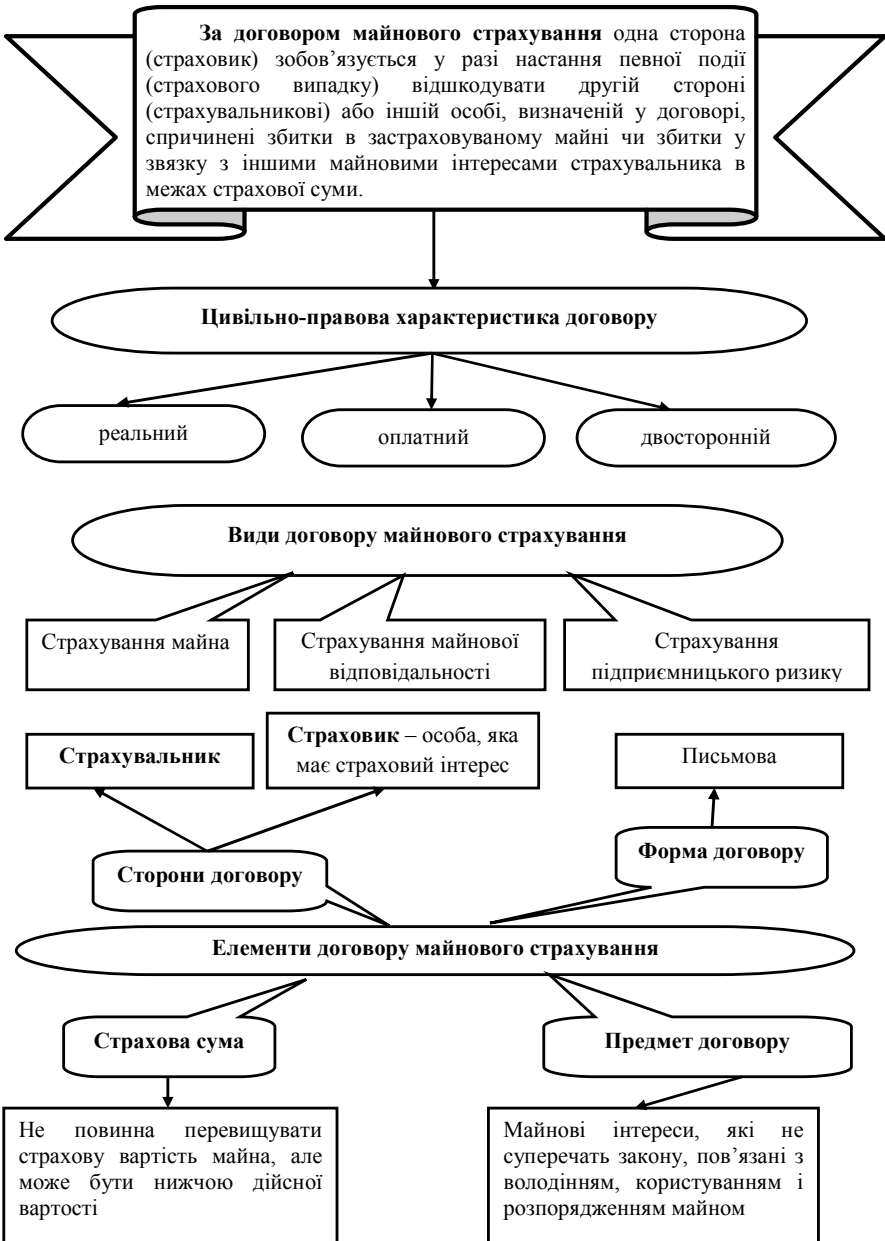
- Якщо страховик відмовився від договору страхування (крім договору страхування життя), страховик повертає страхувальникові сплачені ним страхові платежі повністю.

Якщо відмова страховика від договору обумовлена невиконанням страхувальником умов договору страхування, страховик повертає страхувальникові страхові платежі за період, що залишився до закінчення строку договору, з вирахуванням нормативних витрат на ведення справи, визначених при розрахунку страхового тарифу, та фактично здійснених страхових виплат.

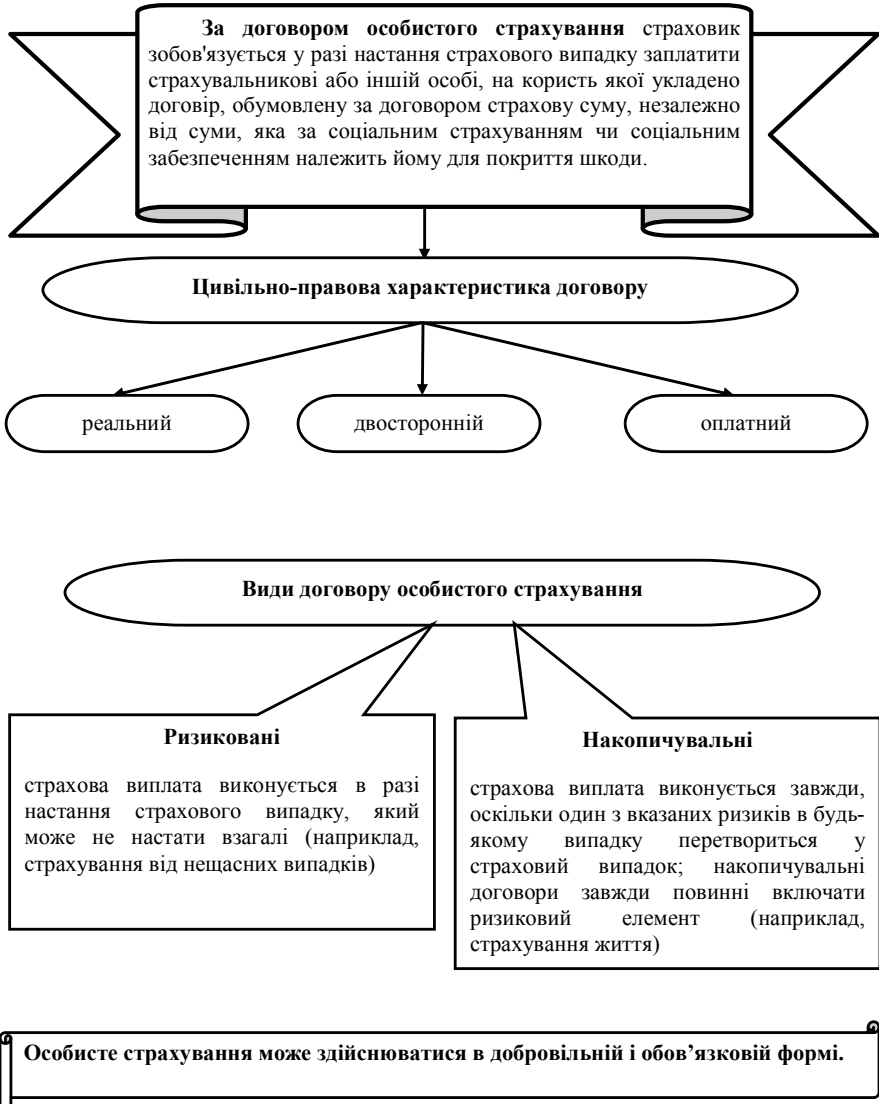
Наслідки відмови від договору страхування життя встановлюються законом.

- Якщо страхувальник або страховик відмовився від договору страхування, договір припиняється (ст. 997 ЦК України).

ДОГОВІР МАЙНОВОГО СТРАХУВАННЯ

ДОГОВІР ОСОБИСТОГО СТРАХУВАННЯ

ПОНЯТТЯ ТА ПРИНЦИПИ ОБОВ'ЯЗКОВОГО СТРАХУВАННЯ

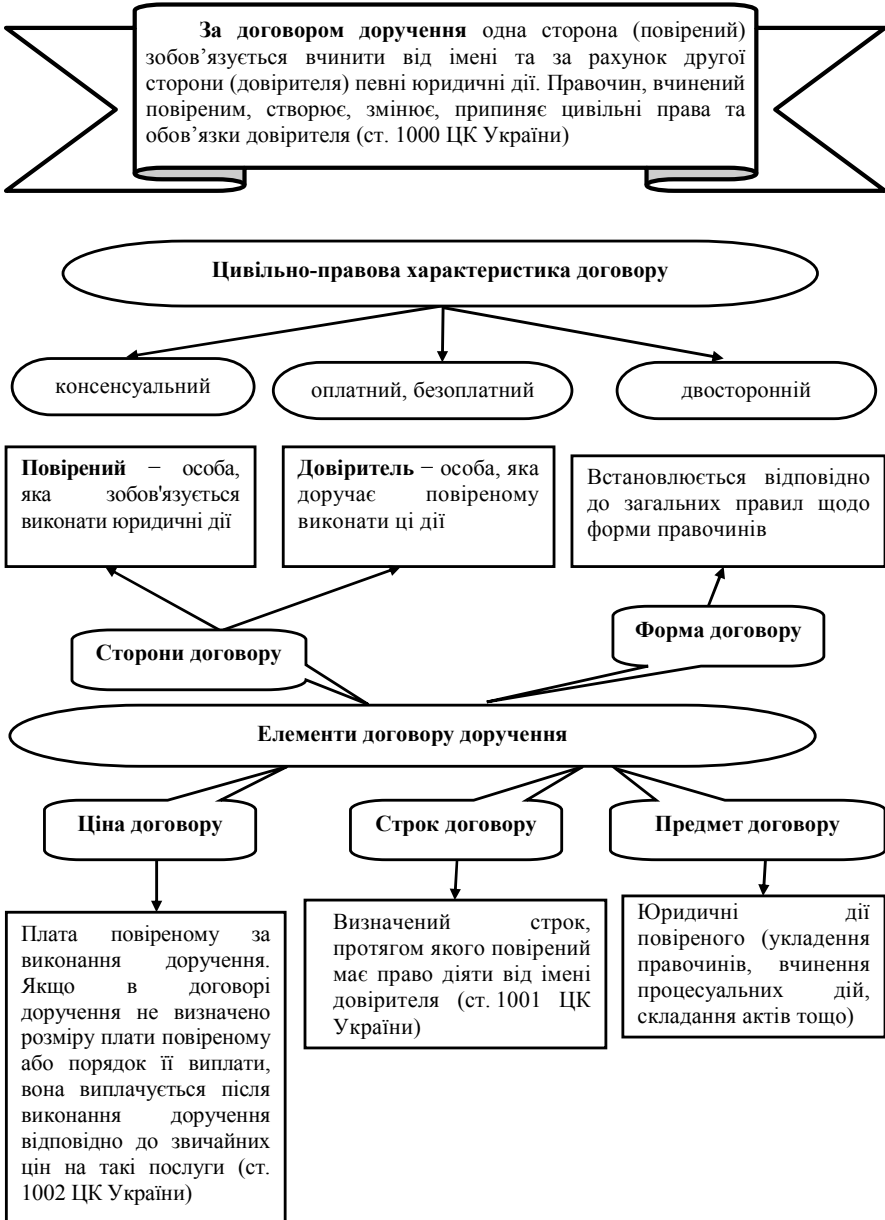
Обов'язковим страхуванням вважають обов'язкові внесення відповідним колом страхувальників фіксованих страхових платежів, коли необхідність відшкодування матеріального збитку або надання грошової допомоги зачіпає інтереси не лише конкретного потерпілого, але й державні інтереси.

Принципи обов'язкового страхування:

- 1) **врегульованість законодавчими актами**, згідно з якими страховик зобов'язаний прийняти до страхування певні об'єкти, а страхувальники – вносити встановлені страхові платежі. В законодавстві встановлюється: сукупність об'єктів, що підлягають обов'язковому страхуванню; порядок визначення величини тарифних ставок або середніх їх розмірів з наданням права регіональної їх диференціації; періодичність внесення страхових внесків; обсяг страхової відповідальності; рівень страхового забезпечення. Зазначаються також основні права і обов'язки сторін щодо дотримання умов договору страхування;
- 2) **суцільне охоплення об'єктів**, які законодавством віднесені до **обов'язкової форми страхування**. Щоб реалізувати цей принцип, страхові організації щорічно здійснюють по всій країні реєстрацію наявних об'єктів, перевіряють правильність нарахування страхових платежів та своєчасність їх виплати;
- 3) **розповсюдженість** на об'єкти, що вказані в законі, без будь-яких дій страхувальника. В його обов'язки не входить повідомляти страховий орган про появу в господарстві нового об'єкта, що підлягає обов'язковому страхуванню. Під час щорічної чергової реєстрації, цей об'єкт буде врахований, а страхувальник буде ознайомлений з величиною страхових внесків і строками їх внесення;
- 4) **відповідальність страхувальника** за своєчасність і виплату страхових платежів у повному обсязі. Якщо страхувальник з якихось причин порушить ці вимоги, страхові платежі стягуються за рішенням суду. Можливий і випадок пошкодження чи загибелі застрахованих об'єктів, ще не оплачених останнім черговим платежем. У такому разі страхове відшкодування підлягає виплаті з вирахуванням заборгованості по платежах. Порушення строків виплати страхових платежів зумовлює нарахування на них пені;
- 5) **обов'язкове страхування не обмежене в часі** і діє впродовж періоду, поки страхувальник користується застрахованим майном. Виключенням є старі об'єкти та ті, господаря яких не встановлено. Вони не підлягають страхуванню. Якщо ж застраховане майно переходить до іншого господаря, то дія договору страхування не припиняється і втрачає силу лише в зв'язку з загибеллю майна;
- 6) **встановлення норм страхового забезпечення** у відсотках до страхової оцінки або в повній грошовій сумі на об'єкт.

ДОРУЧЕННЯ (ГЛ. 68 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ Й ЕЛЕМЕНТИ ДОГОВОРУ ДОРУЧЕННЯ

ЗМІСТ ДОГОВОРУ ДОРУЧЕННЯ

Права та обов'язки повіреного:

- 1) зобов'язаний вчиняти дії відповідно до змісту даного йому доручення (ч. 1 ст. 1004 ЦК України);
- 2) має право відхилитися від змісту договору, якщо цього вимагають інтереси довірителя і повірений: а) не міг попередньо запитати довірителя; б) не одержав у розумний строк відповіді на свій запит. При цьому повірений повинен повідомити довірителя про допущені відступи від змісту доручення як тільки буде можливість (ч. 1 ст. 1004 ЦК України);
- 3) повинен виконати дане йому доручення особисто; має право передати виконання доручення іншій особі (замісникові) якщо: а) це передбачено договором; б) повірений був вимушений до цього обставинами з метою охорони інтересів довірителя. При цьому повірений повинен негайно повідомити про це довірителя і у цьому разі відповідає лише за вибір замісника (ст. 1005 ЦК України);
- 4) зобов'язаний повідомляти довірителеві на його вимогу всі дані про хід виконання його доручення (ч. 1 ст. 1006 ЦК України);
- 5) зобов'язаний після виконання доручення або в разі припинення договору доручення до його виконання повернути довірителеві довіреність, строк якої не закінчився, і надати звіт про виконання доручення та виправдані документи, якщо цього вимагають умови договору та характер доручення (ч. 2 ст. 1006 ЦК України);
- 6) зобов'язаний негайно передати довірителеві все одержане у зв'язку з виконанням доручення (ч. 3 ст. 1006 ЦК України).

Права та обов'язки сторін

Права та обов'язки довірителя:

- 1) зобов'язаний забезпечити повіреного засобами, необхідними для виконання доручення (п. 1 ч. 2 ст. 1007 ЦК України);
- 2) зобов'язаний відшкодувати повіреному витрати, пов'язані з виконанням доручення (п. 2 ч. 2 ст. 1007 ЦК України);
- 3) зобов'язаний негайно прийняти від повіреного все одержане ним у зв'язку з виконанням доручення (ч. 3 ст. 1007 ЦК України);
- 4) зобов'язаний виплатити повіреному плату, якщо вона йому належить (ч. 4 ст. 1007 ЦК України);
- 5) має право в односторонньому порядку змінити, відмінити свої вказівки чи дати повіреному нові інструкції щодо порядку виконання доручення;
- 6) має право знати про передоручення;
- 7) має право контролювати дії повіреного та своєчасно вжити заходів з метою захисту своїх інтересів.

ПРИПИНЕННЯ ДОГОВОРУ ДОРУЧЕННЯ

Відповідно до ст. 1008 ЦК України договір доручення припиняється на загальних підставах припинення договору, а також у разі:

1) відмови довірителя або повіреного від договору (п. 1 ч. 1 ст. 1008 ЦК України). Причому вони мають право відмовитися від договору в будь-який час. Якщо повірений діє як підприємець, то сторона, яка відмовляється від договору, має повідомити другу сторону про відмову не пізніше ніж за **1 місяць** до його припинення, якщо триваліший строк не встановлено договором. А в разі припинення юридичної особи, яка є комерційним представником, довіритель має право відмовитися від договору без попереднього повідомлення про це повіреному;

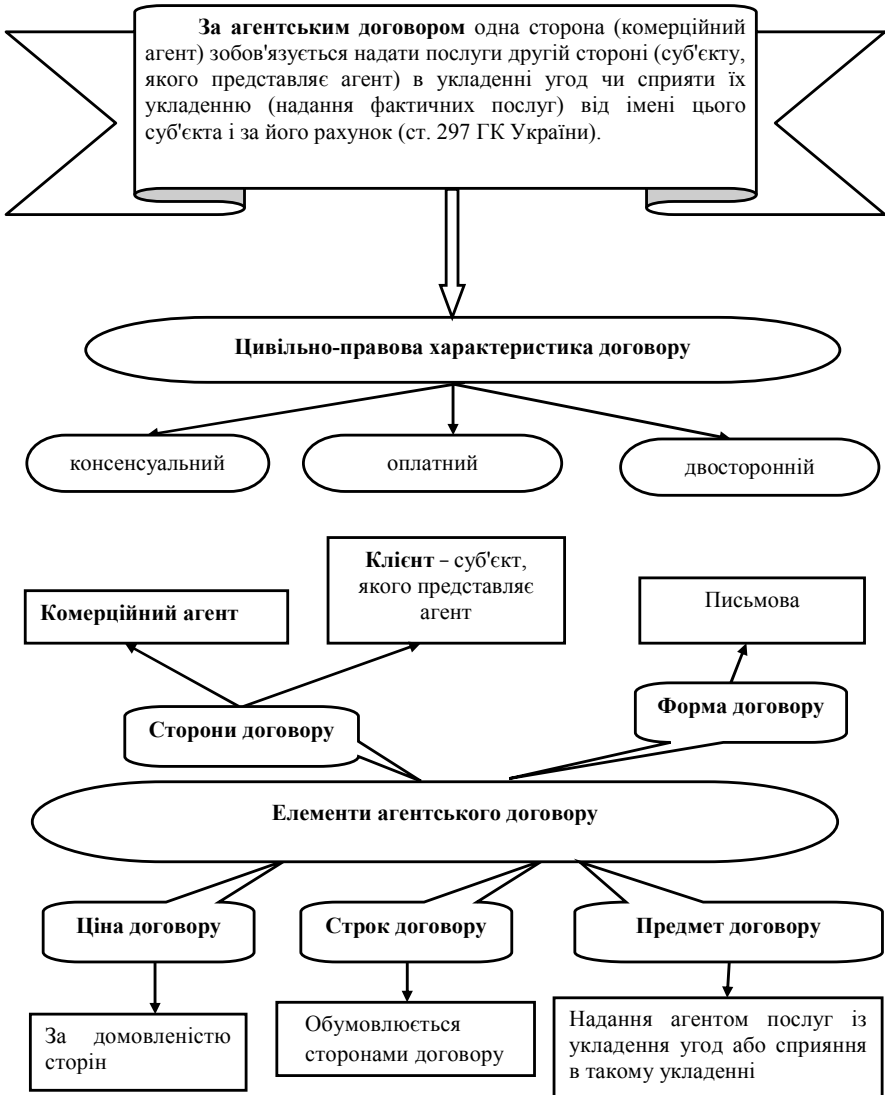
2) визнання довірителя або повіреного недієздатним, обмеження його цивільної дієздатності або визнання безвісно відсутнім (п. 2 ч. 1 ст. 1008 ЦК України);

3) смерті довірителя або повіреного (п. 3 ч. 1 ст. 1008 ЦК України). При цьому спадкоємці повіреного повинні повідомити довірителя про припинення договору доручення та вжити заходів, необхідних для охорони майна довірителя, зокрема, зберегти його речі, документи та передати їх довірителеві (ч. 1 ст. 1010 ЦК України);

4) ліквідації юридичної особи-повіреного. Ліквідатор повинен повідомити довірителя про припинення договору доручення та вжити заходів, необхідних для охорони майна довірителя, зберегти його речі, документи та передати довірителеві (ч. 2 ст. 1010 ЦК України).

Законодавець у ст. 1009 ЦК України передбачає наслідки припинення договору доручення. Наприклад, якщо договір доручення припинено до того, як доручення повністю виконав повірений, довіритель повинен відшкодувати повіреному витрати, пов'язані з виконанням доручення, а якщо повіреному належить плата, – також виплатити йому плату пропорційно виконаній ним роботі. Це положення не застосовується до виконання повіреним доручення після того, як він довідався або міг довідатися про припинення договору доручення. Причому відмова від договору доручення не є підставою для відшкодування збитків, завданих повіреному припиненням договору, крім випадку припинення договору, за яким повірений діяв як комерційний представник. Відмова повіреного від договору доручення не є підставою для відшкодування збитків, завданих довірителеві припиненням договору, крім випадку відмови повіреного від договору за таких умов, коли довіритель позбавлений можливості інакше забезпечити свої інтереси, а також відмови від договору, за яким повірений діяв як комерційний представник.

ПОНЯТТЯ Й ЕЛЕМЕНТИ АГЕНТСЬКОГО ДОГОВОРУ

ЗМІСТ ТА ІСТОТНІ УМОВИ АГЕНТСЬКОГО ДОГОВОРУ**Комерційний агент зобов'язаний:**

- виконати доручення відповідно до умов укладення договору і вказівок суб'єкта (клієнта);
- надавати звіти в порядку і в строк, установлений договором.

Комерційний агент має право:

- залучати до виконання доручення третіх осіб шляхом укладення субагентського договору;
- вимагати відшкодування понесених ним витрат, пов'язаних із виконанням доручення.

Права та обов'язки сторін**Суб'єкт (клієнт) має право:**

- звільнити агента від представлення звіту.

Суб'єкт (клієнт) зобов'язаний:

- виплатити агенту винагороду і відшкодувати понесені ним збитки при виконанні зобов'язання.

ГК України визначає такі істотні умови агентського договору:

- предмет, ціна, термін дії договору (ст. 180 ГК України);
- сфера, характер, порядок виконання агентом посередницьких послуг;
- права і обов'язки сторін;
- умови і розмір винагороди комерційному агенту;
- санкції у разі порушення сторонами умов договору;
- форма підтвердження повноважень комерційного агента.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ АГЕНТСЬКОГО ДОГОВОРУ**Відповідальність за порушення агентського договору (ст. 303 ГК України):**

1. Комерційний агент несе відповідальність у повному обсязі за шкоду, заподіяну суб'єкту, якого він представляє, внаслідок невиконання або неналежного виконання своїх обов'язків, якщо інше не передбачено агентським договором.

2. Якщо інше не передбачено договором, комерційний агент не гарантує суб'єкту, якого він представляє, виконання третіми особами зобов'язань за угодами, укладеними за його посередництва.

3. У разі порушення агентського договору суб'єктом, якого представляє комерційний агент, останній має право на одержання винагороди у розмірах, передбачених агентським договором, а також на відшкодування збитків, понесених ним внаслідок невиконання або неналежного виконання договору другою стороною.

Припинення агентського договору (ст. 304 ГК України):

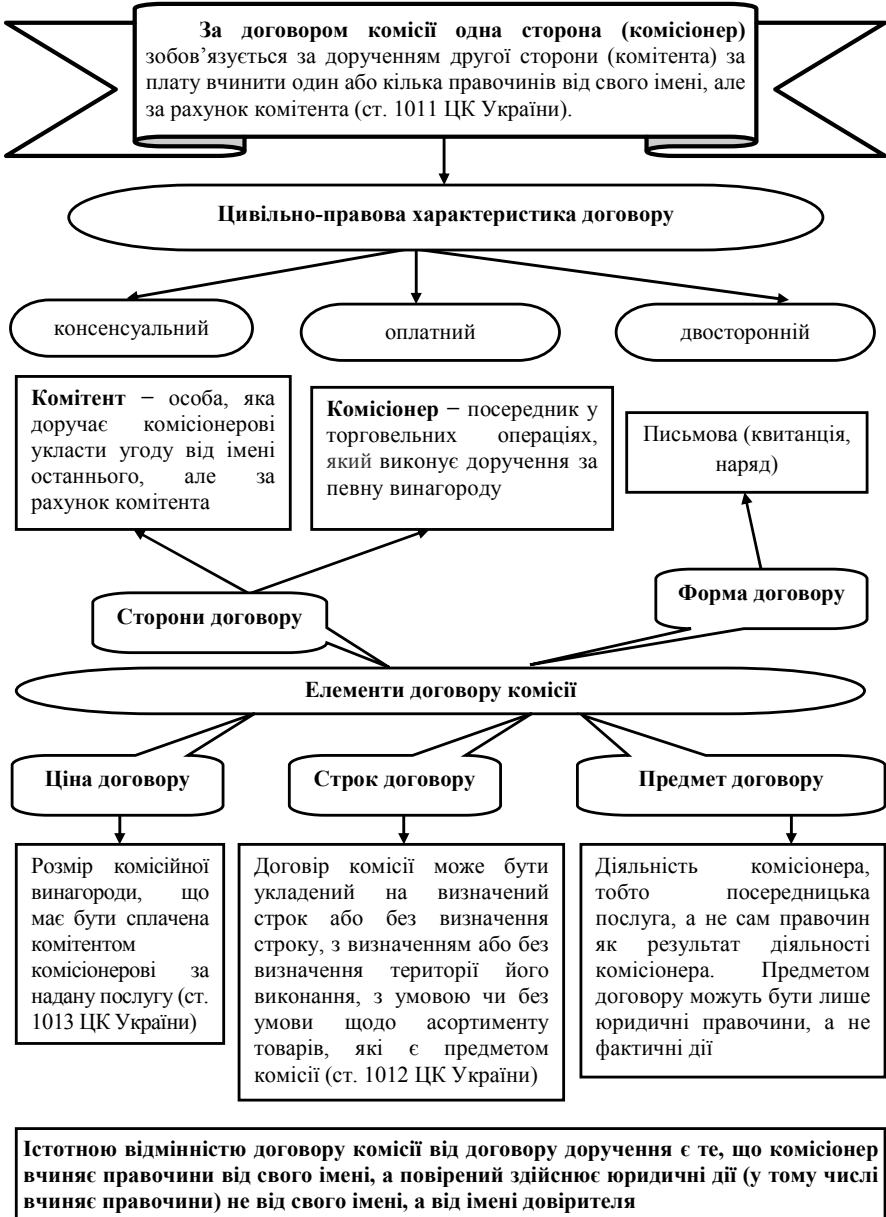
1. Агентський договір припиняється за угодою сторін, а також у разі відкликання повноважень комерційного агента суб'єктом, якого він представляє, або відмови комерційного агента від подальшого здійснення комерційного посередництва за договором, укладеним сторонами без визначення строку його дії; вибуття однієї із сторін договору внаслідок її припинення або смерті; виникнення інших обставин, що припиняють повноваження комерційного агента або суб'єкта, якого він представляє.

2. У разі відкликання повноважень комерційного агента суб'єкт, якого представляє комерційний агент, повинен сповістити його про припинення договору не менш як за один місяць, якщо більш тривалий строк не передбачений договором.

3. У разі усунення (закінчення) обставин, що призвели до припинення повноважень комерційного агента, ці повноваження за згодою сторін можуть бути поновлені.

КОМІСІЯ (ГЛ. 69 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ Й ЕЛЕМЕНТИ ДОГОВОРУ КОМІСІЇ

ЗМІСТ ДОГОВОРУ КОМІСІЇ

Комітент зобов'язаний:

- забезпечити комісіонера усім необхідним для виконання обов'язку перед третьою особою (ч. 1 ст. 1016 ЦК України);
- виплатити комісіонеріві плату за надану йому послугу;
- відшкодувати витрати, зроблені ним у зв'язку з виконанням договору;
- прийняти виконання договору.

Комітент має право:

- в будь-який час відмовитися від виконання договору.

Права та обов'язки сторін

Комісіонер зобов'язаний:

- вчиняти правочин на умовах, найбільш вигідних для комітента, і відповідно до його вказівок;
- у зв'язку з тим, що комісіонер діє за рахунок комітента, він має право на відшкодування витрат, зроблених ним у зв'язку з виконанням своїх обов'язків (ст. 1024 ЦК України);
- діяти відповідно до вказівок комітента;
- негайно повідомити комітента про невиконання третьою особою правочину, який було вчинено в його інтересах;
- зібрати та забезпечити докази, які є необхідними для майбутнього позову – акти про недоліки майна, його втрату, недостачу та пошкодження, банківські документи, страхові свідоцтва (поліси, сертифікати) тощо.

Права комісіонера:

- у разі невиконання комітентом обов'язку, передбаченого ч. 1 ст. 1016 ЦК України, може ставитися питання про застосування правил щодо прострочення боржника (ст. 613 ЦК України).

Якщо комісіонер визначив умови договору, а комітент вчинив правочин на більш вигідних умовах, то відповідно до ч. 2 ст. 1014 ЦК України додатково одержана вигода належить комітентові.

ПРИПИНЕННЯ ДОГОВОРУ КОМІСІЇ

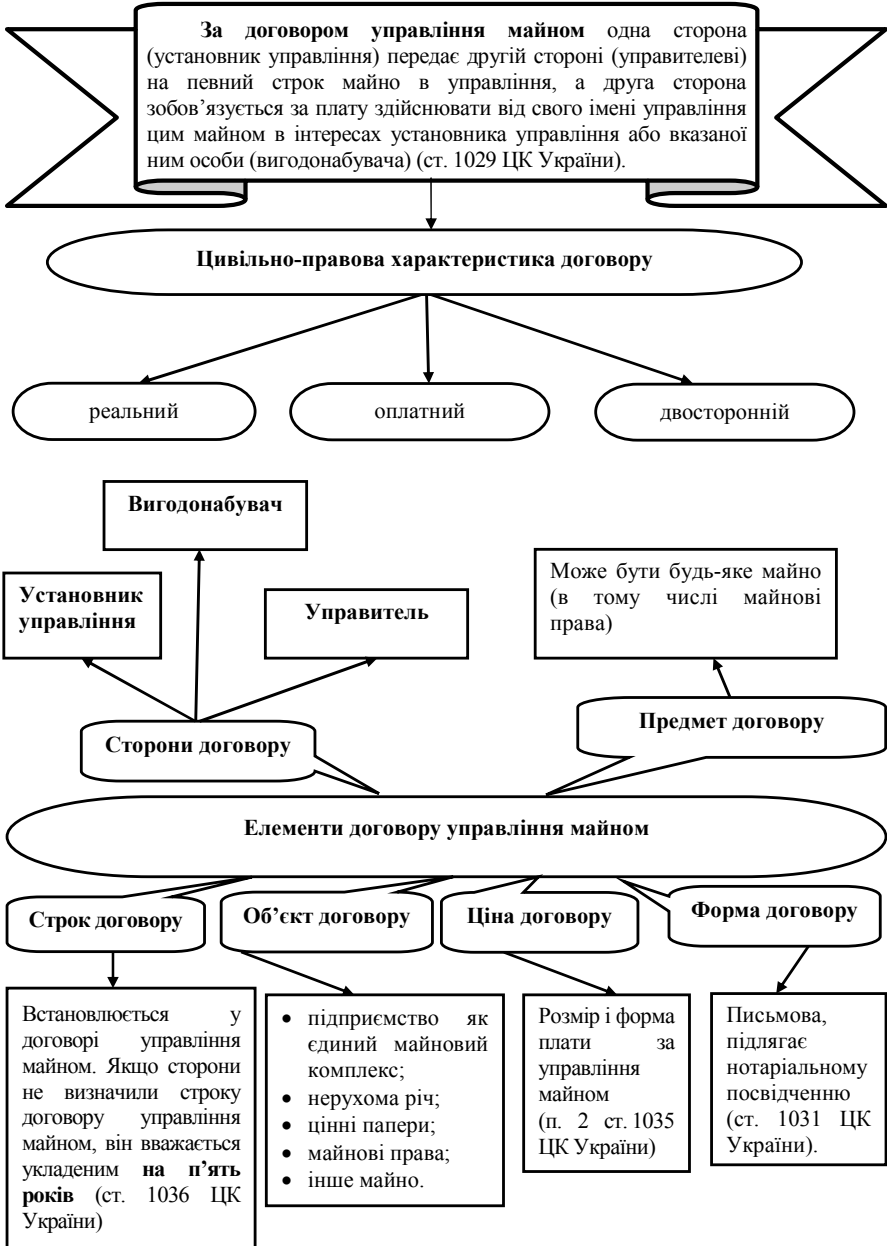
Законодавець передбачає *наслідки припинення договору комісії*. Зокрема, в разі відмови комітента від договору він повинен у строк, встановлений договором, а якщо такий строк не встановлено, – негайно розпорядитися своїм майном, яке знаходиться в комісіонера. У разі невиконання комітентом цього обов'язку комісіонер має право передати це майно на зберігання за рахунок комітента або продати майно за найвигіднішою для комітента ціною. У разі відмови комітента від договору комісіонер має право на відшкодування витрат, зроблених ним у зв'язку з виконанням договору (ч. 3-4 ст. 1025 ЦК України).

Комісіонер, який відмовився від договору комісії, повинен вжити заходів, необхідних для збереження майна комітента. Комітент повинен розпорядитися своїм майном, яке є у комісіонера, *протягом 15 днів* від дня отримання повідомлення про відмову комісіонера від договору. У разі невиконання комітентом цього обов'язку комісіонер має право передати це майно на зберігання за рахунок комітента або продати майно за найвигіднішою для комітента ціною (ч. 2 ст. 1026 ЦК України).

Якщо юридичну особу-комісіонера припинено і встановлено її правонаступників, то права та обов'язки комісіонера переходять до правонаступників, якщо протягом строку, встановленого для заявлення кредитором своїх вимог, комітент не повідомить про відмову від договору (ч. 2 ст. 1027 ЦК України).

УПРАВЛІННЯ МАЙНОМ (ГЛ. 70 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ Й ЕЛЕМЕНТИ ДОГОВОРУ УПРАВЛІННЯ МАЙНОМ

ЗМІСТ ДОГОВОРУ УПРАВЛІННЯ МАЙНОМ**Права та обов'язки управителя:**

1. зобов'язаний управляти майном відповідно до умов договору. Причому він може відчужувати майно, передане в управління, укладати щодо нього договір застави лише за згодою установника управління (ч. 1 ст. 1037 ЦК України);
2. має право вимагати усунення будь-яких порушень його прав на майно, передане в управління (ч. 2 ст. 1037 ЦК України);
3. зобов'язаний управляти майном особисто (ч. 1 ст. 1038 ЦК України);
4. має право доручити іншій особі (замісникові) вчинити від його імені дії, необхідні для управління майном, якщо це передбачено договором управління майном або цього вимагають інтереси установника управління або вигодонабувача у разі неможливості отримати в розумний строк відповідні вказівки установника управління. Причому управитель відповідає за дії обраного ним замісника як за свої власні (ст. 1041 ЦК України);
5. зобов'язаний повідомляти осіб, з якими він вчиняє правочини, про те, що він є управителем, а не власником майна. Якщо такої вказівки немає, управитель зобов'язується перед третіми особами особисто (ч. 2 ст. 1038 ЦК України);
6. має право на плату, встановлену договором, а також на відшкодування необхідних витрат, зроблених ним у зв'язку з управлінням майном (ч. 1 ст. 1042 ЦК України);
7. має право відраховувати належні йому грошові суми безпосередньо з доходів від використання майна, переданого в управління, якщо це передбачено договором (ч. 2 ст. 1042 ЦК України);
8. зобов'язаний відшкодувати установникові управління завдані збитки, а вигодонабувачеві – упущену вигоду, якщо не доведе, що вони виникли внаслідок непереборної сили, винних дій установника управління або вигодонабувача (ч. 1 ст. 1043 ЦК України);
9. несе субсидіарну відповідальність за боргами, що виникли у зв'язку зі здійсненням ним управління: а) якщо вартості майна, переданого в управління, недостатньо для задоволення вимог кредиторів; б) у разі вчинення правочинів із перевищенням наданих йому повноважень або встановлених обмежень, за умови, що треті особи, які беруть участь у правочині, доведуть, що вони не знали і не могли знати про перевищення управителем повноважень або встановлених обмежень (у цьому разі установник управління може вимагати від управителя відшкодування завданих ним збитків) (ч. 2, 3 ст. 1043 ЦК України);
10. має право вимагати розірвання договору, якщо установник управління не попередив управителя і сам управитель не знав і не міг знати про те, що майно, яке передано в управління, є предметом договору застави (ст. 1039 ЦК України).

Правам та обов'язкам управителя кореспондують відповідні права та обов'язки установника управління майном.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ УПРАВИТЕЛЯ ЗА ДОГОВОРОМ УПРАВЛІННЯ МАЙНОМ**Відповідальність управителя:**

1. Управитель, який не виявив при управлінні майном належної турботливості про інтереси установника управління або вигодонабувача, зобов'язаний відшкодувати установникові управління завдані збитки, а вигодонабувачеві – упущену вигоду.

Управитель відповідає за завдані збитки, якщо не доведе, що вони виникли внаслідок непереборної сили, винних дій установника управління або вигодонабувача.

2. Управитель несе субсидіарну відповідальність за боргами, що виникли у зв'язку із здійсненням ним управління, якщо вартості майна, переданого в управління, недостатньо для задоволення вимог кредиторів.

3. Субсидіарна відповідальність управителя, встановлена ч. 2 ст. 1043 ЦК України, настає також у разі вчинення правочинів з перевищенням наданих йому повноважень або встановлених обмежень, за умови, що треті особи, які беруть участь у правочині, доведуть, що вони не знали і не могли знати про перевищення управителем повноважень або встановлених обмежень. У цьому разі установник управління може вимагати від управителя відшкодування завданих ним збитків (ст. 1043 ЦК України).

ПРИПИНЕННЯ ДОГОВОРУ УПРАВЛІННЯ МАЙНОМ**Припинення договору управління майном згідно,
зі ст. 1044 ЦК України, має місце:**

- в разі загибелі майна, переданого в управління;
- внаслідок заяви однієї сторони у випадку закінчення строку договору;
- у разі смерті фізичної особи – вигодонабувача або ліквідації юридичної особи – вигодонабувача;
- у разі визнання фізичної особи-установника управління банкрутом припиняється дія договору управління майном, на яке звертається стягнення і яке спрямовується на погашення заборгованості перед третіми особами;
- в разі відмови вигодонабувача від одержання вигоди за договором;
- у разі визнання управителя недієздатним, безвісно відсутнім;
- внаслідок відмови як управителя, так і установника управління від договору в односторонньому порядку, коли ця відмова викликана неможливістю управителя здійснювати управління майном;
- крім неможливості виконання управителем договору, договір в односторонньому порядку може припинитись внаслідок нічим не обумовленої відмови від нього установника управління;
- повне завершення сторонами його виконання;
- дострокове припинення договору управління майном, якщо це передбачено самим договором (ч. 2 ст. 598 ЦК України). У випадку виникнення спору з цього приводу він вирішується судом.

ПОЗИКА. КРЕДИТ. БАНКІВСЬКИЙ ВКЛАД (ГЛ. 71 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ Й ЕЛЕМЕНТИ ДОГОВОРУ ПОЗИКИ

За договором позики одна сторона (позикодавець) передає у власність другій стороні (позичальникові) грошові кошти або інші речі, визначені родовими ознаками, а позичальник зобов'язується повернути позикодавцеві таку ж суму грошових коштів (суму позики) або таку ж кількість речей того ж роду та такої ж якості (ст. 1046 ЦК України).

Цивільно-правова характеристика договору

реальний

безоплатний

оплатний

односторонній

- укладений між фізичними особами на суму, яка не перевищує *п'ятдесятикратного розміру неоподаткованого мінімуму доходів громадян*, і не пов'язаний із здійсненням підприємницької діяльності хоча б однією із сторін;
- позичальникові передані речі, визначені родовими ознаками.

Грошові кошти або інші речі, визначені родовими ознаками

Предмет договору

Проценти за договором позики, що може бути істотною умовою, якщо на цьому наполягає хоча б одна зі сторін (крім безоплатного договору позики) (ч. 1 ст. 1048 ЦК України)

ціна договору

За домовленістю сторін

Строк договору

Елементи договору позики

Форма договору

Письмова, якщо його сума не менш як у **десять разів** перевищує встановлений законом розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, а у випадках, коли позикодавцем є юридична особа, – незалежно від суми (ст. 1047 ЦК України)

Сторони договору

Позикодавець

Позичальник

ЗМІСТ ДОГОВОРУ ПОЗИКИ

Основним обов'язком позичальника є повернення позикодавцеві позики (грошові кошти у такій самій сумі або речі, визначені родовими ознаками, у такій самій кількості, такого самого роду та такої самої якості, що передав йому позикодавець) у строк та в порядку, встановлені договором. Якщо договором не встановлено строк повернення позики або цей строк визначено моментом пред'явлення вимоги, позику позичальник має повернути **протягом 30 днів** від дня пред'явлення позикодавцем вимоги про це, якщо інше не встановлено договором. Вимогу про повернення позики може бути пред'явлено в усній або в письмовій формі, залежно від форми договору.

Позику, надану за безпроцентним договором позики, позичальник може повернути **достроково**, якщо інше не встановлено договором. Оскільки в разі дострокового повернення позики, що надано за процентним договором позичальник втрачає відсотки, що мали б бути сплачені йому відповідно до домовленості, досягнутої з позичальником під час укладення договору, то за загальним правилом таке дострокове повернення є неприпустимим.

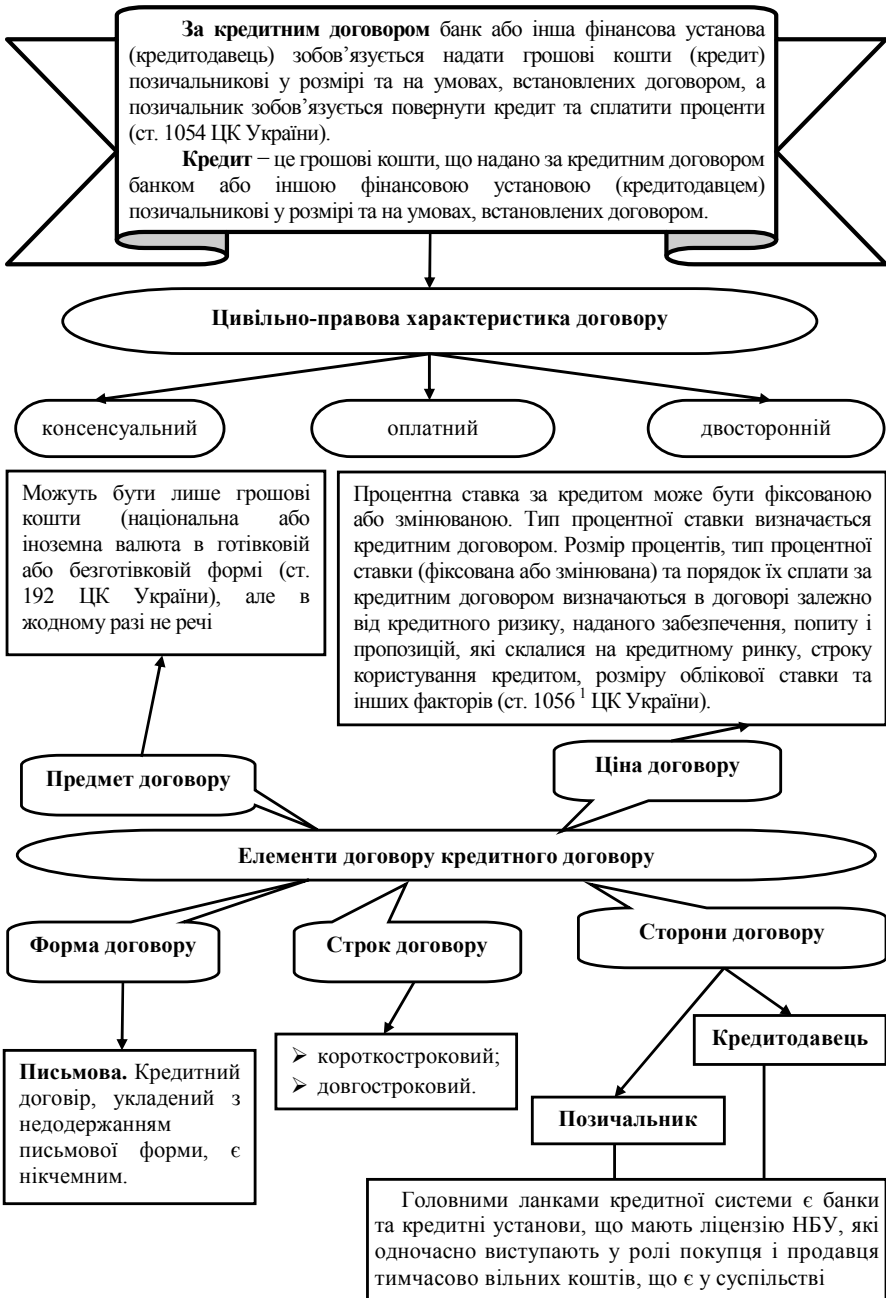
Позика вважається повернутою в момент передання позикодавцеві речей, визначених родовими ознаками, або зарахування грошової суми, що позичалася, на його банківський рахунок (ст. 1049 ЦК України).

Наслідки порушення договору позичальником:

Якщо позичальник своєчасно не повернув суму позики, він зобов'язаний сплатити грошову суму відповідно до ст. 625 ЦК України. Якщо позичальник своєчасно не повернув речі, визначені родовими ознаками, він зобов'язаний сплатити неустойку відповідно до ст. 549-552 ЦК України, яка нараховується від дня, коли речі мали бути повернуті, до дня їх фактичного повернення позикодавцеві, незалежно від сплати процентів, належних йому відповідно до ст. 1048 ЦК України.

Якщо договором встановлено обов'язок позичальника повернути позику частинами (з розстроченням), то в разі прострочення повернення чергової частини позикодавець має право вимагати дострокового повернення частини позики, що залишилася, та сплати процентів, належних йому відповідно до ст. 1048 ЦК України.

КРЕДИТНИЙ ДОГОВІР

КЛАСИФІКАЦІЯ КРЕДИТІВ

КРЕДИТИ РОЗРІЗНЯЮТЬСЯ

За строком користування:

- з терміном погашення до 3 місяців включно
- з терміном погашення від 3 до 12 місяців включно
- з терміном погашення більше 12 місяців

За цільовим призначенням:

- споживчі
- підприємницькі

За рівнем забезпеченості:

- незабезпечені
- забезпечені (застанова, завдаток, неустойка, порука, притримання, гарантія)

За рівнем дотримання позичальником встановленого режиму сплати:

- кредит з нормальним режимом сплати
- прострочений кредит. Простроченим є кредит, за яким порушення встановленого режиму сплати не перевищує 365 днів

За рівнем дотримання позичальником встановленого режиму сплати:

- кредит з нормальним режимом сплати;
- прострочений кредит. Простроченим є кредит, за яким порушення встановленого режиму сплати не перевищує 365 днів;
- неповернений кредит. (за яким порушення встановленого режиму сплати перевищує 365 днів);
- безнадійний кредит. (за яким існує впевненість у його неповерненні та за яким є підтвердження про неможливість здійснення стягнення або минув термін позовної давності). Рішення про визнання кредиту безнадійним приймається кредитним комітетом у порядку, визначеному відповідним положенням.

ЗМІСТ КРЕДИТНОГО ДОГОВОРУ

Кредитодавець відповідно до укладеного ним кредитного договору **зобов'язаний** надати позичальнику грошові кошти (кредит) у розмірі та порядку, встановлених договором. Кредитодавець вправі відмовитися від надання кредиту в повному обсязі або частково чи припинити подальше кредитування у випадку, коли кредит планувалося надавати частинами за наявності підстав, передбачених законом або договором. Згідно з ЦК України **такими підставами** є: порушення процедури визнання позичальника банкрутом відповідно до ЗУ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (ч. 1 ст. 1056 ЦК України), наявність інших обставин, які явно свідчать про те, що наданий позичальникові кредит не буде своєчасно повернений (позичальник одержав кредит і в інших фінансових установах, має значну заборгованість перед бюджетом та своїми контрагентами тощо) (ч. 1 ст. 1056 ЦК України), позичальником порушено обов'язок цільового використання наданого кредиту, у випадку, коли обов'язок такого використання встановлено договором, а сам кредит надається частинами (ч. 3 ст. 1056 ЦК України).

Кредитодавець вправі вимагати сплати йому позичальником за наданий кредит процентів у розмірі, встановленому у договорі. У випадку, коли визначити такий розмір неможливо, то на підставі ч. 4 ст. 632, ч. 1 ст. 1048 ЦК України кредитодавець вправі отримати проценти у звичайному розмірі, тобто проценти, які сплачуються за аналогічними кредитними договорами на момент укладення договору, що не можуть бути меншими за облікову ставку НБУ.

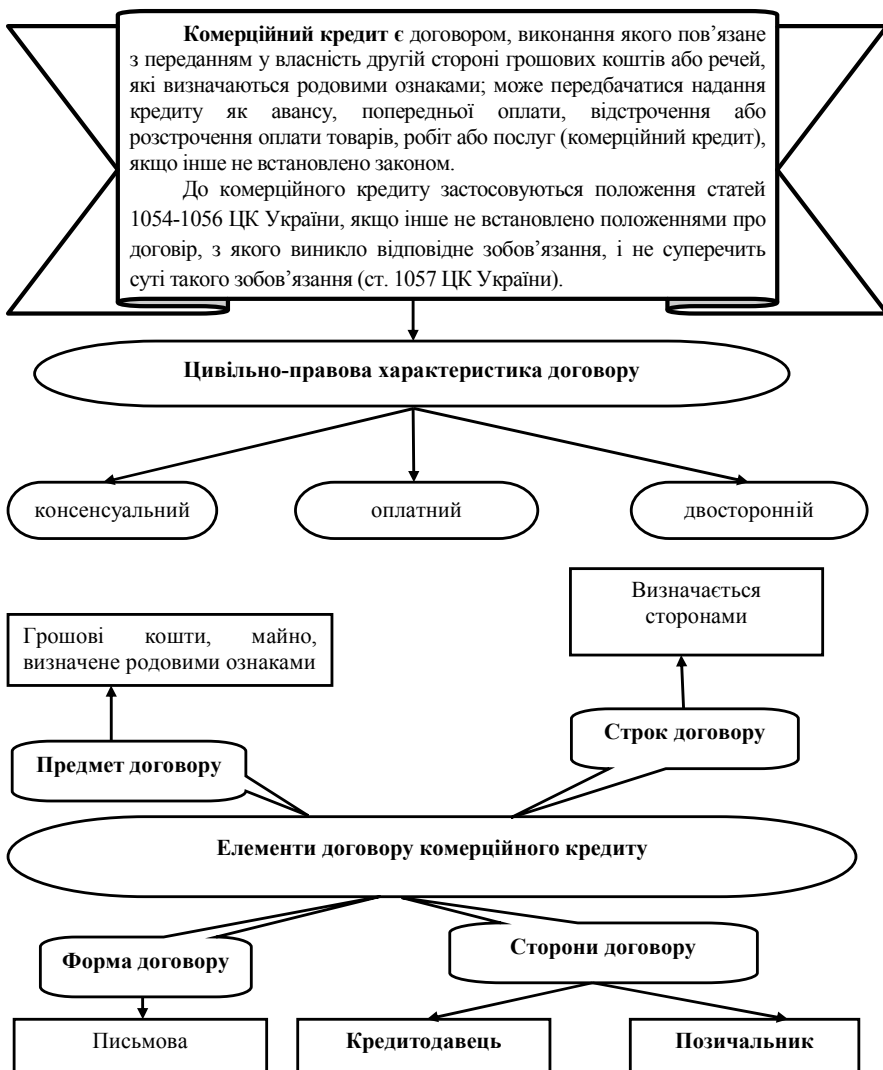
Якщо у договорі не передбачено іншого, кредитодавець згідно з ч. 1 ст. 1048 ЦК України вправі вимагати сплати процентів за користування кредитом щомісячно.

Кредитодавець вправі вимагати дострокового повернення наданого кредиту та сплати процентів у випадках: прострочення повернення чергової частини (ч. 2 ст. 1050 ЦК України), невиконання вимог щодо забезпечення виконання обов'язку з повернення кредиту, втрати чи погіршення умов існуючого забезпечення (ч. 1 ст. 1052 ЦК України).

Позичальник як сторона кредитного договору зобов'язаний повернути кредитодавцю наданий ним кредит та сплатити проценти за користування ним у розмірі та порядку, встановлених договором.

Позичальник вправі відмовитися від одержання кредиту в повному обсязі або частково за умови, *по-перше*, відсутності заборони на таку відмову, встановленої договором або законом, *по-друге*, повідомлення кредитодавця до передбаченого у договорі строку надання грошових коштів (кредиту).

КОМЕРЦІЙНИЙ КРЕДИТ

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ НЕДІЙСНОСТІ КРЕДИТНОГО ДОГОВОРУ**Правові наслідки недійсності кредитного договору (ст. 1057¹ ЦК України):**

У разі визнання недійсним кредитного договору суд за заявою сторони в обов'язковому порядку застосовує наслідки недійсності правочину, передбачені ч. 1 ст. 216 ЦК України, та визначає грошову суму, яка має бути повернута кредитором

Визнаючи недійсним кредитний договір, у якому виконання зобов'язання позичальника забезпечено заставою майна позичальника або поручителя, суд за заявою кредитора накладає на таке майно арешт

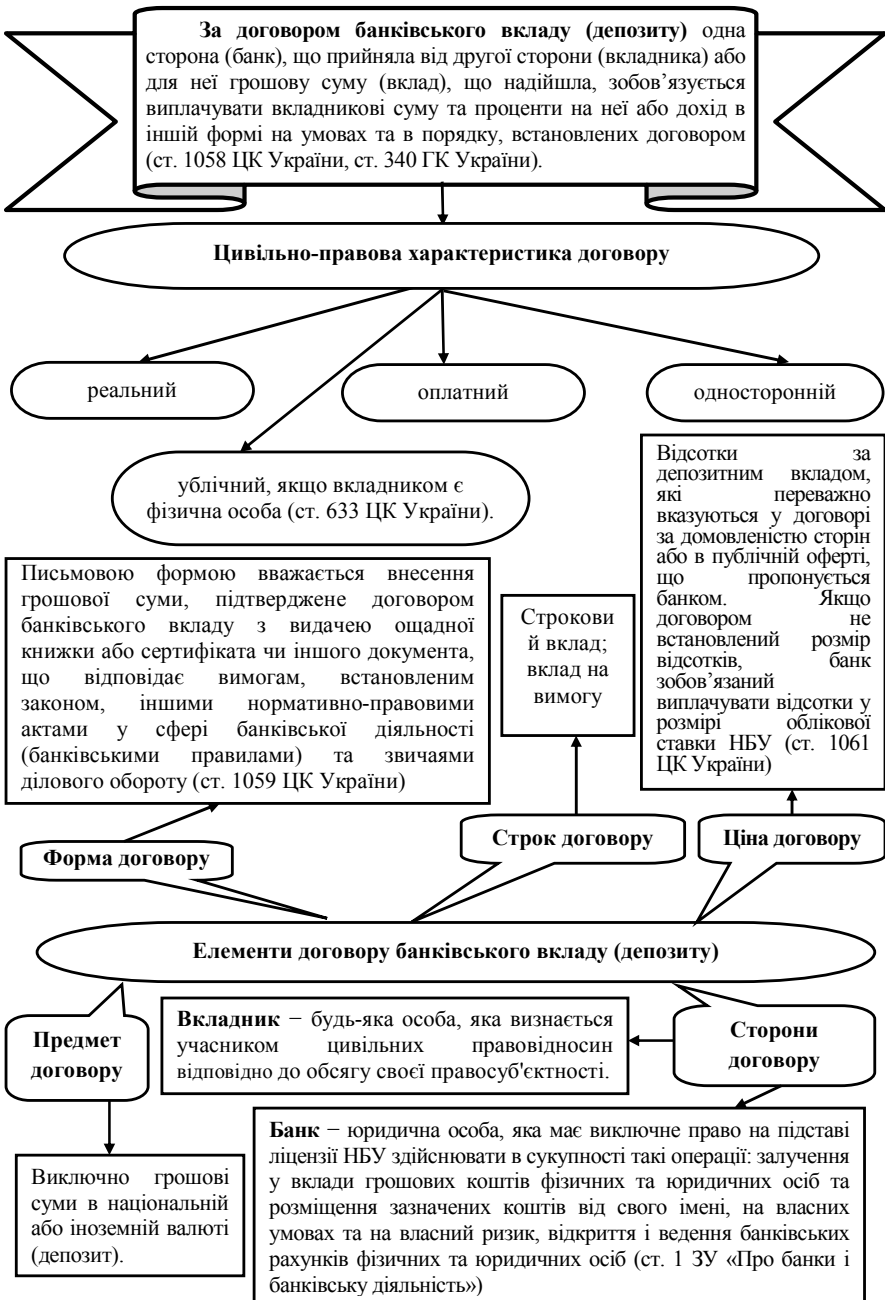
Арешт на майно підлягає зняттю, якщо **протягом 30 днів** з дня набрання законної сили рішенням суду про визнання недійсним кредитного договору кошти у розмірі, визначеному судом, будуть повернуті кредитором. Якщо у зазначений строк зобов'язання повернути кошти не виконано, кредитор має право звернутися до суду з позовом про звернення стягнення на арештоване майно

Арешт на майно, накладений відповідно до частини другої цієї статті, підлягає зняттю після виконання зобов'язання повернути кредитором кошти у розмірі, визначеному судом.

Визнаючи недійсним договір застави, який забезпечував виконання зобов'язання позичальника за кредитним договором, суд за заявою кредитора накладає арешт на майно, яке було предметом застави. Такий арешт підлягає зняттю після виконання зобов'язання повернути кредитором кошти за кредитним договором, а у разі визнання кредитного договору недійсним – після виконання зобов'язання повернути кредитором кошти в розмірі, визначеному судом відповідно до ч. 1 ст. 1057¹ ЦК України

ДОГОВІР БАНКІВСЬКОГО ВКЛАДУ (ДЕПОЗИТУ)

ЗМІСТ ДОГОВОРУ БАНКІВСЬКОГО ВКЛАДУ (ДЕПОЗИТУ)

Зміст договору банківського вкладу становить право вимоги вкладника та обов'язок банку (іншої кредитно-фінансової установи). **Основним обов'язком банку** є виплата вкладникові вкладу та проценти на нього або дохід в іншій узгодженій договором формі. Навіть якщо у договорі не встановлено розміру процентів на вклад, застосовується загальна облікова ставка НБУ (ч. 1 ст. 1061 ЦК України).

Нараховані проценти за депозитом юридичних осіб та їх відокремлених підрозділів можуть перераховуватися на поточний рахунок або зараховуватися на поповнення депозиту. Фізичні особи можуть перераховувати нараховані проценти за депозитами на поточний рахунок, на поповнення депозиту або отримувати їх готівкою.

Окрім права вимагати повернення вкладу та процентів на нього, вкладник має право, якщо це не заборонено договором, поповнювати депозитний рахунок, не укладаючи додаткової угоди. Також за банківським вкладом на рахунок можуть зараховуватися грошові кошти, які надійшли до банку на ім'я вкладника від іншої особи.

Чинним законодавством передбачено можливість односторонньої зміни окремих умов договору банківського вкладу. Наприклад, банк має право змінити розмір процентів, які виплачуються на вклади на вимогу, якщо інше не встановлено договором (ч. 2 ст. 1061 ЦК України). У такому разі зміна застосовується тільки на вклади, внесені до повідомлення вкладників про зменшення процентів, зі спливом 1 місяця з моменту відповідного повідомлення, якщо інше не встановлено договором. Таким повноваженням не наділений банк щодо строкового вкладу, а також вкладу, внесеного на умовах його повернення у разі настання визначених законом обставин.

Істотною відмінністю депозитного договору (рахунку) від договору банківського рахунку (інших видів рахунків, які відкриваються у банках), є відсутність можливості у клієнта здійснювати з них розрахунки. Якщо фізичні особи при розірванні договору банківського вкладу або після закінчення строку його дії можуть спрямувати кошти, які перебувають на депозитному рахунку, на рахунки інших осіб, то юридичним особам це прямо заборонено. Усі грошові кошти юридичної особи повинні бути зараховані на поточний рахунок, і лише із цього рахунку можуть бути перераховані на рахунки третіх осіб.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СТОРІН ЗА ДОГОВОРОМ БАНКІВСЬКОГО ВКЛАДУ

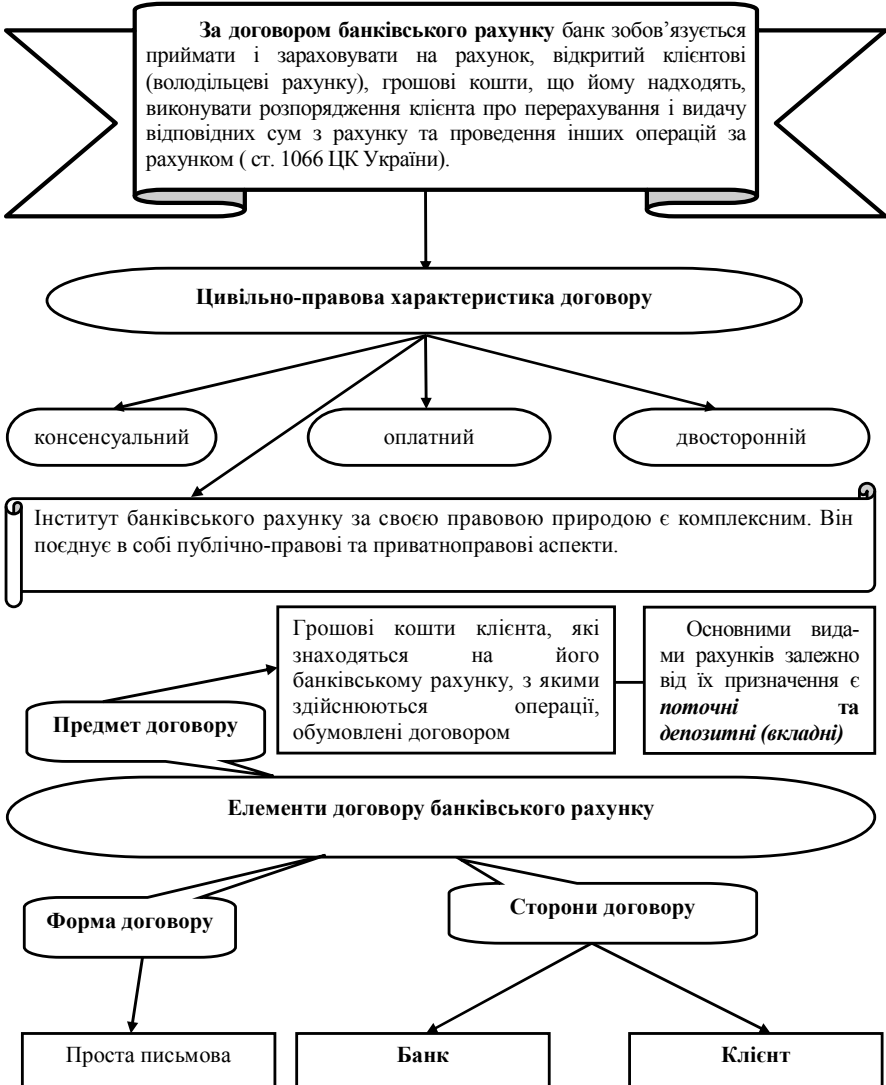
Відповідальність сторін за договором банківського вкладу положеннями § 3 гл. 72 ЦК України не передбачено, однак банк чи інша кредитно-фінансова установа несе відповідальність за невиконання або неналежне виконання зобов'язання за договором у порядку, встановленому для договору банківського рахунку. Це стосується строків зарахування грошових коштів на вклад, його повернення, порушення або незбереження банківської таємниці вкладника. Окрім норм про застосування санкцій за невиконання чи неналежне виконання депозитного договору, законом встановлено й додаткові засоби захисту клієнта. Зокрема, на вимогу вкладника до банку (фінансової установи) про видачу вкладу не поширюється позовна давність (ч. 1 ст. 268 ЦК України).

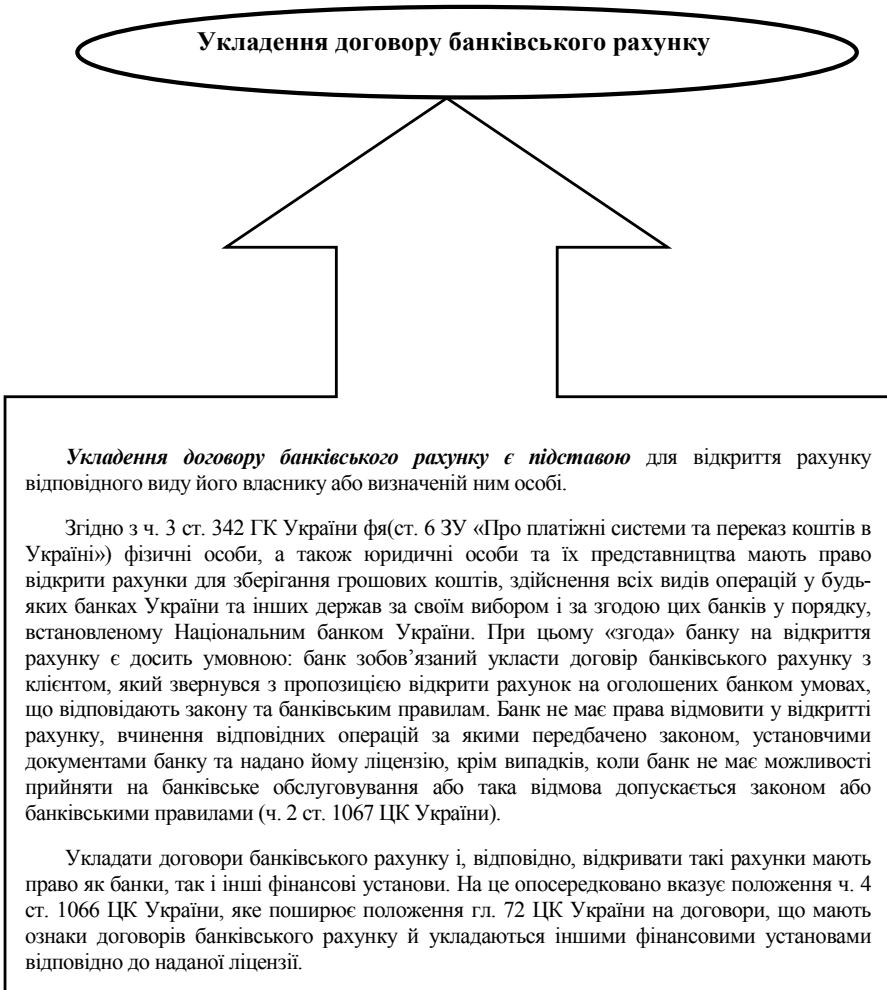
Також, щоб уникнути неможливості повернути вклад (депозит) у разі ліквідації, у тому числі банкрутства, банку, законодавством формуються відповідні механізми мінімізації таких несприятливих наслідків. Наприклад, відповідно до ст. 57 ЗУ «Про банки і банківську діяльність» передбачено, що вклади фізичних осіб банків гарантуються в порядку і розмірах, передбачених законодавством України. Вклади фізичних осіб Державного ощадного банку України гарантуються державою.

За депозитним договором допускається одностороннє його **розірвання** за ініціативою вкладника. Причому умова договору про відмову від права на одержання вкладу на першу вимогу є нікчемною. Таке повноваження щодо одностороннього розірвання договору не застосовується у випадках, коли вклад зроблено юридичною особою на інших умовах повернення, які встановлені договором. Строковий договір банківського вкладу після його закінчення може бути пролонговано шляхом мовчання, хоча вже на умовах про вклад на вимогу.

БАНКІВСЬКИЙ РАХУНОК (ГЛ. 72 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ Й ЕЛЕМЕНТИ ДОГОВОРУ БАНКІВСЬКОГО РАХУНКУ

ПОРЯДОК УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРУ БАНКІВСЬКОГО РАХУНКУ

ВИДИ ПОТОЧНИХ РАХУНКІВ

Відповідно до п. 1.8 Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах поточними рахунками також вважаються:

рахунки за спеціальними режимами їх використання, що відкриваються у випадках, передбачених законами України або актами Кабінету Міністрів України

поточні рахунки типу «Н», що відкриваються в національній валюті офіційним представництвом і представництвом юридичних осіб-нерезидентів, які не займаються підприємницькою діяльністю на території України

поточні рахунки типу «П», що відкриваються в національній валюті постійним представництвом

поточні (накопичувальні) рахунки виборчих фондів та фонду референдуму

інвестиційні рахунки, що відкриваються нерезидентам-інвесторам в уповноважених банках України відповідно до вимог цієї Інструкції для здійснення інвестиційної діяльності в Україні, а також для повернення іноземної інвестиції та прибутків, доходів, інших коштів, одержаних іноземним інвестором від інвестиційної діяльності в Україні

вкладні (депозитні) рахунки, що відкриваються банками клієнтам на договірній основі для зберігання грошей, які передаються клієнтами на встановлений строк або без зазначення такого строку під визначений процент (дохід) і підлягають поверненню клієнтам відповідно до законодавства України та умов договору. До вкладних (депозитних) рахунків також належать пенсійні депозитні рахунки, що відкриваються фізичним особам відповідно до ЗУ «Про недержавне пенсійне забезпечення» для накопичення заощаджень на виплату пенсії

ЗМІСТ ДОГОВОРУ БАНКІВСЬКОГО РАХУНКУ

Зміст договору (тобто коло операцій, які може бути вчинено за рахунком) зумовлюється режимом відповідного рахунку. Банківські операції з рахунком, які можуть вчинятися відповідно до закону, умов договору, банківських правил чи загальноприйнятих норм банківського обороту об'єднують поняттям «операції за рахунком» або «розрахункові банківські операції» (ст. 1 ЗУ «Про банки і банківську діяльність»). До операцій за рахунком належать зарахування, видача або перерахування грошових коштів, дії банку з здійснення безготівкових розрахунків, вчинення поточних валютних операцій тощо.

Обсяг та види операцій, які банк може вчиняти за певним рахунком для клієнта, залежать від виду рахунку, правовий режим якого визначено законом, банківськими правилами чи банківськими звичаями ділового обороту.

Відповідно до ст. 1071 ЦК України за загальним правилом підставою для списання коштів із рахунку клієнта є його розпорядження. Грошові кошти можуть бути списані з рахунку клієнта без його розпорядження на підставі рішення суду, а також у випадках, встановлених законом чи договором між банком і клієнтом.

Закон встановлює і строки, протягом яких має бути виконано розпорядження володільця рахунку. Однак встановлення правила про зарахування грошових коштів на рахунок клієнта в день надходження до банку відповідного розрахункового документа не є імперативною нормою, адже у договорі сторони можуть передбачити й інший строк виконання розпоряджень володільця рахунку. Інші строки можуть бути встановлені й законом (наприклад, ст. 8 ЗУ «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні»).

Відповідно до ч. 3 ст. 1066 ЦК України банк не має права визначати та контролювати напрями використання грошових коштів клієнта, а також встановлювати обмеження прав клієнта на розпорядження грошовими коштами на власний розсуд. Обмеження прав клієнта щодо розпорядження грошовими коштами, що містяться на його рахунку, допускається за рішенням суду у випадках, встановлених законом (накладення арешту чи вчинення запобіжного заходу тощо).

Банк має право користуватися грошовими коштами, які містяться на рахунку клієнта, при цьому гарантуючи право клієнта безперешкодно розпоряджатися цими коштами. Банк має обов'язок, а відповідно клієнт право вимоги щодо нарахування процентів за користування коштами, що надходять на рахунок. Розмір таких процентів установлюється безпосередньо у договорі, а якщо цей розмір договором не встановлено, то нараховується розмір процентів, котрі виплачуються за договором банківського вкладу на вимогу.

Законом встановлено також підстави списання коштів із рахунку та черговість списання грошових коштів, особливо якщо грошових коштів, що є на рахунку клієнта, недостатньо для виконання його доручень та вимог інших осіб, вказівки яких для банку є обов'язковими. Наприклад, за загальним правилом банк виконує розрахункові документи відповідно до черговості їх надходження та виключно у межах залишку грошових коштів на рахунку клієнта, якщо інше не передбачено договором з клієнтом (ч. 1 ст. 1072 ЦК України).

Спеціальним положенням договору банківського рахунку слід визнати можливість кредитування рахунка (овердрафту), тобто здійснення банком платежу з рахунка клієнта, незважаючи на те, що на ньому немає грошових коштів. Договір банківського рахунка з умовою кредитування за своєю природою є змішаним, оскільки містить положення про позику та кредит (§ 1, 2 гл. 71 ЦК).

Істотним обов'язком банку при договорі банківського рахунка, як і при договорі банківського вкладу, є збереження банківської таємниці, яка містить, відповідно до ч. 1 ст. 1076 ЦК, відомості про банківський рахунок, операції за рахунком та відомості про клієнта. У разі неправомірного розголошення банком відомостей, що становлять банківську таємницю, клієнт має право вимагати від банку відшкодування завданих збитків та моральної шкоди (ч. 2 ст. 1076 ЦК, ст. 60 Закону України "Про банки і банківську діяльність").

ЧЕРГОВІСТЬ СПИСАННЯ ГРОШОВИХ КОШТІВ З РАХУНКА

У разі одночасного надходження до банку кількох розрахункових документів, на підставі яких здійснюється списання грошових коштів, банк списує кошти з рахунку клієнта у такій черговості (ст. 1072 ЦК України):

у **першу чергу** списуються грошові кошти на підставі рішення суду для задоволення вимог про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, а також вимог про стягнення аліментів

у **другу чергу** – грошові кошти на підставі рішення суду для розрахунків щодо виплати вихідної допомоги та оплати праці особам, які працюють за трудовим договором (контрактом), а також виплати за авторським договором

у **третю чергу** – кошти на підставі інших рішень суду

у **четверту чергу** – кошти за розрахунковими документами, що передбачають платежі до бюджету

у **п'яту чергу** – кошти за іншими розрахунковими документами в порядку їх послідовного надходження.

У разі відсутності (недостатності) грошових коштів на рахунку клієнта банк не веде обліку розрахункових документів, якщо інше не встановлено договором між банком і клієнтом

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОГОВОРОМ БАНКІВСЬКОГО РАХУНКУ

- За несвоєчасне (згідно з діючим законодавством України) списання, а також за несвоєчасне зарахування суми, яка належить власнику рахунку, банк сплачує клієнту пеню за кожний день прострочення у розмірі **0,1% від суми**, але не більше подвійної облікової ставки НБУ, яка діяла у період, за який сплачується пеня.
- **Клієнт несе відповідальність** за несвоєчасність ознайомлення зі змінами чинного законодавства України, змінами внутрішнього розпорядку банку та змінами тарифів на банківські послуги; за правильність заповнення реквізитів розрахункового документа, у тому числі номерів рахунків, кодів банків та інше, сум податку на додану вартість і кодів бюджетної класифікації та зобов'язується подавати банку лише належним чином оформлені документи. Клієнт несе відповідальність за наявність розбіжностей та відповідність інформації, зазначеної ним в документі на переказ, суті операції, щодо якої здійснюється цей переказ.
- **Банк відповідає за власними зобов'язаннями** згідно із законами України та статутом банку; він не відповідає за невиконання або несвоєчасне виконання зобов'язань у разі оголошення мораторію на задоволення вимог кредиторів, зупинення операцій за рахунками, арешту уповноваженими державними органами власних коштів банку на його рахунках.
- За невиконання або неналежне виконання обов'язків за договором банківського рахунку, будь яка винна сторона відшкодовує другій стороні заподіяні збитки у порядку, передбаченому чинним законодавством України.

Сторони звільняються від відповідальності за часткове або повне невиконання будь-якого з положень договору, якщо це невиконання стало наслідком причин, що знаходяться поза сферою контролю невиконуючої сторони. **До таких причин належать** стихійне лихо, екстремальні погодні умови, пожежі, війни, страйки, військові дії, громадянський безлад і таке інше (далі – «форс-мажор»). Період звільнення від відповідальності починається з моменту оголошення невиконуючою стороною «форс-мажору» і закінчується чи закінчився б, якщо ця сторона вжила б заходів, які вона і справді могла вжити для виходу з цієї ситуації. «Форс-мажор» автоматично продовжує термін виконання зобов'язань на весь період його дії та ліквідації наслідків. Про настання «форс-мажорних» обставин сторони мають інформувати одна одну **протягом 3 робочих днів** з моменту виникнення «форс-мажору». Якщо ці обставини триватимуть **більше ніж 6 місяців**, то кожна із сторін матиме право відмовитися від подальшого виконання зобов'язань за цим договором, і в такому разі жодна із сторін не матиме права на відшкодування другою стороною можливих збитків.

ПРИПИНЕННЯ ТА РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ БАНКІВСЬКОГО РАХУНКУ**Порядок розірвання договору**

- 1. Договір банківського рахунку розривається за заявою клієнта у будь-який час.**
- 2. Банк має право вимагати розірвання договору банківського рахунку:**
  - 1) якщо сума грошових коштів, що зберігаються на рахунку клієнта, залишилася меншою від мінімального розміру, передбаченого банківськими правилами або договором, якщо така сума не буде відновлена протягом місяця від дня попередження про це банком;
  - 2) у разі відсутності операцій за цим рахунком протягом року, якщо інше не встановлено договором;
  - 3) в інших випадках, установлених договором або законом.
- 3. Залишок грошових коштів на рахунку видається клієнтові або за його вказівкою перераховується на інший рахунок в строки і в порядку, встановлені банківськими правилами.**
- 4. Банк може відмовитися від договору банківського рахунку та закрити рахунок клієнта у разі відсутності операцій за рахунком клієнта протягом трьох років підряд та відсутності залишку грошових коштів на цьому рахунку.**

Поточні рахунки закриваються на підставі заяви клієнта і за інших підстав, передбачених договором та чинним законодавством України.

У випадку розірвання договору і закриття рахунку за заявою клієнта ним здійснюється оплата закриття рахунку, іншої можливої заборгованості перед банком. Залишок коштів банк на підставі платіжного документа клієнта перераховує на інший, вказаний клієнтом рахунок. Банк закриває рахунок наступного банківського дня після проведення останньої операції за цим рахунком.

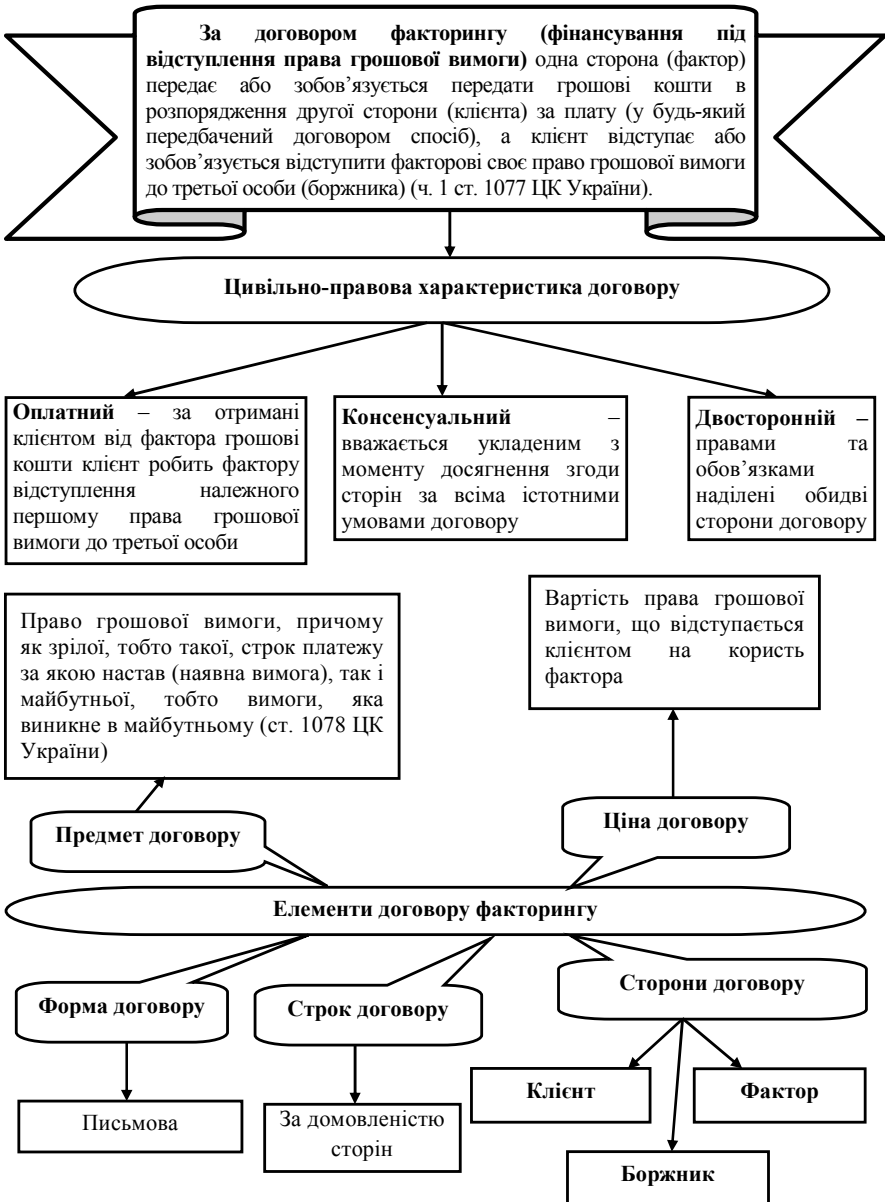
Якщо операції за поточним рахунком клієнта не здійснюються *протягом трьох років поспіль* і на цьому рахунку немає залишку коштів або клієнт не згоден із запропонованими банком змінами до договору або тарифів, договір може бути розірвано банком.

У разі порушення клієнтом умов договору, наявності інших підстав, передбачених договором або діючим законодавством України, *банк має право* в односторонньому порядку розірвати договір, про що клієнту надсилається відповідне повідомлення. Клієнт повинен відповісти на нього *протягом одного місяця* з моменту спрямування йому такого повідомлення. У разі неотримання банком відповіді протягом зазначеного строку вважається, що клієнт згоден з розірванням договору. При цьому всі рахунки, відкриті на підставі договору, закриваються.

Договір, укладений *на невизначений строк*, набуває чинності з дня його підписання сторонами. Дія договору *припиняється* за згодою сторін або у випадках, передбачених договором та чинним законодавством України.

ФАКТОРИНГ (ГЛ. 73 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ Й ЕЛЕМЕНТИ ДОГОВОРУ ФАКТОРИНГУ

ЗМІСТ ДОГОВОРУ ФАКТОРИНГУ**Боржник має право:**

- вимагати від фактора надання йому в розумні строки доказів того, що відступлення права грошової вимоги дійсно мало місце;
- пред'явити фактору до заліку (а фактично здійснити залік (зарахування) односторонньою заявою) свої грошові вимоги, що ґрунтуються на договорі з клієнтом та виникли до отримання боржником повідомлення стосовно відступлення права грошової вимоги факторові;
- повернення сум, уже сплачених за відступленим правом вимоги безпосередньо від клієнта, а у передбачених ч. 2 ст. 1086 ЦК України випадках вимагати повернення таких сум і від фактора.

Боржник зобов'язаний:

- здійснити платіж факторові за умови, що він одержав від клієнта або фактора письмове повідомлення про відступлення права грошової вимоги факторові і в цьому повідомленні визначена грошова вимога, яка підлягає виконанню, а також вказано фактор, якому має бути здійснений платіж.

Права і обов'язки сторін**Фактор має право:**

- Одержати всі суми від боржника на виконання вимоги, а клієнт не відповідає перед фактором, якщо одержані ним суми є меншими від суми, сплаченої фактором клієнтові.

Фактор зобов'язаний:

- надати клієнтові звіт і передати суму, що перевищує суму боргу клієнта, який забезпечений відступленням права грошової вимоги, якщо інше не встановлено договором факторингу.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОГОВОРОМ ФАКТОРИНГУ

Клієнт відповідає перед фактором за дійсність грошової вимоги, право якої відступається, якщо інше не встановлено договором факторингу.

Грошова вимога, право якої відступається, є дійсною, якщо клієнт має право відступити право грошової вимоги і в момент її відступлення йому не були відомі обставини, внаслідок яких боржник має право не виконувати вимогу.

Клієнт не відповідає за невиконання або неналежне виконання боржником грошової вимоги, право якої відступається і яка пред'явлена до виконання фактором, якщо інше не встановлено договором факторингу.

У разі порушення клієнтом своїх обов'язків за договором, укладеним з боржником, боржник не має права вимагати від фактора повернення сум, уже сплачених йому за відступленою грошовою вимогою, якщо боржник має право одержати ці суми безпосередньо від клієнта.

Відповідно до ч. 2 ст. 1080 ЦК України передбачена можливість притягнення до цивільно-правової відповідальності клієнта у випадку, коли він порушив договірне застереження щодо заборони або обмеження відступлення права грошової вимоги до боржника на користь третьої особи (фактора).

Припинення договору факторингу:

- ❖ відповідності до закону;
- ❖ згідно з договором;
- ❖ дострокове розірвання договору;
- ❖ смерть громадянина (клієнта);
- ❖ ліквідація юридичної особи (фактора, клієнта).

РОЗРАХУНКИ (ГЛ. 74 ЦК УКРАЇНИ)

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ

Розрахунки – порядок руху грошових коштів, що здійснюється відповідно до встановлених правил на підставі цивільно-правових правочинів чи в результаті інших дій, передбачених законодавством України (ст. 51 ЗУ «Про банки і банківську діяльність», п. 1.37 ЗУ «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»).

**розрахунки за готівку
(готівкові)**

безготівкові розрахунки

Вибір відповідної форми розрахунків обумовлюється волевиявленням сторін – учасників відповідних правовідносин та приписами закону і залежать від ряду чинників – виду діяльності суб'єкта, економічної доцільності, залежності від часу, протягом якого повинна здійснитися операція, та інших (у тому числі правового статусу особи – платника і особи – одержувача грошових коштів)

Готівкові розрахунки – платежі готівкою підприємств, підприємців і фізичних осіб між собою за реалізовану продукцію (товари, виконані роботи, надані послуги) і за операціями, які безпосередньо не пов'язані з реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг) та іншого майна (п. 1.2 Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні).

сума необмежена

сума обмежена

фізичні особи, розрахунки яких на пов'язані зі здійсненням підприємницької діяльності

- фізичні особи, розрахунки яких пов'язані зі здійсненням підприємницької діяльності
- юридичні особи

Національний банк України організує готівковий обіг у країні, який поряд з безготівковими розрахунками є складовою загального грошового обороту і являє собою сукупність платежів, що здійснюються готівковою. Взагалі сфера застосування готівкових коштів у функції засобів обігу і платежу в більшості розвинутих країн з ринковою економікою обмежена.

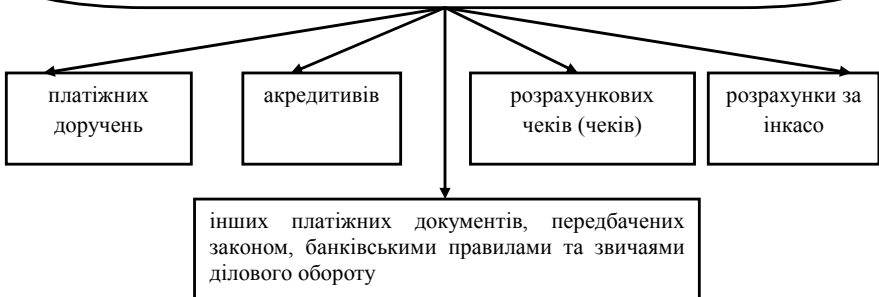
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ

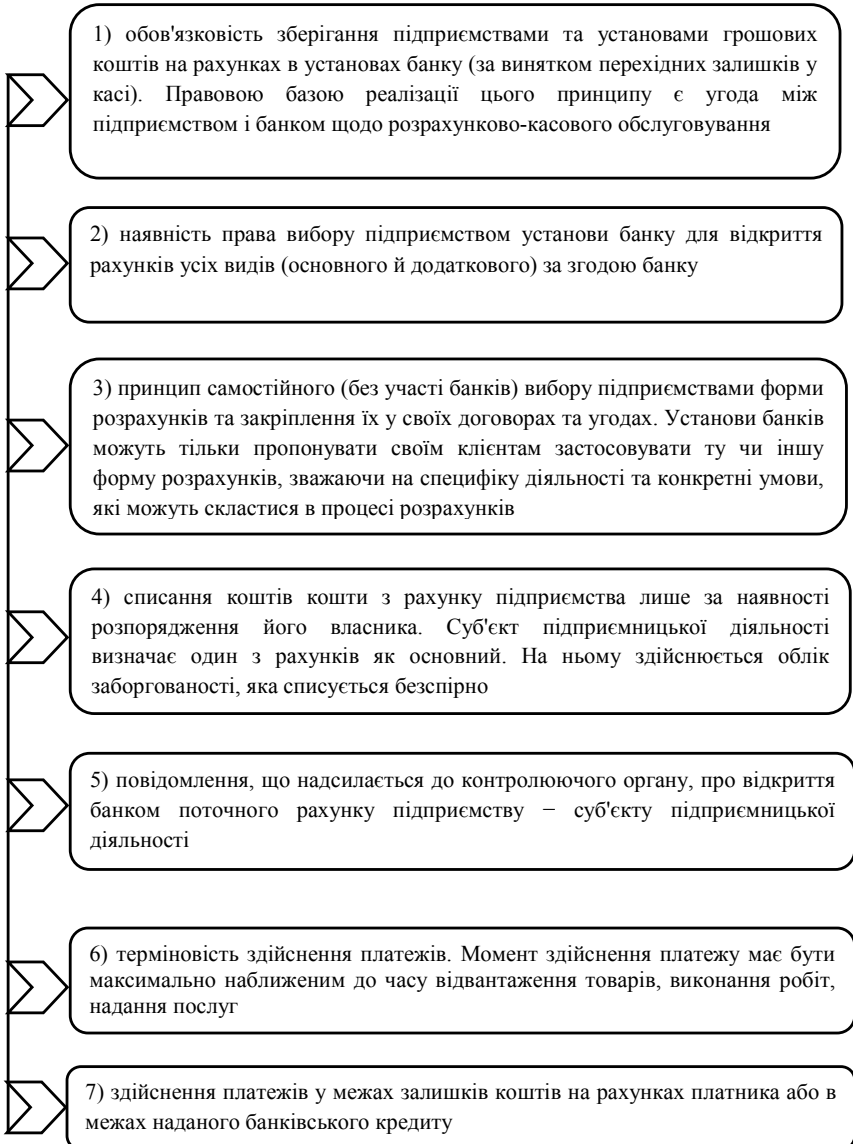
Безготівкові розрахунки – це перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, внесених ними готівкою в касу банку, на рахунки отримувачів коштів (п. 1.4 Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті).

Відповідно до п. 1.4 Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті платником є особа, з рахунку якої ініціюється переказ грошей або яка ініціює переказ шляхом подання до банку або іншої установи документа на переказ готівки разом з відповідною сумою грошей. Отримувачем є особа, на рахунок якої зараховується сума переказу або яка отримує суму переказу в готівковій формі. Платником і отримувачем можуть бути як юридичні, так і фізичні особи.

Для здійснення перерахування у платника, і в отримувача коштів повинні бути рахунки, що відкриваються банками та іншими фінансовими установами клієнтам для зберігання грошей і здійснення розрахунково-касових операцій за допомогою платіжних інструментів відповідно до умов договору та вимог законодавства України. Відкриття таких рахунків опосередковується укладенням між клієнтом та банком договору банківського рахунку, поняття та характеристика якого дається в схемах 460–466.

Безготівкові розрахунки здійснюються із застосуванням

ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ

РОЗРАХУНКИ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ПЛАТІЖНИХ ДОРУЧЕНЬ

ЗМІСТ РОЗРАХУНКІВ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ПЛАТІЖНИХ ДОРУЧЕНЬ**Банк має право:**

- залучати інші банки для виконання операцій щодо перерахування грошових коштів на рахунок.

Банк зобов'язаний:

- перерахувати відповідні грошові кошти банку отримувача, засоби для їх зарахування на рахунок особи, вказаної в дорученні, в строк, передбачений законом чи встановлений у відповідності з ним, якщо більш короткий строк не передбачений договором банківського рахунку
- вчасно інформувати платника на його вимогу про виконання доручення.

Права та обов'язки сторін**Клієнт має право:**

- вимагати від банку інформацію про виконання доручення;
- пред'явити вимогу у зв'язку з неналежним виконанням зобов'язань щодо переведення грошових коштів будь-якому із банків, які беруть участь в операції.

Відповідальність за невиконання або неналежне виконання платіжного доручення (ст. 1092 ЦК України).

1. У разі невиконання або неналежного виконання платіжного доручення клієнта банк несе відповідальність відповідно до ЦК України та закону.
2. У разі невиконання або неналежного виконання платіжного доручення у зв'язку з порушенням правил розрахункових операцій виконуючим банком відповідальність може бути покладена судом на цей банк.
3. Якщо порушення банком правил розрахункових операцій спричинило помилковий переказ банком грошових коштів, банк несе відповідальність відповідно до ЦК України та закону.

РОЗРАХУНКИ ЗА АКРЕДИТИВОМ

ВИДИ ТА ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ АКРЕДИТИВА

Залежно від наявності спеціально виділених коштів на виплату акредитива існують:

- **покритий акредитив** – акредитив для здійснення платежів, за яким завчасно бронюються кошти платника в повній сумі на окремому рахунку в банку-емітенті або у виконуючому банку (ч. 1 п. 8.4 «Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті»). Кошти заявника акредитива бронюються на спеціальному аналітичному рахунку, який має назву «Розрахунки за акредитивами» відповідних балансових рахунків;
- **непокритий** – акредитив, оплата за яким (якщо тимчасово немає коштів на рахунку платника) гарантується банком-емітентом за рахунок банківського кредиту (ч. 2 п. 8.4 «Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті»).

Залежно від можливості відкличання акредитива існують:

- **відкличний акредитив** – його може змінити або анулювати банк-емітент у будь-який час без попереднього повідомлення одержувача грошових коштів, без створення перед одержувачем будь-яких нових зобов'язань (ст. 1094 ЦК України, п. 8.6 «Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті»);
- **безвідкличний** – його можна анулювати або змінити умови лише за згодою на це одержувача грошових коштів (ст. 1095 ЦК України п. 8.7 «Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті»).

ВИКОНАННЯ АКРЕДИТИВА

Для виконання акредитива одержувач грошових коштів подає до виконуючого банку документи, які передбачені умовами акредитива, що підтверджують виконання всіх умов акредитива.

У разі порушення хоча б однієї з цих умов виконання акредитива не здійснюється.

Якщо виконуючий банк відмовляє у прийнятті документів, які за зовнішніми ознаками не відповідають умовам акредитива, він повинен негайно повідомити про це одержувача грошових коштів і банк-емітент із визначенням причин відмови.

Якщо банк-емітент, одержавши прийняті виконуючим банком документи, вважає, що вони не відповідають за зовнішніми ознаками умовам акредитива, він має право відмовитися від їх прийняття і вимагати від виконуючого банку суму, сплачену одержувачеві грошових коштів з порушенням умов акредитива (ст. 1096 ЦК України).

**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БАНКУ ЗА ПОРУШЕННЯ УМОВ АКРЕДИТИВА.
ЗАКРИТТЯ АКРЕДИТИВА**

Відповідальність банку за порушення умов акредитива (ст. 1097 ЦК України)

У разі необґрунтованої відмови у виплаті або неправильної виплати грошових коштів за акредитивом внаслідок порушення виконуючим банком умов акредитива виконуючий банк несе відповідальність перед банком-емітентом.

У разі порушення виконуючим банком умов покритого акредитива або підтвердженого ним безвідкличного акредитива відповідальність перед платником може бути за рішенням суду покладена на виконуючий банк.

Акредитив закривається у разі (ст. 1098 ЦК України):

- 1) спливу строку дії акредитива;
- 2) відмови одержувача грошових коштів від використання акредитива до спливу строку його дії, якщо це передбачено умовами акредитива;
- 3) повного або часткового відкличання акредитива платником, якщо таке відкличання передбачене умовами акредитива.

Про закриття акредитива виконуючий банк повідомляє банк-емітент.

Виконуючий банк одночасно із закриттям акредитива негайно повертає банку-емітентові невикористану суму покритого акредитива. Банк-емітент повинен зарахувати повернені суми на рахунок платника.

РОЗРАХУНКИ ЗА ІНКАСОВИМИ ДОРУЧЕННЯМИ

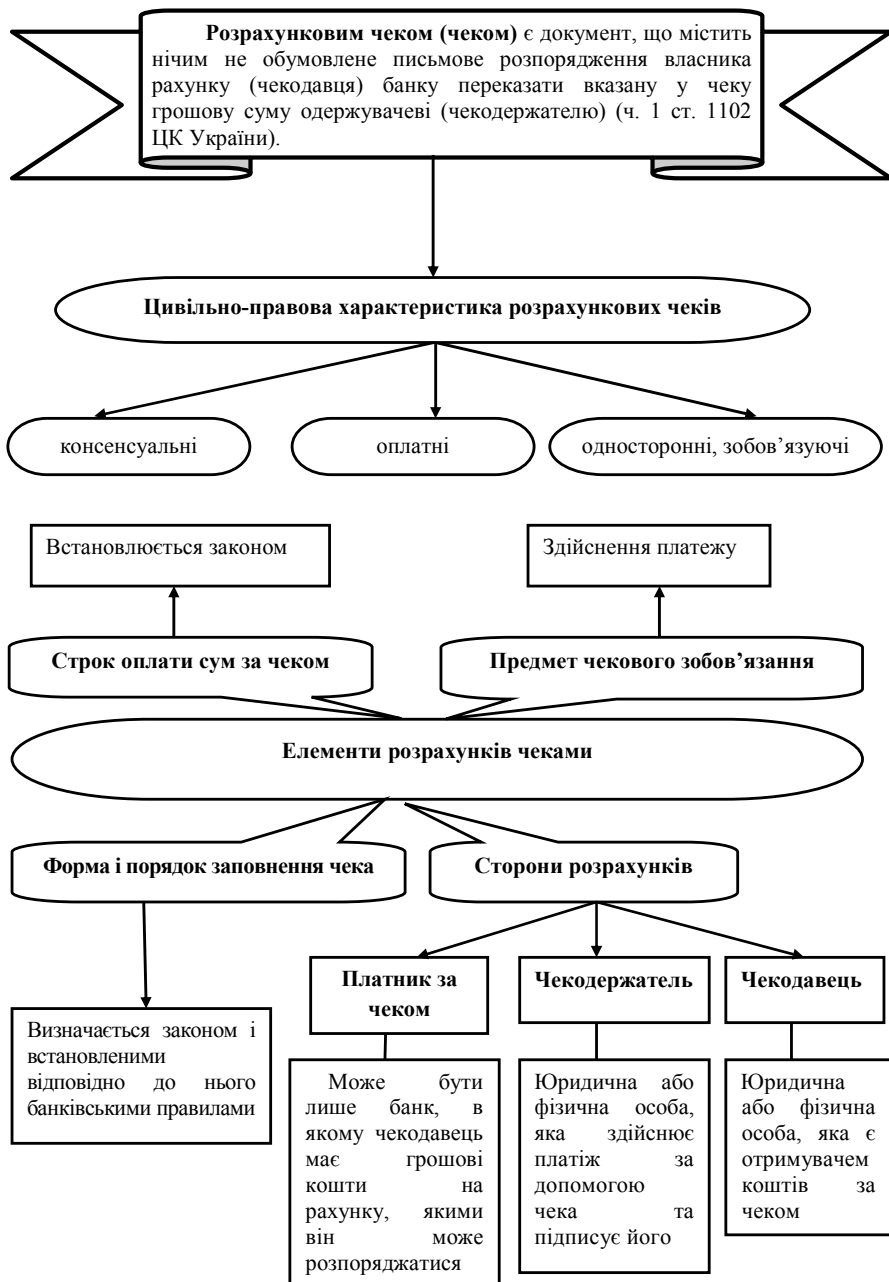
ВИКОНАННЯ ІНКАСОВОГО ДОРУЧЕННЯ**Виконання інкасового доручення (ст. 1100 ЦК України):**

- У разі відсутності будь-якого документа або невідповідності документів за зовнішніми ознаками інкасовому дорученню виконуючий банк повинен негайно повідомити про це клієнта. У разі неусунення зазначених недоліків банк повертає документи без виконання.
- Документи подаються платникові у тій формі, в якій вони одержані, за винятком банківських відміток і написів, необхідних для оформлення інкасової операції.
- Документи, що підлягають оплаті при їх поданні, виконуючий банк зобов'язаний подати до платежу негайно з отриманням інкасового доручення.
- Якщо документи підлягають оплаті в інший строк, виконуючий банк повинен для одержання акцепту платника подати документи для акцепту негайно з отриманням інкасового доручення, а вимогу платежу має здійснити не пізніше ніж у день настання строку платежу, визначеного у документі.
- Часткові платежі можуть бути прийняті у випадках, якщо це встановлено банківськими правилами, або за наявності в інкасовому дорученні спеціального дозволу.
- Одержані (інкасовані) суми негайно передаються виконуючим банком у розпорядження банку-емітента, який повинен зарахувати ці суми на рахунок клієнта. Виконуючий банк має право відрахувати з інкасованих сум належні йому плату та відшкодування витрат та (або) видатків.

Відповідальність за невиконання інкасового доручення

Якщо невиконання чи неналежне виконання розрахунку за інкасо, мало місце у зв'язку з порушенням правил здійснення розрахункових операцій виконуючим банком, відповідальність може бути покладена на банк.

РОЗРАХУНКИ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ РОЗРАХУНКОВИХ ЧЕКІВ

ОПЛАТА ЧЕКА

Оплата чека

- Чек оплачується за рахунок грошових коштів чекодавця. Чекову книжку на ім'я чекодавця (фізичної особи) банк-емітент видає на суму, що не перевищує залишок коштів на рахунку чекодавця. Порядок та умови бронювання грошових коштів на рахунку для розрахунків із застосуванням чеків установлюються банківськими правилами.
- Платник за чеком повинен пересвідчитися усіма можливими способами у його справжності, а також у тому, що пред'явник чека є уповноваженою особою. Забороняється передавання чека (чекової книжки) його власником будь-якій іншій юридичній або фізичній особі, а також підписання незаповнених бланків чека і проставлення на них відбитка печатки юридичними особами. Однак за бажанням фізичної особи чек може виписуватися на ім'я іншої особи, яка стає його власником. Видача чеків на пред'явника не проводиться.
- Чекодавець, якому видана чекова книжка (чек), відповідає за неправильне використання чеків, за збитки в разі передавання їх іншій особі, втрати або крадіжки, а також через зловживання осіб, уповноважених на підписання чеків. У разі втрати чекової книжки (чека) чекодавець має подати до банку-емітента заяву із зазначенням номерів невикористаних чеків.

Банк-емітент може відмовитися від оплати чека, якщо:

- чек або реєстр чеків заповнено з порушеннями вимог Інструкції або є виправлення, замість підпису стоїть факсиміле;

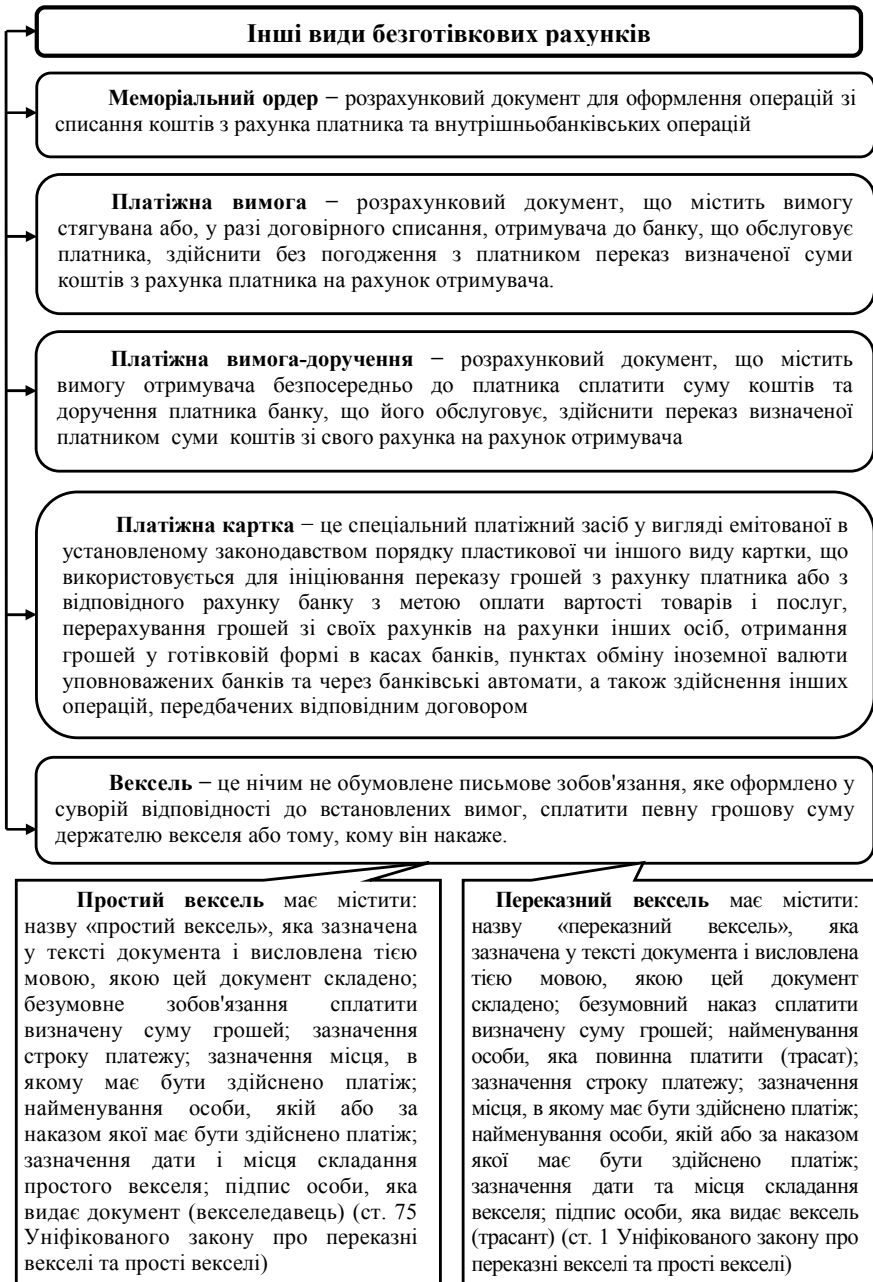
- чек виписаний чекодавцем на суму, більшу, ніж заброньована.

У разі порушення клієнтом порядку розрахунків чеками банк може позбавити його права користуватися цим платіжним інструментом, якщо це передбачено умовами договору про розрахунково-касове обслуговування.

Наслідки несплати чека (ст. 1106 ЦК України):

1. У разі відмови платника в оплаті чека чекодержатель має право пред'явити позов до суду.
2. Чекодержатель має право вимагати крім оплати суми чека відшкодування своїх витрат на одержання оплати, а також процентів.
3. До вимог чекодержателя про оплату чека застосовується позовна давність **в один рік**.

ІНШІ ВИДИ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ

РОЗПОРЯДЖАННЯ МАЙНОВИМИ ПРАВАМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ (ГЛ. 75 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ АВТОРСЬКИХ ДОГОВОРІВ

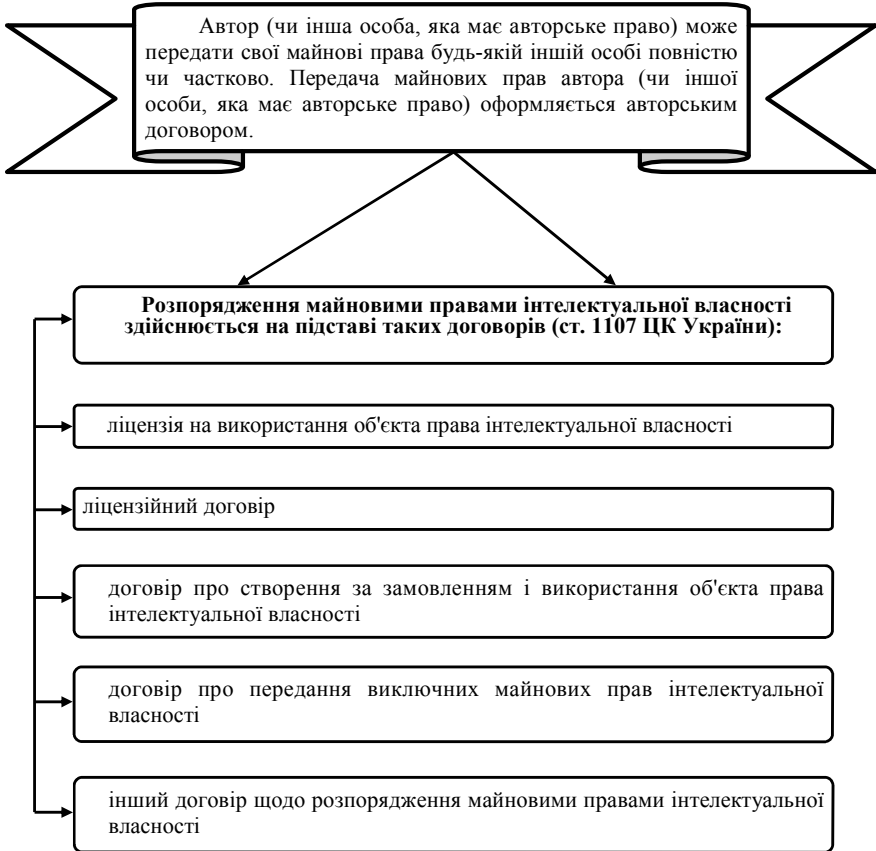
Авторський договір – це угода автора чи його правонаступників з іншими особами про вчинення відповідно до закону будь-яких дій з приводу володіння, користування та розпорядження твором.

Види авторських договорів

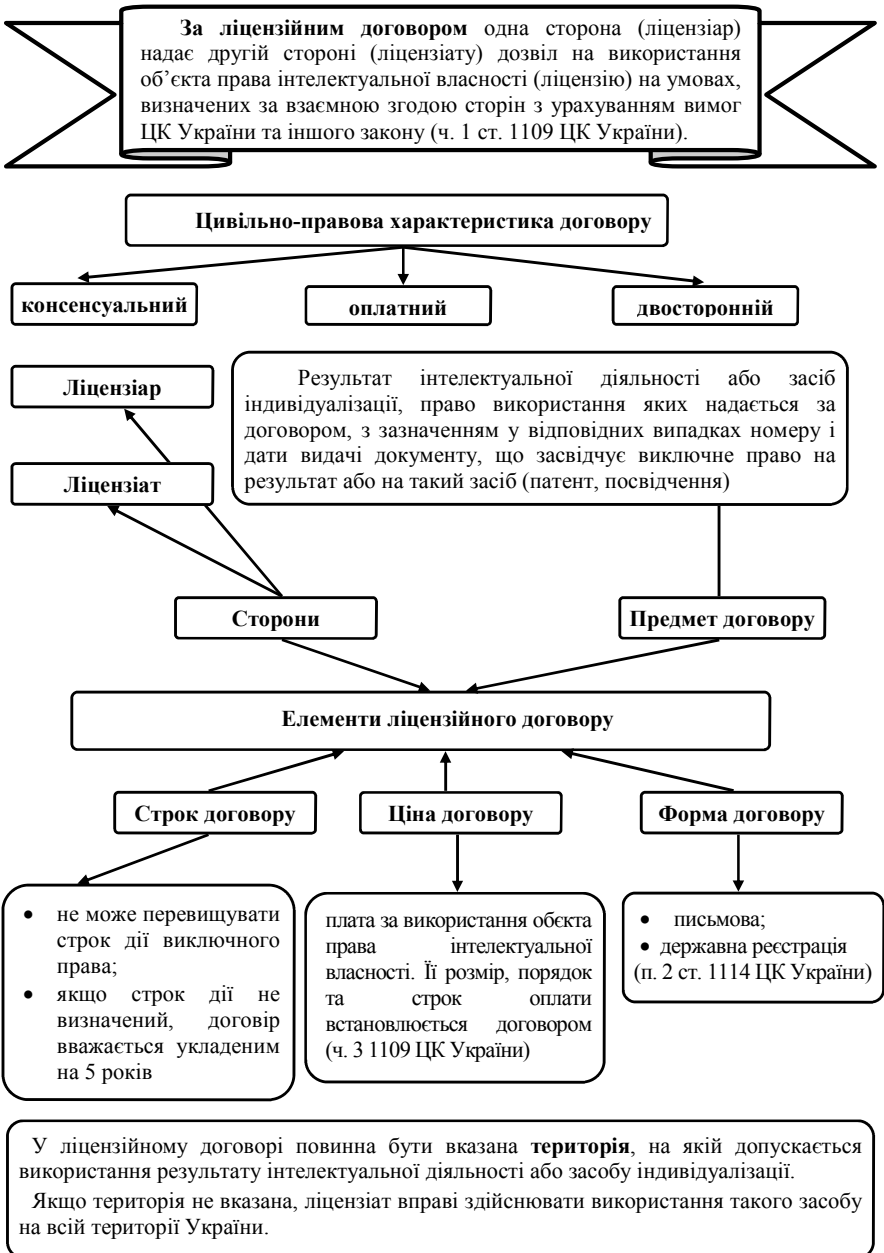
Найпоширенішими видами договорів про використання творів є авторські договори замовлення, видавничі договори, постановочні, сценарні, договори художнього замовлення, договори про видання творів у перекладі, у переробці, договори на створення і передачу комп'ютерних програм.

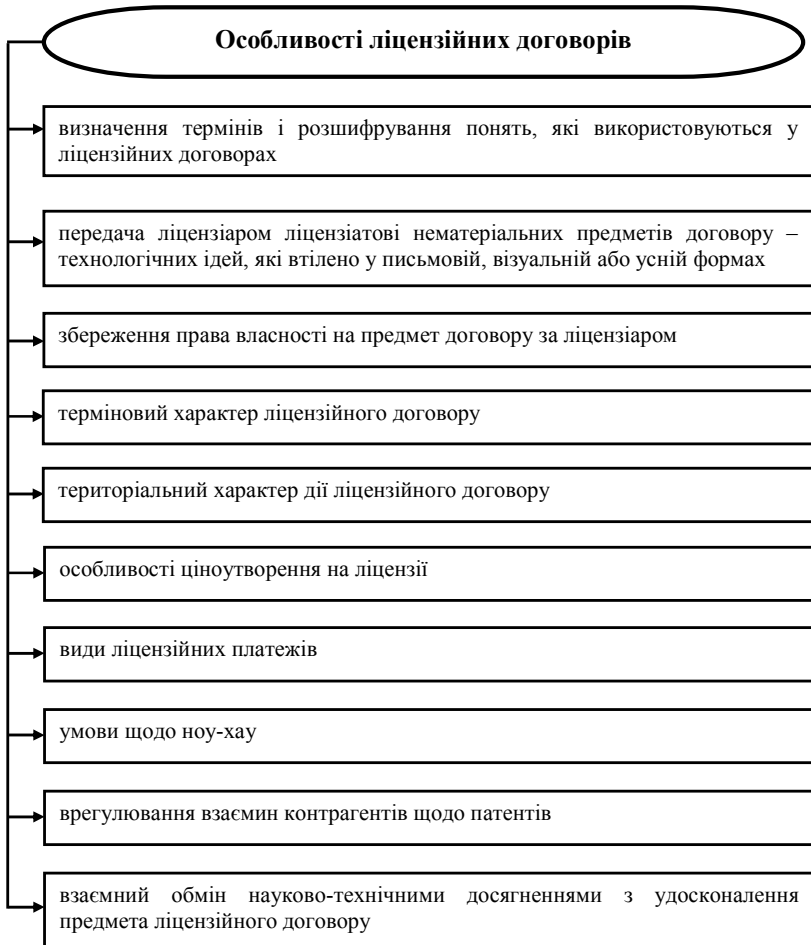
- **Авторський договір замовлення** укладається на створення конкретного твору. За цим договором автор зобов'язується створити твір відповідно до умов договору і передати його замовнику. У рахунок обумовленої договором винагороди замовник зобов'язаний виплатити автору аванс. Розмір виплати визначаються угодою сторін. У випадках, коли твір створюється за державним замовленням, ставки авторського гонорару встановлюються централізовано, відповідно до положень про мінімальні ставки гонорару та авторської винагороди, затверджених урядом.
- За **видавничим договором** автор передає або зобов'язується створити та передати видавцеві науковий чи художній твір, а видавець зобов'язується здійснити випуск цього твору протягом визначеного строку та сплатити обумовлену винагороду. Твір повинен відповідати визначеним в договорі умовам – жанру, обсягу. Протягом визначеного в договорі строку автор не має права передати цей твір іншому видавцю.
- За **постановочним договором** автор передає або зобов'язується створити і передати драматичний, музичний, хореографічний, пантомімний твір (балет, оперу, лібрето опери, музичну комедію тощо), а організація-постановник зобов'язується у визначений договором термін здійснити постановку і публічне виконання твору і сплатити автору обумовлену винагороду за публічне виконання.
- **Сценарний договір** регламентує відносини, пов'язані з використанням літературного твору, за яким знімається кіно-, телефільм, здійснюється радіо- або телепередача, проводиться масово-видовищний захід тощо. Сценарний договір передбачає використання твору в змішаній формі. Договір художнього замовлення визначає відносини, пов'язані зі створенням твору образотворчого мистецтва з метою його публічного показу. Предметом договору є різні твори образотворчого мистецтва, які створюються автором на замовлення організації та приватних осіб і стають власністю останніх.

**ВИДИ ДОГОВОРІВ ЩОДО РОЗПОРЯДЖАННЯ МАЙНОВИМИ ПРАВАМИ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ**

ПОНЯТТЯ Й ЕЛЕМЕНТИ ЛІЦЕНЗІЙНОГО ДОГОВОРУ

ОСОБЛИВОСТІ ЛІЦЕНЗІЙНИХ ДОГОВОРІВ

ЗМІСТ ЛІЦЕНЗІЙНОГО ДОГОВОРУ

Ліцензіар має право:

- в односторонньому порядку відмовитися від ліцензійного договору і вимагати відшкодування збитків, що спричинені розірванням такого договору, в разі порушення ліцензіатом обов'язку сплатити ліцензіару у встановлений ліцензійним договором строк у винагороду за надання права використання твору науки літератури або мистецтва (гл. 75 ЦК України).

Ліцензіар зобов'язаний:

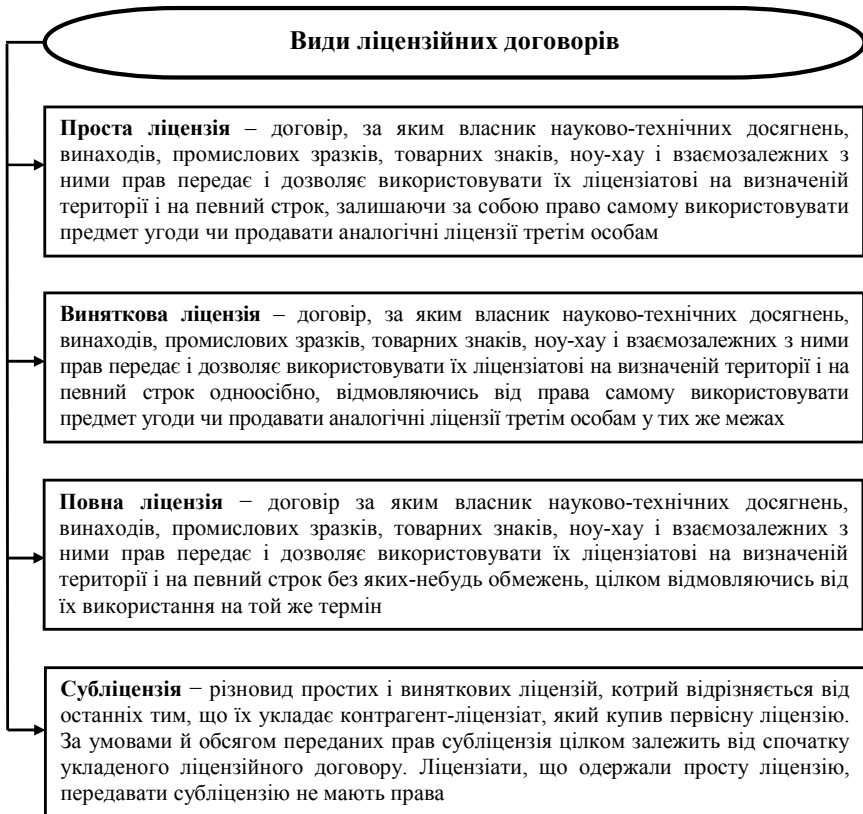
- упродовж строку дії ліцензійного договору утримуватися від будь-яких дій, що можуть зашкодити здійсненню ліцензіатом наданого йому права використання результату інтелектуальної діяльності або засобу індивідуалізації у встановлених договором межах.

Права і обов'язки сторін

Ліцензіат зобов'язаний:

- використовувати результат інтелектуальної діяльності або засіб індивідуалізації в межах прав і способами, що передбачені договором;
- надати ліцензіару звіти про використання результату інтелектуальної діяльності або засіб індивідуалізації, якщо ліцензійним договором не передбачено інше;
- надати вказані звіти ліцензіару на його вимогу, якщо в ліцензійному договорі, що передбачає надання звітів про використання результату інтелектуальної діяльності або засіб індивідуалізації, відсутні вимоги про строки і порядок їх надання;
- виплатити ліцензіару у встановлений ліцензійним договором строк винагороду за надані права за використання творів науки і мистецтва.

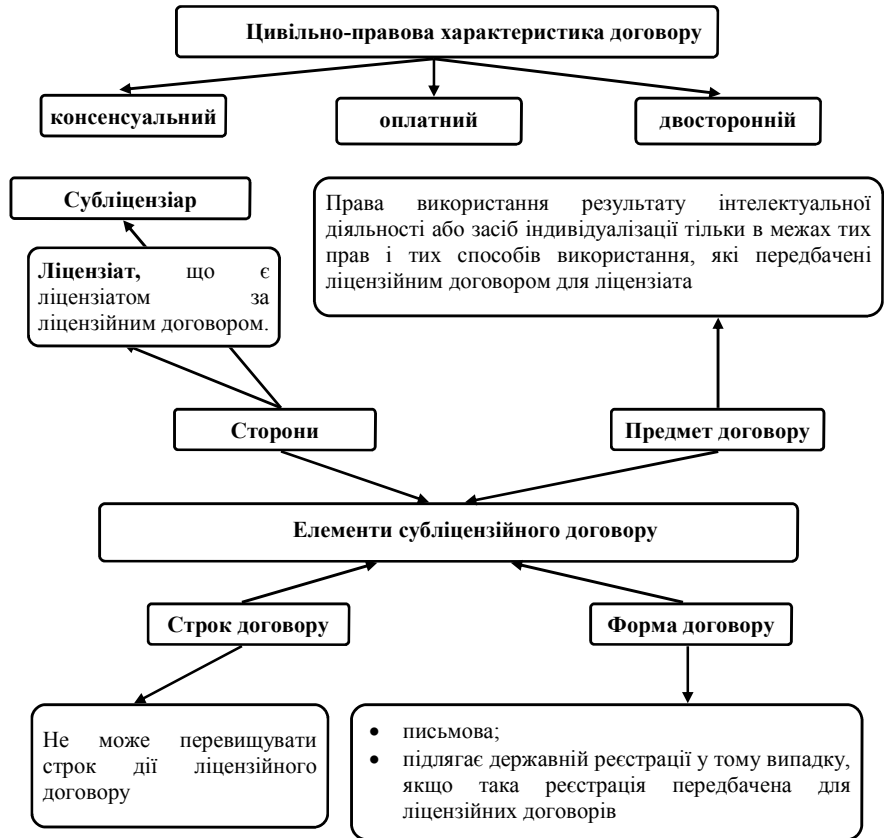
ВИДИ ЛІЦЕНЗІЙНИХ ДОГОВОРІВ

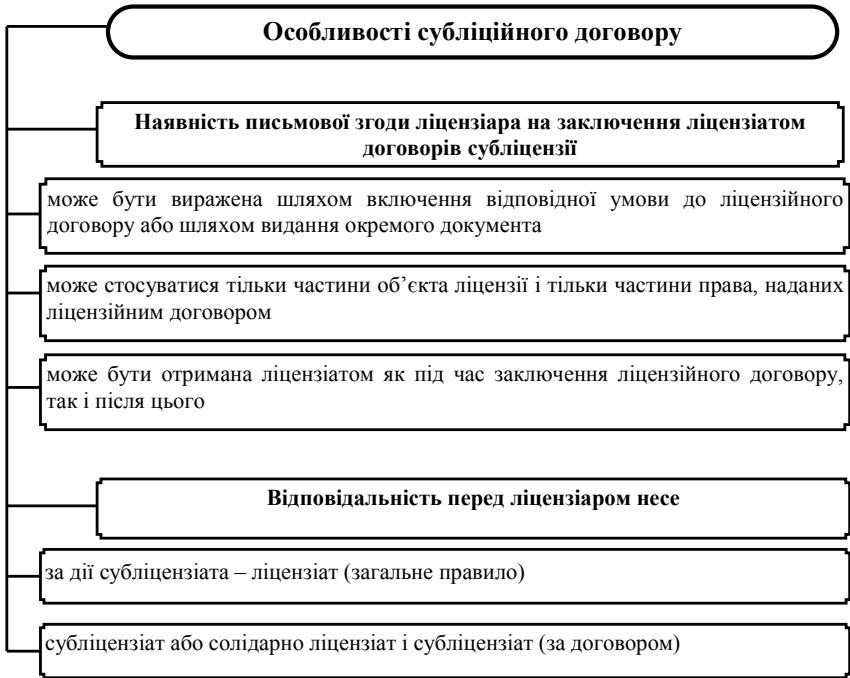

СУБЛІЦЕНЗІЙНИЙ ДОГОВІР

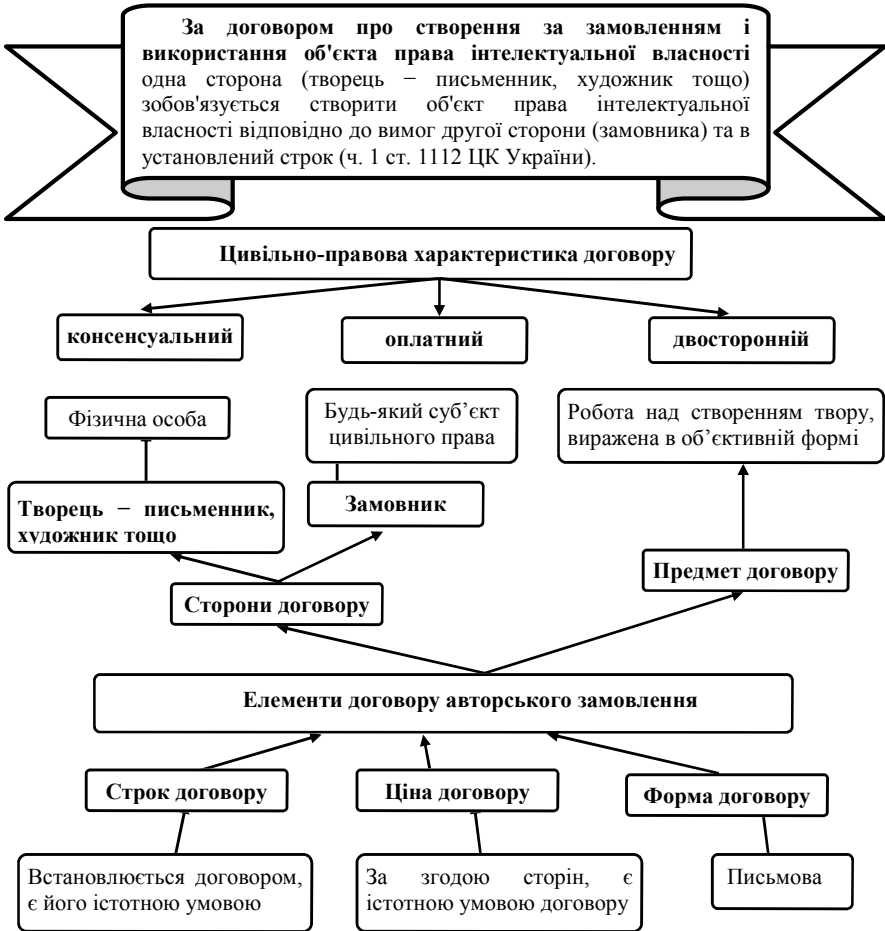
За субліцензійним договором ліцензіат надає іншій особі (субліцензіату) субліцензію на використання об'єкта права інтелектуальної власності. У цьому разі відповідальність перед ліцензіаром за дії субліцензіата несе ліцензіат, якщо інше не встановлено ліцензійним договором. (ч. 2 ст. 1109 ЦК України).

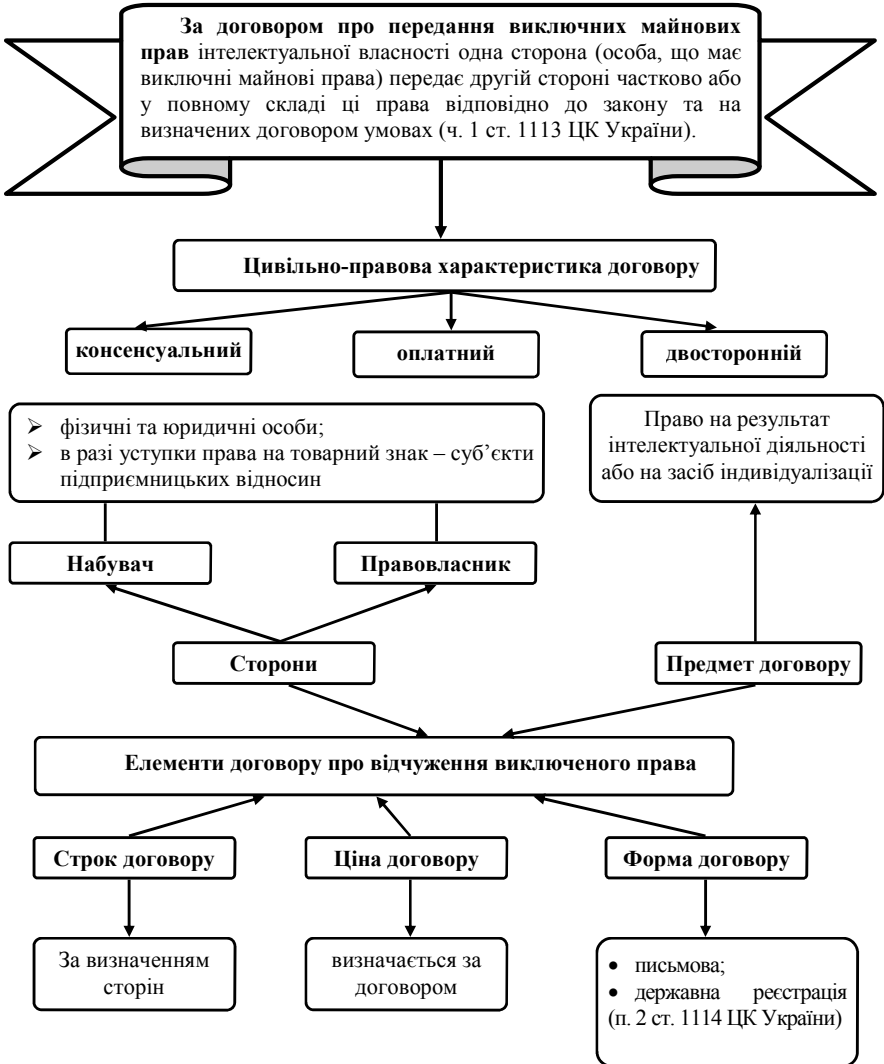
ОСОБЛИВОСТІ СУБЛІЦЕНЗІЙНОГО ДОГОВОРУ

ДОГОВІР ПРО СТВОРЕННЯ ЗА ЗАМОВЛЕННЯМ І ВИКОРИСТАННЯ ОБ'ЄКТА ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

ДОГОВІР ПРО ПЕРЕДАННЯ ВИКЛЮЧНИХ МАЙНОВИХ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Умови, включення яких до договору не допускається законом під загрозою їх нікчемності (ч. 3 ст. 1113 ЦК України), – це умови, які погіршують становище творця відповідного об'єкта або його спадкоємців порівняно зі становищем, передбаченим ЦК України та іншими законами, а також обмежують право творця на створення інших об'єктів.

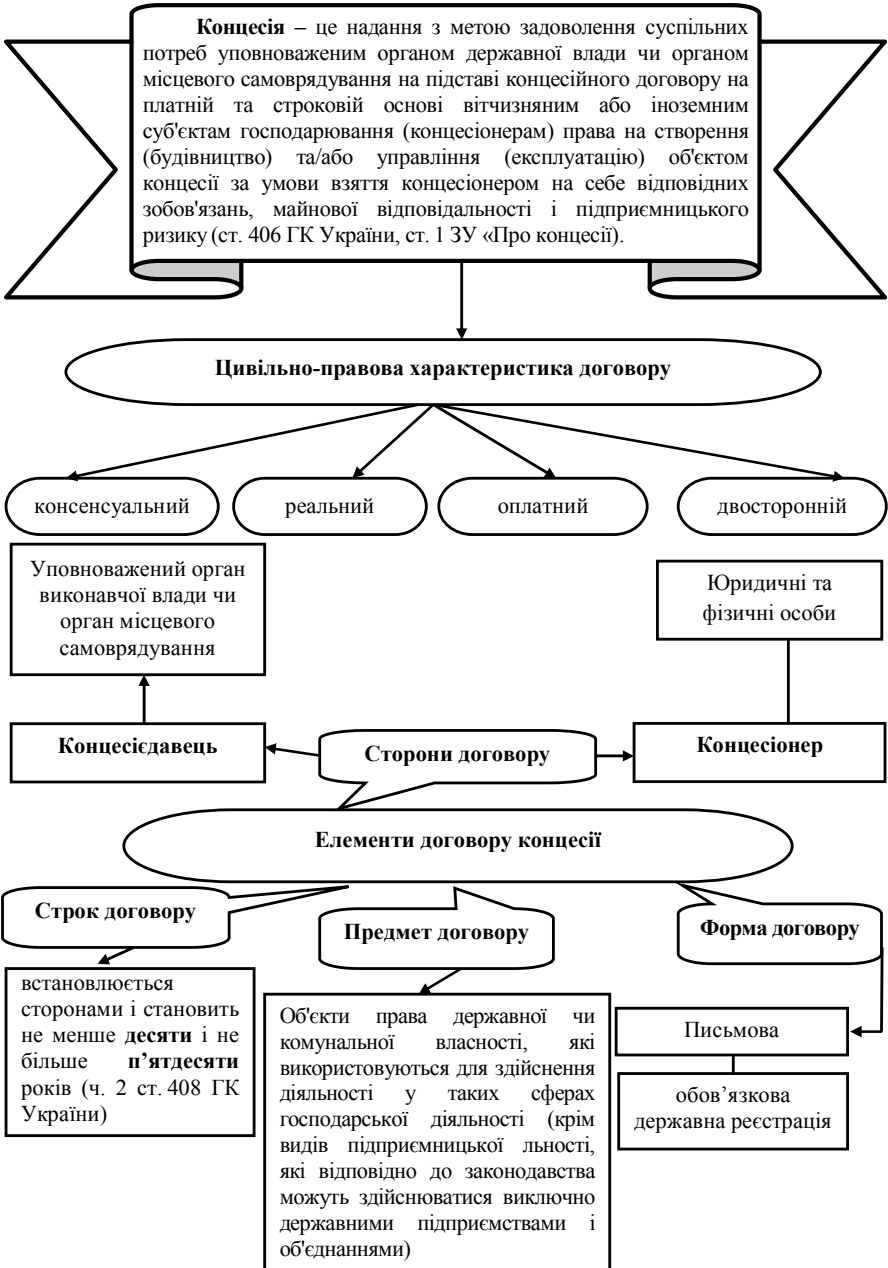
ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ ПРО ПЕРЕДАННЯ ВИКЛЮЧНИХ МАЙНОВИХ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

- Перехід виключних прав від однієї особи до іншої здійснюється з волі правовласників з можливістю набувача як самому використовувати об'єкт, що охороняється, так і розпоряджатися виключним правом на нього в повному обсязі в межах строків дії виключного права, що встановлені законом.
- У первинного правовласника виключне право не зберігається. У автора, виконавця, чиєю творчою працею створено об'єкт, зберігаються особисті немайнові права. У автора художнього твору зберігається також право слідування і право доступу.
- Набувач виключних прав стає легальним монополістом стосовно об'єкта, що охороняється, за виключенням випадків накладання права ліцензіями, а також випадків вільного використання об'єкта.
- Відчужуване виключне право може бути обмеженим виключними або невиключними ліцензіями, що видані власником виключного права або попередніми правовласниками.
- Набувач виключних прав за загальним правилом стає правонаступником правовласника в майнових правовідносинах, що виникли з приводу об'єкта, що охороняється.
- Правовідносини, що виникли між правовласником і набувачем виключних прав, є обов'язковими, а ніж набувачем і іншими особами, за винятком ліцензіатів по ліцензіях, що видані раніше, – абсолютними.

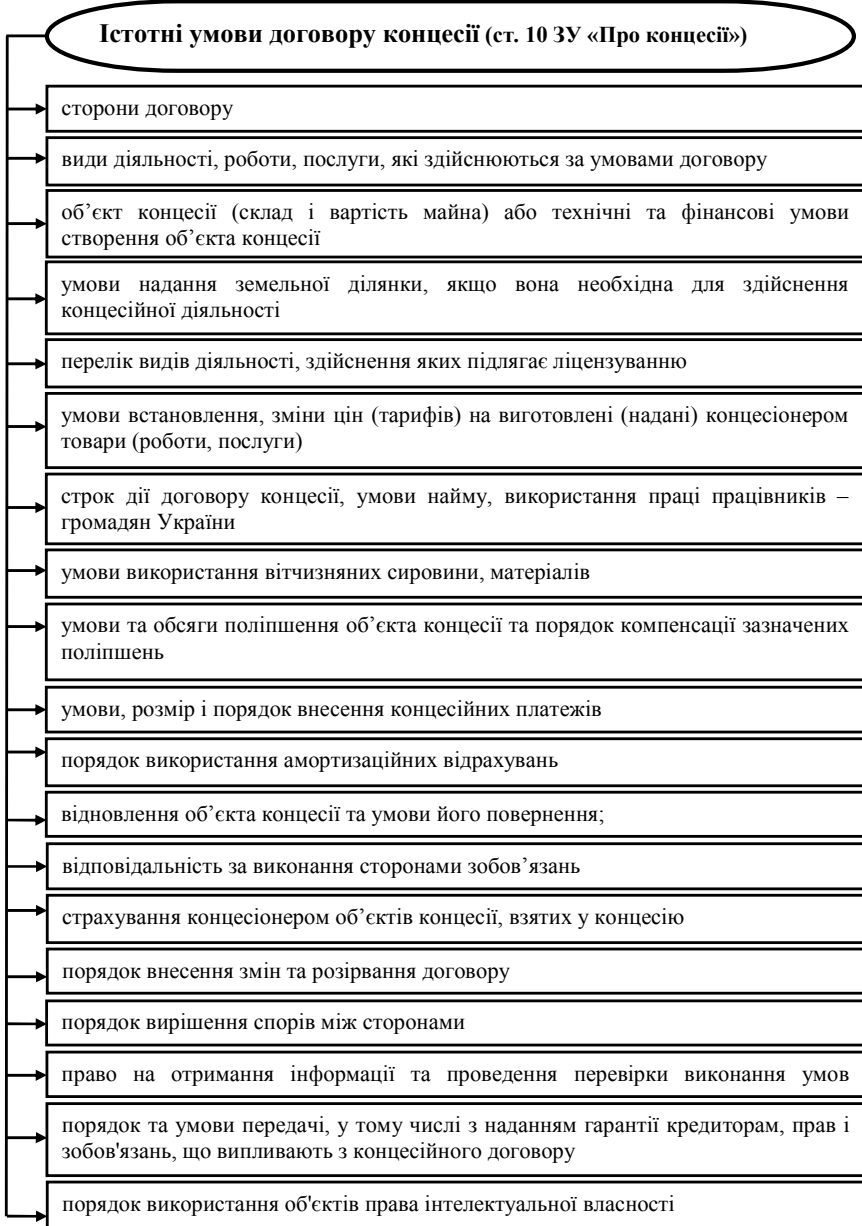
Відповідальність за договором про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності

- У разі суттєвого порушення набувачем обов'язку виплатити правовласнику у встановлений договором про відчуження виключного права строк винагороду за набуття виключного права на результат інтелектуальної діяльності або на засіб індивідуалізації попередній правовласник має право у судовому порядку перевести на себе права набувача виключного права і відшкодувати збитки, якщо виключне право перейшло до його набувача.
- Якщо виключне право не перейшло до набувача, то у випадку порушення набувачем обов'язку виплатити правовласнику у встановлений договором про відчуження виключного права строк винагороду за набуття виключного права на результат інтелектуальної діяльності або на засіб індивідуалізації попередній правовласник може відмовитися від договору в односторонньому порядку і вимагати відшкодування збитків, що зумовлені розірванням договору.

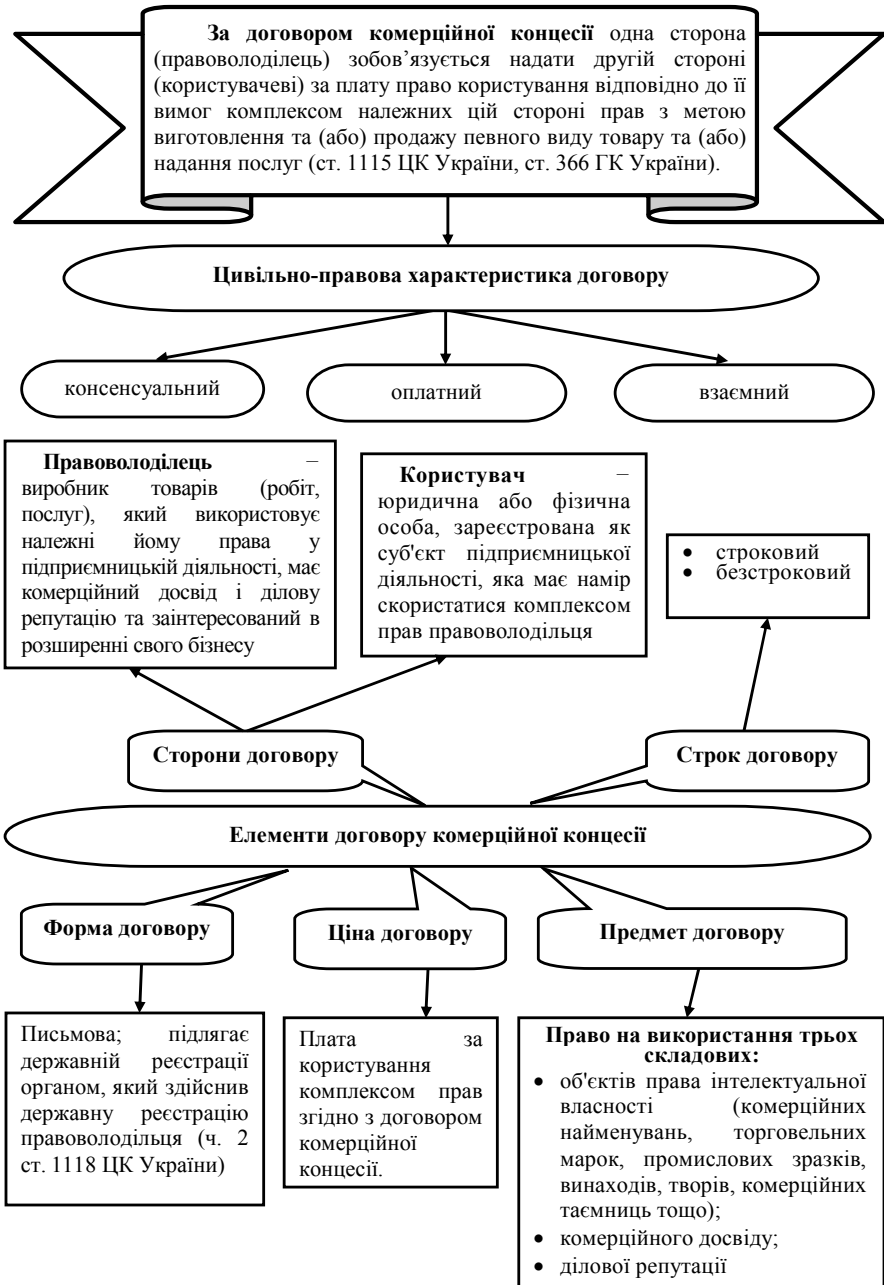
КОМЕРЦІЙНА КОНЦЕСІЯ (ГЛ. 76 ЦК УКРАЇНИ) ДОГОВІР КОНЦЕСІЇ

ІСТОТНІ УМОВИ ДОГОВОРУ КОНЦЕСІЇ

ПОНЯТТЯ Й ЕЛЕМЕНТИ ДОГОВОРУ КОМЕРЦІЙНОЇ КОНЦЕСІЇ

ЗМІСТ ДОГОВОРУ КОМЕРЦІЙНОЇ КОНЦЕСІЇ**Обов'язки правоволодільця (ст. 1120 ЦК України):**

- передати користувачеві технічну та комерційну документацію і надати іншу інформацію, необхідну для здійснення прав, наданих йому за договором комерційної концесії, а також проінформувати користувача та його працівників з питань, пов'язаних із здійсненням цих прав;
- якщо інше не встановлено договором комерційної концесії:
  - 1) забезпечити державну реєстрацію договору;
  - 2) надавати користувачеві постійне технічне та консультативне сприяння, включаючи сприяння у навчанні та підвищенні кваліфікації працівників;
  - 3) контролювати якість товарів (робіт, послуг), що виробляються (виконуються, надаються) користувачем на підставі договору комерційної концесії.

Права та обов'язки сторін**Користувач зобов'язаний (ст. 1121 ЦК України):**

- використовувати торговельну марку та інші позначення правоволодільця визначеним у договорі способом;
- забезпечити відповідність якості товарів (робіт, послуг), що виробляються (виконуються, надаються) відповідно до договору комерційної концесії, якості аналогічних товарів (робіт, послуг), що виробляються (виконуються, надаються) правоволодільцем;
- дотримуватися інструкцій та вказівок правоволодільця, спрямованих на забезпечення відповідності характеру, способів та умов використання комплексу наданих прав використанню цих прав правоволодільцем;
- надавати покупцям (замовникам) додаткові послуги, на які вони могли б розраховувати, купуючи (замовляючи) товари (роботи, послуги) безпосередньо у правоволодільця;
- інформувати покупців (замовників) найбільш очевидним для них способом про використання ним торговельної марки та інших позначень правоволодільця за договором комерційної концесії;
- не розголошувати секрети виробництва правоволодільця, іншу одержану від нього конфіденційну інформацію.

ОСОБЛИВІ УМОВИ ДОГОВОРУ КОМЕРЦІЙНОЇ КОНЦЕСІЇ

В договорі комерційної концесії можуть бути передбачені особливі умови, зокрема (ст. 1122 ЦК України):

1) обов'язок правоволодільця не надавати іншим особам аналогічні комплекси прав для їх використання на закріпленій за користувачем території або утримуватися від власної аналогічної діяльності на цій території

2) обов'язок користувача не конкурувати з правоволодільцем на території, на яку поширюється чинність договору, щодо підприємницької діяльності, яку здійснює користувач з використанням наданих правоволодільцем прав

3) обов'язок користувача не одержувати аналогічні права від конкурентів (потенційних конкурентів) правоволодільця

4) обов'язок користувача погоджувати з правоволодільцем місце розташування приміщень для продажу товарів (виконання робіт, надання послуг), передбачених договором, а також їх внутрішнє і зовнішнє оформлення

Умова договору, відповідно до якої користувач має право продавати товари (виконувати роботи, надавати послуги) виключно певній категорії покупців (замовників) або виключно покупцям (замовникам), які мають місцезнаходження (місце проживання) на території, визначеній у договорі

Умова договору, відповідно до якої правоволоділець має право визначати ціну товару (робіт, послуг), передбаченого договором, або встановлювати верхню чи нижню межу цієї ціни, є нікчемною

ДОГОВІР КОМЕРЦІЙНОЇ СУБКОНЦЕСІЇ

За договором комерційної субконцесії, користувач надає іншій особі (субкористувачу) право користування наданим йому праволодільцем комплексом прав або частиною комплексу прав на умовах, погоджених із праволодільцем або визначених договором комерційної концесії (ч. 1 ст. 1119 ЦК України, ст. 368 ЦК України).

Положення

До договору комерційної субконцесії застосовуються положення про договір комерційної концесії, встановлені ЦК України або іншим законом, якщо інше не впливає з особливостей субконцесії (ч. 2 ст. 1119 ЦК України)

Користувач та субкористувач відповідають перед праволодільцем за завдану йому шкоду солідарно (ч. 3 ст. 1119 ЦК України)

Строк дії договору комерційної субконцесії не може перевищувати строк дії договору комерційної концесії

У будь-який час одна із сторін може відмовитися від договору комерційної концесії, якщо строк такого договору не встановлений. Повідомлення про це другої сторони має бути зроблено не менш як за **шість місяців**, якщо більш тривалий строк не встановлено договором

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОГОВОРОМ КОМЕРЦІЙНОЇ КОНЦЕСІЇ ТА ЙОГО ПРИПИНЕННЯ

Відповідальність праволодільця за вимогами, що пред'являються до користувача (ст. 1123 ЦК України)

Праволодільць несе субсидіарну відповідальність за вимогами, що пред'являються до користувача у зв'язку з невідповідністю якості товарів (робіт, послуг), проданих (виконаних, наданих) користувачем.

За вимогами, що пред'являються до користувача як виробника продукції (товарів) праволодільця, праволодільць відповідає солідарно з користувачем.

Взаємна відповідальність праволодільця і користувача встановлюється сторонами в договорі, виходячи з принципу свободи договору.

Припинення договору комерційної концесії

Кожна із сторін у договорі комерційної концесії, строк якого не встановлений, має право у будь-який час відмовитися від договору, повідомивши про це другу сторону не менш як за шість місяців, якщо більш тривалий строк не встановлено договором.

Розірвання договору комерційної концесії підлягає державній реєстрації відповідно до ст. 1118 ЦК України.

Договір комерційної концесії припиняється у разі:

- 1) припинення права праволодільця на торговельну марку чи інше позначення, визначене в договорі, без його заміни аналогічним правом;
- 2) оголошення праволодільця або користувача неплатоспроможним (банкрутом) (ст. 1126 ЦК України).

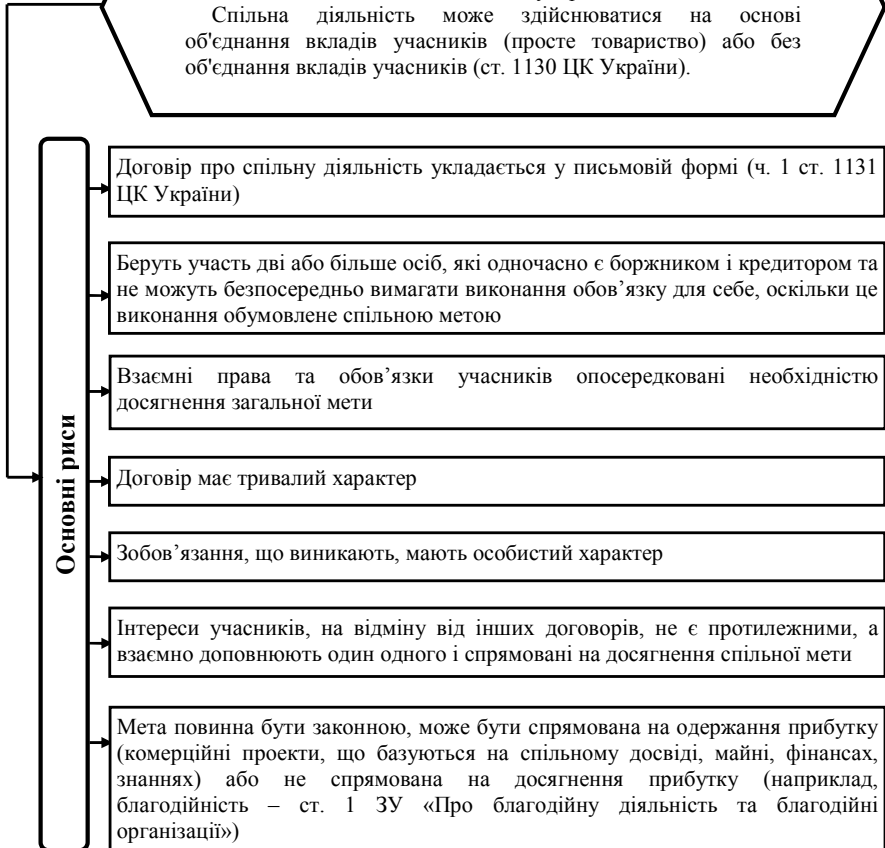
Зміна договору комерційної концесії

Договір комерційної концесії може бути змінений на загальних для цивільно-правових договорів підставах. Однак у відносинах із третіми особами сторони у цьому договорі мають право посилатися на зміну договору лише з моменту державної реєстрації цієї зміни у встановленому порядку, якщо не доведуть, що третя особа знала або могла знати про зміну договору раніше.

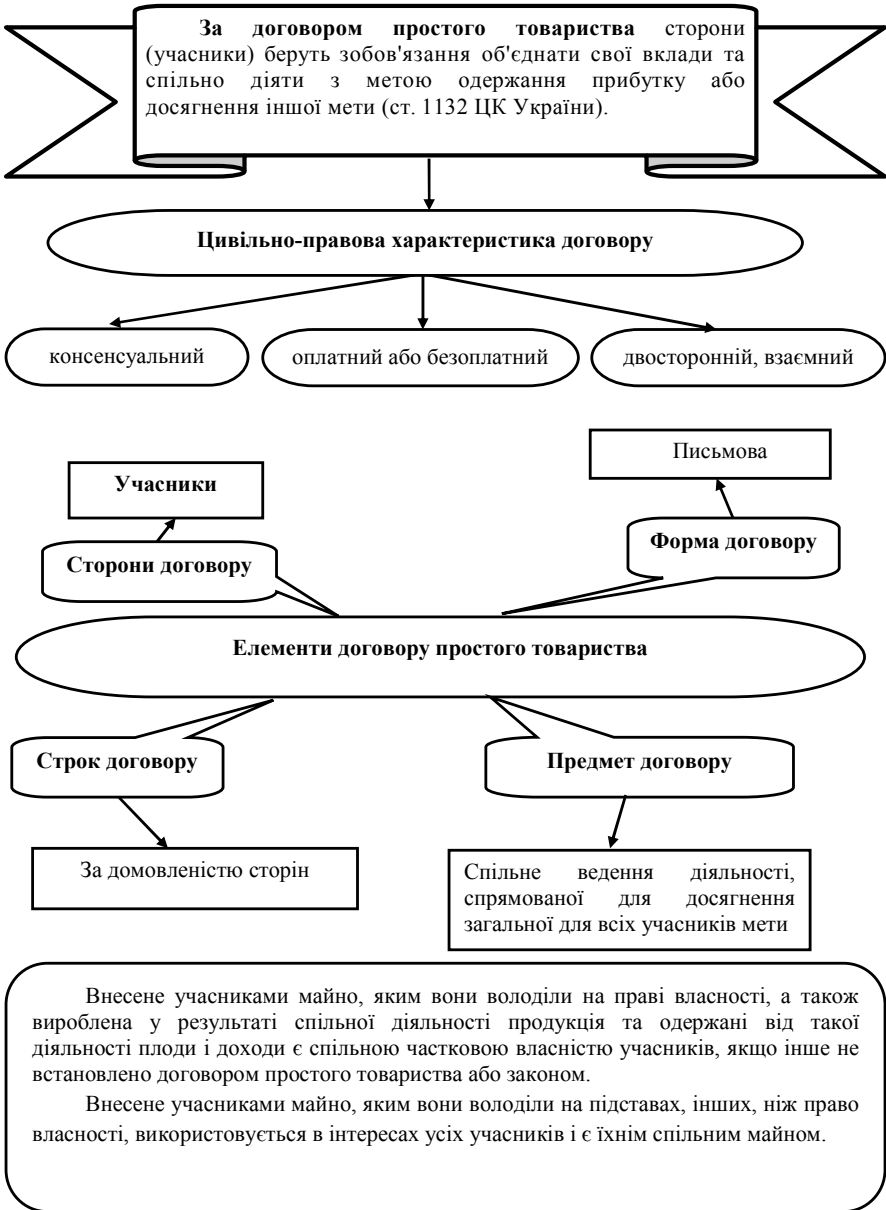
СПІЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ (ГЛ. 77 ЦК УКРАЇНИ) ДОГОВІР ПРО СПІЛЬНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

За договором про спільну діяльність сторони (учасники) зобов'язуються спільно діяти без створення юридичної особи для досягнення певної мети, що не суперечить законам.

Спільна діяльність може здійснюватися на основі об'єднання вкладів учасників (просте товариство) або без об'єднання вкладів учасників (ст. 1130 ЦК України).

ПОНЯТТЯ Й ЕЛЕМЕНТИ ДОГОВОРУ ПРОСТОГО ТОВАРИСТВА

ЗМІСТ ДОГОВОРУ ПРОСТОГО ТОВАРИСТВА**Кожний учасник має право:**

- одержувати частки прибутку від спільної справи;
- мати частку в спільному майні (частку в праві власності, праві користування спільним майном та ін.);
- вести спільні справи товариства;
- одержувати інформацію про стан спільних справ і спільного майна учасників (особисто або за участю компетентних осіб знайомитися з усією документацією з ведення справ; одержувати роз'яснення від керуючих або посадових осіб);
- відмовитися від участі в безстроковому договорі або розірвати щодо себе та інших учасників строковий договір простого товариства.

З огляду на фідучіарний характер договору слід визнати, що учасник не може передати (відступити) своє право участі в договорі іншим особам без згоди інших учасників.

Учасники зобов'язані:

- внести вклад у спільне майно;
- брати участь у витратах щодо утримання спільного майна;
- зазнавати збитків від діяльності простого товариства;
- відповідати за спільними боргами; вести справи у спільних інтересах;
- надавати іншим учасникам договору повну й достовірну інформацію про стан спільних справ і спільного майна;
- не розголошувати конфіденційну інформацію про діяльність товариства;
- нести відповідальність перед учасниками за шкоду, заподіяну спільному майну і діяльності партнерів.

**Відповідальність учасників за спільними зобов'язаннями
(ст. 1138 ЦК України):**

1. Якщо договір простого товариства не пов'язаний із здійсненням його учасниками підприємницької діяльності, кожний учасник відповідає за спільними договірними зобов'язаннями усім своїм майном пропорційно вартості його вкладу у спільне майно. За спільними зобов'язаннями, що виникли не з договору, учасники відповідають солідарно.

2. Якщо договір простого товариства пов'язаний із здійсненням його учасниками підприємницької діяльності, учасники відповідають солідарно за всіма спільними зобов'язаннями незалежно від підстав їх виникнення.

ПРИПИНЕННЯ ДОГОВОРУ ПРОСТОГО ТОВАРИСТВА

Договір може бути розірвано на загальних підставах, однак ст. 1141 ЦК України передбачає і спеціальні підстави припинення договору:

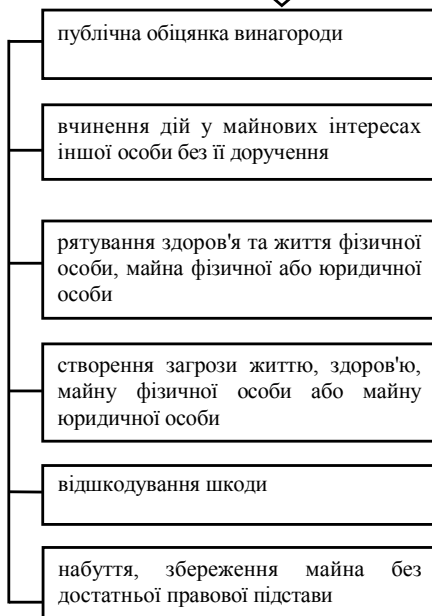
- визнання учасника недієздатним, безвісно відсутнім, обмеження його цивільної дієздатності, якщо домовленістю між учасниками не передбачено збереження договору щодо інших учасників;
- оголошення учасника банкрутом, якщо домовленістю між учасниками не передбачено збереження договору щодо інших учасників;
- смерть фізичної особи – учасника або ліквідація юридичної особи – учасника договору простого товариства, якщо домовленістю між учасниками не передбачено збереження договору щодо інших учасників або заміщення учасника, який помер (ліквідованої юридичної особи), його спадкоємцями (правонаступниками);
- відмова учасника від подальшої участі у договорі простого товариства або розірвання договору на вимогу одного з учасників, якщо домовленістю між учасниками не передбачено збереження договору щодо інших учасників;
- спливу строку договору простого товариства;
- виділ частки учасника на вимогу його кредитора, якщо домовленістю між учасниками не передбачено збереження договору щодо інших учасників;
- досягнення мети товариства або настання обставин, коли досягнення

Припинення договору тягне за собою розподіл майна, яке перебуває в спільній власності. Учасник, який вніс у спільне майно індивідуально визначену річ, має право вимагати її повернення.

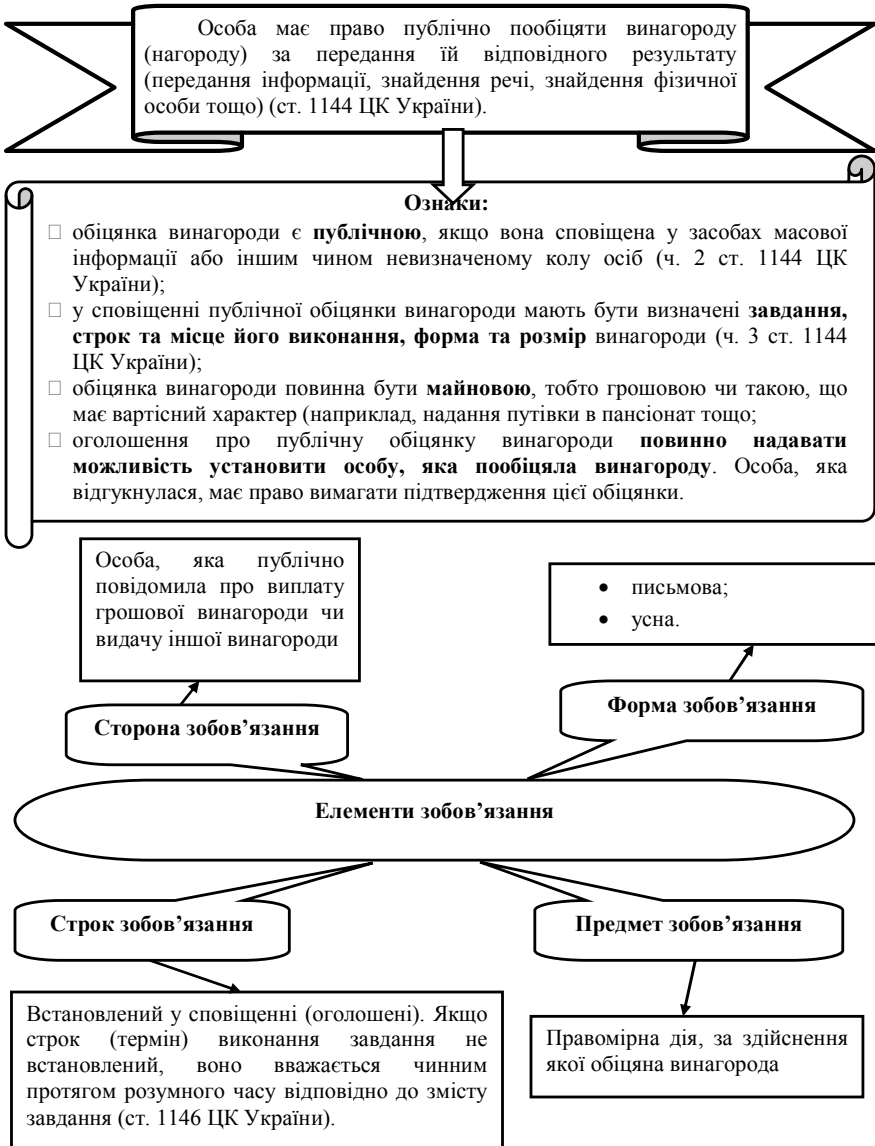

ПУБЛІЧНА ОБЦЯНКА ВІНАГОРОДИ (ГЛ. 78 ЦК УКРАЇНИ)**ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ НЕДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ**

Цивільно-правові зобов'язання виникають як із договорів, так і з інших правочинів (ст. 11 ЦК України) та інших юридичних фактів, у тому числі в разі завдання майнової (моральної) шкоди. Правовідносини, що виникають на підставі, відмінній від договору, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку, **називається недоговірними**.

Види недоговірних зобов'язань:

**ПРАВО НА ПУБЛІЧНУ ОБІЦЯНКУ ВІНАГОРОДИ
БЕЗ ОГОЛОШЕННЯ КОНКУРСУ**

**ЗМІСТ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ПРО ПУБЛІЧНУ ОБІЦЯНКУ ВИНАГОРОДИ БЕЗ
ОГОЛОШЕННЯ КОНКУРСУ**

Обов'язок особи, яка публічно пообіцяла винагороду, полягає саме у виплаті цієї винагороди тому, хто надав результат, вказаний у сповіщенні. Частина 3 ст. 1144 ЦК України зобов'язує особу, яка публічно обіцяє винагороду, визначити у сповіщенні її форму та розмір. Це може бути як певна річ, так і грошова сума. Нагорода може бути виражена також у іншій формі: білет на концерт артиста, який оголосив винагороду, надання зустрічної послуги і т. п.

У силу ч. 1 ст. 1148 ЦК України у разі виконання завдання і передавання його результату особа, яка публічно обіцяла винагороду (нагороду), зобов'язана виплатити її. Якщо завдання стосується разової дії, винагорода виплачується особі, яка його виконала першою. Якщо ж таке завдання було виконано кількома особами одночасно, винагорода розподіляється між ними порівну.

Особа, яка публічно обіцяла винагороду, має право публічно оголосити про припинення завдання. У цьому разі особа, яка понесла реальні витрати на підготовку до виконання завдання, має право на їх відшкодування (ст. 1149 ЦК України). Реальними вважаються витрати, які забезпечували діяльність, спрямовану на виконання завдання.

Наявність або відсутність публічної обіцянки винагороди впливає на відносини сторін. Так, наприклад, якщо особа, яка загубила річ, публічно пообіцяє винагороду за її знайдення, то відносини між нею і особою, яка знайде річ і передасть, будуть визначатися ст. 1144 ЦК України, а за відсутності такої обіцянки – правилами ст. 339 ЦК України, що передбачають право особи, яка знайшла загублену річ, на винагороду та відшкодування витрат, пов'язаних зі знахідкою. Частина 3 ст. 339 ЦК України прямо зазначає: якщо власник (володілець) публічно обіцяв винагороду за знахідку, вона виплачується на умовах публічної обіцянки.

ПУБЛІЧНА ОБІЦЯНКА ВИНАГОРОДИ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ КОНКУРСУ

За зобов'язанням із публічної обіцянки винагороди з оголошенням конкурсу особа (замовник конкурсу) має право оголосити конкурс (змагання) для необмеженого кола осіб з метою визначити кращого та виплатити йому винагороду.

Умови конкурсу (ст. 1151 ЦК України):

- Засновник конкурсу повідомляє про його умови одночасно з оголошенням про конкурс або персонально кожному, хто виявив бажання брати участь у ньому.
- **Предметом конкурсу** може бути результат інтелектуальної, творчої діяльності, вчинення певної дії, виконання роботи тощо.
- За результатами конкурсу видається **нагорода (премія)**. Кількість призових місць, вид нагороди (сума премії) за кожне призове місце тощо визначаються в умовах конкурсу.
- Умовами конкурсу може бути обумовлено надання переможцеві лише морального заохочення.
- Умовами конкурсу має бути передбачено строк подання творів на конкурс чи виконання певної дії.
- Предмет конкурсу, нагорода (премія), яка має бути виплачена переможцеві, є істотними умовами оголошення конкурсу.

Право на оголошення конкурсу (ст. 1150 ЦК України)

- Конкурс (змагання) має право оголосити фізична або юридична особа (засновник конкурсу).
- Конкурс оголошується публічно через засоби масової інформації. Оголошення про конкурс може бути зроблено іншим чином.
- Засновник конкурсу має право запросити до участі в ньому персональних учасників (закритий конкурс).

**ОЗНАКИ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ З ПУБЛІЧНОЇ ОБІЦЯНКИ ВІНАГОРОДИ З
ОГОЛОШЕННЯМ КОНКУРСУ**

Зобов'язання з публічної обіцянки винагороди з оголошенням конкурсу має такі ознаки:

обіцянка винагороди за досягнення визначеного засновником конкурсу результату має бути публічною, тобто зверненою до необмеженого кола осіб через засоби масової інформації або іншим чином. За цією ознакою конкурси поділяють на **відкриті** (запрошують до участі всіх, хто бажає) та **закриті** (запрошують до участі персонально)

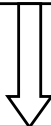
обіцяна винагорода – премія, що виплачується переможцю конкурсу за досягнутий результат незалежно від його права на одержання інших видів винагороди за працю

винагороду обіцяють лише за найкращий досягнутий результат. Тому змагання має бути визнано недійсним, якщо подано лише один результат (робота) або одна особа подала декілька робіт

Предметом конкурсу може бути результат інтелектуальної, творчої діяльності, вчинення певної дії, виконання роботи тощо. Причому засновник конкурсу повинен описати завдання з визначенням вимог до результату, певної дії, роботи, які він бажає одержати

ЗМІНА УМОВ І ВІДМОВА ВІД ПРОВЕДЕННЯ КОНКУРСУ**Зміна умов конкурсу (ст. 1152 ЦК України)**

- Засновник конкурсу має право змінити його умови до початку конкурсу. Зміна умов конкурсу після його початку неприпустима. Про зміну умов конкурсу має бути оголошено в тому ж порядку, в якому було оголошено конкурс.
- Якщо у зв'язку зі зміною умов конкурсу участь у ньому для особи втратила інтерес або стала неможливою, ця особа має право на відшкодування засновником витрат, на підготовку до участі в конкурсі.

Відмова від проведення конкурсу

- Засновник конкурсу має право відмовитися від його проведення, якщо проведення конкурсу стало неможливим за обставин, які від нього не залежать.
У разі відмови засновника від проведення конкурсу з інших підстав учасник конкурсу має право на відшкодування витрат на підготовку до участі у конкурсі.

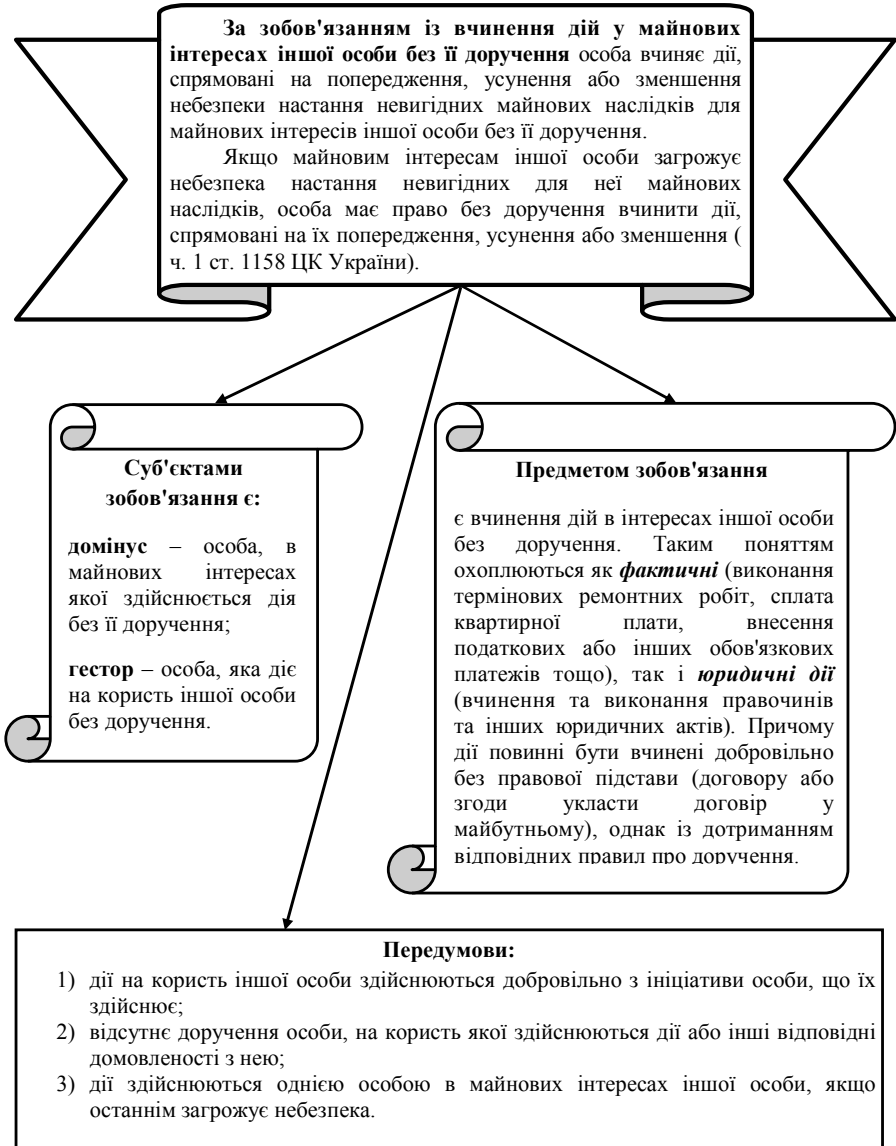
Особливості оцінювання результатів інтелектуальної, творчої діяльності, які подані на конкурс (ст. 1155 ЦК України)

За наслідками оцінювання результатів інтелектуальної, творчої діяльності, які подані на конкурс, засновник конкурсу (конкурсна комісія, журі) може прийняти рішення про:

- 1) присудження усіх призових місць та нагород (премій), які були визначені умовами конкурсу;
- 2) присудження окремих призових місць, якщо їх було встановлено декілька, та нагород (премій);
- 3) відмову у присудженні призових місць, якщо жодна із робіт, поданих на конкурс, не відповідає його вимогам;
- 4) присудження заохочувального призу та (або) нагороди (премії).

ВЧИНЕННЯ ДІЙ В МАЙНОВИХ ІНТЕРЕСАХ ІНШОЇ ОСОБИ БЕЗ ЇЇ ДОРУЧЕННЯ (ГЛ. 79 ЦК УКРАЇНИ)

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ІЗ ВЧИНЕННЯ ДІЙ В МАЙНОВИХ ІНТЕРЕСАХ ІНШОЇ ОСОБИ БЕЗ ЇЇ ДОРУЧЕННЯ

**ЗМІСТ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ІЗ ВЧИНЕННЯ ДІЙ
В МАЙНОВИХ ІНТЕРЕСАХ ІНШОЇ ОСОБИ БЕЗ ЇЇ ДОРУЧЕННЯ**

Зміст зобов'язання із вчинення дій в інтересах іншої особи без доручення становлять права та обов'язки сторін.

Особа, яка вчинила дії в майнових інтересах іншої особи без її доручення, зобов'язана:

1) за першої нагоди повідомити її про свої дії. Причому, якщо ці дії схвалить інша особа, надалі до відносин сторін застосовуються положення про відповідний договір. Якщо особа, яка розпочала дії в майнових інтересах іншої особи без її доручення, не має можливості повідомити про свої дії цю особу, вона зобов'язана вжити усіх заходів, що залежать від неї, щодо попередження, усунення або зменшення невігідних майнових наслідків для іншої особи. Особа, яка вчиняє дії в майнових інтересах іншої особи без її доручення, зобов'язана взяти на себе всі обов'язки, пов'язані із вчиненням цих дій, зокрема обов'язки щодо вчинених правочинів (ст. 1158 ЦК України);

2) негайно після закінчення цих дій надати особі, в майнових інтересах якої було вчинено дії, звіт про ці дії та передати їй усе, що при цьому було одержано (ст. 1159 ЦК України).

Особа, в інтересах якої вчиняються дії, зобов'язана відшкодувати фактично зроблені витрати, якщо вони були виправдані обставинами, за яких було вчинено дії. Вона має право відмовити у відшкодуванні, якщо особа, яка вчинила дії без її доручення, за першої нагоди не повідомила її про свої дії.

РЯТУВАННЯ ЗДОРОВ'Я ТА ЖИТТЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ, МАЙНА ФІЗИЧНОЇ АБО ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ (ГЛ. 80 ЦК УКРАЇНИ)

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ІЗ РЯТУВАННЯ ЗДОРОВ'Я ТА ЖИТТЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ, МАЙНА ФІЗИЧНОЇ АБО ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

**ВИДИ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ОСОБІ ВНАСЛІДОК ВЧИНЕННЯ НЕЮ
РЯТУВАЛЬНИХ ДІЙ ЩОДО МАЙНА ІНШОЇ ОСОБИ БЕЗ ВІДПОВІДНИХ
ПОВНОВАЖЕНЬ**

Законодавець розрізняє два **види шкоди**, завданої особі внаслідок вчинення нею рятувальних дій щодо майна іншої особи без відповідних повноважень

**шкода, завдана каліцтвом, іншим
ушкодженням здоров'я або смертю
фізичної особи**

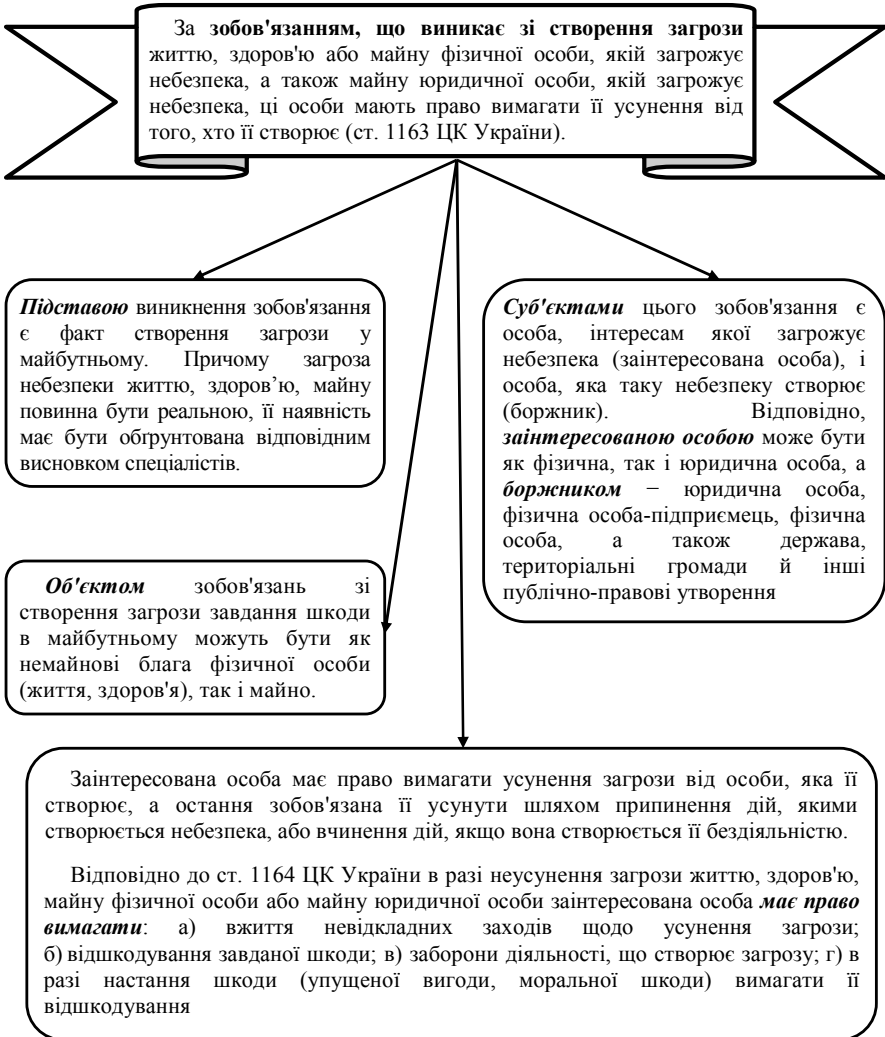
Якщо шкода, завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, яка без відповідних повноважень рятувала від реальної загрози майно іншої особи, що має істотну цінність, то її відшкодовує держава в повному обсязі (ч. 1 ст. 1162 ЦК України)

**шкода, завдана майну фізичної
особи**

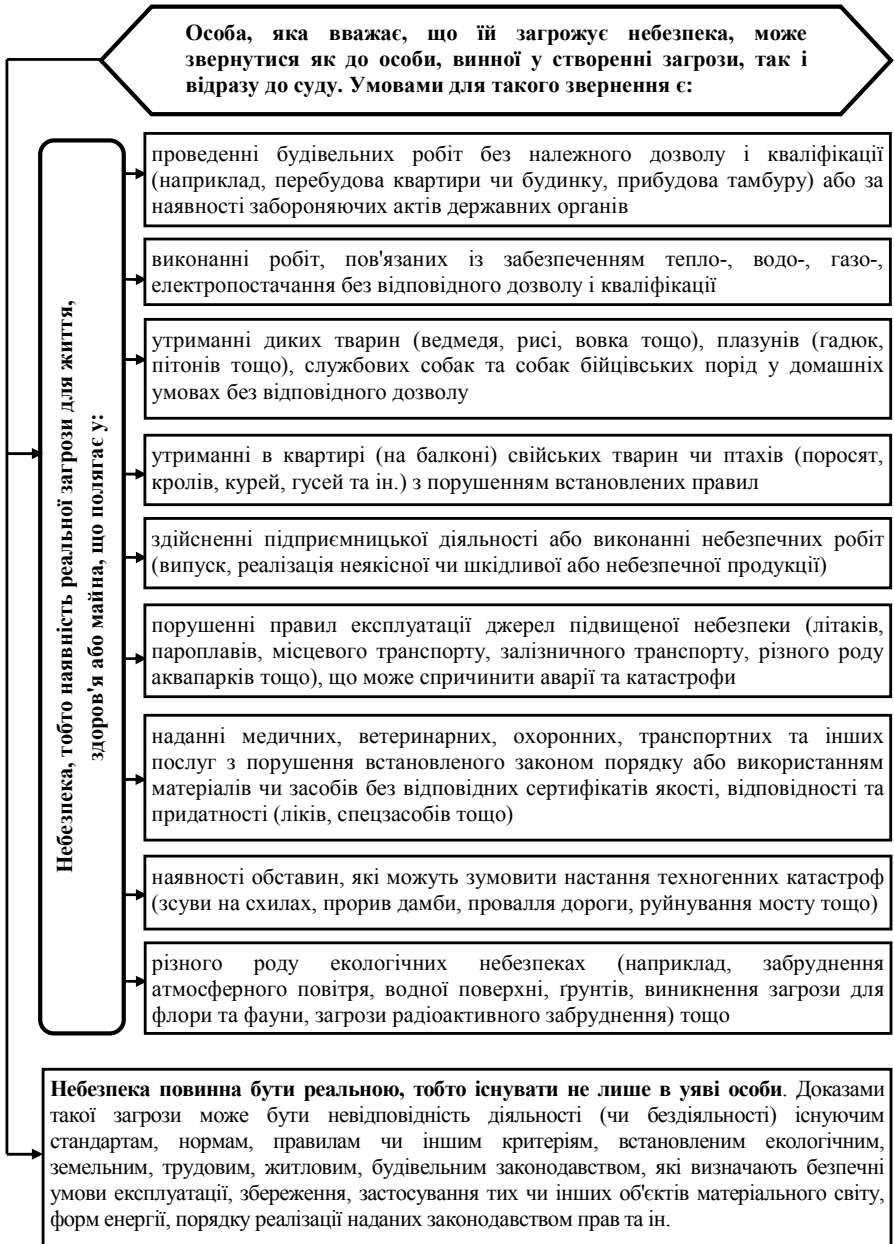
Шкоду, завдану майну особи, яка без відповідних повноважень рятувала від реальної загрози майно іншої особи, що має істотну цінність, відшкодовує власник (володілець) цього майна з урахуванням його матеріального становища (ч. 2 ст. 1162 ЦК України). При цьому шкода відшкодовується: а) з урахуванням майнового становища власника (володільца) майна, якому завдано шкоду; б) в межах вартості майна, яке було врятовано

СТВОРЕННЯ ЗАГРОЗИ ЖИТТЮ, ЗДОРОВ'Ю, МАЙНУ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ АБО МАЙНУ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ (ГЛ. 81 ЦК УКРАЇНИ)

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ З УСУНЕННЯ ЗАГРОЗИ ЖИТТЮ, ЗДОРОВ'Ю, МАЙНУ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ АБО МАЙНУ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

ВИМОГИ ЩОДО УСУНЕННЯ НЕБЕЗПЕКИ, ЯКА ЗАГРОЖУЄ ЖИТТЮ, ЗДОРОВ'Ю, МАЙНУ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ АБО МАЙНУ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ (ГЛ. 82 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ З ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ

За зобов'язанням із відшкодування шкоди особа, яка завдала шкоди неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також майну фізичної або юридичної особи, зобов'язана її відшкодувати, а потерпілий має право на відшкодування завданої шкоди в повному обсязі.

Зобов'язання із відшкодування шкоди завдячують своїм походженням римській юриспруденції, тому їх традиційно називають *деліктними*, а відповідальність за завдану шкоду – *деліктною*.

Характерні ознаки зобов'язань з відшкодування шкоди:

- настає у випадках, передбачених законом, тоді як підстави договірної відповідальності можуть бути передбачені як у законі, так і в договорі;
- настає лише за наявності шкоди, тоді як договірна може мати місце і за її відсутності (наприклад, постачальник зобов'язаний сплатити неустойку за порушення строків поставки продукції за договором і в разі відсутності збитків у покупця);
- має форму відшкодування шкоди в натурі чи повного відшкодування спричинених збитків, тоді як договірна може мати форму пені, неустойки, штрафу (наприклад, штраф за поставку неякісної продукції);
- це завжди новий обов'язок замість невиконаного (особа протиправно заподіяла шкоду чужому майну), а договірна відповідальність становить додаткове зобов'язання, яке приєднується до невиконаного (у разі недопоставки продукції постачальник зобов'язаний сплатити за це штраф і допоставити продукцію);
- покладається на порушника чи на особу, яка за законом несе за нього відповідальність (батьки, опікуни, медичний заклад) або взагалі на третю особу, в інтересах якої діяв заподіювач шкоди. До договірної відповідальності притягається безпосередньо порушник договору чи особа, яка відповідає за нього за договором (порушник).

ЗАГАЛЬНІ УМОВИ ВІДШКОДУВАННЯ ЗАПОДІЯНОЇ ШКОДИ

**Загальні умови відповідальності за заподіяну шкоду
(ст. 1166 ЦК України)**

1) наявність шкоди. За її відсутності не виникають і деліктні зобов'язання. Наявність шкоди і її розміри доводить потерпілий

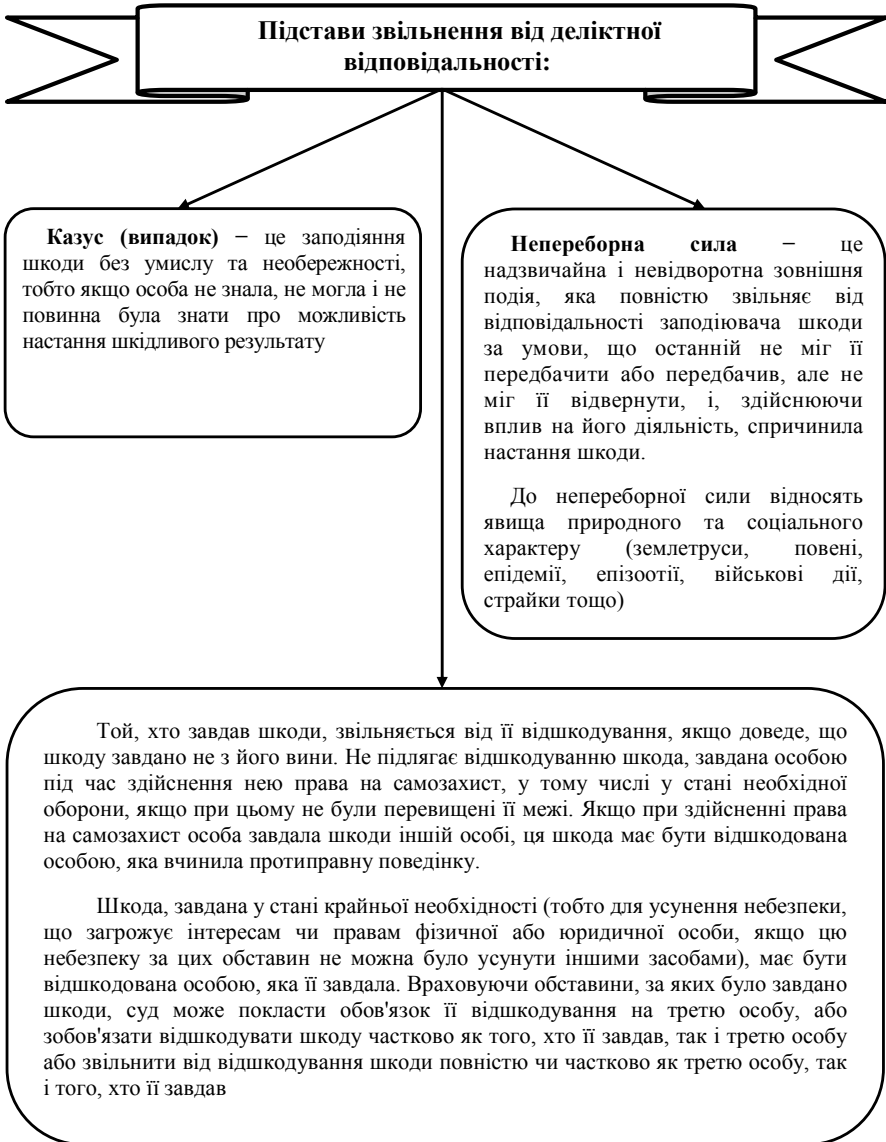
2) протиправність дій того, хто завдав шкоди. За загальним правилом шкода, заподіяна правомірними діями, відшкодуванню не підлягає, якщо інше не встановлено законом (до таких винятків належить, наприклад, відшкодування шкоди, заподіяної в стані крайньої необхідності)

3) причинний зв'язок між протиправними діями правопорушника і шкодою, яка настала. Для виникнення деліктних зобов'язань необхідно наявність безпосереднього причинного зв'язку між цими явищами, тобто протиправні дії повинні породжувати шкідливий результат

4) вина того, хто завдав шкоди. При цьому закон виходить із презумпції вини того, хто завдав шкоди. Якщо потерпілий довів наявність шкоди, то той, хто завдав шкоди, повинен довести відсутність своєї вини. Водночас презумпція вини не виключає активних дій суду, котрий має взяти заходів до всебічного з'ясування обставин справи і надання допомоги сторонам у збиранні необхідних доказів

Крім випадків заподіяння шкоди неправомірними діями, закон передбачає спеціальні випадки відшкодування заподіяної шкоди. Всі спеціальні випадки відшкодування шкоди передбачені у гл. 82 ЦК України і можуть бути поділені **на дві групи**: зобов'язання, що виникають внаслідок заподіяння шкоди **неправомірними і правомірними діями**. До останніх належать випадки відшкодування шкоди, завданої особою у разі здійснення нею права на самозахист (ст. 1169 ЦК України), відшкодування шкоди, завданої у стані крайньої необхідності (ст. 1171 ЦК України). В цих випадках обов'язок відшкодувати завдану шкоду виникає тільки за умов, передбачених у законі, наприклад, перевищення меж необхідної оборони (ст. 1169 ЦК України)

ПІДСТАВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ДЕЛІКТНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ

Моральна шкода, завдана фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала (ч. 1 ст. 1167 ЦК України).

Моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування.

Моральна шкода полягає у (ст. 23 ЦК України):

- 1) фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;
- 2) душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів;
- 3) душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна;
- 4) приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи

Загальні підстави відповідальності за завдання моральної шкоди визначені у ст. 1167 ЦК України. Згідно з цією нормою для настання відповідальності за завдання моральної шкоди **необхідна наявність таких умов:**

- а) наявність моральної шкоди;
- б) протиправна поведінка особи, яка завдала моральної шкоди;
- в) наявність причинного зв'язку між моральною шкодою і протиправною поведінкою особи;
- г) вина особи, котра завдала моральної шкоди

Моральної шкоди можуть завдавати:

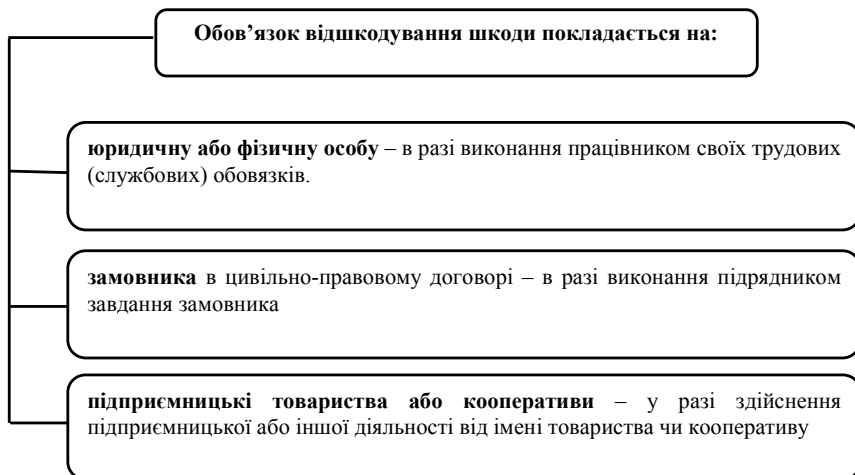
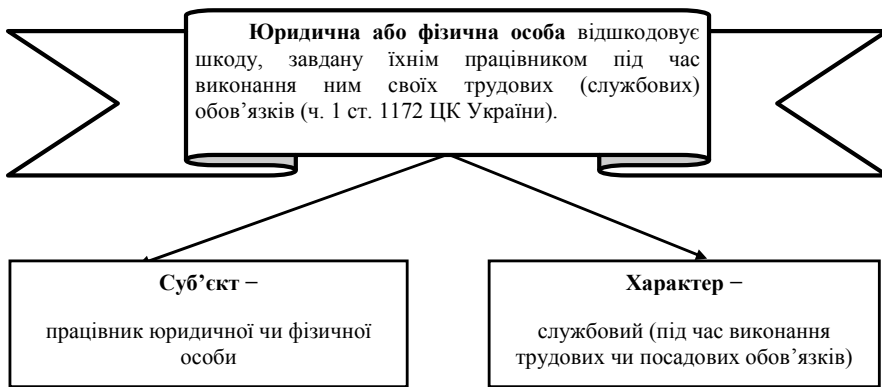
- 1) приниження честі, гідності, престижу або ділової репутації;
- 2) моральні переживання у зв'язку з ушкодженням здоров'я;
- 3) порушення права власності (у тому числі інтелектуальної), прав, наданих споживачам, інших цивільних прав;
- 4) незаконне перебування під слідством і судом;
- 5) порушення нормальних життєвих зв'язків через неможливість продовження активного громадського життя;
- 6) порушення стосунків з оточуючими людьми тощо

ВИДИ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ З ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ**ЦК України передбачає такі зобов'язання з відшкодування шкоди:**

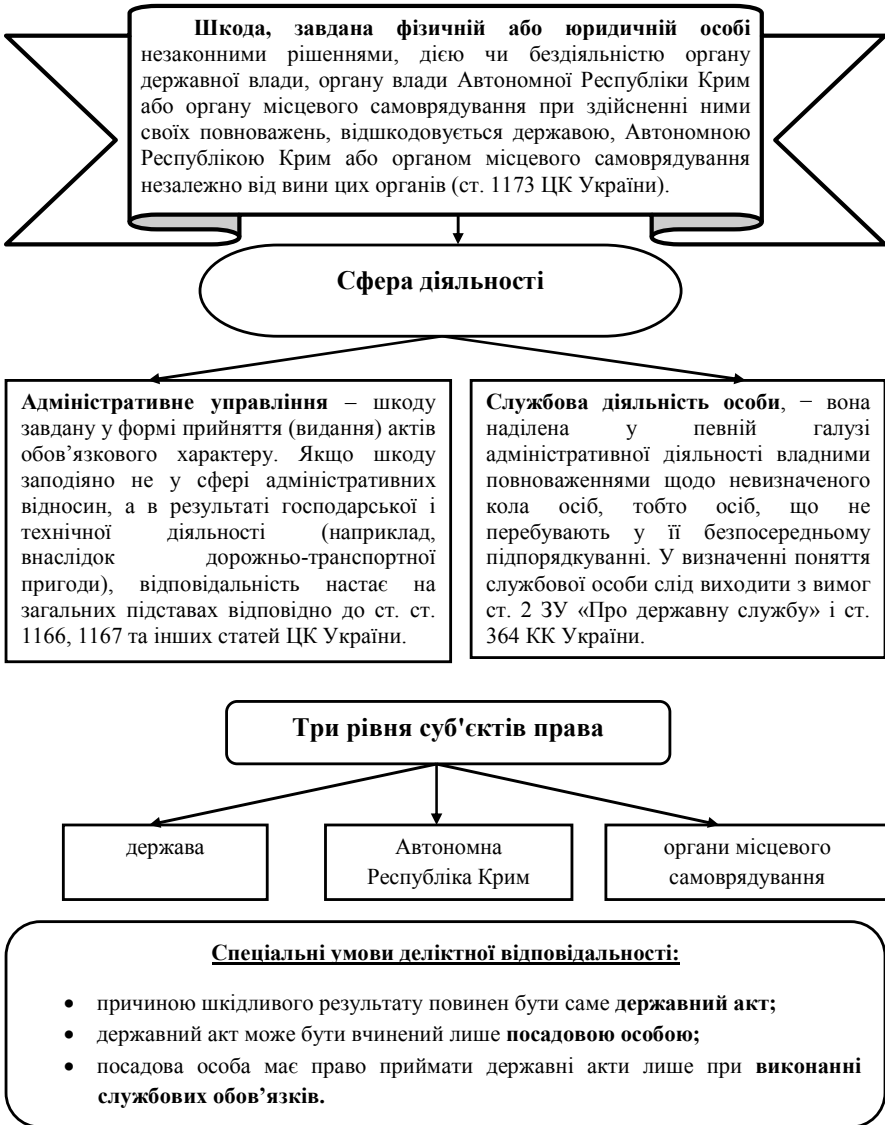
- відшкодування моральної шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи (ст. 1168 ЦК України);
- відшкодування шкоди, завданою особою у разі здійснення нею права на самозахист (ст. 1169 ЦК України);
- відшкодування шкоди, завданої прийняттям закону про припинення права власності на певне майно (ст. 1170 ЦК України);
- відшкодування шкоди, завданої у стані крайньої необхідності (ст. 1171 ЦК України);
- відшкодування юридичною або фізичною особою шкоди, завданої їхнім працівником чи іншою особою (ст. 1172 ЦК України);
- відшкодування шкоди, завданої органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування (ст. 1173 ЦК України);
- відшкодування шкоди, завданої посадовою або службовою особою органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування (ст. 1174 ЦК України);
- відшкодування шкоди, завданої органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування у сфері нормотворчої діяльності (ст. 1175 ЦК України);
- відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду (ст. 1176 ЦК України);
- відшкодування (компенсація) шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення (ст. 1177 ЦК України);
- відшкодування шкоди, завданої малолітньою особою (ст. 1178 ЦК України);
- відшкодування шкоди, завданої неповнолітньою особою (ст. 1179 ЦК України);
- відшкодування шкоди, завданої неповнолітньою особою після набуття нею повної цивільної дієздатності (ст. 1180 ЦК України);
- відшкодування шкоди, завданої недієздатною фізичною особою (ст. 1184 ЦК України);
- відшкодування шкоди, завданої особою, цивільна дієздатність якої обмежена (ст. 1185 ЦК України);
- відшкодування шкоди батьками, позбавленими батьківських прав (ст. 1183 ЦК України);
- відшкодування шкоди, завданої фізичною особою, яка не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними (ст. 1186 ЦК України);
- відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки (ст. 1187 ЦК України);
- відшкодування ядерної шкоди (ст. 1189 ЦК України);
- відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я або смертю (ст. 1195 ЦК України).

**ВІДШКОДУВАННЯ ЮРИДИЧНОЮ АБО ФІЗИЧНОЮ ОСОБОЮ ШКОДИ,
ЗАВДАНОЇ ЇХНІМ ПРАЦІВНИКОМ ЧИ ІНШОЮ ОСОБОЮ**

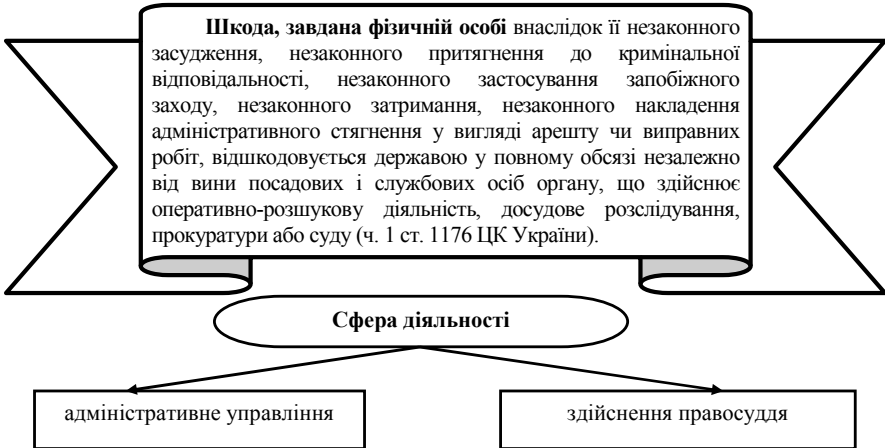

Покладення обов'язку відшкодувати шкodu на юридичну або фізичну особу пояснюється тим, що працівник у цьому випадку юридично втілює її волю. Тобто юридична або фізична особа реалізує свою правдіездатність, зокрема деліктоздатність, через її працівників. Отже, дії працівників юридично сприймаються як дії самої юридичної або фізичної особи. Цим же пояснюється відповідальність замовника за шкodu, заподіяну підрядником, якщо при цьому останній діяв за завданням замовника, а також підприємницьких товариств або кооперативів за шкodu, заподіяну їх учасниками (членами) під час здійснення ними підприємницької або іншої діяльності

**ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ОРГАНОМ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ,
ОРГАНОМ ВЛАДИ АРК АБО ОРГАНОМ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ**

**ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ НЕЗАКОННИМИ РІШЕННЯМИ,
ДІЯМИ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНУ, ЩО ЗДІЙСНЮЄ ОПЕРАТИВНО-
РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ, ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ,
ПРОКУРАТУРИ АБО СУДУ**

Фізична особа, яка у процесі досудового розслідування або судового провадження шляхом самообмови перешкоджала з'ясуванню істини і цим сприяла незаконному засудженню, незаконному притягненню до кримінальної відповідальності, незаконному застосуванню запобіжного заходу, незаконному затриманню, незаконному накладенню адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт, **не має права на відшкодування шкоди** (ч. 4 ст. 1176 ЦК України)

Відшкодуванню підлягають:

- заробіток та інші грошові доходи, які фізична особа втратила внаслідок незаконних дій;
- майно (в тому числі гроші, грошові вклади і відсотки за ними, цінні папери та відсотки за ними, частка у статутному фонді господарського товариства, учасником якого був громадянин, та прибуток, який він не отримав відповідно до цієї частки, інші цінності), конфісковане або звернене в доход держави судом, вилучене органами досудового розслідування органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, а також майно, на яке накладено арешт;
- штрафи, стягнуті на виконання вироку суду, судові витрати та інші витрати, сплачені громадянином;
- суми, сплачені громадянином у зв'язку з наданням йому юридичної допомоги;
- моральна шкода (ст. 3 ЗУ «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду»).

**СПЕЦІАЛЬНІ ПРАВИЛА ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ
НЕЗАКОННИМИ РІШЕННЯМИ, ДІЯМИ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНУ, ЩО
ЗДІЙСНЮЄ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ, ДОСУДОВЕ
РОЗСЛІДУВАННЯ, ПРОКУРАТУРИ АБО СУДУ**

Право на відшкодування шкоди не виникає:

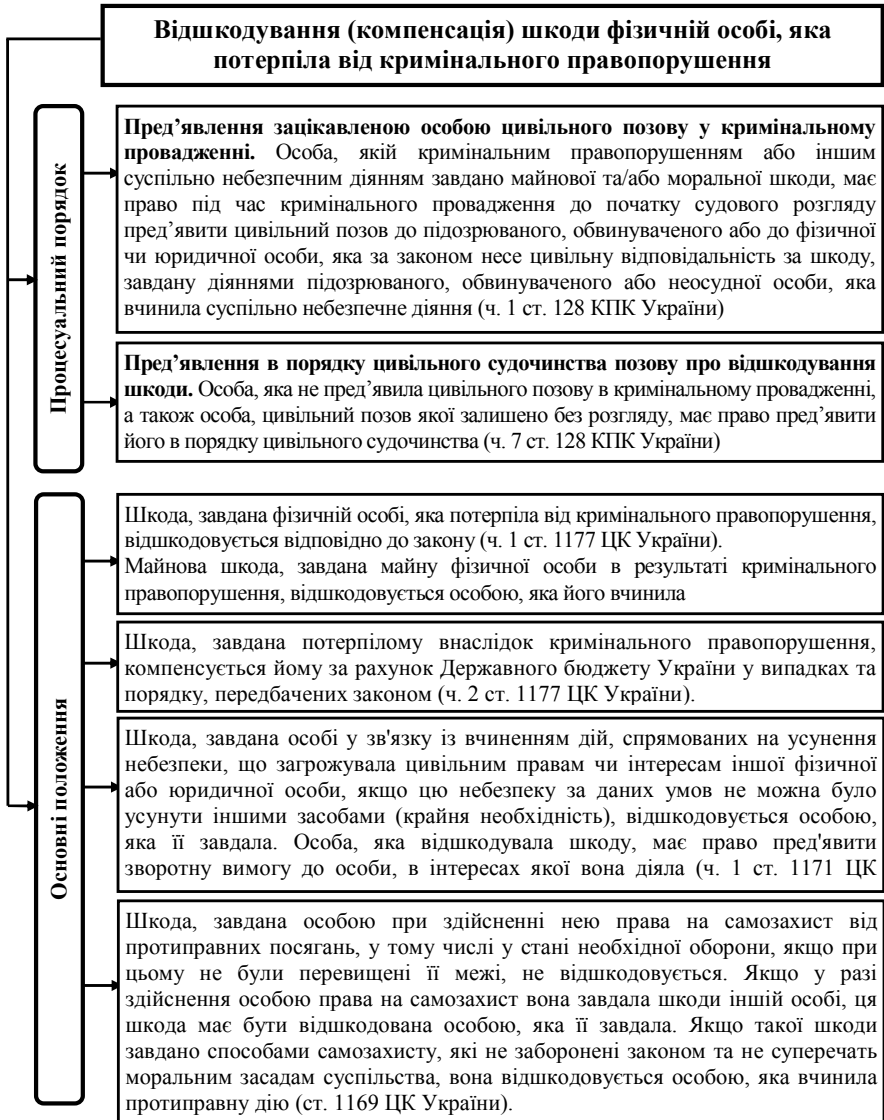
- якщо кримінальне провадження закрито на підставі закону про амністію або акта про помилування (ч. 3 ст. 1176 ЦК України);
- у разі дійового каяття (ст.45 КК України);
- примирення винного з потерпілим (ст. 46 КК України);
- передачі особи на поруки (ст. 47 КК України);
- у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48 КК України);
- за наявності обставин, що виключають злочинність діяння (розділ VIII Загальної частини КК України).

Підлягає відшкодуванню шкода, завдана громадянinові внаслідок:

- незаконного засудження, незаконного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, незаконного взяття і тримання під вартою, незаконного проведення в ході кримінального провадження обшуку, виїмки, незаконного накладення арешту на майно, незаконного відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують права громадян;
- незаконного застосування адміністративного арешту чи виправних робіт, незаконної конфіскації майна, незаконного накладення штрафу;
- незаконного проведення оперативно-розшукових заходів, передбачених ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» та іншими актами законодавства (ст. 1 ЗУ «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянinові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду»);
- постановлення судом незаконного рішення в цивільній справі – відшкодовується державою в повному обсязі в разі встановлення в діях судді (суддів), які вплинули на постановлення незаконного рішення, складу злочину за обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили (ч. 5 ст. 1176 ЦК України);
- іншої незаконної дії або бездіяльності чи незаконного рішення органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, органу досудового розслідування, прокуратури або суду – відшкодовується на загальних підставах.

Завдана шкода відшкодовується в повному обсязі незалежно від вини посадових осіб органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури і суду

**ВІДШКОДУВАННЯ (КОМПЕНСАЦІЯ) ШКОДИ ФІЗИЧНІЙ ОСОБІ,
ЯКА ПОТЕРПІЛА ВІД КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВOPOPУШЕННЯ**

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ МАЛОЛІТНЬОЮ ОСОБОЮ

Шкода, завдана малолітньою особою (яка не досягла чотирнадцяти років), відшкодовується її батьками (усиновлювачами) або опікуном чи іншою фізичною особою, яка на правових підставах здійснює виховання малолітньої особи, – якщо вони не доведуть, що шкода не є наслідком несумлінного здійснення або ухилення ними від здійснення виховання та нагляду за малолітньою особою (ч. 1 ст. 1178 ЦК України).

Батьки (усиновлювачі) або опікуни чи інші фізичні особи, які на правових підставах здійснюють виховання неповнолітнього.

Відповідальні за шкоду, завдану малолітньою особою, несуть:

Навчальний, виховний, лікувальний чи інший заклад (школа, інтернат, табір, санаторій, лікарня та ін.).

Особа, яка здійснювала нагляд на підставі договору.

Умовою відповідальності батьків та опікунів, а також осіб, які наглядають за малолітньою особою, є їх винна поведінка, під якою розуміють:

- відсутність належного нагляду;
- безвідповідальне ставлення до їх виховання;
- неправомірне використання своїх прав по щодо дітей, результатом чого є неправильна поведінка дітей, що потягнуло за собою спричинення шкоди.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БАТЬКІВ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ МАЛОЛІТНЬОЮ ОСОБОЮ

Відповідальність батьків:

- відповідальність несуть обоє батьків незалежно від того, проживають вони разом чи окремо;
- обов'язок відшкодувати завдану майнову шкоду за протиправні діяння своїх малолітніх дітей лежить на батьках ще протягом трьох років після позбавлення батьківських прав.

Принцип часткової відповідальності:

якщо малолітня особа завдала шкоди як з вини батьків (усиновлювачів) або опікуна, так і з вини закладів або особи, що зобов'язана здійснювати нагляд за нею, батьки (усиновлювачі), опікун, заклади та особи несуть часткову відповідальність (ч. 4 ст. 1178 ЦК України). Розмір часток, у межах яких ці особи нести будуть відповідальність, визначається за домовленістю між ними або за рішенням суду відповідно до частки вини кожного з них

Особа може бути зобов'язана судом частково або в повному обсязі відшкодувати шкоду, завдану нею у віці до чотирнадцяти років, проте лише за повної сукупності таких умов:

- ця шкода завдана життю або здоров'ю потерпілого;
- малолітня особа, після досягнення нею повноліття, має достатні для цього кошти;
- батьки (усиновлювачі), опікуни чи інші фізичні особи, які на правових підставах здійснювали виховання малолітньої особи, на яких був покладений обов'язок щодо відшкодування шкоди, завданої малолітнім, є неплатоспроможними або померли.

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ НЕПОВНОЛІТНЬОЮ ОСОБОЮ

Неповнолітня особа (у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років) відповідає за завдану нею шкоду самостійно на загальних підставах (ч. 1 ст. 1179 ЦК України).

Відповідальні за шкоду, завдану неповнолітньою особою

батьки (усиновителі);
опікуни

Субсидіарність такої відповідальності полягає в тому, що основна вимога про відшкодування завданої шкоди пред'являється до неповнолітнього, і лише у разі відсутності у неповнолітньої особи майна, достатнього для відшкодування завданої шкоди, як співвідповідачі будуть факультативно притягуватися до відповідальності батьки й інші вказані особи

Шкода, завдана спільними діями кількох малолітніх осіб, відшкодовується їхніми батьками (усиновлювачами), опікунами в частці, яка визначається за домовленістю між ними або за рішенням суду. Якщо в момент завдання шкоди кількома малолітніми особами одна з них перебувала в закладі, який за законом здійснює щодо неї функції опікуна, цей заклад відшкодовує завдану шкоду у частці, яка визначається за рішенням суду

Якщо майна неповнолітнього виявиться цілком достатньо для того, щоб відшкодувати завдану ним шкоду в повному обсязі, питання про притягнення до відповідальності інших осіб не виникає взагалі.

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ НЕДІЄЗДАТНОЮ ФІЗИЧНОЮ ОСОБОЮ

Шкода, завдана недієздатною фізичною особою, відшкодовується опікуном або закладом, який зобов'язаний здійснювати нагляд за нею, якщо він не доведе, що шкода була завдана не з його вини. Обов'язок цих осіб відшкодувати шкоду, завдану недієздатною фізичною особою, не припиняється в разі поновлення її цивільної дієздатності (ч. 1 ст. 1184 ЦК України).

Відповідальні за шкоду, завдану недієздатною особою

Піклувальник (фізична особа)

Організація, яка зобов'язана наглядати за недієздатною особою

Вина піклувальника чи відповідного закладу полягає у відсутності необхідної турботи і належного нагляду за хворим

Обов'язок із відшкодування шкоди повністю чи частково здійснюється за рахунок особи, яка її вчинила, у разі, якщо

- опікун помер або у нього відсутнє майно, достатнє для відшкодування шкоди;
- сама недієздатна особа має таке майно;
- завдана шкода призвела до каліцтва, інших ушкоджень здоров'я або смерті потерпілого.

**ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ФІЗИЧНОЮ ОСОБОЮ,
ЦИВІЛЬНА ДІЄЗДАТНІСТЬ ЯКОЇ ОБМЕЖЕНА**

Шкода, завдана фізичною особою, цивільна дієздатність якої обмежена, відшкодовується нею на загальних підставах (ст. 1185 ЦК України).

Обмеження дієздатності застосовується із визначеною метою – захист майнових інтересів сім'ї – і приводить до цілком конкретних наслідків – обмеження правоздатності.

Обмеження правоздатності фізичної особи:

- ніяк не впливає на її деліктоздатність;
- не викликає обов'язків піклувальника здійснювати нагляд за такою особою

У випадку спричинення шкоди особа, яка визнана обмежено дієздатною, несе самостійну відповідальність у повному обсязі при наявності наступних підстав:

- наявність самої шкоди – негативні наслідки, які настають в разі порушення особистого чи майнового права чи блага обмежено дієздатною особою;
- протиправність поведінки – дія (бездіяльність) обмежено дієздатної особи, які порушують норми правового акта, а також суб'єктивне право особи;
- причинний зв'язок між протиправною поведінкою обмежено дієздатної особи і шкодою, що завдана;
- вина – психічне ставлення обмежено дієздатної особи до своєї протиправної поведінки і її результатів у формі умислу чи необережності.

Під умислом розуміють таку протиправну поведінку, коли особа, яка вчинила шкоду, не тільки передбачає, але й бажає чи свідомо припускає настання шкідливого результату.

Необережність виражається у відсутності уваги, передбачливості, турботливості у певних обставинах.

**ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ФІЗИЧНОЮ ОСОБОЮ, ЯКА НЕ
УСВІДОМЛЮВАЛА ЗНАЧЕННЯ СВОЇХ ДІЙ ТА (АБО)
НЕ МОГЛА КЕРУВАТИ НИМИ**

Шкода, завдана фізичною особою, яка в момент її завдання не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними, не відшкодовується. З урахуванням матеріального становища потерпілого та особи, яка завдала шкоди, суд може постановити рішення про відшкодування нею цієї шкоди частково або в повному обсязі (ст. 1186 ЦК України).

Якщо шкоди було завдано особою, яка не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними у зв'язку з психічним розладом або недоумством, суд може постановити рішення про відшкодування цієї шкоди її чоловіком (дружиною), батьками, повнолітніми дітьми, якщо вони проживали разом з цією особою, знали про її психічний розлад або недоумство, але не вжили заходів щодо запобігання шкоді

Ознаки вказаного в ст. 1186 ЦК України стану (особа не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними) виникають у дієздатної особи чи неповнолітнього у віці від 14 до 18 років і є тимчасовими, викликаними неочікуваними факторами – сильне душевне хвилювання, втрата свідомості, стан стресу, стан афекту, нетиповий для даної особи вплив алкоголю і т.п.

Якщо фізична особа, яка завдала шкоди, сама довела себе до стану, в якому вона не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними в результаті вживання нею спиртних напоїв, наркотичних засобів, токсичних речовин тощо, шкода, завдана нею, відшкодовується на загальних підставах

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ДЖЕРЕЛОМ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ

Джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогнебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб (ч. 1 ст. 1187 ЦК України).

Джерелом підвищеної небезпеки вважається діяльність,
що відповідає двом ознакам:

- створення підвищеної ймовірності спричинення шкоди;
- неможливість повного контролю за нею з боку людини.

Відповідальність за таку діяльність настає, якщо шкоди було завдано в результаті дії джерела підвищеної небезпеки

Види джерел підвищеної небезпеки:

Фізичні:

а) механічні (автомобілі, рухомі склади залізниць, річкові та морські судна, виробнично-механічне обладнання промислових підприємств, будови тощо);

б) електричні (обладнання та інші агрегати енергосистеми, що перебувають під високою напругою, більшою, ніж 380 В);

в) теплові (обладнання гарячих металургійних цехів, парові установки, що перебувають під тиском, тощо).

Фізико-хімічні: – радіоактивні об'єкти (наприклад, атомні станції).

Хімічні:

а) отруйні (пари йоду, аміак, сірководень тощо);

б) вибухонебезпечні (тротил, бензин, природний газ тощо); вогнебезпечні (бензин, бензол, газ, денатурат, ефір тощо).

Біологічні:

а) зоологічні (дикі тварини, які перебувають у володінні людини);

б) мікробіологічні (штами шкідливих мікроорганізмів, деякі види бактерій тощо).

ОБОВ'ЯЗКИ ОСІБ ЩОДО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ДЖЕРЕЛОМ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ

Особа, яка здійснює діяльність, що є джерелом підвищеної небезпеки, відповідає за завдану шкоду, якщо вона не доведе, що шкоди було завдано внаслідок непереборної сили або умислу потерпілого.

Особами, зобов'язаними відшкодувати шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки, визнають тих, які здійснюють діяльність, що створює підвищену небезпеку.

Відповідно до ч. 2 ст. 1187 ЦК України шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується **особою**, яка на відповідній **правовій підставі** (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку.

Особа визнається відповідальною за спричинення шкоди за наявності двох основних ознак, одна із яких в цивілістичній літературі відома під назвою **юридичної**, а друга – **матеріальної**.

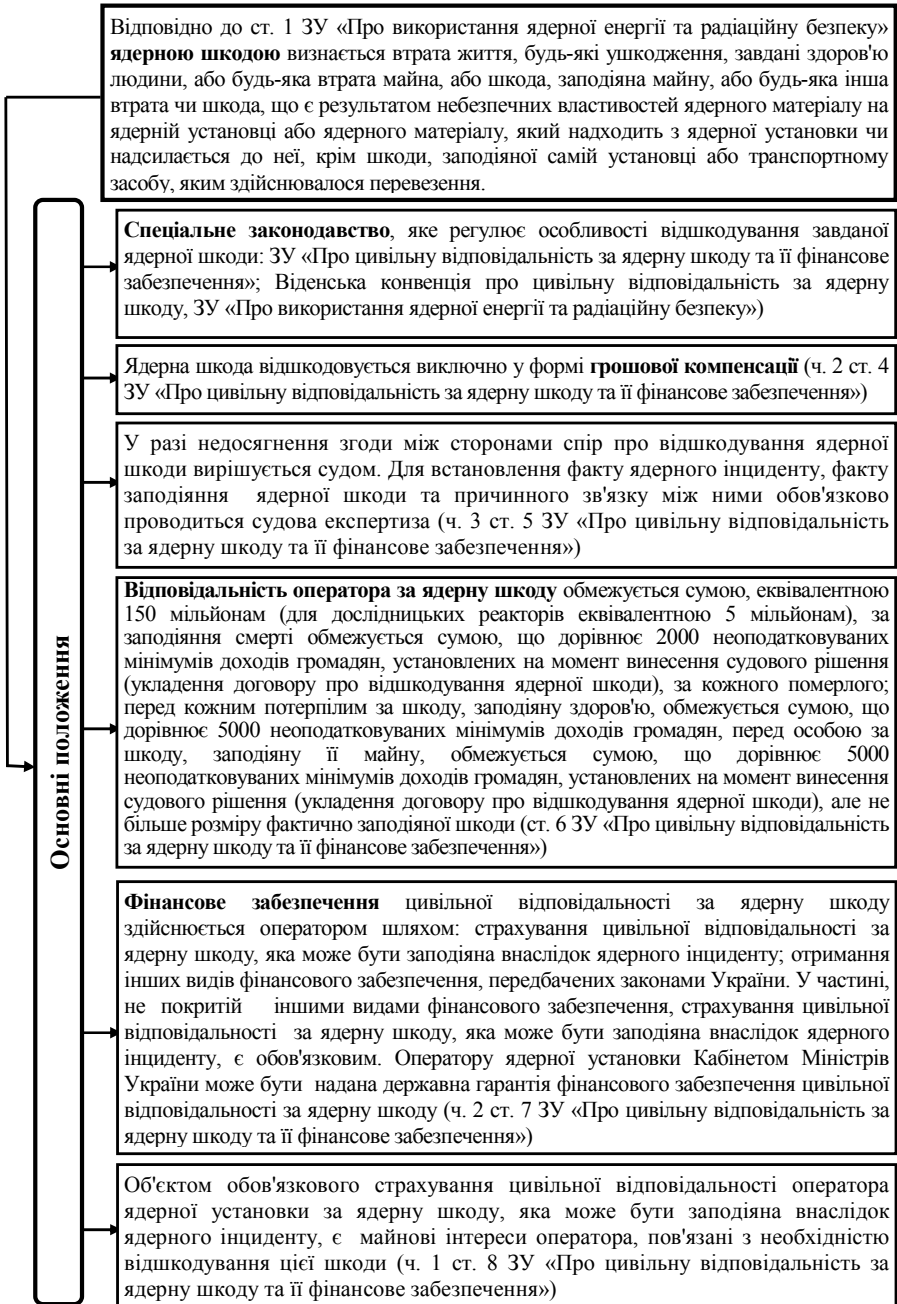
Суть першої полягає в наявності цивільно-правових повноважень особи пов'язувати свою діяльність із використанням, зберіганням або утриманням транспортного засобу, механізму та обладнання; використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогнєнебезпечних та інших речовин; утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо. Повноваження здійснювати діяльність, що є джерелом підвищеної небезпеки, ґрунтуються на підставах, що мають цивільно-правове значення (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди, довіреність, ліцензія тощо). Трудовий договір до таких підстав не належить. Тому не може бути визнана зобов'язаною відшкодувати шкоду особа, яка працює за трудовим договором (водій, машиніст, оператор, керівник підрозділу юридичної особи, кінолог, зоотехнік зоологічного парку тощо). Виконувана ними робота юридично означає діяльність їхнього роботодавця.

При визначенні особи, зобов'язаної відшкодувати шкоду, необхідно з'ясувати, у кого саме перебуває відповідний об'єкт. Інакше кажучи, врахуванню в даному разі підлягає не тільки юридичний критерій, а й критерій матеріальний. Суть останнього полягає у тому, що перш ніж здійснювати використання, зберігання або утримання транспортного засобу, механізму, обладнання, іншого об'єкта на відповідних правових підставах, особа повинна володіти цим об'єктом.

Шкода, завдана внаслідок взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки, відшкодовується на загальних підставах, а саме:

- 1) шкода, завдана одній особі з вини іншої особи, відшкодовується винною особою;
- 2) за наявності вини лише особи, якій завдано шкоди, вона їй не відшкодовується;
- 3) за наявності вини всіх осіб, діяльністю яких було завдано шкоди, розмір відшкодування визначається у відповідній частці залежно від обставин, що мають істотне значення.

ВІДШКОДУВАННЯ ЯДЕРНОЇ ШКОДИ

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ КАЛІЦТВОМ, ІНШИМ УШКОДЖЕННЯМ ЗДОРОВ'Я АБО СМЕРТЮ

Фізична або юридична особа, яка завдала шкоди каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я фізичній особі, зобов'язана відшкодувати потерпілому заробіток (дохід), втрачений ним внаслідок втрати чи зменшення професійної або загальної працездатності, а також відшкодувати додаткові витрати, викликані необхідністю посиленого харчування, санаторно-курортного лікування, придбання ліків, протезування, стороннього догляду тощо (ч. 1 ст. 1195 ЦК України).

Загальні умови виникнення відповідальності:

- факт заподіяння шкоди життю чи здоров'ю;
- наявність майнової чи іншої шкоди у потерпілого;
- причинний зв'язок між ними;
- наявність вини у особи яка спричинила шкоду.

Заподіяння шкоди здоров'ю громадянина вважається:

- ушкодження (травма) – фізичне пошкодження організму під впливом зовнішніх факторів;
- професійна хвороба – результат тривалого систематичного впливу на організм людини шкідливих наслідків виробництва або специфічних для даної професії факторів;
- інше пошкодження здоров'я – шкідливі наслідки загальної хвороби, яка виникла в результаті порушення особою, яка завдала шкоду, встановлених норм.

Основні наслідки заподіяння шкоди:

- майнові втрати потерпілого у зв'язку з ушкодженням його здоров'я (його смертю), в тому числі:
  - втрата заробітку та інших доходів;
  - витрати на відновлення здоров'я (поховання);
- зменшення його особистих немайнових благ, фізичні та духовні страждання (моральна шкода).

Причинний зв'язок повинен бути встановлений:

- між діями (бездіяльністю) особи, яка завдала шкоди, та ушкодженням здоров'я (смертю) потерпілого;
- між ушкодженням здоров'я (смертю) потерпілого і його майновими втратами.

**ОБСЯГ ТА ХАРАКТЕР ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ КАЛІЦТВОМ,
ІНШИМ УШКОДЖЕННЯМ ЗДОРОВ'Я АБО СМЕРТЮ**

Відшкодування втраченого потерпілим заробітку (доходу) повинно здійснюватися не тільки в межах того, що потерпілий отримував до каліцтва або іншого ушкодження здоров'я, а й того, що він міг би отримувати у майбутньому.

Відшкодування шкоди, завданої внаслідок ушкодження здоров'я фізичної особи, полягає у відшкодуванні:

- а) заробітку (доходу), втраченого потерпілим внаслідок втрати чи зменшення професійної або загальної працездатності;
- б) додаткових витрат, викликаних необхідністю посиленого харчування, санаторно-курортного лікування, придбання ліків, протезування, стороннього догляду тощо;
- в) моральної шкоди.

Обсяг та характер відшкодування шкоди, завданої фізичній особі каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, залежить від:

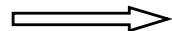
- а) середньомісячного заробітку потерпілого;
- б) ступеня втрати професійної або загальної працездатності.

Шкода, завдана фізичній особі каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, відшкодовується без урахування пенсії, призначеної у зв'язку з втраченою здоров'я, або пенсії, яку потерпілий одержував до цього, а також інших доходів.

Залежно від тих чи інших обставин розмір відшкодування потерпілому шкоди може *змінюватися як у бік збільшення, так і у бік зменшення.*

Розмір відшкодування може бути збільшений, якщо стан здоров'я потерпілого погіршився і працездатність знизилася порівняно з тією, яка була у нього на момент вирішення питання про відшкодування шкоди (ст. 1203 ЦК України), або якщо було збільшено розмір мінімальної заробітної плати (ч. 2 ст. 1208 ЦК України) тощо.

Відшкодування шкоди, завданої фізичній особі каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, може здійснюватися або щомісячними платежами, або одноразово, але не більш як за три роки наперед

При відшкодуванні додаткових витрат, слід мати на увазі наступне:

- а) закон у даному разі виходить із презумпції їх обґрунтованості, доведеності й необхідності;
- б) відшкодуванню підлягають витрати, які дійсно були викликані завданою шкодою;
- в) закон не встановлює вичерпного переліку витрат, а тому до них можуть належати не тільки ті, що викликані необхідністю посиленого харчування, протезування, придбання ліків, санаторно-курортного лікування чи стороннього догляду (ч. 1 ст. 1195 ЦК України)

Розмір втраченого фізичною особою внаслідок каліцтва або іншого ушкодження здоров'я заробітку (доходу), що підлягає відшкодуванню, визначається у відсотках від середнього місячного заробітку (доходу), який потерпілий мав до каліцтва або іншого ушкодження здоров'я, з урахуванням ступеня втрати потерпілим професійної працездатності, а за її відсутності – загальної працездатності.

Середньомісячний заробіток (дохід) обчислюється за бажанням потерпілого за дванадцять або за три останні календарні місяці роботи, що передували ушкодженню здоров'я або втраті працездатності внаслідок каліцтва або іншого ушкодження здоров'я. Якщо середньомісячний заробіток (дохід) потерпілого є меншим від *п'ятикратного розміру мінімальної заробітної плати*, розмір втраченого заробітку (доходу) обчислюється з *п'ятикратного розміру мінімальної заробітної плати* (ст. 1197 ЦК України)

Розмір доходу фізичної особи-підприємця, втраченого фізичною особою внаслідок каліцтва або іншого ушкодження здоров'я, що підлягає відшкодуванню, визначається з її річного доходу, одержаного в попередньому господарському році, поділеного на дванадцять. Якщо ця особа отримувала дохід менш як дванадцять місяців, розмір її втраченого доходу визначається шляхом визначення сукупної суми доходу за відповідну кількість місяців (ч. 1 ст. 1198 ЦК України)

У разі каліцтва або іншого ушкодження здоров'я малолітньої особи фізична або юридична особа, яка завдала цієї шкоди, зобов'язана відшкодувати витрати на її лікування, протезування, постійний догляд, посилене харчування тощо.

Після досягнення потерпілим чотирнадцяти років (учнем – **вісімнадцяти років**) юридична або фізична особа, яка завдала шкоди, зобов'язана відшкодувати потерпілому також шкоду, пов'язану із втратою або зменшенням його працездатності, виходячи з розміру встановленої законом мінімальної заробітної плати (ст. 1199 ЦК України)

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ СМЕРТЮ ПОТЕРПІЛОГО

У разі смерті потерпілого право на відшкодування їм шкоди мають непрацездатні особи, які були на його утриманні або мали на день його смерті право на одержання від нього утримання, а також дитина потерпілого, народжена після його смерті.

Шкода відшкодовується:

- 1) дитині – до досягнення нею вісімнадцяти років (учню, студенту – *до закінчення навчання, але не більш як до досягнення ним двадцяти трьох років*);
- 2) чоловікові, дружині, батькам (усиновлювачам), які досягли пенсійного віку, встановленого законом, – *довічно*;
- 3) інвалідам – *на строк їх інвалідності*;
- 4) одному з батьків (усиновлювачів) або другому з подружжя чи іншому членові сім'ї незалежно від віку і працездатності, якщо вони не працюють і здійснюють догляд за: дітьми, братами, сестрами, внуками померлого, – *до досягнення ними чотирнадцяти років*;
- 5) іншим непрацездатним особам, які були на утриманні потерпілого, – *протягом п'яти років після його смерті* (ч. 1 ст. 1200 ЦК України).

Розмір відшкодування, обчислений для кожної з осіб, які мають право на відшкодування шкоди, завданої смертю годувальника, не підлягає подальшому перерахунку, крім таких випадків: народження дитини, зачатой за життя і народженої після смерті годувальника; призначення (припинення) виплати відшкодування особам, що здійснюють догляд за дітьми, братами, сестрами, внуками померлого.

Розмір відшкодування може бути збільшений законом (ч. 4 ст. 1200 ЦК України)

Особам, які втратили годувальника, шкода відшкодовується в повному обсязі без урахування пенсії, призначеної їм внаслідок втрати годувальника, та інших доходів

**ПОРЯДОК ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ КАЛІЦТВОМ,
ІНШИМ УШКОДЖЕННЯМ ЗДОРОВ'Я АБО СМЕРТЮ ПОТЕРПІЛОГО**

Відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю потерпілого, здійснюється щомісячними платежами.

За наявності обставин, які мають істотне значення, та з огляду на матеріальне становище фізичної особи, яка завдала шкоди, сума відшкодування може бути виплачена одноразово, але не більш як за три роки наперед.

Стягнення додаткових витрат, передбачених ч. 1 ст. 1195 ЦК України, може бути здійснене наперед у межах строків, встановлених на основі висновку відповідної лікарської експертизи, а також у разі необхідності попередньої оплати послуг і майна (придбання путівки, оплата проїзду, оплата спеціальних транспортних засобів тощо) (ст. 1202 ЦК України).

**Відшкодування шкоди у разі припинення юридичної особи,
зобов'язаної відшкодувати шкоду**

У разі припинення юридичної особи, зобов'язаної відшкодувати шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, і встановлення її правонаступників виплата щомісячних платежів покладається на її правонаступників.

У цьому разі вимоги щодо збільшення розміру відшкодування шкоди пред'являються до її правонаступників.

У разі ліквідації юридичної особи платежі, належні потерпілому або особам, визначеним ст. 1200 ЦК України, мають бути капіталізовані для виплати їх потерпілому або цим особам у порядку, встановленому законом або іншим нормативно-правовим актом.

У разі відсутності в юридичної особи, що ліквідується, коштів для капіталізації платежів, які підлягають сплаті, обов'язок щодо їх капіталізації покладається на ліквідаційну комісію на підставі рішення суду за позовом потерпілого (ст. 1205 ЦК України).

**ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ,
ЗАВДАНОЇ ВНАСЛІДОК НЕДОЛІКІВ ТОВАРІВ, РОБІТ (ПОСЛУГ)**

Виготовлювач товару, що є нерухомим майном, виконавець робіт (послуг) зобов'язаний відшкодувати шкоду, завдану фізичній або юридичній особі внаслідок конструктивних, технологічних, рецептурних та інших недоліків товару, робіт (послуг), а також недостовірної або недостатньої інформації про них.

Відшкодування шкоди не залежить від вини виготовлювача товару, що є нерухомим майном, виконавця робіт (послуг), а також від того, чи перебував потерпілий з ними у договірних відносинах (ч. 1 ст. 1209 ЦК України).

Особи, зобов'язані відшкодувати шкоду, завдану внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг) (ст. 1210 ЦК України):

Виготовлювач товару, якщо шкода, завдана внаслідок недоліків товару, що є нерухомим майном.

Шкода, завдана внаслідок недоліків товару, що є рухомим майном, у тому числі таким, що є складовою іншого рухомого чи нерухомого майна, включаючи електроенергію, підлягає відшкодуванню виготовлювачем товару або іншою особою, визначеною відповідно до закону.

Виконавець, якщо шкода, завдана внаслідок недоліків робіт (послуг);

Шкода, завдана внаслідок ненадання повної чи достовірної інформації щодо властивостей і правил користування товаром, що є рухомим майном, підлягає відшкодуванню відповідно до ч. 1 ст. 1210 ЦК України

Строки відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг) (ст. 1211 ЦК України):

1. Шкода, завдана внаслідок недоліків товару, що є нерухомим майном, робіт (послуг), підлягає відшкодуванню, якщо її завдано протягом встановленого строку служби (строку придатності) товару, результатів робіт (послуг), а якщо він не встановлений, – протягом **десяти років** з дня виготовлення товару, виконання роботи (надання послуги).

2. Шкода, завдана внаслідок недоліків товару, що є нерухомим майном, робіт (послуг), підлягає відшкодуванню також, якщо:

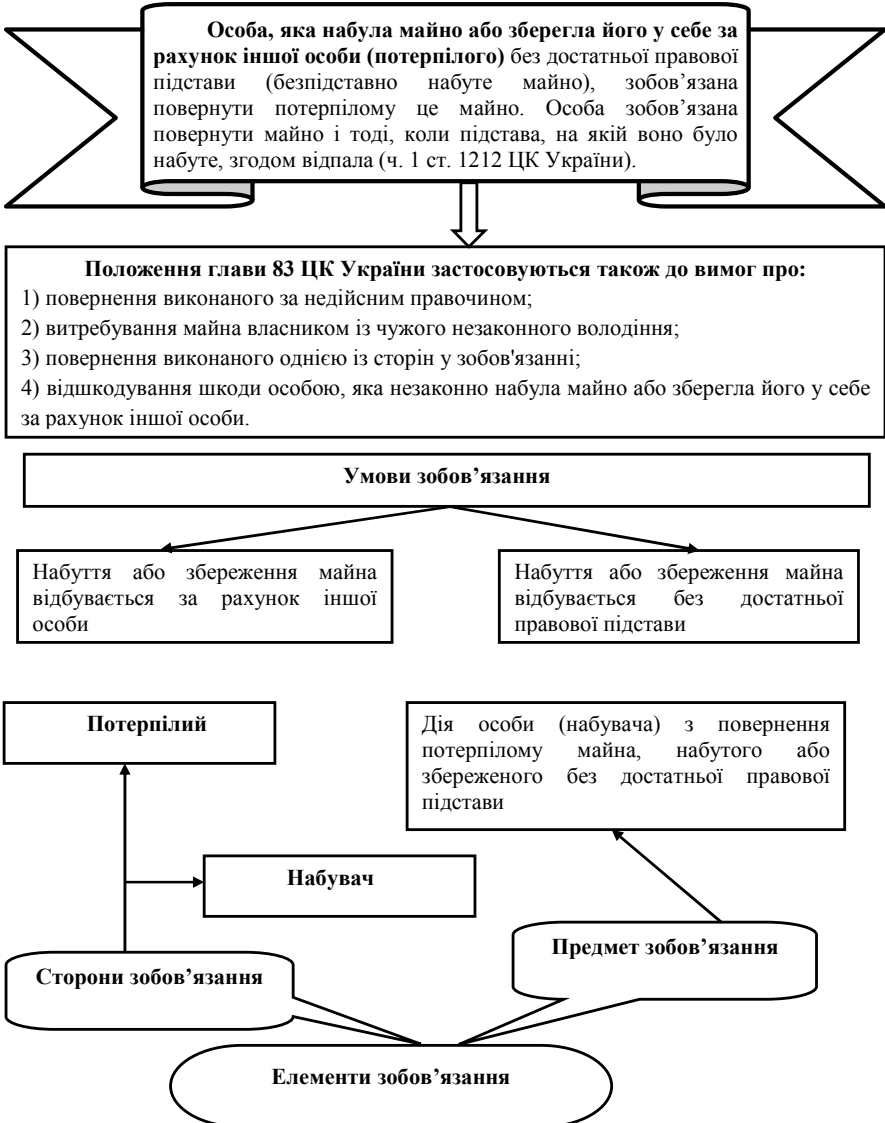
а) на порушення вимог закону не встановлено строк служби (строк придатності) товару, результатів робіт (послуг);

б) особу не було попереджено про необхідні дії після закінчення строку служби (строку придатності) і про можливі наслідки в разі невиконання цих дій.

3. Строк відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товару, що є рухомим майном, у тому числі таким, що є складовою іншого рухомого чи нерухомого майна, включаючи електроенергію, встановлюється законом.

НАБУТТЯ, ЗБЕРЕЖЕННЯ МАЙНА БЕЗ ДОСТАТНЬОЇ ПРАВОВОЇ ПІДСТАВИ (ГЛ. 83 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ Й ЕЛЕМЕНТИ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ З НАБУТТЯ, ЗБЕРЕЖЕННЯ МАЙНА БЕЗ ДОСТАТНЬОЇ ПРАВОВОЇ ПІДСТАВИ

**ЗМІСТ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ З НАБУТТЯ,
ЗБЕРЕЖЕННЯ МАЙНА БЕЗ ДОСТАТНЬОЇ ПРАВОВОЇ ПІДСТАВИ**

Потерпілий має право:

- вимагати повернення безпідставного збагачення (в натурі або шляхом компенсації) від безпідставно збагатілої особи та обов'язок останньої повернути отримане (збережене) майно потерпілому

Потерпілий зобов'язаний:

- відшкодувати витрати на повернене майно

Права та обов'язки сторін

Набувач має право:

- відшкодування від потерпілого понесених необхідних затрат на утримання майна з того часу, з якого він зобов'язаний повернути доходи, з урахуванням отриманих ним вигод

Набувач зобов'язаний:

- повернути потерпілому безпідставно набуте майно в натурі;
- у разі неможливості повернути в натурі потерпілому безпідставно набуте майно відшкодувати його вартість, яка визначається на момент розгляду судом справи про повернення майна закладу;
- повернути потерпілому всі доходи, які він отримав чи повинен був отримати від цього майна

ВИДИ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ІЗ ЗБЕРЕЖЕННЯ МАЙНА БЕЗ ДОСТАТНЬОЇ ПРАВОВОЇ ПІДСТАВИ

Види зобов'язань із безпідставного збагачення:

1) **зобов'язання із безпідставного набуття майна**, тобто майно набувача збільшується, а майно потерпілого зменшується (помилкове повторне виконання зобов'язань, помилкова поставка товарів на адресу неналежного набувача, оплата рахунку за послугу, яку фактично не отримали, збільшення майна внаслідок стихійного лиха, повернення позикових коштів не тому кредиторі тощо);

2) **зобов'язання із безпідставного збереження майна**, тобто збереження майна з боку набувача і зменшення або незбільшення майна з боку потерпілого (несплата послуг, якими фактично скористався набувач, виконання зобов'язання замість третіх осіб, несплата набувачем коштів потерпілому за користування майном, яке взяв потерпілий в оренду тощо).

Відмінність між зобов'язаннями із заподіяння шкоди та із безпідставного набуття майна.

Відмінність між зобов'язаннями із заподіяння шкоди та із безпідставного набуття майна полягає у **підставах їх виникнення**. Підставою виникнення зобов'язання із заподіяння шкоди є **делікт** (правопорушення). Безпідставність же набуття майна спирається на різноманітні факти, в тому числі й на правомірні вчинки, події, поведінку тварин тощо. Відтак, зобов'язання із заподіяння шкоди за винятком випадків, передбачених законом, виникають тільки з вини її заподіювача. Для виникнення ж зобов'язань, встановлених ст. 1212 ЦКУ, має значення сам факт безоплатного переходу майна від однієї особи до іншої або збереження майна однією особою за рахунок іншої за відсутності для цього правових підстав.

Вказані зобов'язання мають відмінність і за **суб'єктним складом**. У зобов'язаннях із заподіяння шкоди поряд з особою, зобов'язаною до її відшкодування, завжди є і конкретний потерпілий – кредитор, на користь якого і відбувається відповідне стягнення. За безпідставного набуття майна такого потерпілого може і не бути, тоді безпідставно набуте майно підлягає стягненню в доход держави. Крім того, в такому випадку боржник завжди є збагатілою особою. У випадках же заподіяння шкоди боржником нерідко виступає не сам заподіювач шкоди, а третя особа, на яку закон покладає обов'язок відшкодувати заподіяну шкоду.

Відмінність зобов'язань полягає у їх **змісті**. Зобов'язання із заподіяння шкоди забезпечують відновлення майнового становища потерпілого в тому стані, в якому він перебував до правопорушення, до повного відшкодування. У цьому випадку відшкодування дорівнює шкоді. За безпідставного набуття немає відповідності майнової вигоди набувача втратам потерпілого: останньому шкода відшкодовується тільки у тому обсязі, в якому боржник збагатів.

Різною є і **юридична природа** відновлювальних заходів. Відшкодування шкоди за правилами гл. 82 ЦК України є мірою відповідальності, в той час як обов'язок особи, яка безпідставно набула майно, повернути набуте або збережене потерпілому не є мірою відповідальності, оскільки боржник не несе ніяких майнових втрат.

ПОРЯДОК ВІДШКОДУВАННЯ ДОХОДІВ ВІД БЕЗПІДСТАВНО НАБУТОГО МАЙНА

Відшкодування доходів від безпідставно набутого майна і витрат на його утримання (ст. 1214 ЦК України)

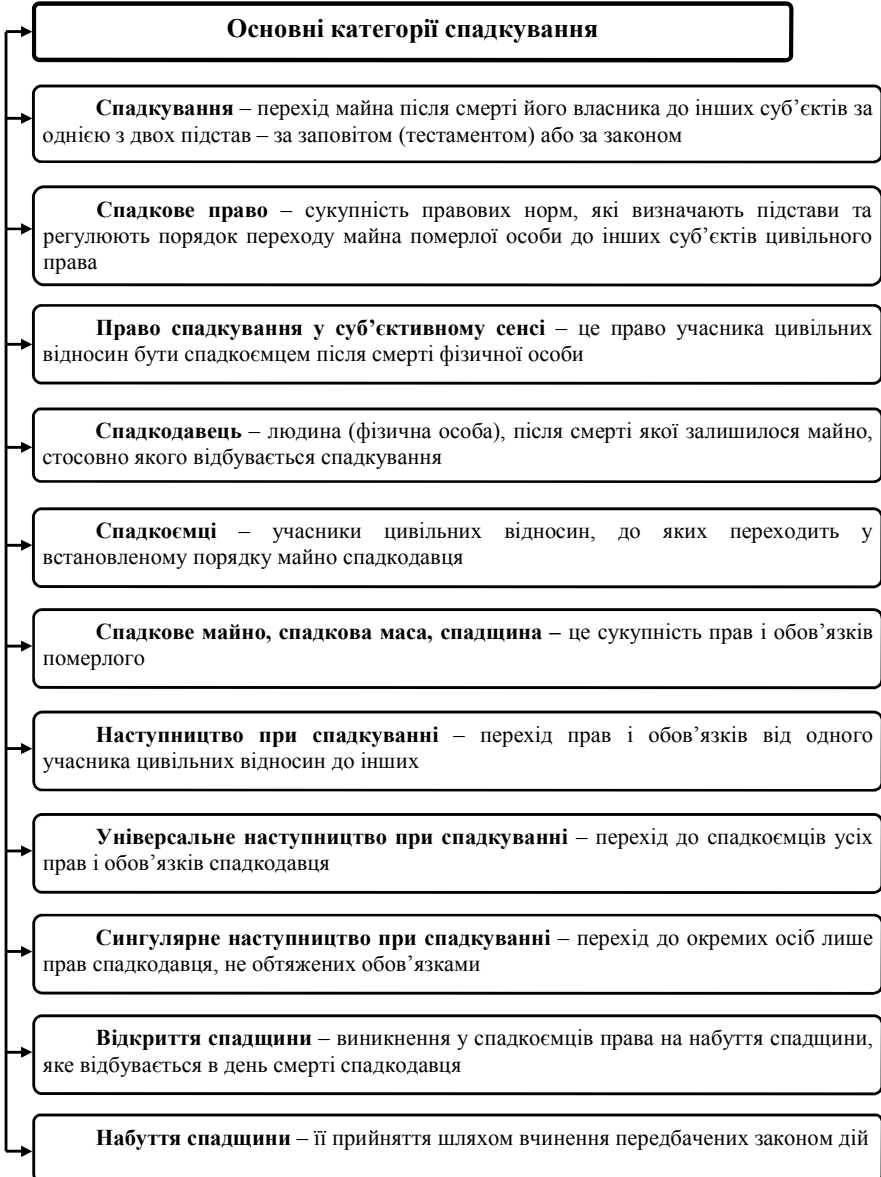
Особа, яка набула майно або зберегла його у себе без достатньої правової підстави, зобов'язана відшкодувати всі доходи, які вона одержала або могла одержати від цього майна з часу, коли ця особа дізналася або могла дізнатися про володіння цим майном без достатньої правової підстави. З цього часу вона відповідає також за погіршення майна.

Особа, яка набула майно або зберегла його у себе без достатньої правової підстави, має право вимагати відшкодування зроблених нею необхідних витрат на майно від часу, з якого вона зобов'язана повернути доходи.

У разі безпідставного одержання чи збереження грошей нараховуються проценти за користування ними (ст. 536 ЦК України).

Безпідставно набуте майно, що не підлягає поверненню **(ст. 1215 ЦК України):**

- заробітна плата і платежі, що прирівнюються до неї, пенсії, допомоги, стипендії, відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, аліменти та інші грошові суми, надані фізичній особі як засіб до існування, якщо їх виплата здійснена фізичною або юридичною особою добровільно, за відсутності рахункової помилки з її боку і недобросовісності з боку набувача;
- інше майно, якщо це встановлено законом

СПАДКОВЕ ПРАВО**ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО СПАДКУВАННЯ (ГЛ. 84 ЦК
УКРАЇНИ)****ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ СПАДКУВАННЯ**

Заповіт – розпорядження власника своїм майном на випадок смерті шляхом одностороннього волевиявлення (правочину), на підставі якого виникають права і обов'язки у спадкоємців

Спадкування за законом – спадкування, що настає в порядку, встановленому законом, за відсутності заповіту, визнання його недійсним, а також у випадку смерті спадкоємців, зазначених у заповіті, до відкриття спадщини або їх відмови від прийняття спадщини

Черга спадкоємців за законом – визначені у законі особи, які закликаються до спадкування одночасно (на рівних засадах)

Спадкова трансмісія – перехід права на прийняття спадщини до спадкоємців особи, яка мала право на спадщину і не прийняла її у зв'язку зі смертю

Спадкування за правом представлення – передача при спадкуванні за законом спадкової частки померлого спадкоємця зазначеним у законі особам – онукам, дідусям, бабусям тощо в разі, коли спадкоємець помер до відкриття спадщини.

Заповідальний відказ (легат) – розпорядження спадкодавця в заповіті про надання майнової вигоди за рахунок спадкового майна третій особі – відказоодержувачу

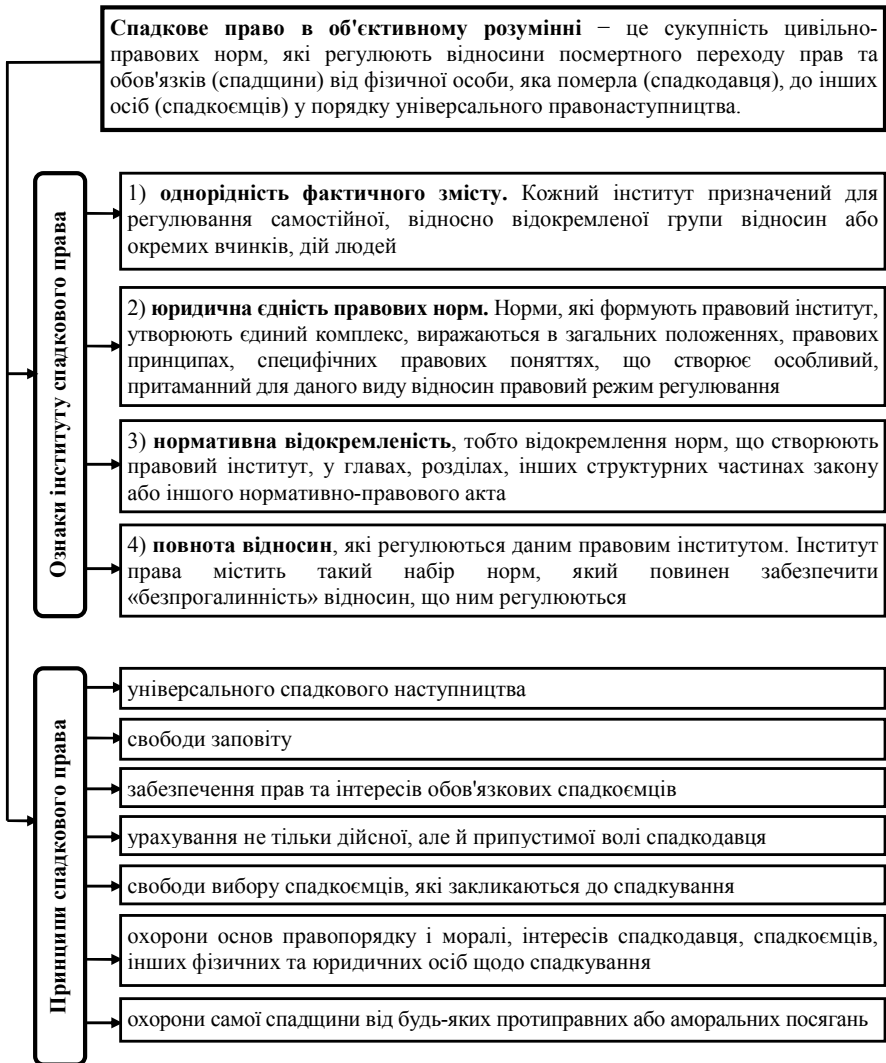
Фідеїкоміс (доручення совісті) – доручення спадкодавця спадкоємцю виконати щось на користь третьої особи, зроблене без дотримання спеціальних формальностей

Спадкування за системою парантел – закликання до спадкування групи кровних родичів, яка утворюється загальним пращуром та його низхідними. Перша парантела включає самого спадкодавця та його низхідних, друга – батьків спадкодавця та їх низхідних тощо. Застосовується в законодавстві низки країн центральноєвропейської системи приватного права

Договір про спадщину – домовленість про призначення спадкоємця чи встановлення легату. Сторонами такого договору є спадкодавець та спадкоємець чи третя особа (українським цивільним законодавством не передбачений). Слід відрізнити від спадкового договору

Спадковий договір – домовленість, за якою одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває права власності на майно відчужувача (гл. 90 ЦК України)

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ СПАДКОВОГО ПРАВА

ПОНЯТТЯ СПАДКУВАННЯ ТА СКЛАД СПАДЩИНИ

Спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців) (ст. 1216 ЦК України).

Спадкове правонаступництво має такі ознаки:

- **універсальність** – спадщина переходить до інших осіб в незмінному вигляді як єдине ціле і в один і той же момент; акт прийняття спадщини поширюється на всю спадщину, яка належить спадкоємцю;
- **безпосередність** – перехід прав і обов'язків від спадкодавця до спадкоємця здійснюється без посередництва будь-яких третіх осіб;
- **має зворотну силу** – спадкоємець має право відмовитися від спадщини.

До складу спадщини

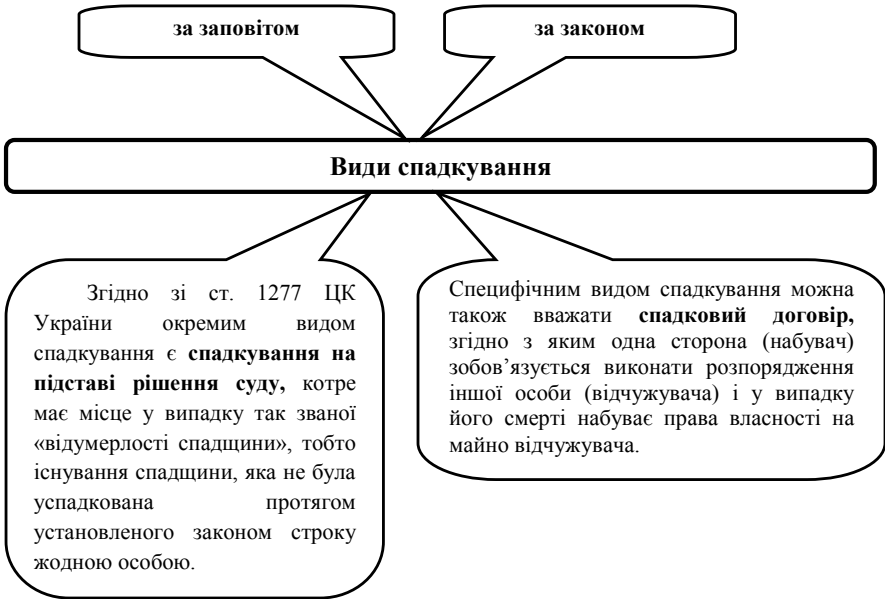
входять:

- право власності на різноманітне майно, зокрема садиби, житлові будинки, квартири, дачі, садові будинки, предмети домашнього господарства, грошові суми, цінні папери, а також інше майно споживчого й виробничого призначення;
- право на неодержану спадкодавцем заробітну плату, пенсію, майнові права авторів літературних, художніх творів, творів мистецтва, майнові права авторів відкриттів, винахідників.

не входять:

- особисті немайнові права (ім'я, вчене звання, державні нагороди тощо);
- право на участь у товариствах та право членства в об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлено законом або установчими документами таких об'єднань;
- право на відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;
- права на аліменти, пенсію, допомогу або інші виплати, встановлені законом;
- права та обов'язки як кредитора або боржника, якщо вони нерозривно пов'язані з особою померлого і у зв'язку з цим зобов'язання не може бути виконане іншою особою.

ВИДИ СПАДКУВАННЯ

ПІДСТАВИ ВІДКРИТТЯ СПАДЩИНИ

Відкриття спадщини – це настання певних обставин, за яких у відповідних осіб виникає право спадкоємства.

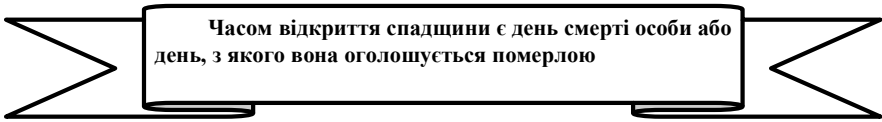
Згідно зі ст. 1220 ЦК України підставами відкриття спадщини є:

- **смерть особи** – це подія, тобто обставина, яка не залежить від волі суб'єктів права. При цьому для самого виникнення спадкових правовідносин не має значення, що саме було причиною смерті. Визначальним є факт смерті. Факт смерті спадкодавця підтверджується свідоцтвом про смерть, виданим органом РАЦС.
- **оголошення фізичної особи померлою** – стає підставою виникнення спадкових правовідносин за умови наявності рішення суду, яке ґрунтується на припущенні, що фізична особа (спадкодавець) померла (ст. 46 ЦК України). Особа може бути оголошена померлою у разі:
  - відсутності громадянина в місці постійного проживання протягом **трьох років** з дня отримання останніх відомостей про нього, а в деяких випадках, зазначених у законі, – **протягом шести місяців**;
  - неотримання протягом вказаних строків відомостей про місце перебування громадянина;
  - неможливості встановити, чи живий він, незважаючи на всі вжиті заходи.

Якщо фізична особа зникла безвісті за обставин, що загрожували їй смертю або дають підстави припустити її загибель від конкретного нещасного випадку або у зв'язку з воєнними діями, то вона може бути оголошена судом померлою і, відповідно, спадщина відкривається від дня вірогідної смерті цієї особи.

Якщо в свідоцтві про смерть спадкодавця зазначений тільки місяць або рік смерті, то часом відкриття спадщини **слід вважати останній день вказаного місяця або року**.

ЧАС ВІДКРИТТЯ СПАДЩИНИ

Юридичне значення, визначення часу, з якого відкривається спадщина:

- з моменту смерті починається перебіг строку на прийняття спадщини (**шість місяців**) – ст. 1270 ЦК України);
- на цей день визначається склад спадкового майна (ст. 1218 ЦК України);
- визначається коло спадкоємців (ст.ст. 1222, 1223 ЦК України);
- починається перебіг строку на пред'явлення вимог кредиторів спадкодавця (ст. 1281 ЦК України).

Коли протягом однієї календарної доби померли особи, які могли б спадкувати одна після одної, *спадщина відкривається одночасно і окремо щодо кожної з них*. Це означає, що особи, які померли в один день, хоча й у різний час доби, вважаються такими, що померли одночасно, і тому *не закликаються до спадкування* після смерті один одного. Такі особи називаються **коммерієнтами**. Таким чином, при визначенні часу відкриття спадщини не враховується той розрив часу, який може мати місце між смертями, які настали одна після одної, але у один і той же день.

Якщо ж кілька осіб, які могли б спадкувати одна після одної, померли під час спільної для них небезпеки (стихійного лиха, аварії, катастрофи тощо), припускається, що вони померли одночасно. У цьому випадку спадщина відкривається одночасно і окремо щодо кожної з них (ч. 3 ст. 1220 ЦК України).

МІСЦЕ ВІДКРИТТЯ СПАДЩИНИ

Місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця.

Якщо місце проживання спадкодавця невідоме, місцем відкриття спадщини є місцезнаходження нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна – місцезнаходження основної частини рухомого майна (ст.1221 ЦК України).

Місцем відкриття спадщини вважається:

Місцем відкриття спадщини слід вважати певний населений пункт: те чи інше місто, село, селище, а також район, область або країну, де цей населений пункт знаходиться.

Місце відкриття спадщини може не збігатися з місцем смерті спадкодавця. Наприклад, якщо людина померла не в місці свого постійного проживання, а під час перебування у відрядженні, санаторії, місцях позбавлення волі, то місцем відкриття спадщини вважається той населений пункт, де померлий постійно проживав.

Доказом родинних та інших відносин спадкоємців зі спадкодавцем є:

- свідоцтва органів реєстрації актів цивільного стану;
- копії актових записів; записи в паспортах другого з подружжя;
- копії рішень суду, що набрали законної сили, про встановлення факту родинних та інших відносин.

Місце відкриття спадщини визначає:

- законодавство тієї чи іншої країни для тих чи інших спадкових відносин;
- місце нотаріального оформлення спадкових прав спадкоємців за відсутності суперечки між ними;
- застосування тих чи інших заходів щодо охорони самої спадщини.

СУБ'ЄКТИ СПАДКУВАННЯ

До спадкування можуть закликатися громадяни, які є живими в день відкриття спадщини, а також зачаті при житті спадкодавця і народилися живими після відкриття спадщини.

До спадкування за заповітом можуть закликатися також указані в ньому юридичні особи, які існують на день відкриття спадщини.

Спадкоємець – це особа, яка у випадку смерті тієї чи іншої особи набуває права одержати її спадкове майно. **Спадкоємцями можуть бути:**

Фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини

Юридичні особи та інші учасники цивільних відносин

Держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права

1. **Не мають права на спадкування (ст. 1224 ЦК України) особи, які умисно позбавили життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинили замах на їхнє життя.**

Це положення не застосовується до особи, яка вчинила такий замах, якщо спадкодавець, знаючи про це, все ж призначив її своїм спадкоємцем за заповітом.

2. **Не мають права на спадкування особи, які умисно перешкоджали спадкодавцеві скласти заповіт, внести до нього зміни або скасувати заповіт і цим сприяли виникненню права на спадкування у них самих чи в інших осіб або сприяли збільшенню їхньої частки у спадщині.**

3. **Не мають права на спадкування за законом батьки після дитини, щодо якої вони були позбавлені батьківських прав і їхні права не були поновлені на час відкриття спадщини.**

Не мають права на спадкування за законом батьки (усиновлювачі) та повнолітні діти (усиновлені), а також інші особи, які ухилялися від виконання обов'язку щодо утримання спадкодавця, якщо ця обставина встановлена судом.

4. **Не мають права на спадкування за законом одна після одної особи, шлюб між якими є недійсним або визнаний таким за рішенням суду.**

5. **За рішенням суду особа може бути усунена від права на спадкування за законом, якщо буде встановлено, що вона ухилялася від надання допомоги спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані.**

6. Положення цієї статті поширюються на всіх спадкоємців, у тому числі й на тих, хто має право на обов'язкову частку у спадщині, а також на осіб, на користь яких зроблено заповідальний відказ.

СПАДКУВАННЯ ПРАВА НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ

Право власності на земельну ділянку переходить до спадкоємців на загальних підставах, із збереженням її цільового призначення (ст. 1225 ЦК України).

Спадкоємець, який прийняв спадщину, у складі якої є нерухоме майно (**згідно із ч. 1 ст. 181 ЦК України земельні ділянки належать до нерухомого майна**), зобов'язаний звернутися до нотаріуса за свідоцтвом про право на спадщину на нерухомість. Пояснюється це тим, що право власності на таке майно виникає у спадкоємця тільки з моменту державної реєстрації.

Право власності на земельну ділянку в порядку спадкування переходить до спадкоємців на загальних підставах, із збереженням її цільового призначення. Однак процес оформлення спадкових прав на земельну ділянку має свої **особливості**. Нотаріус при оформленні спадщини шляхом витребування відповідних доказів має перевірити певні факти, зокрема, визначити склад спадкового майна, на яке видається свідоцтво. Нотаріус видає свідоцтво про право на спадщину на майно, яке підлягає реєстрації (у тому числі земельна ділянка), після подання правостановлюваних документів, які підтверджують право власності спадкодавця на таке майно.

Відповідно до норм Земельного кодексу України, документами, які посвідчують право власності на земельну ділянку, є:

- ◆ державний акт про право власності на земельну ділянку;
- ◆ цивільно-правова угода про відчуження земельної ділянки (договір купівлі-продажу, дарування, довічного утримання тощо);
- ◆ свідоцтво про право на спадщину.

Коли право власності на земельну ділянку посвідчується відповідною цивільно-правовою угодою чи свідоцтвом про право на спадщину, такі документи не є самостійними правостановлювальними документами. До них як додаток має бути долучений державний акт про право власності на земельну ділянку, що була відчужена чи успадкована, однак з **1 січня 2013 року** набрали чинності зміни до законодавства, які змінюють перелік документів, що посвідчують право власності особи на земельну ділянку. Відповідно до цих змін державний акт про право власності на земельну ділянку не має бути долученим до правостановлювальних документів в обов'язковому порядку, хіба що він виданий до 1 січня 2013 року. Відповідний акт заміняється витягом з Державного земельного кадастру про земельну ділянку, який і посвідчуватиме право на земельну ділянку та відсутність помилок у реєстрі. Саме цей витяг повинен долучатися до правостановлювальних документів.

Крім того, згідно зі ст. 1 ЗУ «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», державна реєстрація речових прав на нерухоме майно являє собою офіційне визнання та підтвердження державою фактів виникнення, переходу або припинення прав на нерухоме майно, обтяження таких прав шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Це означає, що наявність у особи права на земельну ділянку підтверджуватиметься фактом **проведення державної реєстрації** такого права у **Державному реєстрі прав на нерухоме майно**.

**ПРАВО НА ОДЕРЖАННЯ СУМ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ, ПЕНСІЇ, СТИПЕНДІЇ,
АЛІМЕНТІВ, ІНШИХ СОЦІАЛЬНИХ ВИПЛАТ, ЯКІ НАЛЕЖАЛИ
СПАДКОДАВЦЕВИ**

Суми заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, допомог у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, відшкодувань у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, інших соціальних виплат, які належали спадкодавцеві, але не були ним одержані за життя, передаються членам його сім'ї, а у разі їх відсутності – входять до складу спадщини (ст. 1227 ЦК України).

1. До складу спадкового майна входять:

- заробітна плата, а також прирівняні до неї платежі (наприклад, авторський гонорар, рента за договором пожиттєвого утримання);
- різні соціальні виплати (пенсії);
- платежі, які виплачуються в силу різних зобов'язань третіми особами на утримання спадкодавця в силу договору або на основі судового рішення.

2. Не входять до складу спадкового майна:

- доходи за цінними паперами (наприклад, дивіденди за акціями);
- відсотки за договором банківського рахунку.

Члени сім'ї, які проживали з померлим, а також непрацездатні утриманці незалежно від того, проживали вони разом з померлим чи ні, мають право: на отримання відповідних сум, якщо ці суми повинні були бути виплачені самому спадкодавцю, але за його життя отримані не були.

Вимоги щодо виплати перелічених сум повинні бути пред'явлені зобов'язаним особам упродовж **чотирьох місяців** з дня відкриття спадщини.

СПАДКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА

Підприємство може бути об'єктом спадкування. Згідно зі ст. 1218 ЦК України до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті. Окрім того, в переліку прав та обов'язків, які не входять до складу спадщини, відсутні права засновника та/або корпоративні права (ст. 1219 ЦК України).

Процедура прийняття спадщини

Підприємство спадкується як єдиний майновий комплекс, за виключенням тих прав і обов'язків, які сам власник підприємства не вправі був передати іншим особам.

До складу підприємства як єдиного майнового комплексу входять усі види майна, призначені для його діяльності: земельні ділянки, споруди, обладнання, інвентар, сировина, продукція.

Як зазначено в ст. 1223 ЦК України, право на спадкування виникає у день відкриття спадщини. Отримавши свідоцтво про право на спадщину (яке відповідно до чинного законодавства має право видавати нотаріус), спадкоємець вважається таким, що вступив у спадщину і набуває права нею розпоряджатися, тобто реалізовувати успадковане право.

Проте для цього, маючи на руках свідоцтво про право на спадщину, спадкоємець повинен відвідати державний орган, який здійснив реєстрацію приватного підприємства, й подати заяву на перереєстрацію. Фактично особа, яка успадкувала спадщину, стає новим засновником і власником. Внести зміни необхідно також і до статуту підприємства, оскільки змінюється його власник. Крім того, слід вивчити низку організаційних питань і зробити певні корективи. Після одержання свідоцтва про перереєстрацію підприємства спадкоємцю треба відвідати банківську установу, де був відкритий розрахунковий рахунок колишнього власника. Надавши свідоцтво про право на спадщину й свідоцтво про перереєстрацію підприємства, новий власник приватного підприємства заповнює необхідні документи й змінює картки підписів. Картку підписів до банку завіряє нотаріус, тільки перевіривши свідоцтво про право на спадщину й документ, що підтверджує перереєстрацію підприємства.

До державної фіскальної служби за місцем реєстрації приватного підприємства новому власнику необхідно надати своє рішення про призначення на посаду директора, зокрема і у випадку, якщо директором буде він сам.

СПАДКУВАННЯ МАЙНА ЧЛЕНА ФЕРМЕРСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Щодо успадкування **фермерського господарства** як цілісного майнового комплексу або його частини, то воно полягає не в спадкуванні права на участь, а в спадкуванні права на частку в статутному (складеному) капіталі, оскільки право на участь нерозривно пов'язане з особою спадкодавця і належить до прав та обов'язків, які не входять до складу спадщини, залежить від кола учасників фермерського господарства (п. 2 ч. 1 ст. 1219 ЦК України).

Порядок успадкування в фермерському господарстві регулюється такими нормативно-правовими актами:

- 1) Цивільний кодекс України, який регулює правовідносини з успадкування,
- 2) Земельний кодекс України;
- 3) ЗУ «Про фермерське господарство», який визначає правовий режим майна фермерського господарства;
- 4) ЗУ «Про податок з доходів фізичних осіб».

Якщо фермерське господарство створено одним учасником, то можливими варіантами успадкування можуть стати:

1) у разі успадкування майна фермерського господарства одним спадкоємцем він буде правонаступником успадкованого майна фермерського господарства з перспективою подальшого ведення фермерського господарства, якщо він бажатиме його вести і буде включений відповідно до вимог Статуту до його складу замість померлого учасника фермерського господарства.

Якщо він не бажатиме займатися фермерською діяльністю, він буде правонаступником майна товариства з перспективою припинення діяльності фермерського господарства;

2) у разі спадкування кількома спадкоємцями вони вважатимуться правонаступниками майна фермерського господарства в отриманих частках, із перспективою подальшого ведення фермерського господарства на колективних засадах чи припинення його діяльності в разі, якщо жоден з них не виявить бажання займатися фермерською діяльністю (ст. 35 ЗУ «Про фермерське господарство»).

Якщо частина спадкоємців виявить бажання займатися фермерською діяльністю, а частина – ні, то спадкоємці, які не бажатимуть займатися фермерською діяльністю, вправі вимагати від фермерського господарства компенсації їм вартості частини успадкованого майна від фермерського господарства в складі інших спадкоємців.

За рішенням членів фермерського господарства відповідно до закону фермерське господарство як цілісний майновий комплекс може бути відчужено на підставі цивільно-правових угод громадянам України, які мають право на створення фермерського господарства, або юридичним особам України для ведення товарного сільськогосподарського виробництва (ст. 22 ЗУ «Про фермерське господарство»).

На відміну від успадкування майна фермерського господарства, успадкування землі у фермерському господарстві має свої особливості, які встановлені ст. 23 ЗУ «Про фермерське господарство», де зазначено, що якщо фермерське господарство успадковується двома або більше спадкоємцями, то земельна ділянка не підлягає поділу, якщо в результаті її поділу утвориться хоча б одна земельна ділянка менше мінімального розміру, встановленого для даного регіону.

**СПАДКУВАННЯ ПРАВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ УЧАСТЮ В ГОСПОДАРСЬКИХ
ТОВАРИСТВАХ, ВИРОБНИЧИХ КООПЕРАТИВАХ**

У разі реорганізації юридичної особи – учасника повного товариства – або смерті громадянина, учасника повного товариства правонаступник (спадкоємець) має переважне право вступу до товариства за згодою решти учасників.

Правонаступник (спадкоємець) несе відповідальність за борги учасника, що виникли під час діяльності товариства, перед повним товариством, а також за борги товариства перед третіми особами.

У разі відмови правонаступника (спадкоємця) від вступу до повного товариства або відмови товариства у прийнятті правонаступника (спадкоємця) йому виплачують *вартість частки*, що належить реорганізованій юридичній особі (спадкоємцю), розмір якої визначається на день реорганізації (смерті) учасника. В цих випадках відповідно зменшується розмір майна товариства, вказаний в установчому договорі.

До складу спадщини не входять права і обов'язки, нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, зокрема право на участь у товариствах, якщо інше не встановлено законом або засновницькими документами.

**СПАДКУВАННЯ ПРАВ,
ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ УЧАСТЮ У СПОЖИВЧОМУ КООПЕРАТИВІ**

До складу спадщини члена споживчого кооперативу **входить його пай**. Спадкоємець члена житлового, дачного чи іншого кооперативу має право бути прийнятим в члени кооперативу. Такому спадкоємцю не може бути відмовлено в прийомі в члени кооперативу

Спадкоємець члена споживчого кооперативу:

- має право бути прийнятим в члени кооперативу незалежно від того, чи повністю виплатив спадкодавець свій пайовий внесок, чи ні, чи проживав спадкоємець разом із спадкодавцем в наданому спадкодавцю кооперативом приміщенні, чи ні;
- отримує право на пайонакопичувальні доходи, які належали виплаті спадкодавцеві;
- має право отримати відповідно до розміру його частки суму чи майно в натурі (за відсутності можливості прийняти спадкоємця в кооператив, а також якщо спадкоємець не бажає вступати в кооператив).

У тих випадках, коли пай спадкодавця перейшов до декількох спадкоємців і на прийом в члени кооперативу буде претендувати два чи більше спадкоємці, питання про те, хто з них може бути прийнятий в члени споживчого кооперативу, буде вирішуватися відповідно до засновницьких документів кооперативу.

Спадкоємці, які не стали членами кооперативу, мають право отримати відповідно до розміру їхньої частки належні суми чи майно в натурі.

СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАПОВІТОМ (ГЛ. 85 ЦК УКРАЇНИ)

ПОНЯТТЯ ТА ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ЗАПОВІТУ

Заповітом є особисте розпорядження фізичної особи (заповідача) відносно належного йому майна, майнових прав та обов'язків на випадок своєї смерті, складений у встановленому законом порядку (ст. 1233 ЦК України).

Заповіт – це односторонній правочин, який може бути реалізований за умови, що особи, визначені як спадкоємці, також виявлять свою волю на прийняття спадщини.

Умови дійсності, заповіту:

- заповідач повинен мати активну заповідальну здатність (наявність загальної цивільної дієздатності);
- заповіт повинен бути складений у певній формі, визначеній законом;
- заповіт має призначати спадкоємцями конкретних осіб, котрі повинні мати пасивну заповідальну здатність.

Заповіт, що не відповідає зазначеним вимогам, визнається недійсним.

Загальні вимоги до форми заповіту (ст. 1247 ЦК України):

Заповіт складається у письмовій формі, із зазначенням місця та часу його складення. Заповіт має бути особисто підписаний заповідачем. Якщо особа не може особисто підписати заповіт, він підписується відповідно до ч. 4 ст. 207 ЦК України. Заповіт має бути посвідчений нотаріусом або іншими посадовими, службовими особами, визначеними у ст.ст. 1251-1252 ЦК України. Заповіти, посвідчені особами, зазначеними у ч. 3 цієї статті, підлягають державній реєстрації у Спадковому реєстрі в порядку, затвердженому КМУ.

Глумачення заповіту:

- самим заповідачем за його життя (ч. 1 ст. 213 ЦК України);
- його спадкоємцями після відкриття спадщини (ч. 1 ст. 1256 ЦК України);
- судом – у разі спору між спадкоємцями після відкриття спадщини (ст. 213, ч. 2 ст. 1256 ЦК України).

Посвідчення заповіту нотаріусом

- Нотаріуси або посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії, посвідчують заповіти дієздатних громадян, складені відповідно до вимог законодавства України й особисто подані ними нотаріусу або посадовій особі, яка вчиняє нотаріальні дії, а також забезпечують державну реєстрацію заповітів у Спадковому реєстрі відповідно до порядку, затвердженого КМУ (ст. 56 ЗУ «Про нотаріат»).

- Нотаріус може на прохання особи записати заповіт з її слів власноручно або за допомогою загальноприйнятих технічних засобів.

У цьому разі заповіт має бути вголос прочитаний заповідачем і підписаний ним.

Якщо заповідач через фізичні вади не може сам прочитати заповіт, посвідчення заповіту має відбуватися при свідках (стаття 1253 ЦК України).

ВИДИ ЗАПОВІТУ

Види заповіту

Заповіт з умовою (ст. 1242 ЦК України). Сутність заповіту з умовою полягає в тому, що спадкодавець у тексті заповіту має право визначити умову, настання якої (в тому числі і шляхом виконання її спадкоємцем) є підставою для виникнення у спадкоємця за заповітом права на спадкування. Умова в заповіті може стосуватися як спадкування в цілому, так і торкатися лише одного або кількох з призначених спадкоємців (наприклад, спадкоємцями за заповітом призначені три особи, проте тільки у однієї з них виникнення права на спадкування обумовлено настанням умови). Приблизний відкритий перелік умов, які можуть міститися у заповіті, закріплений в ч. 1 ст. 1242 ЦК України – наявність інших спадкоємців, проживання в певному місці, народження дитини, здобуття освіти тощо. Перша з них не пов'язана з поведінкою спадкоємця, три інших – пов'язані. У ч. 3 ст. 1242 ЦК України наголошується, що спадкоємець не має права вимагати визнання умови недійсною на тій підставі, що настання умови від нього не залежало. Отже, навіть у випадку, коли спадкоємець спрямовує усі зусилля на виконання умови, але не може досягти бажаних результатів, право на спадкування у нього не виникає.

Заповіт подружжя. Відповідно до ст. 1243 ЦК України подружжя має право скласти спільний заповіт щодо майна, яке належить йому на праві спільної сумісної власності.

Згідно з ч. 3 ст. 368 ЦК спільною сумісною власністю подружжя є майно, набуте подружжям за час шлюбу, якщо інше не встановлено договором або законом. Але предметом спільного заповіту не може бути особиста приватна власність кожного з подружжя. Зокрема, набуте до шлюбу майно, набуте за час шлюбу майно на підставі договору дарування або в порядку спадкування, набуте за час шлюбу, але за кошти, які належали особисто одному з них.

Особливістю спільного заповіту є те, що після смерті одного з подружжя цей заповіт змінювати вже не можна. Кожен з подружжя має право відмовитися від спільного заповіту лише за життя обох, при цьому така відмова підлягає нотаріальному посвідченню.

У разі складення спільного заповіту частка у праві спільної сумісної власності після смерті одного з подружжя переходить до другого з подружжя, який його пережив, і нотаріус накладає заборону відчуження майна, зазначеного у ньому.

У разі смерті останнього з подружжя право на спадкування мають особи, визначені подружжям у заповіті. А заборона відчуження успадкованого майна нотаріусом знімається при одержанні повідомлення про смерть другого з подружжя (на підставі свідчення органу цивільного стану про смерть), що склали спільний заповіт.

Секретний заповіт. Відповідно до ст. 1249 ЦК України секретним є заповіт, який посвідчується нотаріусом без ознайомлення з його змістом. Особливістю секретного заповіту полягає у процедурі його посвідчення та подальшого оприлюднення. Мета секретного заповіту – максимально захистити таємницю заповіту, а тому секретний заповіт дає можливість спадкодавцю виключити небезпеку того, що про його волю дізнаються треті особи і нотаріус. Особа, яка склала секретний заповіт, подає його в заклясному конверті нотаріусові. На конверті має бути підпис заповідача. Якщо підпис на конверті проставлений заповідачем не в присутності нотаріуса, заповідач повинен особисто підтвердити, що підпис на конверті зроблений ним. Нотаріус ставить на конверті свій посвідчувальний напис, скріплює печаткою і в присутності заповідача поміщає його в інший конверт та опечатує. Особливістю секретного заповіту полягає і в порядку його оголошення. За правилами ст. 1250 ЦК України, одержавши інформацію про відкриття спадщини, нотаріус признає день оголошення змісту заповіту. Про день оголошення заповіту він повідомляє членів сім'ї та родичів спадкодавця, якщо їхнє місце проживання йому відоме, або робить про це повідомлення в друкованих засобах масової інформації.

ЗМІСТ ЗАПОВІТУ

Зміст заповіту становлять розпорядження заповідача стосовно його майнових прав та обов'язків.

Підпризначення спадкоємця (субституція) полягає в тому, що заповідач не тільки призначає спадкоємця на свій розсуд, але вправі зазначити в заповіті іншого спадкоємця на випадок, якщо призначений ним спадкоємець: помре до відкриття спадщини; не прийме або відмовиться прийняти спадщину; буде усунений від права спадкування; не виконає умов, зазначених спадкодавцем у заповіті.

Підпризначеним спадкоємцем може бути будь-яка фізична особа, що є живою на час відкриття спадщини, в тому числі й особа, зачата за життя спадкодавця і народжена живою після відкриття спадщини, а також юридичні особи та інші учасники цивільних відносин: держава Україна, АРК, територіальні громади, іноземні держави, інші суб'єкти публічного права.

Заповідальний відказ (легат) передбачений ст.ст. 1237, 1238 ЦК України. Заповідач має право покласти на спадкоємця за заповітом виконання певного майнового зобов'язання на користь особи (відказоодержувача, легатарія), зазначеної заповідачем.

Предметом заповідального відказу може бути передача відказоодержувачу майнового права або речі, що входить або не входить до складу спадщини. Наприклад, це може бути покладання обов'язку повернути борг, купити певну річ тощо. Також це може бути покладання на спадкоємця, якому переходить житловий будинок, зобов'язання з надання відказоодержувачу права користування будинком.

Обов'язок виконання відказу для спадкоємця настає лише у випадку прийняття ним спадщини. Якщо спадкоємець, на якого покладене виконання легату, помре до відкриття спадщини або відмовиться від спадщини, обов'язок, що випливає із заповідального відказу, перейде до тих спадкоємців, яким перейде його частка.

Розпорядження про легат має бути зроблене самим заповідачем і включене ним до тексту заповіту. Інші розпорядження не визначаються заповідальним відказом.

Покладення (ст. 1240 ЦК України) – розпорядження, за яким на спадкоємця за заповітом покладається обов'язок вчинення певних дій немайнового характеру (розпорядження особистими паперами, визначення місця і форми здійснення ритуалу поховання) або дій спрямованих на досягнення суспільнокорисної мети. Наприклад, заповідач може зобов'язати своїх спадкоємців використовувати будинок для розміщення в ньому бібліотеки або ж надати бажаним можливість огляду картин, що перейшли до спадкоємців тощо.

Встановлення сервітуту (ст. 1246 ЦК України) є обтяженням спадкової частки спадкоємця за заповітом. Зміст сервітутного права полягає в праві обмеженого користування чужим майном. Сервітут визначає обсяг прав щодо користування особою чужим майном. Наприклад, власник земельної ділянки склав заповіт на користь своїх двох синів, поділивши земельну ділянку на дві рівні частки, але таким чином, що одному із синів неможливо пройти до своєї ділянки, як тільки через сусідню чужу ділянку.

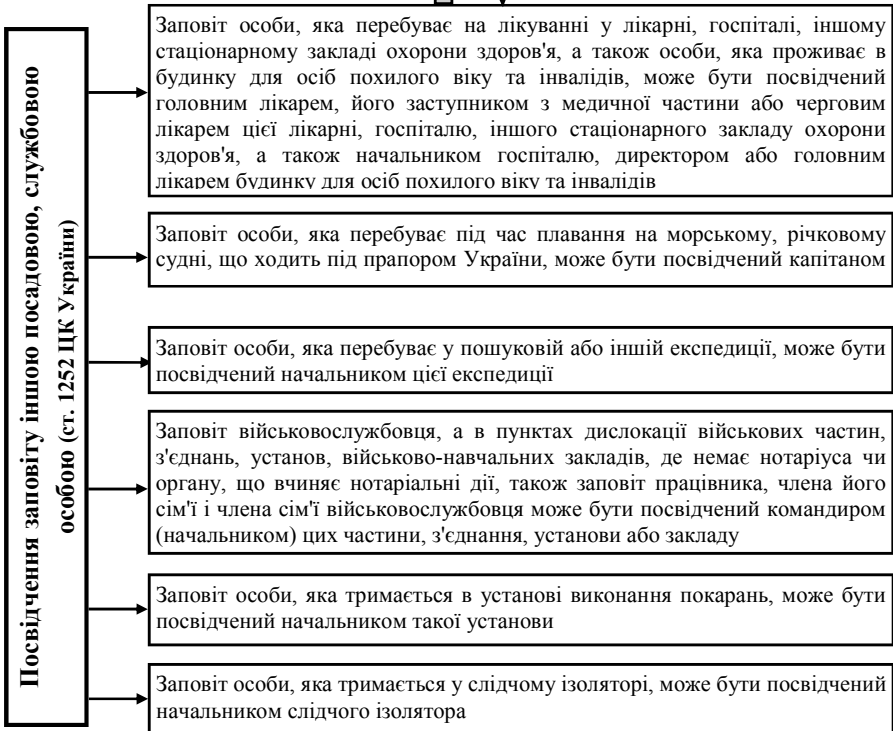
Конкретні види земельних сервітутів встановлені у ст. 99 ЗК України.

Призначення виконавця заповіту (ст. 1286 ЦК України) – покладання виконання заповіту на вказану у заповіті особу (виконавця заповіту).

До спеціальних розпоряджень заповідача належать:

**ПОСВІДЧЕННЯ ЗАПОВІТУ ПОСАДОВОЮ ОСОБОЮ
ОРГАНУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ**

Якщо у населеному пункті немає нотаріуса, заповіт, крім секретного, може бути посвідчений уповноваженою на це посадовою особою відповідного органу місцевого самоврядування (ст. 1251 ЦК України).

Заповіти осіб, зазначених вище, посвідчуються при свідках. До заповітів, посвідчених посадовими, службовими особами, застосовуються положення ст. 1247 ЦК України.

Заповіти, посвідчені посадовими, службовими особами, прирівнюються до заповітів, посвідчених нотаріусами.

**ПРАВО НА ОBOB'ЯЗKOBY ЧACTKY
В СПАДЩИНІ ТА СКАСУВАННЯ І ЗМІНА ЗАПОВІТУ**

НЕДІЙСНІСТЬ ЗАПОВІТУ

Заповіт, складений особою, яка не мала на це права, а також заповіт, складений з порушенням вимог щодо його форми, є нікчемним (ст. 1257 ЦК України).

На заповіт як односторонній правочин поширюються загальні правила вчинення правочинів та їх недійсності. Заповіт, складений недієздатною особою, представником від імені заповідача, тобто особами, що не мають право на його складання, а також заповіт, складений з порушенням вимог щодо його посвідчення та форми, є нікчемним. Тому у визнанні такого заповіту недійсним у судовому порядку необхідності немає (ст. 215 ЦК України).

Заповіт з вадами волі, тобто складений особою, волевиявлення якої не відповідало її дійсним намірам (внаслідок помилки, обману, насильства), може бути визнаний недійсним за позовом заінтересованої особи (ст.ст. 229, 230, 231 ЦК України).

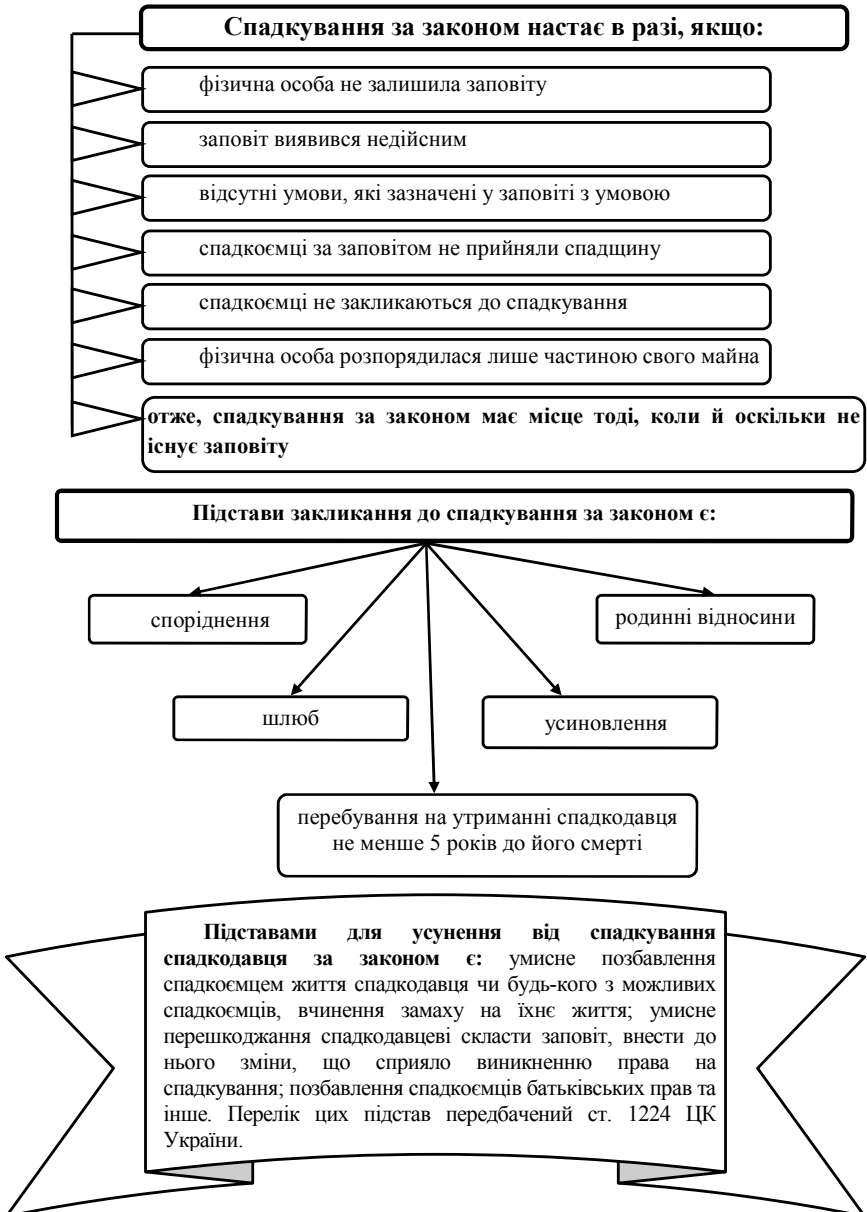
Заповіт може бути визнаний недійсним як повністю, так і частково. При цьому недійсність окремих частин заповіту не тягне недійсності його в цілому. Наприклад, якщо заповідач своїм заповітом порушує права спадкоємців за законом на обов'язкову частку (ст. 1241 ЦК України), то заповіт у цій частині є недійсним. Однак в решті заповідальних розпоряджень воля заповідача зберігає своє юридичне значення.

Якщо заповіт визнається недійсним у цілому, то настає спадкування за законом. Спадкоємець, позбавлений права на спадкування таким заповітом, закликається до спадкування на загальних підставах.

Право на подання позову про недійсність заповіту виникає тільки після смерті заповідача.

СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАКОНОМ (ГЛ. 86 ЦК УКРАЇНИ)

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАКОНОМ

ЧЕРГОВІСТЬ СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАКОНОМ

Спадкоємці за законом одержують право на спадкування по чергово. Кожна наступна черга спадкоємців за законом одержує право на спадкування у разі відсутності спадкоємців попередньої черги, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини або відмови від її прийняття, крім випадків, установлених ст. 1259 ЦК України.

Черговість спадкування за законом

До **першої черги** спадкоємців за законом належать діти спадкодавця, у тому числі зачаті за життя спадкодавця та народжені після його смерті, той із подружжя, який його пережив, та батьки (ст. 1261 ЦК України)

У **другу чергу** спадок отримують рідні брати та сестри спадкодавця, його баба та дід як з боку батька, так і з боку матері (ст. 1262 ЦК України)

У **третю чергу** право на спадкування за законом мають рідні дядько та тітка спадкодавця (ст. 1263 ЦК України)

До числа спадкоємців **четвертої черги** належать особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менше ніж 5 років до часу відкриття спадщини (ст. 1263 ЦК України)

У **п'яту чергу** право на спадкування за законом мають інші родичі спадкодавця до шостого ступеня споріднення включно, причому родичі ближчого ступеня споріднення усувають від права спадкування родичів подальшого ступеня споріднення. Порядок встановлення ступеня споріднення визначається за числом народжень, що віддаляють родича від спадкодавця, але народження самого спадкодавця не входить до цього числа

СПАДКУВАННЯ ЗА ПРАВОМ ПРЕДСТАВЛЕННЯ

Особливим випадком спадкування є спадкування за правом представлення, передбачене ст. 1266 ЦК України.

Суть спадкування за правом представлення полягає в тому, що хоча деякі родичі спадкодавця (його внуки, правнуки, прабаба, прадід, племінники, двоюрідні брати та сестри) не входять до складу жодної з черг спадкоємців за законом, проте вони не усуваються повністю від спадкування і за певних умов набувають права спадкування. Спадкоємцями вони стають, ніби представляючи більш близького родича спадкодавця, який на момент відкриття спадщини помер.

Основні засади спадкування за правом представлення (ст. 1266 ЦК України):

1. Внуки, правнуки спадкодавця спадкують ту частку спадщини, яка належала б за законом їхнім матері, батькові, бабі, дідові, якби вони були живими на час відкриття спадщини.
2. Прабаба, прадід спадкують ту частку спадщини, яка б належала за законом їхнім дітям (бабі, дідові спадкодавця), якби вони були живими на час відкриття спадщини.
3. Племінники спадкодавця спадкують ту частку спадщини, яка належала б за законом їхнім матері, батькові (сестрі, братові спадкодавця), якби вони були живими на час відкриття спадщини.
4. Двоюрідні брати та сестри спадкодавця спадкують ту частку спадщини, яка належала б за законом їхнім матері, батькові (тітці, дядькові спадкодавця), якби вони були живими на час відкриття спадщини.
5. Якщо спадкування за правом представлення здійснюється кількома особами, частка їхнього померлого родича ділиться між ними порівну.
6. При спадкуванні по прямій низхідній лінії право представлення діє без обмеження ступеня споріднення.

РОЗМІР ЧАСТКИ СПАДКОЄМЦІВ ЗА ЗАКОНОМ

Відповідно до ст. 1267 ЦК України частки у спадщині спадкоємців за законом є рівними, проте розмір часток за взаємною згодою (усною або письмовою) може бути змінений спадкоємцями. Спадкоємці, які одержали свідоцтва про право на спадщину, можуть провести розподіл спадкового майна в натурі (реальний поділ) відповідно до отриманих часток.

Правило про те, що розподіл майна здійснюється спадкоємцями відповідно до часток, розглядається як право спадкоємця вимагати відокремлення майна, рівного за вартістю його спадковій частці. У випадку очікування дитини, зачатой за життя спадкодавця, інші його спадкоємці **не мають права здійснити** розподіл спадщини, доки не народиться дитина (ст. 1298 ЦК України).

Якщо спадкоємці досягли згоди щодо зміни розміру часток на отримання рухомого майна, то розподіл майна здійснюється в спрощеному порядку: кожний зі спадкоємців одержує в натурі майно, призначене йому відповідно до усної угоди між ними.

Якщо в складі спадщини є майно, розпорядитися яким спадкоємці можуть лише за наявності свідоцтва про право на спадщину (житловий будинок, автомобіль, грошовий внесок тощо), то розподіл здійснюється шляхом вчинення нотаріально посвідченого договору.

Якщо згоди щодо розподілу майна спадкоємцями не досягнуто, спадщина поділяється судом відповідно до часток, які належать кожному зі спадкоємців.

Оскільки спадщина належить спадкоємцям, які прийняли її на праві спільної власності, під час її розподілу застосовуються норми, що регулюють спільну часткову власність.

ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА СПАДКУВАННЯ (ГЛ. 87 ЦК УКРАЇНИ)

ПРИЙНЯТТЯ СПАДЩИНИ

Спадкоємець за заповітом чи за законом має право прийняти спадщину або не прийняти її.

Не допускається прийняття спадщини з умовою чи із застереженням.

Шляхом мовчазного прийняття (пасивна поведінка спадкоємця). Згідно з ч. 3 ст. 1268 ЦК України спадкоємець, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом встановленого для її прийняття строку він не здійснив відмову від неї. Іншими словами, в даному випадку закон встановлює правову презумпцію прийняття спадщини тією особою, яка постійно проживала в одному житловому приміщенні разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини. Спростувати таку презумпцію спадкодавець може шляхом звернення до нотаріуса із заявою про відмову від прийняття спадщини.

Оформлюючи своє право на спадщину, такий спадкоємець зобов'язаний підтвердити факт постійного проживання разом із спадкодавцем. Доказами можуть бути: довідка житлово-експлуатаційної організації, правління житлово-будівельного кооперативу, відповідного органу місцевого самоврядування про те, що спадкоємець безпосередньо перед смертю спадкодавця проживав разом з ним; копія рішення суду, що набрало законної сили, про встановлення факту своєчасного прийняття спадщини; реєстраційний запис у паспорті спадкоємця або в будинковій книзі, який свідчить про те, що спадкоємець постійно проживає разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, та інші документи, що підтверджують факт постійного проживання разом із спадкодавцем.

Способи прийняття спадщини:

Шляхом подання заяви про її прийняття до нотаріальної контори за місцем відкриття спадщини (активна поведінка). Цей спосіб застосовується спадкоємцями, які не мають права прийняття спадщини «автоматично», тобто не проживали із спадкодавцем на час прийняття спадщини. Водночас подання заяви до нотаріуса може бути додатковим доказом прийняття спадщини і тими спадкоємцями, які формально мають право на її прийняття. Цілком можливі, наприклад, такі ситуації, коли спадкоємець фактично протягом значного часу до відкриття спадщини проживав разом із спадкодавцем, здійснюючи за ним догляд до настання його смерті, проте був зареєстрований в іншому місці. В такому разі реалізація його права на прийняття спадщини, згідно з ч. 3 ст. 1268 ЦК України, уявляється практично не можливою, адже такий спадкоємець не зможе, не маючи підтвердження того, що він спільно і постійно проживав разом із спадкодавцем, оформити свідоцтво про право на спадщину – правовстановлювальний документ, наявність якого є необхідною підставою для подальшого розпорядження майном.

СТРОК ПРИЙНЯТТЯ СПАДЩИНИ

Для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини.

Якщо виникнення в особи права на спадкування залежить від неприйняття спадщини або відмови від її прийняття іншими спадкоємцями, строк для прийняття нею спадщини встановлюється у **три місяці** з моменту неприйняття іншими спадкоємцями спадщини або відмови від її прийняття. Але у цьому випадку відмова від спадщини інших спадкоємців має бути безумовною та беззастережною. Якщо від спадщини відмовилися усі спадкоємці черги, що закликаються до спадкування, то спадкоємці наступної черги мають право подати заяву про прийняття спадщини протягом трьох місяців.

- Якщо спадкоємець протягом строку, встановленого статтею 1270 ЦК України, не подав заяву про прийняття спадщини, він вважається таким, що не прийняв її.
- За письмовою згодою спадкоємців, які прийняли спадщину, спадкоємець, який пропустив строк для прийняття спадщини, може подати заяву про прийняття спадщини нотаріусу за місцем відкриття спадщини.
- За позовом спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини.

СПАДКОВА ТРАНСМІСІЯ

Якщо спадкоємець за заповітом або за законом помер після відкриття спадщини і не встиг її прийняти, право на прийняття належної йому частки спадщини, крім права на прийняття обов'язкової частки у спадщині, переходить до його спадкоємців (спадкова трансмісія). Право на прийняття спадщини у цьому випадку здійснюється на загальних підставах протягом строку, що залишився. Якщо строк, що залишився, менший, ніж три місяці, він подовжується до трьох місяців.

Особливості спадкової трансмісії

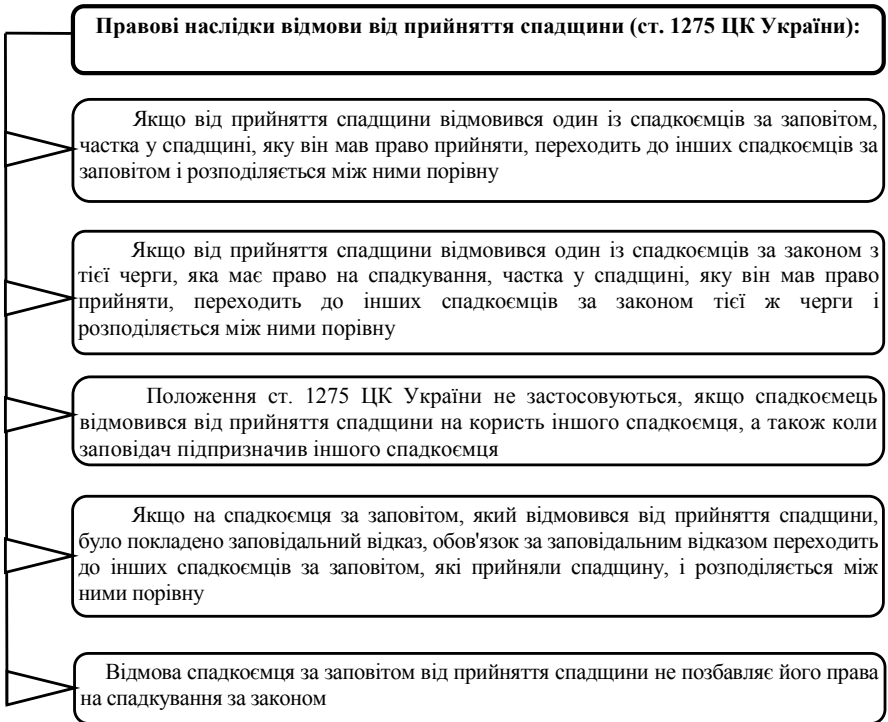
- Право на прийняття спадщини може бути здійснене у строк, який не впливає на момент смерті спадкодавця, у той час як для прийняття решти спадкового майна встановлено шестимісячний строк, який обчислюється з моменту смерті спадкодавця. Якщо ж строк на прийняття права на спадщину пропущений, а строк на решту частки спадщини не пропущений, то спадкова частка, на яку поширюється право на прийняття спадщини (а строк його прийняття пропущений), повинна перейти до часток спадкоємців спадкодавця, який помер першим, або передається територіальній громаді.
- На цю частку можуть звернути свої вимоги кредитори того спадкодавця, який помер першим, у той час як залишок частки спадщини спадкоємця, який помер, не встигши прийняти спадщину, від вимог цих кредиторів вільний. На нього вимоги можуть звернути лише його кредитори. Що ж стосується кредиторів останнього спадкодавця, то вони можуть звернути свої вимоги на цю частку лише після задоволення вимог кредиторів первісного спадкодавця.

Спадкування на основі спадкової трансмісії відрізняється від спадкування за правом представлення:

По-перше, якщо спадкування за правом представлення постає тільки у випадку спадкування за законом, то спадкова трансмісія має місце і в разі спадкування за заповітом.

По-друге, спадкування за правом представлення постає лише тоді, коли спадкоємець помирає до відкриття спадщини, а спадкова трансмісія – коли спадкоємець помирає після відкриття спадщини, однак до її прийняття.

По-третє, в разі спадкування за правом представлення спадкову частку померлого спадкоємця передають конкретно вказаним в законі особам – онукам, племінникам або дідові й бабі спадкодавця.

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВІДМОВИ ВІД ПРИЙНЯТТЯ СПАДЩИНИ

ВІДУМЕРЛІСТЬ СПАДЩИНИ

У разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, а також усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини чи відмови від її прийняття орган місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини зобов'язаний подати до суду заяву про визнання спадщини відумерлою.

Стаття 1277 ЦК України встановлює, що у згаданих вище випадках суд визнає спадщину відумерлою за заявою відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини. Частина 2 ст. 1277 ЦК України передбачає, що заява про визнання спадщини відумерлою подається після спливу **одного року** з часу відкриття спадщини.

Спадщина, яка визнана судом відумерлою, переходить у власність територіальної громади за місцем відкриття спадщини. Із змісту та сенсу ст. 1277 ЦК України випливає, що подання такої заяви є не правом, а обов'язком органу місцевого самоврядування. Виконання цього обов'язку забезпечується правилами ст. 14 ЦК України, а також нормами, які регулюють повноваження органів місцевого самоврядування.

До територіальної громади, яка стала власником відумерлого майна, переходять як права, так і обов'язки спадкодавця.

Спадщина, не прийнята спадкоємцями, охороняється до визнання її відумерлою нотаріусом за місцем відкриття спадщини, а в населених пунктах, де немає нотаріуса, відповідними органами місцевого самоврядування. Охорона спадкового майна триває від моменту, коли стало відомо про відсутність спадкоємців, неприйняття ними спадщини або усунення від права на спадкування, і до визнання спадщини відумерлою та переходу її у власність органів місцевого самоврядування (ст. 1283 ЦК України).

ПОДІЛ І ПЕРЕРОЗПОДІЛ СПАДЩИНИ

Частки кожного спадкоємця у спадщині є рівними, якщо спадкодавець у заповіті сам не розподілив спадщину між ними. Кожен із спадкоємців має право на виділ його частки в натурі.

Розмір часток у спадщині кожного із спадкоємців за законом визнається рівним, якщо спадкодавець у заповіті сам не розподілив спадщину між ними. Спадкоємці мають можливість домовитися між собою щодо зміни розміру частки когось із них стосовно рухомого майна. Якщо йдеться про нерухоме майно – закон вимагає укласти таку угоду в письмовій формі та нотаріально її посвідчити (ст. 1267 ЦКУ).

Якщо хтось із спадкоємців не прийме спадщину, його частка переходить до інших спадкоємців, закликаних до спадкування, і ділиться між ними порівну.

Лише певні спадкоємці мають переважне право на виділ їм у натурі окремого спадкового майна.

По-перше, це стосується спадкування предметів звичайної обстановки та житку.

По-друге, необхідно визначити частку того з подружжя, хто пережив іншого, у спільно нажитому майні, оскільки на цю частку спадщина взагалі не відкривається. При цьому слід зважити на можливість переходу від законного правового режиму майна подружжя (спільної сумісної власності) до договірної, за якою подружжя має можливість встановити певний (в цілому або у частці) режим роздільної або спільної часткової власності.

Перерозподіл спадщини

- Якщо після спливу строку для прийняття спадщини і після розподілу її між спадкоємцями спадщину прийняли інші спадкоємці (ч. 2 і 3 ст. 1272 ЦК України), вона підлягає перерозподілу між ними. За письмовою згодою спадкоємців, які прийняли спадщину, спадкоємець, який пропустив строк для прийняття спадщини, може подати заяву про прийняття спадщини нотаріусу за місцем відкриття спадщини. За позовом спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини.

- Якщо майно, на яке претендує спадкоємець, що пропустив строк для прийняття спадщини, перейшло як відумерле до територіальної громади і збереглося, спадкоємець має право вимагати його передання в натурі. У разі його продажу спадкоємець має право на грошову компенсацію.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СПАДКОЄМЦІВ ЗА БОРГАМИ СПАДКОДАВЦЯ

Під час відкриття спадщини спадкоємці, якщо їм було відомо про борги спадкодавця, зобов'язані повідомити кредитора про смерть боржника.

Борги спадкодавця – це майнові зобов'язання, які прийняв на себе спадкодавець перед фізичними або юридичними особами – кредиторами, але не виконав, тому що смерть позбавила його можливості виконати це зобов'язання.

Кредиторів надано право **протягом шести місяців** від дня, коли він дізнався або міг дізнатися про відкриття спадщини (раніше – від дня відкриття спадщини), пред'явити свої вимоги до спадкоємців, незалежно від настання строку вимоги (ст. 1281 ЦК України). Якщо ж кредитор не знав про відкриття спадщини, вимоги до спадкоємців йому належить заявити **протягом одного року** від настання строку вимоги. І лише тоді, коли протягом цього часу кредитори не заявлять своїх вимог до спадкоємців, їхні права будуть погашені.

Кожен із спадкоємців зобов'язаний задовольнити вимоги кредитора особисто шляхом одноразового платежу, якщо немає ніяких інших домовленостей спадкоємців із кредитором. Якщо відбувається відмова від такого платежу, за позовом кредитора суд накладає стягнення на спадкове майно, яке прийняли спадкоємці у натурі.

Спадкування обов'язку відшкодувати майнову шкоду (збитки) та моральну шкоду, яка була завдана спадкодавцем

До спадкоємця переходить обов'язок;

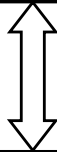
- відшкодувати майнову шкоду (збитки), яка була завдана спадкодавцем;
- відшкодувати моральну шкоду, завдану спадкодавцем присуджену судом за його життя;
- сплатити неустойку (штраф, пеню), яка була присуджена судом кредиторів за життя спадкодавця.

Майнова та моральна шкода, яка була завдана спадкодавцем, відшкодовується спадкоємцями у межах вартості рухомого чи нерухомого майна, яке було одержане ними у спадщину.

За позовом спадкоємця суд може зменшити розмір неустойки (штрафу, пені), розмір відшкодування майнової шкоди (збитків) та моральної шкоди, якщо вони є непомірно великими порівняно з вартістю рухомого чи нерухомого майна, яке було одержане ним у спадщину.

**ВІДШКОДУВАННЯ ВИТРАТ,
ЯКІ ПОКЛАДАЮТЬСЯ НА СПАДКОЄМЦІВ**

Спадкоємець, який вступив в управління спадковим майном до появи інших спадкоємців, не має права розпоряджатися ним (продавати, міняти, закладати тощо) до спливу **шести місяців** з дня відкриття спадщини або до одержання ним свідцтва про право на спадщину, якщо свідцтво було отримано раніше.

До спливу шестимісячного строку або до отримання свідцтва про право на спадщину спадкоємець має право здійснювати за рахунок спадкового майна тільки витрати

- 1) на догляд за спадкодавцем під час його хвороби, а також на поховання;
- 2) на догляд осіб, які перебували на утриманні спадкодавця;
- 3) на задоволення претензій щодо заробітної плати та претензій, які порівнюються до таких;
- 4) щодо охорони та управління спадковим майном.

На вимоги щодо відшкодування витрат на догляд за спадкодавцем під час його хвороби, на його поховання, а також витрат щодо охорони та управління спадковим майном поширюється загальний **трирічний строк позовної давності**, передбачений ст. 257 ЦК України.

ОХОРОНА СПАДКОВОГО МАЙНА ТА УПРАВЛІННЯ НИМ

Охорона спадкового майна здійснюється в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів та кредиторів спадкодавця з метою збереження його до прийняття спадщини спадкоємцями.

Нотаріус за місцем відкриття спадщини, а в населених пунктах, де немає нотаріуса, – відповідні органи місцевого самоврядування з власної ініціативи або за заявою спадкоємців вживають заходів щодо охорони спадкового майна.

Охорона спадкового майна триває до закінчення строку, встановленого для прийняття спадщини.

Витрати на охорону спадкового майна відшкодовуються спадкоємцями відповідно до їхньої частки у спадщині (ст. 1283 ЦК України).

Заходи з охорони спадщини приймають за місцем відкриття спадщини:

- нотаріус;
- посадові особи органів місцевого самоврядування;
- посадові особи консульських представництв України.

Управління спадщиною

Якщо у складі спадщини є майно, яке потребує утримання, догляду, вчинення інших фактичних чи юридичних дій для підтримання його в належному стані, нотаріус, а в населених пунктах, де немає нотаріуса, – відповідний орган місцевого самоврядування, у разі відсутності спадкоємців або виконавця заповіту укладають договір на управління спадщиною з іншою особою.

Особа, яка управляє спадщиною, має право на вчинення будь-яких необхідних дій, спрямованих на збереження спадщини до появи спадкоємців або до прийняття спадщини (ст. 1285 ЦК України). Тому в договорі, який укладають нотаріус та особа, яка має управляти спадщиною, повинні бути вказані умови охорони майна, дата укладення договору, місцезнаходження спадкового майна, що охороняється, розмір винагороди, що отримує особа, яка управляє спадщиною, а також дії, котрі особа, що управляє зобов'язана виконувати для збереження спадщини. Крім того, нотаріус направляє листи органам та підприємствам, яких це стосується, про те, що певна особа має право управляти спадщиною і до прийняття спадщини буде вчиняти всі дії, необхідні для її збереження.

Особа, яка управляє спадщиною, не може використовувати спадкове майно для отримання прибутку на свою користь. Після закінчення строку управління спадщиною особа, яка управляє спадковим майном, повинна подати звіт спадкоємцям про результати управління майном.

Якщо особа, яка управляла спадщиною, заподіяла шкоди або використовувала спадщину в своїх цілях, спадкоємці можуть звернутися до суду з позовом про відшкодування завданих збитків та моральної шкоди (ст.ст. 22, 23 ЦК України).

ВИКОНАННЯ ЗАПОВІТУ (ГЛ. 88 ЦК УКРАЇНИ)

ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ ЗАПОВІТУ

Виконання заповіту здійснюють призначені спадкодавцем спадкоємці. Якщо заповіт складено на користь кількох осіб, виконання заповіту може бути доручено комусь із них. Коли заповіт складено на користь однієї особи, то виконання заповіту може бути покладено на особу, яка не є спадкоємцем за заповітом.

За ініціативою спадкоємців (ст. 1287 ЦК України) виконавець заповіту може бути визначений у двох випадках.

По-перше, спадкоємці мають право пред'явити позов про усунення виконавця заповіту, призначеного заповідачем, від виконання ним своїх повноважень, якщо він не може забезпечити виконання волі заповідача (тяжка хвороба, втрата дієздатності). При цьому в суді вони мають довести неможливість виконання заповіту призначеним виконавцем.

По-друге, спадкоємці мають право обрати виконавця з числа спадкоємців або призначити виконавцем заповіту іншу особу, якщо заповідач не призначив виконавця заповіту або якщо особа, яка була ним призначена, відмовилася від виконання заповіту або була усунена від виконання заповіту.

Виконавець заповіту призначається за взаємною згодою спадкоємців. Але якщо спадкоємці не можуть досягти згоди щодо призначення виконавця заповіту, він на вимогу одного із них може бути призначений судом.

Випадки призначення виконавця заповіту не самим заповідачем, а іншими особами

За ініціативою нотаріуса (ст. 1288 ЦКУ) виконавець заповіту може бути призначений, якщо заповідач не призначив виконавця заповіту або якщо виконавець заповіту відмовився від виконання заповіту чи був усунений від його виконання і цього потребують інтереси спадкоємців.

У такому випадку необхідна наявність таких умов: а) призначення виконавця заповіту потребують інтереси спадкоємців; б) заповідач не призначив виконавця заповіту, або виконавець заповіту відмовився від виконання заповіту, або виконавець заповіту був усунений від його виконання.

Особа призначається виконавцем заповіту з її письмової згоди. Така згода підтверджується нотаріусом і може бути оформлена як самостійна заява, що додається до заповіту, або зазначається на самому заповіті чи в окремому документі. Хоча у ст. 1289 ЦК України не містить вказівки на випадки, коли згода додається до заповіту як окремий документ, однак для деяких ситуацій та чи інша форма згоди виконавця впливає із сенсу інших норм ЦК України. Наприклад, згідно зі ст. 1449 ЦК України зміст секретного заповіту має бути невідомий навіть нотаріусу. Отже, у випадках складання секретного заповіту згода виконавця не може бути зазначена на самому заповіті, але можливе подання її у вигляді спеціального документа.

ОБОВ'ЯЗКИ ВИКОНАВЦЯ ЗАПОВІТУ

На виконавця заповіту покладаються обов'язки
двох типів:

Спрямовані на забезпечення інтересів спадкоємців

вжити заходів щодо охорони спадкового майна. Такі дії можуть полягати в установленні місцезнаходження всього спадкового майна, описі та передачі майна на зберігання певним особам або спадкоємцям до появи усіх інших спадкоємців. При цьому виконавець заповіту вживає заходів щодо охорони всієї спадщини, а не тільки того майна, яке зазначене в заповіті

вжити заходів щодо розшуку та інформування спадкоємців, відказоодержувачів, кредиторів про відкриття спадщини

вимагати від боржників спадкодавця виконання ними своїх зобов'язань (наприклад, витребувати майно, яке входить до складу спадщини, але знаходиться в інших осіб)

управляти спадщиною, якщо до складу спадщини входить майно, яке потребує управління, або майно, для якого встановлено особливий порядок його зберігання (грошові суми та цінні папери; монетарні метали; цінні рукописи, що мають історичне або наукове значення; зброя; харчові продукти тощо)

забезпечити одержання кожним зі спадкоємців частки спадщини, яка визначена у заповіті, відповідно до змісту заповіту, спеціальних заповідальних розпоряджень тощо.

Спрямовані на забезпечення інтересів інших осіб

забезпечити одержання частки в спадщині особами, які мають право на обов'язкову частку в спадщині

забезпечити виконання спадкоємцями інших дій, до яких вони були зобов'язані заповітом (заповідального відказу, передачі сервітуту, вчинення певних дій немайнового характеру тощо (ст.ст. 1237-1240, 1246 ЦК України))

**Перелік
обов'язків
виконавця
заповіту є
вичерпним,
крім випадків,
коли заповідач
зазначає в
заповіті
додаткові
обов'язки, які
покладаються
ним на
виконання
заповіту з часу
відкриття
спадщини**

КОНТРОЛЬ ЗА ВИКОНАННЯМ ЗАПОВІТУ**Контроль за виконанням заповіту**

Надаючи певний обсяг прав і обов'язків виконавцю заповіту, законодавством водночас захищено інтереси спадкоємців від необачних дій виконавця. Зокрема, надається право спадкоємцям контролювати дії виконавця заповіту, які повинні зводитися до неухильного виконання розпоряджень спадкодавця. Якщо виконавець заповіту хоче вчинити дії, які виходять за межі розпорядження спадкодавця, але видаються виконавцю доцільними, він має узгодити ці дії зі спадкоємцями

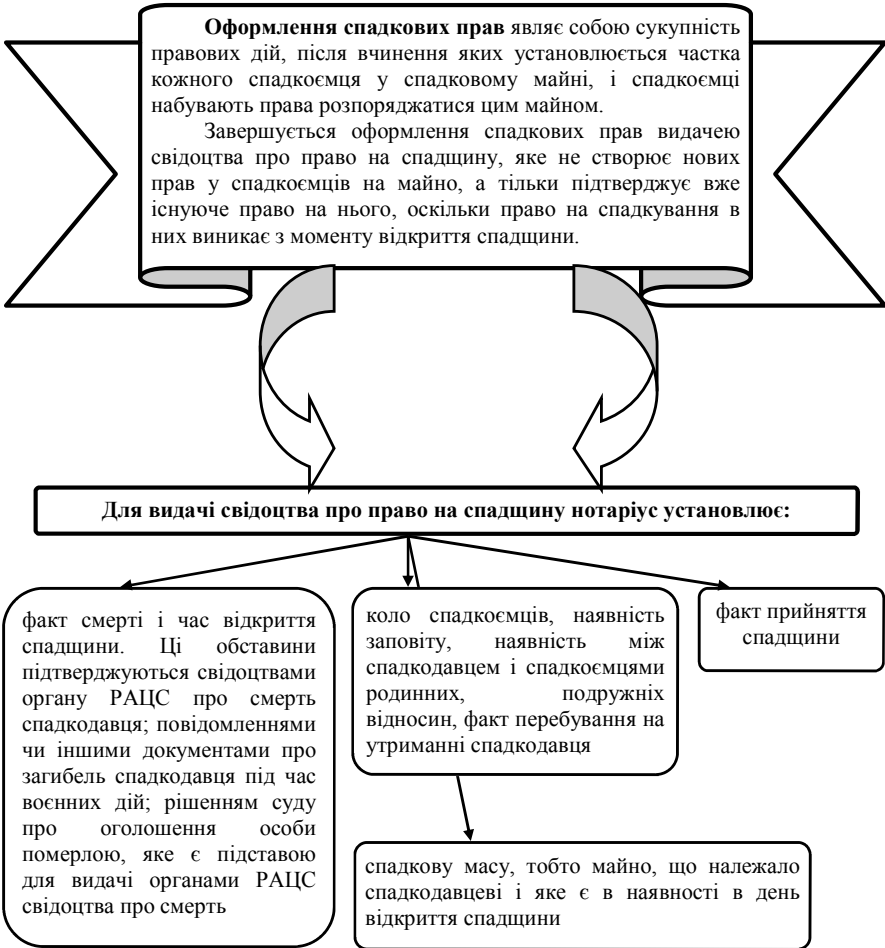
Якщо спадкоємцями є малолітні, неповнолітні, недієздатні особи або особи, цивільна дієздатність яких обмежена, то з метою належної реалізації прав таких спадкоємців контроль за виконанням заповіту здійснюють їхні батьки (усиновлювачі), опікун, піклувальники, а також органи опіки та піклування. У випадку невиконання або неналежного виконання покладених на нього обов'язків виконавець заповіту несе відповідальність перед спадкоємцями. Для контролю за тим, чи сумлінно виконує свої повноваження виконавець заповіту, на нього покладається обов'язок звітувати про дії, які було ним вчинено з метою виконання заповіту. Підсумковий звіт подається виконавцем заповіту після виконання всіх покладених на нього повноважень

Дії виконавця заповіту можуть бути оскаржені в суді спадкоємцями. До вимог про визнання неправомірними дій з виконання заповіту застосовується скорочений строк **позовної давності – 1 рік**. Перебіг строку починається з моменту, коли спадкоємці, їхні законні представники, а також органи опіки і піклування дізналися про порушення умов заповіту, прав спадкоємців тощо

ПІДСТАВИ ПРИПИНЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ВИКОНАВЦЯ ЗАПОВІТУ

ОФОРМЛЕННЯ ПРАВА НА СПАДЩИНУ (ГЛ. 89 ЦК УКРАЇНИ)

ПОРЯДОК ОФОРМЛЕННЯ ПРАВА НА СПАДЩИНУ

СВІДОЦТВО ПРО ПРАВО НА СПАДЩИНУ

На майно, що переходить за правом спадкоємства до спадкоємців або держави, нотаріусом за місцем відкриття спадщини видається свідоцтво про право на спадщину.

Видача свідоцтва провадиться у строки, встановлені цивільним законодавством України.

Видача свідоцтва про право на спадщину є нотаріальною дією та має вчинятися нотаріусом відповідно до вимог ЗУ «Про нотаріат» та Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України.

Під час видачі свідоцтва про право на спадщину за заповітом спадкоємець подає нотаріусу оригінал заповіту, який спадкодавець залишив на його користь, а нотаріус з'ясовує наявність спадкоємців, які мають право на обов'язкову частку у спадщині згідно з вимогами ст. 1241 ЦК України (це малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки), перевіряє наявність підстав для закликання до спадкування за законом осіб, які подали заяви про видачу свідоцтва.

Спадкоємці закликаються до спадкування за законом в порядку черговості (перша–п'ята черги відповідно до ст.ст. 1261-1265 ЦК України).

На підтвердження родинних відносин спадкоємця зі спадкодавцем нотаріусу подається свідоцтво органів реєстрації актів цивільного стану, повний витяг з Реєстру актів цивільного стану громадян щодо актового запису, копії актових записів, копії рішень суду, що набрали законної сили, про встановлення факту родинних та інших відносин.

Якщо один або кілька спадкоємців за законом позбавлені можливості подати документи, що підтверджують наявність підстав для закликання їх до спадкоємства за законом, вони можуть бути за письмовою згодою всіх інших спадкоємців, які прийняли спадщину і подали докази родинних, шлюбних чи інших відносин зі спадкодавцем, включені до свідоцтва про право на спадщину.

Нотаріус видає свідоцтво про право на спадщину на майно, яке підлягає реєстрації після подання правостановлювальних документів щодо належності цього майна спадкодавцеві та перевірки відсутності заборони або арешту цього майна.

У випадках, коли із правостановлювального документа вбачається, що майно може бути спільною сумісною власністю подружжя, нотаріус при оформленні спадщини за законом і заповітом, з'ясовує чи є у спадкодавця той з подружжя, який його пережив і який має право на 1/2 частку в спільному майні подружжя.

За відсутності у спадкоємця необхідних для видачі свідоцтва про право на спадщину документів для вирішення вказаного питання він має право звернутись до суду в порядку, встановленому ст. 3 ЦПК України.

Видача свідоцтва про право на спадщину спадкоємцям, які прийняли спадщину, ніяким строком не обмежена.

Лише за наявності у спадковій справі усіх необхідних документів нотаріус видає спадкоємцю свідоцтво про право на спадщину.

Обов'язок подання нотаріусу відомостей та документів, необхідних для оформлення права на спадщину, покладається законодавством України на спадкоємців.

У разі необхідності нотаріус на підставі ст. 46 ЗУ «Про нотаріат» має право витребувати від фізичних та юридичних осіб відомості та документи, необхідні для видачі свідоцтва про право на спадщину. На період витребування нотаріусом документів, необхідних для вчинення нотаріальної дії, видача свідоцтва про право на спадщину може бути відкладена на строк, що не може перевищувати одного місяця.

При цьому нотаріус не несе відповідальності за подачу особами неправдивої інформації щодо будь-якого питання, пов'язаного із вчиненням нотаріальної дії, подання недійсних та/або підроблених документів (ст. 27 ЗУ «Про нотаріат»).

Видача свідоцтва про право на спадщину зупиняється нотаріусом за письмовою заявою заінтересованої особи, яка звернулася до суду, та на підставі отриманого від суду повідомлення про надходження позовної заяви заінтересованої особи, яка оспорує право або факт, про посвідчення якого просить заінтересована особа, до вирішення справи судом.

РЕЄСТРАЦІЯ ПРАВА НА СПАДЩИНУ

Зміна власника майна, що підлягає обов'язковій державній реєстрації, неможлива без перереєстрації права власності. Тому свідоцтво про право на спадщину є обов'язковим, де об'єктом спадкування є нерухоме майно, що підлягає обов'язковій державній реєстрації.

Відповідно до ст. 9 ЗУ «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» нотаріуси наділені повноваженнями спеціального суб'єкта державного реєстратора прав на нерухоме майно, які виникають у результаті вчинення нотаріальних дій. Тобто під час видачі свідоцтва про право на спадщину на нерухоме майно нотаріус одночасно здійснює і державну реєстрацію права власності даного нерухомого майна у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно. Це спростило громадянам процедуру проведення державної реєстрації їх прав на набуте нерухоме майно

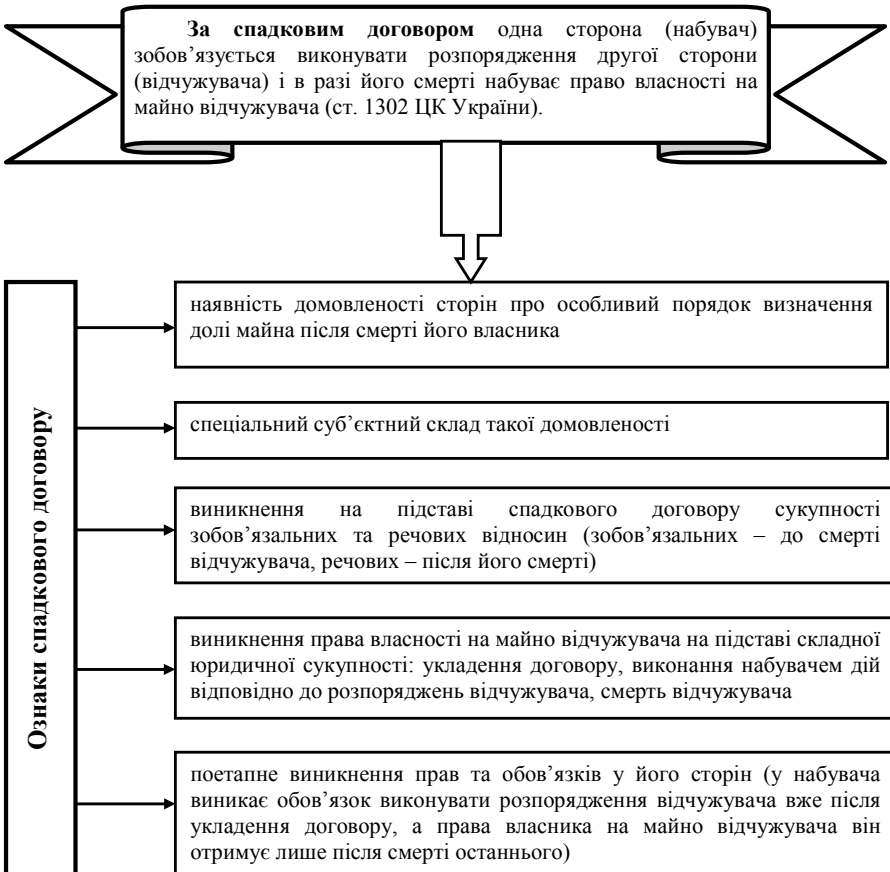
Для видачі свідоцтва про право власності на спадщину та проведення державної реєстрації на квартиру, житловий будинок чи земельну ділянку спадкоємець має надати документ, що підтверджує право власності спадкодавця на це нерухоме майно та вартісну його оцінку. Якщо на будинок чи квартиру накладено арешт, видача свідоцтва та проведення державної реєстрації затримується до зняття арешту

Для видачі свідоцтва про право на спадщину на автотранспортні засоби, яхти, катери необхідно подати технічний паспорт, судове свідоцтво або інший документ, який підтверджує право власності спадкодавця на це майно, та висновок оцінювача про вартісну оцінку транспортного чи судового засобу

Якщо спадщину прийняли кілька осіб, то свідоцтво про право на спадщину видається кожному з них та одночасно здійснюється державна реєстрація права власності спадкоємця на належну йому частку нерухомого майна. Згідно зі ст. 1298 ЦК України свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення **шести місяців** з часу відкриття спадщини

СПАДКОВИЙ ДОГОВІР (ГЛ. 90 ЦК УКРАЇНИ)

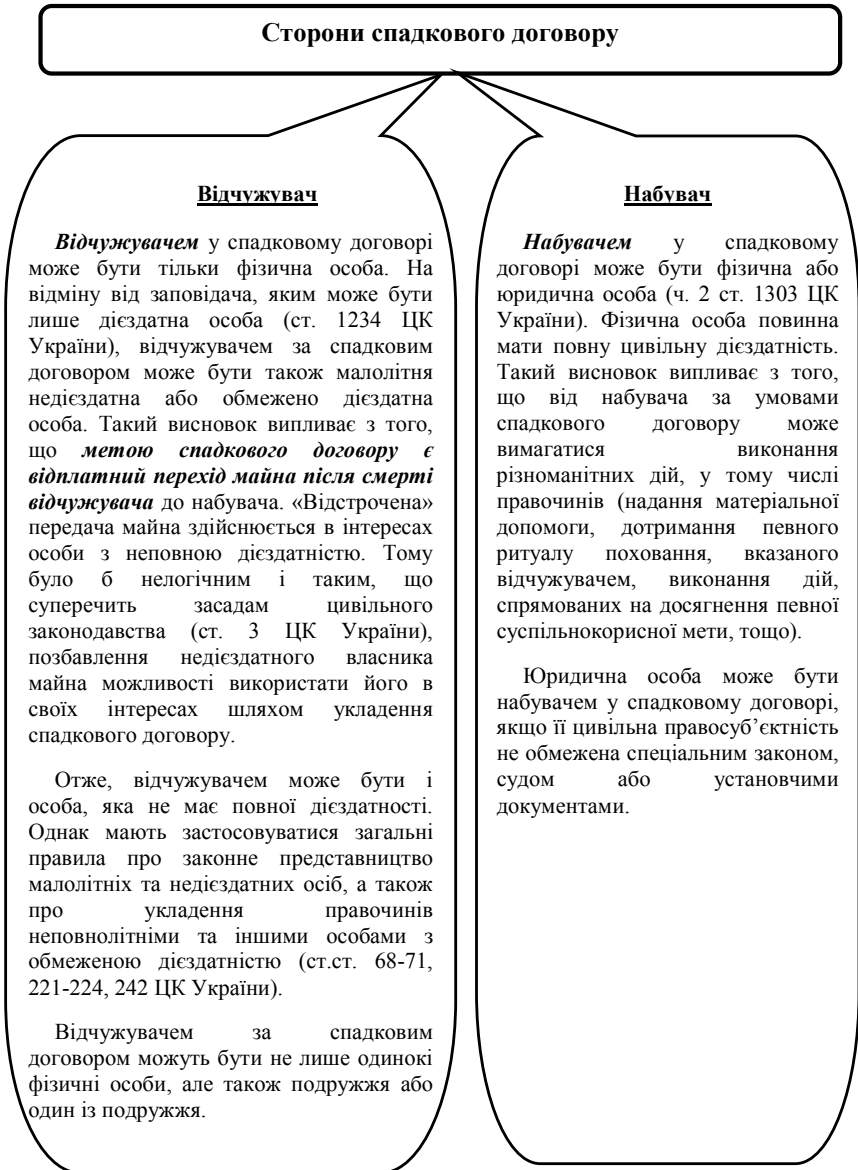
ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ

СТОРОНИ СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ

ЗМІСТ СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ

Для укладення спадкового договору необхідним є досягнення згоди сторін зі всіх істотних його умов, якими є визначення обсягу майна, що має перейти до набувача після смерті відчужувача, визначення переліку, характеру, порядку і строків виконання дій набувачем. Визначення конкретних істотних умов договору залежить передусім від характеру відносин сторін.

Істотною умовою спадкового договору є його предмет. **Предметом спадкового договору є набуття права власності на майно відчужувача і дії набувача (виконання робіт, надання послуг тощо)**

Предметом спадкового договору є майно, що знаходиться в особистій власності одного з подружжя

Предметом спадкового договору є майно, що належить подружжю на праві спільної сумісної власності

Предметом спадкового договору можуть бути також обов'язки набувача вчинити певну дію майнового або немайнового характеру, на що вказує ст. 1305 ЦК України. Відчужувач може покласти на набувача обов'язок виконати дії майнового або немайнового характеру ще за життя відчужувача (наприклад, виплачувати йому певну грошову суму одноразово або частинами)

Крім істотних, у *спадковому договорі можуть бути і звичайні умови*. На відміну від істотних, вони не потребують узгодження сторонами, оскільки автоматично набирають чинності з моменту укладення договору. Тому відсутність у змісті договору звичайних умов не впливає на його дійсність.

Випадкові умови включаються до спадкового договору на розсуд його сторін. Так само, як і звичайні умови, вони не впливають на факт укладення договору і на його дійсність. Але на відміну від звичайних умов, які передбачаються безпосередньо законом і починають діяти внаслідок факту укладення договору, випадкові умови набувають юридичного значення лише тоді, коли вони включені в договір самими сторонами

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ

Забезпечення виконання спадкового договору

Відчужувач, передаючи своє право власності на майно набувачеві, фактично добровільно позбавляє себе права власності. З моменту укладення договору він може володіти майном, але не розпоряджатися ним.

З метою забезпечення охорони майна набувача нотаріус за місцем знаходження майна накладає заборону відчуження. Накладення такої заборони на майно, вказане у договорі, здійснюється нотаріусом шляхом відповідного надпису про це на спадковому договорі.

Накладення заборони відчуження майна реєструється нотаріусом у реєстрі заборон

Меті забезпечення виконання спадкового договору слугує правило ч. 2 ст. 1307 ЦК України, згідно з яким заповіт, котрий відчужувач складає щодо майна, вказаного у спадковому договорі, є нікчемним. При цьому не має значення: складений заповіт до укладення спадкового договору чи після того, як такий договір був укладений. Таким чином, у першому випадку спадковому договору надається більша юридична сила, оскільки тут виражена пізніша воля власника майна (відчужувача), а у другому – заповіт не може набути чинності, оскільки відчужувач уже втратив право розпорядження майном, яке є предметом спадкового договору.

Для забезпечення виконання спадкового договору відчужувач має право призначити особу, яка буде здійснювати контроль за його виконанням. Оскільки дії із виконання спадкового договору полягають у здійсненні контролю за спадковим майном, це може бути лише фізична особа з повною цивільною дієздатністю або юридична особа. Така особа виконує свої обов'язки на безоплатних засадах, якщо інше не передбачено умовами договору. Однак вона має право вимагати від набувача за спадковим договором відшкодування своїх фактичних витрат у судовому порядку у разі, якщо не досягнуто згоди з останнім щодо добровільного відшкодування витрат

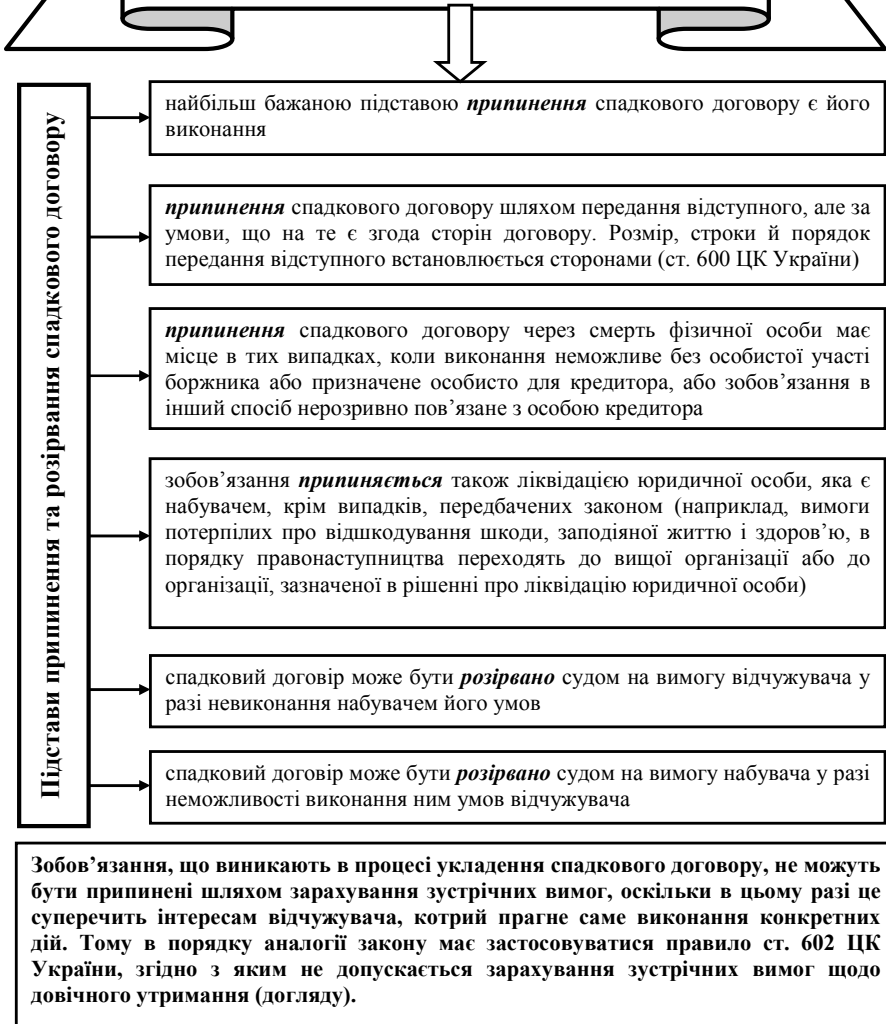
Якщо особа призначена відчужувачем контролювати спадковий договір без її згоди, вона має право відмовитися від виконання цих обов'язків без пояснення причин. Така згода має бути виражена цією особою або шляхом подання заяви, яка додається до спадкового договору, або через підпис на ньому.

Якщо відчужувач не призначив особу, яка здійснюватиме контроль за виконанням спадкового договору після його смерті або якщо така особа була звільнена від виконання своїх обов'язків, контроль за виконанням договору здійснює нотаріус за місцем відкриття спадщини

ЗМІНА І ПРИПИНЕННЯ СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ

Зміна і припинення спадкового договору можливі на загальних або на спеціальних підставах. За загальним правилом це можливо лише за згодою сторін. При цьому правочин, спрямований на зміну або припинення договору, вчиняється в такій самій формі, у якій був укладений договір. Проте угодою сторін може бути передбачений спрощений порядок зміни або припинення спадкового договору за погодженням сторін.

Одностороння відмова від виконання зобов'язання непрямою, за винятком випадків, передбачених законом (ст. 600 ЦК України).

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

№ п/п	Назва
	А
1.	Автомобільний транспортний засіб – колісний транспортний засіб (автобус, вантажний та легковий автомобіль, причіп, напівпричіп), який використовується для перевезення пасажирів, вантажів або виконання спеціальних робочих функцій.
2.	Автор – фізична особа, яка своєю творчою працею створила твір.
3.	Авторське право – набір виключних прав, які дозволяють авторам літературних, мистецьких та наукових творів отримати соціальні блага від результатів своєї творчої діяльності.
4.	Адвокат – особа, яка відповідно до наданих їй законом повноважень здійснює захист прав та інтересів інших осіб, а також представляє законні інтереси.
5.	Адміністративне стягнення – це захід адміністративної відповідальності, що застосовується до особи, яка вчинила адміністративне правопорушення.
6.	Адміністративний акт – прийняте органом виконавчої влади, органом місцевого самоврядування в межах делегованих їм вищими органами виконавчої влади, повноважень підприємством, установою чи організацією, на яку, згідно з нормативно-правовими актами, покладено повноваження надавати адміністративні послуги, рішення індивідуальної дії, спрямоване на набуття, зміну чи припинення прав та обов'язків особи.
7.	Акредитив – це форма безготівкових розрахунків, за якої клієнт-заявник акредитива доручає банку, що його обслуговує: виконати платіж бенефіціару (постачальнику) за товари, виконані роботи чи надані послуги.
8.	Акти цивільного законодавства – сукупність структурно упорядкованих у нормативно визначеному ієрархічному співвідношенні зовнішніх форм цивільного права, у кожній з яких правові норми згруповані з огляду на особливості окремих сфер правового регулювання з метою забезпечення найбільш ефективного регламентування особистих немайнових та майнових відносин, що становлять предмет цивільного права.
9.	Акти цивільного стану – це події та дії, які нерозривно пов'язані з фізичною особою і започатковують, змінюють, доповнюють або припиняють її можливість бути суб'єктом цивільних прав та обов'язків. Ними є народження фізичної особи, встановлення її походження, набуття громадянства, вихід з громадянства та його втрата, досягнення відповідного віку, надання повної цивільної дієздатності, обмеження цивільної дієздатності, визнання особи недієздатною, шлюб, розірвання шлюбу, усиновлення, зміна імені, інвалідність, смерть тощо. Державній реєстрації підлягають такі акти цивільного стану, як народження фізичної особи та її походження, громадянство, шлюб, розірвання шлюбу, зміна імені, смерть.
10.	Акцент – стадія укладення договору, що характеризується вираженням волі особи беззастережно укласти договір на умовах, запропонованих іншою стороною.
11.	Акціонерне товариство – господарське товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість часток однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями.

	<p>Відкрите (публічне) акціонерне товариство (ВАТ/ПАТ) – організаційно-правова форма товариства, акції якого можуть вільно розповсюджуватись шляхом підписки або купівлі-продажу на біржі.</p> <p>Закрите (приватне) акціонерне товариство (ЗАТ/ПрАТ) – організаційно-правова форма товариства, акції якого розподіляються між засновниками і не можуть розповсюджуватися шляхом підписки, купуватися та продаватися на біржі.</p>
12.	Акція – вид цінних паперів, що являє собою свідоцтво про власність на визначену частку статутного (складеного) капіталу АТ і надає її власнику (акціонеру) певні права, зокрема: право на участь в управлінні товариством, право на частину прибутку товариства у випадку його розподілу (дивіденд), а у випадку ліквідації – на частину залишкової вартості підприємства.
13.	Аліменти – кошти, надані у визначених законом випадках одними особами на утримання інших, які потребують матеріальної допомоги, зокрема – кошти на утримання неповнолітньої дитини.
14.	Амністія – повне або часткове звільнення від відбування покарання осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, або кримінальні справи стосовно яких розглянуті судами, але вироки стосовно цих осіб не набрали законної сили.
15.	Аналогія закону – регулювання цивільних відносин, що не врегульовані ЦК України, іншими актами цивільного законодавства або договором, шляхом застосування правових норм ЦК України, інших актів цивільного законодавства, які регулюють подібні за змістом цивільні відносини.
16.	Аналогія права – регулювання цивільних відносин відповідно до загальних засад цивільного законодавства у разі неможливості використання аналогії закону.
17.	Аранжування – перекладення, пристосування музичного твору, написаного для певного інструмента (голосу, співака чи ансамблю), для виконання його іншим складом інструментів (голосів).
18.	Арешт (адміністративний) – найсуворіший вид адміністративного стягнення, що застосовується за вчинення адміністративних правопорушень, на строк до 15 діб і полягає у триманні правопорушника в ізоляції від суспільства.
19.	Аукціон – спосіб публічного почергового продажу певного різновиду товарів на основі конкурсу покупців.
	Б
20.	Багаж – матеріальні цінності пасажира, здані ним транспортній організації для перевезення за окрему плату.
21.	Банк – юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесені до Державного реєстру банків.
22.	Банківські операції – операції банків з метою залучення коштів та їх вкладення в позички, цінні папери й послуги, випуску в обіг і вилучення з нього грошей, здійснення розрахунків, фінансування і кредитування вкладень тощо.
23.	Банківські рахунки – рахунки, на яких обліковуються власні кошти, вимоги, зобов'язання банку стосовно його клієнтів і контрагентів та які дають можливість здійснювати переказ коштів за допомогою банківських платіжних інструментів.
24.	Банкнота – банківські білети, кредитні знаки грошей, безтермінові грошові зобов'язання емісійного банку, виготовлені з паперу або пластика, зазвичай прямокутної форми.

25.	Банкрут – суб'єкт підприємницької діяльності, який визначений у порядку, передбаченому законодавством, судовим органом як неспроможний виконати свої грошові зобов'язання перед кредиторами, у тому числі зобов'язання щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), і протягом трьох місяців після настання встановленого строку не сплатив їх.
26.	Банкрутство – визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури.
27.	Безвісна відсутність – відсутність фізичної особи, від якої протягом одного року в місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування, що може бути визнано судом.
28.	Безготівкові розрахунки – перерахування певної суми коштів на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді з рахунків платників на рахунок отримувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, внесених ними готівкою в касу банку, на рахунок отримувачів коштів.
29.	Бенефіціар (вигодонабувач) – юридична або фізична особа, на користь якої переведено платіж, відкрито акредитив, або така, що є одержувачем доходу за договором.
30.	Блага: а) матеріальні блага – об'єкти цивільного права, до яких належать предмети матеріального світу, засоби виробництва, предмети споживання, гроші і коштовності, продукти харчування, одяг тощо; б) нематеріальні блага – об'єкти цивільного права, до яких належать результати творчої діяльності, інформація та особисті немайнові блага, які характеризуються відсутністю матеріального змісту.
31.	Благодійництво – добровільна безкорислива пожертва фізичних та юридичних осіб у поданні набувачам матеріальної, фінансової, організаційної та іншої благодійної допомоги; специфічними формами благодійництва є меценатство і спонсорство.
32.	Борг – обов'язок одного учасника цивільних правовідносин сплатити (відшкодувати) на користь іншої сторони майнові цінності (гроші, земельну ділянку тощо).
33.	Боржник – особа, яка зобов'язана вчинити на користь другої особи (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо).
34.	Боржник (за деліктними зобов'язаннями) – юридична або фізична особа, яка зобов'язана відшкодувати майнову або моральну шкоду, завдану шляхом винних умисних дій або бездіяльності іншій стороні недоговірного зобов'язання (кредитору).
35.	Будівельний майданчик – територія, на якій споруджується будинок, розташовано тимчасові споруди (склади, тощо), під'їзні дороги, а також місця для складання різних будівельних матеріалів.
36.	Будівельні роботи – роботи, що виконуються на будівельному майданчику (об'єкті) під час зведення будівель і споруд на певних умовах, які передбачені договором будівельного підряду.
37.	Бюджет – грошове вираження збалансованого розпису доходів і видатків конкретної особи або організації (підприємства, установи, держави тощо) за певний період. Бюджет державний – план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду.

В	
38.	Валюта України – грошові знаки у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти на рахунках, у внесках в банківських та інших фінансових установах на території України.
39.	Валютні цінності – матеріальні об'єкти, визначені законодавством України про валютне регулювання як засоби валютно-фінансових відносин.
40.	Вантаж – товарно-матеріальні цінності, які за договором перевезення перебувають у стані транспортування, переміщення, збереження у транспортних засобах.
41.	Вартість – гроші чи грошовий еквівалент, який покупець готовий обміняти на яку-небудь річ.
42.	Вексель – цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити після настання строку визначену суму грошей власнику векселя (векселетримачу).
43.	Верифікаційна функція довіреності – функція, що передбачає вказівку на особу представника, тобто його індивідуалізуючі дані.
44.	Виділ частки майна – надання одному з власників спільного майна його частки цього ж майна або грошова (матеріальна) компенсація її вартості, що породжує одноособову власність.
45.	Виключне право інтелектуальної власності – майнове право особи, яка має щодо твору виконання, постановки, передачі організації мовлення, фонограми чи відеограми авторське право і суміжні права на використання цих об'єктів авторського права і суміжних прав лише нею і на видачу лише цією особою дозволу чи заборону їх використання іншим особам у межах строку.
46.	Виконавець – актор (театру, кіно тощо), співак, музикант, танцюрист або інша особа, яка виконує роль, співає, читає, декламує, грає на музичному інструменті, танцює чи будь-яким іншим способом виконує твори літератури, мистецтва чи твори народної творчості, циркові, естрадні, лялькові номери, пантоміми тощо, а також диригент музичних і музично-драматичних творів.
47.	Виконавець – суб'єкт господарювання, який виконує роботи або надає послуги.
48.	Виконавчий напис – напис, учинений нотаріусом на документах, що встановлюють заборгованість, для стягнення з боржника грошових сум або витребування його майна.
49.	Виконання – подання творів, виконань, фонограм, передач організації мовлення шляхом декламації, гри, співу, танцю та іншим способом як безпосередньо (у живому виконанні), так і за допомогою будь-яких пристроїв і процесів (за винятком передачі в ефір чи по дротах).
50.	Виконання зобов'язань – здійснення його сторонами покладених на них прав і обов'язків, що складають зміст зобов'язання.
51.	Вина – складовий елемент цивільного правопорушення у формі психологічного ставлення особи до своїх протиправних дій чи бездіяльності та їх наслідків.
52.	Винагорода – повна компенсація, яку отримує працівник (виконавець) в обмін на послуги, які він виконав для роботодавця (замовника). Винагорода – одноразова, періодична або щомісячна матеріальна (грошова чи натуральна) виплата особі, яка працює на підприємстві, відповідно до показників та умов цієї виплати, зазначених підприємством, або виплата особі, яка діяла за дорученням іншої чи виконувала на її користь обов'язок відповідно до договору між ними.

53.	Винахід (корисна модель) – результат інтелектуальної діяльності людини в будь-якій сфері технології (наприклад, технічне рішення, що є новим, корисним у господарській діяльності і може бути практично застосоване).
54.	Винахідник – людина, інтелектуальною, творчою діяльністю якої створено винахід (корисну модель).
55.	Винахідницький рівень – рівень, який для фахівця не є очевидним, тобто не впливає і явно із існуючого рівня техніки.
56.	Випадок (казус) – випадкова подія, якою завдано певної шкоди, що викликано непереборною і непередбачуваною силою, яку не можна усунути чи уникнути, а також така, що не залежить від волі людей (землетрус, повінь, пожежа тощо).
57.	Виправні роботи – вид адміністративного стягнення, який полягає у праці правопорушника за місцем роботи з певними відрахуваннями у дохід держави.
58.	Випробування – технічна операція, яка складається з установлення однієї чи декількох характеристик продукції, процесу чи послуги відповідно до встановленої процедури.
59.	Виробник (виготовлювач) – суб'єкт господарювання, що здійснює господарську діяльність із виробництва продукції з метою введення цієї продукції в обіг та отримання за неї прибутку.
60.	Виробничий кооператив – добровільне об'єднання громадян на засадах членства з метою спільної виробничої або іншої господарської діяльності, що базується на їх особистій трудовій участі та об'єднанні майнових пайових внесків, участі в управлінні підприємством та розподілі доходу між членами кооперативу відповідно до їх участі у його діяльності.
61.	Відеограма – відеозапис на відповідному матеріальному носії (магнітній стрічці, магнітному диску, диску для лазерних систем зчитування тощо) виконання або будь-яких рухомих зображень (із звуковим супроводом чи без нього), крім зображень у формі запису, що є складовою частиною аудіовізуального твору.
62.	Відносини – зв'язок, що відображає взаємодію людини з іншими людьми та навколишнім середовищем. Відносини майнові – відносини, які виникають між суб'єктами цивільного права з приводу матеріальних благ (купівля-продаж, надання в оренду). Відносини особисті немайнові – відносини, що виникають між суб'єктами цивільного права з приводу нематеріальних благ і тісно пов'язані з особистістю його власника (право інтелектуальної власності).
63.	Відповідальність – обов'язок особи відповідати згідно із законом або договором за завдані нею негативні наслідки, що виникають у зв'язку з цивільним правопорушенням. Субсидіарна відповідальність – відповідальність додаткового (субсидіарного) боржника додатково до відповідальності основного боржника перед кредитором. Солідарна відповідальність – різновид цивільно-правової відповідальності, коли боржниками є кілька осіб, які несуть відповідальність за завдану шкоду в однаковому обсязі, а кредиторю надається право вимагати виконання обов'язку частково або в повному обсязі від усіх боржників разом або від одного із боржників чи від декількох з них.
64.	Відповідальність юридичної особи – обов'язок юридичної особи згідно з законом або договором відповідати за завдані нею збитки всім своїм майном, що виникає у зв'язку з цивільним правопорушенням.
65.	Відправник – особа, яка укладає договір перевезення вантажу з транспортною організацією (перевізником) на певних умовах і зобов'язується відповідно оплатити цю послугу.

66.	Відсоток (процент) – дохід, який сплачується (нараховується) позичальником на користь кредитора як плата за використання залучених на визначений або невизначений строк коштів або майна, дохід, який сплачується (нараховується) позичальником на користь кредитора як плата за використання залучених на визначений або невизначений строк коштів або майна.
67.	Відступлення права вимоги – договірна передача зобов'язальних вимог первісного кредитора (цедента) новому кредиторові (цесіонарію).
68.	Відтворення – виготовлення одного або більше примірників твору, відеограми, фонограм в будь-якій матеріальній формі, а також їх запис для тимчасового чи постійного зберігання в електронній (у тому числі цифровій), оптичній або іншій формі, яку може зчитувати комп'ютер.
69.	Відумерлість спадщини – майно, яке не має спадкоємців у разі їх відсутності як за заповітом, так і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмова від її прийняття. Відумерло спадщину визнає суд за заявою відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини.
70.	Відчуження майна – розпорядження власника майном з метою отримання коштів, які становлять його вартість (продаж майна).
71.	Відчужувач (цедент) – особа, що здійснює передачу або зобов'язується передати майно або право на це майно за договором взамін на рівноцінне майно або певний обов'язок щодо неї.
72.	Відшкодування майнової шкоди – спосіб захисту цивільних прав та захищених законом інтересів, що застосовується як у договірних, так і позадоговірних правовідносинах. Він полягає у задоволенні майнового інтересу потерпілої особи за рахунок грошової компенсації понесених збитків.
73.	Відшкодування моральної шкоди – спосіб захисту цивільних прав та захищених законом інтересів, який полягає в обов'язку порушника виплатити потерпілому грошову компенсацію за фізичні або моральні страждання, яких той зазнав у зв'язку з порушенням його прав.
74.	Відшкодування шкоди (збитків) – цивільно-правова компенсація майнових збитків, (якими вважають витрати, втрати або пошкодження майна, неoderжані доходи, які кредитор міг би отримати), яких зазнали у зв'язку з протиправними діями.
75.	Вклад (депозит) – кошти в готівковій або безготівковій формі у валюті України або в іноземній валюті, які відповідно до законодавства України розміщені вкладником на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку на іменних рахунках учасника (тимчасового учасника) Фонду гарантування вкладів фізичних осіб чи залучені таким учасником у формі випуску (емісії) іменних ощадних (депозитних) сертифікатів і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору.
76.	Вкладник – юридична чи фізична особа, яка здійснила розміщення готівкових (безготівкових) грошових коштів або банківських металів на рахунок в банку чи придбала ощадний (депозитний) сертифікат банку на договірних умовах.
77.	Власник – особа, якій належать права володіння, користування та розпорядження своїм майном. Власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд. Він має право вчиняти щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону. Власник не може використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі. Держава не втручається у здійснення власником права власності.

78.	Власність – економічна категорія, що є одним із проявів суспільних відносин із приводу привласнення матеріальних благ, розпорядження ними та їх використання.
79.	Волевиявлення – процес здійснення людиною певних дій, що відбуваються за її волею відповідно до певної мети задля мобілізації зусиль, необхідних для її реалізації.
80.	Воля – соціально обумовлений стан психічного регулювання поведінки суб'єкта, що ґрунтується на його прагненні і здатності до свідомого вибору мети діяльності, шляхів і засобів її досягнення.
81.	Вольовий акт – дія особи, що не суперечить її волі та по суті є рішенням, яке припиняє вагання людини під впливом сил окремих мотивів.
82.	Вчинення дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення – вид цивільного зобов'язання, відповідно до якого особа добровільно вчиняє дії, спрямовані на попередження, усунення або зменшення небезпеки настання невідгдних майнових наслідків для майнових інтересів іншої особи без її доручення.
Г	
83.	Гарантійний строк – строк, встановлений договором або законом, протягом якого продавець гарантує якість товару.
84.	Гарантія – передбачений договором обов'язок гаранта (третьої особи) перед кредитором (бенефіціаром) погасити заборгованість боржника, якщо останній не виконає його.
85.	Гардероб – приміщення організації, призначене для короткочасного зберігання верхнього одягу.
86.	Генеральна довіреність – довіреність, що уповноважує представника на здійснення широкого кола правочинів, пов'язаних, як правило, з повним обсягом діяльності особи, яку представляють.
87.	Генеральний підрядник – підрядник, який залучає до виконання робіт третіх осіб (субпідрядників), залишаючись відповідальним перед замовником за результати їх роботи.
88.	Географічні позначення походження товару – будь-яке словесне чи зображувальне (графічне) позначення, що прямо чи опосередковано вказує на географічне місце походження товару, який має певні якості, репутацію або інші характеристики, в основному зумовлені характерними для даного географічного місця природними умовами чи людським фактором або поєднанням цих природних умов і людського фактора.
89.	Гестор – фізична або юридична особа, яка виявила турботу про майно іншої особи та веде чужу будь-яку справу без доручення.
90.	Гідність (достойнство) – поняття моральної свідомості, яке виражає уявлення про цінність будь-якої людини як моральної особистості, а також категорія етики, яка означає особливе моральне ставлення людини до самої себе і ставлення до неї з боку суспільства, в якому визнається цінність особистості.
91.	Господарське зобов'язання – обов'язок, що виникає між суб'єктом господарювання та іншим учасником (учасниками) відносин у сфері господарювання з підстав, передбачених договором або законом, в силу якого один суб'єкт (зобов'язана сторона, у тому числі боржник) зобов'язаний вчинити певну дію господарського чи управлінсько-господарського характеру на користь іншого суб'єкта (виконати роботу, передати майно, сплатити гроші, надати інформацію тощо) або утриматися від певних дій, а інший суб'єкт (управнена сторона, у тому числі кредитор) має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку.

92.	Господарські товариства – підприємства або інші суб'єкти господарювання, створені юридичними особами та/або громадянами шляхом об'єднання їх майна і участі в підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку.
93.	Готель – підприємство будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, що складається із шести і більше номерів та надає готельні послуги з тимчасового проживання з обов'язковим обслуговуванням.
94.	Готівкові розрахунки – платежі готівкою підприємств (підприємців) та фізичних осіб за реалізовану продукцію (товари, виконані роботи, надані послуги), а також за операціями, які безпосередньо не пов'язані з реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг) та іншого майна.
95.	Громадянин – особа, яка набула громадянство певної країни в порядку, передбаченому законами цієї країни та міжнародними договорами.
96.	Громадянство – правовий зв'язок між фізичною особою і певною країною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках.
97.	Гроші – загальновизнаний засіб обміну товарів і оплати різних платежів, зокрема валюта певної країни або будь-який предмет, котрий продавці приймають в обмін на свої товари та послуги.
98.	Грошове зобов'язання – зобов'язання боржника заплатити кредиту певну грошову суму відповідно до цивільно-правового договору та на інших підставах, передбачених цивільним законодавством України.
Д	
99.	Двостороння майнова реституція – повернення сторін до початкового майнового положення (тобто кожна із сторін повинна повернути все, що отримала за правочином), яке відбувається в разі визнання правочину недійсним.
100	Делікт – спричинення шкоди та вчинення інших протиправних дій, що тягне за собою виникнення специфічних зобов'язань – деліктних, які спрямовані на відновлення майнового стану суб'єктів цивільних правовідносин.
101	Деліктні зобов'язання – різновид цивільно-правових зобов'язань, в яких особа, яка протиправно і винно (неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю) заподіяла шкоду особистим немайновим правам фізичної чи юридичної особи або шкоду їхньому майну та зобов'язана її відшкодувати в повному обсязі.
102	Депозит (вклад) – грошові кошти в готівковій або безготівковій формі у валюті України чи в іноземній валюті або банківські метали, які банк прийняв від вкладника або які надійшли для вкладника на договірних засадах на визначений строк зберігання чи без зазначення такого строку (під процент або дохід в іншій формі) і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору.
103	Депозит нотаріуса – грошові кошти в готівковій або безготівковій формі у валюті України чи в іноземній валюті або цінні папери, які нотаріус прийняв від вкладника (боржника) на договірних засадах на визначений строк зберігання чи без зазначення такого строку з метою подальшої їх виплати кредиту.
104	Депонування – процес організованого зберігання чого-небудь.
105	Держава – організація політичної влади, головний інститут політичної системи суспільства, який спрямовує і організовує за допомогою правових норм спільну діяльність людей і соціальних груп, захищає права та інтереси громадян.
106	Державна реєстрація – офіційне засвідчення юридичних фактів (право володіння, право користування тощо) в органах державної влади та внесення інформації щодо них до державного реєстру.

107	Державний контракт – договір, укладений державним замовником від імені держави з виконавцем державного замовлення, в якому визначаються економічні та правові зобов'язання сторін і регулюються взаємовідносини замовника й виконавця.
108	Державний кредит – сукупність економічних відносин, що виникають між державою та фізичними або юридичними особами (фінансово-кредитними установами, корпораціями, іноземними урядами, міжнародними фінансовими організаціями і приватними особами) стосовно питання мобілізації додаткових грошових коштів на кредитній основі, тобто на умовах зворотності, строковості та платності, в процесі формування загальнодержавного фонду фінансових ресурсів, в яких держава може бути позичальником, кредитором або гарантом.
109	Джерело підвищеної небезпеки – діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогнебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб.
110	Дивіденди – частина чистого прибутку, розподілена між учасниками (власниками) відповідно до часток їхньої участі у власному капіталі підприємства.
111	Директор – посада, керівник підприємства чи навчального закладу, організації чи структурного підрозділу.
112	Диспозитивність цивільного права – можливість учасників самостійно і вільно, без сторонніх вказівок здійснювати свої цивільні права, обирати вид правовідносин та умови участі в них, контрагентів тощо.
113	Дії – сукупність вчинків, для досягнення певної мети, створення наслідків.
114	Ділова етика – сукупність визначених принципів, професійних правил та норм поведінки ділових людей (підприємців, бізнесменів) під час реалізації цілей, завдань, різних програм та планів організацій, установ виробничої і невиробничої сфери.
115	Ділова репутація – сукупність підтвердженої інформації про особу, що дає можливість зробити висновок про професійні та управлінські здібності такої особи, її порядність та відповідність діяльності вимогам закону.
116	Довіреність – письмовий документ, що видається однією особою іншій для представництва перед третіми особами.
117	Довіритель – юридична або фізична особа, яка передає власні права та повноваження іншій особі (повіреному) на підставі договору доручення та виданої довіреності.
118	Довірчий управитель – особа, якій ввірено майно та всі повноваження власника стосовно довіреного їй майна і яка здійснює управління цим майном від свого імені, але і в інтересах власника майна або призначеної ним особи (вигодонабувача).
119	Договір – домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Договір алеаторний – ризиковий договір, тобто такий, в якому виникнення, зміна або припинення тих чи інших прав і обов'язків залежить від настання об'єктивно випадкових для самих сторін обставин. Договір консенсуальний – договір, який вважається укладеним з моменту досягнення згоди з усіх істотних умов. Договір попередній – договір, сторони якого зобов'язуються протягом певного строку (у певний термін) укласти договір у майбутньому (основний договір) на умовах, встановлених цим (попереднім) договором. Договір присудження – договір, умови якого встановлені однією із сторін у формулярах або інших стандартних формах, який може бути укладений лише шляхом приєднання другої

	<p>сторони до запропонованого договору в цілому, а тому друга сторона не може запропонувати умови договору. Договір публічний – договір, в якому одна сторона (підприємств) взяла на себе обов'язок здійснювати продаж товарів, виконання робіт або надання послуг кожному, хто до неї звернеться (роздрібна торгівля, перевезення транспортом загального користування, послуги зв'язку, готельне, банківське обслуговування тощо).</p> <p>Договір реальний – договір, для укладення якого необхідне не лише досягнення згоди сторін з усіх істотних умов, а й передача речі чи вчинення інших фактичних дій.</p>
120	Договір банківського вкладу (депозиту) – цивільно-правовий договір, за яким одна сторона (банк), що прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених цим договором.
121	Договір банківського рахунку – цивільно-правовий договір, за яким банк зобов'язується приймати і зараховувати на рахунок, відкритий клієнтові (володільцеві рахунку), грошові кошти, що йому надходять, виконувати розпорядження клієнта про перерахування і видачу відповідних сум з рахунку та проведення інших операцій за рахунком.
122	Договір будівельного підряду – вид договору підряду, за яким підрядник зобов'язується збудувати і здати у встановлений строк об'єкт або виконати інші будівельні роботи відповідно до проектно-кошторисної документації, а замовник зобов'язується надати підрядникові будівельний майданчик (фронт робіт), передати затверджену проектно-кошторисну документацію, якщо цей обов'язок не покладається на підрядника, прийняти об'єкт або закінчені будівельні роботи та оплатити їх.
123	Договір дарування – договір, за яким одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому другій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у власність.
124	Договір довічного утримання (догляду) – договір, за яким одна сторона (відчужувач) передає другій стороні (набувачеві) у власність житловий будинок, квартиру або їх частину, інше нерухоме майно або рухоме майно, яке має значну цінність, взамін чого набувач зобов'язується забезпечувати відчужувача утриманням та (або) доглядом довічно.
125	Договір доручення – договір, за яким одна сторона (повірений) зобов'язується здійснити від імені й за рахунок другої сторони (довірителя) певні юридичні дії (придбання або відчуження майна, виконання платежів тощо), які своєю чергою створюють, змінюють або припиняють цивільні права та обов'язки довірителя.
126	Договір застави – договір, за яким, кредитор (заставодержатель) має право в разі невиконання боржником (заставадавцем) забезпеченого заставою зобов'язання задовольнити свої вимоги з вартості заставленого майна переважно перед іншими кредиторами.
127	Договір зберігання – договір, за яким одна сторона (зберігач) зобов'язується зберігати річ, яка передана їй другою стороною (поклажадавцем), і повернути її поклажадавцеві у схоронності.
128	Договір комерційної концесії – вид цивільно-правового договору, відповідно до якого одна сторона (правоволоділець) зобов'язується надати другій стороні (користувачеві) за плату право користування комплексом належних цій стороні прав з метою виготовлення та (або) продажу певного виду товару та (або) надання послуг.
129	Договір комісії – вид цивільного договору, за яким одна сторона (комісіонер) зобов'язується за дорученням другої сторони (комітента) за певну винагороду укласти одну або кілька угод від свого імені за рахунок комітента.

130	Договір контрактації сільськогосподарської продукції – договір, за яким одна сторона (виробник сільськогосподарської продукції) зобов'язується виробити визначену договором, сільськогосподарську продукцію і передати її у власність заготівельникові (контрактанту) або визначеному ним одержувачеві, а заготівельник зобов'язується прийняти цю продукцію та оплатити її за встановленими цінами відповідно до умов договору.
131	Договір кредитний – договір, відповідно до якого банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти.
132	Договір купівлі-продажу – договір, за яким одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму.
133	Договір лізингу – вид цивільного договору, відповідно до якого одна сторона (лізингодавець) передає або зобов'язується передати другій стороні (лізингоодержувачеві) у користування майно, що належить лізингодавцю на праві власності і було набуте ним без попередньої домовленості із лізингоодержувачем (прямий лізинг), або майно, спеціально придбане лізингодавцем у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов (непрямий лізинг), на певний строк і за встановлену плату (лізингові платежі).
134	Договір міни (бартеру) – вид договору купівлі-продажу, за яким кожна із сторін зобов'язується передати другій стороні у власність один товар в обмін на інший товар.
135	Договір найму (оренди) земельної ділянки – угода, за якою наймодавець (орендодавець) передає у строкове платне володіння і користування земельну ділянку, необхідну орендареві (наймачеві) для проведення підприємницької та інших видів діяльності.
136	Договір найму (прокату) транспортного засобу – договір, відповідно до якого наймодавець передає або зобов'язується передати наймачеві транспортний засіб, необхідний йому для власних потреб або проведення підприємницької та інших видів діяльності, у користування за плату на певний строк.
137	Договір найму будівлі або іншої капітальної споруди – договір, що встановлює передачу наймодатцем у строкове платне володіння і користування будівлю або іншу капітальну споруду, яка необхідна орендареві для проведення підприємницької та інших видів діяльності.
138	Договір найму житла – угода, за якою одна сторона – власник житла (наймодавець) передає або зобов'язується передати другій стороні (наймачеві) житло для проживання у ньому на певний строк за плату.
139	Договір оренди (найму) – вид цивільно-правового договору, відповідно до якого орендодавець (наймодавець) передає або зобов'язується передати орендарю (наймачеві) майно у користування за плату на певний строк.
140	Договір перевезення – угода між суб'єктами цивільних правовідносин, за якою одна сторона (перевізник) зобов'язується перевезти пасажирів чи доставити вантаж або багаж, які ввірені перевізникові іншою стороною (відправником) з метою доставлення до пункту призначення на певних умовах та за певну плату.
141	Договір перевезення вантажу – цивільно-правовий договір, за яким одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити довірений їй другою стороною (відправником) вантаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання

	вантажу (одержувачеві), а відправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату.
142	Договір перевезення пасажирів та багажу – цивільно-правовий договір, відповідно до якого одна сторона (перевізник) зобов'язується перевезти другу сторону (пасажирів) до пункту призначення, а в разі здавання багажу – також доставити багаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання багажу, а пасажир зобов'язується сплатити встановлену плату за проїзд, а у разі здавання багажу – також за його перевезення.
143	Договір підряду – вид цивільно-правової угоди, за якою підрядчик зобов'язується виконати на свій ризик певну роботу, визначену замовником, з його або своїх матеріалів (якщо інше не передбачено умовами договору), а замовник зобов'язується прийняти й оплатити виконану роботу.
144	Договір побутового підряду – вид договору підряду, за яким одна сторона (підрядник), що здійснює підприємницьку діяльність, зобов'язується виконати за завданням фізичної особи (замовника) певну роботу, призначену для задоволення побутових та інших особистих потреб, а замовник зобов'язується прийняти та оплатити виконану роботу.
145	Договір пожертви – вид договору дарування нерухомих та рухомих речей, зокрема грошей та цінних паперів, які можуть використовуватись виключно для досягнення певної, наперед обумовленої мети.
146	Договір позики – договір, за яким одна сторона (позикодавець) передає у власність другій стороні (позичальникові) грошові кошти або інші речі, визначені родовими ознаками, а позичальник зобов'язується повернути позикодавцеві таку ж суму грошових коштів (суму позики) або таку ж кількість речей того ж роду та такої ж якості.
147	Договір позички – домовленість, за якої одна сторона (позичкодавець) безоплатно передає або зобов'язується передати другій стороні (користувачеві) річ для користування протягом встановленого строку.
148	Договір поруки – односторонній, консенсуальний договір, за яким третя особа бере на себе повну або часткову відповідальність за невиконання чи неналежне виконання боржником його зобов'язання перед кредитором.
149	Договір поставки – вид договору купівлі-продажу, за яким продавець (постачальник), який здійснює підприємницьку діяльність, зобов'язується передати у встановлений строк (строки) товар у власність покупця для використання його у підприємницькій діяльності або з іншою метою, не пов'язаною з особистим, сімейним, домашнім або іншим подібним використанням, а покупець зобов'язується прийняти товар і сплатити за нього певну грошову суму.
150	Договір постачання енергетичними та іншими ресурсами через прислану мережу – договір, відповідно до якого одна сторона (постачальник) зобов'язується надавати другій стороні (споживачеві, абонентові) енергетичні та інші ресурси, передбачені договором, а споживач (абонент) зобов'язується оплачувати вартість прийнятих ресурсів та дотримуватися передбаченого договором режиму їх використання, а також забезпечити безпечну експлуатацію енергетичного та іншого обладнання.
151	Договір прокату – вид цивільного договору, за яким наймодавець, який здійснює підприємницьку діяльність із передавання речей у найм, передає або зобов'язується передати рухомо річ наймачеві у користування за плату на певний строк.
152	Договір простого товариства – договір, за яким двоє або більше осіб зобов'язуються об'єднати свої внески і спільно діяти без утворення юридичної особи для отримання

	прибутку або досягнення іншої мети, яка не суперечить закону.
153	Договір ренти – угода, відповідно до якої одна сторона (одержувач ренти) передає другій стороні (платникові ренти) у власність майно, а платник ренти взамін цього зобов'язується періодично виплачувати одержувачеві ренти у формі певної грошової суми або в іншій формі.
154	Договір страхування – письмова угода між страхувальником і страховиком, згідно з якою страховик бере на себе зобов'язання у разі настання страхового випадку здійснити страхову виплату страхувальнику або іншій особі, визначеній у договорі страхування страхувальником, на користь якої укладено договір страхування (подати допомогу, виконати послугу тощо), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі у визначені строки та виконувати інші умови договору.
155	Договір транспортного експедирування – угода, за якою одна сторона (експедитор) зобов'язується за плату і за рахунок другої сторони (клієнта) виконати або організувати виконання визначених договором послуг, пов'язаних із перевезенням вантажу.
156	Договір управління майном – договір, за яким одна сторона (установник управління) передає управителю на певний строк у довірчу власність майно з метою досягнення визначених ним цілей та встановлює обмеження щодо окремих дій управителя з управління цим майном, у той час як друга сторона зобов'язується за плату здійснювати від свого імені управління цим майном в інтересах установника управління або вказаної ним особи (вигодонабувача).
157	Договір факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги) – договір, відповідно до якого одна сторона (фактор) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другій стороні (клієнта) за плату (у будь-який передбачений договором спосіб), а клієнт відступає або зобов'язується відступити факторові своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника).
158	Документ – матеріальний об'єкт, що містить у зафіксованому вигляді інформацію, оформлений у зведеному порядку і має відповідно до чинного законодавства юридичну силу.
159	Домінує – фізична або юридична особа, в інтересах якої без доручення здійснюється ведення її справ іншою особою (гестором).
160	Дослідно-конструкторські роботи – сукупність взаємопов'язаних процесів зі створення нових або модернізації діючих конструкцій, виробів згідно з установленними вимогами замовників, виготовлення та випробування їх дослідних або головних зразків.
161	Дохід – очікувана властивість об'єкта, яка є мотивом створення, виробництва, володіння, використання цього об'єкта.
	Е
162	Еквівалент – предмет або кількість, що відповідає іншим предметам або кількостям, може замінювати або виражати їх.
163	Екіпаж – група людей, об'єднаних у впорядковану ієрархічну структуру з метою виконання спільного завдання або роботи на рухомому об'єкті (кораблі, танку тощо).
164	Експедитор (транспортний експедитор) – суб'єкт господарювання, який за дорученням клієнта та за його рахунок виконує або організовує виконання транспортно-експедиторських послуг, визначених договором транспортного експедирування.
165	Експертиза – розгляд, дослідження експертом-фахівцем матеріальних об'єктів, явищ, процесів, питань, що потребують спеціальних знань.

166	Експлуатація – використання об'єкта права власності за призначенням на передбачених умовах виробника або замовника.
167	Емісійні цінні папери – цінні папери, що характеризується такими ознаками: 1) закріплюють сукупність майнових та немайнових прав, що підлягають посвідченню, відступленню та безумовному здійсненню з додержанням форми та в порядку, встановлених законом; 2) розміщуються випусками; 3) мають рівний обсяг та строки здійснення прав у межах одного випуску незалежно від часу набуття цінного паперу.
168	Емісія – вливання грошових коштів у грошовий потік (обіг).
169	Емітент цінних паперів – юридична особа, яка від свого імені випускає цінні папери і зобов'язується виконувати обов'язки, що випливають з умов їх випуску.
170	Емфітевзис – довгострокове відчужуване та успадковуване речове право на чуже майно, яке полягає у наданні особі права володіння і користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб з метою отримання плодів та доходів від неї з обов'язком ефективно її використовувати відповідно до цільового призначення.
	Є
171	Євро – офіційна валюта 17 з 27 держав Європейського Союзу, що знаходиться в готівковому обігу з 1 січня 2002 року.
172	Європейський Союз (Єврозона) – економічне та політичне об'єднання 27 європейських країн, що було створено згідно з Договором про Європейський Союз – Маастрихтським трактатом, підписаним у лютому 1992 року і чинним з листопада 1993 року, що має на меті досягнення стабільності, миру та процвітання.
	Ж
173	Житло – квартири багатоквартирних будинків, одноквартирні будинки, кімнати в квартирах чи одноквартирних будинках, а також інші приміщення, призначені для постійного чи тимчасового проживання людей, що завершені будівництвом та віднесені у встановленому порядку до житлового фонду.
174	Житловий будинок – будівля капітального типу, споруджена з дотриманням вимог, встановлених законом, іншими нормативно-правовими актами, і призначена для постійного у ній проживання.
175	Житловий кодекс (ЖК УРСР) – кодифікований нормативно-правовий акт, метою якого є регулювання житлових відносин з метою забезпечення гарантованого Конституцією України права громадян на житло, належного використання і схоронності житлового фонду, а також зміцнення законності в галузі житлових відносин.
176	Житлові чеки – приватизаційні папери, одержувані усіма громадянами України і такі, що використовуються у приватизації державного житлового фонду, а також можуть використовувати для приватизації частки майна державних підприємств, земельного фонду.
177	Житлово-будівельний кооператив (ЖБК) – юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на основі об'єднання їх майнових пайових внесків для участі в будівництві або реконструкції житлового будинку (будинків) і наступної його (їх) експлуатації.
	З
178	Заповідач – фізична особа, яка вчиняє особисте розпорядження на випадок своєї смерті. Завповідач може визначити своїми спадкоємцями одну або кілька фізичних осіб, незалежно від наявності у нього з цими особами сімейних, родинних відносин, а також інших учасників цивільних відносин.

179	Завдаток – грошова сума або рухоме майно, що видається кредиторів боржником у рахунок належних платежів за договором на підтвердження зобов'язання і на забезпечення його виконання.
180	Загроза – будь-які обставини або події, які можуть бути причиною або підставою виникнення небезпеки та завдання певних збитків (майнової, немайнової шкоди).
181	Задовлення вимог кредиторів – виконання боржником свого обов'язку на вимогу кредитора. Як правило, термін зустрічається під час проведення процедур, пов'язаних з визнанням боржника банкрутом.
182	Заклад – майно або інші цінності, які слугують частковим або повним забезпеченням, що гарантує погашення боргу.
183	Закон України (ЗУ) – нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, що регулює найбільш значущі, важливі відносини шляхом встановлення загальнообов'язкових правил (норм), прийнятих в особливому порядку законодавчим органом (парламентом) або безпосередньо народом (референдум).
184	Замовлення – пропозиція замовника (покупця), споживача створити (виготовити), продати йому продукцію певного виду і якості відповідно до укладеного між ними договору.
185	Замовник – фізична чи юридична особа, розпорядник грошових коштів, який замовляє певні товари, роботи чи послуги або подає заявку на придбання чи замовлення товарів, робіт чи послуг у майбутньому, укладає відповідний договір, контролює хід виконання умов договору та приймає товар, послуги або закінчені роботи.
186	Запис (звукзапис, відеозапис) – фіксація за допомогою спеціальних технічних засобів (у тому числі й за допомогою числового представлення) на відповідному матеріальному носії звуків і (або) рухомих зображень, яка дозволяє здійснювати їх сприйняття, відтворення або сповіщення за допомогою відповідного пристрою.
187	Заповідальне розпорядження – розпорядження заповідача, яке міститься в заповіті і стосується порядку спадкування спадкоємцями чи порядку використання спадкового майна.
188	Заповідальний відказ (легат) – покладення заповідачем на одного чи декількох своїх спадкоємців за заповітом обов'язку виконати за рахунок спадкового майна дії майнового характеру на користь однієї чи декількох осіб (відказоодержувачів чи легатарів).
189	Заповіт – юридичний документ, який містить особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті. Заповіт з умовою – складення спадкодавцем (заповідачем) заповіту, за яким право на спадкування в особи, яка призначена у заповіті, зумовлене наявністю певної умови, як пов'язаної, так і не пов'язаної з її поведінкою. Заповіт подружжя – спільний заповіт подружжя щодо розпорядження майном, яке належить подружжю на праві спільної сумісної власності. Заповіт секретний – заповіт, який посвідчується нотаріусом без ознайомлення з його змістом.
190	Зарахування – спосіб припинення одночасно двох зобов'язань, в одному із яких одна сторона є кредитором, а інша – боржником, а в другому – навпаки.
191	Заробітна плата – винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу.
192	Засновник (учасник) юридичної особи – фізична або юридична особа(-и), яка(-и) прийняла(-и) рішення про створення нової юридичної особи шляхом розроблення

	установчих документів, які укладаються письмово, погоджуються всіма учасниками та реєструються в органах державної реєстрації фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб.
193	Засновник конкурсу – фізична або юридична особа, яка публічно через засоби масової інформації або іншим публічним способом оголосила про конкурс та його умови.
194	Засновницький договір – установчий документ, що укладається під час створення певного виду юридичних осіб. У засновницькому договорі товариства визначаються зобов'язання учасників створити товариство, порядок їх спільної діяльності щодо його створення, умови передавання товариству майна учасників, якщо додаткові вимоги щодо змісту засновницького договору не встановлені спеціальними нормативними актами.
195	Засоби масової інформації (ЗМІ) – преса (газети, журнали, книги), радіо, телебачення, Інтернет, кінематограф, звукозаписи і відеозаписи, відеотекст, телетекст, домашні відеоцентри, що поєднують телевізійні, телефонні, комп'ютерні та інші лінії зв'язку.
196	Застава – майно, що передається кредитору (заставодержателю) боржником (заставодавцем) як гарантія виконання зобов'язання перед ним. У разі невиконання зобов'язань це майно (застава) переходить у власність кредитора.
197	Заставодавець – сторона договору застави або особа, якій власником надано право на заставу, що передає майно, право на вимогу, цінні папери для забезпечення повернення позики.
198	Заставодержатель – сторона договору застави, що прийняла майно, право на вимогу, цінні папери для забезпечення виданих коштів (кредиту, позики).
199	Затримання – короткочасний захід процесуального примусу, що застосовується до особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, з метою з'ясування причетності затриманої особи до злочину й вирішення питання про можливість (у разі необхідності) взяття її під варту.
200	Захист цивільних прав – комплекс заходів щодо передбачення порушення або посягання на законні права та інтереси, які суб'єкт цивільних правовідносин вправі вчинити в межах закону.
201	Захист цивільних прав нотаріусом – комплекс заходів, що здійснюється нотаріусом в процесі вчинення деяких нотаріальних дій (здійснення виконавчого напису, накладання заборони тощо).
202	Зберігач – фізична або юридична особа, яка прийняла від іншої особи (поклажодавця) для зберігання на певний час та за певну плату чуже майно відповідно до договору зберігання.
203	Збитки – витрати, що понесе юридична або фізична особа для відновлення порушеного права, компенсації втрат або пошкоджень колективного чи особистого майна.
204	Збройні Сили України (ЗСУ) – військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності.
205	Звичай ділового обороту – сформоване і широко застосовуване в якійсь галузі підприємницької діяльності правило поведінки, не передбачене законодавством, незалежно від того, чи зафіксоване воно у будь-якому документі.
206	Звичаї – правила поведінки, які не встановлені актами цивільного законодавства, але усталені у певній сфері цивільних відносин.
207	Звіт – документ, який містить відомості про виконання завдань, доручень, заходів, планів, програм тощо та адресується вищому керівному органу, установі, посадовій

	або іншій особі, яка зобов'язана сплатити за надані послуги, роботи або вчинення певних дій на її користь.
208	Здійснення прав – процес реалізації особою прав, наданих державою, для досягнення певного результату.
209	Земельна ділянка – частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами.
210	Земельне право – сукупність норм, що регулюють земельні відносини (володіння, користування та розпорядження землею) між суб'єктами земельного права.
211	Земельний бон – вид приватизаційних паперів, які плануються до використання для обміну на документи, що засвідчують право власності на частину державного земельного фонду.
212	Земельний пай – право приватної власності на земельну частку, що виділена окремим особам або їх організації.
213	Зловживання правом – особливий вид правової поведінки, який полягає у використанні громадянами своїх прав у недозволені способи, що суперечать призначенню права, внаслідок чого завдають збитків (шкоди) суспільству, державі, окремій особі.
214	Зловмисна домовленість – таємна угода декількох осіб про спільні дії проти когось (чогось) для досягнення певних цілей зі злим умислом.
215	Злочин – передбачене нормами кримінального законодавства суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину (винною особою).
216	Зміст цивільних правовідносин – сукупність суб'єктивних прав та суб'єктивних обов'язків, наданих суб'єктам правовідносин.
217	Знак охорони авторського права – зображення, що вказує на суб'єктивне право автора, яке складається з таких елементів: латинська літера «с», обведена колом; ім'я особи, яка має авторське право; рік першої публікації твору. Знак охорони авторського права проставляється на оригіналі і кожному примірнику твору.
218	Знахідка – річ, що була загублена власником або володільцем і знайдена іншою особою. Особа, яка знайшла загублену річ, зобов'язана негайно повідомити про це особу, яка її загубила, або власника речі і повернути знайдену річ цій особі.
219	Знос речі – поступове зниження первісної вартості речі (майна), що відбувається в процесі її експлуатації.
220	Зобов'язальне право – система норм, що регулює цивільні правовідносини у сфері виникнення, дії, зміни або припинення зобов'язань.
221	Зобов'язальні вимоги – право кредитора витребувати боржником виконання певних зобов'язань.
222	Зобов'язання – а) договірні – правовідносини, за яких одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь іншої сторони (кредитора) певну дію або утриматися від неї, а кредитор має право вимагати від боржника виконання своїх обов'язків, що виникають відповідно до договору; б) позадоговірні – правовідносини, за яких одна сторона зобов'язана вчинити на користь іншої сторони певну дію або утриматися від неї, згідно з законом, одностороннім волевиявленням або адміністративним актом; в) акцесорне – зобов'язання, що є похідним, залежним від головного (основного) зобов'язання і таким, що встановлюється з метою забезпечення виконання цього зобов'язання, а також автоматично припиняється з припиненням дії головного зобов'язання.
223	Зовнішньоекономічна діяльність – діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на

	взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами. Суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в Україні є фізичні та юридичні особи.
224	Зовнішньоекономічний договір (контракт) – матеріально оформлена угода двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їхніх іноземних контрагентів, спрямована на встановлення, зміну або припинення взаємних прав та обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності.
	I
225	Ілюстрація – зображення, що супроводжує текст літературного твору, газетної статті тощо з метою полегшення для читача візуалізації змісту.
226	Ім'я особи – сукупність слів чи знаків, що ідентифікують особу. Іменем вважається прізвище, ім'я та по батькові, ініціали; псевдонім автора; прийнятий автором знак (сукупність знаків) тощо.
227	Іменний цінний папір – документ, що виписаний на ім'я конкретної особи, яка виключно може здійснювати відбите в ньому право.
228	Імперативний метод – метод владних приписів (наказів), заснований на відносинах субординації (підпорядкування) одних владних суб'єктів іншим (застосовується в кримінальній, адміністративній, та ін. галузях права).
229	Імпорт капіталу – ввезення в межі України капіталу у будь-якій формі (валютних коштів, продукції, послуг, робіт, прав інтелектуальної власності та інших немайнових прав) з метою одержання прибутків від виробничої та інших форм господарської діяльності.
230	Інвалідність – соціальна недостатність внаслідок обмеження життєдіяльності людини, яка викликана порушенням здоров'я зі стійким розладом функцій організму, що призводить до необхідності соціального захисту і допомоги.
231	Інвестиційний сертифікат – цінний папір, який випускається виключно інвестиційним фондом або інвестиційною компанією і дає право його власникові на отримання доходу у вигляді дивідендів.
232	Індексация – встановлений актами законодавства України механізм підвищення грошових доходів громадян, що дає можливість частково або повністю відшкодувати їм подорожчання споживчих товарів і послуг.
233	Індивідуалізація – комплекс заходів, які здійснюються щодо певного об'єкта і пов'язані з наданням об'єктові ознак, які дозволяють відрізнити його з-поміж інших.
234	Індивідуально визначені речі – речі, які певним чином вирізняються учасниками цивільного обороту як юридично незамінні. Як правило, це предмети, що є унікальними в своєму роді.
235	Індосамент – передавальний напис на цінному папері, в т.ч. на векселі, чеку, що засвідчує передачу прав, які впливають із володіння цінним папером від однієї особи до нового власника.
236	Інкасо – банківська операція, за допомогою якої банк (установа) одержує кошти від платника, що призначені для виплати за чеком чекодержателю.
237	Іноземна валюта – валюта готівкою, грошові знаки (банкноти, білети державної скарбниці, монети), що знаходяться в обігу і є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави.
238	Іноземні суб'єкти господарської діяльності – суб'єкти господарської діяльності, що мають постійне місцезнаходження або постійне місце проживання за межами України.
239	Інститути цивільного права – група юридичних норм у галузі цивільного права, які об'єднані певною спільністю ознак однорідних суспільних відносин, що ними

	регулюються.
240	Інтегральна схема – мініатюрний мікроелектронний виріб, елементи якого нерозривно пов'язані конструктивно, технологічно та електрично, що виконує визначені функції перетворення і має високу щільність упаковки електрично з'єднаних між собою елементів і компонентів, які є одним цілим з точки зору вимог до випробувань та експлуатації.
241	Інтелектуальна власність – результат інтелектуальної, творчої діяльності однієї людини (автора, виконавця, винахідника та ін.) або кількох осіб.
242	Інфляція – багатопланове соціально-економічне явище, яке характеризує співвідношення між кількістю паперових грошей, обсягом вироблених товарів та послуг і темпами зростання рівня цін, тобто процес знецінення грошей стосовно золота, товарів та іноземних валют.
243	Інформація – 1) будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді; 2) знання, які отримує споживач (суб'єкт) у результаті сприйняття і переробки певних відомостей.
244	Іпотекодавець – особа, яка передає в іпотеку нерухоме майно для забезпечення виконання власного зобов'язання або зобов'язання іншої особи перед іпотекодержателем.
245	Іпотекодержатель – кредитор за основним зобов'язанням, що прийняв передане йому від іпотекодавця (боржника) нерухоме майно.
246	Іпотечна облигація – іменний цінний папір, що засвідчує внесення грошових коштів її власником і підтверджує зобов'язання емітента відшкодувати йому номінальну вартість цієї облигації та грошового доходу, а в разі невиконання емітентом зобов'язань за іпотечною облигацією надає її власнику право задовольнити свою вимогу за рахунок іпотечного покриття.
247	Іпотечний договір – вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні й користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право у разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання задовольнити свої вимоги за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника у порядку, передбаченому ЗУ «Про іпотеку».
248	Істотні умови договору – умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди.
	К
249	Кабальний правочин – договір, що був укладений внаслідок обману, насильства, погроз, збігу тяжких обставин на дуже не вигідних для однієї із сторін умовах.
250	Кабінет Міністрів України (КМУ) – вищий орган у системі органів виконавчої влади, що здійснює виконавчу владу безпосередньо та через міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Раду міністрів Автономної Республіки Крим та місцеві державні адміністрації, спрямовує та координує роботу цих органів.
251	Казенне підприємство – підприємство, засноване на державній власності, яке утворюється, реорганізується і ліквідується рішенням Кабінету Міністрів України.
252	Казначейський білет – короткострокова (до одного року) державна облигація, що не дає офіційного відсотка, але прибуток з неї реалізується у вигляді різниці дисконтної ціни, за якою білет продається, і номінальною вартістю, за якою його викуповують у момент погашення.
253	Казначейські зобов'язання – боргові цінні папери, що емітуються державою в особі її уповноважених органів, розповсюджуються винятково на добровільних засадах

	серед фізичних та юридичних осіб і засвідчують внесення їх власниками грошових коштів до бюджету та дають право на отримання фінансового доходу або інші майнові права відповідно до умов їх випуску.
254	Каліцтво – тілесне ушкодження, завдане внаслідок зовнішнього впливу, неправомірних дій інших осіб, яке викликало порушення здоров'я із (тимчасовим) розладом функцій організму (наприклад, від удару, поранення, опіку).
255	Камера схову – спеціально обладнане приміщення для короткочасного зберігання ручної поклажі, багажу пасажирів.
256	Капітал – сукупність товарів, майна, активів, які використовуються задля отримання прибутку, накопичення багатства. Капітал статутний (складений) – закріплена в статутних документах загальна вартість активів (майнових ресурсів) товариства, що використовується задля отримання прибутку учасниками товариства.
257	Касаційна інстанція – окрема ланка в системі загальних судів України, завданням якої є перевірка правильності вироків, рішень, ухвал та постанов суду першої інстанції з правового (законність) і фактичного (обрунтованість) боку за матеріалами, наявними у справі і додатково поданими сторонами або іншими особами, які беруть участь у справі.
258	Квиток на проїзд – документ установленої форми, який підтверджує факт укладення договору перевезення.
259	Клієнт (за договором транспортного експедирування) – споживач послуг експедитора (юридична або фізична особа), який за договором транспортного експедирування самостійно або через представника, що діє від його імені, доручає експедитору виконати чи організувати або забезпечити виконання визначених договором транспортного експедирування послуг та оплачує їх, включаючи плату експедитору.
260	Командитне товариство – це таке господарське товариство, в якому один або більше учасників здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть по його боргах додаткову відповідальність усім своїм майном, на яке за законом може бути поширене стягнення (повні учасники), а інші учасники присутні в діяльності товариства лише своїми внесками (вкладники).
261	Комерційна документація – документи, які дають вартісну, якісну та кількісну характеристику товару (продукції), містять грошовий еквівалент товару (продукції) та іншу інформацію, яка буде включена за бажанням сторін.
262	Комерційна таємниця – інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію.
263	Комерційне найменування – найменування суб'єкта господарської діяльності, що дає можливість відрізнити одну особу від інших і не вводить в оману споживачів щодо дійсної його діяльності.
264	Комерційний представник – особа, яка постійно та самостійно виступає представником підприємців під час укладення ними договорів у сфері підприємницької діяльності.
265	Комісіонер (посередник у правочинах) – фізична або юридична особа, яка від свого імені за певну винагороду здійснює правочин на користь і за рахунок комітента.
266	Комітент – юридична або фізична особа, яка дає доручення іншій стороні (комісіонеру) вчинити один або кілька правочинів від її імені, але за свій рахунок.

267	Коммортиснти – особи, які померли протягом однієї календарної доби, але у різні години доби.
268	Компанія з управління активами (КУА) – юридична особа, яка здійснює професійну діяльність з управління активами інститутів спільного інвестування (ІСІ) на підставі ліцензії, яку видає Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку.
269	Компенсація – 1) правовий спосіб захисту матеріальних і нематеріальних благ фізичної та юридичної осіб, сутність якого полягає у відшкодуванні шкоди (матеріальної і нематеріальної); 2) грошові кошти, які сплачуються особі як засіб відшкодування завданих збитків (шкоди).
270	Компіляції даних (база даних) – сукупність творів, даних або будь-якої іншої незалежної інформації в довільній формі, у тому числі електронній, підбір і розташування складових частин якої та її упорядкування є результатом творчої праці, складові частини якої є доступними індивідуально і можуть бути знайдені за допомогою спеціальної пошукової системи на основі електронних засобів (комп'ютера) чи інших засобів.
271	Компонування інтегральної мікросхеми – зафіксоване на матеріальному носії просторово-геометричне розташування сукупності елементів інтегральної мікросхеми та з'єднань між ними.
272	Комп'ютерна програма – набір послідовних інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів чи в будь-якому іншому вигляді, виражених у формі, придатній для зчитування та виконання обчислювальною машиною (комп'ютером), які приводять його у дію для досягнення певної мети або результату (це поняття охоплює операційну систему та прикладну програму, що виражені у вихідному або об'єктному кодах).
273	Кондикційні зобов'язання – зобов'язання, відповідно до яких особа, яка без достатньої підстави, встановленої законом або договором, набула або зберегла майно, має повернути його ін. особі, за рахунок якої і відбулося відповідно набуття або збереження майна, а ця особа має право вимагати від зобов'язаної особи виконання зобов'язання.
274	Конклюдентна дія – дія особи, що виражає її волевиявлення на встановлення правовідносин, зокрема на укладання угоди, висловлена не в формі усної чи письмової пропозиції, а безпосередньо через поведінку, з якої можна зробити висновки про такий намір.
275	Конкуренція – змагання між суб'єктами господарювання, що забезпечує завдяки їх власним досягненням здобуття ними певних економічних переваг, внаслідок чого споживачі та суб'єкти господарювання отримують можливість вибору необхідного товару і при цьому окремі суб'єкти господарювання не визначають умов реалізації товару на ринку.
276	Конкурс – змагання, яке має на меті виявлення кращих з учасників (кандидатів, здобувачів, претендентів).
277	Консоамент – документ, що видається перевізником або його агентом відправнику вантажу як посвідчення прийняття вантажу для перевезення морським шляхом.
278	Конституція України (КУ) – основний закон держави Україна, який має вищу юридичну силу та на підставі якого приймаються інші нормативно-правові акти України.
279	Контрагент – сторона у двосторонньому або багатосторонньому договорі (контракті), права та обов'язки якої відповідають правам і обов'язкам іншої сторони.
280	Контрактація – укладання договору між підприємствами, що виготовляють продукцію, та організаціями, які заготовляють і збувають цю продукцію.

281	Конфіскація майна – примусове безоплатне вилучення у власність держави усього або частини майна, що перебуває у приватній власності фізичної або юридичної особи.
282	Корисна модель – нове технічне рішення, що не випливає із існуючого рівня техніки і є промислово придатним.
283	Користувач – фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для потреб, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності або для забезпечення виконання обов'язків найманним працівником, чи юридична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію.
284	Кошти – гроші у національній або іноземній валюті чи їх еквівалент.
285	Кошторис – документ бюджетного чи проектного планування, затверджений у встановленому порядку, або прийнятий належним чином фінансово-плановий документ, який містить відповідні статті і суми витрат коштів з метою досягнення цілі фінансування.
286	Крайня необхідність – правомірне заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам з метою усунення небезпеки, що загрожує, якщо вона в даній обстановці не могла бути усунута іншими засобами і якщо заподіяна шкода є рівнозначною або менш значною, ніж шкода відвернена.
287	Кредитодавець (кредитор, позикодавець) – сторона в зобов'язанні, яка має право вимагати від іншої сторони – боржника виконання обов'язку здійснити певні дії: виконати роботи, передати майно тощо або утриматися від них.
288	Кредитор – 1) сторона в зобов'язанні, яка має право вимагати від іншої сторони (боржника) виконання певного зобов'язання; 2) юридична або фізична особа, яка має підтвержені у встановленому порядку вимоги щодо грошових зобов'язань до боржника.
289	Кримінальне правопорушення – передбачене кримінальним законом суспільнонебезпечне винне каране діяння (дія чи бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину.
290	Кримінальний кодекс України (КК України) – кодифікований нормативно-правовий акт, завданням якого є правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам.
Л	
291	Лізингові платежі – плата, яку здійснює лізингоодержувач за використання наданого йому в оренду майна (об'єкта лізингу) і яка встановлюється в розмірі, що забезпечує відшкодування його вартості й одержання лізингодавцем певного прибутку.
292	Лізингодавець – юридична особа, яка передає право володіння та користування предметом лізингу лізингоодержувачу.
293	Лізингоодержувач – фізична або юридична особа, яка отримує право володіння та користування предметом лізингу від лізингодавця на певний строк та зобов'язана сплатити йому за це певну плату.
294	Ліквідатор – фізична особа, яка відповідно до рішення господарського суду організує здійснення ліквідаційної процедури боржника, визнаного банкрутом, та забезпечує задоволення визнаних судом вимог кредиторів у встановленому порядку.
295	Ліквідація юридичної особи – одна із форм припинення юридичної особи, яка здійснюється без переходу прав і обов'язків підприємства до інших осіб, тобто без правонаступництва.

	<p>Ліквідація примусова – здійснюється за рішенням суду про визнання недійсною державної реєстрації юридичної особи внаслідок створення під час її порушень, які не можна усунути, а також в інших випадках, установлених законом.</p> <p>Самоліквідація – припинення діяльності, що відбувається за рішенням учасників чи органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, в тому числі у зв'язку із закінченням строку, на який була створена юридична особа, досягнення мети, для якої вона була створена, а також у деяких випадках, передбачених установчими документами.</p>
296	<p>Літературний твір – письмовий або усний твір, що є вираженням творчої та інтелектуальної діяльності творця, виражений у формі роману, казки, вірша, статті, наукової праці тощо, рекламні тексти, інструкції з експлуатації техніки, технічні завдання, положення про оплату праці, посібник користувача та інші твори, котрі за допомогою символів та знаків фіксуються на матеріальному носії інформації, промови, лекції, доповіді та інші виступи.</p>
297	<p>Ліцензіар – одна зі сторін ліцензійного договору (угоди) – власник (фізична або юридична особа) ліцензії, винаходу, патенту, виробничих чи інших знань, досвіду тощо, який передає на певних умовах та у відповідних межах своєму контрагентові (ліцензіату) права на їх використання за передбачену ліцензійним договором винагороду.</p>
298	<p>Ліцензіат – одна зі сторін ліцензійного договору (угоди), фізична або юридична особа, яка за відповідну винагороду, на певних умовах та на визначений термін набуває прав на промислове і комерційне використання винаходу, патенту, ноу-хау тощо.</p>
299	<p>Ліцензійний договір – договір, згідно з яким одна сторона – ліцензіар – на оплатній основі надає іншій стороні договору – ліцензіату – право на використання об'єктів промислової власності.</p>
300	<p>Ліцензія – документ державного зразка, що засвідчує право ліцензіата на провадження зазначеного в ньому виду господарської діяльності протягом визначеного строку за умови виконання ліцензійних умов.</p>
301	<p>Ломбард – фінансова установа, яка відповідно до законодавства приймає від населення на зберігання ювелірні та побутові вироби, вироби з дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та надає позички під заставу таких виробів.</p>
	М
302	<p>Майно – сукупність речей, які перебувають у власності будь-якої фізичної особи, юридичної особи або публічно-правового утворення (включаючи гроші й цінні папери), а також майнових прав на отримання речей або майнового задоволення від інших осіб.</p> <p>Майно нерухоме (нерухомість) – земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких неможливе без їх знецінення та зміни призначення. Майно рухоме – матеріальні об'єкти (окрема рухома річ, сукупність рухомих речей, гроші, валютні цінності, цінні папери, а також майнові права та обов'язки), які можуть бути переміщеними без заповідання їм шкідливого впливу.</p>
303	<p>Майнова самостійність – засада цивільного законодавства, яка встановлює, що учасники правовідносин є власниками свого майна і несуть відповідальність за нього перед іншими суб'єктами цивільних відносин.</p>
304	<p>Майновий комплекс – це підприємство, до складу якого входять усі види майна, призначені для його діяльності, включаючи земельні ділянки, будівлі, споруди, устаткування, інвентар, сировину, продукцію, права вимоги, борги, а також право на торговельну марку або інше позначення та інші права, якщо інше не встановлено договором або законом. Підприємство як єдиний майновий комплекс є нерухомістю. Підприємство або його частина можуть бути об'єктом купівлі-продажу, застави,</p>

	оренди та інших правочинів.
305	Малолітня особа – особа, яка не досягла чотирнадцятирічного віку.
306	Меліорація – комплекс гідротехнічних, культуротехнічних, хімічних, агротехнічних, агролісотехнічних, інших меліоративних заходів, що здійснюються з метою регулювання водного, теплового, повітряного і поживного режиму ґрунтів, збереження і підвищення їх родючості та формування екологічно збалансованої раціональної структури угідь.
307	Метод цивільного права – сукупність засобів, за допомогою яких цивільне право впливає на майнові й особисті немайнові відносини.
308	Мирова угода – домовленість між боржником та кредитором про відстрочку та (або) розстрочку платежів або припинення зобов'язання за угодою сторін.
309	Міжнародна розрахункова одиниця – штучно створені міжнародні резервні засоби (золото, долар США) для регулювання сальдо платіжних балансів, повнення офіційних резервів та розрахунків з МВФ.
310	Міжнародні договори як форма цивільного законодавства – договори, що становлять частину законодавства країн, складені за участі декількох держав, задля надання сторонам певних прав та обов'язків.
311	Місце проживання фізичної особи – житловий будинок, квартира, інше приміщення, придатне для проживання в ньому (гуртожиток, готель тощо), у відповідному населеному пункті, в якому фізична особа проживає постійно, переважно або тимчасово.
312	Місцезнаходження юридичної особи – фактичне місце ведення діяльності чи розташування офісу, з якого здійснюється щоденне управління діяльністю юридичної особи (переважно знаходиться керівництво).
313	Монетарні метали – золото і метали іридієво-платинової групи в будь-якому вигляді та стані, за винятком ювелірних, промислових і побутових виробів з цих металів і брутх цих металів.
314	Моральне заохочення – своєрідна форма позитивної оцінки результатів праці (роботи) певної особи, яка не пов'язана із наданням будь-яких матеріальних цінностей і полягає в офіційному та прилюдному визнанні заслуг цієї особи та її особливої ролі в успіху виконаної роботи.
315	Мораторій – відстрочення виконання зобов'язань, що встановлюється урядом на певний термін або до закінчення яких-небудь надзвичайних подій (наприклад, війни, стихійного лиха); поширюється на всі зобов'язання (загальний мораторій), лише на деякі їх види або на окремі категорії боржників.
	Н
316	Набувальна давність – набуття права власності на майно особою, яка добросовісно заволоділа чужим майном і продовжує відкрито, безперервно володіти нерухомим майном протягом десяти років або рухомим майном – протягом п'яти років, якщо інше не встановлено законодавством.
317	Набувач – особа, що набула право власності на майно на підставі певних юридичних актів (укладення договору, отримання спадщини тощо) на оплатній чи безоплатній основі.
318	Наймач (орендар) – суб'єкт цивільних правовідносин, який одержує майно в тимчасове користування та зобов'язаний своєчасно вносити плату за це майно, користуватися ним відповідно до договору і призначення, а також підтримувати у справному стані.
319	Найменування юридичної особи – засіб індивідуалізації, що дозволяє виізнити одну особу з-поміж інших, шляхом реєстрації в органах державної влади.

320	Наймодавець (орендодавець) – суб'єкт цивільних правовідносин, який передав або зобов'язався передати майно у тимчасове користування іншому суб'єкту цивільних правовідносин (наймачеві) за винагороду, обумовлену в договорі.
321	Наукове відкриття – встановлення невідомих раніше об'єктивно існуючих закономірностей, властивостей і явищ матеріального світу, які вносять докорінні зміни у рівень наукового пізнання.
322	Науково-дослідні роботи – комплекс досліджень, які проводяться з метою отримання нових знань, пошуку нових ідей, принципів, методів та шляхів створення нової або модернізованої продукції.
323	Національний банк України (НБУ) – центральний банк України, особливий центральний орган державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, ЗУ «Про Національний банк України» та іншими законами України.
324	Небезпека – явища, процеси, об'єкти, властивості, здатні за певних умов завдати шкоди здоров'ю чи життю людини або системам, що забезпечують життєдіяльність людей.
325	Негаторний позов – позов власника про усунення порушень, що перешкоджають здійсненню його права розпорядження належним йому майном.
326	Недієздатність фізичної особи – нездатність фізичної особи власними діями набувати цивільних прав і виконувати цивільні обов'язки.
327	Недобросовісна конкуренція – будь-які дії у конкуренції, що суперечать правилам, торговим та іншим чесним звичаям у підприємницькій діяльності, а також неправомірне використання ділової репутації суб'єкта господарювання, створення перешкод суб'єктам господарювання у процесі конкуренції та досягнення неправомірних переваг у конкуренції, неправомірне збирання, розголошення та використання комерційної таємниці, а також інші дії, що суперечать чинному законодавству.
328	Недолік товару – будь-яка невідповідність продукції вимогам нормативно-правових актів і нормативних документів, умовам договорів або вимогам, що пред'являються до неї, а також інформації про продукцію, наданій виробником (виконавцем, продавцем).
329	Нематеріальні блага – об'єкти цивільного права, до яких належать результати творчої діяльності, інформація та особисті немайнові блага, які характеризуються відсутністю матеріального змісту.
330	Неможливість виконання зобов'язань – спосіб припинення зобов'язання, за якого виникають об'єктивні обставини, що роблять неможливим виконання зобов'язань для даного боржника.
331	Неоподатковуваний мінімум доходів громадян – встановлений державою мінімальний дохід фізичних осіб, з якого не сплачується податок і який в цивільній юрисдикції становить 17 гривень станом на 2014 рік.
332	Непереборна сила – обставина, що звільняє від відповідальності за завдану шкоду і зумовлена дією надзвичайної ситуації техногенного, природного або екологічного характеру, надзвичайної події, шкідливим наслідкам якої не могла запобігти особа.
333	Неплатоспроможність – неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності виконати після настання встановленого строку їх сплати грошові зобов'язання перед кредиторами, в тому числі по заробітній платі, а також виконати зобов'язання щодо сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, податків і зборів (обов'язкових платежів) не інакше як через відновлення

	платоспроможності.
334	Неповна дієздатність фізичної особи – дієздатність особи у віці від 14 до 18 років самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами, а також іншими матеріальними благами відповідно до п. 1 ст. 32 ЦК України (самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняється законом; бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи; самостійно укладати договір банківського вкладу (рахунку) та розпоряджатися вкладом, внесеним нею на своє ім'я (грошовими коштами на рахунок)).
335	Неповнолітня особа – фізична особа у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Вона має неповну цивільну дієздатність, може вчиняти дрібні побутові правочини, здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами, бути учасником (засновником) юридичних осіб, самостійно укладати договір банківського вкладу, розпоряджатися коштами на рахунок. Інші правочини неповнолітня особа вчиняє за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальників.
336	Нерухоме майно – земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці і невід'ємно пов'язані з нею, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення.
337	Неустойка (штраф, пеня) – грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторowi у разі порушення боржником зобов'язання. Неустойка – спеціальна форма цивільно-правової відповідальності, передбачена договором або законом, у вигляді грошової суми чи майна, які боржник зобов'язаний передати кредиторowi у разі порушення ним зобов'язання.
338	Новация – перетворення та перенесення попереднього боргу в інше зобов'язання: цивільне або натуральне, тобто, коли з попереднього зобов'язання нове встановлюється так, що попереднє припиняється.
339	Новизна – явища або об'єкти матеріального світу, які недавно пізнані, усвідомлені, відчуті та такі, що не були раніше відомими, пізнаними.
340	Номінальна вартість акцій – вільна вартість акцій, яка встановлюється на момент їх первинного випуску (розміщення) і обчислюється як результат грошової вартості частини статутного капіталу, що розміщується на кількість акцій при розміщенні.
341	Нормативно-правовий акт (НПА) – офіційний письмовий документ, прийнятий уповноваженим на це суб'єктом нормотворення у визначеній законодавством формі та за встановленою законодавством процедурою, спрямований на регулювання суспільних відносин, що містить норми права, має неперсоніфікований характер і розрахований на неодноразове застосування.
342	Норми моралі – система поглядів, уявлень, норм та оцінок, що регулюють поведінку людей у суспільстві, не мають закріплення у вигляді правових приписів, практична реалізація положень котрої забезпечується громадським осудом та іманентним імперативом соціалізованого індивіда.
343	Нотаріальне посвідчення – діяльність компетентних органів (нотаріусів, консульських установ та дипломатичних представництв тощо) щодо засвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, реєстрації правочинів та вчинення інших нотаріальних дій з метою надання їм юридичної сили.
344	Нотаріус – посадова особа, яка відповідно до наданих їй державою повноважень вчиняє нотаріальні дії.

О	
345	Об'єднання громадян – добровільне громадське формування, створене на основі єдності інтересів для спільної реалізації громадянами своїх прав і свобод.
346	Об'єкти права власності Українського народу – земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони.
347	Об'єкти цивільних прав – речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуг, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага. Об'єкти цивільних прав можуть вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва чи спадкування або іншим чином, якщо вони не вилучені з цивільного обороту, або не обмежені в обороті, або не є невід'ємними від фізичної чи юридичної особи.
348	Об'єкти цивільних правовідносин – матеріальні та нематеріальні блага, з приводу яких виникають цивільні правовідносини, та процес створення цих благ.
349	Облігація – емісійний цінний папір, що засвідчує внесення його власником грошових коштів і підтверджує зобов'язання відшкодувати йому номінальну вартість цього цінного паперу в передбачений у ньому строк з виплатою фіксованого відсотка (якщо інше не передбачено умовами випуску).
350	Обмежена дієздатність фізичної особи – встановлене судом обмеження щодо особи, яка страждає на психічний розлад, що істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними.
351	Оголошення фізичної особи померлою – визнання судом особи померлою, якщо у місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування протягом трьох років, якщо вона пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підставу припускати її загибель від певного нещасного випадку, за можливості вважати фізичну особу загиблою від певного нещасного випадку або інших обставин внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.
352	Опіка – форма захисту особистих та майнових інтересів фізичних осіб. Опіка встановлюється над недієздатними особами, над малолітніми особами, які позбавлені батьківського піклування, а також над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, тафізичної особи, місце перебування якої невідоме.
353	Опікун – особа, яка, відповідно до наданих їй законом, органом опіки та піклування, рішенням суду повноважень, здійснює опіку над особою, яка потребує опіки (малолітні, недієздатні особи, сироти, особи, що позбавлені батьківського піклування).
354	Оприлюднення (розкриття публіції) твору – здійснена за згодою автора чи іншого суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав дія, що вперше робить твір доступним для публіки шляхом опублікування, публічного виконання, публічного показу, публічної демонстрації, публічного сповіщення тощо.
355	Опублікування твору – ознайомлення з твором будь-яким способом невизначеному колу осіб, у тому числі шляхом видання, публічного виконання, публічного показу, передавання по радіо чи телебаченню, відображення у загальнодоступних електронних системах інформації, тощо.
356	Оренда – користування майном, що залучається для забезпечення підприємницької та іншої діяльності на визначені терміни та за умов виплати установленної плати.
357	Особисті немайнові права – абсолютне суб'єктивне право, що належить кожній фізичній особі, є невіддільним від неї, не має економічного змісту, має властивість

	індивідуалізації особи, яке виникає у неї від народження (чи за законом) та належить їй довічно.
358	Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи – абсолютні суб'єктивні права, що належать кожній фізичній особі, є невіддільними від неї, не мають економічного змісту та спрямовані на підтримання існування фізичної особи як біологічної істоти.
359	Особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи – абсолютні суб'єктивні права, що належать кожній фізичній особі, є невіддільними від неї, не мають економічного змісту, мають властивість індивідуалізації особи, гарантують повноцінну участь у соціальному житті.
360	Оферент – сторона правовідносин, що робить пропозицію укласти договір.
361	Оферта – звернена до певної особи (індивідуальна оферта) чи невизначеного кола осіб (публічна оферта) пропозиція про укладення договору з обов'язковим зазначенням усіх істотних умов майбутньої домовленості.
362	Ощадний (депозитний) сертифікат – цінний папір, випущений банком, як письмове свідцтво про депонування грошових коштів, яке засвідчує право вкладника на отримання після завершення встановленого строку суми депозиту та відсотків за ним.
	П
363	Пайовий інвестиційний фонд (ПІФ) – інвестиційний фонд, активи якого належать інвесторам на правах спільної часткової власності, та перебувають в управлінні компанії з управління активами і враховуються окремо від результатів її господарської діяльності.
364	Пантоміма – вид сценічного мистецтва, в якому художній образ створюється за допомогою міміки, жестів, пластики тіла тощо.
365	Пасажир – особа, якій надається послуга з перевезення транспортним засобом та яка не бере участі у керуванні ним.
366	Патент – охоронний документ, що засвідчує пріоритет, авторство і право власності на винахід (корисну модель) та видається за результатами кваліфікаційної експертизи заявки на винахід.
367	Пенсія – регулярна грошова виплата (у розрахунку на місяць), яка призначається у встановленому державою порядку як захід матеріального забезпечення осіб, які досягли пенсійного віку, стали інвалідами тощо.
368	Пеня – сума коштів у вигляді відсотків, нарахованих на суми грошових зобов'язань, не сплачених у встановлені законодавством строки.
369	Переведення боргу – заміна боржника в зобов'язанні, що здійснюється за угодою між первісним боржником і третьою особою, яка замінює первісного боржника.
370	Перевізник – особа, зареєстрована як суб'єкт підприємницької діяльності, транспортна організація, яка в установленому законом порядку, з використанням належних їй або найманих нею транспортних засобів на підставі договору перевезення переміщує пасажирів, доставляє багаж, вантаж, пошту за певну плату та визначеним маршрутом.
371	Передача організації мовлення (програма) – здійснення певних дій щодо організації ефірного мовлення чи організації кабельного мовлення, публічного сповіщення за допомогою радіохвиль у будь-якому частотному діапазоні або кабелю (підводного, наземного, підземного).
372	Передача відступного – один із способів припинення зобов'язання за згодою сторін, відповідно до якого боржник замість виконання раніше передбаченого обов'язку

	передає кредиторів відступне (гроші, інше майно тощо).
373	Передоручення – право довіреної особи передати свої повноваження частково або в повному обсязі іншій особі, якщо це встановлено договором або законом між особою, яку представляють, і представником або якщо представник був вимушений це зробити з метою охорони інтересів особи, яку він представляє.
374	Переможець (конкурс) – особа, яка отримала найкращі (найвищі) показники за результатами конкурсу.
375	Перетворення юридичної особи – зміна її організаційно-правової форми. У разі перетворення до нової юридичної особи переходять усе майно, усі права та обов'язки попередньої юридичної особи.
376	Піднайм – угода, за якою наймач передає у користування річ іншій особі та яка є дійсною за згодою наймодавця, якщо інше не встановлено договором або законом.
377	Підприємництво (підприємницька діяльність) – самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.
378	Підприємця спадкоємця – право заповідача призначити іншого спадкоємця на випадок, якщо спадкоємець, зазначений у заповіті, помре до відкриття спадщини, не прийме її або відмовиться від її прийняття чи буде усунений від права на спадкування, а також у разі відсутності умов, визначених у заповіті.
379	Підрядник – суб'єкт цивільних правовідносин, сторона договору підяду, яка виконує та передає замовнику закінчені роботи (об'єкт будівництва), передбачені договором підяду.
380	Піклувальник – особа яка, відповідно до наданих їй законом, органом опіки та піклування, рішенням суду повноважень здійснює піклування над неповнолітньою особою, дбає про створення для неї необхідних побутових умов, про її виховання, навчання та розвиток.
381	Піклування – форма захисту цивільних прав та інтересів обмежено дієздатних та неповнолітніх осіб, які позбавлені батьківського піклування.
382	Піратство у сфері авторського права – опублікування, відтворення, ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України і розповсюдження контрафактних примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм і програм організацій мовлення.
383	Плагіат – оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору.
384	Платіжне доручення – розрахунковий документ банкові, в якому обслуговується платник, що містить письмове доручення платника про списання зі свого рахунку зазначеної суми коштів та її перерахування на рахунок отримувача.
385	Платіжний засіб – платіжний інструмент, що виконує функцію засобу ідентифікації, за допомогою якого держателем цього інструмента ініціюється переказ коштів з відповідного рахунку платника або банку, а також здійснюються інші операції, передбачені відповідним договором.
386	Платник – особа, з рахунку якої ініціюється переказ коштів або яка ініціює переказ шляхом подання/формування документа на переказ готівки.
387	Плід – об'єкт матеріального світу, що є результатом біологічного процесу запліднення живих істот.
388	Поведінка – складний комплекс пристосувань (дій), спрямованих на задоволення потреб організму.

	Правомірна поведінка – суспільно корисна правова поведінка особи (дія або бездіяльність), яка відповідає вимогам юридичних норм і охороняється державою.
389	Повірений – особа, яка діє на підставі договору доручення, в обов'язки якої входить виконання від імені та за рахунок іншої сторони (довірителя) певних юридичних дій.
390	Повна дієздатність фізичної особи – набуття особою, яка досягла 18 років, усіх прав та обов'язків, зазначених у цивільному законодавстві.
391	Повне товариство – господарське товариство, всі учасники якого відповідно до укладеного між ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства і несуть додаткову солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном.
392	Погашені вимоги кредиторів – задоволені вимоги кредитора, щодо яких досягнуто згоди про припинення, у тому числі заміну, зобов'язання або припинення зобов'язання іншим чином.
393	Позика – грошові кошти, що надаються фінансовими установами позичальнику на визначений строк із зобов'язанням їх повернення та сплатою процентів за користування сумою позики.
394	Позичальник (боржник) – юридична або фізична особа, яка отримує у тимчасове користування кошти від позикодавця (кредитора) на умовах повернення, платності та строкості, якщо інше не передбачено договором.
395	Позичкодавець – фізична або юридична особа, що безоплатно надала певну річ для користування, якщо інше не передбачено договором, і набула права на її повернення.
396	Позовна давність – строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу. Загальні строки позовної давності – строки позовної давності, які поширюються на всі цивільні правовідносини, за винятком тих, щодо яких законом встановлено інший строк або які взагалі виведені з-під дії строків позовної давності. Спеціальні строки позовної давності – встановлені законами скорочені або більш тривалі порівняно із загальною позовною давністю строки щодо окремих категорій справ та осіб. Зупинення перебігу позовної давності – зупинення строків, у межах яких особи можуть звернутися до суду з вимогою про захист своїх цивільних прав або інтересів. Переривання перебігу позовної давності – тимчасове зупинення нарахування строків, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу у випадку вчиненням особою дії, що свідчить про визнання нею свого боргу або іншого обов'язку, у разі пред'явлення особою позову до одного із кількох боржників, а також якщо предметом позову є лише частина вимоги, право на яку має позивач.
397	Покладання – розпорядження заповідача, за якого на спадкоємця покладається обов'язок виконання будь-якої дії, спрямованих на здійснення будь-якої загальнокорисної мети.
398	Поклаждодавець – власник або управомочений управитель (користувач) майна, який передав на зберігання майно зберігачеві за договором збереження та зобов'язаний при отриманні внести плату за надані послуги.
399	Покупець – сторона договору купівлі-продажу, яка придбаває товар і зобов'язується заплатити за нього обумовлену ціну.
400	Порода тварин – це сукупність особин у межах певного виду тварин, яка має генетично обумовлені стабільні характеристики (властивості та ознаки), що

	відрізняють її від інших сукупностей особин цього виду тварин, стійко передаються їх потомкам та є результатом інтелектуальної, творчої діяльності людини.
401	Порука – обов'язок поручителя перед кредитором нести відповідальність за порушення боржником своїх зобов'язань.
402	Поручитель – суб'єкт цивільних правовідносин, який поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку. Майновий поручитель – особа, яка передає в іпотеку нерухоме майно для забезпечення виконання зобов'язання іншої особи-боржника.
403	Порушення зобов'язання – невиконання або неналежне виконання зобов'язань, закріплених відповідними документами, що мають юридичну силу.
404	Послуга – діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб.
405	Поставка – угода, за якою одна сторона – продавець (постачальник), який здійснює підприємницьку діяльність, – зобов'язується передати у встановлений строк (строки) товар у власність іншої сторони – покупця – для використання його у підприємницькій діяльності або з іншою метою, не пов'язаною з особистим, сімейним, домашнім або іншим подібним використанням, а покупець зобов'язується прийняти товар і сплатити за нього певну грошову суму.
406	Постійне місце проживання – місце проживання на території якої-небудь держави не менше одного року фізичної особи, яка не має постійного місця проживання на території інших держав і має намір проживати на території цієї держави протягом необмеженого строку, не обмежуючи таке проживання певною метою, і за умови, що таке проживання не є наслідком виконання цією особою службових обов'язків або зобов'язань за договором (контрактом).
407	Постійне місцезнаходження – місцезнаходження офіційно зареєстрованого головного органу управління (контори) суб'єкта господарської діяльності.
408	Пошта – відправлення у формі листів, листівок, газет, журналів, посилок, грошових переказів тощо; установа, що здійснює пересилання і доставку адресатам кореспонденції, переказів, посилок, тощо
409	Поштова (письмова) кореспонденція – прості та рекомендовані листи, поштові картки бандеролі, секограми та дрібні пакети.
410	Пошукові роботи – роботи з економічного обґрунтування розміщення майбутнього підприємства або об'єкта будівництва і доцільності його будівництва у визначеному місці, а також технічні обстеження, що передують розробці проектно-кошторисної документації.
411	Правила колізії норм – правила, які застосовуються під час виникнення проблем вибору норм цивільного законодавства тієї чи іншої країни.
412	Право вимоги – суб'єктивне право уповноваженої сторони в зобов'язанні вимагати від зобов'язаних осіб певних активних дій або пасивного утримання від визначених дій.
413	Право власності – сукупність правових норм, що регулюють і закріплюють суспільні відносини, які виникають у зв'язку з присвоєнням матеріальних благ громадянами, юридичними особами і державою, які надають названим суб'єктам рівні права та обов'язки щодо володіння, користування і розпорядження майном: а) володіння – юридично забезпечена можливість власника бути в безпосередньому фактичному зв'язку з річчю, що забезпечує можливість у будь-який час вирішувати долю речі, використовувати її корисні якості; б) користування – заснована на законі можливість вилучення корисних властивостей речі для задоволення потреб власника чи інших осіб;

	в) розпорядження – закріплена нормами права за власником можливість визначати долю належної йому речі шляхом знищення, відчуження або передачі її в тимчасове володіння іншим особам.
414	Право державної власності – влада (повноваження) держави використовувати майно, котре їй належить (володіти, користуватися, розпоряджатися, управляти ним).
415	Право зворотної вимоги (регресу) – право, що виникає у страховика (регредієнта) до винної особи (регресату) з моменту сплати коштів за третю особу на тій основі, що страховик попередньо виконав страхове зобов'язання, виплативши страхове відшкодування страхувальникові.
416	Право інтелектуальної власності – закріплені законом права на результат інтелектуальної, творчої діяльності однієї людини (автора, виконавця, винахідника та ін.) або кількох осіб у промисловій, науковій, художній, виробничій та інших сферах.
417	Право комунальної власності – сукупність правових норм, що визначають правові підстави і порядок набуття та реалізації територіальними громадами безпосередньо або через органи місцевого самоврядування права власності на об'єкти права комунальної власності (майно, необхідне для забезпечення економічного і соціального розвитку відповідної території), встановлюють гарантії захисту даного права територіальних громад, правові підстави і порядок його припинення.
418	Право на чужі речі – право суб'єкта цивільних правовідносин користуватися та розпоряджатися чужим майном, а в деяких випадках – володіння.
419	Право приватної власності – право власності, що означає абсолютне, захищене законом право громадянина чи юридичної особи на конкретне майно (землю, нерухомість, засоби виробництва, гроші і цінні папери, товари, інтелектуальний продукт), яке полягає в тому, що ці об'єкти власності належать приватним особам, сім'ям, групі осіб.
420	Право промислової власності – сукупність норм, що регулюють майнові й особисті немайнові відносини, які виникають у процесі створення, оформлення та використання результатів науково-технічної творчості, забезпечують правовий режим використання цих об'єктів та захист прав авторів і патентовласників.
421	Право слідування – право авторів оригіналів творів образотворчого мистецтва на одержання частини суми від публічного перепродажу цих творів (до яких можуть бути прирівняні оригінали рукописів письменників і композиторів) на аукціонах, через комерсантів або комерційних агентів.
422	Правове регулювання – здійснюване державою за допомогою права та сукупності правових засобів упорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорона і розвиток.
423	Правовий акт – акт-волевиявлення (рішення) уповноваженого суб'єкта права, який регулює суспільні відносини шляхом встановлення (зміни, припинення дії) на основі цих норм прав і обов'язків учасників конкретних правовідносин, міри відповідальності конкретних осіб за зроблене вчинене правопорушення.
424	Правовий статус особи – система закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, законних інтересів, обов'язків, відповідальності, відповідно до яких суб'єкт права поводить себе у суспільстві.
425	Правовідносини – врегульовані нормами права вольові суспільні відносини, що виражаються в конкретному зв'язку між уповноваженою та зобов'язаною особами – носіями суб'єктивних юридичних прав, обов'язків, повноважень та відповідальності.
426	Правозастосування – здійснення в процедурно-процесуальному порядку діяльності компетентними державними органами і посадовими особами, що полягає в

	індивідуалізації юридичних норм стосовно конкретних суб'єктів і конкретних життєвих ситуацій в акті застосування норм права.
427	Правомочність – складова змісту суб'єктивного права, що являє собою конкретну юридичну можливість, яка надається уповноваженій особі з метою задоволення її інтересів.
428	Правонаступництво – перехід прав і обов'язків від одного суб'єкта до іншого.
429	Правопорушення – суспільно шкідливе неправомірне (протиправне) діяння деліктоздатної особи, що спричиняє юридичну відповідальність.
430	Правосвідомість – система ідей, усвідомлень та почуттів, що відображають ставлення індивіда та суспільства в цілому до змісту права та правозастосування.
431	Правосуб'єктність – передбачена нормами права здатність (можливість) бути учасником правовідносин. Вона складається із правоздатності, дієздатності та деліктоздатності.
432	Правосуб'єктність учасників правочину – здатність суб'єктів цивільних правовідносин мати обсяг прав, наданих цивільним законодавством.
433	Правотворчість – це правова форма діяльності держави за участю громадянського суспільства щодо встановлення, зміни або відміни юридичних норм.
434	Правочин (договір) – дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Правочин абстрактний – правочин, в якому його мета (підстава) є юридично неважливою (наприклад, вексель). Правочин дрібний побутовий – правочин, що задовольняє побутові потреби особи, відповідає її фізичному, духовному чи соціальному розвитку та стосується предмета, який має невисоку вартість. Правочин каузальний – правочин, із якого чітко видно його правову мету, і недотримання її тягне за собою недійсність правочину. Правочин односторонній – дії однієї сторони, яка може бути представлена однією або кількома особами задля створення обов'язків лише для особи, яка його вчинила. Правочин удаваний – правочин, який вчинено сторонами для приховання іншого правочину, який вони насправді вчинили. Правочин багатосторонній – погоджена дія більше як двох сторін, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Правочин двосторонній – погоджена дія двох сторін, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Правочин фіктивний – правочин, укладений без наміру створення правових наслідків, які обумовлювалися цим правочином.
435	Предмет цивільного права – суспільні відносини, які є об'єктом дії норм цивільного законодавства (майнові відносини; відносини, що виникають у сфері інтелектуальної діяльності; особисті немайнові відносини).
436	Представник – особа, яка діє в чужих інтересах, але від власного імені, а також особа, уповноважена на ведення переговорів щодо можливих у майбутньому правочинів.
437	Представництво – здійснення однією особою (представником) від імені другої особи (яку представляють) через повноваження, що ґрунтується на довіреності, законі або адміністративному акті, угод та інших юридичних дій, в результаті чого у особи, яку представляють, безпосередньо створюються, змінюються і припиняються цивільні права та обов'язки.
438	Презумпція – припущення про наявність чи відсутність певних фактів, що базуються на зв'язку між фактами, які припускаються, та такими, що існують, і це

	підтверджується життєвим досвідом.
439	Презумпція авторства – закріплене в законодавстві припущення, відповідно до якого первинним суб'єктом авторського права є автор твору, а у випадках відсутності доказів автором твору вважається фізична особа, зазначена звичайним способом як автор на оригіналі або примірнику твору.
440	Презумпція винуватості – правове положення, згідно з яким особа вважається винною у скоєнні протиправних діянь у формі заподіяння матеріальної та (або) нематеріальної (моральної) шкоди, доки її невинуватість буде встановлено в судовому порядку, що передбачається приписами цивільного законодавства.
441	Прейскурант – систематичний збірник, довідник цін і тарифів на різні види і групи товарів та послуг.
442	Премія – винагорода за високі кількісні та якісні показники у праці, заслуги в певній галузі діяльності або за досягнення кращих результатів у конкурсі, що виплачується з фонду заробітної плати, фонду матеріального заохочення чи спеціальних фондів.
443	Прибуток – грошове вираження різниці між вартістю реалізованої продукції і витратами на її виробництво.
444	Приватизація – відчуження державою своєї власності фізичним або юридичним особам у формі оплатної передачі їм цього майна у приватну власність.
445	Приватне право – підсистема права, що регулює майново-вартісні відносини й особисті немайнові відносини, які виникають із приводу духовних благ і пов'язані з особистістю їх учасників.
446	Прийняття в експлуатацію – момент, з якого споруда, будівля, квартира може використовуватись за своїм призначенням.
447	Примірник твору – копія твору, виконана у будь-якій матеріальній формі.
448	Принцип диспозитивності – свобода осіб, передусім сторін, розпоряджатися своїми матеріальними правами і процесуальними засобами захисту.
449	Принципи цивільного законодавства – основоположні, найбільш глобальні та керівні ідеї, положення та принципи, відповідно до яких здійснюється цілісне правове регулювання особистих немайнових та майнових відносин. Неприпустимість позбавлення права власності – загальне правило, яке встановлює, що власність є недоторканною, і можливість володіння, користування та розпорядження нею цілком залежить від волі власника. Свавільне втручання – втручання в особисту сферу життя людини, що суперечить її волі, законам та іншим нормам законодавства. Свобода договору – вільне волевиявлення сторін під час укладання договору, вибору контрагента та визначення умов договору, зважаючи на вимоги ЦК України, інших актів цивільного законодавства, звичаї ділового обороту, вимоги розумності та справедливості. Свобода підприємницької діяльності – право суб'єктів цивільних правовідносин вільно, на власний розсуд обирати сферу підприємницької діяльності, що не заборонена законом. Дотримання справедливості, добросовісності та розумності – законне правило, відповідно до якого встановлюється неможливість бездумного застосування закону, спрямованого проти гуманізму, розуму, суспільних цінностей та моральних засад, що призводило б до зловживання цивільними правами.
450	Принципи цивільного права – основні засади, на яких здійснюється регулювання цивільно-правових відносин.
451	Припинення зобов'язання – втрата учасниками зобов'язання своїх прав та обов'язків за зобов'язанням, тобто кредитор вже не має права вимагати, а боржник не має

	обов'язку виконувати.
452	Припинення юридичної особи – передання всього майна, прав та обов'язкі цієї юридичної особи іншим юридичним особам – правонаступникам (злиття, приєднання, поділ, перетворення) або ліквідація юридичної особи.
453	Притримання – односторонній правочин, який вчиняється з метою забезпечення виконання основного зобов'язання і за яким кредитор (ретентор), у разі невиконання боржником зобов'язання у строк, здійснює правомірне володіння притримуваною речю, що підлягає передачі боржнику чи вказаній ним особі з подальшим задоволенням своїх вимог з вартості притримуваної речі.
454	Причинний зв'язок – необхідний зв'язок явищ, коли одне з них є причиною настання іншого (зв'язок між дією або бездіяльністю особи і наявністю шкідливого результату).
455	Продавець – суб'єкт господарювання, який згідно з договором купівлі-продажу (в окремих випадках – за договором поставки, міни тощо) реалізує споживачеві товари або пропонує їх до реалізації.
456	Продукція – результат діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, що може охоплювати послуги, обладнання, перероблені матеріали, програмне забезпечення чи їх комбінації, тощо; сукупність матеріальних благ, добутих чи створених внаслідок виробничої діяльності.
457	Проектні роботи – опрацювання проектів, робочої документації, кошторисів, схем розміщення майбутнього підприємства або об'єкта будівництва на місцевості, надання інформації щодо доцільності даного проекту та порядку розподілу продуктивних сил задля досягнення найкращого результату у майбутньому.
458	Проектно-кошторисна документація – комплекс документів, що визначають місце будівництва (реконструкції) майбутнього об'єкта, його архітектурне, планувальне і конструктивне рішення, потребу в працівниках, у тому числі спеціалізованих, будівельних матеріалах, спеціальних технічних засобах і обладнанні, коштах.
459	Промислова придатність – можливість використання винаходу в промисловості, сільському господарстві та інших сферах людської діяльності.
460	Промисловий зразок – результат творчої діяльності людини у галузі художнього конструювання.
461	Простір дії законів – сукупність ознак, що характеризують дію законів у часі, на території певної країни та у правовій системі певної країни.
462	Прострочення боржника – невиконання зобов'язання взагалі або невиконання його у строк, встановлений договором або законом.
463	Протокол про наміри – домовленість сторін, у якій викладена воля сторін без встановлення взаємних прав та обов'язків і яка здійснюється з метою фіксування можливої форми подальшого співробітництва.
464	Проценти – плата позикодавцеві (кредитору) за використання грошових коштів, їх еквівалентів або сум.
465	Процесуальні строки – встановлений законом або судом проміжок часу, протягом якого повинна або може бути здійснена та чи інша процесуальна дія або закінчена певна частина провадження у справі.
466	Прощення боргу – один з видів припинення зобов'язання, відповідно до якого відбувається звільнення кредитором боржника від його обов'язків за умов, якщо це не порушує прав третіх осіб щодо майна кредитора.
467	Псевдонім – ім'я, використовуване людиною замість справжнього (даного при народженні, зафіксованого в документах) у тій або іншій публічній діяльності.

468	Психічний розлад – розлад психічної діяльності (затямнення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті), який позбавляє особу здатності адекватно усвідомлювати навколишню дійсність, свій психічний стан і поведінку.
469	Публічна демонстрація аудіовізуального твору, відеограми – публічне одноразове чи багаторазове представлення публіці за згодою суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав у приміщенні, в якому можуть бути присутніми особи, які не належать до кола сім'ї або близьких знайомих цієї сім'ї, аудіовізуального твору чи зафіксованого у відеограмі виконання або будь-яких рухомих зображень.
470	Публічна обіцянка винагороди без оголошення конкурсу – звернена до невизначеного кола осіб обіцянка майнової винагороди за досягнення обумовленого результату.
471	Публічна обіцянка винагороди за результатами конкурсу – вид цивільного зобов'язання, за якого особа, яка оголосила про виплату спеціальної винагороди за краще виконання певної роботи, зобов'язана виплатити обіцяну винагороду особі, робота якої визнана достойною відповідно до умов конкурсу.
472	Публічне право – сукупність правових норм, що регулюють державні, міждержавні та суспільні відносини.
473	Публічні торги – прилюдний продаж майна, за яким його власником стає покупець, який під час торгів запропонував за нього найвищу ціну.
Р	
474	Раціоналізаторська пропозиція – визнана юридичною особою пропозиція, яка містить технологічне (технічне) або організаційне рішення у будь-якій сфері її діяльності.
475	Реалізація норм права – втілення приписів правових норм у правомірній поведінці суб'єктів права.
476	Реальні збитки – витрати, які особа, чиє право порушене, зробила або має зробити для відновлення порушеного права, втрата або пошкодження її майна.
477	Регресне зобов'язання – зобов'язання, що виникає, коли боржник за основним зобов'язанням виконує його замість третьої особи або з вини третьої особи на користь іншої особи.
478	Реекспорт (реекспорт товарів) – продаж іноземним суб'єктам господарської діяльності та вивезення за межі України товарів, що були раніше імпортовані на територію України.
479	Реквізити – сукупність постійних елементів, з яких складаються документи та до яких належать дата, підпис, адреса, заголовки та ін.
480	Реквізіція – примусове вилучення державою майна у власника в державних або громадських інтересах за певну винагороду. Умови і порядок реквізіції, розміри винагороди за вилучене майно регламентуються законодавством України. Зокрема, реквізіція може застосовуватись за надзвичайних обставин.
481	Ремонт – процес підтримання певної речі (майна) у робочому стані та відновлення її початкового вигляду, який був втрачений в результаті довготривалого або недбалого використання. Ремонт капітальний – комплекс ремонтних робіт, що виконується для відновлення якісних та експлуатаційних параметрів, відновлення ресурсу об'єкта із заміною або відновленням його складових, в тому числі базових. Ремонт поточний – ремонт, що виконується для забезпечення або відновлення працездатності виробу і полягає в заміні і (або) відновленні окремих його частин.
482	Рента – дохід від власності, який сплачують орендарі власникам матеріальних невикористаних активів (землі і надр) за право використання цих активів протягом

	певного періоду.
483	Репутація – думка (соціальна оцінка) групи суб'єктів про людину, групу людей або організацію на основі відповідного критерію.
484	Реституція – відновлення стану майна, який існував на момент вчинення дії, що завдала шкоди, тобто це повернення або відновлення матеріальних цінностей в натурі.
485	Ретрансляція – факт прийому й одночасної передачі радіо- й телевізійного сигналу незалежно від використаних технічних засобів, повних та незмінних телевізійних програмних послуг або важливих частин таких послуг, що транслюються організаціями радіо- й телемовлення для прийому громадянами.
486	Речове право – право, яке забезпечує задоволення інтересів уповноваженої особи шляхом впливу на річ без участі інших осіб.
487	Ризик випадкової загибелі майна (випадкового пошкодження) – відповідальність, яку несе власник, якщо інше не передбачено договором або законом, за загибель або псування власного або використованого майна, яке сталося не з вини учасників цивільних правовідносин, а в силу випадкових причин і обставин (непереборної сили, простого випадку тощо).
488	Річ – об'єкт матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки. Речі неподільні – речі, які не можна поділити без втрати їхнього цільового призначення. Речі нерухомі – земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення. Речі подільні – речі, які можна поділити без втрати їхнього цільового призначення. Речі рухомі – речі, які можна вільно переміщувати у просторі без погіршення їхнього призначення або знецінення. Річ неспоживча – річ, яка призначена для неодноразового використання, та зберігає при цьому свій первісний вигляд протягом тривалого часу. Річ побутового призначення – річ, призначена для задоволення конкретних матеріальних та культурних потреб (житло, одяг, їжа, відпочинок тощо) індивідуального замовника.
489	Робота – діяльність виконавця, результатом якої є виготовлення товару або зміна його властивостей за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб.
490	Робота (праця) – цілеспрямована діяльність людини, що потребує фізичної або розумової енергії та орієнтована на створення матеріальних і духовних цінностей.
491	Родичі шостого ступеня споріднення – діти спадкодавця двоюрідних правнуків та правнучок (двоюрідні праправнуки та праправнучки), діти спадкодавця двоюрідних племінників та племінниць (троюрідні онуки та онучки), діти спадкодавця двоюрідних дядьків та тіток (троюрідні брати та сестри).
492	Розписка – документ, що засвідчує у письмовій формі факт одержання особою у власність користування чи розпоряджання або прийняття на зберігання грошей, речей, документів тощо від іншої особи.
493	Розпорядник майна – фізична особа, на яку у встановленому порядку покладаються повноваження щодо нагляду та контролю за управлінням та розпорядженням майном боржника на період провадження у справі про банкрутство.
494	Розрахунки – процес перерахування коштів між банківськими розрахунковими рахунками клієнтів на підставі цивільно-правових правочинів чи інших дій, передбачених договором чи законодавством.
495	Розрахунки за акредитивом – вид розрахунків, відповідно до яких банк (банк-емітент) за дорученням клієнта (платника) – заявника акредитива і відповідно до його

	вказівок або від свого імені зобов'язується провести платіж на умовах, визначених акредитивом, або доручає іншому (виконуючому) банку здійснити цей платіж на користь одержувача грошових коштів або визначеної ним особи – бенефіціара.
496	Розрахункова квитанція – бланк розрахункового документа (товарного чека, проїзного документа тощо), виготовлений централізовано друкарським способом, що може мати окремі поля для заповнення від руки, шляхом проштамповування чи друкування.
497	Розрахунковий чек – паперовий розрахунковий документ, що містить нічим не обумовлене розпорядження платника банку, що його обслуговує, переказати суми грошей на користь визначеного в ньому отримувача.
498	Розумний строк – період часу, розумна межа тривалості виконання певних робіт, обов'язків, надання послуг, що залежить від їх виду і роду, та є достатньою для виконавця (виконуючої сторони) такою, що задовольняє потреби замовника (зобов'язуючої сторони).
	С
499	Спадковий договір – цивільно-правова угода, відповідно до якої одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача.
500	Самозахист – сукупність власних дій особи, яка захищає свої цивільні права та інтереси, що може виражатися у перешкоджанні будь-яким третім особам, які неправомірно посягають на цивільні права, заподіюють шкоду цивільним правам та інтересам інших осіб тощо.
501	Самостійне будівництво – самостійно, власником земельної ділянки, збудований житловий будинок, будівля, споруда, інше нерухоме майно, якщо вони збудовані або будуються на земельній ділянці, що не була відведена для цієї мети, або без належного дозволу чи належно затвердженого проекту, або з істотними порушеннями будівельних норм і правил.
502	Санация – система заходів, що здійснюються під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнанню боржника банкрутом та його ліквідації, спрямована на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника, а також задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів шляхом кредитування, реструктуризації підприємства, боргів і капіталу та (або) заміну організаційно-правової та виробничої структури боржника.
503	Санкція – частина правової норми, в якій зазначаються заходи державного примусу в разі невиконання, порушення її диспозиції.
504	Свідцтво про право на спадщину – процесуальний нотаріальний акт, який посвідчує перехід права власності на майно спадкодавця до спадкоємців.
505	Сервітут – право однієї особи користуватися річчю чи майном, що належить на праві власності іншій особі у тому чи іншому обсязі, визначеному сервітутом.
506	Сировина – природні, антропогенні або техногенні речовини та матеріали, з яких безпосередньо виробляється продукція.
507	Система цивільного права – внутрішня структура цивільних правовідносин, яка розглядає особисті немайнові і майнові відносини в єдності та взаємодії підгалузей, інститутів і суб'єктів цивільного права. Підгалузь – система декількох однорідних та предметно взаємопов'язаних цивільно-правових інститутів, що охоплюють цілісну сферу суспільних відносин. Інститут – система правових норм, які забезпечують комплексне регулювання самостійної групи однорідних і взаємопов'язаних суспільних відносин.

	Субінститут – система певних правових норм в рамках правового інституту, що регулює специфічні правовідносини.
508	Сільськогосподарська продукція – сільськогосподарські харчові продукти тваринного і рослинного походження, призначені для споживання людиною у сирому або переробленому вигляді як інгредієнти для їжі.
509	Сімейний кодекс України (СК України) – кодифікований нормативно-правовий акт, що визначає засади шлюбу, особисті немайнові та майнові права і обов'язки подружжя, підстави виникнення, зміст особистих немайнових і майнових прав та обов'язків батьків і дітей, усиновлювачів та усиновлених, інших членів сім'ї та родичів.
510	Скарб – таємно приховані в землі або заховані іншим способом гроші, коштовний посуд, монети, ювелірні вироби або інші коштовні речі, власник яких залишився невідомим і не може бути знайдений або ж втратив на них право власності.
511	Скасування акта цивільного законодавства: пряме – припинення дії законодавчого акта шляхом прийняття нового законодавчого акта, у якому буде передбачено скасування попереднього; опосередковане – припинення дії законодавчого акта шляхом заміни його новим законом без прямої вказівки на скасування попереднього.
512	Смерть фізичної особи – процес припинення життєдіяльності організму, наслідком якого є настання незворотної смерті мозку.
513	Солідарне зобов'язання – зобов'язання, що виникає у випадках, встановлених договором або законом, зокрема у разі неподільності предмета зобов'язання. У разі солідарної вимоги кредиторів (солідарних кредиторів) кожний із кредиторів має право пред'явити боржникові вимогу у повному обсязі. Виконання боржником свого обов'язку одному із солідарних кредиторів у повному обсязі звільняє боржника від виконання обов'язку щодо решти солідарних кредиторів. Солідарний кредитор, щодо якого боржник виконав зобов'язання повинен передати належне кожному з решти солідарних кредиторів у рівній частці, якщо інше не встановлено договором між ними.
514	Сорт рослин – окрема група рослин (клон, лінія, гібрид першого покоління, популяція) в рамках нижчого із відомих ботанічних таксонів, незалежно від того, задовольняє вона повністю або ні умови правової охорони, передбачені законами України та іншими нормативно-правовими актами.
515	Спадкова трансмісія – перехід права на прийняття спадщини, якщо спадкоємець за заповітом або за законом помер після відкриття спадщини і не встиг її прийняти.
516	Спадкове право – сукупність правових норм, які регулюють порядок переходу прав та обов'язків померлого до інших осіб-спадкоємців.
517	Спадкоємець – фізична особа або інші учасники цивільних відносин, які у випадку смерті того чи іншого громадянина набувають права одержати його спадкове майно у передбаченому в заповіті та (або) законі порядку.
518	Спадкування – перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців).
519	Спадкування за правом представлення – порядок спадкування, коли одна особа у випадку смерті іншої, яка є спадкоємцем за законом, до відкриття спадщини займає її місце і набуває право спадкування тієї частки у спадковому майні, яку отримав би померлий спадкоємець, якщо він був би живий на момент відкриття спадщини.
520	Спадщина – сукупність прав та обов'язків, що передаються від однієї особи (спадкодавця) до інших осіб (спадкоємців) у порядку спадкування.

521	Співтворство – створення твору спільною творчою працею декількох осіб. Авторське право на твір, створений у співтворстві, належить всім співавторам незалежно від того, чи є такий твір одним нерозривним цілим або складається із частин, кожна з яких має самостійне значення.
522	Спільна власність – право власності на певне майно, що належить двом або більше особам (співвласникам) одночасно. Спільна сумісна власність – право власності на певне майно, що належить двом або більше особам (співвласникам) без зазначення часток кожного з них у праві власності. Спільна часткова власність – право власності на певне майно, що належить двом або більше особам (співвласникам) з визначенням часток кожного з них у праві власності.
523	Спільна діяльність – як підприємницька, так й інша не заборонена законом діяльність, яка здійснюється суб'єктами цивільного права на підставі договору, відповідно до якого сторони (учасники) зобов'язуються спільно діяти без утворення юридичної особи для досягнення певної мети, що не суперечить закону.
524	Спільні підприємства – підприємства, які базуються на спільному капіталі суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, на спільному управлінні та спільному розподілі результатів та ризиків.
525	Споживач – фізична або юридична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника.
526	Споживчий кооператив – кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб для організації торговельного обслуговування, заготівель сільськогосподарської продукції, сировини, виробництва продукції та надання інших послуг з метою задоволення споживчих потреб його членів.
527	Споруда – наземний, підземний або лінійний спеціальний побудований об'єкт, що складається з несучих та в деяких випадках огорожувальних конструкцій, призначений для здійснення виробничої та іншої діяльності.
528	Способи забезпечення виконання зобов'язань – додаткові забезпечувальні заходи, які мають спеціальний (додатковий) характер і дають можливість досягнути виконання зобов'язання боржником перед кредитором під загрозою настання несприятливих наслідків.
529	Способи створення юридичних осіб – встановлений законом порядок створення юридичної особи на підставі правовстановлюючих рішень, правочинів у способи: розпорядчий, нормативно-явочний, дозвільний і договірний.
530	Статут – юридичний акт, яким оформлюється під час утворення підприємства, організації, установи, фірми, і визначаються їхня структура, функції, правовий статус, взаємовідносини з іншими підприємствами, організаціями, установами, фірмами чи фізичними особами тощо.
531	Страхова виплата – грошова сума, яка виплачується страховиком відповідно до умов договору страхування в разі настання страхового випадку.
532	Страхова організація – юридична особа, видом діяльності якої є страхування життя, здоров'я та (або) майна особи, що має відповідну ліцензію, видану в порядку, встановленому законодавством, та здійснює страхування і виплату компенсації.
533	Страхова сума – грошова сума, в межах якої страховик відповідно до умов страхування зобов'язаний здійснити виплату в разі настання страхового випадку.

534	Страховий випадок – подія, передбачена договором страхування або законодавством, яка відбулася і з настанням якої виникає обов'язок страховика здійснити виплату страхової суми (страхового відшкодування) страхувальнику, застрахованій або іншій третій особі.
535	Страховий платіж (страховий внесок, страхова премія) – плата за страхування, яку страхувальник зобов'язаний внести страховику згідно з договором страхування.
536	Страховик – фінансова установа, створена у формі акціонерного, повного, командитного товариства або товариства з додатковою відповідальністю, що одержала у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності.
537	Страхувальник – юридичні особи та дієздатні фізичні особи, які уклали із страховиками договори страхування або є страхувальниками відповідно до законодавства.
538	Страхування – вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів. Види страхування: а) добровільне страхування – страхування, яке здійснюється на основі договору між страхувальником і страховиком за вільним вибором та волевиявленням сторін; б) обов'язкове страхування – страхування, яке здійснюється на основі законодавства, що визначає загальні умови і порядок проведення обов'язкового страхування.
539	Строк – певний період у часі, зі спливом якого пов'язана дія чи подія, що має юридичне значення та який обчислюється роками, місяцями, тижнями, днями або годинами.
540	Суб'єкти цивільних правовідносин – фізичні та юридичні особи, які вступають між собою в цивільно-правові відносини з приводу майна та особистих немайнових благ: а) фізична особа – людина як учасник цивільних відносин; б) юридична особа – організація як суб'єкт права, здатна від власного імені набувати права і обов'язки за умови реєстрації у встановленому законом порядку.
541	Субліцензія – видане ліцензіатом за письмовою згодою ліцензіара письмове повноваження на використання об'єкта права інтелектуальної власності іншою особою.
542	Субпідрядник – фізична або юридична особа, яка зобов'язується за договором субпідряду перед замовником (генеральним підрядником) виконати на свій ризик визначену роботу з власних або інших матеріалів, а замовник (генеральний підрядник) зобов'язується прийняти та оплатити таку роботу.
543	Субсидія – бюджетні кошти, які надаються на умовах часткового фінансування цільових витрат у рамках бюджетної системи фізичним та юридичним особам, зокрема для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг.
544	Судова експертиза – дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду.
545	Судовий захист цивільних прав та інтересів – комплекс заходів з приводу захисту законних прав та інтересів через суд шляхом подання позовної заяви, апеляційної та касаційної скарги.
546	Суміжні права – права, що належать виконавцям, виробникам фонограм, виробникам відеограм, спадкоємцям цих суб'єктів та особам, яким на законних підставах

	передано суміжні майнові права, а також організаціям мовлення та їх правонаступникам.
547	Суперфіцій – довгострокове відчужуване та успадковане право користування земельною ділянкою, переданою відплатно чи безвідплатно особі для будівництва та експлуатації на ній будівель та споруд, на які в останньої виникає право власності.
548	Суспільна необхідність – обумовлена загальнодержавними інтересами або інтересами територіальної громади виключна необхідність, забезпечення якої вимагає примусового відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, у встановленому законом порядку.
549	Схоронність – первісний вигляд, який зберігається від моменту передачі майна поклажодавцем зберігачеві протягом усього строку зберігання, доки річ не буде повернуто поклажодавцеві.
	Т
550	Тариф – система ставок оплати за виробничі й невиробничі послуги, які надаються населенню, компаніям, організаціям, фірмам і установам.
551	Твір архітектури – твір у галузі мистецтва спорудження будівель і ландшафтних утворень (креслення, ескізи, моделі, збудовані будівлі та споруди, парки, плани населених пунктів тощо).
552	Твір образотворчого мистецтва – скульптура, картина, малюнок, гравюра, літографія, твір художнього (у тому числі сценічного) дизайну тощо.
553	Твір ужиткового мистецтва – твір мистецтва, в тому числі твір художнього промислу, створений ручним або промисловим способом для користування у побуті або перенесений на предмети такого користування.
554	Творець – особа, результати інтелектуальної творчої діяльності якої є або можуть бути визнані об'єктами права інтелектуальної власності.
555	Телетайпний засіб зв'язку – засіб зв'язку, що створює інформацію за допомогою друкованих машин.
556	Територіальна громада – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр.
557	Термін – певний момент у часі, з настанням якого пов'язана дія чи подія, що має юридичне значення та який може визначатись календарною датою або вказівкою на подію, яка неминуче має настати.
558	Технічна документація – конструкторська та технологічна документація, загальний опис продукції (обладнання і матеріалів), проектні та робочі креслення, загальні вимоги, розрахунки, виконані виробником, інструкції з експлуатації та інші документи, які надаються праволодильцем користувачеві з метою належного виконання обов'язку щодо комерційної концесії, який передбачений договором та (або) законом.
559	Технологічні роботи – комплекс робіт зі створення та вдосконалення технологічних процесів, а також створенню документації щодо реалізації даних процесів.
560	Тираж (наклад) – кількість виготовлених примірників видання.
561	Титульне (законне) володіння – володіння, яке будується на будь-якій правовій підставі.
562	Тлумачення договору – точне з'ясування сенсу і змісту договору однієї зі сторін договору або органами судової влади, а також іншими компетентними органами державної влади.
563	Товар – будь-який предмет господарського обігу, в тому числі продукція, роботи, послуги, цінні папери, об'єкти права інтелектуальної власності.

564	Товариство – організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі в ній.
565	Товариство з додатковою відповідальністю (ТДВ) – товариство, засноване однією або кількома особами, статутний капітал якого поділений на частки, розмір яких визначено статутом, учасники якого несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за його зобов'язаннями своїм майном у розмірі, який встановлюється статутом товариства і є однаково кратним вартості внесеного кожним учасником вкладу.
566	Товариство з обмеженою відповідальністю (ТзОВ) – засноване одним або кількома особами товариство, статутний капітал якого поділений на частки, розмір яких встановлюється статутом, учасники якого не відповідають за його зобов'язаннями і несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, у межах вартості своїх вкладів.
567	Товарний знак – словесне, образотворче, об'ємне або інше умовне позначення товару (групи товарів), що використовується для того, щоб вирізнити певний товар серед інших однорідних товарів інших виробників.
568	Товарний склад – склад загального користування у разі, якщо із закону, інших правових актів або виданого суб'єкту господарювання дозволу (ліцензії) випливає, що він зобов'язаний приймати на зберігання товари від будь-якого товароволодільця.
569	Товарно-транспортна накладна – єдиний для всіх учасників транспортного процесу юридичний документ, що призначений для списання товарно-матеріальних цінностей, обліку на шляху їх переміщення, оприбуткування, складського, оперативного та бухгалтерського обліку, а також для розрахунків за перевезення вантажу та обліку виконаної роботи.
570	Торговельна марка – будь-яке позначення або будь-яка комбінація позначень, для вирізнення товарів (послуг), що виробляються (надаються) однією особою, від товарів (послуг), що виробляються (надаються) іншими особами.
571	Трансляція – первісна передача наземним передавачем, кабельними каналами або з використанням супутника будь-якого типу у кодованому чи некодованому вигляді телевізійних програмних послуг для прийому громадянами.
572	Транспортний засіб (ТЗ) – транспортний засіб, не обладнаний спеціальним устаткуванням і призначений для перевезення пасажирів або вантажів (автобус, легковий автомобіль, вантажний автомобіль, причіп, напівпричіп з бортовою платформою відкритого або закритого типу).
573	Транспортно-експедиторська послуга – робота, що безпосередньо пов'язана з організацією та забезпеченням перевезень експортного, імпортного, транзитного або іншого вантажу за договором транспортного експедирування.
574	Трудове право – сукупність норм, що регулюють трудові правовідносини працівників стосовно: робочого часу, відпочинку, заробітної плати, тарифів, охорони праці, праці жінок і молоді, робітничих організацій (профспілок), трудових конфліктів, соціального страхування тощо.
575	Тягар утримання майна – обов'язок власника майна підтримання його у належному стані, сплачувати обов'язкові платежі за нього (податки, страхові внески тощо), а також обов'язок нести відповідальність перед іншими суб'єктами цивільних правовідносин у разі заподіяння їм шкоди своїм майном.
	У
576	Угода про наміри – угода, в якій фіксується бажання сторін у майбутньому вступити в

	договірні правовідносини. Проте сама угода про наміри не породжує будь-яких прав та обов'язків, якщо в ній не прописане інше.
577	Управитель – суб'єкт підприємницької діяльності, який здійснює платне управління ввіреним йому майном, від свого імені діє в інтересах установника управління, забезпечує надійну експлуатацію та використання ввіреного йому майна.
578	Упущена вигода – доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене.
579	Усиновлячі – дієздатні фізичні особи, які відповідно до закону мають право на прийняття у свою сім'ю дитини на правах дочки чи сина, що здійснюється на підставі рішення суду.
580	Установа – це організація, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна.
581	Установник управління – особа, яка передає майно управителю в довірчу власність на підставі договору управління майном та зобов'язана сплатити плату за договором.
582	Установчий акт – установчий документ, необхідний для створення установ, в якому вказується мета діяльності, визначаються майно, яке передається установі, необхідне для досягнення цієї мети, структура управління нею (ним).
583	Установчі документи – комплект юридичних документів встановленої форми, згідно з якими підприємство створюється і діє.
584	Устаткування (обладнання) – будь-які види технологічного оснащення, у т.ч. контрольно-випробувальне обладнання, інші прилади та їх компоненти, спеціально спроектовані або модифіковані для розроблення однієї чи більше стадій виробництва, а також обладнання для випробування, контролю і виробництва перспективних матеріалів, електроніки, комп'ютерів, систем зв'язку і захисту інформації, оптичних і лазерних, навігаційних систем тощо.
585	Учасник конкурсу – фізична або юридична особа, яка погодилася з умовами конкурсу та взяла в ньому участь.
586	Учасник цивільних правовідносин – особа, яка має обсяг прав, обов'язків та інтересів цивільного законодавства (фізичні, юридичні особи, держава Україна, АРК, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права).
	Ф
587	Факсограма – одержана на папері копія документа, що передається каналами телекомунікативного зв'язку.
588	Фактор – договірна сторона в договорі факторингу, якою може бути банк чи фінансова установа, а також фізична особа – суб'єкт підприємницької діяльності, котрий за законом має право здійснювати факторингові операції.
589	Факторингова операція – комісійно-посередницька операція з передачі клієнтом факторові (банку, фінансовій установі, фізичній особі-підприємцю) права на стягнення боргів (без права зворотної вимоги до клієнта).
590	Факультативні зобов'язання – зобов'язання, в яких існує лише один предмет виконання, проте боржник вправі замінити його іншим, заздалегідь ообумовленим предметом.
591	Фідуціарний правочин – правочин, що має довірчий характер. Його особливістю є те, що зміна характеру правовідносин сторін, втрата довіри між контрагентами можуть стати підставою припинення правовідносин в односторонньому порядку.
592	Фізична особа-підприємець (ФОП) – громадянин, який є суб'єктом господарювання, здійснює підприємницьку діяльність та зареєстрований як підприємець без статусу юридичної особи.

593	Фіктивний правочин – правочин, який вчинено без наміру створення правових наслідків, що обумовлювалися цим правочином. Фіктивний правочин визнається судом недійсним.
594	Філії та представництва юридичної особи – відокремлені підрозділи юридичної особи, що розташовані поза її місцезнаходженням та здійснюють всі або частину її функцій.
595	Фірмове найменування – назва підприємницького товариства. Право на фірму є особистим немайновим правом і має абсолютний характер.
596	Фонограма – звукозапис на відповідному носії (магнітній стрічці чи магнітному диску, грамофонній платівці, диску для лазерних систем зчитування тощо) виконання твору або будь-яких звуків, крім звуків у формі запису, що є частиною аудіовізуального твору. Фонограма є вихідним матеріалом для виготовлення її примірників (копій).
597	Форми цінних паперів: а) документарна – сертифікат цінних паперів, що містить реквізити відповідного виду цінних паперів певної емісії, дані про кількість цінних паперів та засвідчує сукупність прав, наданих цими цінними паперами; б) бездокументарна – здійснений зберігачем обліковий запис, який є підтвердженням права власності на цінний папір.
598	Форс-мажор – надзвичайна подія, непереборна за даних умов сила (наприклад, стихійне лихо) або інша незалежна від волі та дій учасників договору (угоди) обставина, яку неможливо передбачити, запобігти їй чи усунути її.
599	Функції цивільного права – роль цивільного права, що виражає його соціальне призначення, специфічні напрями правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у процесі вирішення завдань, що стоять перед правом: а) відновлювальна – встановлює, що в разі порушення особистих немайнових та майнових прав відбувається їх відновлення за допомогою цивільного права, причому на еквівалентній основі; б) виховна – спрямована на стимулювання у суб'єктів цивільних правовідносин певної правомірної поведінки і на стимулювання такої поведінки у фізичних і юридичних осіб; в) охоронна – спрямована на запобігання порушення особистих немайнових та майнових прав, також передбачає їх захист у разі порушення; г) попереджувальна – передбачає, що масив правового регулювання цивільного права спрямований на запобігання можливій неправовій поведінці суб'єктів; д) регулювальна – спрямована на створення за допомогою правового регулювання нормальних умов для функціонування і розвитку особистих немайнових та майнових відносин у суспільстві.
	Х
600	Художній твір – твір, що є вираженням творчої та інтелектуальної діяльності творця, що містить в собі розповідь про певну життєву вигадану або реальну подію.
	Ц
601	Цедент – кредитор, який передає своє право вимоги.
602	Цесіонарій – особа, що приймає право вимоги і стає новим кредитором.
603	Цесія – платна уступка кредитором (цедент) свого права вимагати гроші чи інші цінності на користь третьої особи (цесіонарія), до якої за договором про відступлення права вимоги (договір цесії) переходить визначений таким договором обсяг прав вимагати від дебітора виконання ним свого боргового зобов'язання перед цесіонарієм, яке виникло в нього перед первісним кредитором (цедентом).

604	Цивільна дієздатність фізичної особи – здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання.
605	Цивільна дієздатність юридичної особи – здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання.
606	Цивільна правоздатність фізичної особи – здатність мати цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), що виникає у момент народження фізичної особи або в момент досягнення певного віку (у деяких встановлених законом випадках охороняються інтереси зачатого, але ще не народженої дитини) та припиняється у разі смерті фізичної особи.
607	Цивільне законодавство – система нормативних актів, які містять цивільно-правові норми, та базуються на нормах Конституції України та ЦК України.
608	Цивільне право (ЦП) як суб'єктивна категорія – можливість поводитись певним чином та вимагати відповідної поведінки від інших осіб, а у разі потреби використати заходи захисту.
609	Цивільне право (ЦП): а) як галузь права – системна сукупність правових норм, що становлять основний зміст приватного права та регулюють особисті немайнові та майнові відносини, які ґрунтуються на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників, з метою задоволення останніми власних матеріальних і духовних потреб та інтересів; б) як навчальна дисципліна – дисципліна, мета якої – пізнання цивільно-правових норм, практики їх застосування, прищеплення навичок і вмій аналізувати наукові теорії, вирішувати конкретні життєві ситуації, що виникають у сфері цивільно-правового регулювання; в) як наука – система знань про закономірності цивільно-правового регулювання суспільних відносин, тлумачення цивільно-правових норм, результати аналізу й узагальнення практики застосування цивільних норм, суть термінології норм.
610	Цивільний кодекс України (ЦК України) – основний нормативно-правовий акт цивільного законодавства України, метою якого є регулювання особистих немайнових та майнових відносин (цивільних відносин), заснованих на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників.
611	Цивільний обов'язок – міра належної поведінки чи необхідність зробити дію або утриматися від здійснення певних дій.
612	Цивільний оборот – сукупність угод, що здійснюються суб'єктами цивільного права і являє собою юридичну (цивільно-правову) форму товарообміну як сукупності економічних відносин щодо переходу матеріальних благ від одних осіб до інших.
613	Цивільне правовідносини – правові зв'язки, що ґрунтуються на нормах цивільного права, між юридично рівними суб'єктами, які є носіями цивільних прав і обов'язків; форма, завдяки якій норми цивільного права реалізуються в житті, майнові та особисті немайнові відносини, які виникають, змінюються, припиняються на підставі юридичних фактів і забезпечуються можливістю застосування засобів державного примусу: а) особисті немайнові – виникають щодо немайнових благ, які невіддільні від особи і не можуть передаватися та відчужуватися; б) майнові – виникають з приводу матеріальних благ (речей, виконання робіт,

	надання послуг тощо); в) абсолютні – ті, у яких уповноваженій особі протистоїть невизначена кількість зобов'язаних осіб; г) відносні – ті, в яких уповноваженій особі протистоїть чітко визначена зобов'язана особа (особи).
614	Цивільно-правова відповідальність – встановлена законом негативна реакція держави на цивільне правопорушення, що виявляється в позбавленні особи певних цивільних прав чи накладенні на неї обов'язків майнового характеру.
615	Ціна – форма грошового вираження вартості майна, товару, продукції, виробу, робіт, послуг тощо.
616	Цінні папери – документи встановленої форми з відповідними реквізитами, що визначають взаємовідносини між особою, компанією, яка їх випустила (емітувала), та їх власником: засвідчують право володіння корпоративними правами чи відносини позики і здебільшого передбачають виплату доходу у вигляді дивідендів або відсотків, а також можливість передачі грошових та інших прав, що випливають із цих документів, іншим особам.
	Ш
617	Шкода – збитки, завдані протиправними діями юридичній, фізичній особі або майну цих осіб: а) майнова – збитки, спричинені юридичній або фізичній особі, що мають майновий характер (грошовий еквівалент); б) немайнова (моральна) – страждання, заподіяні фізичній особі внаслідок фізичного або психічного впливу, що спричинило погіршення або позбавлення можливостей реалізації ним своїх звичок і бажань, погіршення відносин з оточуючими людьми, інші негативні наслідки морального характеру.
618	Шлюб – сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований в органі державної реєстрації актів цивільного стану.
619	Штраф – засіб юридичного примусу грошового характеру, що встановлюється законом або договором, у формі неустойки, яка обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання.
	Ч
620	Часткова дієздатність фізичної особи – досягнення особою 14 років та надбання права самостійно вчиняти дрібнопобутові правочини та особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом.
621	Чек (розрахунковий) – паперовий документ, що містить письмове розпорядження власника рахунку (чекодавця) банкові переказати вказану у чеку грошову суму одержувачеві (чекодержателю).
622	Чекодавець – юридична або фізична особа, яка підписує чек та видає його постачальнику для оплати отриманих від нього товарів та наданих послуг.
623	Чекодержатель (чекоотримувач) – підприємство або фізична особа, що отримала чек та має право на стягнення грошових коштів з рахунку чекодавця для оплати відпущених йому товарів та наданих послуг.
624	Честь – поняття моральної свідомості, що розкриває усвідомлення індивідом свого суспільного значення й визнання цього значення з боку суспільства.
	Ю
625	Юридична відповідальність – вид соціальної відповідальності, сутність якої полягає у

	застосуванні до правопорушників (фізичних та юридичних осіб) передбачених законодавством санкцій, що забезпечуються у примусовому порядку державою.
626	Юридична рівність – передбачена юридичними нормами ознака, яка означає що жоден з учасників цивільних правовідносин не має будь-яких переваг перед іншим учасником цих відносин.
627	Юридичний вчинок – правомірна дія, що не має правової мети, але об'єктивно, незалежно від волі і намірів суб'єкта породжує правові наслідки.
628	Юридичний наслідок – результат юридичної дії або події, що пов'язаний з настанням юридичного факту.
629	Юридичний обов'язок – гарантована законом міра суспільно необхідної й доречної поведінки особи, об'єктивно обумовлена потребами існування і розвитку інших осіб, соціальних груп, суспільства, людства в цілому.
630	Юридичний склад – сукупність фактів, що належать до різних галузей законодавства, і необхідні задля настання юридичних наслідків.
631	Юридичний факт – життєва обставина, з якою норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідносин, настання певних наслідків.
632	Юридичні акти – такі правомірні акти, які породжують відповідні юридичні наслідки лише тоді, коли вони вчинені зі спеціальним наміром викликати ці наслідки.
633	Юридичні дії – юридичні факти, спричинення яких залежить від волі людей та породжує певні правові наслідки.
634	Юридичні події – обставини, які породжують, змінюють або припиняють правовідносини незалежно від волі людей.
	Я
635	Якість товару – сукупність властивостей і характеристик товару, які мають здатність задовольняти обумовлені або передбачувані потреби покупця.

ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ**НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ**

1. Конституція України від 28 червня 1996 року (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
4. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
5. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 року // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
6. Бюджетний кодекс України від 8 жовтня 2010 року (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
7. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
8. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
9. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
10. Кодекс адміністративного судочинства від 6 липня 2005 року (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
11. Кодекс цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 року (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
12. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
13. Митний кодекс України від 13 березня 2012 року (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
14. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
15. Повітряний кодекс України від 4 травня 1993 року (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
16. Сімейний кодекс України від 10 липня 2002 року (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

17. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року Режим доступу: (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
18. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
19. Про автомобільний транспорт: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2344-III (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
20. Про авторське право і суміжні права: Закон України 23 грудня 1993 року № 3792-XII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
21. Про аграрні розписки: Закон України від 6 листопада 2012 року № 5479-VI (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
22. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 року № 514-VI (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
23. Про архітектурну діяльність: Закон України від 20 травня 1999 року № 687-XIV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
24. Про аудиторську діяльність: Закон України від 22 квітня 1993 року № 3125-XII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
25. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
26. Про благодійництво та благодійні організації: Закон України від 16 вересня 1997 року № 5073-VI (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
27. Про будівельні норми: Закон України від 5 листопада 2009 року № 1704-VI (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
28. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16 липня 1999 року № 996-XIV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
29. Про видавничу справу: Закон України від 5 червня 1997 року № 318/97-ВР (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
30. Про виконавче провадження: Закон України від 21 квітня 1999 року № 606-XIV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
31. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку: Закон України від 8 лютого 1995 року № 39/95-ВР (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
32. Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції: Закон України від 14 січня 2000 року № 1393-XIV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

33. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України від 3 вересня 2013 року № 425-VII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
34. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14 травня 1992 року № 2343-XII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
35. Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань: Закон України від 22 листопада 1996 року № 543/96-ВР (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
36. Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності: Закон України від 17 листопада 2009 року № 1559-VI (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
37. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння іпотечному кредитуванню: Закон України від 5 липня 2012 року № 5059-VI (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
38. Про господарські товариства: Закон України від 19 вересня 1991 року № 1576-XII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
39. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
40. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні : Закон України від 30 жовтня 1996 року № 448/96-ВР (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
41. Про державне регулювання у сфері комунальних послуг: Закон України від 9 липня 2010 року № 2479-VI (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
42. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 7 липня 2011 року № 3613-VI (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
43. Про державний матеріальний резерв: Закон України від 24 січня 1997 року № 51/97-ВР (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
44. Про державні нагороди України: Закон України від 16 березня 2000 року № 1549-III (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
45. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 1 липня 2010 року № 2404-VI (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
46. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів: Закон України від 23 вересня 1997 року № 540/97-ВР (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

47. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24 червня 2004 року № 1877-IV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
48. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень: Закон України від 1 липня 2004 року № 1952-IV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
49. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців: Закон України від 15 травня 2003 року № 755-IV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
50. Про державну службу: Закон України від 16 грудня 1993 року № 3723-XII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
51. Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 року № 3855-XII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
52. Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії: Закон України від 11 січня 2000 року № 1370-XIV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
53. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16 листопада 1992 року № 2782-XII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
54. Про електроенергетику: Закон України від 16 жовтня 1997 року № 575/97-ВР (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
55. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус: Закон України від 20 листопада 2012 року № 5492-VI (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
56. Про житловий фонд соціального призначення: Закон України від 12 січня 2006 року № 3334-IV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
57. Про житлово-комунальні послуги: Закон України від 24 червня 2004 року № 1875-IV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
58. Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень: Закон України від 18 листопада 2003 року № 1255-IV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
59. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13 січня 2005 року № 2342-IV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
60. Про забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитків: Закон України від 4 вересня 2008 року № 500-VI (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
61. Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року: Закон України від 5 березня

2009 року № 163-р (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

62. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності: Закон України від 23 вересня 1999 року № 1105-XIV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

63. Про зайнятість населення: Закон України від 5 липня 2012 року № 5067-VI (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

64. Про залізничний транспорт: Закон України від 4 липня 1996 року № 273/96-ВР (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

65. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 7 квітня 2011 року № 3206-VI (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – <http://zakon1.rada.gov.ua>.

66. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5207-VI (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

67. Про засади функціонування ринку електричної енергії України: Закон України від 24 жовтня 2013 року № 663-VII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

68. Про засади функціонування ринку природного газу: Закон України від 8 липня 2010 року № 2467-VI (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

69. Про заставу: Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2654-XII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

70. Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг: Закон України від 6 липня 1995 року № 265/95-ВР (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

71. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 7 березня 1996 року № 236/96-ВР (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

72. Про захист інформації в автоматизованих системах: Закон України від 5 липня 1994 року № 2594-IV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

73. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 року № 1023-XII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

74. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи: Закон України від 8 липня 2011 року № 3668-VI (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

75. Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 26 червня 1997 року № 400/97-ВР (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

76. Про зерно та ринок зерна в Україні: Закон України від 4 липня 2002 року № 37-IV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
77. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квітня 1991 року № 959-XII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
78. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18 вересня 1991 року № 1560-XII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
79. Про індустріальні парки: Закон України від 21 червня 2012 року № 5018-VI (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
80. Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2002 року № 40-IV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
81. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
82. Про іпотеку: Закон України від 5 червня 2003 року № 898-IV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
83. Про кінематографію: Закон України від 13 січня 1998 року № 9/98-ВР (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
84. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16 жовтня 1996 року № 422/96-ВР (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
85. Про концесії на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг: Закон України від 14 грудня 1999 року № 1286-XIV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
86. Про концесії: Закон України від 16 липня 1999 року № 997-XIV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
87. Про кредитні спілки: Закон України від 20 грудня 2001 року № 2908-III (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
88. Про ліцензування певних видів господарської діяльності: Закон України від 1 червня 2000 року № 1775-III (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
89. Про Митний тариф України: Закон України від 19 вересня 2013 року № 584-VII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
90. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24 лютого 1994 року (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
91. Про міжнародні договори: Закон України від 29 червня 2004 року № 4002-XII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

92. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
93. Про міський електричний транспорт: Закон України від 29 червня 2004 року № 1914-IV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
94. Про насіння і садивний матеріал: Закон України від 16 грудня 1997 року № 411-IV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
95. Про науково-технічну інформацію: Закон України від 25 червня 1993 року № 3322-XII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
96. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 13 грудня 1991 року № 1977-XII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
97. Про наукову і науково-технічну експертизу: Закон України від 10 лютого 1995 року № 51/95-ВР (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
98. Про нафту і газ: Закон України від 12 липня 2001 року № 2665-III (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
99. Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 року № 3425-XII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
100. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: Закон України від 1 липня 2004 року № 1961-IV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – <http://zakon1.rada.gov.ua>.
101. Про оптові ринки сільськогосподарської продукції: Закон України від 25 червня 2009 року № 1561-VI (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
102. Про оренду державного та комунального майна: Закон України від 10 квітня 1992 року № 2269-XII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – <http://zakon1.rada.gov.ua>.
103. Про оренду землі: Закон України від 6 жовтня 1998 року № 161-XIV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
104. Про основи містобудування: Закон України від 16 листопада 1992 року № 2780-XII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
105. Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей: Закон України від 2 червня 2005 року № 2623-IV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
106. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні: Закон України від 21 березня 1991 року № 875-XII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
107. Про особливості передачі в оренду чи концесію об'єктів у сферах теплопостачання, водопостачання та водовідведення, що перебувають у комунальній власності: Закон

України від 21 жовтня 2010 року № 2624-VI (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

108. Про особливості приватизації об'єктів незавершеного будівництва: Закон України від 14 вересня 2000 року № 1953-III (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

109. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою: Закон України від 9 лютого 2012 року № 4391-VI (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

110. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою: Закон України від 9 лютого 2012 року № 4391-VI (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

111. Про особливості утворення публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування: Закон України від 23 лютого 2012 року № 4442-VI (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

112. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

113. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15 грудня 1993 року № 3687-XII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

114. Про охорону прав на зазначення походження товарів: Закон України від 16 червня 1999 року № 752-XIV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

115. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг: Закон України від 15 грудня 1993 року № 3689-XII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

116. Про охорону прав на промислові зразки: Закон України від 15 грудня 1993 року № 3688-XII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

117. Про охорону прав на сорти рослин: Закон України від 21 квітня 1993 року № 3116-XII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

118. Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем: Закон України від 5 листопада 1997 року № 621/97-ВР (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

119. Про охорону праці: Закон України від 14 жовтня 1992 року № 2694-XII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

120. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12 липня 2001 року № 2658-III (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

121. Про пенсійне забезпечення: Закон України від 5 листопада 1991 року № 1788-XII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

122. Про перевезення небезпечних вантажів: Закон України від 6 квітня 2000 року № 1644-III (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
123. Про передачу об'єктів права державної та комунальної власності: Закон України від 3 березня 1998 року № 147/98-ВР (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
124. Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності: Закон України від 19 травня 2011 року № 3392-VI (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
125. Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації: Закон України від 7 липня 1999 року № 847-XIV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
126. Про питну воду та питне водопостачання: Закон України від 10 січня 2002 року № 2918-III (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
127. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2346-III (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
128. Про племінну справу у тваринництві: Закон України від 15 грудня 1993 року № 3691-XII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
129. Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2365-III (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
130. Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв): Закон України від 5 червня 2003 року № 899-IV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
131. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 3 березня 1998 року № 137/98-ВР (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
132. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду: Закон України від 1 грудня 1994 року № 266/94-ВР (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
133. Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті: Закон України від 23 вересня 1994 року № 185/94-ВР (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
134. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22 вересня 2011 року № 3773-VI (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
135. Про приватизаційні папери: Закон України від 6 березня 1992 року № 2173-XII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
136. Про приватизацію державного житлового фонду: Закон України від 19 червня 1992 року № 2482-XII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

137. Про приватизацію державного майна: Закон України від 4 березня 1992 року № 2163-XII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
138. Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію): Закон України від 6 березня 1992 року № 2171-XII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
139. Про прикордонний контроль: Закон України від 5 листопада 2009 року № 1710-VI (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
140. Про природні монополії: Закон України від 20 квітня 2000 року № 1682-III (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
141. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки: Закон України від 11 липня 2001 року № 2623-III (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
142. Про прокуратуру: Закон України від 5 листопада 1991 року № 876-VII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
143. Про професійних творчих працівників та творчі спілки: Закон України від 7 жовтня 1997 року № 554/97-ВР (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
144. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15 вересня 1999 року № 1045-XIV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
145. Про ратифікацію Європейської конвенції про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом: Закон України від 14 січня 2009 року № ETS85 (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
146. Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19 березня 1996 року № 93/96-ВР (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
147. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11 грудня 2003 року № 1382-IV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
148. Про сертифіковані товарні склади та прості і подвійні складські свідоцтва: Закон України від 6 листопада 2014 року № 2286-IV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
149. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5203-VI (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
150. Про страхування: Закон України від 7 березня 1996 року № 85/96-ВР (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
151. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 7 липня 2010 року № 2453-VI (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

152. Про суспільне телебачення і радіомовлення України: Закон України від 17 квітня 2014 року № 1227-VII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
153. Про тваринний світ: Закон України від 13 грудня 2001 року № 2894-III (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
154. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21 грудня 1993 року № 3759-XII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
155. Про тепlopостачання: Закон України від 2 червня 2005 року № 2633-IV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
156. Про товарну біржу: Закон України від 11 січня 1992 року № 1956-XII (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
157. Про топографо-геодезичну і картографічну діяльність: Закон України від 23 грудня 1998 року № 353-XIV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
158. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 2 грудня 1997 року № 671/97-ВР (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
159. Про транзит вантажів: Закон України від 20 жовтня 1999 року № 1172-XIV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
160. Про транспорт: Закон України від 10 листопада 1994 року № 232/94-ВР (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
161. Про транспортно-експедиторську діяльність: Закон України від 1 липня 2004 року № 1955-IV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
162. Про трубопровідний транспорт: Закон України від 15 травня 1996 року № 192/96-ВР (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
163. Про фермерське господарство: Закон України від 19 червня 2003 року № 973-IV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
164. Про фінансовий лізинг: Закон України від 16 грудня 1997 року № 723/97-ВР (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
165. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12 липня 2001 року № 2664-III (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
166. Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операційх з нерухомістю: Закон України від 19 червня 2003 року № 978-IV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

167. Про фонд державного майна: Закон України від 9 грудня 2011 року № 4107-VI (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
168. Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення: Закон України від 13 грудня 2001 року № 2893-III (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
169. Про ціни і ціноутворення: Закон України від 3 грудня 1990 року № 5007-VI (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
170. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3480-IV (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
171. Про затвердження Переліку об'єктів права державної власності, які можуть надаватися в концесію: постанова Кабінету Міністрів України від 11 грудня 1999 року № 2293 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
172. Про затвердження Типового положення про соціальний гуртожиток для осіб, які потребують соціального захисту: постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 2007 року № 783. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
173. Про експертну грошову оцінку земельних ділянок: постанова Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2002 року № 1531 (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
174. Положення про порядок проведення аукціонів (публічних торгів) з реалізації заставленого майна: постанова Кабінету Міністрів України від 22 грудня 1997 року № 1448 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
175. Про затвердження Порядку відчуження земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти нерухомого військового майна, що підлягають реалізації, та земельних ділянок, які вивільняються у процесі реформування Збройних Сил і Державної спеціальної служби транспорту: постанова Кабінету Міністрів України від 22 травня 2013 року № 436 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
176. Про затвердження Порядку і правил обов'язкового страхування предмета іпотеки від ризиків випадкового знищення, випадкового пошкодження або псування: постанова Кабінету Міністрів України від 6 квітня 2011 року № 358 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
177. Про затвердження правил побутового обслуговування населення: постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 1994 року № 313 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
178. Про порядок використання коштів державного бюджету, що спрямовуються на придбання вітчизняної техніки і обладнання для агропромислового комплексу на умовах фінансового лізингу та заходи за операціями фінансового лізингу: постанова Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 року № 1904 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

179. Про Порядок обліку, зберігання, оцінки конфіскованого та іншого майна, що переходить у власність держави, і розпорядження ним: постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 1998 року № 1340 (із змінами і доповненнями) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
180. Про порядок посвідчення заповітів і доручень, прирівнюваних до нотаріально посвідчених: постанова Кабінету Міністрів України від 15 червня 1994 року № 419 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – <http://zakon1.rada.gov.ua>.
181. Про затвердження Статуту залізниць України: постанова Кабінету Міністрів України від 6 квітня 1998 року № 457 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
182. Про деякі питання управління майном, що забезпечує діяльність Верховної Ради України: постанова Верховної ради України від 18 листопада 2009 року № 1733-VI // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
183. Про право власності на окремі види майна: Постанова Верховної Ради України від 17 червня 1992 року № 2471-XII // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
184. Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин: постанова Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30 березня 2012 року № 5 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
185. Про вирішення спорів, пов'язаних з пошкодженням (знищенням) продукції і товарів в результаті їх бою або пошкодження тари: постанова Вищого арбітражного суду України від 15 жовтня 1992 року № 1 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
186. Про заходи щодо забезпечення підтримки та дальшого розвитку підприємницької діяльності: Указ Президента України від 15 липня 2000 року № 906/2000 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
187. Про заходи щодо прискорення розвитку аграрного ринку: Указ Президента України від 8 серпня 2002 року № 694/2002 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
188. Про заходи щодо розвитку іпотечного ринку в Україні: Указ Президента України від 8 серпня 2002 року № 695/2002 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
189. Про заходи щодо розвитку корпоративного управління в акціонерних товариствах: Указ Президента України від 21 березня 2002 року № 280/2002 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
190. Про заходи щодо розвитку продовольчого ринку та сприяння експорту сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів: Указ Президента України від 7 серпня 2001 року № 601/2001 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
191. Про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади: Указ Президента України від 3 жовтня 1992 року № 493/92 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

192. Про деякі заходи щодо поліпшення фінансового стану аграрного сектора економіки та розвитку тваринництва: Указ Президента України від 29 травня 2009 року № 378/2009 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
193. Про практику розгляду судами корпоративних спорів: постанова Пленуму Верховного Суду від 24 жовтня 2008 року № 13 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
194. Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку: постанова Пленуму Верховного Суду від 24 жовтня 2008 року № 12 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
195. Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними: постанова Пленуму Верховного Суду від 6 листопада 2009 року № 9 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
196. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: постанова Пленуму Верховного Суду від 27 лютого 2009 року № 1 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
197. Про судову практику у справах про спадкування: постанова Пленуму Верховного Суду від 30 квітня 2008 року № 7 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
198. Про деякі питання практики застосування законодавства про відповідальність за порушення грошових зобов'язань: постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17 грудня 201 Зроку № 14 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
199. Про деякі питання практики розгляду справ у спорах, що виникають із земельних відносин: постанова Вищого господарського суду України від 17 травня 2011 року № 6 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
200. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності: постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17 жовтня 2012 року № 12 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
201. Про судове рішення: постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 23 березня 2012 року № 6 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
202. Про деякі питання практики застосування розділу XII Господарського процесуального кодексу України: постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 23 травня 2013 року № 10 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
203. Про затвердження Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні: постанова правління Національного банку України від 15 грудня 2004 року № 637 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
204. Про затвердження Положення про порядок продажу на аукціоні, за конкурсом основних засобів, що є державною власністю: наказ Фонду державного майна України від 22 вересня 2000 року № 1976(із змінами і доповненнями)// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

205. Про затвердження Положення про Спадковий реєстр: Наказ Міністерства юстиції України від 17 липня 2011 року № 1810/5 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
206. Про систему валютного регулювання і валютного контролю: декрет Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 року № 15-93 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
207. Про затвердження Положення про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів): наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 6 вересня 2001 року № 201 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
208. Про затвердження Тимчасового положення про порядок проведення прилюдних торгів з реалізації арештованого нерухомого майна: наказ Міністерства юстиції України від 27 жовтня 1999 року № 68/5 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
209. Про затвердження Тимчасового положення про порядок реєстрації прав власності на нерухоме майно: наказ Міністерства юстиції України від 7 лютого 2002 року № 7/5 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
210. Про деякі питання практики вирішення господарських спорів, пов'язаних з прийомкою продукції і товарів за кількістю та якістю: роз'яснення Вищого арбітражного суду України від 12 жовтня 1993 року № 01-6/1106 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
211. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з відшкодуванням моральної шкоди: роз'яснення Вищого арбітражного суду України від 29 лютого 1996 року № 02-5/95 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
212. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з судовим захистом права державної власності: роз'яснення Вищого арбітражного суду України від 2 квітня 1994 року № 02-5/225 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
213. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із створенням, реорганізацією та ліквідацією підприємств: роз'яснення Вищого арбітражного суду України від 12 вересня 1996 року № 02-5/334 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
214. Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з перевозок вантажів автомобільним транспортом: роз'яснення Вищого арбітражного суду України від 21 липня 1992 року № 01-6/856 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
215. Про деякі питання уступки вимоги і переводу боргу: роз'яснення Вищого арбітражного суду України від 14 грудня 1993 року № 01-6/1301 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
216. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з розрахунками: оглядовий лист Вищого господарського суду України від 26 липня 2002 року № 01-8/870 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
217. Про деякі питання судової практики застосування Статуту залізниць України, інших норм транспортного законодавства: оглядовий лист Вищого господарського суду України від 29 листопада 2007 року № 01-8/ 017 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

218. Про практику розгляду судами цивільних справ з іноземним елементом: лист Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ від 16 травня 2013 року № 24-754/0/4-13 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
219. Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування: лист Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16 травня 2013 № 24-753/0/4-13 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
220. Про обчислення термінів доставки залізницею вантажів та визначення розміру штрафу за порушення цих термінів: лист Вищого господарського суду України від 4 квітня 2012 року № 01-06/420/2012 // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

ЛІТЕРАТУРА

1. Альманах цивилістики: збірник статей. Вип. 1 / под ред. А. Майданика. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 312 с.
2. Альфьорова Т.М. Класифікація строків у цивільному праві / Т.М. Альфьорова // Науковий вісник Дніпропетровського університету внутрішніх справ. – 2011. – № 1. – С. 144–155.
3. Андрейцев В. Правове регулювання договірних правовідносин на виконання науково-дослідних робіт: історико-правовий аспект / В. Андрейцев // Вісник Академії правових наук України. – 2010. – № 3. – С. 151–165.
4. Аномалії у цивільному праві: навч. - практ. посіб. / Р.А. Майданик, С.М. Бервено, Н.І. Майданик та ін.; відп. ред. Р.А. Майданик. – К., 2010. – 1008 с.
5. Апопій І. Істотні умови договору контракції у сфері підприємницької діяльності / І. Апопій // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 2 (170). – С. 77 – 79.
6. Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність: креативи метафізичного пошуку / В.Д. Базилевич., В.В. Ільїн. – К.: Знання, 2008. – 687 с.
7. Балюк І.А. Господарське процесуальне право: навч. посіб. / І.А. Балюк. – К.: КНЕУ, 2008. – 224 с.
8. Банасевич І.І. Організаційно-правові передумови укладення договору будівельного підряду / І.І. Банасевич // Вісник Вищої ради юстиції. – 2012. – № 4. – С. 117–126.
9. Баранова Л. М. Охорона прав спадкоємців шляхом зміни черговості спадкування за законом / Л. М. Баранова // Вісник Академії правових наук України. – 2010. – № 4. – С. 138–144.
10. Белов В.А. Гражданское право. Особенная часть. Ч.2. – М.: Юристь. – 2007 – 927 с.
11. Беляев А. А. Понятие спортивной организации как субъекта гражданского права / А. А. Беляев // Проблемы законности. – X., 2010. – Вип. 108. – С. 225–233.
12. Бервено С. М. Проблеми договірної права України / С. М. Бервено. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 392 с.
13. Бессуднова И.С. Стороны договариваются о ведении совместной деятельности. Какие условия нужно включать в рамочный договор / И.С. Бессуднова // Арбитражная практика. – 2013. – № 7. – С. 54–59.
14. Бегова Т. І. Правова природа права на «ноу-хау» та його зміст / Т. І. Бегова // Проблеми законності. – X., 2010. – Вип. 107. – С. 53–62.
15. Бичкова С.С. Цивільне право України. Договірні та недоговірні зобов'язання: підручник / С.С. Бичкова – К.: КНТ, 2008. – 498 с.
16. Білецька Г.М. Земельні правовідносини: правочини та оподаткування: навч. посіб. / [Г.М. Білецька, С.І. Федчук, Н.Г. Кондратенко та ін.]; за заг. ред. О.Г. Мендрула. – К.: КНТ, 2008. – 164 с.

17. Бірюков І. Межі цивільно-правового регулювання відносин, об'єктом яких є життя, здоров'я і тілесна недоторканість довіреностей / І. Бірюков // *Право України*. – 2011. – № 1. – С. 209–215.
18. Близнак І. А. Авторское право и смежные права: учебник / И. А. Близнак, К.Б. Леонтьев; под. ред. И. А. Близнака. М.: Изд-во Проспект, 2010. – 416 с.
19. Бородовський С. Проблеми одностороннього правочину / С. Бородовський // *Вісник Академії правових наук України*. – 2010. – № 3. – С. 178 – 184.
20. Бошицький Ю. Л. Правова охорона винаходів та корисних моделей в Україні: проблеми теорії та практики: монографія / Ю.Л. Бошицький, Я.Г. Воронін. – К.: Видавництво Європейського університету, 2010. – 342 с.
21. Бошицький Ю. Л. Правове регулювання службового винахідництва: проблеми теорії та практики: монографія // Ю. Л. Бошицький, М. М. Яшарова; НАН України: Київський ун-т права, Міжнародний центр правових проблем інтелект. власності при Інституті держави і права ім. Корецького. – К.: Вид-во Європейського ун-ту, 2012. – 260 с.
22. Бояр А. О. Основи інтелектуальної власності: навч. посібник / А.О. Бояр. – Луцьк : ВНУ ім. Л. Українки, 2010. – 268 с.
23. Брагинский М.И. Договорное право: учебник / М.И. Брагинский. – М.: Статут, 2003. – 736 с.
24. Братель О. Г. Цивільне право України / О. Г. Братель, С. А. Пилипенко. – К. : Вид. О. С. Ліпкан, 2010. – 256 с.
25. Буркацький Л. К. Захист цивільного права та інтересу: методика складання документів, коментарі, позовні та інші заяви: навчально-практичний посібник / Л. К. Буркацький. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 400 с.
26. Важенчук С. Дефініція договірних відносин міни в контексті кодифікації цивільного права / С. Важенчук // *Підприємництво, господарство і право*. – 2011. – № 6 (86). – С. 41–43.
27. Важенчук С. Я. Договірне право: навч. посіб. / С. Я. Важенчук; Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана. – К.: КНЕУ, 2011. – 584 с.
28. Валах В. В. Наследственные отношения в Украине, Российской Федерации, Франции, Германии и США (сравнительно-правовое исследование): монографія / В. В. Валах. – Х., 2012. – 320 с.
29. Вачевський М.В. Інтелектуальна власність: Теорія і практика інноваційної діяльності: підручник / М.В. Вачевський, В.Г. Кремень, В.М. Мадзігон та ін. – К.: Професіонал, 2005. – 448 с.
30. Венедіктова І. В. Методологічні засади охоронюваних законом інтересів у приватному праві: монографія / І.В. Венедіктова. – Х., 2011. – 260 с.
31. Верес І.Я. Поняття комерційного представництва / І.Я. Верес // *Підприємництво, господарство і право*. – 2012. – № 7(199). – С. 11–15.
32. Верес І.Я. Права та обов'язки комерційного представника / І.Я. Верес // *Бюлетень Міністерства Юстиції України*. – 2013. – № 4(138). – С. 24–31.
33. Верес І.Я. Цивільно-правове регулювання комерційного представництва: автореф. дис.... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 11.00.03 / І.Я. Верес. – К., 2010. – 20 с.
34. Відшкодування матеріальної та моральної шкоди / за ред. О.К. Галаянтича. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 619 с.
35. Вінник О. М. Інвестиційне право: навчальний посібник. – К.: Правова єдність, 2009. – 2-ге видання. – 616 с.
36. Вінник О.М. Господарське право: навчальний посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / [О.М. Вінник]. – [2-ге вид., змін. та допов.]. – К.: Правова єдність, 2009. – 768 с.
37. *Вісник Академії правових наук [Електронний ресурс] : зб. наук. праць: 1993–2012: повні тексти та алф. покажч. авт. / НУ «ЮАУ ім. Ярослава Мудрого», Наук. 6-ка; уклад.: Н. П. Пасмор, О. І.*

- Самофал, Н.М. Журавель, Л.В. Кашасва. – Х., 2012. – Режим доступу : http://10.106.3.2/POLN_TEXT/APNU/ZMIST.htm.
38. Гатин А.М. Гражданское право / А.М. Гатин. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Проспект, 2009. – 528 с.
39. Голубева Н.Ю. Зобов'язання у цивільному праві України: методологічні засади правового регулювання: монографія / Н.Ю. Голубева. – Одеса: Фенікс, 2013. – 642 с.
40. Гражданское право Украины: учебник / под ред. А.А. Пушкина, В.М. Самойленко. – Харьков: Одиссей, 2003. – 321 с.
41. Гражданское право. Часть первая: учебник / под ред. А.Г. Калпина, А.И. Масляева. – М.: Юрист, 1997. – 472 с.
42. Гражданское право: учебник / под ред. Е.А. Суханова. – М.: Проспект, 2004. – 191 с.
43. Гриняк А.Б. Особливості розмежування договорів підряду та договорів із надання послуг / А.Б. Гриняк // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 4. – С. 18–20.
44. Гринько С.Д. Деліктні зобов'язання римського приватного права: поняття, система, рецепція: монографія / С.Д. Гринько. – Хмельницький: Хмельницький ун-т управління та права, 2012. – 724 с.
45. Гуменюк О.І. Особисті немайнові права, що спрямовані на індивідуалізацію учасників цивільних правовідносин: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец.11.00.03 / О.І. Гуменюк. – К.: Національна академія внутрішніх справ, 2011. – 20 с.
46. Гупаловська О. Позов про визнання права власності як речово-правовий засіб захисту права власності / О. Гупаловська // Вісн. Львів. ун-ту. Серія юридична. – 2010. – Вип. 50. – С. 161–165.
47. Давидова І.В. Недійсність правочинів, укладених внаслідок помилки та обману: автореф. дис...на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 11.00.03 / І.В. Давидова. – Одеса, 2011. – 20 с.
48. Давидова Н.О. Особисті немайнові права довіреностей / Н.О. Давидова. – К.: Ін Юре, 2008. – 160 с.
49. Демський Е.Ф. Транспортне право України: навчальний посібник / Е.Ф. Демський, В.К. Іжевський, С.Е. Демський, А.В. Мілашевич. – К.: Атіка, 2008. – 292 с.
50. Денисова О. Авторське право на службові твори / О. Денисова // Проблеми законності. – Х., 2011. – Вип. 115. – С. 54–59.
51. Денисова О. Реалізація авторських прав в Інтернеті / О. Денисова // Проблеми законності. – Х., 2010. – Вип. 110. – С. 106–113.
52. Дзера А. Некоторые вопросы гражданского-правовой конфискации по законодательству Украины / А. Дзера // Ежегодник украинского права. – Харьков, 2012. – № 4. – С. 307–318.
53. Дмитришин В.С. Інтелектуальна власність на програмне забезпечення в Україні / В.С.Дмитришин, В.І.Березанська. – К.: Вірлен, 2005. – 304 с.
54. Довгерт А. Научная концепция современной кодификации гражданского (частного) права Украины / А. Довгерт // Ежегодник украинского права. – Харьков, 2012. – № 4. – С. 381–398.
55. Договір як універсальна правова конструкція : монографія / А. П. Гетьман [та ін.]; за ред.: А. П. Гетьман, В. І. Борисова; Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого". – Х.: Право, 2012. – 432 с.
56. Договірне право України у схемах і таблицях / ред. С. І. Чернооченко. – Запоріжжя: Запоріж. нац. ун-т, 2011. – 504 с.
57. Договірне право України. Особлива частина: навчальний посібник / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, О. В. Кохановська; ред. О. В. Дзера. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 1200 с.
58. Долинська М.С. Договір міні: практика нотаріального посвідчення та співвідношення з іншими договорами / М.С. Долинська // Митна справа. – 2010. – № 6 (84). – Ч. 2, кн.1. – С. 300–305.

59. Дрішлюк А. І. Добровільне представництво у цивільному праві України: навчальний посібник / А.І. Дрішлюк, С.О. Харитонов, О.І. Харитонova. – 2006. – 176 с.
60. Дядюк А.Л. Правове регулювання комерційного посередництва (агентських відносин): автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец.11.00.04 / А.Л. Дядюк. – К., 2010. – 20 с.
61. Дякович М. Заповіт подружжя: проблеми теорії та практики / М. Дякович // Вісн. Львів. ун-ту. Серія юридична. – 2011. – Вип. 54. – С. 209–216.
62. Дякович М. М. Сімейне право: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / [М. М. Дякович]. – К.: Правова єдність, 2009. – 560 с.
63. Дякович М.М. Нотаріальне право України: навчальний посібник / М.М. Дякович. – К.: Правова Єдність, 2010. – 686 с.
64. Жигалкін І. П. Установи як юридичні особи / І. П. Жигалкін. – Х.: Право, 2010. – 168 с.
65. Жилінкова В.І. Цивільні правовідносини // Цивільне право України: підручник: у 2 т. / за заг. ред. В.І. Борисової, І.В. Спасиво-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. – Х.: Право, 2011. – Т. 1. – С. 98–112.
66. Жилінкова І. В. Особливості законодавчих конструкцій сімейно-правових договорів / І. В. Жилінкова // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – № 1. – С. 85–94.
67. Жилінкова І. Конструкції заміни боржника у цивільному зобов'язанні / І. Жилінкова // Вісник Академії правових наук України. – Х., 2010. – № 1. – С. 123–133.
68. Жорнік М.О. Деякі особливості розгляду судами цивільних справ про визнання недійсними довірностей / М.О. Жорнік // Право України. – 2013. – № 10. – С. 35–39.
69. Заїка Ю.О. Спадкове право: навч. посібник / Ю.О. Заїка, Є.О. Рябоконь. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 352 с.
70. Заїка Ю.О. Українське цивільне право: навчальний посібник \ 2-ге вид., змін. і допов. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 368 с.
71. Замуравкіна М. Актуальні питання реалізації житлових прав в умовах світової фінансової кризи / М. Замуравкіна // Проблеми законності. – Х., 2010. – Вип. 109. – С. 94–100.
72. Замуравкіна М. Проект нового Житлового кодексу України: проблемні питання / М. Замуравкіна // Проблеми законності. – Х., 2011. – Вип. 116. – С. 61–65.
73. Захист авторських прав мультимедійних даних / В. Г. Іванов [та ін.] // Теорія і практика правознавства: електрон. наук. фах. вид. НУ «ЮАУ ім. Я. Мудрого». – Х., 2011. – № 1. – С. 87–96.
74. Земельне право України: підручник / за ред. О.О. Погрібного та І.І. Каракаша. – Вид. 2-ге, переробл. і допов. – К.: Істина, 2009. – 600 с.
75. Зобов'язальне право України: підручник / за ред.: Є. О. Харитонової, Н. Ю. Голубевої; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – К.: Істина, 2011. – 848 с.
76. Зобов'язальне право. Теорія і практика: Підручник / О.В. Дзера. – К.: Кондор, 2005. – 115 с.
77. Зобов'язальне право: теорія і практика: навч. посібн. для студентів юрид. вузів і фак. ун-тів / О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова, В.В. Луць та інші; за ред. О.В. Дзери. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 912 с.
78. Зозуляк О. Поняття цивільно-правового договору в юридичній літературі та законодавстві / О. Зозуляк // Підприємництво, господарство і право. 2010. – № 3. – С. 11–15.
79. Іванова К.Ю. Договори про трансфер технологій: спірні питання / К.Ю. Іванова // Порівняльно-аналітичне право. — 2013. – №3. – С. 126–129.
80. Ігнатенко В. М. Спільні риси й відмінності договірних і недоговірних зобов'язань / В. М. Ігнатенко // Проблеми законності. – Х., 2011. – Вип. 114. – С. 54–61.
81. Ізарова І. Істотні умови договору підряду на виконання проектних робіт / І. Ізарова // Право України. – 2010. – № 11. – С. 90–96.
82. Ільків Н.В. Екологічне право України: навч. посіб. / Н.В. Ільків, Я.З. Гасцька-Колотило. – К.: Істина, 2008. – 296с.

83. Інтелектуальна власність [Текст]: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [Г. М. Остапович та ін.]; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К.: Київ. нац. торг. - екон. ун-т, 2012. – 455 с.
84. Інтелектуальна власність: [навч. посібник]: у 2 ч.1. П. Каплун, Е.В. Колісниченко, В. О. Панченко, А. А. Папченко. – Суми: СумДХ, 2010.– Ч. 1. – 156 с., Ч.2. – 148 с.
85. Інформаційне право та права інформатика у сфері захисту персональних даних / за ред. М. Швеція. – К.: НДЦП АПРн України, 2006. – 450 с.
86. Іолкін Я.О. Торговельні марки в Україні та Європейському Союзі: [монографія] / Я. О. Іолкін; Нац. акад. прав, наук України, НДІ інтелект. власності. – К.: НДІ ІВ НАПрНУ: Лазурит-Поліграф, 2011. – 140 с.
87. Ісаєв А. М. Договір дарування за Цивільним кодексом України: монографія / А. М. Ісаєв. – Х.: Дьякопенко, 2010. – 224 с.
88. Іщук С. І. Право інтелектуальної власності на комерційне (фірмове) найменування: [монографія] / С.І. Іщук. – Хмельницький: Вид-во Цюпак, 2010. – 167 с.
89. Кархалев Д.Н. Охранительное гражданское правоотношение: монографія. – М.: Статут, 2009. – 332 с.
90. Ківиць О.В. Договірне право України: навч. посіб. / О.В. Ківиць. – К.: КНЕУ, 2008. – 456 с.
91. Кібенко О. Сучасний стан та перспективи регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України: дис... на здобуття наук. ступення д-ра юрид. наук: спец. 12.00.04 / Олена Рувимівна Кібенко. – Х., 2006. – 526 с.
92. Кізлова О.С. Застава об'єктів незавершеного будівництва: особливості законодавчого закріплення / О.С. Кізлова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2012. – № 20. Ч. II. – Т. I. – С. 189–191.
93. Клименко О.М. Особливості правового становища держави як суб'єкта приватного (цивільного) права: автореф. дис.... на здобуття наук. ступення канд. юрид. наук: спец. 11.00.03 / О.М. Клименко. – К., 2006. – 22 с.
94. Коссак В. М. Право інтелектуальної власності / В. М. Коссак, І. Є. Якубівський. – К.: Істина, 2007. – 208 с.
95. Кохановская Е. К вопросу об общих положениях о праве интеллектуальной собственности в Гражданском кодексе Украины / Е. Кохановская // Ежегодник украинского права, 2012. – № 4. – С. 354–370.
96. Краснова М. В. Договори в екологічному праві України: навч. посіб. / М. В. Краснова; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: Алерта, 2012. – 216 с.
97. Крат В. Нетиповість у цивільному праві: історія та сучасність / В. Крат // Вісник Академії правових наук України, 2010. – № 1. – С. 134–143.
98. Круглова О.О. Ціна як істотна умова цивільно-правових договорів / О.О. Круглова // Форум права. – 2011. – № 2 – С. 468 – 471.
99. Крупка Ю. М. Правове регулювання некомерційної господарської діяльності: навч. посіб. / Ю. М. Крупка, О. М. Гав'яз. – К.: Атіка, 2008. – 184 с.
100. Крупчан О. Д. Агентський договір: порівняльно-правовий аналіз за законодавством України та Республіки Молдова: монографія / О. Д. Крупчан, В. В. Проценко. – К.: НДІ приват. права і підприємництва, 2011. – 357 с.
101. Кузнецова Н. Гражданско-правовая ответственность: понятие, условия и механизм применения / Н. Кузнецова // Ежегодник украинского права, 2011. – № 3. – С. 119–131.
102. Кузнецова Н. Недействительность сделок (к вопросу об антисоциальных сделках и последствиях их совершения) / Н. Кузнецова // Ежегодник украинского права, 2012. – № 4. – С. 293–306.
103. Кузнецов Ю.М. Патентознавство та авторське право: підручник / Ю.М. Кузнецов. – К.: ТОВ Кондор, 2005. – 428 с.
104. Кухарев О. Поняття та юридична природа заповідального покладення / О. Кухарев // Вісник Академії правових наук України, 2010. – № 1. – С. 144–153.

105. Лисенко В. Сторони договору міні-бартеру (загальна характеристика) / В. Лисенко // Вісн. Львів. ун-ту. Серія юридична. – 2010. – Вип. 50. – С. 166–173.
106. Лукасевич-Крутник І. С. Договір підряду на проведення проектних та пошукових робіт: монографія / І. С. Лукасевич-Крутник. – Т.: Економічна думка ТНЕУ. – 2012. – 178 с.
107. Лукасевич-Крутник І. С. Вихідні дані для проведення проектних та пошукових робіт за цивільним законодавством України / І. С. Лукасевич-Крутник // Адвокат. – 2012. – № 5. – С. 32–36.
108. Луць В. В. Договірне право України: сучасний стан і тенденції розвитку / В. В. Луць // Щорічник українського права. – 2010. – № 2. – С. 118–125.
109. Луць В. В. Строки і терміни у цивільному праві: монографія / В. В. Луць. – К., 2013. – 320 с.
110. Луць В. Тенденції розвитку договірного права України в сучасних умовах / В. Луць // Ежегодник украинского права. – 2011. – № 3. – С. 132–136.
111. Майданик А. Принцип пропорційності (співрозмірності) в цивільному праві України / А. Майданик // Щорічник українського права. – 2010. – № 2. – С. 93–112.
112. Майданик Кваліфікація способів захисту громадянських прав і інтересів судом в Україні: теорія і практика / Майданик // Ежегодник украинского права. – 2012. – № 4. – С. 319–353.
113. Майданик Юридическіє лица публічного права в українському і європейському праві / Майданик // Ежегодник украинского права. – 2011. – № 3. – С. 137–139.
114. Майданик А. Цивільне право. Загальна частина: підручник / А. Майданик. – К.: Алерта, 2012. – Т.1: Вступ у цивільне право. – 2012. – 471 с.
115. Майкут Х. В. До питання нотаріальної форми захисту цивільних прав / Х. В. Майкут // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2013. – Вип. 6 – Т. 1. – С. 65 – 68.
116. Мельниченко Ю. С. Цивільно-правова охорона права на географічне зазначення в Україні: [монографія] / Ю. С. Мельниченко; Донец. юрид. ін-т МВС України. – Донецьк: Ноулідж, Донец. від-ня, 2012. – 214 с.
117. Менджул М. В. Судовий захист прав та законних інтересів громадян / М. В. Менджул. – Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2013. – 212 с.
118. Миронова Г. Представництво пацієнта за довіреністю: цивільно-правова характеристика правочинів / Г. Миронова // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – № 3. – С. 117–128.
119. Мисевич О. Совместный поход / О. Мисевич // Юридическая практика. – 2014. – № 4(840). – С. 23.
120. Михайлів М. Поняття та правова природа грантового договору / М. Михайлів // Вісн. Львів. ун-ту. Серія юридична. – 2010. – Вип. 51. – С. 182–188.
121. Михайлов С. В. Цивільно-правова відповідальність у сфері надання медичних послуг: автореф. дис.... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 11.00.03 / С. В. Михайлов. – Х: Харківський нац. університет внутрішніх справ., 2010. – 17 с.
122. Мичурин Е. А. Гражданское право Украины в схемах: учебное пособие / Е. А. Мичурин. – Харьков: Юрсит, 2006. – 320 с.
123. Молчанов А. А. Гражданское право в схемах. Общая и Особенная части: учебное пособие / А. А. Молчанов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Эксмо, 2009. – 544 с.
124. Муляр М. Договір споживчого кредиту: основні ризики для позичальника / М. Муляр – К.: Юстиніан, 2012. – 63 с.
125. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України / Ротань В. Г. (відпов. ред.), А. Г. Ярема, В. В. Кривенко, В. Я. Карабань, О. Є. Сонін. – 2-ге вид. – Х: Фактор, 2010. – Т. 1. – 800 с.
126. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т.; за ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – 5-те вид. перероб і доп. – К., 2013. – 832 с.

127. Немченко С. Джерела цивільно-правового регулювання зобов'язань з договору постачання електричної енергії через приєднану мережу / С. Немченко // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 12. – С. 122–125.
128. Новікова В. В. Договір зберігання з точки зору оплатності й безоплатності / В. В. Новікова // Проблеми законності. – Х., 2010. – Вип. 107. – С. 63–69.
129. Новохатська Я. В. Заміна сторін у зобов'язанні / Я. В. Новохатська // Проблеми законності. – Х., 2011. – Вип. 115. – С. 29–39.
130. Нотаріат в Україні: навч. посіб. / за ред. В.М. Бесчастного. – К.: Знання, 2008. – 494 с.
131. Ольховик Л.А. Особисті немайнові права дитини за цивільним законодавством України / Л.А. Ольховик. – Одеса, 2009. – 173 с.
132. Особливості захисту суб'єктивних цивільних прав: монографія / за ред. О. Д. Крупчана, В. В. Луця. – К.- 2012. – 400 с.
133. Отраднава О.О. Договори між суб'єктами деліктних зобов'язань: принципи, можливості, межі / О.О. Отраднава // Право України. – 2012. – № 9. – С. 174–176.
134. Падучак Б.М. Цивільно-правове регулювання відносин у сфері трансферу технологій: автореф. дис.... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец.11.00.03 / Б.М. Падучак. – К: Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2011. – 20 с.
135. Паливода К.В. Капітальні інвестиції: на прикладі житлового будівництва в Україні: [монографія] / К.В. Паливода. – К.: Знання, 2009. – 711 с.
136. Паліюк В.П. Особисті немайнові права фізичної особи у контексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод / В.П. Паліюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2013. – Вип. 21. Ч.П. – Т. I. – С. 233–239.
137. Панченко М.І. Цивільне право України: навч. посіб. / М.І. Панченко. – К.: Знання, 2005. – 383 с.
138. Перова О.В. Недійсність правочину, який порушує публічний порядок: автореф. дис.... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 11.00.03 / О.В. Перова. – Х., 2010. – 15 с.
139. Печений О. До питання про спадкування за правом представлення / О. Печений // Вісник Академії правових наук України. – 2012. – № 1. – С. 108–117.
140. Печений О. П. Втрата чинності заповітом. Тлумачення заповіту / О. П. Печений // Вісник Академії правових наук України. – 2010. – № 4. – С. 128–137.
141. Пилюпенко С.А. Цивільне право України. Тестові завдання: навч. посібник / С.А. Пилюпенко. – К.: КНТ, 2007. – 186 с.
142. Погребняк С. П. Договір: загальнотеоретичне розуміння / С. П. Погребняк // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – № 4. – С. 17–28.
143. Погрібний С. Загальні та спеціальні норми в цивільному (приватному) праві України / С. Погрібний // Вісник Академії правових наук України. – 2010. – № 3. – С. 166–177.
144. Погрібний С. О. До питання про визначення норми цивільного права / С. О. Погрібний // Проблеми законності. – 2010. – Вип. 109. – С. 84–94.
145. Погрібний С. О. Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України: монографія. – К.: Правова єдність, 2009. – 304 с.
146. Поляник К. Визнання правочину купівлі-продажу нерухомості недійсним / К. Поляник // Вісн. Львів. ун-ту. Серія юридична. – 2011. – Вип. 54. – С. 239–244.
147. Поляник К. Договір купівлі-продажу як підстава виникнення права власності на нерухомість / К. Поляник // Вісн. Львів. ун-ту. Серія юрид. – 2010. – Вип. 50. – С. 187–195.
148. Поляник К. Особливості договору купівлі-продажу житла / К. Поляник // Вісн. Львів. ун-ту. Серія юридична. – 2010. – Вип. 51. – С. 203–210.

149. Посполітак В.В. Актуальні питання договору ренти / В.В. Посполітак, РОКУЮ Ханик-Посполітак // Наук. зап. НАУКМА. Серія Юрид. науки. – 2010. – Вип. 103. – С. 85–90.
150. Право інтелектуальної власності у схемах та визначеннях [Текст]: навч. посіб. для студ. юрид. ф-тів вищ. навч. закл. / [О. Г. Бондар та ін.; за заг. ред. О.Г. Бондаря]; Держ. вищ. навч. закл. «Запоріж. нац. ун-т» Міносвіти і науки, молоді та спорту України. – Запоріжжя: Запоріж. нац. ун-т, 2012. – 447 с.
151. Право інтелектуальної власності. Академічний курс: підручник для студ. вищих навч. закладів / [Орлюк О. П., Андрощук Г. О., Бутнік-Сіверський О.Б. та ін.]; за ред. О. П. Орлюк, О. Д. Святоцького. – К.: Ін Юре, 2007. – 696 с.
152. Право інтелектуальної власності: підручник для студентів вищих навч. закладів / за ред. О. А. Підпригори, О. Д. Святоцького. – К.: Ін Юре, 2002. – 624 с.
153. Правова охорона винаходів і корисних моделей в Україні: проблеми теорії та практики: монографія / [за заг. ред. Ю. Л. Бошицького, Я. Г. Вороніна]. – К.: Вид-во Європейського ун-ту, 2010. – 342 с.
154. Проблеми законності [Електронний ресурс] = Problems of Legality: академ. зб. наук. праць: 1976–2012 : повні тексти та алф. покажч. авт. / НУ «ЮАУ ім. Ярослава Мудрого», Наук. б-ка; уклад.: Н. П. Пасмор, О. І. Самофал, М. Я. Жуковська, Л. В. Кашасва. – Х., 2012. – Режим доступу: http://10.106.3.2/POLN_TEXT/PROBLEM/PROBLEM.htm.
155. Проблеми права власності та інших речових прав в українській правовій системі: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. студ. та молодих учених (м. Бердянськ, 1-2 листоп. 2012 року) / редкол.: Г.В. Новицький та ін. – Донецьк: Донбас, 2012. – 309 с.
156. Пунда О.О. Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування людини, у цивільному праві України: автореф. дис.... на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 11.00.03 / О.О. Пунда. – Одеса, 2011. – 17 с.
157. Пучковська І. Й. Неустойка, порука, гарантія, завдаток, застава та притримання як способи захисту прав кредитора в договірному зобов'язанні: навч. посіб. / І. Й. Пучковська. – Х.: ФІНН, 2013. – 144 с.
158. Пучковська І. Й. Підстави припинення поруки / І. Й. Пучковська // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – № 1. – С. 95–106.
159. Пучковська І. Й. Проти подвійної природи неустойки / І. Й. Пучковська // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – № 4. – С. 105–113.
160. Романюк Я. "Недійсність" та "нікчемність" правочину / Я. Романюк // Вісн. Львів. ун-ту. Серія юридична. – 2010. – Вип. 50. – С. 196–201.
161. Романюк Я.М. Захист прав добросовісного набувача у разі визнання правочину недійсним / Я.М. Романюк // Вісник Верховного Суду України. – 2009. – № 6. – С. 35–38.
162. Романюк Я.М. Умови та порядок визнання нікчемних правочинів дійсними / Я.М. Романюк // Вісник Верховного Суду України. – 2010. – № 2. – С.35–40.
163. Ромовська З.В. Українське цивільне право. Загальна частина: Академічний курс: підручн. / З.В. Ромовська. – 3-те вид., допов. – К.: В.Д. Дакор, 2013. – 672 с.
164. Ромовська З.В. Українське цивільне право. Загальна частина: Академічний курс: підручник / З. В. Ромовська. – Видання друге, доповнене. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2009. – 594 с.
165. Ромовська З.В. Українське цивільне право. Спадкове право: Академічний курс: підручник / З. В. Ромовська. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців "Правова єдність", 2009. – 264 с.
166. Рузакова О.А. Гражданское право / О.А. Рузакова. – М.: Дашков и К, 2009. — 384 с.
167. Саванець Л. Правова природа бездокументарних цінних паперів / Л. Саванець // Вісн. Львів. ун-ту. Серія юридична. – 2011. – Вип. 54. – С. 253–259.

168. Салухіна Н.Г. Захист прав споживачів: навчальний посібник / Н.Г. Салухіна, О.М. Язвінська, О.І. Башкатова. – К.: МАУП, 2007. – 382 с.
169. Самофал М.М. особливості процесу прийняття медичних рішень щодо дитини: пропозиції до законодавства / М.М. Самофал // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2013. – Вип. 21. Ч. II. – Т.І. – С.266–268.
170. Семушина О.В. Недійсні правочини та правові наслідки їх недійсності: автореф. дис...на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук с: спец. 11.00.03 / О.В. Семушина. – К., 2010. – 26 с.
171. Сергеев А. П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации: [учебник] / А. П. Сергеев. – 2-е изд. – М.: Велби; Проспект, 2007. – 752 с.
172. Сибіга О. М. Договір комісії за Цивільним кодексом України / О. М. Сибіга. – Х.: Право, 2010. – 184 с.
173. Система договоров в Гражданском праве России: учебник / Ю.В. Романец. – М.: Юристь, 2005. – 210 с.
174. Сліпченко С.О. Особисті немайнові правовідносини щодо обороздатних об'єктів / С.О. Сліпченко. – Х.: Діса Плюс, 2013. – 550 с.
175. Смілянець І.П. Заміна боржника у зобов'язанні за цивільним законодавством України: автореф. дис...на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 11.00.03 / І.П. Смілянець. – Одеса, 2010. – 19 с.
176. Спасибо-Фатєєва І. В. Відчуження права оренди / І. В. Спасибо-Фатєєва // Вісник Академії правових наук України. – 2010. – № 4. – С. 118–127.
177. Спасибо-Фатєєва І. В. Категорія відмови в цивільному праві України / І. В. Спасибо-Фатєєва // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – № 3. – С. 94–105.
178. Спасибо-Фатєєва І. В. Методологічні витоки кодифікації: потреби, обґрунтованість, кон'юнктурність / І. В. Спасибо-Фатєєва // Щорічник українського права. – Х., 2010. – № 2. – С. 126–136.
179. Спасибо-Фатєєва І. В. Цивілістика: на шляху формування доктрин: Вибр. наук. праці / І. В. Спасибо-Фатєєва. – Х., 2012. – 696 с.
180. Спасибо-Фатєєва І.В. Деякі аспекти поняття договорів: предмет, порядок укладання / І.В. Спасибо-Фатєєва // Цивілістика на шляху формування доктрин: вибр наук. праці / І.В. Спасибо-Фатєєва. – Х.: Золоті сторінки, 2012. – 696 с.
181. Старинський М.В. Правове регулювання відносин у сфері випуску та обігу цінних паперів в Україні: навчальний посібник / М.В. Старинський, Ж.В. Завальна. – Суми: Університетська книга, 2007. – 405 с.
182. Стеценко С. Г. Медичне право України (правові засади забезпечення медичного страхування: монографія / С. Г. Стеценко, В. Ю. Стеценко, Я. М. Шатковський. – К.: Атіка, 2010. – 208 с.
183. Таш'ян І. Права на речовини, що транспортуються трубопроводами: постановка проблеми / І. Таш'ян // Проблеми законності. – Х., 2011. – Вип. 115. – С. 39–47.
184. Таш'ян І. Трубопроводи як об'єкти нерухомості / І. Таш'ян // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – № 2. – С. 102–111.
185. Тверезенко О.О. Договір про розподіл виключних майнових авторських прав на твори, створені у зв'язку з виконанням службових обов'язків / О.О. Тверезенко // Теоретичні і практичні аспекти економіки і інтелектуальної власності, 2010. – С. 167–172.
186. Теоретичні та практичні аспекти розгляду судами спорів, що виникають із договорів підряду: монографія/ [Берестова І.Е., Бобрик В.І., Великанова М.М. та ін.]; за заг. ред. академіка НАПрН України В.В. Луця, наук. ред. А.Б. Гриняк. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2010. – 320с.
187. Теорія нотаріального процесу: наук.-практ. посіб. / за заг. ред. С. Я. Фурси. – К., 2012. – 920 с.

188. Томчишен С. Способи захисту у разі вчинення правочину з перевищенням або за наявності обмеження компетенції органу та повноважень представництва юридичної особи / С. Томчишен // Вісник Академії правових наук України. – 2010. – № 4. – С. 156–166.
189. Фокс Ч. Составление договоров. Чему не учат студентов: пер. с англ. / Ч. Фокс. – 4-е изд. – М.: Альпина паблишерз, 2011. – 293 с.
190. Фурса С.Я. Спадкове право. Теорія та практика: навчальний посібник / Фурса С.Я., Фурса Є.І. – К.: Атіка, 2002 – 496 с.
191. Харитонов Є. О. Цивільне право: посіб. для підгот. до іспиту / Є. О. Харитонов, Н. Ю. Голубєва, Ю. Ю. Акіменко. – Вид. 3-тє, перероб. і допов. – Х.: Одиссей, 2013. – Ч. 2. – 256 с.
192. Харитонов Є. О. Цивільне право України / Є. О. Харитонов, О. І. Харитонова, О. В. Старцев. – Вид. 3-тє, переробл. і допов. – К.: Істина, 2011. – 808 с.
193. Харитонов Є. О. Цивільне право України. Елементарний курс: навчальний посібник / Є. О. Харитонов, А. І. Дрішлюк. – Суми: Університетська книга, 2006. – 352 с.
194. Харитонов Є.О. Цивільне право України: підручник / Вид. 2-ге, перероб. і доп. / Є.О. Харитонов, О.В. Старцев. – К.: Істина, 2007. – 816 с.
195. Харитонов Є.О. Цивільне право України: підручник / Є.О. Харитонов, О.І. Харитонова, О.В. Старцев. – Вид. 2-ге, переробл. і допов. – К.: Істина, 2009. – 816 с.
196. Харитонов Є.О. Цивільні правовідносини: монографія / Є.О. Харитонов, О.І. Харитонова. – Одеса: Фенікс, 2011. – 450с.
197. Харитонова О. І. Науково-практичний коментар Господарського процесуального кодексу / Видання друге, перероблене та доповнене: Науково-практична література, / О.І. Харитонова. – К.: Істина, 2010. – 344 с.
198. Харитонова О. І. Правовідносини інтелектуальної власності, що виникають внаслідок створення результатів творчої діяльності (концептуальні засади): монографія / О. І. Харитонова. – Одеса: Фенікс, 2011. – 343 с.
199. Харьковская цивилистическая школа: в духе традиций / под ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. – Харьков: Право, 2011. – 296 с.
200. Хєда С. М. Правове регулювання участі іноземних юридичних осіб у цивільних правовідносинах (порівняльно-правовий аспект) / С.М. Хєда. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 184 с.
201. Ходико Ю. Є. Правова природа іпотечного правовідношення / Ю. Є. Ходико // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – № 2. – С. 96–101.
202. Хужокова И. М. Доктрина добрых нравов и публичного порядка в договорном праве: сравнительное исследование / И. М. Хужокова. – М.: Норма; Инфра-М, 2011. – 112 с.
203. Цивільне право України (традиції та новації): монографія / [С. В. Ківалов [та ін.]; за заг. ред. Є. О. Харитонова, Т. С. Ківалової, О. І. Харитонової]; Нац. ун-т "Одес. юрид. акад.". – Одеса: Фенікс, 2010. – 700 с.
204. Цивільне право України: Навчальний посібник / за заг. ред. І.А. Бірюкова, Ю.О. Заїки. – К.: Істина, 2004. – 224 с.
205. Цивільне право України: Підручник: у 2 т. / [Борисова В. І. (кер. авт. кол.), Баранова Л.М., Жилінкова І. В. та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького]. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – Т. 2. – 552 с.
206. Цивільне право України. Академічний курс: підруч.: у двох томах / за заг. ред. Я.М. Шевченко. – Т. 2. Особлива частина. – К.: Ін Юре, 2003. – 408 с.
207. Цивільне право України. Альбом схем: навчальний посібник. / за заг. ред. Є.О. Мічуріна. – Вид. 2-ге, перероб. та доп. – Харків: Юрsvіт, 2008. – 352 с.
208. Цивільне право України. Загальна частина: підручник / за ред. О.В. Дзєри, Н.С. Кузнєцової, Р.А. Майданика. – К., 2010. – 974 с.
209. Цивільне право України. Загальна частина: підручник / за ред. О.В. Дзєри, Н.С. Кузнєцової, А. Майданика. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 976 с.

210. Цивільне право України. Особлива частина / за ред.: О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, А. Майданика. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 1176 с.
211. Цивільне право України. Особлива частина: підручник / за ред.: В. Г. Фазикоша, С. Б. Булеци. – К.: Знання, 2013. – 752 с.
212. Цивільне право України: Академічний курс: підруч.: у двох т. / за заг. ред. Я.М. Шевченко. – Т. 1. Загальна частина. – К.: Ін Юре, 2003. – 520 с.
213. Цивільне право України: навч. посіб. / за ред. Г.М. Полякова. – Х.: Право, 2004. – 492 с.
214. Цивільне право України: навч. посібник / за ред. Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубєвої. – К.: Істина, 2009. – 280 с.
215. Цивільне право України: навчальний посібник / Ю. В. Білоусов, В. А. Ваграс, С. Д. Гринько та ін. / За ред. О. Стефанчука. – К.: Правова єдність, 2009. – 536 с.
216. Цивільне право України: навчальний посібник / Ю.В. Білоусов, С.В. Лозінська, С.Д. Русу та ін.; За ред. О. Стефанчука. – К.: Наукова думка; Препедент, 2004. – 248 с.
217. Цивільне право України: Підручник / Є. О. Харитонов, Н. О. Саниахметова. – К.: Істина, 2003. – 776 с.
218. Цивільне право України: підручник: в 2 т. / кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. – Львів: «Новий світ – 2000», 2014. –Т.1. –444с., Т2. –428 с.
219. Цивільне право України: підручник: у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л.М. Баранова, Т. І. Бєгова та ін.; за ред. В. І. Борисової, І.В. Спаси́бо-Фатеєвої, В.Л. Яроцького. – Х.: Право 2011. – Т 1. – 656 с.
220. Цивільне право України: підручник: у 2 т. / за заг. Ред. В.І. Борисової, І.В. Спаси́бо-Фатеєвої, В.Л. Яроцького. – 2-ге видання, переробл.та доп.– Х.: Право, 2014. – Т. 1. – 656 с.
221. Цивільне право України: підручник: у 2-х кн. / [Д.В. Боброва, О.В. Дзера, А.С. Довгєрт та ін.; за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової]. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – Кн. 1. – 864 с.
222. Цивільне право України: підручник: у 2-х кн. / [О.В. Дзера (кер. авт. кол.), Д.В. Боброва, А.С. Довгєрт та ін.; за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової]. – 2-ге вид., допов. і перероб. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – Кн. 1. – 722 с.
223. Цивільне право: підручник : у 2 т. / за ред.: В. І. Борисова, І. В. Спаси́бо-Фатеєва, В. Л. Яроцький; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х.: Право, 2014 – Т. 2. – 816 с.
224. Цивільне право: практикум. / Відп. ред. Р. А. Майданик, Н. С. Кузнєцова, О. В. Дзера. 2-ге вид. – К.: Правова єдність, 2009. – 752 с.
225. Цивільне та сімейне право України: підруч. / за ред. Харитонова Є. О., Голубєвої Н. Ю. – К.: Правова єдність, 2009. – 968 с.
226. Цивільний кодекс України. Науково-практичний коментар станом на 5 травня.2009 року / за заг. ред. Є.О. Харитонова, О.І. Харитонovoї, Н.Ю. Голубєвої. – 2-е вид., перероб. та доп.). – К.: Правова єдність, 2009. – 744 с.
227. Цивільний кодекс України. Науково-практичний коментар / за ред. А.С. Довгєрта. – К.: Істина, 2004. – 928 с.
228. Цивільний кодекс України: Коментар / за заг. ред. Є. О. Харитонова, О. М. Калітенко. – Одеса: Юридична література, 2004. – 1112 с.
229. Цивільний кодекс України: Коментар / за заг. ред. І. В. Спаси́бо-Фатеєвої. – Х.: Одиссей, 2003. – 856 с.
230. Цивільний кодекс України: наук.-практ. комент. / за ред. І. В. Спаси́бо-Фатеєвої. – Х.: Страйд: ФОП Лисяк Л. С., 2012–2013.
231. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). – Т.5: Право власності та інші речові права / за ред. І.В.Спаси́бо-Фатеєвої. – Х.: ФОП Колісник А.А., 2011. – С. 477–533.

232. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар: у 2 ч. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. – К.: Ін Юре, 2004. – Ч. 1. – 692 с.
233. Цират А. В. Руководство по составлению и заключению франчайзинговых договоров: право и практика: учеб.-практ. пособие / А. В. Цират. – К.: Истина, 2010. – 352 с.
234. Цірат А.В. Франчайзинг і франчайзинговий договір: навчально-практичний посібник / А.В. Цірат. – К.: Ін Юре, 2005. – 140 с.
235. Цуриков М.О. Система правочинів, що підлягають державній реєстрації: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 11.00.03 / О.М. Цуриков. – Х., 2011. – 21с.
236. Чернілевська О.І. Поняття та ознаки множинності осіб у цивільних зобов'язаннях / О.І. Чернілевська // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2013. – Вип. № 21. Ч. II. – Т. I. – С. 296–299.
237. Шама Н. Укладення спадкового договору / Н. Шама // Вісн. Львів. ун-ту. Серія юридична. – 2011. – Вип. 52. – С. 212–218.
238. Шаповалова О.І. Цивільне право України: навчальний посібник / О.І. Шаповалова. – Ч.1. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2007. – 240 с.
239. Шевченко Я. М. Приватні і публічні відносини / Я. М. Шевченко // Щорічник українського права. – Х., 2010. – № 2. – С. 113–117.
240. Шевченко Я.М. Цивільне право України: підручник / Я.М. Шевченко. – Т. 2. – К.: Концерн, 2003. – 208 с.
241. Шевчук П.І. Застосування судами цивільного і цивільного процесуального законодавства / П.І. Шевчук – К.: Ін Юре, 2002. – 416 с.
242. Шимон С. Законодавчі та договірні обмеження щодо відступлення права вимоги / С. Шимон // Підприємство, господарство і право. – 2012. – № 7. – С. 3–6.
243. Шишка Б. Охорона права інтелектуальної власності: авторсько-правовий аспект: [монографія] / Б. Шишка. – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутрішніх справ, 2002. – 368 с.
244. Шуляк М. О. Поняття «обмеження виключних майнових прав патентовласників» / М. О. Шуляк // Проблеми законності. – Х., 2011. – Вип. 116. – С. 65–72.
245. Юровська Г.В. Негласне товариство як вид договору простого товариства / Г.В. Юровська // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2010. – № 2. – С. 46–53.
246. Юскаєв В. Б. Інтелектуальна власність: у 2 ч. / В. Б. Юскаєв. – Суми: Видавництво СумДХ. – Ч 1. – 2009. – 124 с.; Ч. 2. – 2010. – 141 с.
247. Яворська О.С. Договірні зобов'язання про передання майна у власність: цивільно-правові аспекти: монографія / О.С. Яворська. – Тернопіль: Атіка, 2009. – 384с.
248. Яворська О.С. Правове регулювання відносин власності за цивільним законодавством України: навч. посібник / О.С. Яворська. – К.: Атіка, 2008. – 256 с.
249. Яворська О.С. Правове регулювання відносин власності за цивільним законодавством України: навч. посіб. / О.С. Яворська. – К.: Атіка, 2000. – 276 с.
250. Янчук А.В. Відшкодування збитків як спосіб захисту цивільних прав та інтересів: дис... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 11.00.03 / А.В. Янчук. – К., 2011. – 220 с.
251. Яркіна Н. Є. Спільні права інтелектуальної власності: їх виникнення та здійснення / Н.Є. Яркіна // Вісник Академії правових наук України. – 2010. – № 4. – С. 145–155.
252. Яроцький В. Л. Цінні папери в механізмі правового регулювання майнових відносин (основи інструментальної концепції) / В.Л. Яроцький. – Х.: Право, 2006. – 544 с.
253. Ястремська О.О. Інтелектуальна власність: навч посіб. / О.О. Ястремська; Харк. нац. екон. ун-т. – Х.: Вид. ХНЕУ, 2013. – 123 с.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

ПАРАСЮК Василь Михайлович

ПАРАСЮК Михайло Васильович

ГРАБАР Наталія Михайлівна

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ В СХЕМАХ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Здано до набору 20.11.2014 р. Підписано до друку 18.12.2014 р.

Друк офсетний. Гарнітура TimesNewRoman.

Формат 60x84/16. Папір офсетний. Ум. др. арк. 42,5

Тираж 300 примірників Зам 95

Видавництво «Ліга Прес»

Друкарня ДП МВС «Львів-Інформ-Ресурси»

79008 Львів, вул. Кривоноса, 1